

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE

PROMOCIJAS DARBS

TIESĪBAS SEVI NEAPSŪDZĒT
KRIMINĀLPROCESĀ

Juridiskās zinātnes
doktora studiju programmas
doktorante
Irēna Nesterova
in09090

Promocijas darba vadītāja:
Dr.iur., prof. **Ārija Meikališa**

Rīga 2013

Satura rādītājs

Ievads	4
1. Tiesību sevi neapsūdzēt jēdziens un attīstība vēsturiskā perspektīvā	11
1.1. Tiesību sevi neapsūdzēt jēdziens	12
1.2. Tiesību sevi neapsūdzēt attīstība vēsturiskā perspektīvā.....	24
2. Tiesības sevi neapsūdzēt starptautiskajā līmenī.....	37
2.1. Tiesības sevi neapsūdzēt globālā līmenī.....	38
2.1.1. Apvienoto Nāciju Organizācija	38
2.1.2. Starptautiskā Krimināltiesa.....	42
2.2. Tiesības sevi neapsūdzēt Eiropas līmenī.....	46
2.2.1. Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra	46
2.2.1.1. Tiesību sevi neapsūdzēt ieviešana Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē, tiesiskā un teorētiskā pamata atklāšana	48
2.2.1.2. Apsūdzība krimināllietā kā tiesību sevi neapsūdzēt piemērošanas obligāts nosacījums	52
2.2.1.3. Pierādījumi, uz kuriem attiecas tiesības sevi neapsūdzēt	57
2.2.1.4. Aizliegums ierobežot tiesības sevi neapsūdzēt sabiedrības interesēs atklāt noziedzīgus nodarījumus.....	65
2.2.1.5. Tiesības sevi neapsūdzēt pašas būtības aizsardzība, tās izvērtēšanas kritēriji	68
2.2.2. Eiropas Savienība	91
3. Tiesību sevi neapsūdzēt pamatojums un vieta Latvijas kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā.....	101
3.1. Tiesību sevi neapsūdzēt pamatojums.....	101
3.1.1. Nevainīgu personu aizsardzība	104
3.1.2. Tiesiskuma nodrošināšana.....	119
3.1.3. Tiesību sevi neapsūdzēt ierobežošanas attaisnojums	126
3.2. Tiesības sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesa pamatprincips Latvijā	131
3.2.1. Kriminālprocesa pamatprincipu sistēmas raksturojums.....	132
3.2.2. Tiesību sevi neapsūdzēt vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā.....	136
4. Tiesības sevi neapsūdzēt Latvijas kriminālprocesuālajā regulējumā un praksē.....	148
4.1. Tiesību sevi neapsūdzēt subjekts	148
4.1.1. Personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību	149
4.1.2. Liecinieks, cietušais un citas personas.....	152
4.2. Atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt priekšnosacījumu vispārējs raksturojums	158

4.3. Tiesību sevi neapsūdzēt elementi	160
4.3.1. Tiesības neliecināt	160
4.3.1.1. Liecību jēdziens un izpratne	160
4.3.1.2. Tiesību neliecināt saturs	162
4.3.1.3. Tiesību neliecināt ierobežošana	171
4.3.1.4. Aizliegums piespiest personu sniegt liecības	178
4.3.2. Tiesības neatzīt vainu	192
4.3.2.1. Vainas atzīšanas jēdziens un izpratne	192
4.3.2.2. Aizliegums vērtēt vainas atzīšanu kā vienīgo vai galveno pierādījumu lietā.....	195
4.3.3. Tiesības nepiekrīt vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai	197
4.3.3.1. Kriminālprocesa vienkāršošanas izpratne	197
4.3.3.2. Atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt priekšnosacījumi, piemērojot vienkāršotās kriminālprocesa formas	198
4.3.4. Tiesības nesniegt dokumentus un lietiskos pierādījumus, par kuru pastāvēšanu nav pamatotas aizdomas	203
4.3.4.1. Dokumentu un lietisko pierādījumu jēdziens un izpratne	203
4.3.4.2. Dokumentu un lietisko pierādījumu pieprasīšanas kārtība.....	205
4.3.4.3. Vai tiesības sevi neapsūdzēt būtu jāattiecina uz citiem pierādījumiem?	207
4.4. Tiesību sevi neapsūdzēt procesuālās garantijas	209
4.4.1. Tiesības uz informāciju	209
4.4.2. Tiesības uz aizstāvja palīdzību	220
4.4.2.1. Tiesību uz aizstāvja palīdzību vispārīgs raksturojums	221
4.4.2.2. Aizstāvja pienākums nodrošināt un ievērot personas tiesības sevi neapsūdzēt	224
4.4.2.3. Aizstāvja pienākums uzraudzīt tiesību sevi neapsūdzēt nodrošināšanu	235
Kopsavilkums.....	238
Anotācija.....	251
Abstract	252
Annotation	253
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	254
I. Literatūra	254
II. Normatīvie akti	264
III. Juridiskās prakses materiāli	268
IV. Citi dokumenti	274
V. Intervijas un aptaujas	275
Pielikumi.....	276

Ievads

Tiesības sevi neapsūdzēt ir vispārēji atzītas cilvēktiesības, ko apliecina to atzīšana starptautiskajās cilvēktiesību aizsardzības sistēmās. Tiesību sevi neapsūdzēt būtiskākie elementi – tiesības netikt piespiestam liecināt pret sevi un tiesības neatzīt vainu – ir ietverti starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos. Tie ir noteikti Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām¹ (turpmāk - SPPPT) un Romas Starptautiskās Krimināltiesas statūtos² (turpmāk – Romas Statūti). Lai gan tiesības sevi neapsūdzēt nav tieši noteiktas Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā³ (turpmāk – ECTK vai Konvencija), Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) ir atzinusi, ka tās ir vispārēji atzīts starptautisks princips, kas izriet no taisnīgas tiesas principa.⁴ Tiesības sevi neapsūdzēt kā konstitucionāls kriminālprocesa tiesību nozarei raksturīgs cilvēktiesību princips ir atzītas gan angloamerikāņu, gan kontinentālās Eiropas tiesību sistēmās. Tajā pašā laikā dažādu valstu tiesību sistēmās tās tiek izprastas atšķirīgi, kas ietekmē minētā principa atzīšanu kā nacionālajā, tā arī starptautiskajā līmenī.

Tiesības sevi neapsūdzēt ir vienas no pretrunīgāk vērtētākajām pamattiesībām kriminālprocesā. Tās spilgti atspoguļo ikvienā kriminālprocesa sistēmā pastāvošo konfliktu starp sabiedrības interesēm atklāt noziedzīgus nodarījumus un cilvēktiesību aizsardzības interesēm. Apstākļi, ka nepastāv vienprātības, kāds ir tiesību sevi neapsūdzēt pamatojums, ir radījis iemeslu apstrīdēt minēto tiesību nepieciešamību, kā rezultātā tās var tikt būtiski ierobežotas. Spilgtākais piemērs ir Apvienotajā Karalistē 1994. gadā pieņemtais Krimināltiesību un sabiedriskās kārtības akts⁵, kas paredz nelabvēlīgu secinājumu izdarīšanu no personas klusēšanas. Minētajiem noteikumiem veltītas plašas diskusijas, kā arī barga kritika tiesību zinātnieku vidū.⁶ Lai gan šādi secinājumi kontinentālās Eiropas tiesību sistēmās netiek atzīti, tomēr praksē apstākļi, ka persona atsakās sniegt

¹ Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām: Starptautisks dokuments, 16.12.1966, *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 23.aprīlis, Nr.61., 14. panta trešās daļas g) punkts.

² Romas Starptautiskās krimināltiesas statūti: Starptautisks dokuments, 17.07.1998, *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 28.jūnijs, Nr.97., 55. panta pirmās daļas a) punkts, 67. panta pirmās daļas (g) punkts.

³ Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: Starptautiska konvencija, 04.11.1950, *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13.jūnijs, Nr.143/144.

⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 18731/91 *John Murray v. United Kingdom*, para. 45.; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 68.

⁵ Criminal Justice and Public Order Act. (1994) Pieejams: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1994/33/contents> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶ Sīkāk Sk. Easton S. *The Case for the Right to Silence*, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998.; *Criminal Procedure in Europe*. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.66.; Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. *Effective Criminal Defence in Europe*. Antwerp: Intersentia, 2010, p.140.; Statement of the European Criminal Bar Association (ECBA) on the Green Paper Presumption of Innocence of 26 April 2006. Pieejams: http://www.ecba.org/content/index.php?option=com_content&view=article&id=525:presumption-of-innocence&catid=90:publications&Itemid=119 (aplūkots 2013.12.maijā).

liecības, var tikt vērtēts kā apsūdzošs pierādījums.⁷ Minētais liecina, ka būtiski ir izprast tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumu, proti, kāpēc minētās tiesības kriminālprocesā ir nepieciešamas, un noskaidrot, kāds ir šo tiesību ierobežojumu attaisnojums.

Tiesības sevi neapsūdzēt ir vienas no neskaidrākajām cilvēka pamattiesībām kriminālprocesā.⁸ To apliecina plašās diskusijas ne tikai par tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumu, bet arī par to saturu, kā arī problēmas atrast vienotu terminoloģiju.⁹ Vispārēji atzīts tiesību sevi neapsūdzēt elements ir tiesības neliecināt. 2012. gada 22. maija Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā Nr. 2012/13/ES par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā¹⁰ (turpmāk – Direktīva par tiesībām uz informāciju) kā viena no minimālajām kriminālprocesuālajām garantijām, kas jānodrošina dalībvalstīm, ir noteiktas tiesības klusēt. Latvijas tiesību aktos jēdziens “tiesības klusēt” nav lietots, tāpēc ir jānoskaidro, vai minētais jēdziens būtu jāievieš Latvijas tiesiskajā sistēmā. Tiesību doktrīnā aktuāls un pretrunīgi vērtēts ir jautājums, vai tiesības neliecināt ietver tiesības melot.¹¹ Ņemot vērā, ka pamatā tiesības neliecināt ir attiecināmas uz personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, aktuāls ir jautājums, kādā veidā tās ir attiecināmas uz citām personām, piemēram, liecinieku un cietušo.

Vispārēji atzīts tiesību sevi neapsūdzēt elements ir arī tiesības neatzīt vainu. Viens no aktuālākajiem jautājumiem ir, kā nodrošināt nevainīgu personu aizsardzību nepatiesas vainas atzīšanas gadījumā, kas nereti ir sastopama praksē.¹² Vainas atzīšanas nozīme mūsdienās arvien palielinās saistībā ar kriminālprocesa vienkāršošanu, kas ir viena no galvenajām kriminālprocesa attīstības tendencēm kā Latvijā, tā citās Eiropas valstīs. Vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošana ievērojami palielina risku, ka uz nepamatotas vainas atzīšanas vai piekrišanas pamata nevainīga persona var tikt atzīta par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.¹³

Aktuāls un diskutējams ir jautājums, vai un cik lielā mērā tiesības sevi neapsūdzēt ir attiecināmas uz citiem pierādījumiem. ECT ir atzinusi, ka tiesības sevi neapsūdzēt ietver tiesības nesniegt dokumentus.¹⁴ Latvijas kriminālprocesa zinātnē šobrīd aktuāls ir jautājums, vai minētās tiesības ietver arī tiesības atteikties izsniegt paraugus salīdzināmai pētīšanai, piemēram, rokraksta, paraksta un balss paraugus.¹⁵ Iepriekš minētie problemātiskie jautājumi apliecina, ka ir nepieciešams

⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietās: 33501/96 *Telfner v. Austria*, para. 17.

⁸ Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.341.; Zahar A., Sluiter G. K. *International Criminal Law*. New York: Oxford University Press, 2008, p.303.

⁹ Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.341.

¹⁰ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva Nr. 2012/13/ES (2012. gada 22. maijs) par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā, ES Oficiālais vēstnesis, L 142, 01.06.2012., 1./10.lpp.

¹¹ Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 198.-199.lpp.; *Criminal Procedure in Europe*. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.334-335.

¹² Sk. Pielikuma Nr.1. grafiku 1.30.; Pielikuma Nr.2. grafiku 2.7.; Pielikuma Nr.3. grafiku 3.10.

¹³ *Wrongful Conviction: International Perspectives on Miscarriages of Justice*. Huff C. R., Killias M. (ed. by) USA, Philadelphia: Temple University Press, 2008, p.289.

¹⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10828/84 *Funk v. France*, para. 44.

¹⁵ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 29.novembris, Nr.48.; Sk. arī Likumprojekta „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” anotāciju. Latvijas Krimināllietu advokātu biedrība. Pieejams: <http://www.lkab.lv/lv/jaunumi/article.php?id=4172> (aplūkots 2013.12.maijā).

pārskatīt tiesību sevi neapsūdzēt teorētisko nozīmi, kā arī tiesiskā regulējuma un prakses pilnveidošanas iespējas.

Tiesības sevi neapsūdzēt galvenokārt ir analizējuši Amerikas Savienoto Valstu (turpmāk – ASV) un Apvienotās Karalistes tiesību zinātnieki, savukārt kontinentālās Eiropas tiesību zinātnē tām ir veltīti nepamatoti maz pētījumi. Latvijā tiesību zinātnieku un piemērotāju vidū tiesības sevi neapsūdzēt ir maz pazīstamas. Kriminālprocesa zinātnē tām nav veltīti atsevišķi pētījumi, un tās ir aplūkotas tikai dažos Latvijas tiesību zinātnieku darbos.¹⁶

Tiesības sevi neapsūdzēt ir maz aplūkotas arī tiesu praksē. Satversmes tiesa līdz šim tās nav analizējusi. Minēto tiesību aktualitāti un nozīmīgumu Latvijā apliecina Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta divi pavisam nesen - 2012. gada decembrī un 2013. gada martā – pieņemtie lēmumi, kuros pirmo reizi tiesības sevi neapsūdzēt ir aplūkotas kā patstāvīga rakstura cilvēktiesības.¹⁷ Tiesības sevi neapsūdzēt ir aplūkotas arī dažos administratīvo tiesu nolēmumos nodokļu lietās, vēršot uzmanību uz tām kā uz kriminālprocesa principu.¹⁸

Praksē tiesības sevi neapsūdzēt netiek efektīvi nodrošinātas. Pirmstiesas procesā nereti ir sastopami gadījumi, kad pret personām tiek piemērotas prettiesiskas piespiešanas metodes, lai panāktu liecību sniegšanu un vainas atzīšanu.¹⁹ Viena no aktuālajām problēmām praksē ir negatīvu seku, piemēram, apcietinājuma kā drošības līdzekļa piemērošana personām tiesību neliecināt izmantošanas gadījumā.²⁰ Minētie jautājumi ir aktuāli ne tikai Latvijā, bet arī citās valstīs, piemēram, Itālijā, Ungārijā, Beļģijā un Polijā.²¹ Minētais liecina, ka ir nepieciešams vērst gan tiesību zinātnieku, gan tiesību piemērotāju uzmanību uz tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzības nozīmīgumu.

Promocijas darbs ir Latvijā pirmais zinātniskais darbs, kurā tiek analizētas un pētītas tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā un piedāvātas jaunas teorētiskas un praktiski pielietojamas atziņas. Darba teorētiskā vērtība un novitāte izpaužas tiesību sevi neapsūdzēt pamatojuma un satura atklāšanā, kas izpaužas autores izdarītajos secinājumos un priekšlikumos. Praktiskajā aspektā darba novitāte izpaužas starptautisko un ārvalstu tiesību aktu un tiesu prakses izvērtēšanā, kā arī autores veikto visu

¹⁶ Meikališa Ā., Strada–Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 29.novembris, Nr.48.

¹⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 17. decembra lēmums lietā SKK-174/2012 (Krimināllieta Nr. 11355039309). Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/20121/> (aplūkots 2013.12.maijā); Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013. gada 19. marta lēmums lietā SKK-167/2013 (Krimināllieta Nr. 15830609109) (nepublicēts).

¹⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012. gada 29. oktobra lēmums lietā SKA-816/2012 (Lieta Nr. A42419107) (nepublicēts); Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 16. maija spriedums lietā SKA-123/2011 (Lieta Nr. A42419107) (nepublicēts); Administratīvās apgabaltiesas 2012. gada 13. jūnija spriedums lietā AA43-1056-12/3 (Lieta Nr. A42419107) Pieejams: <http://www.tiesas.lv/2012gads-2> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁹ Sk. Pielikuma Nr.1. grafikus 1.22., 1.30.; Pielikuma Nr.3. grafikus 3.24., 3.25.

²⁰ Sk. Pielikuma Nr.1. grafikus 1.39., 1.40.; Pielikuma Nr.3. grafiku 3.19.

²¹ Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. *Effective Criminal Defence in Europe*. Antwerp: Intersentia, 2010, p.86, 349, 405, 459.

kriminālprocesā iesaistīto pušu aptaujas datu analizēšanā un secinājumu izdarīšanā, kas var kalpot par pamatu tiesiskā regulējuma un prakses uzlabošanai. Darba rezultātā ir sniegti konkrēti priekšlikumi tiesiskā regulējuma pilnveidošanai.

Pētījuma galvenā tēze – Latvijas tiesiskajā sistēmā tiesības sevi neapsūdzēt ir jāatzīst kā patstāvīgas kriminālprocesa tiesību sistēmai raksturīgas cilvēka pamattiesības.

Promocijas darba mērķis ir atklāt tiesību sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesa tiesību nozarei raksturīgu cilvēka pamattiesību nozīmi un saturu, konstatēt, kādas ir galvenās problēmas Latvijas tiesiskajā regulējumā un praksē, un sniegt priekšlikumus to pilnveidošanai.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, autore izvirza šādus uzdevumus:

- 1) izvērtēt jēdziena “tiesības sevi neapsūdzēt” saturu un atbilstību Latvijas tiesiskajai sistēmai;
- 2) aplūkot tiesību sevi neapsūdzēt attīstību vēsturiskā perspektīvā;
- 3) analizēt tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzību starptautiskā līmenī;
- 4) noskaidrot tiesību sevi neapsūdzēt teorētisko pamatojumu;
- 5) izvērtēt tiesību sevi neapsūdzēt ierobežošanas pamatu;
- 6) izvērtēt tiesību sevi neapsūdzēt vietu kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā;
- 7) izvērtēt tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzības efektivitāti Latvijas kriminālprocesa sistēmā, analizējot tiesisko regulējumu un praksi;
- 8) aplūkot ārvalstu tiesisko regulējumu un praksi, lai atklātu problēmas Latvijas kriminālprocesa sistēmā;
- 9) sniegt priekšlikumus apzināto problēmu risināšanai.

Darbs sastāv no četrām nodaļām. Pirmās nodaļas mērķis ir analizēt tiesību sevi neapsūdzēt jēdzienu un attīstību no vēsturiskā skatījuma, lai noskaidrotu, kā šīs tiesības iekļaujas kontinentālās Eiropas, tai skaitā Latvijas, tiesību sistēmās, kā būtisku aspektu ņemot vērā, ka tās pamatā tiek saistītas ar Anglijas un ASV tiesību sistēmām. Pirmajā apakšnodaļā ir analizēts tiesību sevi neapsūdzēt jēdziens, izvērtējot juridiskās terminoloģijas atšķirības kontinentālās Eiropas un angloamerikāņu tiesību sistēmās. Proti, autore pamato nepieciešamību Latvijas tiesiskajā sistēmā ieviest jēdzienu „tiesības sevi neapsūdzēt”, izvērtējot tā saturu attiecībā pret Anglijas un ASV tiesību sistēmās raksturīgajiem jēdzieniem - “privilēģija sevi neapsūdzēt” un “tiesības klusēt”. Otrajā apakšnodaļā ir aplūkota tiesību sevi neapsūdzēt attīstība vēsturiskā perspektīvā, jo īpaši izvērtējot tiesību doktrīnā bieži vien sastopamo uzskatu, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir radušās Anglijā.²² Autore

²² Wigmore J. H. Evidence in Trials at Common Law, McNaughton rev., Boston: Little, Brawn, 1961, Vol.8, para. 2250, p.267. Citēts: Langbein J. H. The Historical Origins of the Privilege against Self-Incrimination at Common Law. Michigan Law Review, 1994, Vol.92, p.1074-1075.; Levy L. W. Origins of the Fifth Amendment: The Right against Self-Incrimination, New York:Oxford University Press, 1968. Citēts: Macnair M. R. T. The Early Development of the Privilege against Self-Incrimination. Oxford Journal of Legal Studies, 1990, Vol.10, Issue 1, p.66.; Trechsel S. Human Rights in Criminal Proceedings. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.341.; Peči I. Sounds of Silence: A research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.192.

izpēta, kādi apstākļi noteica tiesību sevi neapsūdzēt atzīšanu un kādas kriminālprocesa tiesību attīstības tendences ietekmēja to izpratni mūsdienās.

Otrajā nodaļā ir analizēta tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzība starptautiskā līmenī. Pirmkārt, tiek aplūkota to aizsardzība globālajās starptautiskajās cilvēktiesību aizsardzības sistēmās – Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk - ANO) sistēmā un Starptautiskās Krimināltiesas tiesiskajā regulējumā. Otrkārt, tiek noskaidrots, kā tiesības sevi neapsūdzēt ir atzītas Eiropas starptautiskajās cilvēktiesību aizsardzības sistēmās. Nodaļā visplašāk ir analizēta ECT judikatūra, kas sniedz būtiskas atziņas par tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumu, piemērošanas nosacījumiem, saturu un ierobežošanu. Nodaļas beigās ir aplūkota tiesību sevi neapsūdzēt atzīšana Eiropas Savienībā.

Darba trešajā nodaļā ir analizēts tiesību sevi neapsūdzēt pamatojums un vieta Latvijas kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā. Vispirms, aplūkojot tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumu, autore atklāj, ka tām ir divējāda nozīme, proti, pirmkārt, tās kā procesuāla rakstura tiesības palīdz novērst taisnīguma kļūdas un, otrkārt, tās kā patstāvīgas tiesības jeb tiesības pēc būtības palīdz nodrošināt tiesiskumu. Tāpat ir izvērtēts, uz kāda pamata tiesības sevi neapsūdzēt var tikt ierobežotas. Pēc tam nodaļā ir izvērtēta tiesību sevi neapsūdzēt vieta Latvijas kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā un pamatots, ka tās ir jānosaka kā viens no kriminālprocesa pamatprincipiem Kriminālprocesa likumā²³ (turpmāk – KPL).

Darba ceturtajā nodaļā ir analizēta un izvērtēta tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzība Latvijas kriminālprocesuālajā regulējumā un praksē. Pirmkārt, nodaļā ir analizēti tiesību sevi neapsūdzēt subjekti. Otrkārt, autore noskaidro, kādi ir atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt priekšnosacījumi. Treškārt, darbā ir analizēti četri tiesību sevi neapsūdzēt pamatelementi. Sākumā ir aplūkoti vispārēji atzītie šo tiesību elementi: - tiesības neliecināt; - tiesības neatzīt vainu. Autore piedāvā kā atsevišķus tiesību sevi neapsūdzēt elementus izdalīt arī tiesības nepiekrīst vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai un tiesības nesniegt dokumentus un lietiskos pierādījumus, par kuru pastāvēšanu nav pamatotas aizdomas. Ceturtkārt, tiek aplūkotas būtiskākās minēto tiesību procesuālās garantijas – tiesības uz informāciju un tiesības uz aizstāvja palīdzību. Nodaļā ir atklātas problēmas tiesiskajā regulējumā un praksē, kā arī sniegti priekšlikumi to risināšanai.

Promocijas darba izstrādes pamatā ir pielietotas šādas zinātniskās pētniecības metodes: 1) salīdzinošā metode; 2) analītiskā metode; 3) vēsturiskā metode; 4) induktīvā metode; 5) deduktīvā metode; 6) socioloģiskā metode.

Būtiska nozīme darbā ir salīdzinošajai metodei. Darbā ir salīdzināta tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzība dažādās starptautiskajās cilvēktiesību aizsardzības sistēmās, kas ļauj izvērtēt to saturu un pamatojumu. Salīdzinošā metode ļauj izvērtēt kopīgos un atšķirīgos minēto tiesību aspektus kontinentālās Eiropas tiesību sistēmās un angloamerikāņu tiesību sistēmās. Tāpat salīdzinošā metode

²³ Kriminālprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2005.11.maijs, Nr.74.

tiek izmantota, lai noskaidrotu, vai Latvijas tiesiskais regulējums un prakse atbilst starptautiski atzītiem cilvēktiesību standartiem. Lai izvērtētu nacionālā regulējuma un prakses tiesiskumu un efektivitāti, autore aplūko, kā minētais princips tiek garantēts ārvalstu tiesiskajā regulējumā un praksē, tajā pašā laikā paturot prātā, ka katra tiesību sistēma ir atšķirīga un to tiesiskais regulējums nevar tikt tiešā veidā attiecināts uz Latviju.

Viena no galvenajām pētniecības metodēm ir analītiskā metode, kas izmantota, pētot tiesību zinātnē paustās atziņas, Latvijas, starptautiskos, kā arī ārvalstu tiesību aktus un juridisko praksi, kā arī citus prakses materiālus.

Vēsturiskā metode ir izmantota, lai atklātu, kādi apstākļi noteica minēto tiesību atzīšanu un attīstību dažādos to vēsturiskās attīstības posmos, kā arī starptautiskajā līmenī. Vēsturiskā analīze ir būtiska, lai izprastu tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumu un saturu, kā arī lai varētu izvērtēt dažādos un bieži vien pretējos viedokļus par minēto tiesību nepieciešamību un ierobežošanu.

Induktīvā metode ir pamatā izdarītajiem vispārinātajiem secinājumiem, analizējot konkrētus prakses gadījumus. Deduktīvā metode ir izmantota, lai izdarītu konkrētus secinājumus, vadoties no teorētiskām pamatnostādnēm un vispārīgām atziņām.

Būtiska nozīme darbā ir socioloģiskajai metodei. Autore 2012. gada sākumā veica aptaujas, lai noskaidrotu visu kriminālprocesā iesaistīto pušu viedokļus par tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzību praksē, kā arī tiesiskā regulējuma efektivitāti. Autore aptaujāja trīs respondentu grupas. Pirmkārt, ar Tieslietu ministrijas, Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījumu vietu pārvaldes atbalstu tika aptaujāta 201 persona, kura ir bijusi iesaistīta kriminālprocesā kā persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Anketas tika iepriekš testētas, ar Valsts probācijas dienesta atbalstu veicot 10 personu iepriekšēju aptauju. Jautājumi tika noformēti pēc iespējas vienkāršāk, lai personas bez juridiskās izglītības varētu uz tiem atbildēt patstāvīgi. Tās tika izplatītas gan latviešu, gan krievu valodā. Tādējādi tika nodrošināts pietiekami liels respondentu skaits, lai panāktu pēc iespējas ticamākus rezultātus. Otrkārt, tika aptaujāti 42 advokāti, kuri ikdienas praksē nodrošina aizstāvību kriminālprocesā. Anketas aizstāvjiem tika sagatavotas elektroniskā formā un izplatītas ar Latvijas Krimināllietu advokātu biedrības un Advokātu atbalsta biedrības palīdzību. Treškārt, tika aptaujātas 88 amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu. Ar Tiesnešu mācību centra atbalstu tika izplatītas un saņemtas atbildes no 20 tiesnešiem. Ar Ģenerālprokuratūras atbalstu tika aptaujāti 21 prokurors. Ar Valsts policijas atbalstu tika aptaujāti 47 izmeklētāji. Aptauju rezultāti, sniedzot gan statistiskos datus, kā arī atbildes uz uzdotajiem jautājumiem grafisko attēlu un procentuālo sadalījumu veidā, ir pievienoti promocijas darbā kā pielikumi. Pētījuma dati būtiski palīdzēja apzināt esošās problēmas un iespējamus priekšlikumus tiesiskā regulējuma un prakses pilnveidošanā. Apzināt un izprast praktiskās problēmas palīdzēja arī konsultēšanās ar kriminālprocesa tiesību ekspertiem *Kristīni Stradu-Rozenbergu, Jāni*

Maizīti un Juriju Laiviņu. Jebkurā gadījumā darbā paustais viedoklis un izdarītie secinājumi ir pilnībā uzskatāmi par autores personisko viedokli.

Darbā plaši ir analizēti starptautiskie cilvēktiesību dokumenti un ārvalstu - gan kontinentālās Eiropas, gan angloamerikāņu tiesību lokā ietilpstošo valstu - konstitūcijas un kriminālprocesa likumi. Cita starpā ir aplūkots Latvijas kaimiņvalstu - Igaunijas un Lietuvas - tiesiskais regulējums. Tāpat ir analizēts Krievijas tiesiskais regulējums, ņemot vērā, ka tas ir lielā mērā un ilgstoši ietekmējis Latvijā kriminālprocesuālā regulējuma attīstību.

Līdzās normatīvajiem aktiem ir izmantota gan starptautiskā, gan ārvalstu tiesu prakse. Ievērojamu vietu darbā ieņem ECT spriedumu analīze. Izvērtējot nacionālo tiesisko regulējumu un praksi, darbā pamatā ir analizēti Satversmes tiesas un Augstākās tiesas spriedumi.

Darbā izmantots plašs literatūras (grāmatu, zinātnisko rakstu un materiālu) klāsts. Literatūras atlase tika veikta Latvijas Universitātes bibliotēkā, Rīgas Juridiskās augstskolas bibliotēkā un Latvijas Nacionālajā bibliotēkā, izmantojot tajās pieejamos resursus, tai skaitā iespēju pasūtīt grāmatas no ārvalstu bibliotēkām. Lai sameklētu ārvalstu literatūru, autore 2012. gada maijā apmeklēja Miera pils bibliotēku (*Peace Palace Library*) un Leidenes Universitātes Juridisko bibliotēku (*Law library of the Leiden University*) Nīderlandē. Literatūra tika meklēta, izmantojot arī dažādas juridiskās literatūras datubāzes un interneta resursus: Hein Online, Westlaw International, LexisNexis, ebrary, Google Scholar, Google Books, Social Science Research Network u.c.

Darbā ir izmantota gan literatūra, kas veltīta vispārīgiem cilvēktiesību un kriminālprocesa tiesību jautājumiem, gan pētījumi, kas veltīti tieši tiesībām sevi neapsūdzēt un ar tām saistītajai problemātikai. Tiesības sevi neapsūdzēt ir pētījuši daudzi Apvienotās Karalistes tiesību zinātnieki, to skaitā, *Endrjū Ešvorts (Andrew Ashworth)*, *Maiks Redmains (Mike Redmayne)*, *Pauls Roberts (Paul Roberts)*, *Adrians Cukermans (Adrian Zuckermans)*, *Sjūzena Īstone (Susan Easton)*, kā arī ASV tiesību zinātnieki, piemēram, *Marks Bergers (Mark Berger)*, *Ronalds Džeis Alens (Ronald Jay Allen)*, *Alekss Šteins (Alex Stein)*, *Daniels Zeidmans (Daniel Seidmann)*. Darbā ir izmantoti arī Eiropas kriminālprocesa tiesībām veltīti pētījumi, piemēram, Šveices zinātnieka *Stefana Treksela (Stefan Trechsel)* un zinātnieces *Sāras Samersas (Sarah Summers)*, Nīderlandes kriminālprocesa zinātnieces *Taru Spronkenas (Taru Spronken)* un Anglijas zinātnieka *Eda Loida-Keipa (Ed Lloyd-Cape)* pētījumi. Būtiska nozīme, lai apzinātu aktualitātes un problēmas ārvalstīs, ir Eiropas valstu kriminālprocesa salīdzinošajiem pētījumiem. Darbā ir izmantoti arī Latvijas tiesību zinātnieku, piemēram, *Artūra Liedes (1905. – 1981.)*, *Ārijas Meikališas*, *Kristīnes Stradas-Rozenbergas* darbi. Tomēr, ņemot vērā, ka tiesības sevi neapsūdzēt Latvijā līdz šim ir maz pētītas, autorei ir ierobežotas iespējas polemizēt ar vietējiem autoriem.

Kopā darbā ir izmantoti 352 avoti (175 literatūras avoti, 64 normatīvie akti, 92 juridiskās prakses materiāli, 15 citi informācijas materiāli, 3 intervijas un 3 personu grupu aptaujas).

1. Tiesību sevi neapsūdzēt jēdziens un attīstība vēsturiskā perspektīvā

Tiesības sevi neapsūdzēt tiek asociētas ar angloamerikāņu tiesību sistēmām pamatā divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, Anglijas un ASV tiesību sistēmās lietotie termini “privilēģija sevi neapsūdzēt” (*the privilege against self-incrimination* – angļu v.)²⁴ un “tiesības klusēt”²⁵ (*the right to silence* – angļu v.) nav raksturīgi kontinentālās Eiropas tiesību sistēmās. Tajā pašā laikā tie tiek lietoti gan ECT spriedumos²⁶, gan Eiropas Savienības tiesību aktos²⁷. Pirmajā apakšnodaļā autore izvērtēs, kāds ir minēto jēdzienu saturs salīdzinājumā ar jēdzienu “tiesības sevi neapsūdzēt”, un noskaidros, kāda terminoloģija ir atbilstoša kontinentālās Eiropas tiesību lokam. Autore pamatos nepieciešamību Latvijas tiesiskajā sistēmā ieviest jēdzienu „tiesības sevi neapsūdzēt” un vispārīgi atklās tiesību sevi neapsūdzēt satura pamatelementus, kuri detalizētāk tiks aplūkoti darba turpinājumā.

Otrkārt, tiesības sevi neapsūdzēt pamatā tiek skatītas kā angloamerikāņu tiesību loka institūts, ņemot vērā to vēsturisko attīstību. Tiesību doktrīnā ilgu laiku pastāvēja uzskats, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir radušās Anglijā, lai aizsargātu sacīkstes kriminālprocesa modeli (*adversarial procedure* – angļu v.) no Eiropas inkvizīcijas procesa (*inquisitorial procedure* – angļu v.)²⁸. Lai gan šāds viedoklis vēl joprojām sastopams arī mūsdienu zinātnieku darbos,²⁹ salīdzinoši nesen tiesību zinātnē ir atklāts, ka tiesību sevi neapsūdzēt izcelsme meklējama tieši kontinentālās Eiropas tiesiskajās tradīcijās.³⁰ Tomēr minētā principa pastāvēšana nenozīmē, ka tas vienmēr tika atzīts, gluži pretēji, minētais princips ilgstoši netika piemērots. Otrajā apakšnodaļā autore aplūkos tiesību sevi neapsūdzēt atzīšanu un piemērošanu dažādos vēsturiskos gan angloamerikāņu tiesību lokā, gan kontinentālās Eiropas tiesību lokā ietilpstošo tiesību sistēmu attīstības posmos, īpašu uzmanību veltot Latvijas tiesiskās sistēmas attīstībai. Autore centīsies noskaidrot, kādi apstākļi veicināja tiesību sevi neapsūdzēt attīstību, un kā tie ietekmēja to izpratni dažādās tiesību sistēmās mūsdienās. Veiktā analīze ļaus izprast gan tiesību sevi neapsūdzēt saturu, gan pamatojumu mūsdienās.

²⁴ Sk. Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.340.

²⁵ Sk. Bogan P. *Self-Incrimination, the Right to Silence, and the Reverse Burden of Proof*. In: *Human Rights in the Investigation and Prosecution of Crime*. Colvin M. and Cooper J. (ed. by) Oxford; New York: Oxford University Press, 2009, p.359.

²⁶ Sk., piem., Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 31827/96 *J.B. v. Switzerland*, para. 64.

²⁷ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva Nr. 2012/13/ES (2012. gada 22. maijs) par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā, ES Oficiālais vēstnesis, L 142, 01.06.2012, 1./10. lpp.

²⁸ Wigmore J. H. *Evidence in Trials at Common Law*, McNaughton rev., Boston: Little, Brawn, 1961, Vol.8, para. 2250. p.267. Citēts: Langbein J. H. *The Historical Origins of the Privilege against Self-Incrimination at Common Law*. Michigan Law Review, 1994, Vol.92, p.1074.-1075.; Levy L. W. *Origins of the Fifth Amendment: The Right against Self-Incrimination*, New York:Oxford University Press, 1968. Citēts: Macnair M. R. T. *The Early Development of the Privilege against Self-Incrimination*. Oxford Journal of Legal Studies, 1990, Vol.10, Issue 1, p.66.

²⁹ Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.341.; Peçi I. *Sounds of Silence: A research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.192.

³⁰ *The Privilege against Self-Incrimination: its Origins and Development*. R. H. Helmholz, C. M. Gray, J. H. Langbein etc., Chicago, London: University of Chicago Press, 1997; Macnair M.R.T. *The Early Development of the Privilege against Self-Incrimination*. Oxford Journal of Legal Studies, 1990, Vol.10, Issue 1, p.66-84.

1.1. Tiesību sevi neapsūdzēt jēdziens

Tiesību sevi neapsūdzēt sarežģītais raksturs rada problēmas atrast vienotu terminoloģiju.³¹ Ārvalstu tiesību doktrīnā tiek lietoti atšķirīgi jēdzieni, no kuriem biežāk sastopamie ir “tiesības sevi neapsūdzēt”³² (*the right not to incriminate oneself; the right against self-incrimination* – angļu v.), “privilēģija sevi neapsūdzēt”³³ (*the privilege against self-incrimination* – angļu v.) un “tiesības klusēt”³⁴ (*the right to silence* – angļu v.). Dažkārt tiesību zinātnieki vienuviet lieto vairākus minētos jēdzienus, nepamatojot to izvēli³⁵, vai pat kā savstarpēji aizstājamus sinonīmus.³⁶ Arī ECT praksē vienkopus tiek lietoti visi trīs minētie jēdzieni, skaidri nenorādot uz to atšķirību.³⁷ Turklāt tiesību doktrīnā var atrast trīs pretējus viedokļus par jēdziena “privilēģija sevi neapsūdzēt” un jēdziena “tiesības klusēt” saturu: 1) jēdziens “tiesības klusēt” ir šaurāka satura jēdziens³⁸, 2) jēdziens “tiesības klusēt” ir plašāka satura jēdziens³⁹, 3) minētie jēdzieni ir jānošķir kā patstāvīga satura jēdzieni⁴⁰.

Latvijas tiesību doktrīnā jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt” līdz šim ir maz pazīstams. Jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt”, ne arī kāds cits tam saturiski atbilstošs jēdziens nav atrodamas ne KPL, ne arī kādā citā Latvijas normatīvajā tiesību aktā. Kriminālprocesa tiesību zinātnieces prof. Dr.iur. *Ārija Meikališa* un prof. Dr.iur. *Kristīne Strada-Rozenberga* lieto jēdzienu “tiesības uz pašneapsūdzēšanu”⁴¹. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada decembra spriedumā ir lietots jēdziens “tiesības uz sevis neapsūdzēšanu”.⁴² Tikai 2013. gada marta lēmumā tas

³¹ Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.341.

³² Sk. Tridimas T. *The General Principles of EU Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2006, p.374.

³³ Sk. Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.340.

³⁴ Sk. Bogan P. *Self-Incrimination, the Right to Silence, and the Reverse Burden of Proof*. In: *Human Rights in the Investigation and Prosecution of Crime*. Colvin M. and Cooper J. (ed. by) Oxford; New York: Oxford University Press, 2009, p.359.

³⁵ Sk. White R. C. A., Ovey C. Jacobs, White & Ovey: *The European Convention on Human Rights*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, p.281.-283.; Mowbray A. *Cases and Materials on the European Convention on Human Rights*. 2nd ed. Oxford, New York: Oxford University Press, 2007, p.408.

³⁶ Sk. Dennis I. H. *The Law of Evidence*. 2nd ed. London: Sweet & Maxwell, 2002, p.127.

³⁷ Piemēram, lietā *J.B. pret Šveici (J.B. v Switzerland)* ECT norāda: “*Lai gan nav konkrēti minētas Konvencijas 6. pantā, tiesības klusēt un privilēģija sevi neapsūdzēt ir vispārēji atzīts starptautisks standarts, kas ir pamatā 6. pantā noteiktajam taisnīgas tiesas jēdzienam. Tiesības sevi neapsūdzēt jo īpaši paredz, ka iestādes cenšas pamatot savu lietu, neizmantojot pierādījumus, kas iegūti, pielietojot piespiešanas vai apspiešanas metodes, neievērojot apsūdzētā gribu.*”

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 31827/96 *J.B. v. Switzerland*, para. 64.

³⁸ Callewaert J. *The Privilege against Self-Incrimination in European Law : an Illustration of the Impact of the Plurality of Courts and Legal Sources on the Protection of Fundamental Rights in Europe*. ERA-Forum: scripta iuris europaei, 2004, Issue 04, p.488.; Peçi I. *Sounds of Silence: A research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.78.

³⁹ Sk. Croquet N. A. J. *The Right to Silence and not to Self-incriminate under the European Convention on Human Rights: to what Extend are they Qualified?* Cambridge Student Law Review, 2008, Vol.4, No.2, p.214.

⁴⁰ Bogan P. *Self-Incrimination, the Right to Silence, and the Reverse Burden of Proof*. In: *Human Rights in the Investigation and Prosecution of Crime*. Colvin M. and Cooper J. (ed. by) Oxford; New York: Oxford University Press, 2009, p.347.

⁴¹ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 29.novembris, Nr.48.

⁴² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 17. decembra lēmums lietā SKK–174/2012 (Kriminālieta Nr. 11355039309) Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/20121/> (aplūkots 2013.12.maijā).

pirmo reizi, atsaucoties uz autores rakstu, lieto jēdzienu “tiesības sevi neapsūdzēt”.⁴³ KPL normās tiek lietoti jēdzieni “tiesības neliecināt” (150.p., 121.p.), “tiesības atteikties sniegt liecības” (63.p. pirmās d. 5.punkts). Latvijas tiesu praksē ir sastopams jēdziens “tiesības neliecināt pret sevi”.⁴⁴

Apakšnodaļas mērķis ir izvērtēt iepriekš minēto jēdzienu saturu un pamatot nepieciešamību Latvijas tiesību sistēmā ieviest jēdzienu „tiesības sevi neapsūdzēt”. Tāpat autore pamatos, kāpēc Latvijas tiesību sistēmā jau pastāvošais jēdziens “tiesības neliecināt” jeb “tiesības atteikties sniegt liecības” nebūtu aizstājams ar jēdzienu “tiesību klusēt”. Ieviešot Latvijas tiesību sistēmā iepriekš nezināmu tiesību jēdzienu, ir jāievēro vairāki nosacījumi. Ieviestajam jēdzienam ir jābūt atbilstošam Latvijas tiesiskajai sistēmai. Tāpat jēdzienam ir jāatbilst juridiskās tehnikas galvenajām prasībām, kas ir: 1) precizitāte; 2) skaidrība; 3) vienkāršība; 4) īsums.⁴⁵ Līdzās pārējiem nosacījumiem, kā nozīmīgākā no minētajām prasībām tiks izvērtēta aplūkojamo jēdzienu saturiskā atbilstība. Tāpat būtiski ir izvērtēt jēdziena labskanīgumu un atbilstību latviešu literārās valodas normām.

Ņemot vērā minētos nosacījumus, pirmkārt, tiks pamatots, kāpēc Latvijas tiesiskajā sistēmā ir iederīgs jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt”, nevis tam saturiski atbilstošs jēdziens “privilēģija sevi neapsūdzēt”. Autore izvērtēs arī jēdziena “tiesību sevi neapsūdzēt” labskanību un atbilstību literārās valodas normām. Otrkārt, tiks noskaidrots, vai jēdzieni “tiesības sevi neapsūdzēt” un “privilēģija sevi neapsūdzēt” saturiski aptver jēdzienu “tiesības klusēt”. Treškārt, nodaļā tiks vispārīgi atklāti tiesību sevi neapsūdzēt galvenie elementi.

Kā pirmais jautājums ir izvērtējami ārvalstu tiesību doktrīnā lietotie jēdzieni “tiesības sevi neapsūdzēt” (*the right not to incriminate oneself* – angļu v.) un “privilēģija sevi neapsūdzēt” (*the privilege against self-incrimination* – angļu v.). Termina “privilēģija” lietošanu var uzskatīt par angloamerikāņu tiesību lokā ietilpstošo valstu tiesisko sistēmu tradīciju jeb īpatnību. Tas kā juridisks termins plaši tiek lietots gan ASV tiesību sistēmā, gan Anglijas tiesību sistēmā, kur pastāv daudz un dažādi privilēģiju veidi.⁴⁶ Kontinentālās Eiropas tiesību lokā ietilpstošajās valstīs termina “privilēģija”

⁴³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013. gada 19. marta lēmums lietā SKK-167/2013 (Krimināllieta Nr. 15830609109) (nepublicēts).

⁴⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 4. aprīļa lēmums lietā SKA-352/2011 (Lieta Nr. A42465206) (nepublicēts), 11.punkts.

⁴⁵ Kusiņš G. Normatīvo aktu jaunrade. Juridisko jēdzienu un normu abstraktums kā tiesību sistēmu veidojošs elements. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Meļķesis E. Meļķesis E. (Zin.red.) Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 122.lpp.; Minētās prasības piemērotas, piem., Zeppa-Priedīte V. Valsts amatpersonu kriminālprocesuālā imunitāte Latvijas kriminālprocesa tiesībās. Promocijas darbs, Rīga, 2010, 17., 23.lpp. Pieejams: <https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F520479351/Violeta%20Zeppa-Priedite%202010.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁴⁶ Privilēģijas var tikt iedalītas divās grupās - publiskajās privilēģijās (*public-interest privilege* – angļu v.) un privātajās privilēģijās (*private privilege* – angļu v.) Pirmajā grupā ietilpst, piem., likumdošanas privilēģija (*legislative privilege* – angļu v.), tiesvedības privilēģija (*litigation privilege* – angļu v.), privilēģija pret apcietināšanu (*privilege from arrest* – angļu v.), liecinieka privilēģija (*testimonial privilege* – angļu v.), parlamenta privilēģija (*parliamentary privilege* – angļu v.), izpildvaras privilēģija (*executive privilege* – angļu v.). Otrajā grupā ietilpst, piem., advokāta – klienta privilēģija (*attorney-client privilege* - angļu v.), ārsta - pacienta privilēģija (*doctor-patient privilege* - angļu v.), laulības jeb vīra un sievas privilēģija (*marital privilege; husband- wife privilege* - angļu v.). A Dictionary of Law. 8th ed. Martin E.A., Oxford:

lietošana juridiskajā terminoloģijā nav raksturīga. Termins “privilēģija” nav atrodams ne latviešu⁴⁷, ne latviešu - vācu⁴⁸, ne latviešu – krievu⁴⁹, ne arī latviešu - angļu⁵⁰ juridisko terminu skaidrojošajās vārdnīcās.

Angļu juridisko terminu vārdnīcās termins “privilēģija” pamatā tiek skaidrots kā speciālas tiesības, izņēmums vai imunitāte, kas piešķirts personai vai personu grupai.⁵¹ Tiek norādīts, ka privilēģija ir izņēmums no pienākuma un piešķir tiesības izvēlēties darīt vai nedarīt uzdevumu, kā arī rada imunitāti rīcībai, par kuru parastos apstākļos persona tiktu saukta pie atbildības.⁵² Kontinentālās Eiropas tiesību lokā ietilpstošajās valstīs līdzīga satura tiesisko attiecību apzīmēšanai minētā termina vietā tiek lietoti divi citi termini.

Pirmais terminam “privilēģija” saturiski atbilstošs ir termins “tiesības”. Angļu valodas vārds “*the privilege*” latviski var tikt tulkots ne tikai kā “privilēģija”, bet arī kā “tiesības” (*right* – angļu v.).⁵³ Turklāt angļu valodas terminu skaidrojošajās vārdnīcās tiek norādīts, ka “privilēģija sevi neapsūdzēt” (*the privilege against self-incrimination* – angļu v.) ir sinonīms “tiesībām sevi neapsūdzēt” (*the right against self-incrimination* – angļu v.).⁵⁴ Tādējādi jēdziens “*the privilege against self-incrimination*” no angļu valodas var tikt tulkots arī kā “tiesības sevi neapsūdzēt”.

Arī tiesību doktrīnā, pamatojot jēdziena “privilēģija sevi neapsūdzēt” izvēli, tiek vērsta uzmanība uz jēdziena “privilēģija” un “tiesības” kopējo izpratni. Piemēram, Šveices kriminālprocesa tiesību zinātnieks *Stefans Treksels* (*Stefan Trechsel*), izvēloties lietot jēdzienu “privilēģija sevi neapsūdzēt”, norāda, ka priekšroka terminam “privilēģija” tiek dota, jo minētās tiesības attiecas uz situāciju, kad kāds bauda palielinātu aizsardzību.⁵⁵ Būtībā termins “privilēģija” tiek skatīts kā personai piešķirtās tiesības. Tādējādi angļu valodas jēdziens “*privilege against self-incrimination*” var tikt tulkots arī kā “tiesības sevi neapsūdzēt”. Tajā pašā laikā atzīstot, ka atšķirīgās tiesību sistēmās minētie jēdzieni var tikt izprasti dažādi, darba turpinājumā, atsaucoties uz ārvalstu tiesisko

Oxford University Press, 2003, p.382.; Black’s Law Dictionary. 8th ed. Bryan A. Garner, editor in chief. St. Paul, MN: Thomson/West, 2004, p.1235.-1237.

⁴⁷ Sk. Juridisko terminu vārdnīca. Autoru kolektīvs: Dubure V., Fogels A., Fridrihsons I. u.c. Rīga, Nordik, 1998.; Juridiski terminoloģiskā, skaidrojošā vārdnīca. Jakubaņecs V. (Sast.), 3. papild. izd., Rīga, (b.i.), 2001.

⁴⁸ Sk. Schaffert I., Niedre L. Vācu-latviešu, latviešu-vācu juridiskā vārdnīca = Rechtswörterbuch deutsch-lettisch, lettisch-deutsch. 2. pārstr. un papild. izd., Rīga: Latvijas Universitāte, 2003.

⁴⁹ Sk. Juridisko terminu vārdnīca : latviešu-krievu, krievu-latviešu : ap 20000 terminu = Словарь юридических терминов : латышско-русский, русско-латышский : ок. 20 000 терминов. Vēbers J. (Visp.red.), Rīga: Rasma 1994.

⁵⁰ Sk. Birznieks J. Juridisko terminu vārdnīca: latviešu-angļu, angļu-latviešu: [iekļauti 3200 lietojamie juridiskie termini]. Rīga: Multineo, 2009 (2008).

⁵¹ Rossini C. English as a Legal Language. 2nd ed.London The Hague etc.: Kluwer Law International, 1998, p.44.; Black’s Law Dictionary. 8th ed. Bryan A. Garner, editor in chief. St. Paul, MN: Thomson/West, 2004, p. 1234; A Dictionary of Law. 8th ed. Martin E.A., Oxford: Oxford University Press, 2003, p.382.

⁵² Black’s Law Dictionary. 8th ed. Bryan A. Garner, editor in chief. St. Paul, MN: Thomson/West, 2004, p.1234; A Dictionary of Law. 8th ed. Martin E.A., Oxford: Oxford University Press, 2003, p.382.

⁵³ Webster N., Gove P. B. Webster's New Dictionary of Synonyms: a Dictionary of Discriminated Synonyms with Antonyms and Analogous and Contrasted Words. Springfield, MA: Merriam-Webster, 1984, p.639.; Rossini C. English as a Legal Language. 2nd ed.London The Hague etc.: Kluwer Law International, 1998, p.44.

⁵⁴ Black’s Law Dictionary. 8th ed. Bryan A. Garner, editor in chief. St. Paul, MN: Thomson/West, 2004, p.1237; Rossini C. English as a Legal Language. 2nd ed.London The Hague etc.: Kluwer Law International, 1998, p.98.

⁵⁵ Trechsel S. Human Rights in Criminal Proceedings. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.341.

regulējumu, tiesību doktrīnu, kā arī tiesas spriedumiem, no angļu valodas jēdziens “*privilege against self-incrimination*” tiks pamatā tulkots kā “privilēģija sevi neapsūdzēt”.

Anglijas tiesību sistēmai raksturīgajam jēdzienam “privilēģija” otrs saturiski atbilstošs termins, kas tiek lietots kontinentālās Eiropas juridiskā terminoloģijā, ir “imunitāte”. Angļu - latviešu terminu skaidrojošās vārdnīcās kā viena no nozīmēm angļu valodas terminam “*the privilege*” tiek norādīta “imunitāte”.⁵⁶ Tomēr minētie termini nav sinonīmi, bet ir saistīti tādējādi, ka privilēģija var radīt imunitāti attiecībā uz konkrētu darbību veikšanu. Ārvalstu juridisko terminu vārdnīcā termins “*imunitāte*” (*immunitas* – latīņu v. – atbrīvošana no kaut kā, atvieglojums) tiek skaidrots kā izņēmums no pienākuma, atbildības vai procesa.⁵⁷ Termins “imunitāte” no jēdzieniskā viedokļa ir attiecināms arī uz tiesībām sevi neapsūdzēt. Proti minētās tiesības ir aplūkojamas kā izņēmums no vispārējā principa, saskaņā ar kuru personai ir jāsadarbojas ar valsts institūcijām un jāpalīdz valstij atklāt izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Tās rada izņēmuma noteikumus, proti, personām nav pienākums sniegt liecības un palīdzēt amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, atklāt noziedzīgu nodarījumu. Tāpat imunitāte rada arī nepieļaujamību pierādīšanā izmantot informāciju, kas iegūta no personas, pārkāpjot tiesības sevi neapsūdzēt, kas angloamerikāņu tiesību loka valstīs tiek apzīmēta kā liecinieka imunitāte (*immunity of witness (ASV), testiominal immunity (Anglijā) – angļu v.*).⁵⁸

Tajā pašā laikā angloamerikāņu tiesību lokā ietilpstošajās valstīs “imunitāte” kā juridisks termins tiek izprasts plašāk un atšķiras no kontinentālās Eiropas tiesību lokā ietilpstošajām valstīm.⁵⁹ Ne visos gadījumos ir pamats runāt par imunitāti kā kriminālprocesa sistēmai raksturīgu tiesību institūtu. Kontinentālajā Eiropā kriminālprocesuālās imunitātes institūts ir šaurāks un attiecībā uz personām ir piemērojams gadījumos, kad ir jāparedz aizsardzība vai nu pašai personai, vai tās rīcībā

⁵⁶ Daugavvanags A., Kļimoviča N. Angļu-latviešu juridisko terminu vārdnīca: 40 000 terminu ar attiecīgajiem frazeoloģismiem un vārdkopām. Rīga: Avots, 2008, 260., 374.lpp.

⁵⁷ Black's Law Dictionary. 8th ed. Bryan A. Garner, editor in chief. St. Paul, MN: Thomson/West, 2004, p.765; A Dictionary of Law. 8th ed. Martin E.A., Oxford: Oxford University Press, 2003, p.242.

⁵⁸ Rossini C. English as a Legal Language. 2nd ed. London The Hague etc.: Kluwer Law International, 1998, p.98.; Black's Law Dictionary. 8th ed. Bryan A. Garner, editor in chief. St. Paul, MN: Thomson/West, 2004, p.767.

⁵⁹ Sk. Clayton R., Tomlinson H. Fair Trial Rights. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2010, p.147.-151.; Murphy P. Murphy on Evidence. 8ht ed. United States, New York: Oxford University Press, 2003, Chapter 13.

Tiesību doktrīnā bieži tiek citēts lords *Mustils (Mustill)*, kurš uzskata, ka tiesības klusēt Anglijā ietver vairākas atšķirīgas tiesības: 1) vispārējo imunitāti, kas aizsargā pret piespiešanu atbildēt uz jautājumu, nodarot sāpes vai piemērojot sodu; 2) vispārējo imunitāti, kas aizsargā pret piespiešanu, nodarot sāpes vai piemērojot sodu, atbildēt uz jautājumu, ja atbildes varētu personu apsūdzēt; 3) speciālo imunitāti visām personām, kas tiek turētas aizdomās par kriminālpārkāpumu, pret policijas vai citu iestāžu, kas atrodas līdzīgās pozīcijās, piespiešanu, nodarot sāpes vai piemērojot sodu, pratināšanas laikā; 4) speciālo imunitāti, kas aizsargā personas, kas apsūdzētas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, pret jautājumu, kas attiecas uz inkriminēto nodarījumu, uzdošanu tiesā; 5) speciālo imunitāti, kas nodrošina, ka personas, kas apsūdzētas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, policija vai citas iestādes, kas atrodas līdzīgās pozīcijās, nenoprātina par jautājumiem, kas attiecas uz inkriminēto nodarījumu; 6) speciālo imunitāti, kas aizsargā apsūdzēto personu tiesā pret nelabvēlīgu secinājumu izdarīšanu gadījumā, ja persona tiesā atsakās atbildēt uz jautājumiem vai sniegt pierādījumus.

Phipson on Evidence. 17th ed. Malek H. M., Hollander C., David Day D. etc. UK: Sweet & Maxwell Ltd, 2010, p.1181; White R. C. A., Ovey C. Jacobs, White & Ovey: The European Convention on Human Rights. 5th ed.ition. Oxford: Oxford University Press, 2010, p.282.

esošajai informācijai, ņemot vērā tās “īpašo” izņēmuma statusu.⁶⁰ Persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nav atzīstama par personu ar “īpašu” izņēmuma statusu, kā arī tās rīcībā esošā informācijas pēc būtības un aizsardzības mērķa neatbilst tādas informācijas aizsardzības raksturam un mērķim, kas rada kriminālprocesuālo imunitāti.⁶¹ Tāpēc tiesības sevi neapsūdzēt nebūtu tieši saistāmas ar jēdzienu “imunitāte”. No iepriekš minētā izriet, ka jēdzienam “privilēģija sevi neapsūdzēt” gan saturiski, gan kontinentālās Eiropas valstu juridiskajai terminoloģijai atbilstošs ir jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt”.

Jānorāda, ka Eiropas Savienības dokumentu tulkojumos angļu valodas jēdziens “*privilege against self-incrimination*” tiek tulkots kā “tiesības neliecināt pret sevi”⁶², kas nav pareizi, jo, kā tiks atklāts vēlāk, minētās tiesības ir tikai viens no “tiesību sevi neapsūdzēt” elementiem. Tas vēlreiz pamato nepieciešamību pārskatīt juridisko terminoloģiju.

Jēdzienam “tiesības sevi neapsūdzēt” saturiski atbilst arī Latvijas tiesību doktrīnā lietotais jēdziens “tiesības uz pašneapsūdzēšanu”⁶³ un tiesu praksē sastopamais jēdziens “tiesības uz sevis neapsūdzēšanu”.⁶⁴ Autoresprāt, minētajā jēdzienā pamatoti ir ietverts termins “apsūdzēt”. Angļu valodas vārds “*incrimination*” latviešu valodā pamatā nozīmē “apsūdzība”, “izvirzīt apsūdzību”, un vārds “*incriminate*” - “apsūdzēt”, “inkriminēt”.⁶⁵ Terminam “apsūdzība” kriminālprocesā var būt vairākas nozīmes. Apsūdzība ir viena no kriminālprocesa pamatfunkcijām (KPL 17.p.), kā arī viens no kriminālprocesa pamatprincipiem (KPL 7.p.).⁶⁶ KPL apsūdzība nozīmē arī uz pierādījumu kopuma balstītu prokurora pieņēmumu, ka persona izdarījusi konkrētu noziedzīgu nodarījumu, proti, ka pierādījumu kopums dod pamatu uzskatīt, ka tieši šī persona izdarījusi konkrētu noziedzīgu nodarījumu (KPL 59.p.). Saskaņā ar KPL 405. pantu, apsūdzība ir arī sinonīms lēmumam par personas saukšanu pie kriminālatbildības.

Dr. iur. *Aldis Pundurs* norāda, ka ir jānošķir apsūdzība procesuālā nozīmē no apsūdzības materiālā nozīmē. Apsūdzība materiālajā nozīmē ir lēmumā par personas saukšanu pie

⁶⁰ Zeppa-Priedīte V. Valsts amatpersonu kriminālprocesuālā imunitāte Latvijas kriminālprocesa tiesībās. Promocijas darbs, Rīga, 2010. 26.lpp. Pieejams: <https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F520479351/Violeta%20Zeppa-Priedite%202010.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶¹ Par tiesību sevi neapsūdzēt nošķiršanu no kriminālprocesuālās imunitātes principa sk. darba 3.2.2.nodaļu.

⁶² Sk. Zaļā grāmata par nevainīguma prezumpciju. 25.04.2006. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0174:FIN:LV:PDF> (aplūkots 2013.12.maijā) (2.4. punkts) salīdzinājumā ar Green Paper on the Presumption of Innocence. 25.04.2006. Pieejams: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=COMfinal&an_doc=2006&nu_doc=174 (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶³ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 29.novembris, Nr.48.

⁶⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 17. decembra lēmums lietā SKK – 174/2012 (Krimināllietā Nr. 11355039309) Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/20121/> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁵ Birznieks J. Juridisko terminu vārdnīca: latviešu-angļu, angļu-latviešu: [iekļauti 3200 lietojamie juridiskie termini]. Rīga: Multineo, 2009 (2008), 30.lpp.; Black's Law Dictionary. 8th ed. Bryan A. Garner, editor in chief. St. Paul, MN: Thomson/West, 2004, p.82.

⁶⁶ Sīkāk sk. Meikališa Ā. Apsūdzība kriminālprocesā. Tiesiskā regulējuma un prakses aktuālās problēmas. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2009.13.janvāris, Nr.2.

kriminālatbildības pirmstiesas kriminālprocesā norādītie noziedzīga nodarījuma faktiskie apstākļi un šiem apstākļiem atbilstoša noziedzīga nodarījuma juridiskā kvalifikācija. Apsūdzība procesuālā nozīmē tiek aplūkota kā procesuālu darbību kopums, lai atmaskotu noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu.⁶⁷ Tātad termins “apsūdzēt” var tikt skatīts kā procesuālu darbību kopums, kas vērsts uz noziedzīga nodarījuma atklāšanu. Ne tikai amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu, bet arī personas, kas tiek iesaistītas procesuālajās darbībās, var sniegt pierādījumus pret sevi un sevi apsūdzēt. Nav pieļaujams, ka personas tiek atzītas par vainīgām, pamatojoties uz pierādījumiem, ko viņas sniegušas piespiešanas rezultātā pašas pret sevi. Tāpēc personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību jeb pret kuru ir izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu (KPL 59.p.), tiek garantētas tiesības sevi neapsūdzēt. Tādējādi ir atbilstoši ietvert vārdu “apsūdzēt” jēdzienā “tiesības sevi neapsūdzēt”, jo tādējādi tiek precīzi aptverts šī jēdziena saturs.

Tajā pašā laikā, izvērtējot jēdziena “tiesības uz pašneapsūdzēšanu” atbilstību literārās valodas normu prasībām, jāatzīst, ka vārda “pašneapsūdzēšana” lietošana nav atbalstāma. Vārds “pašapsūdzība” ir aizgūts no angļu, kā arī krievu valodas, proti, burtiski tulkojot angļu valodas vārdu “*self-incrimination*”, kā arī krievu valodas vārdu “*самообвинение*”. Izmantojot citas valodas vārddarinājumu par paraugu, svarīga ir jēdziena pēc iespējas precīzāka izteikšana latviešu valodā atbilstoši latviešu valodas leksikas un vārddarināšanas sistēmai, nevis latviskā vārddarinājuma burtiska atbilstība citas valodas terminam.⁶⁸ Jāatzīst, ka vārds “pašapsūdzība” atbilst latviešu valodas vārddarināšanas sistēmai. Tajā pašā laikā divu prievārdu - “ne” un “ap” lietošana salikteņa “pašapsūdzība” vidū neatbilst literārās valodas normu prasībām, kā arī nav labskanīga. Autoresprāt, jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt” ir labskanīgāks arī par jēdzienu “tiesības uz sevis neapsūdzēšanu” un vairāk atbilst literārās valodas prasībām, jo jēdzienā izskaņas “šana” lietošana nav atbalstāma. Tāpēc Latvijas tiesiskajā sistēmā būtu jālieto jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt”.

Atsevišķu autoru darbos tiek lietots arī jēdziens “tiesības netikt piespiestam sevi apsūdzēt”⁶⁹, tādējādi uzsverot piespiešanu kā vienu no būtiskiem tā elementiem. Tajā pašā laikā jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt” nevar tikt interpretēts citādā veidā. Proti, ja personai tiek garantētas kādas tiesības, tad valsts nevar tās atņemt, pielietojot piespiešanas metodes. Turklāt, ietverot minēto aspektu, varētu rasties jautājums, kāpēc jēdzienā nav minēti arī citi tā būtiskie aspekti, kā piemēram, aizliegums izmantot pierādījumus, kas iegūti, pārkāpjot tiesības sev neapsūdzēt. Tādējādi atbalstāma ir īsākā un vispārīgākā jēdziena - “tiesības sevi neapsūdzēt” - lietošana.

⁶⁷ Pundurs A. Apsūdzība kriminālprocesā, apsūdzības saturs, apsūdzības grozīšana. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011.8.februāris, Nr.6.; Мизулина Е.Б. Уголовный процесс: концепция самоограничения государства. Тарту, 1991, с.4. Pieejams: http://www.yabloko.ru/Persons/Mizul/Miz_book.htm (aplūkots 2013.12.maijā); Ларин А.М., Мельников Э.Б., Савицкий В.М. Уголовный процесс России. Лекции-очерки /Под ред. В.М. Савицкого. Москва, 1997, с.156.

⁶⁸ Skujiņa V. Latviešu terminoloģijas izstrādes principi. Interlingvālie jeb starpvalodas principi. Tuvākās kontaktvalodas aspekts. Pieejams: <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=222&id=716> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁹ Pati R. *Due Process and International Terrorism*. Leiden, Boston: Nijhoff, 2009, p.36.

Otrais jautājums, kas ir jāizvērtē, ir jēdzienu “tiesības sevi neapsūdzēt” un “privilēģija sevi neapsūdzēt” atbilstība jēdzienam “tiesības klusēt”. Tiesību doktrīnā pastāv trīs atšķirīgi viedokļi par minēto jēdzienu saturu.

Viens no viedokļiem, kas, lai gan reti, tomēr ir atrodams tiesību zinātnieku darbos ir, ka tiesības klusēt ir plašāka satura jēdziens, kas ietver “privilēģiju sevi neapsūdzēt”.⁷⁰ Tiesību zinātnē tiek norādīts, ka tiesības klusēt plašākā nozīmē rada nepieļaujamību piemērot nelabvēlīgas sekas, pamatojoties uz apsūdzētā klusēšanu, tādējādi ietverot vairākas juridiskas garantijas, starp kurām ir arī privilēģija sevi neapsūdzēt.⁷¹ Izsakot minēto viedokli, jēdziens “privilēģija sevi neapsūdzēt” tiek lietots tā šaurākā nozīmē, ko izskaidro Anglijas tiesību sistēmas īpatnības. Proti, termins “privilēģija”, lai gan pamatā tiek skaidrots kā speciālas tiesības, izņēmums vai imunitāte, kas piešķirts personai vai personu grupai, tajā pašā laikā tas tiek saistīts arī ar t.s. izņēmuma noteikumiem (*exclusionary rules* – angļu v.), ko regulē t.s. pierādīšanas noteikumi (*the law of evidence; evidenciary rule* – angļu v.).⁷² Ar to tiek saprasta lieciniekam piešķirta iespēja neatklāt pieprasītos faktus, kaut arī tie būtu būtiski, kā arī tiesības neizpaust noteiktu informāciju tiesā, jo īpaši, ja šī informācija sākotnēji tika paziņota profesionālās vai konfidencialās attiecībās.⁷³ Privilēģija piešķir lieciniekam tiesības atteikties atbildēt uz noteikta veida jautājumiem vai izsniegt noteikta veida dokumentus, pamatojoties uz ar likumu aizsargātām īpašām interesēm.⁷⁴ Būtībā šajā nozīmē jēdziens “privilēģija” ietver noteikumus, kas paredz pierādījumu, kuru atklāšana būtu pretrunā ar būtiskiem principiem vai attiecībām, nepieļaujamību. Viens no spilgtākajiem šādu noteikumu piemēriem ir advokāta privilēģija. Arī “privilēģija sevi neapsūdzēt” var tikt aplūkota kā viens no šādiem noteikumiem. Proti, privilēģija sevi neapsūdzēt šaurākā nozīmē tiek skatīta kā vienīgi lieciniekam piemītošas tiesības netikt piespiestam sniegt pierādījumus pret sevi un paredz aizliegumu piespiedu veidā iegūtos pierādījumus turpmāk izmantot pret personu kriminālprocesā.⁷⁵ Savukārt tiesības klusēt tiek atzītas par plašāka satura jēdzienu, kas kā vienu no procesuālajām garantijām ietver aizliegumu izmantot pierādījumus, kas iegūti, pārkāpjot privilēģiju sevi neapsūdzēt. Tādējādi “tiesības klusēt” kā plašāka satura jēdziens nekā “privilēģija sevi neapsūdzēt” tiek pamatots tikai, aplūkojot pēdējo jēdzienu tā šaurākā nozīmē, kas ir Anglijas tiesību sistēmas tiesiskā regulējuma īpatnība.

⁷⁰ Sk. Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. *Effective Criminal Defence in Europe*. Antwerp: Intersentia, 2010, p.28.

⁷¹ Galligan D. J. *The Right to Silence Reconsidered*, *Current Legal Problems*, 1988, No.41, p.76.; Croquet N. A. J. *The Right of Silence and not to Self-Incriminate under the European Convention on Human Rights: to what extent are they qualified?* *Cambridge Student Law Review*, 2008, Vol.4, No.2, p.214.

⁷² Peçi I. *Sounds of Silence: A research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.181.

⁷³ *Black's Law Dictionary*. 8th ed. Bryan A. Garner, editor in chief. St. Paul, MN: Thomson/West, 2004, p.1235.

⁷⁴ *A Dictionary of Law*. 8th ed. Martin E.A., Oxford: Oxford University Press, 2003, p.382.

⁷⁵ Peçi I. *Sounds of Silence: A research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.203.

Arī ECT terminoloģijas izvēli pamato nepieciešamība ievērot atšķirīgas dažādu valstu tiesību sistēmu īpatnības. ECT spriedumos līdzās jēdzieniem “tiesības sevi neapsūdzēt” un “tiesības klusēt”, tiek lietots arī jēdziens “privilēģija sevi neapsūdzēt”. Turklāt pēdējais jēdziens bieži vien tiek norādīts, lai izvērtētu pieļaujāmību piespiedu veidā iegūtos pierādījumus turpmāk izmantot kriminālprocesā.⁷⁶ Termina “privilēģija sevi neapsūdzēt” ieviešanu tā šaurākajā nozīmē ECT praksē izskaidro apstākļi, ka vairums no lietām, kurās ECT ir vērtējusi tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu, atbildētājvalsts ir Lielbritānija. Savukārt kontinentālajās Eiropas valstīs iepriekš minēto pierādījumu izmantošanas aizliegums tiek skatīts kā no tiesībām sevi neapsūdzēt loģiski izrietoša procesuāla garantija.

Otrs viedoklis, kas ir sastopams tiesību doktrīnā ir, ka jēdzieni “tiesības sevi neapsūdzēt” un “privilēģija sevi neapsūdzēt” ir nošķirami no “tiesībām klusēt”.⁷⁷ Viens no pamatojumiem šādam viedoklim tiek meklēts ECT praksē.⁷⁸ Proti, vairāku tiesību zinātnieku darbos ECT spriedumi tiek analizēti, iedalot tos divās lielās grupās: 1) spriedumos, kas attiecas uz privilēģiju sevi neapsūdzēt (*the privilege against self-incrimination* - angļu v.) un 2) spriedumos, kuros tiek aplūkotas tiesības klusēt (*the right to silence* - angļu v.). Piemēram, *Pauls Bogans (Paul Bogan)* norāda, ka ECT praksē tiesības sevi neapsūdzēt ir saistītas ar aizsardzību pret piespiedu līdzekļu izmantošanu no valsts puses, lai piespiestu personu sniegt pierādījumus vai dokumentus. Savukārt tiesības klusēt tiek aplūkotas saistībā ar personas klusēšanas pratināšanas laikā izmantošanu kā pierādījumu, proti, ar tiesībām izdarīt no personas klusēšanas nelabvēlīgus secinājumus (*adverse inference* – angļu v.) par personas vainu.⁷⁹ Tādējādi jēdziens “tiesības klusēt” tā šaurākajā nozīmē tiek aplūkots kā aizsardzība pret nelabvēlīgu secinājumu izdarīšanu par personas vainu no personas klusēšanas.⁸⁰ Spriedumi, kuros tiek vērtēts minētais institūts, kas ir Anglijas tiesiskās sistēmas īpatnība, ieņem būtisku vietu citu ECT spriedumu vidū, kuros ir vērtētas tiesības sevi neapsūdzēt, tajā pašā laikā tas nav pamats, lai tiesības klusēt varētu tikt atzītas par saturiski nodalāmām no tiesībām sevi neapsūdzēt.

Kā otrs no pamatojumiem, kāpēc jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt” ir jānošķir no jēdziena “tiesības klusēt”, ir to saturu neatbilstība. ECT tiesnesis *Martens (Martens)* atšķirīgajās domās lietā *Saunders pret Lielbritāniju (Saunders v. United Kingdom)* pauž viedokli, ka jēdziena “tiesības klusēt” ietveršana jēdziena “tiesības sevi neapsūdzēt” saturā samazinātu personu aizsardzības apjomu.⁸¹

⁷⁶ Sk. darba 2.2.1.5. nodaļā Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 15809/02 and 25624/02 *O'Halloran and Francis v. the United Kingdom*, para. 53.; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 48539/99 *Allan v. the United Kingdom*, para. 44.

⁷⁷ Jackson J. Re-Conceptualizing the Right of Silence as an Effective Fair Trial Standard. *International and Comparative Law Quarterly*, 2009, Vol.58, Issue 04, p.860.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Bogan P. Self-Incrimination, the Right to Silence, and the Reverse Burden of Proof. In: *Human Rights in the Investigation and Prosecution of Crime*. Colvin M. and Cooper J. (ed. by) Oxford; New York: Oxford University Press, 2009, p.347.

⁸⁰ Croquet N. A. J. The Right of Silence and not to Self-Incriminate under the European Convention on Human Rights: to what extend are they qualified? *Cambridge Student Law Review*, 2008, Vol.4, No.2, p.214.

⁸¹ Dissenting Opinion of Judge Martens Joined by Judge Kuris: Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, point 12.

Minēto viedokli precizē tiesību zinātnieks *Stefans Treksels*, kurš “privilēģijas sevi neapsūdzēt” un “tiesību klusēt” attiecības raksturo ar “*divu daļēji pārklājošos aplū shēmu*”. No vienas puses, tiesības klusēt ir šaurākas, jo tās attiecas “*tikai uz mutisku komunikāciju, bet neaizsargā pret piespiešanu iesniegt dokumentus. No otras puses, tiesības klusēt ir plašākas nekā privilēģija, jo tās ne tikai aizsargā pret spiedienu sniegt liecības, kas ir personai par sliktu, bet pret spiedienu sniegt jebkādas liecības.*”⁸² Ja var piekrist pirmajam apgalvojumam, ka tiesības klusēt ir šaurākas, jo neietver tiesības nesniegt dokumentus, tad otrais apgalvojums, ka tiesības sevi neapsūdzēt saturiski neaptver tiesības nesniegt jebkādas liecības, nav pamatots. Personai tiesības “nesniegt jebkādas liecības” tiek garantētas, ņemot vērā apstākli, ka jebkādas personas sniegtās liecības var tikt izmantotas pret personu. Proti, persona nevar iepriekš izvērtēt, vai sniegtās liecības vēlāk tiks izmantotas viņai “par sliktu” turpmākā procesā. Ne velti slavenajā *Mirandas* brīdinājumā (*Miranda warning* – angļu v.) tiek norādīts, ka personai ir tiesības klusēt un ka jebkas, kas tiks teikts, var tikt izmantots pret viņu.⁸³ Tādējādi arī “tiesības sevi neapsūdzēt” ietver tiesības nesniegt “jebkādas liecības”.

Tādējādi pamatots ir trešais tiesību doktrīnā sastopamais viedoklis, proti, ka jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt” ir plašāks par jēdzienu “tiesībām klusēt”.⁸⁴ Turklāt minētais viedoklis izriet no ECT prakses. Lietā *Saunders pret Lielbritāniju* ECT norāda, ka: “[t]iesības sevi neapsūdzēt pirmām kārtām attiecas uz apsūdzētās personas gribas klusēt ievērošanu”.⁸⁵ Tādējādi atbilstoši ECT praksei jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt” plašākā nozīmē aptver jēdzienu “tiesības klusēt”. Kā secina tiesību zinātnieks *Idlirs Peçi* (*Idlir Peçi*), tā kā ECT norāda, ka privilēģija sevi neapsūdzēt “pirmām kārtām” attiecas uz personas gribas ievērošanu, tad jābūt arī vēl kādiem apstākļiem, kas “otrām kārtām” pamato minētās tiesības.⁸⁶ Arī ECT tiesnesis *Martens* atšķirīgajās domās, lai gan, kā minēts iepriekš, nepiekrīt ECT viedoklim, tomēr norāda, ka no ECT sprieduma minētajā lietā “*šķiet acīmredzami, ka privilēģija sevi neapsūdzēt (vispārīgi runājot, tiesības neuzrādīt pierādījumus pret sevi) ir plašākas tiesības, kas ietver tiesības klusēt (vispārīgi runājot, tiesības neatbildēt uz jautājumiem)*”.⁸⁷ Gan tiesību zinātnieks *I. Peçi*, gan tiesnesis *Martens* lieto jēdzienu “privilēģiju sevi neapsūdzēt”, lai gan ECT lieto jēdzienu “tiesības sevi neapsūdzēt”. Tādējādi jēdziens “privilēģija sevi neapsūdzēt” plašākā nozīmē tiek atzīts par vienāda satura jēdzienu ar “tiesībām sevi neapsūdzēt”.

⁸² Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.342.

⁸³ Rossini C. *English as a Legal Language*. 2nd ed. London The Hague etc.: Kluwer Law International, 1998, p.96.

⁸⁴ Peçi I. *Sounds of Silence: A research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.78.; Callewaert J. *The Privilege against Self-Incrimination in European Law : an Illustration of the Impact of the Plurality of Courts and Legal Sources on the Protection of Fundamental Rights in Europe*. ERA-Forum: scripta iuris europaei, 2004, Issue 04, p.488.

⁸⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 69.

⁸⁶ Peçi I. *Sounds of Silence: A research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.78.

⁸⁷ *Dissenting Opinion of Judge Martens Joined by Judge Kuris: Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 Saunders v. United Kingdom*, para. 4.

Jānorāda, ka arī pati ECT pirmajos divos spriedumos⁸⁸ lieto jēdzienu “privilēģija sevi neapsūdzēt” un “tiesības klusēt”, un tikai pēc tam pakāpeniski ECT judikatūrā kā plaša satura jēdziens tiek ieviestas “tiesības sevi neapsūdzēt”.⁸⁹ No iepriekš minētā izriet, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir atzīstamas par plašāka satura jēdzienu kā tiesības klusēt.

Kā nākamais jautājums ir jāaplūko, vai Latvijas tiesību sistēmā būtu nepieciešams ieviest jēdzienu “tiesības klusēt”, piemēram, aizstājot tādus KPL norādītus jēdzienus kā “tiesības neliecināt” (97.p. trešā d., 110.p. trešā d., 150.p. 4.punkts), “tiesības atteikties sniegt liecības” (63.p. pirmās d. 5.punkts). Vērtējot jēdzienu “tiesības klusēt”, līdzīgi kā jēdziena “privilēģija sevi neapsūdzēt” gadījumā, ir jāņem vērā atšķirības, kādas pastāv dažādās tiesību sistēmās – angloamerikāņu tiesību lokā ietilpstošajās valstīs, kurās kriminālprocess balstās uz sacīkstes modeļa tradīcijām, un kontinentālās Eiropas valstīs, kurās kriminālprocess attīstījās uz inkvizīcijas modeļa tradīcijām.

Anglijā pamatā uzsvars tiek likts uz tiesībām klusēt. Pirmstiesas procesā pēc tam, kad tiek noskaidrots, kāda ir apsūdzētā aizstāvības pozīcija - vai apsūdzētājs atzīst savu vainu vai nē, viņam jautājumi vairs netiek uzdoti līdz pirmstiesas procesa pabeigšanai, kad personai ir tiesības izvēlēties: sniegt pierādījumus vai turpināt klusēt. Ja persona izvēlas klusēt, ne tiesnesis, ne prokurors nemēģina uzdot viņam jautājumus.⁹⁰ Savukārt, ja apsūdzētais izvēlas liecināt, viņš nevar atteikties atbildēt uz apsūdzošiem jautājumiem.⁹¹ Turklāt paradoksāli, ka, lai gan tiesības klusēt ir attīstījušās kā Anglijas tiesību sistēmas institūts, tās ir arī būtiski ierobežotas, paredzot nelabvēlīgus secinājumu izdarīšanu no personas klusēšanas.⁹²

Kontinentālās Eiropas tiesību sistēmās personas pratināšanai pirmstiesas procesā ir būtiskāka nozīme. Gan pirmstiesas procesā, gan lietas iztiesāšanas laikā vispirms tiek noskaidrota apsūdzētā attieksme pret apsūdzību vispārējos vilcienos, bet pēc tam pierādījumu pārbaudes laikā apsūdzētais var tikt pratināts, kā arī viņam var tikt uzdoti jautājumi.⁹³ Tajā pašā laikā personai, tāpat kā valstīs, kurās raksturīgs sacīkstes modelis, ir tiesības nesniegt liecības vispār vai arī neatbildēt uz atsevišķiem uzdotajiem jautājumiem.

Iepriekš minētais liecina, ka kontinentālās Eiropas valstīs raksturīgāks ir jēdziens “tiesības neliecināt”. Jau iepriekš tika uzsvērts, ka tiesības nesniegt liecības tiek garantētas, ņemot vērā

⁸⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10828/84 *Funk v. France*, para. 44., Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 18731/91 *John Murray v United Kingdom*, para. 45.

⁸⁹ Lietā *Saunders pret Lielbritāniju*, ECT konstatēja, ka ir pārkāptas “tiesības sevi neapsūdzēt”. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 71.

⁹⁰ *European Criminal Procedures*. Delmas-Marty, M, Spencer J.R. (ed. by). Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p.24.; *Suspects in Europe. Procedural Rights at the Investigative Stage of the Criminal Process in the European Union*. ed.by Cape E., Hodgson J., Prakken T., Spronken T. Antwerp-Oxford: Intersentia, 2007, p.14.

⁹¹ Peçi I. *Sounds of Silence: A research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.203.

⁹² *Suspects in Europe. Procedural Rights at the Investigative Stage of the Criminal Process in the European Union*. Cape E., Hodgson J., Prakken T., Spronken T (ed.by). Antwerp-Oxford: Intersentia, 2007, p.6.,7.

⁹³ *European Criminal Procedure*. M. Delmas-Marty, Spencer J.R. (ed.by). Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p.24.

apstākli, ka jebkādas personas sniegtās liecības var vēlāk tikt izmantotas pret personu. Jēdziens “tiesības neliecināt” ietver tiesības vispār nesniegt jebkādas liecības un atbilst jēdzienam “tiesības klusēt”, kas savukārt var tikt saprastas ne tikai kā tiesības klusēt vispār, bet arī kā tiesības neatbildēt uz konkrētiem jautājumiem.

Tajā pašā laikā nākotnē izvairīties no jēdziena “tiesības klusēt” lietošanas būs visai grūti, ņemot vērā Eiropas Savienības tiesiskā regulējuma attīstību. Minētais jēdziens ir ietverts Direktīvā par tiesībām uz informāciju.⁹⁴ Lai izstrādātu Eiropas Savienības tiesisko regulējumu Eiropas zinātnieki veica pētījumu ar mērķi noskaidrot, kādā veidā dalībvalstīs tiek regulētas kriminālprocesuālās pamattiesības, lai varētu efektīvāk izstrādāt vienotu kriminālprocesuālo tiesību regulējumu Eiropas Savienībā.⁹⁵ Pētījuma ietvaros tika uzdoti jautājumi par kriminālprocesuālo tiesību regulējumu un atbildes sniedza visas Eiropas Savienības dalībvalstis, izņemot Maltu. Cita starpā, tika lūgts atbildēt uz jautājumu, vai apsūdzētajam ir tiesības klusēt kriminālizmeklēšanas un tiesas procesa laikā. Uz šo jautājumu apstiprinoši atbildēja visas valstis, izņemot Luksemburgu un Franciju⁹⁶. Tajā pašā laikā, izvēloties minēto jēdzienu, netika ņemts vērā, ka, neskaitot Apvienoto Karalisti, tikai divās no Eiropas Savienības dalībvalstīm – Spānijā un Nīderlandē - ir lietots termins “tiesības klusēt”, savukārt pārējās valstīs minētās tiesības ir apzīmētas līdzīgi kā Latvijā.⁹⁷ Piemēram, Vācijas paziņojumā par tiesībām tiek norādīts: “*Tu vari sniegt liecības saistībā ar pret tevi izvirzīto apsūdzību vai atturēties no liecību sniegšanas lietā.*”⁹⁸ Eiropas Savienības tiesiskais regulējums netiek izstrādāts pretēji dalībvalstu tiesiskajam regulējumam, bet gluži otrādi, tas izriet no dalībvalstu kopējām konstitucionālām tradīcijām, ņemot vērā tajās jau pastāvošo tiesisko regulējumu. Tādējādi, lai gan Eiropas Savienībā tiek ieviests jēdziens “tiesības klusēt”, tas atbilst jēdzienam “tiesības neliecināt”. Tajā pašā laikā nākotnē sagaidāms, ka minētais jēdziens līdz ar tā ietveršanu Eiropas Savienības tiesību aktā tiks arvien vairāk lietots gan Eiropas valstu tiesību zinātnieku darbos, kā arī nav izslēgt tā plašāka ietveršana Eiropas Savienības dalībvalstu tiesību aktos.

Tiesību aktos sastopami atšķirīgi jēdzieni, lai apzīmētu personas tiesības atteikties sniegt liecības. KPL ir lietoti jēdzieni “tiesības neliecināt” (150.p., 121.p.), “tiesības atteikties sniegt liecības” (63.p. pirmās d. 5.punkts), savukārt Latvijas tiesu praksē ir atzīts, ka viens no krimināltiesību pamatprincipiem ir tiesības neliecināt pret sevi.⁹⁹ Savukārt, piemēram, SPPPT 14. panta trešās daļas

⁹⁴ Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā. Eiropas Komisija, 20.7.2010, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0392:FIN:LV:PDF> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹⁵ EU Procedural Rights in Criminal Proceedings, Spronken T., Vermeulen G., Vocht D., Puyenbroeck L., 2009. Pieejams: <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=16315> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹⁶ Francijā tiesības neliecināt ir atzītas. Sk. darba 4.4.1. nodaļu.

⁹⁷ Spronken T. EU-Wide Letter of Rights in Criminal Proceedings: Towards Best Practice. Maastricht University, 2012, p.28. Pieejams: <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=20056> (aplūkots 2013.12.maijā); Sk. darba 4.3.1. nodaļu.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 4.aprīļa lēmums lietā SKA-352/2011 (Lieta Nr. A42465206) (nepublicēts), 11. punkts.

g) punkts nosaka “*tiesības netikt piespiestam dot liecības pašam pret sevi*”. No satura viedokļa minētie jēdzieni ir uzskatāmi par vienādiem, lai gan atšķiras minēto jēdzienu apzīmēšanas konkretizācijas pakāpe. Proti, ja KPL ir ietverts jēdziens “tiesības neliecināt”, tad SPPPT minētais jēdziens ir vairāk konkretizēts. Pirmkārt, tiek vērsta uzmanība uz tā satura būtisku elementu, proti, netikt “piespiestam” liecināt. Minētā elementa lietošana jēdzienā varētu liecināt, ka tas ietver vienīgi aizsardzību pret prettiesisku piespiešanas metožu piemērošanu, lai iegūtu liecības, bet ne procesuāla rakstura noteikumus, kas nepieļauj prettiesiski iegūtas liecības izmantot kā pierādījumus procesā. Arī akcentējot, ka personai ir tiesības neliecināt “pret sevi”, minētās tiesības tiek ierobežotas, jo var nepamatoti liecināt, ka personai nav tiesības atteikties sniegt liecības pavisam, bet tikai gadījumā, ja liecībām ir apsūdzošs raksturs. Līdz ar to secināms, ka KPL lietotie jēdzieni, neietverot minētos aspektus, pilnībā aptver to saturu.

Apkopojot veikto analīzi, secināms, ka jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt” atbilst kontinentālās Eiropas valstu juridiskajai terminoloģijai. Tam saturiski atbilst angloamerikāņu tiesību lokā ietilpstošajās valstīs lietotais jēdziens “privilēģija sevi neapsūdzēt”. Abi minētie jēdzieni saturiski ir plašāki un aptver jēdzienu “tiesības klusēt”. Jēdziens “tiesības klusēt”, lai gan tiek lietots Eiropas Savienības tiesiskajā regulējumā, ir raksturīgs angloamerikāņu tiesību lokā ietilpstošajās valstīs, savukārt kontinentālās Eiropas tiesību lokā ietilpstošajās valstīs kā tam atbilstošs ir jāatzīst jēdziens “tiesības neliecināt”. Jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt” būtu jāievieš Latvijas tiesiskajā sistēmā.

Nobeigumā vispārīgi ir jāiezīmē tiesību sevi neapsūdzēt satura elementi, kuru pamatojums un analīze tiks sniegta darba nākamajās nodaļās. Tiesības sevi neapsūdzēt ir plaša satura jēdziens, kas ietver vairākus elementus. Kā jau tika atklāts, viens no to satura elementiem ir tiesības neliecināt, kas saturiski atbilst tiesībām klusēt. Tiesības neliecināt savukārt ietver otru elementu - tiesības neatzīt vainu. Abi minētie elementi ir ietverti gan starptautiskajos tiesību aktos¹⁰⁰, gan ārvalstu konstitūcijās¹⁰¹. Darba turpinājumā tiks atklāts, ka mūsdienās arvien nozīmīgāku lomu ieņem kriminālprocesa vienkāršošana kā viena no galvenajām kriminālprocesa attīstības tendencēm, kas ievērojami palielina risku, ka uz nepatiesas vainas atzīšanas vai piekrišanas pamata, nevainīga persona var tikt atzīta par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.¹⁰² Tāpēc kā trešais tiesību sevi neapsūdzēt satura elements ir izdalāmas arī tiesības nepiekrīst vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai, kuru priekšnoteikums ir vainas atzīšana un piekrišana. Kā ceturtais tiesību sevi neapsūdzēt elements, kas atzīts ECT judikatūrā, ir tiesības nesniegt dokumentus.¹⁰³ Darbā tiks pamatots, ka tiesības sevi neapsūdzēt attiecas uz dokumentiem, kā arī uz citiem pierādījumiem, par kuru pastāvēšanu nav pamatotas aizdomas. Viens no būtiskākajiem tiesību sevi neapsūdzēt satura

¹⁰⁰ SPPPT 14. panta trešās daļas g) punkts; Starptautisko cilvēktiesību dokumentu analīzi sk. darba 2. nodaļā.

¹⁰¹ Sk. ārvalstu konstitūciju analīzi darba 1.1. nodaļā.

¹⁰² Sk. darba 1.2. un 4.3.3. nodaļu.

¹⁰³ Sk. darba 2.2.1.3. nodaļā Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā: 10828/84 *Funk v. France*, para. 44.; Par tiesībām nesniegt dokumentus sk. darba 4.3.4. nodaļu.

elementiem ir aizsardzība pret piespiešanu, t.i., pret dažāda veida prettiesisku fizisku vai psiholoģisku paņēmienu izmantošana, lai piespiestu personu sniegt pierādījumus. Darba nākamajā nodaļā tiks vērsta uzmanība, ka tiesības sevi neapsūdzēt vēsturiski ilgstoši netika atzītas, uzskatot, ka prettiesisku metožu piemērošana, lai piespiestu personas sniegt pierādījumus, ir pieļaujama. Tiesību sevi neapsūdzēt vēsturiskā analīze ļaus izprast to pamatojumu un saturu mūsdienās.

1.2. Tiesību sevi neapsūdzēt attīstība vēsturiskā perspektīvā

Princips, ka nevienai personai nav pienākums sevi apsūdzēt, bija pazīstams jau senās Romas laikā. Tiek uzskatīts, ka latīņu maksīma “*nemo tenetur prodere seipsum*” (nevienam nav pienākums sevi nodot) pieder Svētā Jāņa Hrizostona (*Saint John Chrysoston*, miris 407. p.m.e.) spalvai.¹⁰⁴ Minētajam principam ir vairākas variācijas - “*nemo tenetur seipsum accusare*” (nevienam nav pienākums sevi apsūdzēt), “*accusare nemo se debet, nisi coram Doe*” (nevienam nav pienākums sevi apsūdzēt, izņemot Dieva priekšā).¹⁰⁵ Tāpat jau Romiešu tiesībās ir sastopams uzskats, ka prioritāras pār sodīšanas interesēm ir nevainīgu personu aizsardzības intereses. *Justiniāna Digestā* bija norādīts, ka “*labāk, ja vainīga persona netiek notiesāta, nekā ja tiek notiesāta nevainīga persona*”.¹⁰⁶

Latīņu *nemo tenetur* princips ir atrodams viduslaiku Eiropas kopējās tiesībās (*ius commune* – latīņu v.), kuru tiesiski apvienoja, no vienas puses, kanoniskās tiesības un, no otras puses, romiešu tiesību recepcija.¹⁰⁷ Zinātnieks *Ričards Helmholcs* (*Richard Helmholz*) norāda, ka princips, ka persona nevar tikt piespiesta sevi apsūdzēt, tika atklāts romiešu tiesību recepcijas procesā, kā arī skaidri noteikts viduslaikos kristīgās baznīcas radītajās kanoniskās tiesībās. Tas bija plaši ietverts viduslaiku tiesību avotos, piemēram, Franču kanonista *Villiama Duranda* (*William Durand* vai *Guillaume Durand* vai *Dorandus*; 1230 - 1296) slavenajā darbā *Speculum iudiciale* un itāļu kanonista *Panormitāna* (*Panormitanus*; 1386 - 1445) baznīcas tiesību komentāros. Viduslaiku kanonista *Graciāna Dekrēts*, kas izdots XII gadsimtā, noteica: “*Es nesaku Jums, ka Jums vajadzētu nodot sevi citu priekšā, bet ka Jūs paklausiet pravietim: ‘Atklājiet savu ceļu uz Kungu’*.”¹⁰⁸ Viduslaiku juristi šo principu apskatīja juridiski: ticīgo pienākums ir nožēlot grēkus un tikt sodītam Dieva priekšā, kas

¹⁰⁴ The Privilege against Self-Incrimination: its Origins and Development. R. H. Helmholz, C. M. Gray, J. H. Langbein etc., Chicago, London: University of Chicago Press, 1997, p.1.

¹⁰⁵ Pati R. Due Process and International Terrorism. Leiden, Boston: Nijhoff, 2009, p.11.-12.

¹⁰⁶ Digest of Justinian, Book 48, Title 19, Clause 5. The Digest of Justinian. Translation Mommsen T., Krueger P. & Watson A. (ed. by). Vol.4, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1985, p.846. Citēts: Stumer A. The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives. Oxford etc.: Hart, 2010, p.2.

¹⁰⁷ The Privilege against Self-Incrimination: its Origins and Development. R. H. Helmholz, C. M. Gray, J. H. Langbein etc., Chicago, London: University of Chicago Press, 1997, p.17, 209.

¹⁰⁸ Ibid, p.26.

nedod pamatu uzsākt kriminālprocesu pret sevi, t.i., viņš varētu atzīties grēkā pie priestera, bez pienākuma sevi apsūdzēt un tikt sodītam no tiesneša puses.¹⁰⁹

Minētajam principam kanonisti atzina trīs papildus pamatojumus. Pirmais pamatojums balstījās uz uzskatu, ka neviens no mums nav bez grēkiem, tāpēc, ja patiesība būtu pilnībā zināma, neviens no mums nevarētu izbēgt no apsūdzības. Kā otro pamatojumu juristi norādīja, ka dažas cilvēka dzīves jomas nav piemērotas publiskai apspriešanai un var tikt atklātas vienīgi grēksūdzē. Trešais pamatojums, kas attaisnoja minēto principu, bija atziņa, ka pienākums liecināt pret sevi pamudina sniegt nepatiesas liecības, kas ir grēks.¹¹⁰ Darba turpinājumā tiks atklāts, ka arī mūsdienās tiek norādīti līdzīgi tiesību sevi neapsūdzēt principa pamatojumi - gan privātās dzīves aizsardzība, gan nepieciešamība aizsargāt no t.s. “nežēlīgas izvēles” (*cruel trilema* – angļu v.).¹¹¹ *Nemo tenetur* princips atrodams vairumā no viduslaiku komentāriem un tas tika atkārtots praktiski visās XVI un XVII gadsimta Eiropas kriminālprocesa pamācībās.¹¹² Tas liecina, ka tiesību sevi neapsūdzēt izcelsme ir rodama kontinentālās Eiropas tiesiskajās tradīcijās.

Tajā pašā laikā viduslaiku Eiropas tiesībās *nemo tenetur* princips, lai gan teorētiski pastāvēja, tomēr praksē tika maz izmantots, jo kā galvenās sabiedrības intereses bija atzītas vainīgā sodīšana. Agrajos viduslaikos visā Eiropā izcēlās jau Senās Grieķijas un Romas laikā pazīstamais akuzācijas jeb apsūdzības process.¹¹³ Šī sākotnējā kriminālprocesa forma balstījās uz t.s. vainīguma prezumpciju, saskaņā ar kuru personai vajadzēja pierādīt savu nevainīgumu.¹¹⁴ Vainas atzīšana tika uzskatīta par visu “pierādījumu karalieni”.¹¹⁵ Balstoties uz kristīgās baznīcas doktrīnu, ka jebkurš noziegums ir nodarījums pret Dievu jeb grēks, tika ieviesta Dieva tiesa.¹¹⁶ Plaši tika praktizēti tādi ordāliju veidi kā pārbaude ar uguni, ūdeni un karstu dzelzi, tiesas divkaujas, zīlēšana. Par mazāk smagiem noziegumiem aizdomās turētais varēja attaisnoties ar attīrīšanas jeb šķīstības zvērestu.¹¹⁷ Ņemot vērā,

¹⁰⁹ The Privilege against Self-Incrimination: its Origins and Development. R. H. Helmholz, C. M. Gray, J. H. Langbein etc., Chicago, London: University of Chicago Press, 1997, p.26.

¹¹⁰ Ibid, p.26.-28.

¹¹¹ Sk. darba 3.1.1.nodaļu.

¹¹² The Privilege against Self-Incrimination: its Origins and Development. R. H. Helmholz, C. M. Gray, J. H. Langbein etc., Chicago, London: University of Chicago Press, 1997, p.26.

¹¹³ Osipova S. Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 65.lpp.; Уголовный процесс. Учебник для студентов юридических вузов и факультетов. Изд. 3-е. К. Ф. Гуценко. (Под. ред.) Москва: Издательство Зеркало, 1999, с.20.; Latviešu zemnieku zvērestī. Švābe A. Vecākās zemnieku tiesības. Rīga. Latvijas skolotāju savienība, 1927, 36.lpp.

¹¹⁴ Osipova S. Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 66.lpp.

¹¹⁵ Francijas 1280.gadā tiesneša Filipa de Bomanuārsa izstrādāto paražu tiesību apkopojuma “*Bovē tiesību*” 39.nodaļa kā pirmais pierādījumu veids ir noteikts personas atzīšanās, kas tiek uzskatīts par pašu stiprāko pierādījumu. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Том 1. Древний мир и средние века. Под ред. Крашенинникова Н. А., М.: Норма 2005, с. 284.

¹¹⁶ Sk. Osipova S. Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 220.lpp.

¹¹⁷ Turpat, 66., 226.lpp.; Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.-16.gs. 1.sējums. E.Meļķiņa red. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 1998, 24., 44.lpp.; Lazdiņš J., Osipova S. Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi, Rīga: Latvijas Universitāte, 1996.; Sk. arī *Rīgas arhibīskapijas zemnieku tiesības* 6., 25., 16.pantu, *Kuršu zemnieku tiesību* 11., 15.pantu, *Lībiešu – igauņu zemnieku tiesības*. 10.pantu. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.-16.gs. 1.sējums. E.Meļķiņa red. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 1998, 26., 27., 28., 30.lpp.

ka tajos laikos ticība pārdabiskajiem spēkiem bija ļoti izplatīta, tās tika uzskatītas par iedarbīgām patiesības pārbaudes formām.¹¹⁸ Vainīgo personu atzīt savu vainu pamudināja uzskats, ka melošana ir grēks, kas būs jāizpērk pēc nāves un kas nesīs postu gan pašam, gan visai ģimenei.¹¹⁹ Savukārt nevainīga persona, kas sniedza zvērestu vai izturēja pārbaudījumu Dieva priekš, netika atzīta par vainīgu.

Dižajos viduslaikos, kanonisko tiesību ietvaros attīstījās jauna kriminālprocesa forma - inkvizīcijas process, kas atrada tiesisku pamatojumu spīdzināšanas pielietošanai, lai panāktu liecību sniegšanu un vainas atzīšanu.¹²⁰ Kristīgā baznīca guva virsroku pār laicīgo varu, un tai vajadzēja izstrādāt mehānismu, lai cīnītos ar ķeceriem. XII gadsimtā baznīcas jurisdikcijā tika iekļauti noziegumi, par kuru sodīšanu agrāk bija atbildīga laicīgā vara, ieviešot noziedzīga grēka izpratni.¹²¹ Patiesības noskaidrošanu traucēja sasniegt gan akuzācijas procesam raksturīgā apsūdzības ierosināšanas un uzturēšanas kārtība, kas pamatā bija atkarīga no cietušā gribas, gan līdz tam pastāvošais pierādīšanas process - ja apsūdzētais tika attaisnots Dieva tiesā vai zvērēja, ka viņš nav ķeceris, tad viņa tālāka pakļaušana tiesu varai vairs nebija iespējama.¹²² Laterāna koncils 1215. gadā aizliedz garīdzniekiem piedalīties jebkāda veida ordālījās, kā rezultātā bija jāizstrādā jauns pierādīšanas process kanoniskajās tiesībās. Tiesneša rokās tika nodotas visas kriminālprocesa funkcijas - lietas ierosinātāja, apsūdzības uzturētāja, advokāta un tiesneša funkcijas, kā arī tika atzītas tiesneša tiesības apsūdzības procesā draudēt un pat spīdzināt apsūdzēto, lai panāktu atzīšanos. Kā inkvizīcijas procesa pamatojums tika noteikts, ka sabiedrības intereses prasa, lai neviens noziegums nepaliktu nesodīts.¹²³

Livonijā inkvizīcijas process sāka izplatīties XV gadsimtā. Īpaši tas izpaudās burvju un raganu prāvās, kur vainas pierādīšanai ieviesa lietas pirmstiesas un tiesas izmeklēšanu, kurā spīdzināšana bija parasts pratināšanas paņēmieni.¹²⁴ Kā spilgtākais kriminālprocesa tiesību avots, kas detalizēti regulēja apsūdzētā vainas pierādīšanu, tai skaitā nopratināšanu ar spīdzināšanas palīdzību, minams Vācu imperatora Kārļa V 1532. gada 27. jūlija Karolīna (*Constitutio Criminalis Carolina* - latīņu val.). Kā secina tiesību vēsturnieks profesors *Arveds Švābe* (1888 - 1959), tas bija spēkā ne vien Vācijas teritorijā, bet sākot no 1550. gada tika recipēts arī Latvijas un Igaunijas teritorijā.¹²⁵ Karolīna paredzēja, ka pratināšana ar spīdzināšanu ar mērķi iegūt pilnīgu informāciju patiesības atklāšanā, kā

¹¹⁸ Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.-16.gs. 1.sējums. E.Meļķiša red. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 1998, 24.lpp.

¹¹⁹ Osipova S. Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 220.lpp.

¹²⁰ Turpat, 191., 219.lpp.

¹²¹ Sk. turpat, 221.-226.lpp.

¹²² Turpat, 226.lpp.

¹²³ Turpat, 226., 227.lpp.

¹²⁴ Švābe A. Karolinas recepcija Latvijā un Igaunijā. Rīga: Tieslietu Ministrijas Vēstneša 1936.g. Nr.4. atsevišķs nolikums, 1936, 843.-844.lpp. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.-16.gs. 1.sējums. E.Meļķiša red. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 1998, 154.lpp.

¹²⁵ Švābe A. Karolinas recepcija Latvijā un Igaunijā. Rīga: Tieslietu Ministrijas Vēstneša 1936.g. Nr.4. atsevišķs nolikums, 1936, 842.lpp.

arī lai panāktu vainīgā atzīšanos, ir jāveic gadījumā, ja ir atklāts noziegums, par kuru paredzēts nāves sods, vai atklāti tieši tā pierādījumi (VIII p.).¹²⁶ Lai gan Karolīnā noteiktais pierādīšanas process paredzēja ierobežojošus nosacījumus spīdzināšanas veikšanai, kā norāda *A. Švābe*, praksē bieži vien tautas tiesneši to atvietoja ar vienkārši spīdzināšanu.¹²⁷ Lai gan spīdzināšanas mērķis bija atklāt patiesību un sodīt vainīgās personas, tas bija šausmīgs līdzeklis, kas pārbaudīja personas spēju pārciest sāpes, nevis noskaidroja patiesību, kā rezultātā nevainīgas personas tika piespiestas atzīt vainu.¹²⁸ Sistēmā, kura atzīst par piemērotiem ikvienu līdzekli, kas var veicināt personas sodīšanu, tiesību sevi neapsūdzēt atzīšana nav iespējama. Eiropā inkvizīcijas process saglabājās līdz pat apgaismības laikam.¹²⁹

Viduslaikos no kontinentālas Eiropas tiesību tradīcijām līdz ar normāņu iekarojumu 1066. gadā sāka nodalīties Anglijas tiesību sistēma, kurā pakāpeniski sāka veidoties anglosakšu tiesību loks.¹³⁰ Zinātnieks *Helmholcs* norāda, ka viduslaikos princips, ka persona nevar tikt piespiesta sevi apsūdzēt, kā tas bija pazīstams *ius commune*, bija zināms arī Anglijas kanoniskajās tiesībās un ietekmēja baznīcas tiesu praksi. Lai gan kanoniskās tiesības kā standarta formu paredzēja *ex officio* zvērestu, tajā pašā laikā atsevišķi prakses gadījumi apliecina, ka pastāvēja iespēja tam pretoties. Tomēr vienlaicīgi zinātnieks norāda, ka lai gan *nemo tenetur* principa pastāvēšana vēsturiski ir apliecināta, tā ietekme bija pārāk niecīga, lai apgalvotu, ka minētais princips jau bija atzīts.¹³¹

Gan agrāko laiku tiesību zinātnieku darbos, gan arī mūsdienās viens no biežāk sastopamajiem uzskatiem ir, ka privilēģija sevi neapsūdzēt radās Anglijas vispārējās tiesībās (*common law* - angļu v.) XVII gadsimta otrajā pusē kā protests pret Zvaigžņu palātu (*the Star Chamber* - angļu v.) - karalim pakļautu sevišķu tribunālu, un Augsto Komisiju (*the Court of High Commission* - angļu v.) - speciālo tiesu reliģisko lietu izskatīšanai.¹³² Augstajai Komisijai, atšķirībā no parastajām baznīcas

¹²⁶ Karolīna noteica pierādīšanas procesu, saskaņā ar kuru spīdzināšanu varēja piemērot tikai pastāvēt labas kvalitātes pierādījumiem (XVIII, XIX p.), par kādiem tika uzskatītas, piemēram, divu uzticamu liecinieku liecības (XXIII p.), viena uzticama liecinieka liecības un citi pierādījumi, kas raksturo noziedznieka personu (XXIII, XXV p.), nozieguma izdarīšanas vietā atrastas apsūdzētajam piederošas lietas (XXIX p.) Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Том 1. Древний мир и средние века. Под ред. Крашенинникова Н. А., М.: Норма 2005, с.691., 692., 693., 694., 696.

¹²⁷ Švābe A. Karolinas recepcija Latvijā un Igaunijā. Rīga: Tieslietu Ministrijas Vēstneša 1936.g. Nr.4. Atsevišķs nolikums, 1936, 832.lpp. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.-16.gs. 1.sējums. E.Meļķiša red. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 1998, 154.lpp.

¹²⁸ Pati R. Due Process and International Terrorism. Leiden, Boston: Nijhoff, 2009, p.11.

¹²⁹ Piemēram, Francijā līdz pat Luija XVI 1788. gada 8. maija ediktam vēl plaši valdīja liecinieku spīdzināšana. Savukārt Krievijā spīdzināšana tika atcelta tikai 1801. gadā Aleksandra I valdīšanas laikā, tomēr vietām tā pastāvēja līdz pat tiesu reformai 1864. gadā.

Teodors Ū. Aizstāvības problēmas iepriekšējā izmeklēšanā. Grām.: Pirmais Latvijas krimināltiesību kongress. Rīga: Pielikums pie Tieslietu Ministrijas Vēstneša Nr.2, 1937. 2.IV - 4.IV, 129.lpp.; Meikališa Ā. Pirmstiesas izmeklēšana. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2001, 84.lpp.

¹³⁰ Osipova S. Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 71., 78.lpp.

¹³¹ The Privilege against Self-Incrimination: its Origins and Development. R. H. Helmholz, C. M. Gray, J. H. Langbein etc., Chicago, London: University of Chicago Press, 1997, p.32.-35.

¹³² Wigmore J. H. Evidence in Trials at Common Law, McNaughton rev., Boston: Little, Brawn, 1961, Vol.8, para. 2250, p.267. Citēts Langbein J. H. The Historical Origins of the Privilege against Self-Incrimination at Common Law. Michigan Law Review, 1994, Vol.92, p.1074.-1075.; Levy L. W. Origins of the Fifth Amendment: The Right against Self-

tiesām, tika piešķirtas pilnvaras piemērot laicīgo sodu, kā rezultātā tā sāka patvaļīgi izmantot savas pilnvaras. Līdzīgu praksi piekopa arī Zvaigžņu palāta, kurā tika piemērotas tādas metodes kā spīdzināšana, sakropļošana, kauna stabs un apcietinājums.¹³³ Konstitucionālās cīņas rezultātā abas tiesas 1661. gadā tika likvidētas un *nemo tenetur* princips ieguva vērtību.¹³⁴ Apsūdzētā tiesības netikt piespiestam sevi apsūdzēt, dodot zvērestu, atzina vispārējās tiesas.

Tomēr, kā norādīts vairākos tiesību zinātnieku darbos, patiesā privilēģijas sevi neapsūdzēt izpratne Anglijas vispārējās tiesībās radās tikai XVII gadsimta beigās, pateicoties aizstāvju darbībai.¹³⁵ Aizstāvim, lai nodrošinātu līdzsvaru starp tiesneša pasīvo lomu un prokurora pārlieku aktīvo darbību gan pirmstiesas procesā, gan tiesā, tika nodotas arvien vairāk pilnvaras.¹³⁶ Aizstāvja darbības ietekmē krimināllietas izskatīšana tiesā tika skatīta kā aizstāvja iespēja pārbaudīt prokurora lietu. Privilēģija sevi neapsūdzēt, līdzās pierādīšanas standartam – saprātīgu šaubu izslēgšana, un pierādījumu izņēmuma noteikumiem, tika ieviesta tiesas reformas rezultātā kā sacīkstes procesa elements. Ja pirms tam apsūdzētajiem bija tiesības runāt, jo, kā norāda zinātnieks *Helmholz* “*sistēmā, kurā pastāvēja nāves sods, klusēšanu varēja pielīdzināt pašnāvībai*”¹³⁷, tad krimināltiesas process, kur aizstāvim tika piešķirtas izmeklēšanas tiesības un tiesības pārstāvēt personu lietā, radīja iespēju apsūdzētajam atteikties būt par liecinieku pret sevi.¹³⁸

Tajā pašā laikā aizstāvja statuss sacīkstes modelī visvairāk tiek kritizēts tieši par sacīkstes realizēšanas trūkumu, kā arī par aizstāvja birokrātisko lomu, kas virzīta uz apsūdzētā vainas atzīšanu.¹³⁹ Gan pirmstiesas procesā, gan tiesā ir raksturīga aizstāvja sadarbība ar prokuroru. Plašas diskusijas tiesību zinātnē ir izsaukušas aizstāvim piešķirtās tiesības nepieciešamības gadījumā tikties

Incrimination, New York:Oxford University Press, 1968. Citēti Macnair M. R. T. The Early Development of the Privilege against Self-Incrimination. Oxford Journal of Legal Studies, 1990, Vol.10, Issue 1, p.66.; Trechsel S. Human Rights in Criminal Proceedings. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.341.; Peçi I. Sounds of Silence: A research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.192.

¹³³ Easton S. The Case for the Right to Silence, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998, p.2. Stikāk sk. The Privilege against Self-Incrimination: its Origins and Development. R. H. Helmholz, C. M. Gray, J. H. Langbein etc., Chicago, London: University of Chicago Press, 1997, p.42., 63.-80.

¹³⁴ The Privilege against Self-Incrimination: its Origins and Development. R. H. Helmholz, C. M. Gray, J. H. Langbein etc. Chicago, London: University of Chicago Press, 1997, p.107.

¹³⁵ Ibid; Langbein J. H. The Historical Origins of the Privilege against Self-Incrimination at Common Law. Michigan Law Review, 1994, Vol.92, p.1068-1069.; Sk. arī Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.63.; Milovanovich Z. Privilege against Self-Incrimination: a Comparative Perspective. In Fields, C. B., Moore Jr. R.H. Comparative and International Criminal Justice: Traditional and Nontraditional Systems of Law and Control. 2nd ed. Long Grove, IL: Waveland Press, 2005, p.373.,374.; Peçi I. Sounds of Silence: A research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.190.

¹³⁶ Hodgson J. French Criminal Justice: A Comparative Accounts of the Investigation and Prosecution of Crime in France. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2005, p.105.-106.

¹³⁷ The Privilege against Self-Incrimination: its Origins and Development. R. H. Helmholz, C. M. Gray, J. H. Langbein etc., Chicago, London: University of Chicago Press, 1997, p.107.;

¹³⁸ Milovanovich Z. Privilege against Self-Incrimination: a Comparative Perspective. In Fields, C. B., Moore Jr. R.H. Comparative and International Criminal Justice: Traditional and Nontraditional Systems of Law and Control. 2nd ed. Long Grove, IL: Waveland Press, 2005, p.374.

¹³⁹ Hodgson. J. French Criminal Justice: A Comparative Accounts of the Investigation and Prosecution of Crime in France. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2005, p.110.

ar tiesnesi, lai apspriestu lietu un piespriežamo sodu, turklāt apsūdzētais šajās apspriedēs nevar piedalīties un viņam ir jāpaļaujas uz aizstāvja pastarpināto darbību.¹⁴⁰ “*Daudzi aizstāvji uzskata, ka viņu viedoklim par personas vainu ir jābūt prioritāram, un, ja klients iebilst, viņam ir tiesības atrast jaunu advokātu.*”¹⁴¹ Galu galā var veidoties situācija, ka „[...] *apsūdzētie ir spiesti atzīt vainu, jo viņu aizstāvji paredz, ka viņi tiks atzīti par vainīgiem, un ja tā, tad saņems smagāku sodu*”¹⁴². Sistēma, kurā aizstāvim ir piešķirtas plašas pilnvaras darboties aizstāvamās personas vietā, kā arī sadarboties ar procesa virzītāju, paplašina iespējamību, ka aizstāvis var rīkoties prettiesiski, pamudinot nevainīgu personu sevi apsūdzēt.

Secināms, ka tiesības sevi neapsūdzēt Anglijas tiesību sistēmā sacīkstes procesa reformas rezultātā pateicoties aizstāvja darbībai tika atzītas ne tikai kā tiesības netikt piespiestam sevi apsūdzēt, bet kā tiesības pavisam neliecināt jeb klusēt. Vienlaicīgi aizstāvja plašās pilnvaras rīkoties personas vietā var radīt draudus minēto tiesību efektīvai nodrošināšanai.

No Anglijas privilēģija sevi neapsūdzēt tika pārņemta lielākajā daļā tās bijušajās kolonijās.¹⁴³ ASV tās “*ātri kļuva par neatņemamu amerikāņu politiskās kultūras daļu kā neapstrīdamas brīvās Amerikas tiesības*”¹⁴⁴. 1791. gadā ASV Konstitūcijas (1787.) piektajā labojumā tika noteiktas personas tiesības netikt piespiestai nevienā krimināllietā būt par liecinieku pret sevi.¹⁴⁵ Minētās tiesības tika atzītas arī Kanādā. Kanādas Tiesību un brīvību hartas 11. panta c) punkts nosaka, ka ikvienai personai, kas apsūdzēta par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu ir tiesības “*netikt piespiestai būt par liecinieku procesā pret sevi saistībā ar inkriminēto noziedzīgo nodarījumu*”. Minētās tiesības ir konkretizētas 13. pantā, kas paredz: “*Lieciniekam, kurš liecina ikvienā procesā, ir tiesības pret pierādījumu, ko tas ir sniedzis, izmantošanu ikvienā citā procesā, izņemot kriminālvajāšanā par nepatiesu liecību vai pretrunīgu pierādījumu sniegšanu.*”¹⁴⁶

Lai gan minētajās valstīs pastāv kopīga tiesību izpratne, tajā pašā laikā katrā no valstīm tiesības sevi neapsūdzēt tiek aizsargātas atšķirīgi.¹⁴⁷ Ja ASV tiesības sevi neapsūdzēt attiecas uz t.s. liecības ietverošiem pierādījumiem¹⁴⁸, tad Kanādā tās attiecas arī uz pierādījumiem, kas pastāv

¹⁴⁰ Ashworth A., Redmayne M. *The Criminal Process*. 3rd ed. Oxford: Oxford University press, 2005, p. 281., 374.

¹⁴¹ *The Law and Ethics of Lawyering*. Hazard G.C., Koniak S.P., Cramton R. C. (ed. by), 3rd ed. (ed. by) New York : Foundation Press, 1999, p.484.

¹⁴² *Ibid*, p.477.

¹⁴³ *The Privilege against Self-Incrimination: its Origins and Development*. R. H. Helmholz, C. M. Gray, J. H. Langbein etc., Chicago, London: University of Chicago Press, 1997, p.2.

¹⁴⁴ Milovanovich Z. *Privilege against Self-Incrimination: a Comparative Perspective*. In Fields, C. B., Moore Jr. R.H. *Comparative and International Criminal Justice: Traditional and Nontraditional Systems of Law and Control*. 2nd ed. Long Grove, IL: Waveland Press, 2005, p.374.

¹⁴⁵ *The United States Constitution*. Pieejams: <http://www.usconstitution.net/const.html#Am5> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁴⁶ *Canadian Charter of Rights and Freedoms Part I of the Constitutional Act, 1982* Pieejams: <http://laws.justice.gc.ca/eng/Charter/page-1.html> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁴⁷ Sīkāk sk. darba 4.3.1.4. c), 4.3.3. nodaļu.

¹⁴⁸ ASV Augstākā tiesa spriedums lietā Nr. 658. *Schmerber v California* 384 U.S. 757 (1966) Pieejams: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/384/757/case.html> (aplūkots 2013.12.maijā); ASV Augstākās tiesas spriedums lietā Nr.223. *Gilbert v. California*, 388 U.S. 263 (1967). Pieejams: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/388/263/>

neatkarīgi no personas gribas, piemēram, DNS paraugiem¹⁴⁹. Savukārt Anglijā un Velsā salīdzinoši nesēn tika pieņemts tiesiskais regulējums, kas atļauj tiesai izdarīt nelabvēlīgus secinājumus no personas klusēšanas.¹⁵⁰ Lai gan visu trīs valstu tiesību sistēmas balstās uz kopīgām angloamerikāņu tiesību lokam raksturīgām tiesiskajām tradīcijām, katrā no tām tiesības sevi neapsūdzēt tiek piemērotas atšķirīgi.

Kontinentālās Eiropas valstīs tiesības sevi neapsūdzēt tika atzītas, sākoties apgaismības laikmetam. Eiropas kriminālprocess un, jo īpaši, spīdzināšana ir bargi kritizēta vadošo apgaismības laika filozofu darbos, piemēram *Bekarija (Beccaria; 1738-1794)* Esejā par Noziegumiem un Sodiem (*Essay on Crimes and Punishment - angļu v.; 1764.*) un *Voltēra (Voltaire; 1694-1778)* komentāros par minēto darbu (*Commentary on Beccaria's Crimes and Punishments – angļu v.; 1766.*)¹⁵¹ Apgaismības laikmeta domātāji iedvesmoja Lielās Franču revolūcijas vadoņus. Apgaismības laikmeta ideāli tika ietverti 1789. gada Cilvēka un pilsoņu tiesību deklarācijā, kurā tika noteikts arī nevainīguma prezumpcijas princips (9.p.).¹⁵²

Līdz tam pastāvošais kriminālprocess kļuva nepieņemams un Eiropas valstīs pamazām attīstījās t.s. jauktais kriminālprocesa modelis, kura galvenās kopīgās pazīmes ir saglabājušās arī mūsdienās.¹⁵³ Tiesību sistēmas reformas rezultātā, lielākajā daļā Eiropas valstu lietas iztiesāšanā tika ieviests sacīkstes modelis, tādējādi personai piešķirot plašas aizstāvības tiesības.¹⁵⁴ Tajā pašā laikā pirmstiesas procesā, personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, loma ir ļoti ierobežota, līdz ar to tā ir jāaizsargā pret valsts varas darbību. Minētais modelis balstās uz ideju, ka prokurors vai izmeklētājs pārstāv visas sabiedrības intereses un kā svarīgākās vairs netiek uzskatītas sodīšanas intereses, bet gan taisnīguma nodrošināšana. Ņemot vērā vēsturisko pieredzi, vainas atzīšana kontinentālās Eiropas tiesību lokā ietilpstošajās valstīs, atšķirībā no angloamerikāņu tiesību loka, netiek atzīta par patstāvīgu pierādījumu, bet ir tikai viens no pierādījumiem un tiesa rūpīgi pārbaudīs, vai tā ir patiesa, un vai to apstiprina citi pierādījumi.¹⁵⁵

(aplūkots 2013.12.maijā); Sk. arī Zahar A., Sluiter G. K. *International Criminal Law*. New York: Oxford University Press, 2008, p.306.

¹⁴⁹ Kanādas Augstākās tiesas spriedums lietā: *R v SAB*, 2003 SCC 60; [2003] 2 S.C.R 678, para. 34.; Pieejams: <http://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/2003/2003scc60/2003scc60.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁵⁰ Section 34-39, Criminal Justice and Public Order Act 1994. Pieejams: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1994/33/contents> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁵¹ Sk. Pati R. *Due Process and International Terrorism*. Leiden, Boston: Nijhoff, 2009, p.12.

¹⁵² Declaration of Human and Civil Rights, 26.08.1789. Pieejams: <http://www.angelfire.com/mn2/reformclub/ff/dohr.html> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁵³ Sk. *Criminal Procedure in Europe*. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.283.; Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник. П. А. Лупинская. (Под. ред.) Москва: Юристъ, 1998, с.19.-21.

¹⁵⁴ *Criminal Procedure in Europe*. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.12.-13.

¹⁵⁵ Angloamerikāņu tiesību loka valstīs raksturīgs institūts ir t.s. vainas atzīšana (*guilty plea – angļu v.*), kas atbrīvo prokuroru no pienākuma pierādīt lietu pret apsūdzēto. Tā kā lieta tiek izspriesta pamatojoties uz sacīkstes principu, kur abām pusēm ir piešķirtas vienādas tiesības, tad vienas puses atteikšanās sevi aktīvi aizstāvēt jeb vainas atzīšana ir pietiekams pamats, lai tiesa pieņemtu notiesājošu spriedumu. Sk. Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.161.; *Criminal Procedure in Europe*. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin:

Tiesības sevi neapsūdzēt pirmo reizi tika ietvertas 1808. gada Napoleona Kriminālprocesa Kodeksā (*Code d'Instruction Criminelle*). Minētais kodekss aizliedza spīdzināšanu, kā arī paredzēja, ka apsūdzētajiem nav pienākums atbildēt uz jautājumiem un tiesnesis var mēģināt panākt atzīšanos, tikai izmantojot pārliecināšanu.¹⁵⁶ Napoleona Kriminālprocesa Kodeksa pieņemšana ir atzīstama par brīdi, kad Eiropā tika atzīts princips, ka nevienam nav pienākums sevi apsūdzēt, kā pamattiesības, kas nodrošina valsts pilnvaru tiesisku realizēšanu.¹⁵⁷ Minētais kodekss kalpoja kā paraugs citām valstīm, izstrādājot kriminālprocesaālo regulējumu, un drīz vien tiesības sevi neapsūdzēt tika ietvertas arī citu kontinentālās Eiropas valstu tiesību sistēmās.

Tiesības sevi neapsūdzēt Latvijā XIX gadsimtā ienāca nevis tieši no rietumiem, bet caur Krieviju, kurā pēc tiesu reformas, ietekmējoties no Eiropā vadošajām tendencēm, 1864. gadā tika izstrādāts Kriminālprocesa nolikums (*Устав уголовного судопроизводства* – krievu v.).¹⁵⁸ Tajā tika ietvertas arī tiesības sevi neapsūdzēt. Kriminālprocesa nolikums paredzēja, ka gadījumā, ja apsūdzētais atsakās atbildēt uz jautājumiem, tiesnesim, neizmantojot draudus, solījumus vai citus neatbilstošus paņēmienus, jāturpina izvērtēt lietas pierādījumi (102.p.). Tāpat tas noteica, ka atbildētāja klusēšana nevar liecināt, ka viņš atzīst vainu (685.p.). Jānorāda, ka Kriminālprocesa nolikums noteica arī tiesības uz aizstāvja palīdzību, lai gan tikai lietas iztiesāšanas stadijā (557.p.).¹⁵⁹ XVIII gadsimtā Latvijas teritorija tika iekļauta cariskās Krievijas impērijas sastāvā un Kriminālprocesa nolikums tika attiecināts uz Baltijas guberņām, pielāgojot vietējām vajadzībām, kas turpināja ietekmēt Latvijas kriminālprocesa attīstību līdz pat 1940. gadam.¹⁶⁰

Pēc Latvijas neatkarības pasludināšanas tika pieņemts Latvijas „*Kriminālprocesa likums*”¹⁶¹ (1926), kurā tika saglabātas norādes uz tā pirmavotu - 1864. gada likuma attiecīgajiem pantiem.¹⁶² Tomēr 1926. gada likums vairs tieši neparedzēja tiesības sevi neapsūdzēt. Vēl jo vairāk, par nepatiesu liecību sniegšanu apsūdzētie tika bieži saukti pie kriminālatbildības.¹⁶³ Tādējādi Latvijā XX gadsimtā tiesības sevi neapsūdzēt vēl netika atzītas.

Duncker & Humblot, 2008, p.96; Rossini C. English as a Legal Language. 2nd ed.London The Hague etc.: Kluwer Law International, 1998, p.97.

¹⁵⁶ Principles of Evidence in International Criminal Justice. Khan K. A. A., Buisman C., Gosnell C. (ed. by). Oxford etc.: Oxford University Press, 2010, p.9.

¹⁵⁷ Sk. Gless S. Der Nemo tenetur-Grundsatz: ein Erbe Napoleons im deutschen, französischen und europäischen Recht., 2010. In: 200 Jahre Code d'instruction criminelle. Baden-Baden, S.79-80.

¹⁵⁸ Kriminālprocesa nolikums. 20.11.1864. Pieejams: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/ust_ugprav.php (aplūkots 2013.12.maijā). Miekališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1.grāmata. Rīga: Raka, 2000, 101.-102.lpp.

¹⁵⁹ Turpat.

¹⁶⁰ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, p.52.

¹⁶¹ Kriminālprocesa likumi: Pēc 1926.gada izdevuma, ar vēlākiem pārgrozījumiem un papildinājumiem, izsludinātiem līdz 1934.gada 15.februārim, un Senāta paskaidrojumiem, kas doti laikmetā no 1919.gada līdz 1934.gada 15.februārim. sast. Kamradziuss. Fr., Neoficiāls izd., Rīga: Valters un Rapa, 1934.

¹⁶² Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Rīga: Zvaigzne, 1980, 39.lpp.

¹⁶³ Šmidts J. Nepatiesu liecību apkarošana. Grām.: Pirmais Latvijas krimināltiesību kongress Rīgā, 1937.g. 2.IV-4.IV, Rīga: A.Gulbja grāmatu spiestuve,1937, 107.lpp.

Pārrāvumu tiesisko sistēmu attīstībā radīja XX gadsimta totalitārie režīmi, kad taisnīgas tiesas principi tika noliegti. Kriminālprocesam bija represīvs raksturs. Padomju Savienībā kriminālprocesuālās represijas drīkstēja pielietot ne tikai tiesas, bet arī īpašas sanāksmes (“*двойки*”, “*тройки*” - krievu v.).¹⁶⁴ Tā laika kriminālprocesa tiesību zinātnieks *Andrejs Višinskis (Андрей Януарьевич Вышинский; 1883. - 1954.)* no jauna izvirzīja vainas prezumpciju, saskaņā ar kuru galvenais pierādījums bija apsūdzētā atzīšanās izmeklēšanas laikā. Vainas prezumpcija kalpoja par pamatu kriminālprocesiem no 1936. līdz 1938. gadam, apsūdzot daudzas amatpersonas un citas nevēlamas personas valsts nodevībā.¹⁶⁵ 1939. gadā *Josifs Džugašvili/Staļins (1878 - 1953)* izdeva direktīvu komunistiskās partijas un čekas vadītājiem par arestēto spīdzināšanu, kas pieļāva arestēto fizisku ietekmēšanu, lai atmaskotu tautas ienaidniekus.¹⁶⁶

Pēc otrajā pasaules karā piedzīvotajām šausmām - *Ādolfa Hitlera (1889 - 1945)* nacistiskā režīma realizētā antisemitisma un *Staļina* komunistiskā režīma deportācijām un “raganu medībām” - no jauna radās ticība, ka personai piemīt noteiktas cilvēktiesības, kuras valsts nedrīkst pārkāpt.¹⁶⁷ Cilvēktiesības, tai skaitā tiesības uz taisnīgu tiesu, tika nostiprinātas daudzos starptautiskos cilvēktiesību dokumentos. Starptautiskajiem tiesību aktiem Latvija pievienojās pēc neatkarības atjaunošanas 1990. gada 4. maijā, jo kopš 1940. gada tā atradās citā tiesiskajā sistēmā.

Padomju Savienības laikā Latvijā tiesības neliecināt formāli pastāvēja, tajā pašā laikā praksē tām nebija īpaša nozīme. 1961. gadā stājās spēkā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa kodekss (turpmāk - Latvijas PSR KPK), kas noteica, ka aizdomās turētajam un apsūdzētajam ir tiesības liecināt (95.p. trešā d.; 123.p. trešā d.; 151.p.trešā d.)¹⁶⁸. Kā norāda tā laika kriminālprocesa tiesību zinātnieki, aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem bija tiesības, bet ne pienākums liecināt (Latvijas PSR KPK 56., 57.p.).¹⁶⁹ Savukārt lieciniekiem nebija tiesības neliecināt pret sevi un par izvairīšanos vai atteikšanos liecināt bija paredzēta kriminālatbildība (Latvijas PSR KPK 53.p., 54.p.). Bija aizliegts panākt no apsūdzētā liecības ar vardarbību, draudiem un citiem nelikumīgiem līdzekļiem (Latvijas PSR KPK 19.p. trešā daļa).¹⁷⁰ Jānorāda, ka kā kriminālprocesa

¹⁶⁴ Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник. П. А. Лупинская. (Под. ред.) Москва: Юристъ, 1998, с.20.

¹⁶⁵ Andrejs Višinskis. Pieejams: http://lv.wikipedia.org/wiki/Andrejs_Višinskis (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁶⁶ Zemītis G. Ārvalstu valsts un tiesību vēsture. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2006, 292.lpp.

¹⁶⁷ Amann D. M., Harmonic Convergence? Constitutional Criminal Procedure in an International Context. Indiana Law Journal, Vol.75, March/April 2000, p.823. Pieejams: <http://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2149&context=ilj> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁶⁸ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa kodekss: ofic. teksts ar piel., kuros ievietoti pa pantiem sistematizēti mater. Latvijas PSR Tieslietu ministrija. Rīga: Avots, 1985, 60., 83., 101.lpp.

¹⁶⁹ Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa komentāri. B. Azāna visp. red. Rīga: Avots, 1986, 89.lpp.; Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 351., 353.lpp.

¹⁷⁰ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa kodekss: ofic. teksts ar piel., kuros ievietoti pa pantiem sistematizēti mater. Latvijas PSR Tieslietu ministrija. Rīga: Avots, 1985, 17., 34., 35.lpp.

princips tika atzīti gan nevainīguma prezumpcijas princips, gan tiesības uz aizstāvību (Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcijas¹⁷¹ 158.p., Latvijas PSR KPK¹⁷² 12., 18.p.).

Pretēji tā laika kriminālprocesa tiesību zinātnes atziņām praksē bija sastopama tendence pārvērtēt atzišanos, notiesājot personas pat tad, ja nebija citu vainas pierādījumu.¹⁷³ Zinātnieks *Artūrs Liede* vērsa uzmanību, ka praksē ir iespējami gadījumi, kad nevainīgas personas var sevi nepatiesi apsūdzēt.¹⁷⁴ Viņš piedāvāja Latvijas PSR KPK ietvert Krievijas Sociālistiskā Federatīvā Padomju Republikas Kriminālprocesa kodeksa 77. panta otrajā daļā paredzēto noteikumu: “*Apsūdzētā atzišanos tikai tad var uzskatīt par ticamu un izlietot kā pierādījumu, ja tā saskan ar visiem lietas apstākļiem, ir citu pierādījumu faktu apstiprināta.*”¹⁷⁵ Izvērtējot Latvijas tiesisko regulējumu, tiks pamatots, ka minētais jautājums nav zaudējis aktualitāti arī mūsdienās.¹⁷⁶

Zinātnieks *Ričards Folgers (Richar Volger)* norāda, ka Padomju Savienības kriminālprocesa sistēmas iekārta kalpoja totalitārās valsts mērķiem, kur galvenais bija pirmstiesas izmeklēšanas process, kas lielā mērā balstījās uz atzišanos, nevis izmeklēšanu, un kur tiesas darbojās tikai kā formāls un politisks pasākums.¹⁷⁷ Visu kriminālprocesā iesaistīto personu, tai skaitā tiesnešu un aizstāvju, pamatfunkcija bija kalpot sabiedrības, nevis indivīda interesēm. Tāpēc secināms, ka, lai gan Padomju Savienības kriminālprocesa tiesību avotos, kā arī tiesību zinātnē tika atzītas aizdomās turēto un apsūdzēto tiesības neliecināt pret sevi un neatzīt vainu, tomēr faktiski tās netika garantētas. Savukārt lieciniekiem tiesības neliecināt pret sevi vispār nebija noteiktas.

1991. gadā Latvija atguva neatkarību un “pamodās” tiesiskā sistēmā, kurā cilvēktiesību, tai skaitā tiesību uz taisnīgu tiesu, aizsardzība, ir neatņemama demokrātiskas un tiesiskas valsts pazīme. Tas iezīmēja arī kriminālprocesa sistēmas reformas sākumu, lai tā atbilstu starptautiski atzītiem cilvēktiesību aizsardzības standartiem.

Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā uzreiz netika pieņemts jauns kriminālprocesa likums. 1991. gada 22. augustā Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņēma likumu „*Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas PSR Kriminālkodeksā un Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksā*”, kas paredzēja, ka Latvijas PSR Kriminālprocesa kodekss ir uzskatāms par Latvijas Kriminālprocesa kodeksu (turpmāk - KPK) līdz pat brīdim, kad tiek pieņemts Latvijas Republikas Kriminālprocesa

¹⁷¹ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums): pieņemta Latvijas PSR devītā sasaukuma Augstākās Padomes ārkārtējā 8. sesijā 1978. gada 18. aprīlī. Rīga: Avots, 1985.

¹⁷² Liede. A. Latvijas PSR kriminālprocess. Rīga: Zvaigzne, 1980, 73.lpp.; Sk. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa kodekss: ofic. teksts ar piel., kuros ievietoti pa pantiem sistematizēti mater. Latvijas PSR Tieslietu ministrija. Rīga: Avots, 1985.

¹⁷³ Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa komentāri. B. Azāna visp. red. Rīga: Avots, 1986, 91.lpp.; Jānorāda, ka Latvijas PSR KPK paredzēja arī vairākus gadījumus, kad ir iespējams izbeigt kriminālprocesu vienkāršotā kārtībā izmeklēšanas procesā (5.p.-6.p.)

¹⁷⁴ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 354.lpp.

¹⁷⁵ Turpat.

¹⁷⁶ Sk. darba 4.3.2., 4.3.3. nodaļu.

¹⁷⁷ Vogler R. A World View of Criminal Justice. England, Aldershot: Ashgate, 2005, p.186.-190.

kodekss.¹⁷⁸ Gan līdz 1991. gadam, gan pēc tam KPK tika daudzas reizes grozīts.¹⁷⁹ KPK tika ietvertas liecinieku un cietušo tiesības neliecināt pret sevi (53.p. pirmā d.; 55.p. pirmā d.). KPK detalizēti tika noteikts ar tiesībām sevi neapsūdzēt saistītā nevainīguma prezumpcijas principa saturs (19.1 p.), kā arī būtiski paplašinātas aizstāvības tiesības. Kā būtiska tiesību sevi neapsūdzēt procesuālā garantija tika pārskatītas tiesības uz aizstāvja palīdzību – tās tika attiecinātas arī uz pirmstiesas procesu (96.p. pirmā d.), tika paplašinātas aizstāvja tiesības (97.p.), kā arī obligātās aizstāvības gadījumi (98.p.). KPK tika ietverti dažādi ārpustiesas kriminālprocesuālo attiecību risinājumu veidi, kuru piemērošanas priekšnosacījums ir personas piekrišana, piemēram, kriminālprocesa izbeigšana, atbrīvojot no kriminālatbildības (KPK 5.p. 3.punkts), nosacīta kriminālprocesa izbeigšana (KPK 5.p. 4.punkts).

Jānorāda, ka vienkāršotās kriminālprocesa formas, kas dod iespēju vainas atzīšanas gadījumā lietu izbeigt bez pierādījumu pārbaudes tiesas procesā, arvien plašāk tika piemērotas arī citās kontinentālās Eiropas valstīs un arī mūsdienās ir viena no aktuālākajām kriminālprocesa attīstības iezīmēm. Piemēram, Vācijas praksē pieaug tendence arvien biežāk slēgt vienošanos starp apsūdzēto un prokuroru, ja apsūdzētais atzīst vainu (*plea-bargaining* – angļu v.), kuras rezultātā apsūdzētajam tiek piemērots mazāks sods, kas ir plaši pazīstams institūts angloamerikāņu tiesību lokā ietilpstošajās valstīs. Vienlaicīgi tiesību zinātnē tiek pausts viedoklis, ka šāda prakse ierobežo personas tiesības sevi neapsūdzēt kā taisnīgas tiesas būtisku elementu.¹⁸⁰ Lai gan minētās formas padara kriminālprocesi ātrāku un efektīvāku, to neatbilstoša piemērošana var radīt tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu.

Vienlaikus kriminālprocesa vienkāršošana veicināja atsacīšanos no kriminālprocesa mērķa sodīt katru personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu.¹⁸¹ 2005. gada 1. oktobrī stājās spēkā KPL. Tā 1. pants kā kriminālprocesa mērķi nosaka taisnīgumu.¹⁸² Tas apliecina kriminālprocesa izpratnes maiņu, kas ir priekšnosacījums, lai tiktu atzītas un efektīvi garantētas kriminālprocesuālās tiesības, tai skaitā tiesības sevi neapsūdzēt. Vēsturiskā analīze liecina, ka tiesību sevi neapsūdzēt atzīšana ir tiešā veidā saistīta ar attiešanos no kriminālprocesa mērķa sodīt katru personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, atzīstot, ka sabiedrības intereses novērst noziedzību un efektīvi atklāt noziedzīgus nodarījumus ir jānodrošina caur atbilstošu procesu, kurā tiek ievērotas cilvēktiesības un kurā ir pēc iespējas novērsta taisnīguma kļūdas.

¹⁷⁸ Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas PSR Kriminālkodekss un Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksā: LR likums. *Ziņotājs*, 1991.gada 29.augusts, Nr.33.; Latvijas Kriminālprocesa kodekss (stājies spēkā 01.04.1961., zaudējis spēku 01.10.2005.) Konsolidētā versija pieejama: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90971> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁷⁹ Miekališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1.grāmata. Rīga: Raka, 2000, 109.-116.lpp.

¹⁸⁰ Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.296.; 362.

¹⁸¹ Kriminālprocesa mērķis izsecināms no KPK 2.panta "Kriminālprocesa uzdevumi", kas noteica: "Kriminālprocesa uzdevums ir ātri un pilnīgi atklāt noziedzīgus nodarījumus, noskaidrot vainīgos un nodrošināt likumu pareizu piemērošanu, lai katra persona, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, tiktu sodīta un neviens nevainīgais netiktu saukts pie atbildības un notiesāts." Latvijas Kriminālprocesa kodekss (stājies spēkā 01.04.1961., zaudējis spēku 01.10.2005.) Konsolidētā versija pieejama: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90971> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁸² Sk. darba 3.2.1. nodaļu.

Nobeigumā ir nepieciešams vērst uzmanību, ka ne tikai valstīs, kas pieder pie angloamerikāņu tiesību loka, bet arī valstīs, kas ietilpst kontinentālās Eiropas tiesību lokā, tiesības sevi neapsūdzēt tika noteiktas konstitūcijās. Tiesības sevi neapsūdzēt ir konstitucionāli noteiktas cilvēka pamattiesības sešās Eiropas Savienības dalībvalstīs – Slovēnijā, Slovākijā, Čehijā, Spānijā, kā arī Igaunijā un Lietuvā.¹⁸³ Tās ir tieši noteiktas arī Krievijas Federācijas Konstitūcijā¹⁸⁴ un Turcijas Republikas Konstitūcijā.¹⁸⁵ Izvērtējot konstitucionālās normas, var secināt, ka lielākajā daļā, proti, Slovākijas, Čehijas, Spānijas, Igaunijas, Krievijas un Turcijas konstitūcijās ir ietverts tiesību sevi neapsūdzēt aspekts - tiesības atteikties sniegt liecības, ja tādējādi persona sevi apsūdz. Spānijā līdzās minētajām tiesībām ir noteiktas arī tiesības neatzīt vainu, bet Turcijā - tiesības nesniegt apsūdzošus pierādījumus. Savukārt Slovēnijas Republikas Konstitūcija nosaka gan tiesības neatzīt vainu, gan tiesības sevi neapsūdzēt. Tiesības sevi neapsūdzēt ir tieši noteiktas arī Lietuvas Republikas Konstitūcijā, lai gan tās tiek definētas atšķirīgi - kā aizliegums piespiest sniegt pierādījumus pret sevi. Visu valstu, izņemot Spānijas, konstitūcijās līdzās tiesībām nesniegt liecības vai neapsūdzēt sevi, ir ietvertas arī tiesības neapsūdzēt savus tuviniekus. Tajā pašā laikā minētās tiesības ir nodalāmas, jo tās ir virzītas uz dažādu mērķu sasniegšanu.¹⁸⁶

Arī citās valstīs tiesības sevi neapsūdzēt, lai gan nav tieši noteiktas konstitūcijās, ir atzīts cilvēktiesību princips. Piemēram, Itālijā minētās tiesības tiek atvasinātas no Itālijas Republikas Konstitūcijas 24. panta otrās daļas, kas nosaka: “*Aizstāvība ir neaizskaramas tiesības katrā*

¹⁸³ Slovēnijas Republikas Konstitūcijas 29. pants paredz: “*Ikvienam, kas apsūdzēts noziedzīga nodarījuma izdarīšanā [...] ir jāgarantē tiesības neapsūdzēt sevi vai savus tuviniekus, vai neatzīt vainu.*”

Slovākijas Republikas Konstitūcijas 47. panta pirmā daļa nosaka: “*Ikvienai personai ir tiesības atteikties sniegt liecības, kuras var apsūdzēt šo personu vai citu tai tuvu personu.*”

Čehijas konstitucionālā akta - Čehijas Republikas Pamattiesību un pamatbrīvību hartas 37. panta pirmā daļa nosaka: “*Ikvienam ir tiesības atteikties sniegt liecības, ja viņš vai viņa tādējādi inkriminētu sevi vai tuvas personas.*”

Spānijas Karalistes Konstitūcijas 22. pants nosaka ikvienas personas tiesības “[...] nesniegt sevi apsūdzošas liecības, neatzīt savu vainu [...]”.

Igaunijas Republikas Konstitūcijas 22. panta trešā daļa nosaka: “*Neviens nedrīkst tikt piespiests liecināt pret sevi vai pret saviem tuviniekiem.*”

Lietuvas Republikas Konstitūcijas 31. panta trešā daļa nosaka: “*Ir aizliegts piespiest sniegt pierādījumus pret sevi vai pret ģimenes locekļiem vai tuviem radniekiem.*”

Constitution of the Republic of Slovenia (23.12.1991.) Pieejams: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN014895.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā);

Constitution of the Slovak Republic. (03.09.1991.) Pieejams: <http://www.constitution.org/cons/slovakia.txt> (aplūkots 2013.12.maijā);

Charter of the Fundamental Rights and Freedoms of the Czech Republic. (19.12.1992.) Pieejams: http://www.usoud.cz/view/czech_charter (aplūkots 2013.12.maijā);

Constitution of the Kingdom of Spain. (27.12.1978.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/constitutions> (aplūkots 2013.12.maijā).

The Constitution of the Republic of Estonia. (28.06.1992.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/constitutions> (aplūkots 2013.12.maijā);

The Constitution of Republic of Lithuania. (25.10.1992.) Pieejams: http://www.lrkt.lt/Documents2_e.html (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁸⁴ Krievijas Federācijas Konstitūcijā 51. panta pirmā daļa nosaka: “*Nevienam nav pienākums liecināt pret sevi, pret savu laulāto un tuviem radniekiem, kuru loku nosaka ar federālo likumu.*”

Turcijas Republikas konstitūcijas 8. panta piektā daļa nosaka: “*Neviens nevar tikt piespiests sniegt liecības, kas var apsūdzēt viņu vai viņa tuvāko radnieku, vai sniegt šāda veida apsūdzošus pierādījumus.*”

Конституция Российской Федерации. (12.12.1993) Pieejams: <http://www.constitution.ru/> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁸⁵ The Constitution of the Republic of Turkey. (1982) Pieejams: http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/pdf_dosyalari/THE_CONSTITUTION_OF_THE_REPUBLIC_OF_TURKEY.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁸⁶ Sk. darba 1.1. un 3.2.2. nodaļu.

*tiesvedības procesa posmā un instancē.*¹⁸⁷ Arī Francijā tiesības klusēt ir atzītas kā vienas no pamattiesībām.¹⁸⁸ Tiesības sevi neapsūdzēt ir atrodamas visu Eiropas valstu kriminālprocesa likumos.¹⁸⁹

Apkopojot iepriekš veikto vēsturisko analīzi, secināms, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir radušās kontinentālās Eiropas tiesiskajās tradīcijās. Tās izcēlās no latīņu maksimas “*nemo tenetur seipsum accusare*” (nevienam nav pienākums sevi apsūdzēt), kas bija pazīstama viduslaiku Eiropas *ius commune*, tomēr minētais princips ilgstoši netika piemērots. Tiesības sevi neapsūdzēt sākotnēji attīstījās, lai cīnītos ar tiesu patvaļu un prettiesisku metožu piemērošanu, lai panāktu vainas atzīšanu. Anglijas tiesību sistēmā to attīstību ietekmēja sacīkstes principa atzīšana un aizstāvja pilnvaru paplašināšana, kā rezultātā tika atzītas tiesības nesniegt liecības pavisam jeb tiesības klusēt. Tiesību sevi neapsūdzēt atzīšana ir tiešā veidā saistīta ar attieksanos no kriminālprocesa mērķa sodīt katru personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, atzīstot, ka sabiedrības intereses novērst noziedzību un efektīvi atklāt noziedzīgus nodarījumus ir jānodrošina caur atbilstošu procesu, kurā kā primāras tiek atzītas cilvēktiesības intereses un taisnīguma kļūdu novēršana.

Tiesības sevi neapsūdzēt kā būtisks cilvēktiesību princips ir atzītas gan angloamerikāņu tiesību lokā, gan kontinentālās Eiropas tiesību lokā ietilpstošajās valstīs. Tās ir noteiktas konstitucionāli sešās Eiropas Savienības dalībvalstīs, kā arī ASV, Kanādā, Krievijā un Turcijā. Tajā pašā laikā dažādās valstīs, pat tajās, kuras balstītas uz kopējām tiesiskām tradīcijām, minētās tiesības attīstījās un tiek izprastas atšķirīgi. Ja visur tiek atzītas personas, kas apsūdzēta noziedzīgā nodarījumā, tiesības neliecināt un neatzīt vainu, tad nav vienotas izpratnes, cik lielā mērā šīs tiesības attiecas uz citiem pierādījumiem un uz citām personām. Tāpat minētās tiesības dažās valstīs tiek ierobežotas vairāk nekā citās. Piemēram, būtiski tās ir ierobežotas Anglijā, atļaujot tiesai izdarīt negatīvus secinājumus par personas, kura izmanto tiesības klusēt, vainu. Mūsdienās minētās tiesības visvairāk apdraud viena no aktuālākajām kriminālprocesa attīstības iezīmēm - arvien plašāka vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošana, kas dod iespēju vainas atzīšanas gadījumā lietu izbeigt bez pierādījumu pārbaudes tiesas procesā.

Starptautisko tiesību un, jo īpaši, ECT judikatūras un Eiropas Savienības tiesību attīstība lielā mērā veicina kriminālprocesa tiesību sistēmu saplūšanu.¹⁹⁰ Arī tiesības sevi neapsūdzēt tiek atzītas starptautiskajās cilvēktiesību aizsardzības sistēmās, kurās tiek ņemts vērā nacionālais tiesiskais regulējums, mēģinot atrast šo tiesību vienotu izpratni. Darba nākamajā nodaļā autore atklās tiesību sevi neapsūdzēt nozīmi un saturu starptautiskajā tiesiskajā regulējumā.

¹⁸⁷ Constitution of the Italian Republic. (22.12.1947.) Pieejams: http://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf (aplūkots 2013.12.maijā); Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. Effective Criminal Defence in Europe. Interesentia, 2010, p.404.

¹⁸⁸ Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. Effective Criminal Defence in Europe. Interesentia, 2010, p.232.

¹⁸⁹ Sk. darba 3.2.2., 4. nodaļu.

¹⁹⁰ Sk. Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.4.,11.-22.

2. Tiesības sevi neapsūdzēt starptautiskajā līmenī

Starptautiskās tiesību normas veido ar Latvijas tiesību sistēmu vienotu tiesisku sistēmu. Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 89. pants nosaka: „*Valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem*”. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka “[..]likumdevēja mērķis ir bijis panākt starptautisko un nacionālo tiesību normu savstarpēju harmoniju. Gadījumos, kad nepieciešams noskaidrot Satversmē ietvertu cilvēktiesību normu saturu, tās interpretējamās pēc iespējas atbilstoši tai interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē [..].”¹⁹¹ Krimināltiesību zinātniece profesore *Valentija Liholaja* pamatoti norāda, ka valsts nacionālā jeb iekšējā tiesību sistēma ir jāveido atbilstoši un tai ir jābūt saskaņotai ar starptautiskajām tiesību normām, kas valstī ir saistošas.¹⁹² Latvijai kopš 2004.gada 1.maija, kļūstot par Eiropas Savienības dalībvalsti, ir saistošs arī Eiropas Savienības tiesiskais regulējums.

Nodaļas mērķis ir atklāt, kā tiesības sevi neapsūdzēt kā vienas no starptautiski atzītām cilvēktiesībām kriminālprocesā nosaka Latvijai saistoši starptautiski cilvēktiesību pamatdokumenti, kā arī noskaidrot minēto tiesību pamatojumu un saturu dažādās starptautiskajā cilvēktiesību aizsardzības sistēmās. Pirmajā apakšnodaļā tiks atklāts, kā tiesības sevi neapsūdzēt ir aizsargātas divās globālajās starptautiskās tiesību sistēmās. Pirmkārt, autore aplūkos ANO sistēmu, izvērtējot SPPPT ietvertos tiesību sevi neapsūdzēt elementus, kā arī sniedzot vispārīgu ieskatu ANO Cilvēktiesību komitejas atziņās attiecībā uz minēto tiesību saturu un pamatojumu. Otrkārt, autore aplūkos Starptautiskās Krimināltiesas tiesisko regulējumu. Otrajā apakšnodaļā tiks aplūkota Eiropas cilvēktiesību aizsardzības sistēma, kas ir balstīta uz Eiropas valstu tiesību sistēmu kopīgām tiesiskām tradīcijām. Pirmkārt, autore analizēs ECT spriedumus, kuros ir vērtētas tiesības sevi neapsūdzēt. Šī ir būtiskākā un izvērstākā daļa, ņemot vērā, ka ECT izstrādātajai doktrīnai ir nozīmīga loma, lai noskaidrotu tiesību sevi neapsūdzēt saturu un pamatojumu. Otrkārt, autore aplūkos, kā tiesības sevi neapsūdzēt ir aizsargātas Eiropas Savienībā.

¹⁹¹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 3. jūnija sprieduma lietā Nr. 2008-43-0106 „Par Civillikuma 156. panta otrās daļas vārdu „divu gadu laikā, skaitot no dienas, kad viņi uzzinājuši par apstākļiem, kas izslēdz paternitāti” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. un 96. pantam un 1975. gada 15. oktobra Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 05.06.2009., Nr.88., secinājumu daļas 9.punkts.

¹⁹² Liholaja V. Starptautiskās krimināltiesības. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 16.lpp.

2.1. Tiesības sevi neapsūdzēt globālā līmenī

2.1.1. Apvienoto Nāciju Organizācija

Pēc otrā pasaules kara 1945. gadā tika izveidota ANO ar mērķi radīt universālu cilvēktiesību aizsardzības sistēmu visā pasaulē.¹⁹³ 1948. gadā tika pieņemts pirmais nozīmīgais dokuments - ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija¹⁹⁴, tomēr tajā vēl netika tieši noteiktas tiesības sevi neapsūdzēt, ne arī to atsevišķi aspekti. 1966. gadā tika pieņemts SPPPT, kas Latvijā ir spēkā no 1992. gada 14. jūlija. SPPPT 14. pantā ietverts plašs taisnīgas tiesas elementu uzskaitījums.¹⁹⁵ Līdzās citām kriminālprocesuāla rakstura taisnīgas tiesas minimālajām garantijām, SPPPT 14. panta trešās daļas g) punkts nosaka divus būtiskus tiesību sevi neapsūdzēt aspektus – tiesības netikt piespiestam dot liecības pašam pret sevi un atzīt sevi par vainīgu.

Cilvēktiesību komiteja, kas izveidota saskaņā ar SPPPT IV daļu, 1984. gadā pieņēma vispārējos komentārus Nr.13 par SPPPT 14. pantu (turpmāk – Cilvēktiesību komitejas komentāri). To 14. punktā ir norādīts: “*Apsverot 14. panta trešās daļas g) punktā noteiktās procesuālās garantijas, ir*

¹⁹³ Sk. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. I. Ziemeles red. Rīga: SIA „Izglītības soli“, 2000, 14.lpp.

¹⁹⁴ Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Pieejams: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/vispcd.htm> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁹⁵ SPPPT 14.pants nosaka:

“1. *Visas personas ir vienlīdzīgas tiesu un tribunāla priekšā. Katram ir tiesības, ja tiek izskatīta jebkura viņam uzrādītā kriminālapšūdzība vai noteiktas viņa tiesības un pienākumi kādā civilprocesā, uz to, lai lietu taisnīgi un publiski izskatītu kompetenta, neatkarīga un objektīva tiesa, kas izveidota saskaņā ar likumu. Var nepieļaut preses pārstāvju un publikas klātbūtni visā iztiesāšanā vai tās daļā, ja to prasa morāles apsvērumi, sabiedriskā kārtība (ordre public) vai valsts drošība demokrātiskā sabiedrībā vai pušu privātās dzīves intereses, vai - tiktāl, ciktāl tas, pēc tiesas domām, stingri nepieciešams -, ja ir īpaši apstākļi, kad publiskums traucētu tiesas spriešanu; taču jebkuram tiesas lēmumam krimināllietā vai civillietā jābūt publiskam, atskaitot gadījumus, kad nepilngadīgo interesēs jārikojas citādi vai kad lieta saistīta ar strīdiem laulāto starpā vai bērnu aizbildnību.*

2. *Katram, kam inkriminēts kriminālnoziedzums, ir tiesības tikt uzskatītam par nevainīgu, kamēr viņa vaina nebūs pierādīta saskaņā ar likumu.*

3. *Katram ir tiesības, ja tiek izskatīta jebkura viņam uzrādīta kriminālapšūdzība, uz šādām minimālām garantijām, pamatojoties uz visu personu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā:*

a) *lai viņš tam saprotamā valodā nekavējoši un vispusīgi tiktu informēts par viņam uzrādītās apsūdzības raksturu un pamatu;*

b) *lai viņam būtu pietiekams laiks un iespējas sagatavot savu aizstāvību un sazināties ar paša izraudzītu aizstāvi;*

c) *lai viņš tiktu sodīts bez nepamatotas vilcināšanās;*

d) *lai viņš tiktu sodīts, viņam klātesot un varētu aizstāvēt sevi pats vai ar paša izraudzīta aizstāvja starpniecību; ja viņam nav aizstāvja, lai viņam tiktu paskaidrotas šīs tiesības un iecelts aizstāvis jebkurā gadījumā, kad tas nepieciešams tiesas spriešanas interesēs, bez maksas, ja viņam nav pietiekamu līdzekļu šāda aizstāvja atalgošanai;*

e) *lai viņš varētu pratināt lieciniekus, kas liecinās pret viņu, vai viņam būtu tiesības uz to, ka šie liecinieki tiek nopratināti, un tiesības uz to, lai viņa liecinieki tiktu izsaukti un nopratināti ar tādiem pašiem noteikumiem, kādi paredzēti lieciniekiem, kas liecina pret viņu;*

f) *lai viņš varētu bez maksas izmantot tulka palīdzību, ja nesaprot tiesā lietojamo valodu vai nerunā šajā valodā;*

g) *lai viņš netiktu piespiests dot liecības pats pret sevi vai atzīt sevi par vainīgu.*

5. *Katram, kas notiesāts par kādu noziegumu, ir tiesības uz to, lai viņa notiesāšanu un spriedumu no jauna izskatītu augstāka tiesas instance saskaņā ar likumu.*

6. *Ja kāda persona ar galīgu spriedumu notiesāta par krimināl-noziegumu un par viņu taisītais spriedums pēc tam atcelts vai šī persona apžēlota tāpēc, ka kāds jauns vai jaunatklāts apstākļi neapstrīdami liecina par tiesas kļūdu, tad šai personai, kas saņēmusi sodu šādas notiesāšanas rezultātā, pienākas kompensācija saskaņā ar likumu, ja netiks pierādīts, ka minētais nezīnāmais apstākļi nebija agrāk atklāti vienīgi vai daļēji šīs personas vainas dēļ.*

7. *Nevienu nedrīkst atkārtoti notiesāt vai sodīt par noziegumu, par kuru viņš jau ticis galīgi notiesāts vai attaisnots saskaņā ar katras valsts likumu un kriminālprocesa noteikumiem.”*

*jāņem vērā arī [SPPPT – autora piez.] 7. pants un 10. panta 1. daļa. Lai piespiestu apsūdzēto atzīties vai liecināt pret sevi, bieži tiek piemērotas metodes, kas pārkāpj šos noteikumus. Likumam būtu jāparedz, ka pierādījumi, kas iegūti, izmantojot šādas metodes vai jebkāda cita veida piespiešanu, ir pilnībā nepieņemami.”*¹⁹⁶ Tādējādi ANO Cilvēktiesību komiteja tiesības netikt piespiestam dot liecības pret sevi un atzīt sevi par vainīgu atzīst par būtisku garantiju, kas nodrošina spīdzināšanas, nežēlīgas, necilvēcīgas vai pašcieņu aizskarošas izturēšanās aizlieguma principu, kas ietverts SPPPT 7. pantā, kā arī skata tās kopsakarā ar SPPPT 10. pantā noteiktajām personu, kurām atņemta brīvība, tiesībām uz humānu apiešanos un cilvēka personībai piemītošās pašcieņas respektēšanu. SPPPT 14. panta trešās daļas g) punktā ietverto tiesību sevi neapsūdzēt elementu – tiesībām netikt piespiestam dot liecības pašam pret sevi un atzīt sevi par vainīgu – mērķis ir paredzēt aizsardzību pret dažādu prettiesisku fizisku, kā arī psiholoģisku metožu izmantošanu, kas aizskar arī personas cieņu. Vienlaicīgi ANO Cilvēktiesību komiteja vērs uzmanību uz nepieļaujamību izmantot pierādījumus, kas iegūti izmantojot prettiesiskas metodes, kas nodrošina nevainīgu personu aizsardzību.

Tiesību sevi neapsūdzēt būtiskā nozīme, lai aizsargātu personas pret spīdzināšanu un citādu nežēlīgu, necilvēcīgu un pazemojošu izturēšanos izriet no ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem 1. panta, kurā norādīts, ka termins “spīdzināšana”, cita starpā ietver “*jebkādu aktu, ar kuru kādai personai tīši tiek nodarītas stipras fiziskas vai garīgas sāpes vai ciešanas, lai no tās vai no kādas trešās personas iegūtu ziņas vai atzīšanos [..]*.”¹⁹⁷

Arī ANO Cilvēktiesību komitejas lietās¹⁹⁸, kurās ir vērtēti tiesību neliecināt pret sevi un neatzīt vainu pārkāpumi, ir atzīts tiesību sevi neapsūdzēt mērķis nodrošināt spīdzināšanas vai nežēlīgas, necilvēcīgas vai pašcieņu aizskarošas izturēšanās aizlieguma principa ievērošanu. Lietā *Berijs pret Jamaiku (Berry v. Jamaica)*¹⁹⁹ Cilvēktiesību komiteja, izvērtējot iesniedzēja apgalvojumus, ka izmeklētājs draudēja viņu nošaut un piespieda parakstīt iepriekš sagatavotu paziņojumu par vainas atzīšanu, atzina, ka SPPPT “*14. panta trešās daļas g) punkta formulējums, t.i., ka neviens nedrīkst tikt piespiests liecināt pret sevi vai atzīt savu vainu, ir jāsaprot tādējādi, ka tas*

¹⁹⁶ UN Human Rights Committee (HRC), CCPR General Comment No.13: Article 14 (Administration of Justice), Equality before the Courts and the Right to a Fair and Public Hearing by an Independent Court Established by Law, 13 April 1984, Pieejams: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/453883f90.html> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁹⁷ Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem: Starptautisks dokuments 10.12.1984, Latvijas Vēstnesis, 30.08.2011, Nr.135.

¹⁹⁸ ANO Cilvēktiesību komiteja, saskaņā ar Fakultatīvo protokolu, kas stājās spēkā 1976. gadā, izskata indivīdu sūdzības par SPPPT noteikto tiesību pārkāpumu. Cilvēktiesību komitejā izskatītās lietas pamatā ir saistītas ar sevišķi smagiem cilvēktiesību pārkāpumiem. Lai gan Cilvēktiesību komiteja nav tiesu iestāde un tās lēmumi nav juridiski saistoši, tomēr valstīm tie ir jāņem vērā un jānovērš trūkumi SPPPT noteikto cilvēktiesību aizsardzības sistēmā. Cilvēktiesību komiteja vairākās lietās ir izvērtējusi tiesību neliecināt pret sevi un neatzīt vainu pārkāpumus.

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām fakultatīvais protokols, pieņemts 12. 16. 1966, stājās spēkā 03. 23. 1976. Starptautisks dokuments. Pieejams: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/ppt1prot.htm> (aplūkots 2013.12.maijā); Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. I. Ziemeles red. Rīga: SIA „Izglītības solī”, 2000, 137.lpp.

¹⁹⁹ ANO Cilvēktiesību komitejas ziņojums lietā: 330/1988 *Berry v. Jamaica*, 1994. 7.aprīlis. Pieejams: <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/html/vws330.htm> (aplūkots 2013.12.maijā).

nepieļauj nekādu apsūdzētā tiešu vai netiešu fizisku vai psiholoģisku ietekmēšanu no izmeklēšanas iestādēm, lai iegūtu vainas atzīšanu. Vēl jo vairāk ir nepieļaujami izturēties pret apsūdzēto tādā veidā, kas ir pretrunā 7. pantam, lai panāktu atzīšanos.”²⁰⁰ Minētā lieta apliecina, ka SPPPT 14. panta trešās daļas g) punktā un 7. pantā ietverto tiesību aizsardzība ir cieši saistīta, ņemot vērā, ka dažādas prettiesiskas metodes tiek piemērotas, galvenokārt, ar mērķi panākt, lai persona sniedz liecības un atzīst vainu. Tā ir tikai viena no daudzajām Cilvēktiesību komitejas lietām, kurā ir konstatēts SPPPT 14. panta trešās daļas g) punkta pārkāpums kopsakarā ar SPPPT 7. pantu.²⁰¹ Tātad gan Cilvēktiesību komitejas komentāros, gan praksē tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzība tiek pamatota ar nepieciešamību aizsargāt personu pret dažādu prettiesisku paņēmieni piemērošanu, kas aizskar cilvēka cieņu.

Cilvēktiesību komiteja, analizējot SPPPT 14. panta trešās daļas g) punkta pārkāpumu, ir vērsusi uzmanību arī uz tiesisko attiecību starp valsti un personu raksturu, norādot, ka nevis personai ir jāpierāda, ka tās tiesības ir pārkāptas, bet gan valstij ir jāpierāda, ka tā, iegūstot liecības, ir rīkojusies tiesiski. Lietā *Nalaratnams pret Šrilanku (Nallaratnam v. Sri Lanka)*²⁰² iesniedzējs bija spiests parakstīt atzīšanos un pēc tam viņam bija pienākums pierādīt, ka tā iegūta piespiedu kārtā un nebija brīvprātīga. Cilvēktiesību komiteja atsaucās uz iepriekš minēto SPPPT 14. panta trešās daļas g) punkta skaidrojumu, kā arī norādīja, ka “[..] principā ir netieši ietverts, ka apsūdzība pierāda, ka atzīšanās tika veikta bez spaidiem”. Cilvēktiesību komiteja secināja, ka, uzliekot iesniedzējam pienākumu pierādīt, ka viņa atzīšanās tika izteikta piespiešanas rezultātā, dalībvalsts ir pārkāpusi SPPPT 14. panta trešās daļas g) punktu un 14. panta otrajā daļā ietverto nevainīguma prezumpcijas principu, lasot to kopsakarā ar 2. panta trešajā daļā ietvertajām tiesībām uz efektīvu aizskarto tiesību aizsardzību, kā arī 7. pantu.²⁰³ Minētā lieta liecina, ka Cilvēktiesību komiteja tiesības netikt piespiestam dot liecības pašam pret sevi vai atzīt sevi par vainīgu skata kopsakarā arī ar nevainīguma prezumpcijas principu. Darba turpinājumā tiks atklāts, ka arī ECT spriedumos tiesības sevi neapsūdzēt ir cieši saistītas ar minēto principu.²⁰⁴

Noteikumi, kas palīdz nodrošināt tiesību sevi neapsūdzēt mērķu sasniegšanu ir ietverti arī ANO rekomendējoša rakstura dokumentā - Prokurora lomas vadlīnijās, kura 16. punkts nosaka:

“Ja prokurori iegūst pierādījumus pret aizdomās turētajiem, par kuriem viņi zina vai

²⁰⁰ ANO Cilvēktiesību komitejas ziņojums lietā: 330/1988 *Berry v. Jamaica*, 1994. 7.aprīlis. Pieejams: <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/html/vws330.htm> (aplūkots 2013.12.maijā), para. 11.7.

²⁰¹ Sk., piem., ANO Cilvēktiesību komitejas ziņojumu lietās: 139/1983 *Hiber Conteris v. Uruguay*, 1985. 17. jūlijs; 74/1980 *Estrella v. Uruguay*, 1983. 29.marts, analīzi Amnesty International, China: Lawyers and torture, 2002. 1.septembris, ASA 17/026/2002, Pieejams: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/45b7b94f2.html> (aplūkots 2013.12.maijā), 9.2.punktā.

²⁰² ANO Cilvēktiesību komitejas ziņojums lietā: 1033/2001 *Nallaratnam v. Sri Lanka*, 2004. 21.jūlijs, United Nations Report of the Human Rights Committee, Volume II Seventy-ninth session (20 October-7 November 2003) Eightieth session (15 March-2 April 2004) Eighty-first session (5-30 July 2004), p. 246.-259. Pieejams: <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/42d172914.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).

²⁰³ Ibid, para. 7.4.

²⁰⁴ Sk. darba 2.2.1.5. nodaļu.

pamatoti tic, ka tie ir iegūti, pielietojot nelikumīgas metodes, kas ir aizdomās turētā cilvēktiesību nopietns pārkāpums, īpaši, ja tikusi izmantota spīdzināšana vai cietsirdīga, nehumāna vai pazemojoša izturēšanās vai sods, vai cits cilvēktiesību pārkāpums, prokuroriem ir jānoraida šādu pierādījumu izmantošana pret jebkuru citu personu, izņemot pret tām, kuras izmantoja šādas metodes, vai atbilstoši par to jāinformē tiesa un jāspēr visi nepieciešamie soļi, lai nodrošinātu, ka tie, kas ir atbildīgi par šādu metožu izmantošanu, tiktu saukti pie atbildības.”²⁰⁵

Minētie noteikumi nodrošina, ka, lai pierādītu personas vainu, netiek izmantotas prettiesiskas metodes, kā arī paredz, ka gadījumā, ja personas liecības ir iegūtas prettiesiski, tās nevar tikt izmantotas pret personu kriminālprocesā.

Secināms, ka ANO sistēmā ir atzīti divi tiesību sevi neapsūdzēt elementi - tiesības netikt piespīstam dot liecības pret sevi un atzīt sevi par vainīgu –, kas ir tieši noteikti SPPPT 14. panta trešās daļas g) punktā. Kā minēto elementu aizsardzības galvenais mērķis ir noteikts personas aizsardzība pret dažādu prettiesisku paņēmieni piemērošanu, kas ir pretrunā ar cilvēka cieņas aizsardzību, jo īpaši, kas rada SPPPT 7. pantā noteiktā spīdzināšanas vai nežēlīgas, necilvēcīgas vai pašcieņu aizskarošas izturēšanās aizlieguma principa pārkāpumu. Vienlaicīgi tiek atzīta arī otra tiesību sevi neapsūdzēt nozīme – nodrošināt, ka prettiesiski iegūtās liecības un vainas atzīšana netiek izmantotas kā pierādījumi, tādējādi novēršot taisnīguma kļūdas. Tiesības sevi neapsūdzēt tiek skatītas kopsakarā ar nevainīguma prezumpcijas principu, kas nosaka tiesisko attiecību starp valsti un personu raksturu un kas paredz, ka nevis personai ir jāpierāda, ka tās tiesības ir pārkāptas, bet gan valstij ir jāpierāda, ka tā iegūstot liecības ir rīkojusies tiesiski.

SPPPT nosaka procesuālo tiesību minimumu, kas ir jāievēro, lai tiesas spriedums gala rezultātā būtu uzskatāms par taisnīgu.²⁰⁶ Tajā pašā laikā tas neparedz pietiekami efektīvu mehānismu, kas nodrošinātu, ka valstis aizsargā tajā noteiktās tiesības.²⁰⁷ Viens no efektīvākajiem cilvēktiesību aizsardzības režīmiem ir izveidots Eiropas ietvaros. Nākamajā apakšnodaļā tiks atklāts, ka, salīdzinājumā ar ANO sistēmu, Eiropas Padomes ietvaros ECT ir pakāpeniski attīstījusi daudz izvērstāku tiesību sevi neapsūdzēt doktrīnu. Pirms pievērsties Eiropas cilvēktiesību aizsardzības sistēmai, autore atklās, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir efektīvi neregulētas ar ANO sistēmu saistītā²⁰⁸ universālā krimināltiesību mehānismā – Starptautiskās Krimināltiesas regulējumā.

²⁰⁵ Guidelines on the Role of Prosecutors. Pieejams: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfProsecutors.aspx> (aplūkots 2013.12.maijā).

²⁰⁶ Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. I. Ziemeles red. Rīga: SIA „Izglītības soļi”, 2000, 75.lpp.

²⁰⁷ Amann D. M., Harmonic Convergence? Constitutional Criminal Procedure in an International Context. *Indiana Law Journal*, Vol.75, March/April 2000, p.844. Pieejams: <http://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2149&context=ilj> (aplūkots 2013.12.maijā).

²⁰⁸ Sk. Romas statūtu preambulu un 2. pantu.

2.1.2. Starptautiskā Krimināltiesa

1998. gadā 120 valstis pieņēma Romas Statūtus, ar kuriem tika izveidota Starptautiskā Krimināltiesa.²⁰⁹ Romas Statūtiem 2002. gadā pievienojās arī Latvija. Romas Statūtos ir ietverti Starptautiskās Krimināltiesas kriminālprocesa noteikumi, kas ir arī detalizēti noteikti Procedūras un pierādījumu noteikumos.²¹⁰ Tiesību doktrīnā ir atzīts, ka tie ir atzīstami vairāk par maksimālajiem, nevis minimālajiem cilvēktiesību aizsardzības standartiem.²¹¹ Turklāt, ņemot vērā, ka Starptautiskā Krimināltiesa ir izveidota uz daudzpusēja līguma pamata, var uzskatīt, ka tās darbību regulējošās normas ir vienprātīgi atzītas no to dalībvalstu puses, apvienojot gan kontinentālās Eiropas tiesību lokam, gan angloamerikāņu tiesību lokam raksturīgos tiesiskos elementus.²¹²

Romas Statūti ietver vairākus tiesību sevi neapsūdzēt aspektus gan izmeklēšanas laikā, gan tiesas procesā. Romas Statūtu 55. pants nosaka personas tiesības izmeklēšanas laikā. Minētā panta pirmās daļas a) punkts nosaka, ka persona *“netiek piespiesta liecināt pret sevi vai atzīt vainu”*.²¹³ Savukārt otrās daļas b) punkts nosaka, ka *“ja ir pamats uzskatīt, ka persona ir izdarījusi Tiesas jurisdikcijā esošu noziegumu un šo personu tūlīt nopratinās prokurors vai nacionālās varas iestādes [...] šai personai [...] ir tiesības klusēt, klusēšanai neesot par apstākli, lai noteiktu tās vainu vai nevainīgumu”*. Romas Statūtu 55. panta otrā daļa nosaka arī tiesību sevi neapsūdzēt procesuālās garantijas: tiesības tikt informētam par tiesībām klusēt, kā arī par to, ka ir pamats uzskatīt, ka persona ir izdarījusi noziegumu; tiesības uz bezmaksas advokāta palīdzību; tiesības tikt nopratinātam advokāta klātbūtnē.

Salīdzinot minētās Romas Statūtu normas ar SPPPT noteiktajām tiesībām, secināms, ka abi tiesību akti ietver divus tiesību sevi neapsūdzēt aspektus – tiesības netikt piespiestam liecināt pret sevi

²⁰⁹ Starptautiskā Krimināltiesa ir pirmā pastāvīgā starptautiskā krimināltiesa, kas veidota uz līguma pamata un kurai ir tiesības realizēt savu jurisdikciju pār personām vismagāko starptautiska mēroga noziegumu – genocīda, kara noziegumu, noziegumu pret cilvēci un agresijas - gadījumos. Valstij ir primārā jurisdikcija, izskatīt Romas statūtos noteiktos noziegumus, un Starptautiskās Krimināltiesas jurisdikciju realizēt tikai gadījumā, ja valsts vai nu nevar, vai negrib pati tos izskatīt.

The International Criminal Court. Pieejams: http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/about%20the%20court/Pages/about%20the%20court.aspx (aplūkots 2013.12.maijā); Calvo-Goller K. The Trial Proceedings of the International Criminal Court: ICTY and ICTR Precedents. Leiden etc.: Nijhoff, 2006, p.4.

²¹⁰ Rules of Procedure and Evidence. 09.09.2002. Pieejams: http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/F1E0AC1C-A3F3-4A3C-B9A7-B3E8B115E886/140164/Rules_of_procedure_and_evidence_English.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).

²¹¹ Calvo-Goller K. Trial Proceedings of the International Criminal Court: ICTY and ICTR Precedents. Leiden etc.: Nijhoff, 2006, p.2.; Zahar A., Sluiter G. K. International Criminal Law. New York: Oxford University Press, 2008, p.304.

²¹² Calvo-Goller K. Trial Proceedings of the International Criminal Court: ICTY and ICTR Precedents. Leiden etc.: Nijhoff, 2006, p.2.-3.; Zahar A., Sluiter G. K. International Criminal Law. New York: Oxford University Press, 2008, p.3.; Amann D. M., Harmonic Convergence? Constitutional Criminal Procedure in an International Context. Indiana Law Journal, Vol.75, March/April 2000, p.827. Pieejams: <http://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2149&context=ilj> (aplūkots 2013.12.maijā).

²¹³ Tiesības netikt piespiestam liecināt pret sevi un atzīt vainu tieši nosaka arī divu starptautisko krimināltiesu, kuras ir izveidotas kā ANO institūcijas, statūtos: Starptautisko Ruandas kara noziegumu tribunāla statūtu 20. panta ceturtās daļas (g) punktā un Bijušās Dienvidslāvijas kara noziegumu tribunāla statūtu 21. panta 4. daļas (g) punktā. Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda, 8.11.1994. UN Security Council Resolution 995. Pieejams: <http://www.unictr.org/Portals/0/English/Legal/Statute/2010.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā); Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, 25.05.1993, UN Security Council Resolution 827. Pieejams: http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept08_en.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).

un neatzīt vainu. Abi tiesību akti ietver norādi, ka personai ir tiesības netikt “piespiestai” liecināt pret sevi, tādējādi uzsverot, ka šo tiesību mērķis ir aizsargāt personu pret prettiesisku metožu izmantošanu. Atšķirībā no SPPPT, Romas Statūti tieši paredz tiesības nesniegt liecības vispār jeb tiesības klusēt. Tāpat tie nosaka aizliegumu vērtēt personas klusēšanu kā pierādījumu, kas apliecina personas vainu. Gadījumā, ja personas klusēšana tiek vērtēta kā pierādījums, pastāv risks, ka nevainīga persona var tikt atzīta par vainīgu, ņemot vērā, ka persona var nesniegt liecības ne tikai gadījumā, ja ir vainīga, lai izvairītos no soda, bet arī citu iemeslu dēļ. Tādējādi Romas Statūtos ir atzīta arī tiesību sevi neapsūdzēt procesuālā nozīme – nodrošināt, ka tiek novērsta taisnīguma kļūdas.

Procedūras un pierādījumu noteikumi kā būtisku tiesību sevi neapsūdzēt garantiju nosaka, ka izmeklēšanas laikā prokurora veikta personas pratināšana tiek ierakstīta skaņu vai video ierakstā (112.p. pirmā d.). Tā ir vērtējama kā maksimāla procesuālā garantija, kas nodrošina tiesību sevi neapsūdzēt efektīvu aizsardzību.

Tiesības sevi neapsūdzēt ir efektīvi aizsargātas arī tiesas procesā. Apsūdzētā tiesības nosaka Romas Statūtu 67. pants, kas līdzīgi kā SPPPT 14. pants, ietver taisnīgas tiesas elementu uzskaitījumu.²¹⁴ Minētā panta pirmās daļas (g) punkts nosaka, ka apsūdzētajam ir “*tiesības netikt piespiestam liecināt vai atzīt savu vainu un klusēt, klusēšanai neesot par apstākli, lai noteiktu tās vainu vai nevainīgumu*”. Apsūdzētais nevar tikt saukts pie atbildības par nepatiesas liecības sniegšanu (Romas Statūtu 70.p. pirmās d. (a) punkts). Tajā pašā laikā apsūdzētais var tikt sodīts par prettiesisku metožu izmantošanu pret tiesas spriešanu.²¹⁵ Kā būtiskas minēto tiesību procesuālās garantijas ir

²¹⁴ Romas statūtu 67. pants nosaka:

“1. Izskatot jebkuru apsūdzību, apsūdzētajam ir tiesības uz atklātu lietas izskatīšanu, ievērojot šo Statūtu noteikumus, uz taisnīgu un objektīvu lietas izskatīšanu, un uz sekojošajām minimālajām garantijām, pilnā apmērā:

(a) tikt nekavējoties un detalizēti informētam par apsūdzības raksturu, cēloni un saturu valodā, kuru apsūdzētais pilnībā saprot un tajā runā;

(b) pietiekamu laiku un iespējām, lai sagatavotos aizstāvībai, un brīvi un konfidenciāli kontaktētos ar advokātu, kuru izvēlas apsūdzētais;

(c) tikt tiesātam bez nepamatotas novilcināšanās;

(d) ievērojot 63.panta 2.punktu, piedalīties tiesas procesā, aizstāvēties pašam vai ar paša izvēlētas tiesiskās palīdzības starpniecību, tikt informētam, ja apsūdzētajam nav tiesiskās palīdzības, par šīm tiesībām un saņemt tiesisko palīdzību, kuru nozīmē Tiesa, gadījumā, ja to pieprasa taisnīguma intereses, un saņemt to bez maksas, ja apsūdzētajam nav nepieciešamo finansiālo līdzekļu, lai to apmaksātu;

(e) novērtēt vai likt kādam novērtēt pret viņu vērstās liecības un uzaicināt un noplatināt lieciniekus, kas liecina viņam par labu uz tiem pašiem noteikumiem, uz kādiem tiek uzaicināti liecinieki, kas liecina pret viņu. Apsūdzētajam ir tiesības aizstāvēties un iesniegt citus pierādījumus, kas ir pieļaujami saskaņā ar šiem Statūtiem;

(f) tiesības uz kompetenta tulka bezmaksas palīdzību un tādiem tulkojumiem, kas ir nepieciešami taisnīguma interesēs, ja jebkāda no procedūrām vai Tiesā iesniegtajiem dokumentiem nav valodā, kuru apsūdzētais pilnībā saprot un tajā runā;

(g) netikt piespiestam liecināt vai atzīt savu vainu un klusēt, klusēšanai neesot par apstākli, lai noteiktu tās vainu vai nevainīgumu;

(h) bez zvērsta veikt rakstisku vai mutisku paziņojumu savai aizstāvībai; un

(i) netikt pakļautam pierādīšanas pienākuma maiņai vai jebkādam atspēkošanas pienākumam.

2. Papildus jebkādai citai šajos Statūtos paredzētai atklāšanai, Prokurors, cik ātri vien iespējams, atklāj aizstāvībai pierādījumus, kas atrodas Prokurora rīcībā vai kontrolē, kas pēc viņa uzskatiem pierāda vai varētu pierādīt apsūdzētā nevainīgumu vai mīkstināt apsūdzētā vainu, vai kas varētu ietekmēt apsūdzības pierādījumu ticamību. Šaubu gadījumā lēmumu par šī punkta piemērošanu pieņem Tiesa.”

²¹⁵ Pārkāpumi pret tiesas spriešanu ir, piemēram, šādi: pierādījumu iesniegšana, par kuriem attiecīgā puse zina, ka tie ir nepatiesi vai viltoti; liecinieka ietekmēšana ar uzpirkšanu, traucēšana vai šķēršļu likšana liecinieka klātbūtnē vai liecībai;

atzīstamas apsūdzētā tiesības netikt pakļautam pierādīšanas pienākuma maiņai vai jebkādam atspēkošanas pienākumam (Romas Statūtu 67.p. pirmās d. (i) punkts).

Romas Statūti ietver nosacījumus, kas jāievēro, lai vainas atzīšana varētu tikt atzīta par tiesisku. Romas Statūtu 65. pantā ir noteikts vainas atzīšanas process kā vienkāršotā kriminālprocesa forma, kuras rezultātā var ātrāk izbeigt kriminālprocesu, bez pierādījumu tiešas un mutiskas pārbaudes tiesas sēdē. Romas Statūtu 64. panta astotās daļas (a) punkts nosaka, ka pirms tiesas procesa sākšanas Starptautiskās Krimināltiesas Palāta nolasa apsūdzētajam apsūdzības, pārliecinās, ka apsūdzētais saprot apsūdzības raksturu, un dod apsūdzētajam iespēju atzīt savu vainu vai noliegt savu vainu. Saskaņā ar Romas Statūtu 65. panta pirmo daļu, ja apsūdzētais atzīst savu vainu, Starptautiskās Krimināltiesas Palātai ir jānosaka, vai:

- 1) apsūdzētais saprot vainas atzīšanas raksturu un sekas;
- 2) atzīšanās tiek veikta brīvprātīgi pēc pietiekamām apsūdzētā konsultācijām ar advokātu;
- 3) vainas atzīšanu pamato lietas fakti, kas ietverti:
 - a. apsūdzībās, ko izvirzījis Prokurors un atzinis apsūdzētais;
 - b. jebkuros Prokurora iesniegtajos materiālos, kas apstiprina apsūdzības un kurus akceptē apsūdzētais;
 - c. jebkuros citos pierādījumos, tādos kā liecinieku liecības, kurus iesniedz Prokurors vai apsūdzētais.

Ja Starptautiskās Krimināltiesas Palāta atzīst, ka minētie jautājumi ir konstatēti, tā pieņem vainas atzīšanu kā tādu, kas atklāj visus būtiskos faktus, kas nepieciešami, lai pierādītu noziegumu, uz kuru attiecas vainas atzīšana, un tā var notiesāt apsūdzēto par šo noziegumu (Romas Statūtu 65.p. otrā d.). Savukārt, ja tā atzīst, ka minētie jautājumi nav konstatēti, tā pieņem, ka vainas atzīšana nav notikusi un tiesas process tiek turpināts saskaņā ar parastajām tiesāšanas procedūrām (Romas Statūtu 65.p. trešā d.). Turklāt arī gadījumā, ja Starptautiskās Krimināltiesas Palāta konstatē, ka minētie jautājumi ir konstatēti, tai ir tiesības lūgt prokuroram iesniegt papildus pierādījumus un tiesas procesu turpināt saskaņā ar parastajām tiesāšanas procedūrām (Romas Statūtu 65.p. ceturtā d.).

Romas Statūti būtībā paredz četrus nosacījumus, lai atteikšanās no tiesībām neatzīt vainu tiktu atzīta par tiesisku: 1) apsūdzētais saprot vainas atzīšanas raksturu un sekas; 2) atzīšanās ir brīvprātīga; 3) ir jābūt citiem pierādījumiem, kas apstiprina vainas atzīšanu; 4) vainas atzīšanai ir jāatklāj visi būtiskie fakti, kas nepieciešami, lai pierādītu noziegumu. Turklāt kā obligāta procesuāla garantija ir tiesības pirms vainas atzīšanu konsultēties ar advokātu. Kā vēlāk tiks atklāts, pirmie trīs minētie nosacījumi, lai atteikšanās no tiesību uz taisnīgu tiesu elementiem, tai skaitā tiesībām sevi

vēršanās pret liecinieku par liecības sniegšanu vai pierādījumu iznīcināšana, pierādījumu iegūšanas traucēšana vai to viltošana (Romas statūtu 70. p. pirmā d.).

neapsūdzēt, būtu tiesiska, ir atzīti arī ECT judikatūrā.²¹⁶ Analizējot Latvijas tiesisko regulējumu, tiks pamatots, ka minētie nosacījumi ir jāievēro arī Latvijas praksē, tai skaitā piemērojot KPL noteiktās vienkāršotās kriminālprocesa formas.²¹⁷

Romas Statūtu 65. panta piektā daļa nosaka, ka Starptautiskajai Krimināltiesai nav saistošas jebkādas pārrunas starp prokuroru un aizstāvību par apsūdzību grozīšanu, vainas atzīšanu vai piespriežamo sodu. Tas liecina, ka Starptautiskā Krimināltiesa neatzīst Anglijas un ASV tiesību sistēmu iezīmi, ka tiesai ir jāatzīst fakti, par kuriem puses ir vienojušās.²¹⁸ Tādējādi, lai gan vainas atzīšanas process ir raksturīgs angloamerikāņu tiesību sistēmu institūtam - vainas atzīšanai (*guilty plea* –angļu. v.), tomēr tas tiek piemērots atbilstoši kontinentālās Eiropas valstu tradīcijām, kur vainas atzīšana ir tikai viens no pierādījumiem.²¹⁹

Romas Statūti nosaka arī liecinieku piedalīšanos tiesas procesā. Pirms liecināšanas liecinieks dod solījumu par sniegtās liecības patiesumu un var tikt notiesāts par nepatiesas liecības sniegšanu (69.p. pirmās d. (a) p., 70.p. pirmās d. (a) p.). Liecību sniegšanas kārtību nosaka Procedūras un pierādījumu noteikumi, kuru 74. pants detalizēti regulē liecinieka tiesības neliecināt. Minētā panta trešās daļas (a) punkts nosaka liecinieka tiesības iebilst pret liecību sniegšanu, ja tādējādi viņš varētu sevi apsūdzēt. Šādā gadījumā Starptautiskā Krimināltiesa, iepriekš izvērtējot liecību iespējamo nozīmi lietā, var pieprasīt, lai liecinieks atbild uz jautājumiem, pirms tam sniedzot garantiju, ka sniegtās liecības būs konfidenciālas un netiks izpaustas sabiedrībai un dalībvalstīm, kā arī netiks izmantotas ne tieši, ne netieši pret šo personu nevienā no tās turpmāk veiktajiem kriminālprocesiem (74.p. trešā d.). Ja Starptautiskās Krimināltiesas Palāta nolemj nepieprasīt minētās liecības, tā var turpināt nopratināt liecinieku par citiem jautājumiem (74.p. sestā d.). Minētie noteikumi paredz arī apsūdzētā, aizstāvja un liecinieka tiesības norādīt, ka liecības var būt apsūdošas (74.p. devītā d.). Turklāt, ja procesa laikā rodas jautājums, vai liecinieks var sevi apsūdzēt, liecību sniegšana tiek apturēta un viņam tiek piedāvāta iespēja saņemt juridisko palīdzību (74.p. desmitā d.). Tādējādi Starptautiskās Krimināltiesas tiesas procesā tiesības neliecināt ir efektīvi garantētas arī lieciniekiem, vienlaicīgi paredzot efektīvu mehānismu, lai liecinieki liecības tomēr sniegtu.

Apkopojot iepriekš veikto analīzi, secināms, ka Starptautiskās Krimināltiesas tiesiskajā regulējumā noteiktie tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzības standarti ir vairāk vērtējami kā maksimālie. Pirmkārt, tas nosaka personas tiesības ne tikai netikt piespiestai sniegt liecības pret sevi, bet arī nesniegt liecības vispār jeb tiesības klusēt, aizliegumu vērtēt personas klusēšanu kā pierādījumu lietā, kā arī tiesības neliecināt piešķir lieciniekam. Otrkārt, Starptautiskās Krimināltiesas procesa

²¹⁶ Sk. darba 2.2.1.5. b) nodaļu.

²¹⁷ Sk. darba 4.2. un 4.3.3.2. nodaļu.

²¹⁸ An Introduction to International Criminal Law and Procedure, Cryer R., Friman H., Robinson D. [et.al.], 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p.467.

²¹⁹ Ibid, p.467, 478.

regulējums efektīvi nodrošina personas tiesības neatzīt vainu, nosakot vainas atzīšanas priekšnosacījumus. Kā maksimālas procesuālas garantijas ir vērtējamas arī apsūdzētajam noteiktās tiesības uz informāciju, advokāta palīdzību un aizliegums iztiesāšanas procesā pierādīšanas pienākumu pārnest uz apsūdzēto. Starptautiskās Krimināltiesas sistēmā, tāpat kā ANO sistēmā, būtībā ir atzīti divi tiesību sevi neapsūdzēt mērķi: 1) aizsargāt personu pret prettiesisku piespiešanas metožu izmantošanu, lai iegūtu liecības vai panāktu vainas atzīšanu, jo īpaši, kas rada spīdzināšana vai nežēlīgas, necilvēcīgas vai pašcieņu aizskarošas izturēšanās aizlieguma principa pārkāpumu; 2) novērst taisnīguma kļūdas.

2.2. Tiesības sevi neapsūdzēt Eiropas līmenī

2.2.1. Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra

1949. gadā tika izveidota Eiropas Padome, kuras ietvaros ir izstrādāti vienoti cilvēktiesību aizsardzības standarti, kā arī radīts efektīvs to aizsardzības mehānisms Eiropā.²²⁰ Viens no būtiskākajiem starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem ir 1950. gada 4. novembrī Eiropas Padomes pieņemtā ECTK, kura Latvijā ir spēkā no 1997. gada 27. jūnija. Lai nodrošinātu, ka ECTK dalībvalstis ievēro tajā noteiktās cilvēktiesības, tika izveidota ECT, kuras kompetencē ir izskatīt iedzīvotāju sūdzības un piemērot soda sankcijas pret valsti, kas pārkāpusi viņu tiesības. Valstīm, kurām ir saistoša ECTK, ir jāievēro ECTK noteiktās tiesības, kā arī ECT sniegtās atziņas attiecībā uz minēto tiesību interpretāciju.

ECTK 6. pants nosaka vispārējo taisnīgas tiesas principu, kā arī konkrētus taisnīgas tiesas elementus.²²¹ Salīdzinājumā ar SPPPT, kas tika pieņemta sešpadsmit gadus vēlāk, ECTK 6. pants paredz salīdzinoši īsu taisnīgas tiesas kriminālprocesuāla rakstura elementu uzskaitījumu. Jānorāda, ka arī pati ECTK tiek atzīta par samērā īsu cilvēktiesību dokumentu.²²² Atšķirībā no SPPPT, ECTK 6. pantā, ne arī kādā citā tās pantā tiesības sevi neapsūdzēt vai to atsevišķi elementi nav tieši noteikti. ECT minētās tiesības ir atvasinājušas no ECTK 6. panta pirmajā daļā noteiktā vispārējā taisnīgas tiesas

²²⁰ Sk. Pati R. *Due Process and International Terrorism*. Leiden, Boston: Nijhoff, 2009, p.72., 73.; Christoffersen J. and Madsen M. R. *Introduction: The European Court of Human Rights between Law and Politics*. In *The European Court of Human Rights between Law and Politics*. Christoffersen J. and Madsen M. R. (ed by). Oxford: Oxford University Press, 2011, p.2.

²²¹ ECTK 6. panta pirmā daļa nosaka vispārējo taisnīgas tiesas principu, kā arī vairākus taisnīgas tiesas elementus: tiesības uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu lietas izskatīšanu; tiesības uz lietas izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā; tiesības uz publisku tiesas nolēmuma paziņošanu. ECTK 6. panta otrajā un trešajā daļā ietverti pirmajā daļā garantētās taisnīgas tiesas specifiskie aspekti, kas ir piemērojami kriminālprocesā. Proti, ECTK 6. panta otrā daļa nosaka nevainīguma prezumpcijas principu, savukārt tā trešā daļa nosaka šādas tiesības: tiesības tikt informētam par apsūdzību; tiesības uz attiecīgu laiku un līdzekļiem, lai sagatavotu savu aizstāvību; tiesības aizstāvēt sevi pašam un saņemt juridisko palīdzību; tiesības noprināt lieciniekus un tiesības uz tulka palīdzību.

²²² Ashworth A. *Self-Incrimination in European Human Rights Law—A Pregnant Pragmatism?* Symposium: *The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas*. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume 30, Number 3, p. 751-774. Pieejams: <http://www.cardozolawreview.com/Joomla1.5/content/30-3/ASHWORTH.30-3.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā), p.1.

principa, pakāpeniski izstrādājot to teorētisko pamatojumu un minimālos aizsardzības standartus. ECT praksē no vispārējā taisnīgas tiesas principa ir atvasinātas arī citas tiesības.²²³ Tiesību zinātnē tiek norādīts, ka apstāklim, ka ECTK tieši nenosaka tiesības sevi neapsūdzēt, ir arī priekšrocības, jo ECT nav stingri jāpieturas pie normas teksta.²²⁴ Tajā pašā laikā arī pati ECT ir izvairījusies vispārīgi un abstrakti definēt minētās tiesības, tā vietā izvērtējot tās konkrētās lietas apstākļu ietvaros.²²⁵

Ņemot vērā tiesību sevi neapsūdzēt neskaidro saturu, veids, kādā tiesību zinātnieki analizē ECT spriedumus, ir atšķirīgs. Daži autori iedala ECT spriedumus divās grupās: 1) spriedumos, kas attiecas uz privilēģiju sevi neapsūdzēt (*the privilege against self incrimination* - angļu v.); 2) spriedumos, kuros tiek aplūkotas tiesības klusēt (*the right to silence* - angļu v.).²²⁶ Pamatā šāds dalījums tiek pamatots ar nepieciešamību nošķirt minētās tiesības. Lai gan ECT spriedumos tiek lietoti dažādi jēdzieni – tiesības sevi neapsūdzēt, privilēģija sevi neapsūdzēt, tiesības klusēt, kā arī minēto tiesību apzīmēšanai tiek lietots jēdziens “imunitātes” (*immunities* - angļu v.) -, tajā pašā laikā ECT judikatūrā nav atrodams pamatojums nodalīt tiesības klusēt no tiesībām sevi neapsūdzēt.²²⁷ Vēl viens veids, kādā tiesību zinātnieki analizē ECT spriedumus, ir to pieņemšanas secībā.²²⁸ Lai gan minētā pieeja ļauj izsekot tiesību sevi neapsūdzēt pamatojuma un satura pakāpeniskai attīstībai ECT judikatūrā, tajā pašā laikā šādā veidā nevar pārskatāmi atklāt tiesību sevi neapsūdzēt piemērošanas apjomu, saturu un tā ierobežojumus. Tāpēc daudzi ārvalstu tiesību zinātnieki izdala tiesību sevi neapsūdzēt būtiskākos aspektus un to ietvaros aplūko nozīmīgākās ECT judikatūrā atklātās atziņas.²²⁹ Tajā pašā laikā zinātnieku izvēlētie tiesību sevi neapsūdzēt elementi būtiski atšķiras, kas vēlreiz norāda uz šo tiesību neskaidro saturu. Autore uzskata, ka atbalstāma ir pēdējā no pieejām.

Darba turpinājumā ECT spriedumi tiks aplūkoti konkrētu tiesību sevi neapsūdzēt aspektu ietvaros, tajā pašā laikā mēģinot arī vērst uzmanību uz ECT prakses attīstības iezīmēm. Kā pirmo jautājumu autore aplūkos tiesību sevi neapsūdzēt ieviešanu ECT praksē, analizējot pirmās trīs ECT lietas, kurās analizētas minētās tiesības un kurās tika izstrādāts tiesību sevi neapsūdzēt tiesiskais un

²²³ ECT no vispārējā taisnīgas tiesas principa ir atvasinājusi, piemēram, tiesības piedalīties lietas izskatīšanā, tiesības uz procesuālo pilnvaru līdzvērtību, tiesības uz taisnīgu pierādījumu izskatīšanu, tiesības uz pamatotu nolēmumu. Sk. Clayton R., Tomlinson H. *Fair Trial Rights*. New York: Oxford University Press, 2006, p.88-89.

²²⁴ Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.342.

²²⁵ Peçi I. *Sounds of Silence: A research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.44.

²²⁶ Sk., piem., Bogan P. *Self-Incrimination, the Right to Silence, and the Reverse Burden of Proof*. In: *Human Rights in the Investigation and Prosecution of Crime*. Colvin M. and Cooper J. (ed. by) Oxford; New York: Oxford University Press, 2009, p.347.-375.; Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.340.-359.

²²⁷ Sk. darba 1.1. nodaļu, kā arī nodaļas turpinājumā lietas *Saunders pret Lielbritāniju* analīzi.

²²⁸ Sk., piem., Peçi I. *Sounds of Silence: A research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.47.

²²⁹ Sk., piem., Berger M. *Europeanizing Self-Incrimination: the Right to Remain Silent in the European Court of Human Rights*. *Columbia Journal of European Law*, 2006, No.12, p.339.-381; Berger M. *Self-Incrimination and the European Court of Human Rights: Procedural Issues in the Enforcement of the Right to Silence*. In: *Columbia Journal of European Law*, 2006, Vol.12, p. 339-381.; Ashworth A. *Self-Incrimination in European Human Rights Law—A Pregnant Pragmatism? Symposium: The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas*. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume 30, Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://www.cardozolawreview.com/Joomla1.5/content/30-3/ASHWORTH.30-3.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).

teorētiskais pamatojums. Kā otro jautājumu autore atklās tiesību sevi neapsūdzēt krimināltiesisko raksturu. Tiks analizēts, ko nozīmē jēdziens “apsūdzība krimināllietā” ECTK 6. panta pirmās daļas autonomajā nozīmē, kas ir priekšnosacījums, lai minētās tiesības varētu piemērot. Trešais jautājums, kas tiks analizēts, ir pierādījumu veidi, uz kuriem attiecas tiesības sevi neapsūdzēt. Ceturtais jautājums, ko autore aplūkos, ir aizliegums tiesības sevi neapsūdzēt ierobežot, atsaucoties uz sabiedrības interesēm atklāt noziedzīgu nodarījumu. Piektā jautājuma ietvaros tiks analizēti kritēriji, ko ECT piemēro, lai noskaidrotu, vai tiesības sevi neapsūdzēt netiek atņemtas pēc būtības. Šie kritēriji ir: 1) piespiešanas raksturs; 2) procesuālo garantiju esamība un 3) iegūto pierādījumu izmantošanas veids. Lai gan katrā no turpmāk aplūkotajām lietām ir iespējams vairāk vai mazāk noteikt, kurš no kritērijiem ir galvenais, tajā pašā laikā vairumā lietu tiek vērtēti visi kritēriji. Tāpat vienā lietā bieži vien tiek sniegtas nozīmīgas atziņas attiecībā uz vairākiem iepriekš norādītajiem jautājumiem. Tāpēc viena ECT lieta var tikt aplūkota, izvērtējot vairākus jautājumus. Lai pēc iespējas precīzāk atklātu vairāku ECT spriedumos pausto atziņu savstarpējo saistību, atsevišķos gadījumos pie viena jautājuma var tikt aplūkotas atziņas, kas attiecināmas arī uz citiem jautājumiem. Pārskatāmības labad, atsaucoties uz konkrētu spriedumu pirmo reizi, tiks izcelts tās nosaukums.

Analizējot ECT praksi, ir jāatceras, ka tās kompetencē nav vērtēt nacionālā regulējuma tiesiskumu. Atbilstoši ceturtais instances doktrīnai (*fourth instance doctrine* – angļu v.) ECT nevērtē pierādījumus, kas ir nacionālās tiesas kompetencē²³⁰, bet gan noskaidro, vai, ņemot vērā visus lietas apstākļus kopumā, process ir bijis taisnīgs. ECT praksē sniegtās atziņas, lai gan ir balstītas uz atšķirīgās tiesību sistēmās esošu institūtu izvērtējumu, vienlaicīgi ietver vispārpiemērojamus standartus, kas ir piemērojami visās tās dalībvalstīs. ECT ir centusies izstrādāt tiesību sevi neapsūdzēt doktrīnu, kas atbilst tās dalībvalstu tiesisko sistēmu daudzveidībai.²³¹

2.2.1.1. Tiesību sevi neapsūdzēt ieviešana Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē, tiesiskā un teorētiskā pamata atklāšana

Pirmo reizi tiesības sevi neapsūdzēt ECT atzina 1993. gadā lietā *Funke pret Franciju* (*Funk v. France*).²³² Minētajā lietā Francijas muitas darbinieki un policija pārmeklēja iesniedzēja māju un atrada pierādījumus, ka viņam ir ārzemju bankas konti. Viņi pieprasīja uzrādīt šo bankas kontu izdrukas. Iesniedzējs paziņoja, ka nevar to izdarīt, kā rezultātā viņš tika notiesāts par dokumentu neiesniegšanu, piemērojot naudas sodu, kas palielinājās par katru dienu, kurā netika iesniegti dokumenti.

ECT atzina, ka Francijas iestādes ir pārkāpušas tiesības uz taisnīgu tiesu, norādot:

²³⁰ Izņēmums ir gadījumi, kad nacionālā tiesa ir rīkojusies acīmredzami patvaļīgi. Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 60654/00 *Sisojeva and Others v. Latvia*, para. 89.

²³¹ Berger M. Self-Incrimination and the European Court of Human Rights: Procedural Issues in the Enforcement of the Right to Silence. In: *Columbia Journal of European Law*, 2006, Vol.12, p.342.

²³² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10828/84 *Funk v. France*.

“[...] [M]uitas iestādes nodrošināja Funkes sodīšanu, lai iegūtu dažus dokumentus, kuri, viņuprāt, eksistēja, lai gan tās nebija par to drošas. Negribot vai nevarot iegūt bankas izrakstus citādā veidā, tās centās piespiest iesniedzēju, lai tas pats sniedz pierādījumus par pārkāpumu, kuru, kā apgalvoja muitas iestādes, viņš esot izdarījis. Muitas tiesību īpašais raksturs nav pietiekams attaisnojums, lai pārkāptu ikvienu, kas apsūdzēts par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, [...] tiesības klusēt un neveicināt sevis apsūdzēšanu. Attiecīgi šeit ir pārkāpta 6. panta pirmā daļa.”²³³

Ar šo īso atziņu ECT praksē tika ieviestas tiesības klusēt un tiesības sevi neapsūdzēt kā no ECTK 6. panta pirmās daļas izrietošas tiesības, tomēr vēl nenorādot ne to pamatojumu - kāpēc minētās tiesības ir jānodrošina, ne to skaidrojumu. Tāpat netika vērsta uzmanība uz to akceptēšanu dalībvalstu tiesiskajās sistēmās. Tajā pašā laikā ECT sniedza divas būtiskas atziņas par tiesību sevi neapsūdzēt apjomu un raksturu: pirmkārt, ka tiesības sevi neapsūdzēt attiecas uz dokumentu pieprasīšanu. Otrkārt, ka par minēto tiesību ierobežošanas mērķi nevar tikt atzītas sabiedrības intereses, proti, konkrētajā lietā - muitas tiesību īpašais raksturs.²³⁴ Abi minētie aspekti tiks aplūkoti atsevišķi nodaļas turpinājumā. Nākamajās divās lietās, kurās spriedumi tika pieņemti 1996. gadā, ECT attīstīja tiesību sevi neapsūdzēt tiesisko un teorētisko pamatojumu.

ECT lietā *Džons Marrejs pret Lielbritāniju (John Murry v. United Kingdom)*²³⁵ iesniedzējs tika arestēts mājā, kuras pirmajā stāvā tika turēts gūstā Pagaidu Īru republikāņu armijas informators (L. Kungs). Iesniedzējs nāca lejā pa kāpnēm, kad policisti ienāca ēkā. Viņš tika nogādāts policijas iecirknī, kur saskaņā ar tiesību aktiem viņam sākotnēji tika liegta pieeja advokātam uz 48 stundām, uzskatot, ka šāda pieeja būtu pretrunā policijas operācijām pret terorismu. Pieteicējs tika brīdināts, ka policija var izdarīt nelabvēlīgus secinājumus (*adverse inferences* – angļu val.), ja viņš nespēs atbildēt uz jautājumiem pirmstiesas stadijā. Iesniedzējs tika nopratināts 12 reizes un visās reizēs klusēja. Viņam bija iespēja tikties ar advokātu pirms pēdējām divām pratināšanām, bet advokāts tajās nevarēja piedalīties. Ziemeļīrijas Augstākās tiesas priekšsēdētājs piesprieda iesniedzējam astoņu gadu cietumsodu par palīdzību un atbalstīšanu L. Kunga prettiesiskā ieslodzītāšanā. Tiesnesis izdarīja nelabvēlīgus secinājumus no apstākļa, ka iesniedzējs nesniedza skaidrojumu par savu atrašanos mājā un turpināja klusēt iztiesāšanas laikā.

ECT atzina, ka konkrētajā lietā nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana no personas klusēšanas nav pretrunā ECTK 6. pantam. ECT konstatēja, ka ir pārkāptas ECTK 6. panta trešās daļas c) punktā noteiktās tiesības uz aizstāvja palīdzību.

Minētajā lietā pirmo reizi tika norādīts tiesību klusēt un privilēģijas sevi neapsūdzēt

²³³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10828/84 *Funk v. France*, para. 44.

²³⁴ Ashworth A. Self-Incrimination in European Human Rights Law—A Pregnant Pragmatism? Symposium: The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume 30, Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://www.cardozolawreview.com/Joomla1.5/content/30-3/ASHWORTH.30-3.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).

²³⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 18731/91 *John Murray v. United Kingdom*.

tiesiskais un teorētiskais pamatojums. Proti, ECT atzina:

“Lai gan tiesības klusēt policijas pratināšanas laikā un privilēģija sevi neapsūdzēt nav tieši minētas Konvencijas 6. pantā, nav šaubu, ka tās ir vispārēji atzīts starptautisks princips, kas ir pamatā 6. pantā noteiktajam taisnīgas tiesas jēdzienam. [...] Sniedzot apsūdzētajam aizsardzību pret neatbilstošu varas iestāžu piespiešanu, šī imunitāte palīdz novērst taisnīguma kļūdas un nodrošina 6. panta mērķus.”²³⁶

ECT norādīja tiesību klusēt un privilēģijas sevi neapsūdzēt tiesisko pamatu, atzīstot, ka tās ir vispārēji atzīts starptautisks princips, kas ir pamatā ECTK 6. pantā noteiktajam taisnīgas tiesas jēdzienam. Turklāt ECT pirmo reizi pamatoja, kāpēc minētās tiesības ir nepieciešams aizsargāt, proti, lai aizsargātu apsūdzēto no neatbilstošas piespiešanas, kas savukārt palīdz novērst, pirmkārt, taisnīguma kļūdas (*miscarriage of justice* – angļu v.) un, otrkārt, nodrošina 6. panta mērķu sasniegšanu. Neatbildēts paliek jautājums, kas ir šie ECTK 6. panta mērķi, kurus palīdz nodrošināt tiesības klusēt un privilēģija sevi neapsūdzēt. Teorētiskais pamatojums tiek tālāk attīstīts nākamajā lietā.

Lietā *Saunders pret Lielbritāniju* (*Saunders v. United Kingdom*)²³⁷ iesniedzējam tika uzrādīta apsūdzība saistībā ar kompānijas darījumu par kapitāldaļām. Sākumā darījumus izmeklēja Tirdzniecības un rūpniecības departamenta amatpersonas, kas izmantoja savas pilnvaras piespiest personas ierasties un atbildēt uz jautājumiem. Atteikšanās tika uzskatīta par necieņas izrādīšanu tiesai, un par to tika paredzēts cietumsods līdz diviem gadiem. Arī iesniedzējs tika piespiests sniegt atbildes uz jautājumiem, kas vēlāk tika izmantotas kā pierādījumi kriminālprocesā, kā rezultātā iesniedzējs tika notiesāts.

ECT konstatēja, ka piespiešanas rezultātā sniegtās informācijas turpmāka izmantošana kriminālprocesā ir pretrunā ar tiesībām sevi neapsūdzēt un konstatēja ECTK 6. panta pirmās daļas pārkāpumu.

ECT pirmo reizi lietoja jēdzienu “tiesības sevi neapsūdzēt”, norādot, ka “*tiesības klusēt un tiesības sevi neapsūdzēt ir vispārēji atzīts starptautisks standarts, kas ietilpst taisnīgas tiesas jēdziena saturā*”.²³⁸ Lai gan ECT atsaucās uz *Džona Marreja* lietu, tajā tika lietots jēdziens “privilēģija sevi neapsūdzēt”²³⁹, savukārt lietā *Saunders pret Lielbritāniju* tā vietā tiek lietots jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt”.

Tālāk ECT atkārtoja jau iepriekšējā lietā atklātos tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumus – palīdzēt novērst taisnīguma kļūdas un sasniegt ECTK 6. panta mērķus,²⁴⁰ un attīstīja tos tālāk, norādot:

²³⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 18731/91 *John Murray v. United Kingdom*, para. 45.

²³⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*.

²³⁸ Turpat, para. 68.

²³⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 18731/91 *John Murray v. United Kingdom*, para. 45.

²⁴⁰ Turpat.

“Tiesības sevi neapsūdzēt jo īpaši paredz, ka kriminālvajāšanā lietu pret apsūdzēto mēģina pierādīt bez tādu pierādījumu izmantošanas, kas iegūti, pielietojot piespiešanas vai apspiešanas metodes, neievērojot apsūdzētā gribu. Šajā nozīmē tiesības ir cieši saistītas ar nevainīguma prezumpciju, kas ietverta Konvencijas 6. panta 2. pantā. Tiesības sevi neapsūdzēt pirmām kārtām ir saistāmas tomēr ar apsūdzētās personas gribas klusēt respektēšanu.”²⁴¹

No minētā citāta izriet divas būtiskas atziņas. Pirmkārt, tiesības sevi neapsūdzēt ir atzīstamas par plašāka satura jēdzienu, kas ietver tiesības klusēt.²⁴² Otrkārt, ECT šajā spriedumā norāda trīs iemeslus, kādēļ minētās tiesības ir nozīmīgas. ECT atkārtoti uzsver tiesību sevi neapsūdzēt pirmo pamatojumu – palīdzēt novērst taisnīguma kļūdas. ECT vēlreiz apstiprina, ka otrais tiesību sevi neapsūdzēt pamatojums ir, ka tās palīdz sasniegt ECTK 6. panta mērķus. ECT konkretizē minētos pamatojumus tālāk, norādot, ka tiesības sevi neapsūdzēt ietver aizliegumu kā pierādījumu procesā izmantot pierādījumus, kas iegūti piespiešanas rezultātā, t.i. pielietojot prettiesiskas fiziskas vai psiholoģiskas piespiešanas metodes. Turklāt tiek uzsvērtā minētā pamatojuma saistība ar nevainīguma prezumpcijas principu. Kā vēlāk tiks atklāts, ECT turpmākajās lietās teorētisko pamatojumu ir attīstījusi tālāk, skatot tiesības sevi neapsūdzēt kopsakarā arī ar tiesībām uz aizstāvību, kā arī procesuālās līdzvērtības principu. Kā trešais tiesību sevi neapsūdzēt pamatojums tiek atzīta nepieciešamība respektēt apsūdzētā gribu, kas, kā pamatoti norāda tiesnesis *Martens* atšķirīgajās domās, ir saistīts ar cilvēka cieņas un autonomijas ievērošanu.²⁴³ Lai gan ECT norāda, ka tiesības sevi neapsūdzēt vispirms ir saistāmas ar apsūdzētā gribas respektēšanu, tas nenozīmē, ka tas ir galvenais pamatojums. Gan tiesnesis *Martens*, gan tiesību zinātnieks *Stefans Treksels (Stefan Trechsel)* norāda, ka apsūdzētā gribas respektēšana nav atzīstama par patstāvīgu pamatojumu.²⁴⁴ Autore atbalsta minēto viedokli. Apsūdzētā gribas respektēšana drīzāk ir uzskatāma par būtisku tiesību sevi neapsūdzēt satura elementu, kas nodrošina, ka tiek sasniegti abi pārējie tiesību sevi neapsūdzēt mērķi.²⁴⁵

Lieta *Saunders pret Lielbritāniju* tiesību doktrīnā ir pamatoti atzīta par vienu no nozīmīgākajām lietām, kurā ECT ir analizējusi tiesības sevi neapsūdzēt.²⁴⁶ ECT minētajā lietā ne tikai līdz galam attīsta tiesību sevi neapsūdzēt teorētisko pamatojumu un ievieš jēdzienu „tiesības sevi neapsūdzēt“, ko izmanto arī turpmākās lietās, bet arī sniedz būtiskas atziņas attiecībā uz tiesību sevi neapsūdzēt saturu, piemērošanas un ierobežošanas nosacījumiem, kas tiks pakāpeniski atklātas darba turpinājumā.

²⁴¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 68-69.

²⁴² Sk. darba 1.1. nodaļu.

²⁴³ Dissenting Opinion of Judge Martens Joined by Judge Kuris: Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, point 9.

²⁴⁴ *Ibid*, point 9.; Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.348.

²⁴⁵ Sīkāk sk. darba 3.1. nodaļu.

²⁴⁶ Sk. Peçi I. *Sounds of silence: a research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.52.

2.2.1.2. Apsūdzība krimināllietā kā tiesību sevi neapsūdzēt piemērošanas obligāts nosacījums

ECTK 6. panta pirmā daļa paredz, ka taisnīgas tiesas princips ir piemērojams “*nosakot civilo tiesību un pienākumu vai [...] izvirzītās apsūdzības krimināllietā pamatotību*”, atšķirībā no minētā panta otrās un trešās daļas, kas attiecas vienīgi uz krimināllietā apsūdzētām personām (*charged with a criminal offence* – angļu v.). Lai gan ECT pamatā tiesības sevi neapsūdzēt analizē ECTK 6. panta pirmās daļas ietvaros, tās tiek piemērotas, vispirms izvērtējot, vai konkrētajā gadījumā personai ir izvirzīta apsūdzība krimināllietā.²⁴⁷ ECTK 6. panta pirmajā daļā ietvertajam jēdzienam “apsūdzība krimināllietā” (*criminal charge* - angļu v.) ir autonoma nozīme, kas nosakāma neatkarīgi no kvalifikācijas nacionālajās tiesībās.²⁴⁸

Lai noteiktu, vai konkrētā situācija ietilpst jēdziena “krimināllietā” tvērumā, ECT lietā *Engels un citi pret Nīderlandi* (*Engel and Others v. the Netherlands*) ir izstrādājusi trīs alternatīvos kritērijus:

1) konkrētā tiesību pārkāpuma klasifikācija nacionālajā tiesību sistēmā, saistot šo pārkāpumu ar krimināltiesībām;

2) pārkāpuma raksturs;

3) sankcijas atbilstība vai neatbilstība kriminālsfērai pēc tās veida un smaguma.²⁴⁹

Lai pārkāpums ECTK izpratnē tiktu atzīts par krimināla rakstura, pietiek ar to, ka tiek konstatēts kaut viens no uzskaitītajiem kritērijiem.²⁵⁰

Tādējādi, lai arī saskaņā ar nacionālo regulējumu konkrētā situācija var tikt klasificēta kā civillieta vai administratīva lieta, tā saskaņā ar ECTK 6. panta interpretāciju var tikt atzīta par krimināllietu. Tā, piemēram, sankciju atbilstība kriminālsfērai pēc tā veida un smaguma, nosakot, vai personai bija „izvirzīta apsūdzība“ ECTK 6. panta pirmās daļas nozīmē, tika ņemta vērā lietā *Funke pret Franciju*, kurā ECT būtībā atzina, ka naudas sods, kas palielinājās par katru tā nesamaksāšanas dienu, kas tika uzlikts iesniedzējam par dokumentu neiesniegšanu, ir krimināltiesiska rakstura.²⁵¹ Līdzīgus secinājumus ECT izdarīja lietā *J.B. pret Šveici* (*J.B. v. Switzerland*).²⁵² Iestādes izmeklēja lietu saistībā ar ienākumu nedeklarēšanu un nodokļu nemaksāšanu. Pieteicējam tika uzlikts disciplinārsods par atteikšanos iesniegt dokumentus, kas saistīti ar uzņēmumiem, kuros viņš bija ieguldījis naudu. Iesniedzējs samaksāja soda naudu, bet dokumentus neiesniedza. Viņam tika pieprasīts iesniegt dokumentus atkārtoti un par atteikšanos piemērotas vēl vairākas soda naudas. ECT

²⁴⁷ Berger M. Self-Incrimination and the European Court of Human Rights: Procedural Issues in the Enforcement of the Right to Silence. In: *Columbia Journal of European Law*, 2006, Vol.12, p.346.

²⁴⁸ White R. C. A., Ovey C. Jacobs, White & Ovey: *The European Convention on Human Rights*. 5th ed.ition. Oxford: Oxford University Press, 2010, p.243.

²⁴⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72 *Engel and Others v. the Netherlands*, para. 82.

²⁵⁰ Sk., piem., Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietās: 11034/84 *Weber v. Switzerland*, para. 31-34; 14220/88 *Ravnsborg v. Sweden*, para 30; 18892/91 *Putz v. Austria*, para. 31.

²⁵¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10828/84 *Funk v. France*, para. 44.

²⁵² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 31827/96 *J.B. v. Switzerland*.

atzina, ka naudas sodam bija vairāk sodošs raksturs, ko apliecināja arī tā apmērs, un konstatēja, ka konkrētajā lietā ir atzīstams, ka personai ir izvirzīta apsūdzība ECTK 6. panta autonomajā nozīmē.²⁵³

Tiesības sevi neapsūdzēt neierobežo valsts pārvaldes iestādes, kurām ir izzināšanas raksturs, tiesības pieprasīt informāciju citiem mērķiem, nevis lai veiktu kriminālprocesu pret personu. Lietā *Saunders pret Lielbritāniju* ECT tika skatīts jautājums, vai ECTK 6. pantā ietvertās taisnīgas tiesas garantijas ir attiecināmas uz izmeklēšanas iestādi, kas sākumā pieprasīja iesniedzējam informāciju saistībā ar kompānijas darījumu par kapitāldaļām. ECT noskaidroja, vai minētās darbības ir vērtējamas kā apsūdzība krimināllietā, ņemot vērā minētā panta autonomo nozīmi. Tā atzina, ka valsts iestādes, kurām būtībā ir izzināšanas (*investigative* – angļu v.) raksturs, un kuru mērķis ir noskaidrot un reģistrēt faktus, kurus turpmāk var izmantot citas kompetentās iestādes, piemēram, prokuratūra, valsts pārvaldes, disciplinārās vai pat likumdošanas iestādes, var pieprasīt personām sniegt dažāda veida informāciju. Attiecinot ECTK 6. panta prasības uz šādu iepriekšēju izzināšanu (*preparatory investigaion* – angļu v.), faktiski nepamatoti tiktu traucēta efektīva sarežģītās finanšu un komerciālās darbības regulēšana, kas ir sabiedrības interesēs.²⁵⁴ ECT atzina, ka konkrētajā lietā ir skatāms jautājums tikai par sniegtās informācijas turpmāku izmantošanu kriminālprocesā. Tādējādi, lai gan tiesības sevi neapsūdzēt nav attiecināmas uz gadījumiem, kad valsts pārvaldes iestādes, kurām ir izzināšanas raksturs, pieprasa informāciju citiem mērķiem, nevis, lai veiktu kriminālprocesu pret personu, tomēr minētās tiesības ietver aizliegumu piespiedu veidā iegūto informāciju izmantot pret personu turpmākā kriminālprocesā, kad personai vēlāk ir izvirzīta apsūdzība.

Lai varētu piemērot ECTK 6. pantā ietvertos “kriminālprocesuālos” noteikumus, ir nepieciešams ne tikai, lai konkrētā situācija būtu krimināltiesiska rakstura, bet arī lai personai būtu izvirzīta apsūdzība (*charge* – angļu v.). ECT praksē jēdziens “apsūdzība” vispārēji ir definēts kā “kompetentas iestādes oficiāls paziņojums personai, ka tā ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu”.²⁵⁵ Tomēr “dažos gadījumos tā var izpausties citādā veidā, kas satur šādu apgalvojumu un kas būtiski ietekmē aizdomās turētā situāciju”.²⁵⁶ ECT, vērtējot gan jēdzienu “apsūdzība”, gan jēdzienu “krimināllieta”, vadās nevis pēc formas, bet pēc būtības.²⁵⁷ To apliecina arī ECT judikatūra, kurā tiek analizētas tiesības sevi neapsūdzēt.

Lietā *Heaney un McGuinness pret Īriju* (*Heaney and McGuinness v. Ireland*)²⁵⁸ iesniedzēji tika arestēti uz aizdomu pamata par smagu ar terorismu saistītu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu. Policisti iesniedzējus brīdināja, ka viņiem ir tiesības neko neteikt un ka jebkas, ko viņi sacīs, tiks

²⁵³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 31827/96 *J.B. v. Switzerland*, para. 48, 71.

²⁵⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 67.

²⁵⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi lietās: 8130/78 *Eckle v. Germany*, para 73; 20225/92 *Serves v. France*, para. 42.

²⁵⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 7604/76; 7719/76; 7781/77; 7913/77 *Foti and others v. Italy*, para. 52.

²⁵⁷ Sk. Clayton R., Tomlinson H. *Fair Trial Rights*. New York: Oxford University Press, 2006, p.87; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 16404/03 *Shabelnik v. Ukraine*, para. 52.

²⁵⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietā: 34720/97 *Heaney and McGuinness v. Ireland*.

pierakstīts un var tikt izmantots kā pierādījums pret viņiem. Pēc tam iesniedzējiem tika pieprasīts sniegt informāciju par viņu atrašanos un darbībām noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā. Iesniedzēji atteicās atbildēt uz visiem jautājumiem. Pēc pāris dienām iesniedzējiem tika uzrādīta apsūdzība par dalību nelikumīgā organizācijā, par ko vēlāk viņus attaisnoja. Tomēr abiem iesniedzējiem tika piespriests sešu mēnešu ilgs apcietinājums par neziņošanu par savu atrašanās vietu. ECT konstatēja, ka piespiešanas smagums ir vērtējams kā tāds, kas būtībā atņēma tiesības sevi neapsūdzēt, un konstatēja gan no ECTK 6. panta pirmās daļas izrietošo tiesību sevi neapsūdzēt, gan minētā panta otrās daļas, kas nosaka nevainīguma prezumpcijas principu, pārkāpumu.

ECT norādīja, ka, ņemot vērā ECTK 6. pantā ietvertā jēdziena “apsūdzība” autonomo nozīmi, persona var tikt atzīta par apsūdzēto, ja tās stāvoklis ir bijis būtiski ietekmēts (*substantially affected* – angļu v.). ECT atzina, ka, lai gan iesniedzēji vēl nebija formāli apsūdzēti, to stāvoklis tomēr bija būtiski ietekmēts.²⁵⁹ ECT norādīja, ka parasti gadījumā, ja persona ir attaisnota, tā nevar atsaukties uz ECTK 6. pantu, tomēr atzina:

*“Konvencija, tai skaitā 6. panta otrā daļa, ir jāinterpretē tādā veidā, lai garantētu tiesības, kas ir praktiskas un efektīvas, nevis teorētiskas un iluzoras. [...] Piemērojot šo pieeju konkrētajā lietā, viņu attaisnošana pamatlietā izslēgtu jebkādas 6. panta apsvērumus par to, ka viņi tomēr jau pirms minētās attaisnošanas tika sodīti par savu tiesību, ko garantē Konvencijas 6. pants, aizstāvēšanu.”*²⁶⁰

Būtiska ECT atziņa ir, ka tiesības sevi neapsūdzēt pārkāpums var tikt konstatēts arī lietās, kurās persona vēlāk ir attaisnota.

Salīdzinoši nesen izskatītajā lietā **Zaičenko pret Krieviju** (*Zaichenko v. Russia*)²⁶¹ ECT atzina, ka arī gadījumā, kad personai vēl nav izvirzīta formāla apsūdzība, izmeklēšanas iestādes rīcība var liecināt, ka persona ir bijusi “apsūdzēta” informācijas pieprasīšanas brīdī. Minētajā lietā policija, veicot izmeklēšanu, apturēja iesniedzēja automašīnu un atrada divas kannas ar degvielu. Iesniedzējs, atbildot uz policijas jautājumiem, pateica, ka ir paņēmis kannas no kompānijas. Policija sastādīja protokolu un informēja iesniedzēju par tiesībām klusēt, ko viņš parakstīja. ECT konstatēja, ka iesniedzējs ir atzīstams par “apsūdzēto” ECTK 6. panta pirmās daļas autonomajā nozīmē, norādot, ka, jau pārbaudot automašīnu, policijai bija aizdomas pret iesniedzēju.²⁶² ECT norādīja, ka pirms paskaidrojumu pieprasīšanas policijai bija pienākums informēt iesniedzēju par tiesībām klusēt, ņemot vērā, ka pret viņu jau bija vērstas aizdomas, bet viņš tika informēts tikai pēc tam, kad jau liecības bija sniedzis. Atrodoties saspringtā situācijā un ņemot vērā notikumu secību, ir maz ticams, ka iesniedzējs varēja izvērtēt liecību sniegšanas sekas, kas bija galvenais pierādījums lietā.²⁶³ Minētajā lietā ECT secināja, ka nacionālā tiesa apsūdzību balstīja uz personas sniegtajām liecībām policijai bez

²⁵⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietā: 34720/97 *Heaney and McGuinness v. Ireland*, para. 41-42.

²⁶⁰ Turpat, para. 45.

²⁶¹ Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 39660/02 *Zaichenko v. Russia*.

²⁶² Turpat, para. 40.

²⁶³ Turpat, para. 55.

informēšanas par tiesībām sevi neapsūdzēt un konstatēja ECTK 6. panta pirmās daļas pārkāpumu.²⁶⁴

Lai gan vairumā lietu ECT jēdzienu “apsūdzība kriminālprocesā” izvērtē, vadoties pēc konkrētās lietas apstākļu būtības, dažkārt ir vērojama arī visai formāla pieeja. Lietā *Vehs pret Austriju* (*Weh v. Austria*)²⁶⁵ iesniedzējam tika uzlikta soda nauda, jo ar radaru tika konstatēts, ka uz viņa vārda reģistrēta automašīna bija pārsniegusi ātruma ierobežojumu. Iesniedzējs nesamaksāja soda naudu. Pēc tam tika ierosināta krimināllieta par ātruma pārsniegšanu pret nezināmu likumpārkāpēju, un iesniedzējam saskaņā ar nacionālo tiesisko regulējumu tika pieprasīts atklāt, kas bija braucis ar viņa automašīnu. Ņemot vērā, ka iesniedzējs sniedza neprecīzu informāciju, viņam tika uzlikta soda nauda, ko viņš pārsūdzēja, bet nesekmīgi. Tajā pašā laikā viņš netika notiesāts par ātruma pārsniegšanu.²⁶⁶ Iesniedzējs norādīja, ka, uzliekot pienākumu norādīt automašīnas vadītāju, tika pārkāptas tiesības klusēt un sevi neapsūdzēt.²⁶⁷

ECT norādīja, ka līdzšinējā judikatūra liecina, ka pastāv divu veidu lietas, kad tiek konstatēts tiesību klusēt un privilēģijas sevi neapsūdzēt pārkāpumi. Pirmkārt, ir lietas, kas saistītas ar piespiešanas izmantošanu ar mērķi iegūt informāciju, kas varētu tikt vērsta pret attiecīgo personu jau pastāvošā vai paredzamā kriminālprocesā, vai, citiem vārdiem, saistībā ar nodarījumu, kurā šī persona ir tikusi “apsūdzēta” ECTK 6. panta pirmās daļas autonomajā nozīmē (piem., lietās *Funke pret Franciju*²⁶⁸ un *Heaney un McGuinness pret Īriju*²⁶⁹, un *J.B. pret Šveici*²⁷⁰) Otrkārt, ir lietas, kas saistītas ar apsūdzības informācijas, kas iegūtas ārpus kriminālprocesa, izmantošanu vēlākā kriminālprocesā (piemēram, lietā *Saunders pret Lielbritāniju*²⁷¹ un *I.J.L. un citi pret Lielbritāniju*²⁷²).²⁷³ ECT norādīja ka no tās judikatūras neizriet, ka privilēģija sevi neapsūdzēt pati par sevi aizliedz piespiešanu, lai iegūtu informāciju ārpus kriminālprocesa pret attiecīgo personu.²⁷⁴

Tālāk ECT norādīja, ka lietā pamatjautājums ir, vai pieteicējs tika sodīts par nespēju sniegt informāciju, kas varētu būt kā apsūdzošs pierādījums pret viņu esošā vai paredzamā kriminālprocesā par ātruma pārsniegšanu. ECT secināja, ka brīdī, kad pieteicējam tika pieprasīts atklāt automašīnas vadītāju, kā arī vēlāk, process netika veikts pret viņu, tāpat nevar apgalvot, ka tas bija paredzēts. Nekas nepierāda, ka iesniedzējs bija būtiski ietekmēts, lai atzītu, ka iesniedzējs tika “apsūdzēts” kriminālpārkāpumā par ātruma pārsniegšanu ECTK 6. panta pirmās daļas autonomajā nozīmē. Konkrētie pasākumi ir atzīstami tikai par īpašnieka, uz kura vārda ir reģistrēta automašīna, pienākumu

²⁶⁴ Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 39660/02 *Zaichenko v. Russia*, para. 59-60.

²⁶⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 38544/97 *Weh v. Austria*.

²⁶⁶ Turpat, para. 10.-23.

²⁶⁷ Turpat, para. 8.

²⁶⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10828/84 *Funk v. France*, para. 44.

²⁶⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietā: 34720/97 *Heaney and McGuinness v. Ireland*, para. 55-59.

²⁷⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 31827/96 *J.B. v. Switzerland*, para. 66-71.

²⁷¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 67.

²⁷² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 29522/95 *I.J.L. and Others v. the United Kingdom*, para. 82-83.

²⁷³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 38544/97 *Weh v. Austria*, para. 41-43

²⁷⁴ Turpat, para. 44.

sniegt informāciju. Turklāt iesniedzējam bija pienākums tikai norādīt vienkāršu faktu, proti, kurš bija vadījis viņa automašīnu, kas pati par sevi nav apsūdzoša.²⁷⁵ ECT atzina, ka konkrētajā gadījumā starp pieteicēja pienākumu atklāt vadītāju un iespējamo kriminālprocesu pret viņu pastāv attāla un hipotētiska saistība, tāpēc jautājumu par to, vai pats normatīvais akts atbilst tiesībām klusēt un privilēģijai sevi neapsūdzēt, nav jāaplūko. Tādējādi ECT atzina, ka nav pārkāpta ECTK 6. panta pirmā daļa.²⁷⁶

Pretēji vairākuma viedoklim, trīs tiesneši atšķirīgajās domās norāda, ka iesniedzējs bija jāatzīst par apsūdzēto kriminālprocesā ECTK 6. panta pirmās daļas autonomajā nozīmē. Proti, ja viņš atzītu, ka vadījis automašīnu pārkāpuma laikā, viņam tiktu izvirzīta apsūdzība un viņš būtu sniedzis sevi apsūdzošu pierādījumu. Tādējādi tiktu pārkāptas pieteicēja tiesības sevi neapsūdzēt.²⁷⁷ Jāatzīst, ka ECT minētajā lietā visai formāli izvērtēja, vai konkrētajā lietā personai ir izvirzīta “apsūdzība krimināllietā”, nevis vadījās pēc lietas apstākļu būtības. Tiesību teorijā tiek norādīts, ka ECT piemēroja šādu pieeju, kaut gan būtībā tai vajadzēja atzīt, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir ierobežojamas ceļu satiksmes drošības interesēs.²⁷⁸ Minēto viedokli autore izvērtēs, aplūkojot aizliegumu ierobežot tiesības sevi neapsūdzēt sabiedrības interesēs.

Var secināt, ka tiesību sevi neapsūdzēt piemērošanas priekšnosacījums ir, lai persona būtu atzīstama par “apsūdzēto krimināllietā” ECTK 6. panta pirmās daļas autonomajā nozīmē. Turklāt, minētais jēdziens ir jāaplūko, vadoties pēc ECT judikatūrā noteiktajiem kritērijiem, neatkarīgi no lietas kvalifikācijas nacionālajā tiesiskajā regulējumā. Izvērtējot, vai persona ir atzīstama par “apsūdzēto”, ir pēc būtības jāizvērtē, vai personas situācija pierādījumu pieprasīšanas brīdī jau bija būtiski ietekmēta. Piemēram, persona var tikt atzīta par “apsūdzēto” arī situācijā, kad iestāde pieprasa no personas pierādījumus, jo tai pastāv aizdomas, ka persona izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, bet persona par to netiek informēta. Tādējādi tiek garantēts, ka tiesības sevi neapsūdzēt tiek nodrošinātas jau sākotnējā procesa stadijā.

ECT lietas, kurās tiek analizētas tiesības sevi neapsūdzēt, var iedalīt divās grupās:

- 1) lietas, kas saistītas ar piespiešanas izmantošanu ar mērķi iegūt informāciju, kas varētu tikt vērsta pret attiecīgo personu jau pastāvošā vai paredzamā kriminālprocesā, proti, gadījumos, kad persona ir atzīstama par „apsūdzēto krimināllietā” ECTK 6. panta pirmās daļas autonomajā nozīmē.
- 2) lietas, kas saistītas ar apsūdzošas informācijas, kas iegūta piespiešanas veidā no personas,

²⁷⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 38544/97 *Weh v. Austria*, para. 50-54.

²⁷⁶ Turpat, para. 56-57.

²⁷⁷ Joint Dissenting Opinion of Judges Lorenze, Levits and Hajiyev: Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 38544/97 *Weh v. Austria*, para. 1.

²⁷⁸ Ashworth A. Self-Incrimination in European Human Rights Law—A Pregnant Pragmatism? Symposium: The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume 30, Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://www.cardozolawreview.com/Joomla1.5/content/30-3/ASHWORTH.30-3.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā), p.9.

kas nav atzīta par „apsūdzēto krimināllietā”, izmantošanu vēlākā kriminālprocesā pret šo personu.

ECT ir ierobežojusi tiesību sevi neapsūdzēt piemērošanu, neattiecinot tās uz gadījumiem, kad valsts pārvaldes iestādes, kurām ir izzināšanas raksturs, pieprasa informāciju citiem mērķiem, nevis lai uzsāktu kriminālprocesu pret personu. Tomēr tiesības sevi neapsūdzēt “iziet” ārpus kriminālprocesa, nepieļaujot izmantot apsūdzošus pierādījumus, kas iegūti piespiešanas rezultātā, turpmākā kriminālprocesā. ECT tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu var konstatēt arī gadījumā, ja persona vēlāk ir attaisnota.

Attiecībā uz Latvijas praksi jānorāda, ka arī Satversmes tiesa ir piemērojusi lietā *Engels un citi pret Nīderlandi* noteiktos kritērijus, lai izvērtētu, vai izskatāmajam jautājumam ECTK 6. panta izpratnē ir krimināltiesisks raksturs, un atzinusi, ka gan lietas, kurās piemērots Civilprocesa likums²⁷⁹, gan administratīvo pārkāpumu lietas ECTK 6. panta izpratnē var tikt kvalificētas kā krimināllietas.²⁸⁰ Tiesības sevi neapsūdzēt atsevišķos gadījumos var attiekties ne tikai uz kriminālprocesa, bet arī uz administratīvo tiesību jomu, jo īpaši saistībā ar tiesību aizsardzības iestāžu pilnvarām pieprasīt informāciju tādās ekonomiska rakstura jomās kā konkurences un nodokļu tiesībās. Ņemot vērā, ka darba mērķis ir analizēt tiesības sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesuālu institūtu, darba turpinājumā, izpētot Latvijas tiesisko regulējumu, administratīvais regulējums tiks aplūkots vienīgi tiktāl, ciktāl tas saistīts ar kriminālprocesuālā regulējuma piemērošanu.

2.2.1.3. Pierādījumi, uz kuriem attiecas tiesības sevi neapsūdzēt

Saskaņā ar ECT judikatūru tiesības sevi neapsūdzēt nozīmē aizsardzību pret piespiešanu iedarboties uz personas gribu, lai iegūtu pierādījumus, kas tiek izmantoti krimināllietā pret šo personu. ECT lietā *Saunders pret Lielbritāniju* norāda:

“Kā parasti saprot tiesību sistēmās Konvencijas dalībvalstīs un citur, tās netiek paplašināti attiecinātas uz tādu materiālu izmantošanu kriminālprocesā, kuri var tikt iegūti no apsūdzētā, izmantojot piespiešanu, bet kuri pastāv neatkarīgi no aizdomās turamā gribas, kā, inter alia,

²⁷⁹ Civilprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3.novembris, nr.326/330.

²⁸⁰ Satversmes tiesa konstatēja naudas soda, ko saskaņā ar Civilprocesa likumu uzliek procesuālās sankcijas veidā, krimināltiesisko raksturu lietā, kurā izskatīja Civilprocesa likuma 441. panta otrās daļas, ciktāl tā neparedz personas tiesības pārsūdzēt lēmumu par procesuālās sankcijas – naudas soda –uzlikšanu procesuālās sankcijas veidā, atbilstību Satversmes 92.pantam. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2008.gada 5.novembra spriedums lietā Nr. 2008-04-01 “Par Civilprocesa likuma 441. panta otrās daļas (ciktāl tā attiecas uz lēmumu par naudas soda uzlikšanu procesuālās sankcijas veidā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 11.11.2008., Nr. 175., Secinājumu daļas 10.punkts.

Sk. arī Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 20. jūnija spriedums lietā 2001-17-0106 “Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 279. panta otrās daļas un 280. panta pirmās daļas 4. punkta daļas, kas nosaka, ka tiesas spriedums lietā par amatpersonas lēmumu par administratīvā soda uzlikšanu ir galīgs, un Latvijas Civilprocesa kodeksa 239. panta ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89., 91. un 92. pantam, kā arī 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 26.06.2002., Nr.95., Secinājumu daļas 6.1. punktu.

dokumenti, kas iegūti saskaņā ar orderi, elpas, asins un urīna paraugi, kā arī ķermeņa audi DNS analīzei.”²⁸¹

Tādējādi ECT ierobežo tiesības sevi neapsūdzēt, atzīstot, ka persona var tikt piespiesta sniegt pierādījumus, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas.

Pirmkārt, tiesības sevi neapsūdzēt ietver tiesības nesniegt liecības, turklāt neatkarīgi no to rakstura. ECT lietā *Saunders pret Lielbritāniju* atzīst:

“Liecības, kas iegūtas izmantojot piespiešanu, kuras liekas pēc rakstura neapsūdzošas - piemēram, attaisnojošas piezīmes, vai vienkārši informācija par faktiem - vēlāk var tikt izmantotas kriminālprocesā, lai pamatotu apsūdzību lietā, lai pretrunīgi vērtētu vai apšaubītu citus apsūdzētā apgalvojumus vai pierādījumus, ko tas iesniedzis tiesā, vai citādā veidā mazinātu to ticamību.”²⁸²

Personas tiesības nesniegt liecības ir jānodrošina neatkarīgi no liecību satura, t.i., neatkarīgi no tā, vai liecības ir tieši apsūdzošas, vai arī tām nav apsūdzoša rakstura. Tādējādi tiesības nesniegt liecības paredz aizliegumu nesniegt liecības vispār jeb tiesības klusēt.

Otrkārt, tiesības sevi neapsūdzēt ietver tiesības nesniegt dokumentus, kad iestāde nav pārliecināta par to eksistenci, ko ECT atzina lietā *Funke pret Franciju*.²⁸³ Tiesību zinātnieku vidū pastāv diskusija, vai ECT lietā *Saunders pret Lielbritāniju*, norādot, ka tiesības sevi neapsūdzēt neattiecas uz pierādījumiem, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas, nav spriedusi pretēji iepriekš izskatītajai lietai *Funke pret Franciju*, kurā cita starpā tika atzīts, ka persona nevar tikt piespiesta sniegt dokumentus, kā argumentu norādot, ka dokumenti nav uzskatāmi par tādiem pierādījumiem, kas pastāvētu neatkarīgi no personas gribas.²⁸⁴ Tiesību zinātnieks *Idlirs Peçi (Idlir Peçi)* uzskata, ka minētie spriedumi nav pretrunā, vērsot uzmanību uz apstākli, ka, lai gan paši dokumenti pamatā ir atzīstami par tādiem, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas, tajā pašā laikā to atzīšana var būt atkarīga no personas gribas. Proti, ir jānošķir situācija, kas pastāvēja lietā *Funke pret Franciju*, kad iestāde nebija pārliecināta par dokumentu eksistenci²⁸⁵, no situācijas, kad iestādei ir skaidri zināms, ka dokumenti eksistē. Pirmajā gadījumā, ņemot vērā, ka iestāde jau zina par dokumentu eksistenci, tā var sākotnēji tos pieprasīt personai. Ja persona atsakās tos sniegt, tai ir iespēja tos iegūt pašai, ievērojot procesuālo kārtību, piemēram, izdarot kratīšanu. Savukārt otrajā situācijā, kad iestāde nav droša, vai dokumenti eksistē un vai tie ir pie personas, tiek pieprasīts apstiprināt to eksistenci, kas savukārt ietekmē personas gribu to atzīt un attiecīgi tos sniegt vai nesniegt.²⁸⁶

Arī turpmākās lietās ECT vērs uzmanību uz minēto situāciju nošķiršanu. Piemēram, lietā

²⁸¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 69.

²⁸² Turpat, para. 71.

²⁸³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10828/84 *Funk v. France*, para. 44.

²⁸⁴ Sk. Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.354.

²⁸⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10828/84 *Funk v. France*, para. 44.

²⁸⁶ Peçi I. *Sounds of silence: a research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.56.

J.B. pret Šveici, kurā iestādes pieprasīja iesniedzējam iesniegt visus dokumentus, attiecībā uz uzņēmumiem, kuros viņš bija ieguldījis naudu, ECT norādīja, ka veids, kādā iestādes mēģināja iegūt dokumentus, proti, pieprasīja dokumentus astoņas reizes un, kad iesniedzējs atteicās tos iesniegt, uzlika viņam četrus disciplinārus naudas sodus, liecina, ka iestādes nebija drošas par to pastāvēšanu.²⁸⁷ Vēl viens interesants aspekts ir tas, ka ECT atzina, ka konkrētā lieta nav saistīta ar tādu materiālu iegūšanu, kā *Saunders* lietā, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas.²⁸⁸ Kā norāda *Peci*, tādējādi ECT vērš uzmanību uz pieprasītā dokumenta saturu, kas rada jautājumu, vai pietiek, ja iestāde zina vienīgi par dokumenta eksistēšanu, vai arī ir nepieciešams, lai tā zinātu par tā saturu.²⁸⁹ Kā vēlāk tiks atklāts, Eiropas Savienības Tiesas (turpmāk – EST) praksē tiesības nesniegt dokumentus ir ierobežotas atkarībā no to satura – personai ir tiesības nesniegt dokumentus, kas ietver atzišanos pārkāpumā, bet tai ir pienākums sniegt dokumentus, kas ietver faktisku informāciju.²⁹⁰ Tāpat nav skaidrs, kad tieši būtu uzskatāms, ka iestāde ir “droša” par dokumentu pastāvēšanu, un kādā veidā iestāde to varētu pierādīt.²⁹¹ Lai gan pastāv vairāki neskaidri jautājumi, tajā pašā laikā var secināt, ka tiesības sevi neapsūdzēt attiecas ne tikai uz liecībām, bet arī uz tādu dokumentu pieprasīšanu, par kuru eksistenci iestāde nav pārliecināta.

Lai gan pamatā tiesības sevi neapsūdzēt ir attiecināmas vienīgi uz pierādījumiem, kas pastāv “atkarībā no personas gribas”, tomēr ECT ir atzinusi, ka minētās tiesības var tikt pārkāptas arī gadījumā, ja pret personas gribu tika iegūti pierādījumi, kas pastāv “neatkarīgi no personas gribas”. Lietā *Jalloh pret Vāciju (Jalloh v. Germany)*²⁹², kas tika izskatīta Lielajā palātā, iesniedzējs, kurš tika turēts aizdomās par narkotiku tirgošanu, norijot plastmasas maisus ar narkotikām, tika nogādāts slimnīcā, kur viņam ārsts piedāvāja iedzert vemšanu izraisošu šķidrumu. Kad iesniedzējs to atteicās darīt, tas tika iedots ar varu, ievadot cauruli vēderā caur degunu, kā rezultātā viņš atriya maisu ar kokaīnu. Pēc tam iesniedzējs tika aizturēts. Pēc nepārtrauktām sūdzībām par sāpēm vēderā divarpus mēnešus pēc zāļu ievadīšanas viņam tika veikta gastrokopija un diagnosticēts kairinājums barības vadā, kas radies no zāļu ievadīšanas, bet medicīniskā palīdzība viņam netika sniegta.²⁹³ Iesniedzējs norādīja, ka pierādījumu iegūšana, ievadot zāles piespiedu veidā, ir pretrunā ECTK 3. pantā noteiktajam necilvēcīgas un pazemojošas attieksmes aizlieguma principam. Tāpat viņš norādīja, ka ir pārkāpts ECTK 8. pantā noteiktās privātās dzīves aizsardzības princips. Iesniedzējs arī apgalvoja, ka nelikumīgi iegūto pierādījumu izmantošana tiesā pārkāpj ECTK 6. pantā garantētās tiesības uz

²⁸⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 31827/96 *J.B. v. Switzerland*, para. 65.,69.

²⁸⁸ Turpat, para. 68.

²⁸⁹ Peçi I. *Sounds of silence: a research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.71.

²⁹⁰ Sk. darba 2.2.2. nodaļā EST 1989. gada 18. oktobra spriedumu lietā 374/87 *Orkem v Commission of the European Communities*, Eiropas Tiesas ziņojumi 1989, 03283.lpp.

²⁹¹ Peçi I. *Sounds of silence: a research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.71.

²⁹² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 54810/00 *Jalloh v. Germany*.

²⁹³ Turpat, para. 11-18.

taisnīgu tiesu.²⁹⁴

ECT ar desmit balsīm par un septiņām pret atzina ECTK 3. pantā noteiktā necilvēcīgas un pazemojošas attieksmes aizlieguma principa pārkāpumu norādot, ka piespiedu medicīniskā iejaukšanās sasniedza minimālā smaguma līmeni, kas nepieciešams minētā panta piemērošanai. Iestādes smagi iejaucās pieteicēja fiziskajā un garīgajā integritātē pret viņa gribu, piespiežot atvērt, nevis terapeitisku iemeslu dēļ, bet lai iegūtu pierādījumus, kurs varēja iegūt arī ar mazāk aizskarošām metodēm, tādējādi radot fiziskas sāpes un garīgas ciešanas.²⁹⁵ Ņemot vērā, ka konstatēts ECTK 3. panta pārkāpums, ECT neuzskatīja par nepieciešamu atsevišķi aplūkot ECTK 8. panta pārkāpumu.

Pēc tam ECT izvērtēja, vai ir ievērots ECTK 6. pants, izvērtējot, vai process kopumā, ieskaitot veidu, kādā tika iegūti pierādījumi, ir taisnīgs. ECT, atsaucoties uz lietu *Saunders pret Lielbritāniju*, norādīja, ka konkrētajā gadījumā iegūtais pierādījums – narkotikas, kas atradās pieteicēja vēderā, ir uzskatāms par pierādījumu, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas un kuru izmantošana parasti kriminālprocesā nav aizliegta. Tajā pašā laikā ECT vērsa uzmanību, ka atšķirībā no lietas *Saunders pret Lielbritāniju*, konkrētajā lietā pielietotā spēka pakāpe, jo īpaši, ņemot vērā veselībai nodarīto kaitējumu, ir atzīstama par daudz lielāku, nekā parasti nepieciešams, lai iegūtu lietā *Saunders pret Lielbritāniju* minētos pierādījumus.²⁹⁶ ECT ar vienpadsmit balsīm par un sešām pret atzina, ka konkrētajā gadījumā pierādījumu, kas iegūti, pārkāpjot ECTK 6. pantu, izmantošana procesā, radīja ECTK 6. panta pārkāpumu.

Var secināt, ka ECT ir radījusi izņēmumu no iepriekš lietā *Saunders pret Lielbritāniju* izstrādātā izņēmuma no tiesībām sevi neapsūdzēt, saskaņā ar kuru ir pieļaujams pielietot piespiešanu, lai iegūtu pierādījumus, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas.²⁹⁷ Tiek atzīts, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir attiecināmas uz jebkura veida pierādījumiem gadījumā, kad piespiešana ir smagāka, nekā parasti nepieciešams, lai pierādījumus iegūtu, radot ECTK 3. panta pārkāpumu.²⁹⁸ Tādējādi tiesības sevi neapsūdzēt tiek skatītas kā līdzeklis, kas palīdz novērst būtiskus tiesiskuma pārkāpumus.

Tiesības sevi neapsūdzēt nav attiecināmas uz personu identificējošas informācijas aizsardzību. *Stefans Treksels (Stefan Trechsel)* norāda, ka no tiesībām sevi neapsūdzēt pastāv

²⁹⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 54810/00 *Jalloh v. Germany*, para. 3.

²⁹⁵ Turpat, para. 82

²⁹⁶ Turpat, para. 113-114.

²⁹⁷ Ashworth A. Self-Incrimination in European Human Rights Law—A Pregnant Pragmatism? Symposium: The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume 30, Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://www.cardozolawreview.com/Joomla1.5/content/30-3/ASHWORTH.30-3.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā), p.9.

²⁹⁸ Pretēji aplūkotajai lietai, ECT nekonstatēja Konvencijas 3. panta pārkāpumu lietā *Bogumil v. Portugal*. Šajā lietā muitas darbinieki atrada iesniedzēja korpēs paslēptu kokaīnu, un iesniedzējs informēja, ka viņš ir arī norijis maisus ar kokaīnu. Viņš tika aizvests uz slimnīcu, kur tika veikta operācija, lai tos izņemtu. Iesniedzējs tika apsūdzēts narkotiku tirdzniecībā. ECT atzina, ka narkotiku izņemšana piespiedu veidā nesasniedza minimālā smaguma līmeni, lai konstatētu cietsirdīgas vai pazemojošas izturēšanās aizlieguma pārkāpumu, norādot, ka operācija bija nepieciešama terapeitisku iemeslu dēļ, lai aizsargātu personas veselību, jo pastāvēja risks, ka iesniedzējs varētu nomirt no intoksikācijas. Tā netika veikta ar mērķi iegūt pierādījumus un izņemtās narkotikas netika izmantots kā būtisks pierādījums lietā. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 35228/03 *Bogumil v. Portugal*, para. 77-82.

“vispārēji atzīts izņēmums: nepastāv tiesības palikt anonīmam, un tāpēc persona var likumīgi tikt piespiesta atklāt savu identitāti”.²⁹⁹ Minēto viedokli apstiprina arī ECT lieta *Vasileva pret Dāniju* (*Vasileva v. Denmark*).³⁰⁰ Iesniedzēja bija autobusa pasažiere, kuru biļešu kontrolieris apsūdzēja par braukšanu bez biļetes. Tā kā iesniedzēja atteicās atklāt savu vārdu, uzvārdu un adresi, kas bija nepieciešamas, lai izrakstītu soda kvīti, viņa tika aizturēta.³⁰¹ Dānijas tiesiskais regulējums paredzēja, ka ikvienai personai ir pienākums atklāt policijai savu vārdu, uzvārdu, adresi un dzimšanas datumu, un par atteikšanos ir piemērojama soda nauda.³⁰²

ECT atzina, ka, tā kā policijai nebija citas iespējas uzzināt personu identificējošo informāciju, aizturēšana bija vienīgais piemērotais līdzeklis, kā personu piespiest to atklāt. ECT piekrita, ka personas datu noskaidrošana ir pamatnosacījums, lai policija veiktu pienākumus, kas saistīti ar likumu ievērošanas nodrošināšanu.³⁰³ Ja policija nevarētu aizturēt personu šādā situācijā, ikviena persona principā varētu izvairīties no tiesvedības, atsakoties atklāt savu identitāti.³⁰⁴ Tādējādi tiesības sevi neapsūdzēt neattiecas uz personas identitātes atklāšanu. Tajā pašā laikā, kā pamatoti tiek norādīts tiesību doktrīnā, sarežģītāks ir jautājums, cik tālu personai var uzlikt pienākumu atklāt citu informāciju, kad tā var būt saistīta ar apsūdzošu pierādījumu sniegšanu.³⁰⁵

ECT praksē ir sastopami arī citi izņēmumi no vispārējām tiesībām atteikties sniegt liecības pret sevi, ņemot vērā pieprasītās informācijas raksturu. Lietā *O'Halloran un Francis pret Lielbritāniju* (*O'Halloran and Francis v. the United Kingdom*)³⁰⁶ iestādes pieprasīja iesniedzējiem informāciju par personām, kas vadīja uz viņu vārda reģistrētus transportlīdzekļus laikā, kad ar radariem tika konstatēta ātruma pārsniegšana. Abos gadījumos iesniedzēji tika informēti, ka policija plāno uzsākt kriminālprocesu pret transportlīdzekļa vadītāju. Tāpat abos gadījumos policija informēja, ka informācijas nesniegšana ir uzskatāma par noziedzīgu nodarījumu. Pirmais iesniedzējs, O'Hallorana kungs, apstiprināja, ka viņš ir vadījis automašīnu, savukārt otrs iesniedzējs, Franci kungs, atteicās sniegt informāciju, atsaucoties uz tiesībām klusēt un sevi neapsūdzēt. Pirmais iesniedzējs tika notiesāts par ātruma pārsniegšanu, turklāt tika atteikts lūgums kā pierādījumu lietā izslēgt viņa atzīšanos. Savukārt otrs iesniedzējs tika notiesāts par atteikšanos sniegt informāciju un viņam tika uzlikts naudas sods, kas bija ievērojami smagāks nekā pirmajam iesniedzējam. O'Hallorana kungs norādīja, ka viņš tika notiesāts, tikai vai galvenokārt pamatojoties uz liecībām, ko viņš bija spiests

²⁹⁹ Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.354-355.

³⁰⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 52792/99 *Vasileva v. Denmark*.

³⁰¹ Turpat, para. 7-8.

³⁰² Turpat, para. 20.

³⁰³ Turpat, para. 39.

³⁰⁴ Turpat, para. 29.

³⁰⁵ Ashworth A. *Self-Incrimination in European Human Rights Law—A Pregnant Pragmatism?* Symposium: The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume 30, Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://www.cardozolawreview.com/Joomla1.5/content/30-3/ASHWORTH.30-3.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā), p.12.

³⁰⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 15809/02 and 25624/02 *O'Halloran and Francis v. the United Kingdom*.

sniegt, jo par atteikšanos tika paredzēts līdzīgs sods kā par pašu nodarījumu. Franci kungs apgalvoja, ka piespiešana sniegt liecības par noziedzīgu nodarījumu, kurā viņš tika turēts aizdomās, pārkāpa viņa tiesības sevi neapsūdzēt. Abi iesniedzēji atsaucās uz ECTK 6. panta pirmo daļu (tiesībām uz taisnīgu tiesu) un otro daļu (nevainīguma prezumpcijas principu).³⁰⁷

ECT norādīja, ka ne visos gadījumos tieša piespiešana sniegt informāciju pārkāpj privilēģiju sevi neapsūdzēt, bet gan tas ir atkarīgs no konkrētās lietas apstākļiem.³⁰⁸ ECT, lai noskaidrotu, vai ir pārkāpta tiesību klusēt un privilēģijas sevi neapsūdzēt paša būtība, vērtēja trīs kritērijus:

- 1) piespiešanas raksturu un līmeni;
- 2) būtisku procesuālo garantiju esamību;
- 3) iegūto materiālu izmantošanas veidu.³⁰⁹

Izvērtējot pirmo kritēriju saistībā ar naudas sodu par informācijas nesniegšanu, ECT norāda, ka, lai gan piespiešana bija “krimināla” rakstura, tajā pašā laikā: “[t]ie, kam pieder vai kas vada transportlīdzekļus, ir jāuzņemas arī konkrēta atbildība un pienākumi kā daļa no regulatīvā režīma, kas attiecas uz mehāniskajiem transportlīdzekļiem un saskaņā ar Apvienotās Karalistes tiesisko regulējumu tas ietver pienākumu, ja ir aizdomas par ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumu, informēt iestādes par vadītāju pārkāpuma laikā”.³¹⁰ Turklāt ECT, cita starpā atsaucoties uz *Veh* lietu³¹¹, atzina, ka piespiešanas raksturs ir ierobežots, jo policija pieprasīja tikai informāciju, kas attiecas uz vadītāja identificēšanu. Turklāt ECT ņēma vērā, ka sods ir “viduvējs un nav saistīts ar brīvības atņemšanu”.³¹²

Izvērtējot procesuālo garantiju esamību, ECT norādīja, ka nacionālais regulējums noteica, ka automašīnas īpašnieks netiktu sodīts gadījumā, ja viņš pierādītu, ka nezināja vai, ievērojot pietiekamu rūpību, nevarēja zināt, kurš bija transportlīdzekļa vadītājs. Tādējādi konkrētais noziedzīgais nodarījums neparedz atbildību neatkarīgi no vainas, tāpēc neuzticamas atzīšanās risks ir niecīgs.³¹³ ECT kā vienu no procesuālajām garantijām akcentēja noziedzīgā nodarījuma veidu, proti, ka tas neparedz atbildību neatkarīgi no vainas, atzīstot ka tādējādi tiek mazināta nepatiesas vainas atzīšanas risks. Tajā pašā laikā, kā norāda zinātnieks *Endrjū Ešvorts (Andrew Ashworth)*, personas sniegtā atzīšanās ir viens no diviem apsūdzībai nepieciešamiem pierādījumiem, proti, otrs būtu pierādījums no ātrumu noteikšanas ierīces.³¹⁴ Tādējādi minētais arguments nav līdz galam pamatots.

³⁰⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 15809/02 and 25624/02 *O'Halloran and Francis v. the United Kingdom*, para. 3., 9-24.

³⁰⁸ Turpat, para. 53.

³⁰⁹ Turpat para. 55.

³¹⁰ Turpat, para. 57.

³¹¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 38544/97 *Weh v. Austria*, para. 53-54.

³¹² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 15809/02 and 25624/02 *O'Halloran and Francis v. the United Kingdom*, para. 58.

³¹³ Turpat, para. 59.

³¹⁴ Ashworth A. Self-Incrimination in European Human Rights Law—A Pregnant Pragmatism? Symposium: The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume

Attiecībā uz iegūto materiālu izmantošanas veidu ECT norādīja, ka vadītāja identitātes dati ir tikai viens no noziedzīga nodarījuma elementiem, un konkrētais gadījums nav saistīts ar gadījumu, kad spriedums ir pamatots vienīgi uz personas sniegtajām liecībām.³¹⁵

Tādējādi ECT atzina, ka ņemot vērā visus lietas apstākļus, tai skaitā īpašā regulatīvā režīma (*regulatory regime* – angļu v.) raksturu, kā arī pieprasītās informācijas ierobežoto raksturu, nacionālais regulējums nav atzīstams par tādu, kas iznīcina tiesību klusēt un privilēģijas sevi neapsūdzēt būtību un attiecīgi nepārkāpj ECTK 6. panta pirmo daļu.³¹⁶ Turklāt ECT norādīja, ka nav nepieciešams aplūkot ECTK 6.panta otrajā daļā ietvertās nevainīguma prezumpcijas pārkāpumu.

Minētais spriedums apliecina, ka ECT, izvērtējot, vai katrā konkrētajā gadījumā nav iznīcināta tiesību sevi neapsūdzēt būtība, izvērtē visus lietas apstākļus kopumā. Kā pamatoti tiek norādīts tiesību doktrīnā, ja lietas apstākļi būtu atšķirīgi, ECT apskatāmajā lietā varēja konstatēt tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu.³¹⁷

ECT prakse liecina, ka nacionālais regulējums var paredzēt izņēmumus no tiesībām sevi neapsūdzēt, uzliekot pienākumu personai, pret kuru ir vērsts kriminālprocess, atklāt ierobežota rakstura informāciju. Tomēr ir jāņem vērā pieprasītās informācijas raksturs, proti, konkrētajā gadījumā tā bija vienkāršs, specifisks un ierobežots fakts, nevis vispārēja atskaitīšanās par atrašanos konkrētā vietā vai atbildēšana uz plaša apjoma jautājumiem.

Kā izņēmumu no tiesībām sevi neapsūdzēt var atzīt arī cita vieda ierobežota rakstura informāciju, piemēram, alibi. Lietā *Averill pret Lielbritāniju* (*Averill v. United Kingdom*)³¹⁸ iesniedzējs tika aizturēts par divu cilvēku slepkavību, bet pirmās 24 stundas viņam netika nodrošināts advokāts un viņš atteicās atbildēt uz policijas jautājumiem par savu atrašanos slepkavības izdarīšanas laikā. Tiesā viņš norādīja alibi, kā arī izsauca lieciniekus, kas to apstiprināja. Tiesnesis, izvērtējot lietā iesniegtos pierādījumus, cita starpā izdarīja ļoti negatīvus secinājumus, ņemot vērā iesniedzēja klusēšanu policijas pratināšanas laikā. Iesniedzējs norādīja, ka tādējādi tika pārkāpts ECTK 6.panta pirmā un otrā daļa.

ECT atzina, ka, tā kā iesniedzējs tika aizturēts netālu no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vietas, kā arī tika atrastas viņa matu un apģērba šķiedras, veselajam saprātam atbilstoši bija sagaidāms, ka persona sniegs skaidrojumu par savu atrašanos noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā. Turklāt nelabvēlīgu secinājumu pieļaušanu apstiprina apstākļi, ka iesniedzējs turpināja klusēt arī pēc advokāta nodrošināšanas. Tādējādi ECT secināja, ka nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana

30, Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://www.cardozolawreview.com/Joomla1.5/content/30-3/ASHWORTH.30-3.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).

³¹⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 15809/02 and 25624/02 *O'Halloran and Francis v. the United Kingdom*, para. 60.

³¹⁶ Turpat, para. 62-63.

³¹⁷ Berger M. Self-Incrimination and the European Court of Human Rights: Procedural Issues in the Enforcement of the Right to Silence. In: *European Human Rights Law Review*, 2007, Issue 5, p.526.

³¹⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36408/97 *Averill v. United Kingdom*.

konkrētajā gadījumā nav pretrunā ar ECTK 6. panta pirmo daļu.³¹⁹ ECT kā izšķirošu vērtēja apstākli, ka atbilstoši veselajam saprātam bija sagaidāms, ka persona sniegs skaidrojumu par savu atrašanos noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā, tāpēc personai varēja tikt uzlikts pienākums to atklāt. Nodaļas turpinājumā autore aplūkos arī citas būtiskās atziņas minētajā lietā, tai skaitā tiesību uz aizstāvību pārkāpuma konstatēšanu.

Kā pēdējais jautājums ir jāaplūko, vai saskaņā ar ECT praksi tiesības sevi neapsūdzēt var aizsargāt personu gadījumā, ja tā sniedz nepatiesu informāciju. Lietā *Vehs pret Austriju*³²⁰, kurā iesniedzējam tika uzlikts naudas sods, jo viņš sniedza neprecīzu informāciju par automašīnas vadītāju ātruma pārsniegšanas laikā, kā minēts iepriekš, ECT norādīja, ka ECTK 6. pants nav piemērojams, jo nav atzīstams, ka personai bija izvirzīta apsūdzība. Kā vienu no argumentiem ECT norādīja, ka pieteicējam bija pienākums norādīt tikai vienkāršu faktu, proti, kurš bija vadījis viņa automašīnu, kas pati par sevi nav apsūdzīga.³²¹ Kā papildus argumentu, lai gan norādot, ka tam nav izšķirošas nozīmes, ECT minēja, ka pieteicējs tika sodīts nevis par informācijas nesniegšanu, bet par nepareizas informācijas sniegšanu.³²² Rodas jautājuma, vai no tiesībām sevi neapsūdzēt varētu tikt pieļauts izņēmums, paredzot, ka personai, lai gan ir tiesības nesniegt liecības, nav tiesības melot.³²³

No iepriekš sniegtās ECT lietu analīzes var secināt, ka tiesības sevi neapsūdzēt attiecas uz šādiem pierādījumiem. Pirmkārt, tās ietver tiesības nesniegt jebkādas liecības jeb tiesības klusēt. Tiesības sevi neapsūdzēt nav attiecināma uz personu identificējošas informācijas aizsardzību. No minētajām tiesībām var tikt pieļauti arī citi izņēmumi, kas var paredzēt personas pienākumu atklāt vienkāršu, specifisku un ierobežota rakstura informāciju, kas pati par sevi nav inkriminējoša, ja atbilstoši veselajam saprātam sagaidāms, ka persona šo informāciju sniegs. Otrkārt, tiesības sevi neapsūdzēt ietver arī tiesības nesniegt dokumentus, par kuru eksistenci iestāde nav pārliecināta. Pēdējā gadījumā, ja persona tos nesniedz, iestādei ir iespēja tos iegūt, pielietojot citas metodes, piemēram, kratīšanu. Tiesības sevi neapsūdzēt pamatā nav attiecināmas uz tādu pierādījumu sniegšanu, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas, piemēram, asins un elpas paraugiem. Tajā pašā laikā tās tiek attiecinātas uz minētajiem pierādījumiem gadījumā, ja procesā ir izmantoti pierādījumi, kas iegūti, pārkāpjot ECTK 3. pantu. Sākotnējais kritērijs, pēc kura tiek nošķirti pierādījumi, uz kuriem ir attiecināmas tiesības sevi neapsūdzēt, no pierādījumiem, kas var tikt iegūti piespiešanas rezultātā, ir, vai pierādījums pastāv atkarībā vai neatkarīgi no personas gribas, proti, sasaistot dalījumu ar personas gribas ievērošanas prasību. Tomēr, darba turpinājumā tiks pamatots, ka tas ir saistāms ar tiesību sevi neapsūdzēt mērķiem novērst taisnīguma kļūdas un nodrošināt tiesiskumu.³²⁴

³¹⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36408/97 *Averill v. United Kingdom*, para. 51-52.

³²⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 38544/97 *Weh v. Austria*.

³²¹ Turpat, para. 50-54.

³²² Turpat, para. 55.

³²³ Sk. darba 4.3.1.2. nodaļu.

³²⁴ Sk. darba 3.1.1, 3.1.2. nodaļu.

2.2.1.4. Aizliegums ierobežot tiesības sevi neapsūdzēt sabiedrības interesēs atklāt noziedzīgus nodarījumus

Jau pirmajās lietās, kurās tika aplūkotas tiesības sevi neapsūdzēt, ECT atzina, ka to ierobežošanu nevar attaisnot sabiedrības intereses atklāt noziedzīgus nodarījumus. Lietā *Funke pret Franciju* ECT atzina: “*Muitas tiesību īpašais raksturs nav pietiekams attaisnojums, lai pārkāptu ikvienu, kas apsūdzēts par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, [...] tiesības klusēt un neveicināt sevis apsūdzēšanu.*”³²⁵ Pavisam skaidri aizliegumu atsaukties uz sabiedrības interesēm ECT norādīja lietā *Saunders pret Lielbritāniju*:

“*Tiesības sevi neapsūdzēt attiecas uz kriminālprocesu par visa veida noziedzīgiem nodarījumiem bez atšķirības no visvienkāršākā līdz vissarežģītākajam. Nevar atsaukties uz sabiedrības interesēm, lai attaisnotu atbilžu, kas iegūtas piespiešanas veidā ārpustiesas izmeklēšanā, izmantošanu tiesas procesā. [...] Turklāt apstākļi, ka iesniedzējs sniedza liecības, pirms viņam tika uzrādīta apsūdzība, nenovērš tiesību pārkāpumu, kuru rada to vēlāka izmantošana šajā kriminālprocesā.*”³²⁶

Tādējādi ECT atzina, ka tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu nevar attaisnot sabiedrības intereses atklāt noziedzīgu nodarījumu un minētās tiesības ir aizsargājamas neatkarīgi no noziedzīga nodarījuma veida.

Arī turpmākos spriedumos ECT neatkāpjas no minētās atziņas. Lietā *Heaney un McGuinness pret Īriju* (*Heaney and McGuinness v. Ireland*)³²⁷ iesniedzējiem, kuri tika turēti aizdomās par smagu ar terorismu saistītu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, tika pieprasīta informācija par viņu atrašanos un darbībām noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā un par atteikšanos sniegt informāciju piemērots apcietinājums. ECT atzina, ka drošības un sabiedriskās kārtības intereses nevar attaisnot tiesisko regulējumu, kas iznīcina ECTK 6. panta pirmajā daļā garantēto tiesību klusēt un sevi neapsūdzēt būtību.³²⁸

Tajā pašā laikā lietā *Jalloh pret Vāciju*³²⁹ kā vienu no kritērijiem, izvērtējot tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu, ECT izvērtēja sabiedrības interešu samērīgumu ar sodīšanu par pārkāpumu. Minētajā lietā vispirms tika konstatēts, ka zāļu ievadīšana personai piespiedu veidā, lai iegūtu pierādījumus, radīja ECTK 3. pantā noteikto necilvēcīgas un pazemojošas attieksmes aizlieguma principa pārkāpumu. Pēc tam ECT izvērtēja, vai ir ievērots ECTK 6. pants, proti, vai process kopumā, ieskaitot veidu, kādā tika iegūti pierādījumi, ir taisnīgs.

ECT norādīja, ka, lai gan ECTK 6. pantā ietvertā taisnīguma prasība, attiecas uz visām krimināllietām, neatkarīgi no noziedzīgā nodarījuma veida, “*tomēr, nosakot, vai process kopumā ir bijis*

³²⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10828/84 *Funk v. France*, para. 44

³²⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 74

³²⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietā: 34720/97 *Heaney and McGuinness v. Ireland*.

³²⁸ Turpat, para. 58.

³²⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 54810/00 *Jalloh v. Germany*.

*taisnīgs, sabiedrības intereses veikt izmeklēšanu un sodīšanu var tikt ņemtas vērā un ir samērojamas ar personas interesēm, lai pierādījumi tiktu iegūti likumīgi. Tomēr valsts intereses nevar pamatot pasākumus, kas iznīcina pašu būtību pieteicēja aizstāvības tiesībām, tostarp privilēģiju sevi neapsūdzēt, ko garantē Konvencijas 6. pants.*³³⁰

Tālāk ECT atzina, ka, lai izvērtētu vai pieteicēja tiesības sevi neapsūdzēt ir pārkāptas, ir jāvērtē četri kritēriji:

- 1) piespiešanas raksturs un līmenis;
- 2) sabiedrības interešu samērīgums ar sodīšanu par pārkāpumu;
- 3) būtisku procesuālo garantiju esamība;
- 4) iegūto materiālu izmantošanas veids.³³¹

Izvērtējot, vai sabiedrības intereses attaisno pierādījumu izmantošanu pret apsūdzēto, ECT norādīja:

*“[...] piespiedu pasākumi tika vērsti pret ielu tirgotāju, kurš pārdeva narkotikas salīdzinoši mazā mērogā un kuram beigās tika piemērots sešu mēnešu cietumsods un probācija. Ņemot vērā lietas apstākļus, sabiedrības intereses notiesāt iesniedzēju nevar attaisnot šādu nopietnu iejaukšanos viņa fiziskajā un garīgajā integritātē.”*³³²

ECT konstatēja arī pārējo kritēriju neatbilstību un atzina ECTK 6. panta pārkāpumu.³³³

Rodas jautājums, vai ECT minētajā lietā ir atkāpusies no iepriekšējos spriedumos, piemēram, lietā *Saunders pret Lielbritāniju*, izstrādātās atziņas, ka tiesības sevi neapsūdzēt nevar ierobežot, atsaucoties uz sabiedrības interesēm.³³⁴ Jānorāda, ka minētajā lietā tiesnesis *Bratza* pauž viedokli, ka sabiedrības intereses atklāt noziedzīgu nodarījumu nekādos apstākļos nevarētu attaisnot narkotiku, kas iegūtas pārkāpjot ECTK 3. pantu, izmantošanu kā pierādījumu lietā.³³⁵

Tiesību zinātnieks *Endrjū Ešvorta (Andrew Ashwoth)* izvirza jautājumu, vai gadījumā, ja persona būtu apsūdzēta par liela mēroga narkotiku tirgošanu vai par smagiem noziedzīgiem nodarījumiem pret dzimumneaizskaramību, vai organizētajā noziedzībā, sabiedrības intereses notiesāt personu varētu attaisnot šādu iejaukšanos personas integritātē. Ņemot vērā, ka policijas metodes radīja necilvēcīgas un pazemojošas attieksmes aizlieguma principa pārkāpumu, tam tā nevajadzētu būt. ECT atziņas rada neskaidrības, vai tiesības sevi neapsūdzēt aizsargā personu pret piespiešanu tikai saistībā ar vieglākiem, nevis smagiem noziedzīgiem nodarījumiem.³³⁶

³³⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 54810/00 *Jalloh v. Germany*, para. 97.

³³¹ Turpat, para. 117.

³³² Turpat, para. 119.

³³³ Turpat, para. 118, 120-123.

³³⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 74

³³⁵ Concurring Opinion of Judge Bratza Joined by Judge Kuris: Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 54810/00 *Jalloh v. Germany*.

³³⁶ Ashworth A. Self-Incrimination in European Human Rights Law—A Pregnant Pragmatism? Symposium: The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume

Aplūkojamajā lietā ECT nevērtēja pierādījumu, kuru iegūšana piespiedu veidā ir aizliegta, proti, kas pastāv atkarībā no personas gribas, piemēram, liecību iegūšanas veidu, bet gan aizliegumu izmantot pierādījumus, kas iegūti tādu piespiedu pasākumu rezultātā, kas pārkāpj ECTK 3. pantu. Proti, tiesības sevi neapsūdzēt tiek skatītas kā līdzeklis, kas palīdz novērst būtiskus tiesiskuma pārkāpumus. Ja pirmajā gadījumā samērīguma intereses nevar attaisnot pierādījumu iegūšanu, tad otrajā gadījumā, tas ir pieļaujams. ECT cita starpā norādīja, ka, lai gan pierādījumu, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas, iegūšana, aizskar aizdomās turētā tiesības uz privāto dzīvu, tā ir attaisnojama ar nepieciešamību novērst noziedzīgu nodarījumu saskaņā ar ECTK 8. panta otro daļu.³³⁷ Tādējādi ECT spriedums aplūkojamajā lietā nav pretrunā ar tās iepriekš izstrādāto doktrīnu.

Par ECT atkāpšanos no nosacījuma, ka sabiedrības intereses nevar attaisnot tiesību sevi neapsūdzēt ierobežošanu, netieši varētu liecināt lieta *O'Halloran un Francis pret Lielbritāniju*³³⁸, kurā iesniedzējiem tika pieprasīts atklāt, kas vadījis uz viņu vārda reģistrētās automašīnas laikā, kad tika konstatēta ātruma pārsniegšana, un kurā viens iesniedzējs tika sodīts par informācijas nesniegšanu, bet otrs - par ātruma pārsniegšanu, jo atzinās, ka vadīja automašīnu. ECT atzina, ka, ņemot vērā visus lietas apstākļus, tai skaitā īpašā regulatīvā režīma (*regulatory regime* – angļu v.) raksturu, kā arī pieprasītās informācijas ierobežoto raksturu, nacionālais regulējums nav atzīstams par tādu, kas iznīcina tiesību klusēt un privilēģijas sevi neapsūdzēt būtību, un attiecīgi nepārkāpj ECTK 6. panta pirmo daļu.³³⁹

Tiesību zinātnieks *Endrjū Ešvorts (Andrew Ashworth)* norāda, ka minētā lieta apliecina, ka ECT lēnām atkāpjas no agrākās judikatūras³⁴⁰, saskaņā ar kuru drošības un sabiedriskās kārtības intereses nevar attaisnot tiesisko regulējumu, kas iznīcina ECTK 6. panta pirmajā daļā garantēto tiesību klusēt un sevi neapsūdzēt būtību.³⁴¹ Minētajā lietā ECT, atšķirībā no lietas *Jalloh pret Vāciju*³⁴², kā vienu no izvērtējamiem kritērijiem tieši nenorādīja sabiedrības interešu samērīgumu ar sodīšanu par pārkāpumu. Turklāt atšķirībā no lietas *Jalloh pret Vāciju*, kas radīja neskaidrības, vai tiesības sevi neapsūdzēt aizsargā personu pret piespiešanu tikai saistībā ar mazāk smagiem, nevis smagiem noziedzīgiem nodarījumiem, šajā lietā ierobežojums saistīts ar mazāk smagu noziedzīgu nodarījumu. Autore sprāt, no ECT atziņām lietā *O'Halloran un Francis pret Lielbritāniju* neizriet, ka sabiedrības intereses var attaisnot tiesību sevi neapsūdzēt ierobežošanu, jo, lai gan ECT vērsa uzmanību uz regulatīvā režīma raksturu, tajā pašā laikā būtiska loma bija arī pieprasītās informācijas, kā arī

30, Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://www.cardozolawreview.com/Joomla1.5/content/30-3/ASHWORTH.30-3.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā), p.9-10.

³³⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 54810/00 *Jalloh v. Germany*, para. 115.

³³⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 15809/02 and 25624/02 *O'Halloran and Francis v. the United Kingdom*.

³³⁹ Turpat, para. 62-63.

³⁴⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 74; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietā: 34720/97 *Heaney and McGuinness v. Ireland*, para. 58.

³⁴¹ Ashworth A. Self-Incrimination in European Human Rights Law—A Pregnant Pragmatism? Symposium: The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume 30, Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://www.cardozolawreview.com/Joomla1.5/content/30-3/ASHWORTH.30-3.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā), p.8.

³⁴² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 54810/00 *Jalloh v. Germany*, para. 97.

piespiešanas ierobežotajam raksturam.

Ārvalstu tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka, ņemot vērā abas iepriekš minētās lietas, pastāv iespēja, ka ECT nākotnē atkāpsies no iepriekš izstrādātā principa, saskaņā ar kuru tiesības sevi neapsūdzēt ir piemērojamas neatkarīgi no noziedzīga nodarījuma veida.³⁴³ Kā viena no alternatīvām pavisam atteikties no aizlieguma atsaukties uz sabiedrības drošības interesēm, lai ierobežotu tiesības sevi neapsūdzēt, tiesību doktrīnā tiek norādīta iespēja paredzēt ierobežotus un skaidri noteiktus izņēmumus, kad minētās tiesības varētu tikt ierobežotas.³⁴⁴ Tajā pašā laikā tas radītu jaunas neskaidrības, vai pamatoti ir paredzēt izņēmumu attiecībā uz viena veida noziedzīgiem nodarījumiem, savukārt nepiemērojot to attiecībā uz citiem. Līdz ar to ir pāragri izdarīt šādus secinājumus.

Secināms, ka saskaņā ar pastāvošo ECT judikatūru, tiesības sevi neapsūdzēt ir jānodrošina neatkarīgi no noziedzīga nodarījuma veida, proti, ierobežojumi nevar tikt pamatoti ar sabiedrības interesēm atklāt noteikta veida noziedzīgus nodarījumus. Tajā pašā laikā ECT ir atzinusi, ka tiesības sevi neapsūdzēt nav absolūtas, proti, tās var tikt ierobežotas, ja tādējādi netiek atņemtas tiesības sevi neapsūdzēt pēc būtības.

2.2.1.5. Tiesības sevi neapsūdzēt pašas būtības aizsardzība, tās izvērtēšanas kritēriji

ECT, izvērtējot, vai konkrētā lietā ir ievērotas tiesības sevi neapsūdzēt, noskaidro, vai, ņemot vērā visus lietas apstākļus kopumā, process ir bijis taisnīgs.³⁴⁵ Galvenais jautājums ir, vai personai netiek atņemtas tiesības sevi neapsūdzēt pēc būtības.³⁴⁶

ECT ir noteikusi trīs kritērijus, kas ir jāpārbauda, lai noskaidrotu, vai procesa norise iznīcina tiesību sevi neapsūdzēt pašu būtību (*the very essence* – angļu v.). Šie kritēriji ir:

- a) piespiešanas raksturus un līmenis (*the nature and degree of compulsion* – angļu v.);
- b) būtisku procesuālo garantiju esamība;
- c) iegūto materiālu izmantošanas veids.³⁴⁷

Nodaļas turpinājumā autore atklās minēto kritēriju saturu ECT judikatūrā.

a) Piespiešanas raksturs un līmenis

Viens no tiesību sevi neapsūdzēt pamatelementiem ir aizsardzība pret piespiešanas metožu izmantošanu, lai ietekmētu personas gribu sniegt pierādījumus. Kā norāda tiesību zinātnieks *Marks Bergers (Mark Berger)*, personu, kurām varētu būt informācija par noziedzīgu nodarījumu,

³⁴³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 54810/00 *Jalloh v. Germany*, p.13-14.

³⁴⁴ Choo A. *Compelling the Provision of Information: The Privilege Against Self-Incrimination as a Human Right*, 2010, September 13, Warwick School of Law Research Paper, No.2010/20, p.10. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=1676137> (aplūkots 2013.12.maijā).

³⁴⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 18731/91 *John Murray v. United Kingdom*, para. 44.

³⁴⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 34720/97 *Heaney and McGuinness v. Ireland*, para. 48.

³⁴⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 48539/99 *Allan v. the United Kingdom*, para. 44.

pratināšana ir būtiska kriminālprocesa sastāvdaļa, tomēr sadarbībai ir jābūt brīvprātīgai neatkarīgi no tā, cik svarīga ir iegūstamā informācija.³⁴⁸

Tiesības sevi neapsūdzēt neaizliedz izmantot visa veida piespiešanas metodes, lai panāktu, ka persona sniedz liecības. ECT daudzās lietās ir izvērtējusi tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu saistībā ar Lielbritānijā pastāvošo regulējumu, kas ļauj izdarīt nelabvēlīgus secinājumus par personas vainu no personas klusēšanas.³⁴⁹ Lietā *Džons Marrejs pret Lielbritāniju*, kurā tiesa izdarīja nelabvēlīgus secinājumus par iesniedzēja vainu, jo viņš nesniedza skaidrojumu par savu atrašanos mājā, kurā tika turēts gūstā armijas informators, vērtējot piespiešanas pakāpi, ECT norāda, ka, lai gan brīdinājums, ka no personas klusēšanas var tikt izdarīti nelabvēlīgi secinājumi, ir saistīts ar netiešu "piespiešanu", tajā pašā laikā šāda piespiešana neatņem privilēģiju sevi neapsūdzēt pēc būtības.³⁵⁰ Tajā pašā laikā ECT atzina, ka pirms informācijas pieprasīšanas, kuras nesniegšanas gadījumā var tikt izdarīti nelabvēlīgi secinājumi, ir nepieciešams, lai apsūdzības uzturētājs būtu izpildījis pienākumu sagatavot pirmsšķietamu (*prima facie* - latīņu v.) lietu.³⁵¹ Minētajam nosacījumam autore pievērsīsies, analizējot pierādījumu izmantošanas veidu.

Jānorāda, ka ne tikai valstīs, kas ietilpst angloamerikāņu tiesību lokā, bet arī kontinentālās Eiropas valstīs personām ir pienākums sniegt noteikta veida informāciju, piemēram, alibi, kā arī pastāv dažāda veida prezumpcijas. ECT ir atzinusi, ka faktiskās un tiesiskās prezumpcijas principā nav pretrunā ar ECTK 6. pantu, vienlaicīgi norādot, ka to atspēkošana nevar būt apgrūtināša, pierādījumiem jābūt viegli pieejamiem un ir jāizvērtē to samērīgums ar sabiedrisko apdraudējumu.³⁵² Lai gan prezumpcijas netieši piespiež personu sniegt informāciju, lai novērstu secinājumu izdarīšanu, tajā pašā laikā šāda piespiešana nav atzīstama par prettiesisku.

Lai gan ECT nav skaidri definējusi, kur ir robeža starp tiesiskiem paņēmieniem un prettiesiskiem paņēmieniem, tajā pašā laikā minētais jautājums ir vērtēts vairākās lietās. Kā viens no neatbilstošiem piespiešanas līdzekļiem, kas bieži tiek piemērots ekonomiska rakstura lietās, ir naudas soda uzlikšana. Lietā *Funke pret Franciju* kā neatbilstošs piespiešanas līdzeklis, lai iegūtu dokumentus, tika atzīta naudas soda uzlikšana, kas palielinājās par katru dienu, kurā netika iesniegti dokumenti.³⁵³ Tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu radīja nevis pats dokumentu pieprasīšanas fakts,

³⁴⁸ Berger M. Europeanizing Self-Incrimination: the Right to Remain Silent in the European Court of Human Rights. *Columbia Journal of European Law*, 2006, No.12, p.351.

³⁴⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 18731/91 *John Murray v United Kingdom*, Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36408/97 *Averill v. United Kingdom*; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 48539/99 *Allan v. the United Kingdom*

³⁵⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 18731/91 *John Murray v. United Kingdom*, para. 49.

³⁵¹ Turpat, para. 51.

³⁵² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10519/83 *Salabiaku v. France*, para. 28-30.; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietās: 33501/96 *Telfner v. Austria*, para. 16-17.

³⁵³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10828/84 *Funk v. France*.

bet gan krimināla rakstura sankciju kā piespiešanas līdzekļa piemērošana par to neiesniegšanu.³⁵⁴ Lietā *J.B. pret Šveici* iesniedzējam, pret kuru tika izmeklēta lieta saistībā ar ienākumu nedeklarēšanu un nodokļu nemaksāšanu, iestāde astoņas reizes pieprasīja dokumentus, kas saistīti ar uzņēmumiem, kuros viņš bija ieguldījis naudu, kā arī uzlika četras disciplinārās soda naudas.³⁵⁵ Arī minētajā lietā naudas soda uzlikšana tika vērtēta kā prettiesisks līdzeklis, lai iegūtu pierādījumus. Tādējādi, kā viens no prettiesiskiem piespiešanas paņēmieniem var tikt atzīta naudas soda uzlikšana, lai panāktu, ka persona sniedz informāciju, kas var tikt izmantota pret viņu kriminālprocesā.

Pretēji iepriekš aplūkotajiem spriedumiem, lietā *O'Halloran un Francis pret Lielbritāniju*³⁵⁶, kurā par atteikšanos sniegt informāciju par automašīnas vadītājiem ātruma pārsniegšanas laikā, bija paredzēts naudas sods, ECT, atzina, ka piespiešanas raksturs ir ierobežots, jo policija pieprasīja tikai informāciju, kas attiecas uz vadītāja identificēšanu. Turklāt ECT ņēma vērā, ka sods ir “*viduvējs un nav saistīts ar brīvības atņemšanu*”.³⁵⁷ Tas apliecina, ka ne visi piespiešanas veidi, jo īpaši, ja tie nav saistīti ar brīvības atņemšanu, tai skaitā naudas soda uzlikšana, paši par sevi ir aizliegti. Būtiska loma ir arī pieprasītās informācijas raksturam.

Kā prettiesisks piespiešanas līdzeklis, lai iegūtu no personas informāciju, ir atzīstami dažāda veida viltīgi taktiski paņēmieni, kā arī apcietinājuma piemērošana, lai panāktu, ka persona sniedz liecības. Lietā *Saunders pret Lielbritāniju*³⁵⁸ iestādes piespieda iesniedzēju, kuram tika uzrādīta apsūdzība saistībā ar kompānijas darījumu par kapitāldaļām, sniegt liecības, jo par atteikšanos tika paredzēts cietumsods līdz diviem gadiem. Vēlāk minētās liecības tika izmantotas pret viņu kriminālprocesā. Minētajā lietā ECT konstatēja tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu. Arī lietā *Heaney un McGuinness pret Īriju*³⁵⁹ ECT konstatēja, ka iesniedzējiem, kas tika arestēti uz aizdomu pamata par smagu ar terorismu saistītu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, sešu mēnešu ilga cietumsoda noteikšana par atteikšanos sniegt informāciju par viņu atrašanos un darbībām noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā, pārkāpj tiesības sevi neapsūdzēt. Turklāt atšķirībā no lietas *Saunders pret Lielbritāniju*, kurā personas sniegtās atbildes tika izmantotas kā apsūdzošs pierādījums turpmākā kriminālprocesā, pēdējā lietā, persona tika attaisnota, bet tika konstatēts, ka piespiešanas smagums ir vērtējams kā tāds, kas atņem tiesību sevi neapsūdzēt būtību.

ECT ir vērsusi uzmanību uz aizliegumu izmantot arī cita veida viltīgus paņēmienus, lai iegūtu no personas atziņas. Lietā *Alans pret Lielbritāniju (Allan v. United Kingdom)*³⁶⁰ iesniedzējs tika turēts aizdomās par veikala vadītāja slepkavību. Pratināšanas laikā viņš izvēlējās klusēt. Policija

³⁵⁴ Peçi I. *Sounds of silence: a research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.47.

³⁵⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 31827/96 *J.B. v. Switzerland*, para. 69.

³⁵⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 15809/02 and 25624/02 *O'Halloran and Francis v. the United Kingdom*.

³⁵⁷ Turpat, para. 58.

³⁵⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*.

³⁵⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 34720/97 *Heaney and McGuinness v. Ireland*.

³⁶⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 48539/99 *Allan v. the United Kingdom*.

sāka ierakstīt iesniedzēja sarunas ar draudzeni un līdzapsūdzēto cietumā. Turklāt policija ielika apsūdzēto vienā kamerā ar ilgstošu policijas ziņotāju, lai iegūtu informāciju par slepkavību. Ziņotājs tika aprīkots ar noklausīšanās ierīcēm, kā arī policija viņam deva norādījumus “izdabūt” no iesniedzēja, visu informāciju, ko var (*to push him for what you can* – angļu v.). Policija turpmāko pratināšanu laikā aicināja iesniedzēju komentēt ierakstītās sarunas ar draudzeni un līdzapsūdzēto. Pēc advokāta ieteikuma, viņš turpināja klusēt. Vēlāk iesniedzējs apgalvoja, ka tādējādi policija mēģināja viņu padarīt neaizsargātāku (*more vulnerable* – angļu v.) un runīgāku ar ziņotāju. Ziņotājs sniedza 60 lapas garu ziņojumu, kurā cita starpā norādīja, ka iesniedzējs ir atzinies, ka ir atradies noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vietā tā izdarīšanas laikā, lai gan tas nebija atrodams ieraksta materiālos. Ziņojums, kā arī visi sarunu ieraksti tika izmantoti kā pierādījumi lietā, turklāt tie bija vienīgi pierādījumi, kas pamatoja apsūdzētā saistību ar slepkavību. Lai gan iesniedzējs lūdza izslēgt sarunu ierakstus un ziņojumu kā pierādījumus lietā, tiesnesis atzina tos par pieļaujamiem. Tiesnesis atgādināja zvērinātajiem, ka viņiem ir tiesības izdarīt nelabvēlīgus secinājumus par personas vainu no personas klusēšanas. Iesniedzējs tika atzīts par vainīgu un notiesāts ar mūža ieslodzījumu.

Kā pirmo jautājumu ECT izskatīja, vai slepenu audio un video ierīču izmantošana cietumā, tai skaitā cietuma kamerā un apmeklētāju pieņemšanas telpā pārkāpj ECTK 8. pantu, kas nosaka personas tiesības uz privāto dzīvi, un konstatēja minētā panta pārkāpumu, kā galveno argumentu norādot, ka nacionālais tiesiskais regulējums neparedzēja šādu slepenu ierīču izmantošanu.³⁶¹

Kā nākamo jautājumu ECT izvērtēja ECTK 6. panta pārkāpumu un sākumā norādīja, ka jautājums par pierādījumu pieļaujamību, pirmkārt, ietilpst nacionālās tiesas kompetencē. ECT kompetencē nav izvērtēt, vai konkrēta vieda pierādījumi var būt pieļaujami, kā arī, vai apsūdzētais bija vainīgs, bet gan izvērtēt, vai process, kurā tika iegūti pierādījumi, kopumā bija taisnīgums.³⁶²

ECT atgādināja lietās *Džons Marrejs pret Lielbritāniju*³⁶³ un *Saunders pret Lielbritāniju*³⁶⁴ ieviesto tiesību sevi neapsūdzēt tiesisko un teorētisko pamatu, kā arī, atsaucoties uz *Heaney and McGuinness*³⁶⁵ lietu, skaidri norādīja jau minētos trīs kritērijus, kas jāpārbauda, lai noskaidrotu, vai procesa norise iznīcina privilēģijas sevi neapsūdzēt pašu būtību³⁶⁶

Pirmkārt, ECT atzina, ka audio un video ierakstu ar pieteicēja sarunām ar draudzeni un līdzapsūdzēto kā pierādījuma lietā izmantošana nepārkāpj pieteicēja ECTK 6. pantā garantētās tiesības uz taisnīgu tiesu, jo nav pamata apšaubīt, ka pieteicēja atzīšanās nebija brīvprātīga (*voluntary* – angļu v.) tādējādi, ka būtu bijusi ietekmēšana vai pamudinājums, ko apliecina arī apstākļi, ka

³⁶¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 48539/99 *Allan v. the United Kingdom*, para. 34.

³⁶² Turpat, para. 42.

³⁶³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 18731/91 *John Murray v. United Kingdom*, para. 45.

³⁶⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 68-69

³⁶⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietā: 34720/97 *Heaney and McGuinness v. Ireland*, para 54-55.

³⁶⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 48539/99 *Allan v. the United Kingdom*, para. 44.

iesniedzējs zināja, ka iespējams viņa sarunas tiek noklausītas.³⁶⁷ Tāpat pieteicējam katrā procesa posmā bija iespēja apstrīdēt ierakstīto pierādījumu ticamību un nozīmi.³⁶⁸

Otrkārt, ECT izvērtēja, vai veids, kādā policija ieguva informāciju, izmantojot ziņotāju, atbilst taisnīgas tiesas prasībai. ECT norādīja:

*“Kaut arī tiesības sevi neapsūdzēt galvenokārt ir paredzētas, lai aizsargātu pret iestāžu pierādījumu iegūšanu ar piespiešanas vai apspiešanas metodēm, neievērojot personas gribu, tiesību apjoms netiek ierobežots attiecībā uz gadījumiem, kad ir piemērota brīvības atņemšana, lai izdarītu spiedienu uz apsūdzēto, vai ja apsūdzētais ir tieši aizskarts [overborne – angļu v., autora piez.] kādā citā veidā. Tiesības [...] būtībā palīdz aizsargāt aizdomās turētā brīvību izvēlēties runāt vai klusēt policijas pratināšanas laikā. Šādas tiesības ir būtiski apdraudētas, kad pret aizdomās turēto, kurš ir izvēlēties klusēt nopratināšanas laikā, iestāde izmanto viltīgu paņēmienu, lai izvilinātu no aizdomās turētā atzīšanos vai citas apsūdzēša rakstura liecības, ko tās nevar iegūt pratināšanas laikā, un kur šādā veidā iegūtas liecības ir iesniegtas kā pierādījums lietā.”*³⁶⁹

Izvērtējot, vai konkrētās lietas apstākļi, kas saistīti ar ziņotāja iesaistīšanu, vērtējami kā piespiešana, ECT piemēroja Kanādas Augstākās tiesas izstrādātos kritērijus: 1) vai ziņotājs darbojās kā valsts pārstāvis; 2) vai apsūdzētā liecības bija brīvprātīgas, kas savukārt nosakāms izvērtējot, vai saruna starp apsūdzēto un ziņotāju funkcionāli atbilst pratināšanai, kā arī personu savstarpējo attiecību raksturu. Attiecībā uz pirmo kritēriju, ECT atzina, ka aplūkojamajā lietā ziņotājs darbojās kā valsts pārstāvis, jo bija patstāvīgs policijas ziņotājs, kuram tika doti norādījumi iegūt no apsūdzētā visu informāciju, ko var. Attiecībā uz otro kritēriju, ECT norādīja, ka iesniedzēja iespējamā atzīšanās, kas bija galvenais pierādījums pret viņu iztiesāšanā, nebija spontāna un veikta brīvprātīgi pēc paša iniciatīvas, bet gan sniegta ziņotāja patstāvīgas nopratināšanas ietekmē, kurš pēc policijas uzdevuma, novirzīja tās uz diskusijām par slepkavību, ko var uzskatīt par funkcionāli atbilstošu pratināšanai, bez jebkādam garantijām, kas tiek nodrošinātas oficiālā policijas pratināšanā, tai skaitā advokāta piedalīšanos un informēšanu par tiesībām. Iesniedzējs bija pakļauts psiholoģiskam spiedienam, kas ietekmēja ziņotājam sniegtās atzīšanās brīvprātīgumu, proti, viņš bija apsūdzēts slepkavībā, apcietināts, izjuta tiešu spiedienu policijas nopratināšanas laikā un būtu bijis neaizsargāts pret spiedienu no ziņotāja puses, ar kuru viņš vienā kamerā pavadīja vairākas nedēļas un kas bija ieguvis viņa uzticību. Pastāvot minētajiem apstākļiem, informācija, kas iegūta ar ziņotāja starpniecību, ir atzīstama par tādu, kas iegūta, neievērojot iesniedzēja gribu, un tās izmantošana tiesā pārkāpj personas tiesības klusēt un privilēģiju sevi neapsūdzēt.³⁷⁰

³⁶⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 48539/99 *Allan v. the United Kingdom*, para. 46.

³⁶⁸ Turpat, para. 48.

³⁶⁹ Turpat, para. 50.

³⁷⁰ Turpat, para. 51-53.

Minētajā lietā ECT atzina, ka noklausīšanās ierakstu izmantošana pati par sevi nepārkāpj personas tiesības uz taisnīgu tiesu, ja personai ir bijusi iespēja tiesā apstrīdēt to ticamību un nozīmi, turklāt minētais jautājums netiek saistīts ar personas privātās dzīves aizsardzības prasību. Tajā pašā laikā ECT atzina, ka tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu var radīt dažāda veida amatpersonu prettiesiska rīcība. Tādējādi tiek konkretizēts “piespiešanas” kritērijs, akcentējot, ka piespiešana var izpausties dažādā veidā, tai skaitā, piemērojot apcietinājumu vai izmantojot citāda veida viltīgus paņēmienus, ja to rezultātā iegūtā atzīšanās un citas liecības nav spontānas un veiktas brīvprātīgi pēc pašas personas iniciatīvas. ECT minētajā lietā akcentēja arī nepieciešamību nodrošināt personai tādas aizstāvības procesuālas garantijas kā tiesības uz aizstāvja palīdzību un informēšanu par tiesībām, lai atzīšanās tiktu uzskatītu par tiesisku, kam autore pievērsīsies atsevišķi nodaļas turpinājumā.

Tiesībām sevi neapsūdzēt ir būtiska nozīme, lai aizsargātu personu pret ECTK 3. panta pārkāpumu. Proti, lai nepieļautu, ka pret personu tiek pielietota spīdzināšana vai citādas cietsirdīgas vai pazemojošas metodes, lai iegūtu pierādījumus. Lietā *Gefgens pret Vāciju (Gäfgen v. Germany)*³⁷¹ policija izmeklēja vienpadsmit gadus veca zēna nolaupīšanu, par kuru vecākiem bija pieprasīta izpirkuma maksa. Policija novēroja iesniedzēju, kad viņš saņēma naudu. Iesniedzējs tika arestēts, un pratināšanas laikā policisti draudēja, ka viņam tiks nodarītas smagas fiziskas ciešanas, ja viņš neatklās zēna atrašanās vietu. Policija kā attaisnojumu draudu pielietošanai norādīja, ka pastāvēja risks, ka zēns no bada vai gaisa trūkuma varētu nomirt. Draudu ietekmē iesniedzējs sniedza liecības, kuru rezultātā tika atrasts zēna līķis, kā arī tuvumā tika atklāti iesniedzēja transportlīdzekļa riepu nospiedumi. Atrodoties apcietinājumā, iesniedzējs atzina vainu. Tiesa norādīja, ka kā pierādījumi nav izmantojamas personas sniegtās liecības, jo tās iegūtas piespiedu veidā. Tomēr tika pieļauti pierādījumi, kas iegūti, pamatojoties uz liecībām, kuras sniegtas piespiešanas rezultātā. Kā pierādījums lielā mērā tika izmantota arī iesniedzēja atzīšanās tiesā. Iesniedzējs tika notiesāts. Policijas darbinieki, kas pielietoja piespiešanas metodes pret iesniedzēju, tika sodīti.

ECT konstatēja, ka nopratināšanas metodes, kurām iesniedzējs tika pakļauts, radīja ECTK 3. pantā noteiktā necilvēcīgas izturēšanās aizlieguma principa pārkāpumu, taču nesasniedza līmeni, kas nepieciešams, lai tās varētu uzskatīt par spīdzināšanu. Tajā pašā laikā ECT atzina, ka iesniedzējs ir zaudējis cietušā statusu, jo pārkāpums tika kompensēts - Vācijas tiesas atzina ECTK 3. panta pārkāpumu un neizmantoja kā pierādījumu lietā viņa sniegtās liecības, turklāt policijas darbinieki tika sodīti.

Kā nākamo jautājumu ECT izvērtēja ECTK 6. panta pārkāpumu. ECT norādīja, ka vairākās iepriekš izskatītajās lietās³⁷² tā ir atzinusi, ka vainas atzīšana, kas iegūta, izmantojot spīdzināšanu vai

³⁷¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 22978/05 *Gäfgen v. Germany*.

³⁷² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi lietās: 46213/99 *Örs and Others v. Turkey*, para. 60.; 36549/03 *Harutyunyan v. Armenia*, para. 63, 64, 66.; 17332/03 *Levinta v. Moldova*, para. 101., 104.-105.; 46661/99 *Söylemez v. Turkey*, para. 107, 122-124.

citādu cietsirdīgu apiešanos, t.i., pārkāpjot ECTK 3. pantu, ir padarījusi procesu kopumā netaisnīgu. Turklāt minētais nosacījums ir piemērojams neatkarīgi no pierādījumu nozīmes, kā arī neatkarīgi no tā, cik lielā mērā uz tiem ir pamatota atzīšanās.³⁷³ Tāpat ECT norādīja, ka pierādījumi, kas iegūti ECTK 3. panta pārkāpuma rezultātā, vismaz tad, ja ir pielietota spīdzināšana, nekad nevar tikt izmantoti kā cietušā vainas pierādījumi, neatkarīgi no to nozīmes. ECT atzina, ka jebkurš cits secinājums tikai kalpotu tam, lai netieši padarītu likumīgu tādu morāli sodāmu personu rīcību, ko aizliedz ECTK 6. pants.³⁷⁴

Pēc tam ECT norādīja, ka, ņemot vērā, ka tiesības uz aizstāvību un sevis neapsūdzēšanas princips ir jāskata kā ECTK 6. panta pirmās daļas taisnīgas tiesas aspekti, tie tiks aplūkoti kopā.³⁷⁵ ECT akcentēja, ka iesniedzēja liecības, kas tika iegūtas ar piespiešanas metodēm, netika izmantotas kā pierādījums lietā. Tajā pašā laikā ECT atzina, ka gan pierādījumu, kas iegūti, pārkāpjot ECTK 3. pantu, gan pierādījumu, kas iegūti pārkāpuma tiešā rezultātā, izmantošana procesā automātiski padara tiesvedību kopumā netaisnīgu un rada ECTK 6. panta pārkāpumu.³⁷⁶

ECT norādīja, ka starp ECTK dalībvalstīm, dalībvalstu tiesām un citām cilvēktiesību aizsardzības organizācijām nav vienprātības par pierādījumu nepieļaujamību, proti, vai jebkurā gadījumā vēlāk iegūtie pierādījumi, kas nav atkarīgi no izmantotajām piespiešanas metodēm, ir pieļaujami. ECT atzina, ka ne cilvēka dzīvības aizsardzības intereses, ne notiesājoša sprieduma nodrošināšanas intereses nevar attaisnot ECTK 3. panta pārkāpumu, jo tādējādi tiktu "upurētas" to vērtības un diskreditēta tiesvedība.³⁷⁷

Tajā pašā laikā ECT uzsvēra, ka gan taisnīgums, gan efektīva ECTK 3. panta absolūta aizsardzība ir apdraudēta tikai gadījumā, ja ir pierādīts, ka 3. panta pārkāpums ietekmēja procesa iznākumu pret atbildētāju, tas ir, iespaidoja viņa notiesāšanu vai sodu. Tālāk ECT norādīja, ka iesniedzēja atzīšanās tiesā bija būtisks, ja ne vienīgais pamats, konstatējot faktus attiecībā uz noziedzīgā nodarījuma plānošanu, kam arī bija nozīmīga lomu iesniedzēja notiesāšanā. Lai gan nacionālā tiesa par nepieļaujamiem neatzina papildus pierādījumus, tomēr tie netika izmantoti, lai pierādītu iesniedzēja vainu, bet tikai lai pārbaudītu viņa pierādījumu ticamību.³⁷⁸

ECT secināja, ka, lai gan tiesības sevi neapsūdzēt nosaka, ka apsūdzība pierāda savu lietu pret apsūdzēto, neizmantojot piespiešanas vai apspiešanas metodes pret viņa gribu, lietiskajiem pierādījumiem, kas tika iegūti necilvēcīgas izturēšanās rezultātā, un kurus tiesa neizslēdza kā nepieļaujamus pierādījumus, nebija ietekmes uz iesniedzēja notiesāšanu. ECT konstatēja, ka

³⁷³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 22978/05 *Gäfgen v. Germany*, para. 166.

³⁷⁴ Turpat, para. 167.

³⁷⁵ Turpat, para. 169.

³⁷⁶ Turpat, para. 172-173.

³⁷⁷ Turpat, para. 176.

³⁷⁸ Turpat, para. 178-179.

iesniedzēja aizstāvības tiesības, kā arī tiesības sevi neapsūdzēt tika ievērotas, jo tiesvedība kopumā bija taisnīga.³⁷⁹

Aplūkotā lieta apliecina, ka ECTK 3. panta pārkāpuma rezultātā tieši iegūto pierādījumu vai arī pierādījumu, kas iegūti uz šo pierādījumu pamata, izmantošana procesā pati par sevi rada ECTK 6. panta ietverto tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu. Tajā pašā laikā šķiet, ka ECT mēģina apiet otrā minētā pierādījuma veida izmantošanas aizliegumu, norādot, ka tie netika izmantoti lietā, bet gan galvenā nozīme bija vainas atzīšanai tiesā. Minētās atziņas nonāk pretrunā ar aizliegumu vērtēt vainas atzīšanu kā galveno vai vienīgo pierādījumu lietā. Tajā pašā laikā pretruna zināmā mērā varētu tikt novērsta, ja ECT norādītu uz apstākli, ka konkrētajā lietā pastāvēja arī pierādījumi, kas tika iegūti pirms liecību sniegšanas, proti, policijai bija zināms, ka iesniedzējs saņēma izpirkuma naudu.

No iepriekš sniegtās ECT lietu analīzes secināms, ka tiesības sevi neapsūdzēt neaizsargā personu pret netiešu psiholoģisku piespiešanu. ECT praksē kā izņēmums no tiesībām sevi neapsūdzēt ir pieļaujama nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana no personas klusēšanas, kā arī faktiskās un tiesiskās prezumpcijas. Tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu rada neatļautu prettiesisku metožu izmantošana par kādu ir atzīstama, piemēram, naudas soda uzlikšana par informācijas nesniegšanu, kas, jo īpaši, var tikt piemērota ekonomiska rakstura lietās, kuras saskaņā ar nacionālo regulējumu ir kvalificējamas kā administratīva rakstura lietas. Neatļauta piespiešanas metode, kas pati par sevi rada tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu, neatkarīgi no tā, vai persona vēlāk ir attaisnota, ir apcietinājuma piemērošana par liecību nesniegšanu. Tāpat ir aizliegti citāda veida viltīgi paņēmieni, ja to piemērošanas rezultātā iegūtā atzīšanās un citas liecības nav spontānas un veiktas brīvprātīgi pēc pašas personas iniciatīvas, piemēram, informācijas iegūšana ar ziņotāja palīdzību. Tiesības sevi neapsūdzēt ir pārkāptas, ja procesā tiek izmantoti pierādījumi, kas iegūti, pārkāpjot ECTK 3. pantā noteikto spīdzināšanas, pazemošanas un citādas necilvēcīgas apiešanās aizlieguma principu. Tomēr saskaņā ar ECT judikatūru, gadījumā, ja piespiešana rada ECTK 3. panta pārkāpumu, tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu saskaņā ar ECTK 6. panta pirmo daļu nerada pats pārkāpuma fakts, bet gan prettiesiskā veidā iegūto pierādījumu izmantošana procesā, atšķirībā no gadījumiem, kad piespiešana izpaužas citā prettiesiskā veidā, piemēram, kā apcietinājuma piemērošana. Šādai atšķirīgai pieejai nav pamatojuma. Gadījumā, ja pret personu, lai iegūtu pierādījumus, ir pielietotas metodes, kas rada ECTK 3. panta pārkāpumu, tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpums ir vēl būtiskāks. Lai pēc iespējas samazinātu iespēju, ka pret personu tiek izmantotas dažādas prettiesiskas gan psiholoģiskas, gan fiziskas piespiešanas metodes, personai tiek nodrošinātas dažāda veida procesuālās garantijas, kas tiks aplūkots kā nākamais kritērijs.

³⁷⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 22978/05 *Gäfgen v. Germany*, para. 186-187.

b) Procesuālās garantijas

ECT judikatūrā bieži ir atrodamas norādes, ka procesuālās garantijas nevar attaisnot tiesību sevi neapsūdzēt ierobežojumu, kas atņem tiesības sevi neapsūdzēt pēc būtības. Piemēram, lietā *Saunders pret Lielbritāniju*, kurā iesniedzējam tika piemērots apcietinājums par dokumentu nesniegšanu, ECT norādīja, ka nav pamats atsaukties uz dažādām procesuālām garantijām, kā piemēram, ka inspektori bija neatkarīgi un pakļauti tiesiskai uzraudzībai un ka personām bija tiesības uz pārstāvību pratināšanas laikā, kā arī tiesības saņemt protokola kopijas, kurās sniegtās atbildes varēja labot un paplašināt, ņemot vērā, ka tās neaizsargā pret sniegto atbilžu turpmāku izmantošanu.³⁸⁰ Līdzīgi arī lietā *Heaney un McGuinness pret Īriju*, kurā iesniedzēji tika turēti aizdomās par smagu ar terorismu saistītu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu un viņiem tika piemērots apcietinājums par neziņošanu par savu atrašanās vietu, ECT norādīja, ka piespiešanas līmeni nemainās, paredzot citas procesuālas garantijas, kas samazinātu nepamatotas atzīšanās un ļaunprātīgu pilnvaru izmantošanas risku.³⁸¹

ECT judikatūrā procesuālo garantiju nenodrošināšana pamatā netiek atzīta par patstāvīgu pamatu, kas rada tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu, tajā pašā laikā tiek akcentēta to nozīme, lai palīdzētu novērst iespējamus gadījumus, kad nevainīga persona sevi var apsūdzēt nepatiesi. ECT vairākās lietās ir norādījusi uz tiesību uz aizstāvja palīdzību nozīmi, lai tiktu ievērotas tiesības sevi neapsūdzēt. Iepriekš pieminētajā lietā *Džons Marrejs pret Lielbritāniju*³⁸² ECT vispirms konstatēja, ka nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana no apsūdzētā klusēšanas pati par sevi nav pretrunā ar ECTK 6. pantu, ņemot vērā, ka lietā bija “stipri” pierādījumi, kas pierādīja personas vainu.³⁸³ Pēc tam ECT atsevišķi izvērtēja, vai ir ievērotas tiesības uz aizstāvja palīdzību. ECT norādīja, ka nepastāv šaubas, ka ECTK 6. pants ir piemērojams pat noziedzīga nodarījuma iepriekšējās izmeklēšanas stadijā, ņemot vērā, ka saskaņā ar nacionālajiem likumiem personas attieksmei policijas nopratināšanas sākumposmā var būt izšķiroša ietekme uz aizstāvības izredzēm turpmākā kriminālprocesā.³⁸⁴ ECT atzina, ka aizstāvja nenodrošināšana pirmās 48 stundas pēc personas aizturēšanas pārkāpj ECTK 6. panta pirmo daļu kopsakarā ar minētā panta trešās daļas c) punktu, kas tieši nosaka personas tiesības uz aizstāvja palīdzību. Lai gan ECT tiesības uz aizstāvja palīdzību analizē atsevišķi, tajā pašā laikā tā norāda uz aizstāvja palīdzības nozīmi sākotnējā kriminālprocesa stadijā, kad persona izvēlas aizstāvības pozīciju.

Tiesību uz aizstāvja palīdzību nozīme tika uzsvērtā arī lietā *Averill pret Lielbritāniju*³⁸⁵. Iesniedzējs tika aizturēts par divu cilvēku slepkavību, bet pirmās 24 stundas viņam netika nodrošināts

³⁸⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 63, 74.

³⁸¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietā: 34720/97 *Heaney and McGuinness v. Ireland*, para. 53.

³⁸² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 18731/91 *John Murray v. United Kingdom*.

³⁸³ Turpat, para. 52.

³⁸⁴ Turpat, para. 62, 63.

³⁸⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36408/97 *Averill v. United Kingdom*.

advokāts un viņš atteicās atbildēt uz policijas jautājumiem par savu atrašanos slepkavības izdarīšanas laikā. Tiesa izdarīja nelabvēlīgus secinājumus no personas klusēšanas, lai gan iztiesāšanas laikā viņš norādīja alibi, kā arī izsauca lieciniekus, kas to apstiprināja. Izvērtējot ECTK 6. panta pirmās daļas ievērošanu, ECT kā vienu no apstākļiem norādīja, ka pratināšana pirmās 24 stundas tika veikta, atsakot nodrošināt advokātu. Lai gan ECT piekrita, ka vairumā gadījumu nevainīgas personas būtu gatavas sadarboties ar policiju, tomēr var būt iemesli, kāpēc kādā konkrētā gadījumā nevainīga persona to nav gatava darīt. Jo īpaši nevainīgas personas var nevēlēties sniegt liecības, pirms tām ir iespēja konsultēties ar advokātu. Jo īpaši šis apstāklis ir jāņem vērā, ja persona ir aizturēta par smaga noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Tomēr arī gadījumā, ja ir nodrošināts advokāts, personas klusēšana ir jāvērtē uzmanīgi, jo nav izslēgts, ka advokāts ir devis padomu klusēt.³⁸⁶ Izvērtējot iegūto pierādījumu izmantošanas veidu, ECT secināja, ka nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana konkrētajā gadījumā nav pretrunā ar ECTK 6. panta pirmo daļu.

ECT kā atsevišķu jautājumu izvērtēja, vai aizstāvja nenodrošināšana, pratinot iesniedzēju pirmās 24 stundas pēc aizturēšanas, nav pretrunā ar ECTK 6. panta pirmo daļu kopsakarā ar 6. panta trešās daļas c) punktā noteiktajām tiesībām uz aizstāvību. ECT, atsaucoties uz *John Murray* lietu, norādīja, ka īpaši būtiski ir nodrošināt tiesības uz aizstāvību pratināšanas sākuma posmā, kad persona tiek nostādīta būtiskas izvēles priekšā par aizstāvības realizēšanu, ņemot vērā, ka, ja tā izvēlas klusēt, no šī apstākļa var tikt izdarīti nelabvēlīgi secinājumi, savukārt, ja persona izvēlas liecināt, tā var kaitēt savai aizstāvībai. Tādējādi ECT konstatēja, ka ir pārkāpts ECTK 6. panta 3. daļas c) punkts.³⁸⁷

Lai gan ECT atzina, ka aizstāvja palīdzības nenodrošināšana pati par sevi neradīja tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu, tajā pašā laikā tā uzsvēra, ka aizstāvja palīdzība ir būtiska tiesību sevi neapsūdzēt garantija, kas palīdz novērst iespējamus gadījumus, kad nevainīga persona var sevi nepatiesi apsūdzēt. ECT norādīja, ka personas izvēli izmantot tiesības neliecināt var ietekmēt arī advokāta padoms. Ne tikai amatpersonai, kura veic kriminālprocesu, bet arī advokātam ir pienākums rīkoties, ievērojot personas tiesības uz aizstāvību, jo, sniedzot neatbilstošus padomus, viņš var pamudināt personu atteikties no tiesībām sevi neapsūdzēt. Minētais jautājums tiks aplūkots darba pēdējā nodaļā.

Abās minētajās lietās ECT nekonstatēja tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu, tajā pašā laikā atzīstot tiesību uz aizstāvja palīdzību pārkāpumu. Kā izšķirošais aspekts bija iegūto pierādījumu izmantošanas veids, proti, abās lietās bija pietiekami stipri pierādījumi pret personu, kā arī situācija bija tāda, kas "pieprasīja" izskaidrojumu. Pie minētā jautājuma autore atgriezīsies, aplūkojot nākamo kritēriju.

³⁸⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36408/97 *Averill v. United Kingdom*, para. 49.

³⁸⁷ Turpat, para. 59-61.

Lietā *Kondron pret Lielbritāniju* (*Condron v. The United Kingdom*)³⁸⁸ ECT norādīja uz aizstāvja tiesībām ieteikt personai izvēlēties aizstāvības pozīciju. Minētajā lietā iesniedzēji tika apsūdzēti par heroīna glabāšanu un piegādi. Pratināšanas laikā iesniedzēji klusēja un neatbildēja uz jautājumiem. Tiesā iesniedzēji sniedza izskaidrojumu, kāpēc viņi nodeva dažādus priekšmetus no balkona kaimiņiem un līdzapsūdzētajiem, uz ko tika balstīta apsūdzība. Tāpat iesniedzēji izskaidroja, ka pratināšanas laikā nesniedza liecības, jo aizstāvis bija ieteicis klusēt, ņemot vērā viņu veselības stāvokli, kas saistīts ar narkotiku trūkumu, no kā viņi bija atkarīgi. Zvērināto tiesa, ņemot vērā tiesneša norādes, izdarīja nelabvēlīgus secinājumus no iesniedzēju klusēšanas un atzina viņus par vainīgiem. ECT norādīja, ka tas, ka apsūdzētajam tiek nodrošināta piekļuve juridiskām konsultācijām, kā arī advokāta fiziskā klātbūtne nopratināšanas laikā ir jāuzskata par īpaši svarīgu garantiju, lai aizsargātu pret jebkādu piespiešanu runāt, kas var izpausties, arī informējot apsūdzēto par viņa tiesībām.³⁸⁹ Tāpat ECT norādīja, ka var pastāvēt pamatots iemesls, kāpēc advokāts var ieteikt personai klusēt, piemēram, ņemot vērā viņas spējas sekot jautājumiem pratināšanas laikā. ECT konstatēja, ka tiesā netika ņemti vērā iesniedzēju iesniegtie pierādījumi un ka iesniedzēji varēja neizvērtēt klusēšanas sekas. Tāpēc ECT kā neatbilstošu atzina apstākli, ka tiesnesis nebrīdināja zvērinātos, ka nelabvēlīgi secinājumi var tikt izdarīti vienīgi gadījumā, ja vienīgais saprātīgais secinājums no personas klusēšanas var būt, ka konkrētajā gadījumā iesniedzējiem nebija atbildes. ECT konstatēja ECTK 6. panta pirmās daļas pārkāpumu.³⁹⁰

ECT kā būtisku tiesību sevi neapsūdzēt garantiju, līdzās tiesībām uz aizstāvja palīdzību, ir atzinusi arī tiesības uz informāciju. Lietā *Zaičenko pret Krieviju*³⁹¹ iesniedzējs strādāja privātā kompānijā par šoferi. Kompānijas vadītājam bija aizdomas, ka tā darbinieki zog degvielu no kompānijas. Policija, veicot izmeklēšanu, apturēja iesniedzēja automašīnu un atrada divas kannas ar degvielu. Iesniedzējs, atbildot uz policijas jautājumiem, pateica, ka ir paņēmis kannas no kompānijas. Policija sastādīja protokolu un informēja iesniedzēju par tiesībām klusēt, ko viņš parakstīja. Savukārt tiesā iesniedzējs atteicās no savas atzīšanās un apgalvoja, ka degvielu bija nopircis. Iesniedzējs kā pierādījumu iesniedza rēķinu par pirkumu, bet tiesa to atteica pievienot lietai. Iesniedzējs arī paskaidroja, ka policijai neteica par pirkumu, jo bija nobijies, ņemot vērā, ka čeks, kas apliecināja pirkumu, nebija viņam līdzī un atradās pie viņa sievas. Tiesa atzina iesniedzēju par vainīgu, pamatojoties uz viņa iepriekšējo atzīšanos.

ECT, izvērtējot ECTK 6. panta pirmās daļas un trešās daļas c) punkta pārkāpumu, sākumā norādīja, ka ECTK 6. panta ievērošana ir nozīmīga pirms lieta tiek nosūtīta uz tiesu, ņemot vērā, ka taisnīgas tiesas prasība var tikt būtiski aizskarta to sākotnējās nenodrošināšanas gadījumā. ECT,

³⁸⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 35718/97 *Condron v. The United Kingdom*

³⁸⁹ Turpat, para. 60.

³⁹⁰ Turpat, para. 59, 61, 68.

³⁹¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 39660/02 *Zaichenko v. Russia*.

atsaucoties uz spriedumu lietā *Salduz pret Turciju* (*Salduz v. Turkey*)³⁹², norādīja, ka tiesības uz advokātu principā būtu jānodrošina sākot no pirmās aizdomās turētā pratināšanas, un uzsvēra, ka “[t]iesības uz aizstāvību tiktu neatgriezeniski pārkāptas, ja apsūdzošās liecības, kas sniegtas policijai bez advokāta nodrošināšanas, tiktu izmantotas, lai pamatotu apsūdzību.”³⁹³

Tālāk ECT atkārtoja jau iepriekš izstrādāto tiesību sevi neapsūdzēt doktrīnu. ECT atgādināja, ka atteikšanās no ECTK noteiktajām tiesībām, ciktāl tas ir pieļaujams, nedrīkst būt pretrunā ar būtiskām sabiedrības interesēm, tai ir jābūt nepārprotamai, kā arī sniegtai, nodrošinot minimālās procesuālās garantijas, kas ir samērīgas ar atteikšanās nozīmīgumu.³⁹⁴

ECT atzina, ka konkrētajā gadījumā nav pārkāptas personas tiesības uz aizstāvja palīdzību, kā pamatojumu norādot, ka salīdzinājumā ar iepriekšējām lietām, tai skaitā lietu *Salduz pret Turciju*³⁹⁵, pieteicējs formāli nebija arestēts un pratināts policijas iecirknī. Pārbaude, kurā iesniedzējs sniedza apsūdzošās liecības, tika veikta publiski, piedaloties diviem aculieciniekiem, un protokols tika sastādīts, ņemot vērā notikumu secību. Turklāt viņam tika piedāvāts aizstāvis, uzrādot viņa iepriekš sniegtās liecības vēlāk.³⁹⁶ Kā tiek norādīts tiesību doktrīnā, ECT vēl nav līdz galam izskaidrojusi, kurās vēl situācijās, izņemot personas aizturēšanu, tiesības uz aizstāvību nebūtu ierobežojamas, kā arī attiecībā uz minētajām tiesībām nav skaidri definējusi jēdzienu “pratināšana”.³⁹⁷

Pēc tam ECT izvērtēja privilēģijas sevi neapsūdzēt un tiesību klusēt pārkāpumu. ECT norādīja, ka pirms paskaidrojumu pieprasīšanas, policijai bija pienākums informēt iesniedzēju par minētajām tiesībām, ņemot vērā, ka pret viņu jau bija vērstas aizdomas, bet viņš tika informēts tikai pēc tam, kad jau liecības bija sniedzis. ECT norādīja, ka, atrodoties saspringtā situācijā un ņemot vērā notikumu secību, ir maz ticams, ka iesniedzējs varēja izvērtēt liecību sniegšanas sekas, kas bija pamatpierādījums lietā.³⁹⁸ Tādējādi ECT norādīja, ka nav atzīstams, ka “iesniedzējs tiesiski atteicās no privilēģijas sevi neapsūdzēt” pirms protokola sastādīšanas, kā arī tā sastādīšanas laikā.³⁹⁹ ECT secināja, ka nacionālā tiesa pamatoja apsūdzību uz personas liecībām policijai, kas bija sniegtas bez informēšanas par tiesībām sevi neapsūdzēt, kā arī nepieļāva iesniedzēja vēlāk iesniegtos attaisnojošos pierādījumus, un konstatēja ECTK 6. panta pirmās daļas pārkāpumu.⁴⁰⁰

ECT minētajā lietā atzina, ka gadījumā, ja persona atsakās no tiesībām sevi neapsūdzēt, ir jāizvērtē, vai tā ir uzskatāma par tiesisku. Persona var sniegt arī nepatiesas liecības, neapzinoties to

³⁹² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36391/02 *Salduz v. Turkey*, para. 55.

³⁹³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 39660/02 *Zaichenko v Russia*, para. 37.

³⁹⁴ Turpat, para. 38-40.

³⁹⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36391/02 *Salduz v. Turkey*, para. 12-17.

³⁹⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 39660/02 *Zaichenko v Russia*, para. 46-51.

³⁹⁷ Van de Laar T., de Graaf R.L. *Salduz and Miranda: Is the US Supreme Court Pointing the way?* *European Human Rights Law Review*, 2011, Issue 3, p. 307. Pieejams: <http://www.cms-dsb.com/Salduz-and-Miranda-Is-the-US-Supreme-Court-Pointing-the-Way-01-03-2011> (aplūkots 2013.12.maijā).

³⁹⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 39660/02 *Zaichenko v Russia*, para. 55.

³⁹⁹ Turpat.

⁴⁰⁰ Turpat, para. 59-60.

nozīmi. Viens no nosacījumiem, lai atteikšanos varētu uzskatīt par tiesisku, ir personas informēšana par tiesībām sevi neapsūdzēt. Ja pirmstiesas procesā nav nodrošinātas procesuālās garantijas, tad iztiesāšanā tās ir jākompensē, proti, dodot iespēju personai sevi aizstāvēt, kā arī atbilstoši izvērtējot visus lietā esošos pierādījumus. Tādējādi atbilstoši ECT judikatūrai tiesību uz informāciju pārkāpums pats par sevi nerada tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu, ja tiesas procesā personas sniegtie pierādījumi ir izmantoti atbilstoši.

ECT tiesiskas atteikšanās nosacījumus attīstīja arī lietā *Pishchalnikov pret Krieviju (Pishchalnikov v. Russia)*⁴⁰¹. Iesniedzējs tika arestēts uz aizdomu pamata par laupīšanu vainu pastiprinošos apstākļos. Viņš tika nopratināts gan uzreiz pēc aizturēšanas, gan nākamajā dienā. Policija informēja iesniedzēju par tiesībām, tai skaitā par tiesībām sevi neapsūdzēt un tiesībām uz advokāta palīdzību, par ko viņš parakstījās. Tajā pašā laikā iesniedzējam pratināšanas laikā netika nodrošināts advokāts, lai gan viņš to lūdza. Pirmajā dienā iesniedzējs atzinās, ka ir piedalījies laupīšanā. Nākamajā dienā viņš sniedza detalizētākas liecības par laupīšanu, kā arī atzinās vairākos citos noziedzīgos nodarījumos, tai skaitā slepkavībā un cilvēku nolaupīšanā, lai gan valdība neiesniedza pratināšanas protokolu. Arī vairumā no turpmākajām pratināšanām viņš atteicās no aizstāvja. Iztiesāšanas laikā iesniedzējam tika nodrošināta obligātā aizstāvība, ņemot vērā noziedzīgo nodarījumu smagumu. Lai gan iesniedzējs izteica lūgumu aizstāvi nomainīt, norādot, ka viņš nesniedz efektīvu juridisko palīdzību, vai arī ļaut sevi aizstāvēt pašam, tas tika noraidīts. Iztiesāšanas laikā iesniedzējs savu vainu neatzina. Tiesa kā pierādījumus lietā norādīja pirmo divu pratināšanu laikā, kas tika veiktas uzreiz pēc aizturēšanas, iegūtās liecības, kurās iesniedzējs atzinās noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā. Vispirms ECT izskatīja ECTK 6. pantā ietverto saprātīga termiņa pārkāpumu, kas, ņemot vērā darba tematu, netiks analizēts.

Pēc tam ECT izvērtēja, vai ir pārkāptas personas tiesības uz aizstāvja palīdzību. ECT, atsaucoties uz lietu *Jalloh pret Vāciju*⁴⁰², norādīja:

*“Sākotnēja advokāta nodrošināšana ir daļa no procesuālajām garantijām, kas Tiesai jo īpaši ir jāņem vērā, pārbaudot, vai process kopumā iznīcina tiesības sevi neapsūdzēt pēc būtības. [...] Pat ja būtiski iemesli var izņēmuma gadījumā būt par pamatu atteikumam nodrošināt advokātu, šāds ierobežojums – neatkarīgi no tā attaisnojuma – nevar nepamatoti ierobežot apsūdzētā tiesības saskaņā ar 6. pantu [...]. Tiesības uz aizstāvību tiktu neatgriezeniski ierobežotas, ja apsūdzošās liecības, kas sniegtas bez advokāta, tiktu izmantotas, lai pamatotu apsūdzību.”*⁴⁰³

Var secināt, ka atšķirībā no iepriekšējās prakses, šajā lietā ECT tiesības uz aizstāvja palīdzību aplūko kopsakarā ar tiesībām sevi neapsūdzēt.

ECT norādīja, ka no ECTK 6. pantā noteiktajām taisnīgas tiesas garantijām nav pieļaujama

⁴⁰¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 7025/04 *Pishchalnikov v. Russia*.

⁴⁰² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 54810/00 *Jalloh v. Germany*, para. 101.

⁴⁰³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 7025/04 *Pishchalnikov v. Russia*, para. 70.

atteikšanās, ja persona to nedara no savas brīvas gribas. Ja persona atsakās no savām tiesībām, tai ir jābūt ne tikai brīvprātīgai, bet arī apzinātai un inteligēntai. Lai atzītu, ka apsūdzētais ir netieši ar savu rīcību atteicies no būtiskām ECTK 6. pantā noteiktām tiesībām, ir jāpierāda, ka viņš varēja sākotnēji paredzēt, kādas būs viņa rīcības sekas.⁴⁰⁴

Tālāk tiesa, atsaucoties uz lietu *Salduz pret Turciju*⁴⁰⁵, norādīja, ka nav pārlicības, ka iesniedzējs, sniedzot atbildes uz jautājumiem, apzināti, skaidri un nepārprotami (*knowingly, explicit and unequivocal manner* – angļu v.) atteicās no tiesībām saņemt aizstāvja palīdzību pratināšanas laikā.⁴⁰⁶ Tiesa norādīja, ka “*pieteicējam varēja nebūt pietiekamu zināšanu, pieredzes vai pat pietiekamas pašapziņas, lai izdarītu pareizu izvēli bez advokāta padoma palīdzības. Pastāv iespēja, ka viņš neiebilda pret turpmāku pratināšanu, uzskatot, ka atzīšanās (patiesa vai nepatiesa) ir vienīgais veids, kā to izbeigt.*”⁴⁰⁷ Tāpat tiesa norādīja, ka ņemot vērā, ka netika nodrošināta juridiskā palīdzība, ir maz ticams, ka iesniedzējs varēja saprātīgi novērtēt, kādas būs sekas pratināšanai saistībā ar krimināllietu par vairāku sevišķi smagu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, kas veikta bez aizstāvja palīdzības.⁴⁰⁸ Tāpēc ECT atzina, ka liecību sniegšana bez aizstāvja palīdzības nav vērtējama kā tiesiska atteikšanās no savām tiesībām.

Tāpat ECT izvērtēja aizstāvja palīdzības ierobežojumu ietekmi uz vispārējo taisnīguma prasību kriminālprocesā, norāda, ka bez advokāta palīdzības, kurš var sniegt gan juridiskus padomus, gan tehnisku palīdzību, iesniedzējs nevarēja pilnīgi un kompetenti (*knowledgeable* – angļu v.) izmantot savas tiesības, ko garantē kriminālprocesa tiesības. Turklāt iesniedzēja situāciju sarežģīja fakts, ka viņš atradās policijas un prokuratūras iestādēs, kas ir eksperti kriminālprocesa jomā un kuriem ir zināmas dažādas, nereti ar psiholoģisku piespiešanu saistītas pratināšanas metodes (*psychologically coercive interrogation techniques* – angļu v.), kas atvieglo vai pat veicina informācijas saņemšanu no apsūdzētā.⁴⁰⁹

ECT vērsa uzmanību, ka arī nākamajā dienā pēc pratināšanas iesniedzējs, ņemot vērā intensīvo nopratināšanu, varēja atrasties nervozā un emocionālā stāvoklī, lai viņu varētu viegli pārliecināt atkārtot savas liecības. Turklāt iesniedzējs pēc tam varēja arī uzskatīt, ka atzīšanās bija nelabojama kļūda, un ka, sniedzot atbildes uz jautājumiem, viņš sevi jau ir pārāk kompromitējis, un tādēļ piekrita arī turpmākai pratināšanai. Tāpat ECT norādīja, ka nacionālā tiesa kā pierādījumus neņēma vērā pēc tam sniegtās liecības, kurās netika nodrošināts aizstāvis, bet tikai pirmajās divās pratināšanās sniegtās liecības, un secināja, ka, lai gan iesniedzēja liecības nebija vienīgais pierādījums lietā, kas pamatoja apsūdzību, tās tomēr bija izšķirošas attiecībā uz iesniedzēja aizstāvības izredzēm

⁴⁰⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 7025/04 *Pishchalnikov v. Russia*, 77.

⁴⁰⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36391/02 *Salduz v. Turkey*, para. 59.

⁴⁰⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 7025/04 *Pishchalnikov v. Russia*, para. 79.

⁴⁰⁷ Turpat, para. 80.

⁴⁰⁸ Turpat.

⁴⁰⁹ Turpat, para. 85-86.

un veidoja būtisku daļu no apsūdzības pamata.⁴¹⁰ ECT secināja, ka juridiskās palīdzības nenodrošināšana policijas pratināšanas sākumposmā neatgriezeniski ietekmēja viņa tiesības uz aizstāvību un ierobežoja tiesības uz taisnīgu tiesu un procesuālās līdzvērtības principu, un atzina, ka ir pārkāpts ECTK 6. panta trešās daļas c) punkts kopsakarā ar 6. panta pirmo daļu.⁴¹¹

Apskatītajā lietā ECT tiesības uz aizstāvi un tiesības sev neapsūdzēt vairs neanalizēja atsevišķi, bet gan kopā kā savstarpēji cieši saistītas tiesības.⁴¹² ECT atzina, ka atteikšanās no 6. pantā ietvertajām procesuālajām garantijām ir jābūt veiktai brīvprātīgi, apzināti un saprātīgi, proti, nodrošinot, ka persona ir spējīga paredzēt, kādas būs viņas rīcības sekas. Gadījumā, ja persona atsakās no aizstāvja, tai ir jābūt tiesiskai, t.i., apzinātai, skaidrai un nepārprotamai. Kā vēlāk darbā tiks norādīts, minētos kritērijus ir plānots ietvert arī Eiropas Savienības tiesiskajā regulējumā, un tie būtu atzīstami arī Latvijā.⁴¹³ ECT sniegtie kritēriji, kādos gadījumos atteikšanās no tiesībām ir uzskatāma par tiesisku, ir attiecināmi uz visām ECTK 6. pantā ietvertajām tiesībām, tai skaitā uz tiesībām sevi neapsūdzēt.

Minētajā lietā ECT vēlreiz akcentēja tiesības uz advokāta palīdzību kā būtisku tiesību sevi neapsūdzēt procesuālu garantiju. ECT konkrēti izskaidroja, kāpēc advokāta piedalīšanās nopratināšanā ir svarīga pirmajās pratināšanas reizēs. Proti, tiek vērsta uzmanība uz apstākli, ka personai var nebūt pietiekamu zināšanu, pieredzes, vai pat pietiekamas pašapziņas, lai izdarītu pareizu izvēli bez advokāta palīdzības. Tāpat ECT norādīja uz tiesību sevi neapsūdzēt saistību ar tiesībām uz aizstāvību un procesuālās līdzvērtības principu. ECT akcentēja, ka persona neatrodas līdztiesiskā pozīcijā salīdzinājumā ar izmeklētājiem un prokuroriem, kuri ir eksperti kriminālprocesa jomā un kuriem ir zināmas dažādas, tai skaitā arī psiholoģiskas pratināšanas metodes, kā panākt, ka personas sniedz liecības. Tādējādi ECT tālāk attīsta jau izstrādāto tiesību sevi neapsūdzēt teorētisko pamatojumu. Lai nepieļautu, ka valsts amatpersonas izmanto prettiesiskas metodes, lai iegūtu pierādījumus, kā rezultātā var tikt ietekmēta arī pierādījumu ticamība, būtiski ir ievērot tiesisko attiecību starp valsti un personu raksturu. Tā kā persona atrodas vājākā pozīcijā nekā valsts, ir jāievēro procesuālās līdzvērtības princips, kā arī ar to cieši saistītās tiesības uz aizstāvību.

Var secināt, ka ECT praksē kā galvenās tiesību sevi neapsūdzēt procesuālās garantijas ir atzītas tiesības uz informāciju un tiesības uz aizstāvību. Procesuālās garantijas nevar attaisnot tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumus pēc būtības, bet tām ir būtiska nozīme, lai nodrošinātu, ka pret personu netiek izmantotas prettiesiskas piespiešanas metodes, kā arī lai garantētu, ka atteikšanās no tiesībām

⁴¹⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 7025/04 *Pishchalnikov v. Russia*, para. 87-90.

⁴¹¹ Turpat, para. 91-92.

⁴¹² ECT tiesību sevi neapsūdzēt kopsakarā ar tiesību uz aizstāvību pārkāpumu izvērtēja arī, piemēram, lietās *Grinenko v. Ukraine*, *Khayrov v. Ukraine* un *Shabelnik v. Ukraine*.

Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 33627/06 *Grinenko v. Ukraine*, para 91.-98; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19157/06 *Khayrov v. Ukraine* para, para. 73-79; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 16404/03 *Shabelnik v. Ukraine*, para. 51-60.

⁴¹³ Sk. darba 2.2.2. un 4.2. nodaļu

sevi neapsūdzēt ir tiesiska.

ECT judikatūrā ir izstrādāti vienīgi minimālie tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzības standarti. ECT praksē tiesību uz informāciju nenodrošināšana pati par sevi nerada tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu, ja minētie pierādījumi ir atbilstoši izmantoti turpmākā procesā. Tomēr ECT praksē ir vērojama iezīme izvērtēt un attiecīgi konstatēt ECTK 6. panta pirmās daļas, kas ietver tiesības sevi neapsūdzēt, kopsakarā ar minētā panta trešās daļas c) punktu, kas nosaka tiesības uz aizstāvību, pārkāpumu gadījumā, ja personai netiek nodrošināts advokāts pašā sākotnējā izmeklēšanas posmā, kad tā tiek pirmo reizi noprotināta. Tajā pašā laikā tiesību zinātniece *Sāra Samersa (Sarah Summers)* norāda, ka ECT pozīcija, liekot uzsvāru uz tiesībām sevi neapsūdzēt, savā ziņā ir vērsta, lai kompensētu tās atsacīšanos uzstāt uz tiesību uz advokātu obligātu nodrošināšanu policijas pratināšanas laikā. Tādējādi netiek ņemta vērā aizstāvības un līdz ar to arī taisnīgas tiesas institucionālā izpratne. Zinātniece norāda, ka, lai parādītu, ka ECT nopietni vēlas piemērot sacīkstes principu, tai vairāk ir jāregulē pirmstiesas procesuālās garantijas.⁴¹⁴ Darba turpinājumā tiks norādīts, ka sacīkstes princips un ar to saistītās minimālās procesuālās garantijas pirmstiesas procesā šobrīd tiek ieviestas Eiropas Savienības tiesiskajā regulējumā. Efektīvas procesuālās garantijas, jo īpaši, lai aizsargātu personas pret prettiesisku metožu piemērošanu no valsts puses, ir jāparedz arī nacionālajā regulējumā.

c) Iegūto pierādījumu izmantošanas veids

ECT atziņas, kurās tiek izvērtēts iegūto pierādījumu izmantošanas veids, skar divu veidu jautājumus: 1) vai valsts ir izpildījusi tai uzlikto pierādīšanas pienākumu; 2) vai personai ir nodrošinātas tiesības sevi aizstāvēt iztiesāšanas laikā.

Pirmais aspekts ir izšķirošs ECT lietās, kurās ECTK dalībvalsts tiesa ir izdarījusi secinājumus par personas vainu gadījumā, ja viņa atsakās sniegt konkrētu informāciju. Liela daļa ECT lietu ir saistītas ar Lielbritānijā pastāvošo regulējumu, kas paredz izdarīt nelabvēlīgus secinājumus no personas klusēšanas. Pirmā lieta, kurā ECT izvērtēja minēto jautājumu ir jau iepriekš analizētā lieta *Džons Marrejs pret Lielbritāniju*.⁴¹⁵ ECT, izvērtējot, vai nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana radīja ECTK 6. pantā ietvertās taisnīgas tiesas prasības pārkāpumu, sākumā norādīja, ka tai nav jāizvērtē, vai nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana pati par sevi ir atbilstoša taisnīgas tiesas prasībai, bet gan vai minētā prasība ir ievērota konkrētajā gadījumā, izvērtējot visus lietas apstākļus kopumā.⁴¹⁶ ECT norādīja, ka aplūkojamās tiesības nav absolūtas:

“No vienas puses, ir acīmredzams, ka ar apskatāmo imunitāti nav saderīgi pamatot apsūdzību vienīgi vai galvenokārt ar apsūdzētā klusēšanu vai neatbildēšanu uz jautājumiem, vai

⁴¹⁴ Summers S. J. Fair Trials: the European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights. Oxford etc.: Hart, 2007, p.162-163.

⁴¹⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 18731/91 *John Murray v. United Kingdom*.

⁴¹⁶ Turpat, para. 44.

pierādījumu nesniegšanu. No otras puses, [...] tikpat skaidrs ir, ka šī imunitāte nevar un nedrīkst aizkavēt to, ka apsūdzētā klusēšana situācijās, kas nepārprotami norāda uz nepieciešamību pēc paskaidrojumiem no apsūdzētā puses, tiek ņemta vērā, novērtējot iesniegto apsūdzības pierādījumu nozīmīgumu. Visur, kur starp šīm divām galējībām ir 'jānovelk līnija', no 'tiesību klusēt' izpratnes izriet, ka uz jautājumu, vai šīs tiesības ir absolūtas, ir jāatbild noliedzoši.”⁴¹⁷

ECT minētajā lietā atzina, ka tiesības sevi neapsūdzēt var tikt ierobežotas, pieļaujot nelabvēlīgu secinājumu izdarīšanu “situācijās, kas norāda uz nepieciešamību pēc paskaidrojumiem no apsūdzētā puses”.⁴¹⁸

Kā galvenais kritērijs, ko ECT izvērtēja, ir apsūdzības uzturētāja pienākums sagatavot pirmsšķietamu jeb *prima facie* lietu pirms pierādīšanas pienākums var tikt pārnests uz personu. ECT norādīja:

“[...] [K]onkrētajā gadījumā jautājums ir, vai pierādījumi, kurus prokuratūra ir iesniegusi, ir pietiekami stipri, lai pieprasītu atbildi. Tikai gadījumā, kad pierādījumi pret apsūdzēto 'pieprasa' paskaidrojumu, ko apsūdzētajam ir jābūt gatavam sniegt, bet tie netiek sniegti, 'atbilstoši veselajam saprātam var izdarīt secinājumus, ka apsūdzētajam nav izskaidrojuma un ka apsūdzētais ir vainīgs'. Un otrādi, ja lietā prokuratūras iesniegtajiem pierādījumiem bija tik vāja nozīme pierādīšanā, ka tie nepieprasīja atbildi, nespēja to sniegt nevar būt par pamatu secinājumu izdarīšanai par vainu [...]. Rezumējot, tiesnesis var izdarīt tikai veselajam saprātam atbilstošus secinājumus, ņemot vērā pierādījumus pret apsūdzēto.”⁴¹⁹

Tādējādi ECT atzina, ka nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana ir pieļaujama, bet tikai gadījumā, ja lietā ir pietiekami daudz citi pierādījumi, kas pamato apsūdzību. Proti, ECT norādīja, ka dalībvalsts tiesa nevar secināt, ka apsūdzētais ir vainīgs vienīgi tādēļ, ka viņš ir izvēlējis klusēt.⁴²⁰ ECT atzina, ka konkrētajā lietā nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana no apsūdzētā klusēšanas pati par sevi nav pretrunā ar ECTK 6. pantu, ņemot vērā, ka lietā bija “stipri” pierādījumi, kas pierādīja personas vainu.⁴²¹ Izvērtējot visus lietas apstākļus kopumā, ECT atzina, ka konkrētajā lietā nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana no personas klusēšanas nav pretrunā ECTK 6. pantam.

No ECT atziņām izriet, ka tiesības sevi neapsūdzēt, pirmkārt, uzliek apsūdzības uzturētājam pienākumu sagatavot pirmsšķietamu (*prima facie*) lietu, pirms pierādīšanas pienākums var tikt pārnests uz personu. Turklāt būtisks ir arī jautājums, vai konkrētā situācija ir tāda, kas norāda uz nepieciešamību pēc paskaidrojuma. Otrkārt, tiesības sevi neapsūdzēt ietver nosacījumu, ka nav pieļaujams pamatot apsūdzību vienīgi vai galvenokārt ar apsūdzētā klusēšanu vai neatbildēšanu uz

⁴¹⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 18731/91 *John Murray v. United Kingdom*, para. 47.

⁴¹⁸ Turpat, para. 51.

⁴¹⁹ Turpat.

⁴²⁰ Turpat.

⁴²¹ Turpat, para. 52.

jautājumiem, vai pierādījumu nesniegšanu. Turklāt ir pieļaujami tikai „veselajam saprātam“ atbilstoši secinājumi.

Nākamā lieta apliecina, ka ne tikai Anglijā, bet arī kontinentālajās Eiropas valstīs no personas klusēšanas var tikt izdarīti nelabvēlīgi secinājumi, lai gan tiesiskais regulējums to skaidri neparedz. Lietā *Telfner pret Austriju (Telfner v. Austria)*⁴²² policija tika informēta par autoavāriju. Cietušais, kuram bija nodarīts kaitējums veselībai, atcerējās automašīnas numuru, bet viņš nevarēja identificēt vadītāju. Automašīna bija reģistrēta uz pieteicēja mātes vārda, kura pratināšanas laikā liecināja, ka negadījuma laikā nav vadījusi automašīnu un ka to regulāri izmanto vairāki ģimenes locekļi. Tāpat viņa liecināja, ka viņas dēls naktī, kad notika avārija, nebija mājās. Tā rezultātā iesniedzējs tika apsūdzēts par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, bet savu vainu neatzina. Viņš liecināja, ka ar automašīnu nav braucis, bet sīkākas liecības nesniedza. Iztiesāšanas laikā iesniedzēja māte un māsa atteicās liecināt. Kā pierādījumi tika norādīta iesniedzēja neatzīšanās un liecinieka liecības, kurš apgalvoja, ka neatceras vadītāju. Tāpat kā pierādījums tika minēti arī apstākļi, ka galvenokārt automašīnu izmantoja iesniedzējs un ka viņš nebija mājās negadījuma laikā. Tiesa atzina, ka vienīgais un nepārprotamais secinājums ir, ka tikai apsūdzētais varēja izdarīt noziedzīgo nodarījumu. Pieteicējs apgalvoja, ka viņam tika uzlikts pierādīšanas pienākums un no klusēšanas izdarīti nelabvēlīgi secinājumi par viņa vainu, tādējādi pārkāpjot nevainīguma prezumpcijas principu.⁴²³

ECT sākumā norādīja, ka nacionālajām tiesām ir pilnvaras brīvi izvērtēt pierādījumus, tomēr konkrētajā gadījumā tiesa ir pārkāpusi šo pilnvaru robežas. Pieteicējs nevar tikt notiesāts, ne pamatojoties uz vainas neatzīšanu, jo viņš skaidri norādīja, ka nodarījuma laikā nav vadījis automašīnu, ne uz cietušā liecību pamata, kurš nevarēja pateikt, vai vadītājs bija vīrietis vai sieviete. Arī gadījumā, ja būtu bijis pierādīts, ka galvenokārt automašīnu izmantoja iesniedzējs, no tā nevarētu izrietēt, ka “*vienīgais un nepārprotamais secinājums ir, ka tikai apsūdzētais varēja izdarīt noziedzīgo nodarījumu*”.⁴²⁴ ECT norādīja, ka ECTK 6. panta otrā daļa cita starpā nosaka, ka amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu, pildot pienākumus, nevar sākt ar iepriekšēju pieņēmumu, ka persona ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, proti, pierādīšanas pienākums ir apsūdzības uzturētājam un visas šaubas ir tulkojamas par labu apsūdzētajam. Tādējādi nevainīguma prezumpcijas princips ir pārkāpts, ja pierādīšanas nasta tiek pārnesta no prokurora uz aizstāvību.⁴²⁵

Tālāk ECT norādīja, ka ne faktiskās vai tiesiskās prezumpcijas, ne arī nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana principā nav pretrunā ar ECTK 6. pantu. ECT atzina, ka minētā lieta nav saistīta ar prezumpciju, kā arī nacionālās tiesas konkrētajā gadījumā nevar izdarīt nelabvēlīgus

⁴²² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietās: 33501/96 *Telfner v. Austria*.

⁴²³ Turpat, para. 7-11.

⁴²⁴ Turpat, para. 13.

⁴²⁵ Turpat, para. 15.

secinājumus par personas vainu. ECT akcentēja, ka *Džona Marreja* lietā tika atļauti veselajam saprātam atbilstoši secinājumi no personas klusēšanas, jo prokurors bija pierādījis lietu pret viņu, kas prasīja izskaidrojumu. ECT norādīja, ka arī Austrijas tiesību sistēmā, kur tiesa var brīvi izvērtēt pierādījumus, nacionālā tiesa var izdarīt nelabvēlīgus secinājumus par personas vainu, ja iesniegtie pierādījumi ir tādi, ka vienīgais secinājums no apsūdzētā klusēšanas, vadoties no veselā saprāta, ir, ka viņam nav atbildes pret viņu pastāvošajā lietā. Pieprasot iesniedzējam sniegt paskaidrojumus, lai gan pret viņu nebija izveidota pārlicinoša “*prima facie*” lieta, tiesa pārnesa pierādīšanas pienākumu uz aizstāvību.⁴²⁶ Tādējādi ECT konstatēja ECTK 6. panta otrās daļas pārkāpumu.

Minētajā lietā ECT atzina, ka lai gan nacionālie tiesību akti var arī skaidri nenoteikt nelabvēlīgu secinājumu izdarīšanu no personas klusēšanas, tiesas šādus secinājumus var izdarīt tām piešķirto pilnvaru brīvi izvērtēt pierādījumus ietvaros. ECT vēlreiz uzsvēra, ka var tikt izdarīti tikai “veselajam saprātam” atbilstoši secinājumi, turklāt vienīgi gadījumā, kad pret personu jau ir izveidota pārlicinoša pirmsšķietama jeb “*prima facie*” lieta.

Ņemot vērā iesniedzēja sūdzības pamatojumu, ECT minētajā lietā aplūkoja nevainīguma prezumpcijas principa ievērošanu, tajā pašā laikā to skatot kopsakarā ar tiesībām sevi neapsūdzēt. Tā apliecina, ka gadījumā, ja uz personu tiek pārņemts pierādīšanas pienākums, abi principi ir nesaraucjami saistīti. Vairākās lietās, kurās iesniedzējs sūdzībā ir norādījis, ka ir pārkāptas gan ECTK 6. panta pirmajā daļā ietvertās tiesības sevi neapsūdzēt, gan 6. panta otrajā daļā noteiktais nevainīguma prezumpcijas princips, ECT, aplūkojot 6. panta pirmās daļas pārkāpumu, norāda, ka iepriekš sniegtie argumenti ir attiecināmi arī uz 6. panta otro daļu, to atsevišķi neizvērtējot.⁴²⁷

Līdzīgus principus kā iepriekš apskatītajās lietās ECT piemēro, izvērtējot, vai valsts ir izpildījusi tai uzlikto pierādīšanas pienākumu gadījumos, kad tiek piemērotas faktiskās vai tiesiskās prezumpcijas. Vienā no vadošajām lietām, kurā ECT izvērtēja, vai pierādīšanas pienākuma pārņemšana uz personu atbilst nevainīguma prezumpcijas principam, ir *Salabiaku pret Franciju* (*Salabiaku v. France*), kurā ECT norādīja, ka faktiskās un tiesiskās prezumpcijas pastāv katrā tiesību sistēmā, un ECTK tās būtībā neaizliedz ar nosacījumu, ka tās tiek piemērotas saprātīgi, ņemot vērā to piemērošanas riskus un saglabājot privātpersonai tiesības uz aizstāvību.⁴²⁸ Prezumpcija nevar būt neapstrīdama, t.i., apsūdzētajam ir jābūt iespējai to atspēkot, turklāt šāda atspēkošana nevar būt apgrūtināša, un pierādījumiem ir jābūt viegli pieejamiem.⁴²⁹ Tas, vai personai ir nodrošinātas tiesības uz aizstāvību, ir būtisks nosacījums, arī izvērtējot iegūto pierādījumu izmantošanas veidu.

⁴²⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietās: 33501/96 *Telfner v. Austria*, para. 16, 17, 18.

⁴²⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36408/97 *Averill v. United Kingdom*, para. 53-54.; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietā: 34720/97 *Heaney and McGuinness v. Ireland*, para. 59.; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 15809/02 and 25624/02 *O'Halloran and Francis v. the United Kingdom*, para. 64-65.

⁴²⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10519/83 *Salabiaku v. France*, para. 28.

⁴²⁹ Turpat, para. 29-30; Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 41087/98 *Phillips v. the United Kingdom*, para. 40., 44-45.; Sk. Arī Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 146.lpp.

Otrs aspekts, ko ECT aplūko līdzās valsts pienākumam izpildīt pierādīšanas pienākumu ir, vai personai lietas iztiesāšanas laikā tiek dota iespēja sevi aizstāvēt, t.i., apstrīdēt iegūto pierādījumu ticamību un pieļaujamību. Lietā *Zaičenko pret Krieviju*, ECT norādīja, ka pierādījumi, kas iegūti, nenodrošinot procesuālās garantijas, ir jāizmanto piesardzīgi, un izvērtēja veidu, kādā pirmstiesas procesā pierādījumi, kas iegūti bez brīdināšanas par tiesībām klusēt, tika izmantoti tiesā.⁴³⁰ ECT atzina: “*Ir jāņem vērā, vai tiesības uz aizstāvību tika ievērotas un vai iesniedzējam tika dota iespēja apstrīdēt pierādījumu autentiskumu un iebilst pret to lietošanu. Turklāt ir jāņem vērā pierādījumu kvalitāte, tostarp, vai apstākļi, kādos tie tika iegūti, apšauba to ticamību un precizitāti.*”⁴³¹ ECT secināja, ka kaitējums, kas iesniedzējam tika nodarīts, netika novērsts tiesā. Apsūdzība tika balstīta pamatā uz iesniedzēja apsūdzošajām liecībām, kā arī tiesa nesniedza pietiekamu pamatojumu, noraidot viņa vēlāk iesniegtos attaisnojošos pierādījumus.⁴³² Turklāt ECT norādīja, ka prokurors nebija ievērojis Krievijas Federācijas Kriminālprocesa Kodeksa⁴³³ (turpmāk – Krievijas KPK) 77. pantu, kas paredz, ka atbildētāja vainas atzīšana noziedzīga nodarījuma izdarīšanā var tikt izmantota par pamatu apsūdzībai tikai tad, ja to apstiprina lietā savākto pierādījumu kopums.⁴³⁴ Tādējādi ECT secināja, ka nacionālā tiesa apsūdzību balstīja uz personas sniegtajām liecībām policijai bez informēšanas par tiesībām sevi neapsūdzēt, un konstatēja ECTK 6. panta pirmās daļas pārkāpumu.⁴³⁵

Minētās atziņas vēlreiz apliecina, ka ECT ir atzinusi tiesību sevi neapsūdzēt saistību ar tiesībām uz aizstāvību un procesuālās līdzvērtības principu, nosakot, ka ikvienā gadījumā, kad persona vēlāk sniedz attaisnojošus pierādījumus, kas apliecina iepriekš sniegto apsūdzošo liecību neticamību, tie ir jāņem vērā. Nav pieļaujams, ka persona tiek notiesāta vienīgi vai galvenokārt uz iepriekš sniegtām apsūdzošām liecībām, atsakot pieņemt un izvērtēt vēlāk sniegtās liecības un citus pierādījumus.

Lai tiktu ievērotas tiesības sevi neapsūdzēt, tiesai ir pienākums pārbaudīt iegūto pierādījumu ticamību. Lietā *Averill pret Lielbritāniju*⁴³⁶ iesniedzējs, kurš tika aizturēts par divu cilvēku slepkavību, atteicās atbildēt uz policijas jautājumiem par savu atrašanās vietu slepkavības izdarīšanas laikā, jo pirmās 24 stundas viņam netika nodrošināts advokāts. Tiesā viņš norādīja alibi, kā arī izsauca lieciniekus, kas to apstiprināja. Tiesnesis, izvērtējot lietā iesniegtos pierādījumus, cita starpā izdarīja ļoti negatīvus secinājumus, ņemot vērā iesniedzēja klusēšanu policijas pratināšanas laikā.

ECT norādīja, ka konkrētajā gadījumā tiesnesim bija pilnvaras arī neizdarīt secinājumus no personas klusēšanas, un iesniedzēja iesniegtie attaisnojošie pierādījumi, ko viņš vēlāk iesniedza tiesā,

⁴³⁰ Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 39660/02 *Zaichenko v. Russia*, para. 56.

⁴³¹ Turpat, para. 57.

⁴³² Turpat, para. 58.

⁴³³ Criminal Procedural Code of the Russian Federation (18.12.2001.) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁴³⁴ Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 39660/02 *Zaichenko v. Russia*, para. 58.

⁴³⁵ Turpat, para. 59-60;

⁴³⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36408/97 *Averill v. United Kingdom*.

tika izvērtēti, tādējādi dodot iespēju iesniedzējam sevi aizstāvēt.⁴³⁷ Turklāt ECT atzina, ka tas, ka iesniedzējs tika aizturēts netālu no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vietas, kā arī tika atrastas viņa matu un apģērba šķiedras, liecina, ka veselajam saprātam atbilstoši bija sagaidāms, ka persona sniegs skaidrojumu par savu atrašanos noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā. Turklāt nelabvēlīgu secinājumu pieļaušanu apstiprina apstākļi, ka iesniedzējs turpināja klusēt arī pēc advokāta nodrošināšanas. Tādējādi ECT atzina, ka nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana konkrētajā gadījumā nav pretrunā ar ECTK 6. panta pirmo daļu.⁴³⁸

ECT apskatāmajā lietā uzsvēra tiesības uz aizstāvību kā būtisku tiesību sevi neapsūdzēt garantiju, kas palīdz novērst iespējamus gadījumus, kad nevainīga persona sevi var apsūdzēt nepatiesi. Tomēr ECT kā izšķirošu vērtēja apstākli, ka atbilstoši veselajam saprātam bija sagaidāms, ka persona sniegs skaidrojumu par savu atrašanos noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā, tāpēc personai varēja tikt uzlikts pienākums to atklāt. Proti, konkrētajā gadījumā jau pastāvēja “*prima facie*” lieta pret personu, tāpēc personai varēja tikt uzlikts pienākums atklāt konkrētu informāciju.

ECT atziņas varētu liecināt, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir skatāmas vienīgi kā procesuāla garantija, no kuras var atkāpties. Šāda pieeja ir vērtējama piesardzīgi. Tiesnesis *Loucaides* daļēji atšķirīgajās domās lietā *Averill pret Lielbritāniju* norāda, ka konkrētajā gadījumā bija pārkāptas arī no ECTK 6. panta pirmās daļas izrietošās tiesības sevi neapsūdzēt, norādot, ka pretējs viedoklis paver iespējas prettiesiski ierobežot tiesības sevi neapsūdzēt un tādējādi ir pretrunā ar šo tiesību pamatideju, kas ir fizisku personu, jo īpaši vāju un neaizsargātu, aizsardzība pret piespiešanas metožu izmantošanu.⁴³⁹

Lai gan tiesības sevi neapsūdzēt, no vienas puses, ir vērtējamas kā procesuāla garantija, kas palīdz novērst taisnīguma kļūdas, no otras puses, tām piemīt arī patstāvīga nozīme, proti, tās nosaka aizliegumu ietekmēt personas gribu, izmantojot prettiesiskas piespiešanas metodes, ja tādējādi tiek atņemta minēto tiesību būtība. Šādā gadījumā veidam, kādā iegūtie pierādījumi tiek izmantoti, nav izšķirošas nozīmes. Par to liecina jau minētās atziņas lietās *Saunders pret Lielbritāniju* un *Heaney un McGuinness pret Īriju*, kurās, ECT norāda, ka procesuālās garantijas nevar attaisnot tiesību sevi neapsūdzēt ierobežojumu, kas atņem tiesības sevi neapsūdzēt pēc būtības.⁴⁴⁰ Līdzīgi arī lietā *Alans pret Lielbritāniju*, kurā iesniedzējs tika ievietots vienā kamerā ar informatoru, kurš sniedza ziņojumu, ECT secināja, ka informācija, kas iegūta ar ziņotāja starpniecību, ir atzīstama par tādu, kas iegūta, neievērojot pieteicēja gribu, un tās izmantošana tiesā pārkāpj personas tiesības klusēt un privilēģiju sevi

⁴³⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36408/97 *Averill v. United Kingdom*, para. 50.

⁴³⁸ Turpat, para. 51-52.

⁴³⁹ Partly Concurring and Partly Dissenting Opinion of Judge Loucaides. Eiropas Cilvēktiesību tiesas lieta 36408/97 *Averill v. United Kingdom*.

⁴⁴⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 63, 74.; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietā: 34720/97 *Heaney and McGuinness v. Ireland*, para. 53.

neapsūdzēt.⁴⁴¹ Minētajā lietā netika izvērtēts veids, kādā iegūtā informācija tika izmantota pierādīšanā, bet gan tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu radīja pierādījumu izmantošana pati par sevi. Lietā *Gefgens pret Vāciju*⁴⁴² no iesniedzēja tika iegūtas liecības, pielietojot piespiešanas metodes, kas radīja ECTK 3. pantā noteiktā necilvēcīgas izturēšanās aizlieguma principa pārkāpumu. ECT norādīja, ka pierādījumi, kas iegūti ECTK 3. panta pārkāpuma rezultātā, vismaz tad, ja ir pielietota spīdzināšana, nekad nevar tikt izmantoti kā cietušā vainas pierādījums, neatkarīgi no to nozīmes. ECT norādīja, ka jebkurš cits secinājums tikai kalpotu tam, lai netieši padarītu likumīgu morāli sodāmu tādu personu rīcību, ko ECTK 6. pants aizliedz.⁴⁴³ Tajā pašā laikā ECT nekonstatēja tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu, norādot, ka iegūtās liecības netika izmantotas pierādīšanā un piespiešana tika izmantota, lai glābtu cietušo. Arī lietā *Levints pret Moldovu (Levinta v. Moldova)*, kur no iesniedzēja liecības tika iegūtas, pielietojot spīdzināšanu, ECT norādīja, ka šādas liecības nekad nevar būt pieļaujams pierādījums, jo to izmantošana padarītu procesu kopumā netaisnīgu neatkarīgi no tā, vai tiesa ir arī atsaukusies uz citiem pierādījumiem. Konkrētajā gadījumā nav nepieciešams noteikt, cik lielā mērā tiesa ir balstījies uz šiem pierādījumiem un vai tie ir bijuši būtiski, lai notiesātu iesniedzēju.⁴⁴⁴ Tādējādi ECT praksē tiek atzīts, ka pat nebūtisku pierādījumu, kas iegūti, pārkāpjot ECTK 3. pantu, pieļaušana rada ECTK 6. panta pirmās daļas ietvertā “taisnīgas tiesas” principa pārkāpumu. Minētās ECT atziņas liecina, ka tiesībām sevi neapsūdzēt piemīt arī patstāvīga nozīme, kas ietver aizliegumu izmantot prettiesiskas piespiešanas metodes, lai ietekmētu personas gribu sniegt pierādījumus.

Apkopojot ECT lietu analīzi, secināms, ka, lai noskaidrotu, vai iegūtie pierādījumi ir izmantoti atbilstoši, ECT izvērtē divus aspektus: 1) vai valsts ir izpildījusi tai uzlikto pierādīšanas pienākumu; 2) vai personai ir nodrošinātas tiesības sevi aizstāvēt iztiesāšanas laikā. Saistībā ar pirmo aspektu, tiesības sevi neapsūdzēt, pirmkārt, ietver apsūdzības uzturētājam pienākumu sagatavot pirmsšķietamu jeb “*prima facie*” lietu pirms pierādīšanas pienākums var tikt pārņemts uz personu. Turklāt būtisks ir arī jautājums, vai konkrētā situācija ir tāda, kas norāda uz nepieciešamību pēc skaidrojuma. Otrkārt, tiesības sevi neapsūdzēt ietver nosacījumu, ka nav pieļaujams pamatot apsūdzību vienīgi vai galvenokārt uz apsūdzētā klusēšanu vai neatbildēšanu uz jautājumiem, vai pierādījumu nesniegšanu. Turklāt ir pieļaujami tikai „veselajam saprātam” atbilstoši secinājumi. Saistībā ar otro aspektu, tiesības sevi neapsūdzēt ir skatāmas kopsakarā ar tiesībām uz aizstāvību un procesuālās līdzvērtības principu un nosaka, ka ikvienā gadījumā, kad persona vēlāk sniedz attaisnojošus pierādījumus, kas apliecina iepriekš sniegto apsūdzējo liecību neticamību, tie ir jāņem vērā. Nav pieļaujams, ka persona tiek notiesāta vienīgi vai galvenokārt uz iepriekš sniegto apsūdzējo liecību pamata, atsakot pieņemt un izvērtēt vēlāk sniegtās liecības un citus pierādījumus. Gadījumā, ja

⁴⁴¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 48539/99 *Allan v. the United Kingdom*, para. 51-53.

⁴⁴² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 22978/05 *Gäfgen v. Germany*.

⁴⁴³ Turpat, para. 167.

⁴⁴⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 17332/03 *Levinta v. Moldova*, para. 104-105.

uz personu tiek pārņemts pierādīšanas pienākums, piemēram, piemērojot tiesiskās vai faktiskās prezumpcijas, personai ir jābūt iespējai tās atspēkot, turklāt šāda atspēkošana nevar būt apgrūtināša un pierādījumiem ir jābūt viegli pieejamiem. Ievērojot minētos nosacījumus, pēc iespējas tiek samazināts risks, ka nevainīga persona tiek atzīta par vainīgu, nepareizi novērtējot personas sniegtos pierādījumus, vai arī izdarot neatbilstošus secinājumus, ja persona nesniedz pierādījumus. Līdzīgi kā procesuālo garantiju nodrošināšanai, arī pierādījumu izmantošanas veidam nav nozīmes gadījumā, ja tiesības sevi neapsūdzēt ir pārkāptas pēc būtības, jo īpaši, ja pierādījumi ir iegūti, pārkāpjot ECTK 3. pantu.

Lai gan ECT ir izstrādājusi plašu tiesību sevi neapsūdzēt doktrīnu, kā pamatoti norāda tiesību zinātnieki *Tims Vards (Tim Ward) un Pērs Gardners (Pier Gardner)*, joprojām pastāv būtiski neatbildēti jautājumi par tiesību patieso darbības jomu un piemērošanu, kas savā ziņā ir nenovēršama ECT attīstīta tiesību principa iezīme, kas apliecina, ka ECTK ir “dzīvs instruments” (*living instrument* – angļu v.). Tomēr tiesiskās noteiktības interesēs būtu vēlams, lai ECT skaidrāk norādītu, kad tā izvēlas vai nu atteikties, vai arī tālāk izstrādāt tās iepriekšējo judikatūru.⁴⁴⁵

ECT judikatūrai, lai gan ir būtiska nozīme, izvērtējot nacionālo tiesisko regulējumu un praksi, tajā pašā laikā ECT izskatītās lietas atšķiras no nacionālajām krimināllietām. ECT tiesības sevi neapsūdzēt ir izvērtējusi pamatā lietās, kad personas vainu konstatē tiesa, izvērtējot abu pušu iesniegtos pierādījumus. Tajā pašā laikā mūsdienās lietas izskatīšanu tiesā, veicot pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē, var uzskatīt par izņēmumu no vispārējās kārtības. Piemēram, Latvijā vairāk kā 80 % lietu tiesā tiek izskatītas, piemērojot vienkāršoto kriminālprocesa formu – lietas izskatīšanu bez pierādījumu pārbaudes, līdz ar to personai netiek dota iespēja apstrīdēt iegūtos pierādījumus tiesas procesā. Tāpat arvien vairāk krimināllietas tiek pabeigtas pirmstiesas procesā.⁴⁴⁶ Procesā virzītāji var būt ieinteresēti, lai lieta tiktu pabeigta ātrāk, tāpēc pastāv risks, ka pret personu var tikt piemērotas prettiesiskas piespiešanas metodes, lai panāktu, ka persona atzīst vainu un piekrīt vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai. Tāpēc būtiski ir izstrādāt tādu nacionālo regulējumu, kas pēc iespējas pilnīgāk aizsargātu pret šādu metožu piemērošanu, pēc iespējas efektīvāk nodrošinot tādas procesuālās garantijas kā tiesības uz aizstāvību un tiesības uz informāciju. ECT judikatūras atziņām, kas ietver minimālos tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzības standartus, ir būtiska nozīme, izvērtējot nacionālo tiesisko regulējumu. Tajā pašā laikā, ņemot vērā nacionālās kriminālprocesa sistēmas īpatnības, kā arī praksē pastāvošās problēmas, ir jāizstrādā tāds nacionālais tiesiskais regulējums, kas garantētu tiesības sevi neapsūdzēt pēc iespējas efektīvāk un pilnīgāk. Darba nākamajā nodaļā tiks atklāts, ka ECT izstrādātā tiesību sevi neapsūdzēt doktrīna ietekmē ne tikai nacionālās tiesību sistēmas, bet arī Eiropas Savienības tiesību sistēmu.

⁴⁴⁵ Ward T., Gardner P. The Privilege against Self-Incrimination: in Search of Legal Certainty. *European Human Rights Law Review*, 2003, Issue 4, p.399.

⁴⁴⁶ Latvijas Republikas Prokuratūras darba rezultāti par 2011.gadu. Pieejams: http://prokuratūra.gov.lv/upload_file/Faili/Statistika/Statistika_2011.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).

2.2.2. Eiropas Savienība

Nodaļā tiks aplūkots, kā tiesības sevi neapsūdzēt ir aizsargātas Eiropas Savienībā. Pirmkārt, autore izvērtēs, cik lielā mērā minētās tiesības ir atzītas EST nolēmumos. Otrkārt, autore atklās, kā tiesības sevi neapsūdzēt kā viena no kriminālprocesuālajām garantijām ir pakāpeniski ietvertas Eiropas Savienības tiesiskajā regulējumā.

EST spriedumi netiks aplūkoti detalizēti, bet gan vienīgi tiktāl, cik ir nepieciešams, lai parādītu, ka EST spriedumos tiesības sevi neapsūdzēt ir atzītas ierobežotākā apjomā, salīdzinājumā ar ECT judikatūrā paustajām atziņām. EST tiesības sevi neapsūdzēt pamatā ir skatījusi lietās, kas saistītas ar Eiropas Komisijas (turpmāk – Komisija) pilnvarām iegūt pierādījumus konkurences pārkāpumu lietās pret juridiskām personām. Tiesību zinātnē pastāv diskusijas, vai konkurences pārkāpumu lietas ir atzīstamas par apsūdzības noteikšanu krimināllietā ECTK 6. panta pirmās daļas autonomajā nozīmē⁴⁴⁷, kā arī vai un cik lielā mērā tiesības sevi neapsūdzēt ir attiecināmas uz juridiskām personām.⁴⁴⁸ Tajā pašā laikā EST ir atzinusi, ka konkurences pārkāpuma lietas ir jāizmeklē, ievērojot tiesības uz taisnīgu tiesu, kas noteiktas Eiropas Savienības Pamattiesību hartas (turpmāk- Harta)⁴⁴⁹ 47. pantā, kuram ir tāds pats tvērums un nozīme kā ECTK 6. pantam.⁴⁵⁰

Tiesību zinātnieki ir norādījuši, ka pastāv konflikts starp EST un ECT saistībā ar tiesību sevi neapsūdzēt interpretāciju.⁴⁵¹ To sākotnēji varēja izskaidrot apstākļi, ka pirmajā lietā, kurā EST analizēja tiesības sevi neapsūdzēt - *Orkem*⁴⁵² lietā, spriedums tika pieņemts 1989. gadā, tātad četrus gadus pirms ECT lietas *Funke pret Franciju*, kurā pirmo reizi tika atzītas minētās tiesības kā viens no taisnīgas tiesas aspektiem. *Orkem* lietā EST izskatīja jautājumu, vai Komisijai, izmeklējot Eiropas

⁴⁴⁷ Eiropas tiesību zinātniekiem *Takis Tridimas* norāda: “*jautājums, vai konkurences procedūras ietver apsūdzības noteikšanu krimināllietā Konvencijas 6.panta izpratnē, paliek atklāts. Tomēr nav šaubu ka sodi, kurus uzņēmumiem piemēro Komisija par atteikšanos sadarboties, ir ļoti nozīmīgi, un tiem ir gan preventīvs, gan sodošs raksturs.*” Tridimas T. *The General Principles of EU Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2006, p.377.

Sk. arī Emīla Paupes viedokli, ka Eiropas Komisijas konkurences pārkāpumu procedūras Konvencijas 6. panta izpratnē klasificējamas kā apsūdzības pamatotības izvērtēšana krimināllietā. Paupe E. Tiesības uz taisnīgu tiesu ES Komisijas konkurences pārkāpumu procedūrā, *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 11.oktobrī, Nr.41.; Paupe E. Tiesības uz taisnīgu tiesu ES Komisijas konkurences pārkāpumu procedūrā (II), *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2012.14.februārī, Nr.7.

⁴⁴⁸ Par tiesību sevi neapsūdzēt attiecināšanu uz juridiskām personām sk. Dine J. Criminal Law and the Privilege against Self-Incrimination. In: *The European Union Charter of Fundamental Rights*. Peers S., Ward A. (ed. by). Oregon: Hart Publishing, 2004, p.271.; Ģenerālvokāta Geelhoed 2006. gada 19. janvāra secinājumi EST lietā C-301/04 P *Eiropas Kopienų Komisija pret SGL Carbon AG*, Eiropas Tiesas ziņojumi 2006, I-05915.lpp., para. 63-67.

⁴⁴⁹ Eiropas Savienības Pamattiesību harta, 2000. ES Oficiālais vēstnesis, C 83, 30.03.2010.

⁴⁵⁰ EST (Pirms 2009. gada 1. Oktobra Pirmās Instances Tiesa) 2001. gada 20. februāra spriedums lietā T-112/98 *Mannesmannröhren-Werke AG v Commission of the European Communities*, Eiropas Tiesas ziņojumi 2001, II-00729.lpp., para. 77.

⁴⁵¹ Dine J. Criminal Law and the Privilege against Self-Incrimination. In: *The European Union Charter of Fundamental Rights*. Peers S., Ward A. (ed. by). Oregon: Hart Publishing, 2004, p.271.; Callewaert J. The Privilege against Self-Incrimination in European Law : an Illustration of the Impact of the Plurality of Courts and Legal Sources on the Protection of Fundamental Rights in Europe. ERA-Forum: scripta iuris europaei, 2004, Issue 04, p.498.; Turno B., Zawłocka-Turno A. Legal Professional Privilege and the Privilege Against Self-Incrimination in EU Competition Law after the Lisbon Treaty - Is It Time for a Substantial Change? *Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies*. 2012, Vol.5(6), p.211.

⁴⁵² EST 1989. gada 18. oktobra spriedums lietā 374/87 *Orkem v Commission of the European Communities*, Eiropas Tiesas ziņojumi 1989, 03283. lpp.

Savienības konkurences tiesību iespējamus pārkāpumus, ir tiesības pieprasīt informāciju, kas var ietvert atzīšanos pārkāpuma izdarīšanā. EST norādīja: “*Kopumā dalībvalstu tiesību akti nosaka tiesības nesniegt liecības pret sevi tikai fiziskām personām, kuras apsūdzētas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu kriminālprocesā. Nacionālo tiesību salīdzinošā analizē neliecina, ka pastāv princips, kas ir kopīgs visu dalībvalstu likumiem, ko var attiecināt uz juridiskām personām attiecībā uz pārkāpumiem ekonomikas sfērā, jo īpaši uz konkurences tiesību pārkāpumiem.*”⁴⁵³ Tālāk EST norādīja, ka lai gan ECTK 6. pants ir piemērojams attiecībā uz juridiskām personām, pret kurām tiek veikta izmeklēšana saistībā ar konkurences tiesību pārkāpumiem, ne minētā panta formulējums, ne ECT spriedumi nenorāda, ka tas ietver tiesības nesniegt liecības pret sevi.⁴⁵⁴ EST tomēr ierobežoja Komisijas tiesības pieprasīt apsūdzēju informāciju, atsaucoties uz tiesību uz aizstāvību garantijām.⁴⁵⁵ EST atzina: „*Lai gan Komisijai ir tiesības [...] piespiest uzņēmumu sniegt visu nepieciešamo faktisko informāciju un atklāt visus tā rīcībā esošos svarīgos dokumentus, pat ja tie var tikt izmantoti, lai konstatētu pret konkurenci vērstu rīcību, tā nevar ar lēmumu par informācijas pieprasīšanu ierobežot personas tiesības uz aizstāvību. Tādējādi Komisija nedrīkst piespiest uzņēmumu sniegt atbildes, kas varētu ietvert atzīšanos pārkāpuma izdarīšanā, kura pierādīšanas pienākums ir Komisijai.*”⁴⁵⁶ EST norādīja, ka Komisijai bija tiesības pieprasīt uzņēmumam sniegt faktus ietverošu informāciju, bet nevis informāciju, kas attiecās uz tā darbības mērķiem, un konstatēja, ka Komisija, pieprasot apliecinājumu par uzņēmuma dalību pret konkurenci vērsta rīcībā, pārkāpa tā tiesības uz aizstāvību.

Turpmākajos spriedumos EST, ņemot vērā ECT spriedumu atziņas, atkāpjas no *Orkem* lietā izdarītā secinājuma, ka tiesības nesniegt liecības pret sevi neietilpst ECTK 6. pantā, tajā pašā laikā tā neatkāpjas no principiālajiem apsvērumiem minētajā lietā.⁴⁵⁷ Arī nākamajās lietās EST norāda, ka juridiskām personām nevar tikt pieprasīta tāda informācija, kas ietvertu atzīšanos pārkāpuma izdarīšanā, tajā pašā laikā tām ir pienākums sadarboties ar Komisiju, sniedzot atbildes uz jautājumiem, kā arī dokumentus, kas ietver faktisko informāciju, pat ja to Komisija varētu izmantot pārkāpumu konstatēšanā.⁴⁵⁸ Tiesības sevi neapsūdzēt tiek skatītas kā viens no tiesību uz aizstāvību aspektiem.

Kā pamatoti secināts tiesību zinātnē, EST atzīst, ka juridiskām personām konkurences pārkāpuma lietās ir ierobežotas tiesības sevi neapsūdzēt, t.i., tiesības nesniegt dokumentus un

⁴⁵³ EST 1989. gada 18. oktobra spriedums lietā 374/87 *Orkem v Commission of the European Communities*, Eiropas Tiesas ziņojumi 1989, 03283.lpp., para. 29.

⁴⁵⁴ Turpat, para. 30.

⁴⁵⁵ Turpat, para. 32.

⁴⁵⁶ Turpat, para. 34-35.

⁴⁵⁷ Tridimas T. *The General Principles of EU Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2006, p.376.

⁴⁵⁸ EST (Pirms 2009. gada 1. oktobra Pirmās Instances Tiesa) 2001. gada 20. februāra spriedums lietā T-112/98 *Mannesmannröhren-Werke AG v Commission of the European Communities*, Eiropas Tiesas ziņojumi 2001, II-00729.lpp., para 271, 273.; EST 2002. gada 15. oktobra spriedums apvienotajās lietās C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P to C-252/99 P and C-254/99 P *Limburgse Vinyl Maatschappij NV and others v Commission of the European Communities*, Eiropas Tiesas ziņojumi 2002, I-08375.lpp., para. 274-276, 405.; EST 2006. gada 29. jūnija spriedums lietā C-301/04 P *Eiropas Kopienų Komisija pret SGL Carbon AG*, Eiropas Tiesas ziņojumi 2006, I-05915.lpp., para. 43-48.

neatbildēt uz jautājumiem, kas ietver atzīšanos pārkāpuma izdarīšanā.⁴⁵⁹ Tiesību zinātnieks *Jans Deniss (Ian Dennis)* norāda, ka EST ir atzinusi tiesību sevi neapsūdzēt uz tiesībām balstīto pamatojumu, tajā pašā laikā tas nav saistīts ar aizsardzību pret piespiešanas metožu izmantošanu, ņemot vērā, ka par informācijas nesniegšanu Komisijai ir piešķirtas pilnvaras piemērojot naudas sodus.⁴⁶⁰ Galvenais iemesls, kāpēc EST spriedumos tiesības sevi neapsūdzēt tiek interpretētas sašaurināti, ir tas, ka pilnīga minēto tiesību atzīšana padarītu Komisijas pilnvaras neefektīvas.⁴⁶¹

Secināms, ka EST spriedumos, kuros izvērtētas konkurences pārkāpuma lietas pret juridiskām personām, atklātais tiesību sevi neapsūdzēt saturs, kā arī pamatojums būtiski atšķiras no ECT judikatūras, kurā tiesības sevi neapsūdzēt netiek ierobežotas atkarībā no informācijas apsūdzošā rakstura, ietverot aizsardzību pret piespiešanas izmantošanu ar mērķi iegūt informāciju, kas varētu tikt vērsta pret attiecīgo personu jau pastāvošā vai paredzamā kriminālprocesā, kā arī kurā ir noteikts aizliegums ierobežot minētās tiesības, lai aizsargātu sabiedrības intereses atklāt noteikta veida pārkāpumus.

Kā nākamo jautājumu ir jāaplūko, kā tiesības sevi neapsūdzēt ir ietvertas Eiropas Savienības kriminālprocesuālajā regulējumā. Lai gan sākotnēji Eiropas Savienība tika dibināta kā ekonomiska kopiena, tomēr pakāpeniski tajā arvien lielāka nozīme tiek piešķirta gan civiltiesībām, gan kriminālprocesuālajām tiesībām. 1992. gadā tika pieņemts Līgums par Eiropas Savienību, kurā pamattiesību ievērošanas princips tiek atzīts par Eiropas Savienības vispārējo tiesību principu, kā arī noteikts, ka Eiropas Savienība respektē pamattiesības atbilstoši ECTK un dalībvalstu kopīgām konstitucionālām tradīcijām (6.p.).⁴⁶² Turklāt ar minēto līgumu tika ieviesta tā dēvētā pīlāru sistēma, kā trešo pīlāru nosakot sadarbību tieslietās un iekšlietās.⁴⁶³ Kriminālprocesuālo pamattiesību attīstība ir nesaraucami saistīta ar starptautisko sadarbību krimināllietās. Lai cīnītos pret noziedzību, Eiropas Savienības ietvaros pakāpeniski tika izveidota brīvības, drošības un tiesiskuma telpa. 1998. gadā Komisija sniedza ziņojumu par brīvības, drošības un tiesiskuma telpas izveidi, norādot, ka tā nozīmē, ka Eiropas pilsoņi var paļauties uz vienāda standarta procesuālām garantijām visā Eiropas

⁴⁵⁹ Tridimas T. *The General Principles of EU Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2006, p.377.; Callawart J. *The European Convention on Human Rights and European Union Law: a Long Way to Harmony*. *European Human Rights Law Review*, 2009, Issue 6, p.768-783.

⁴⁶⁰ Dennis I. *Instrumental Protection, Human Right or Functional Necessity? Reassessing the Privilege Against Self-Incrimination*. *The Cambridge Law Journal*, 1995, 54, p.353.

⁴⁶¹ Tridimas T. *The General Principles of EU Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2006, p.377.; Sk. Turno B., Zawłocka-Turno A. *Legal Professional Privilege and the Privilege Against Self-Incrimination in EU Competition Law after the Lisbon Treaty - Is It Time for a Substantial Change?* *Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies*. 2012, Vol.5(6), p.211.

⁴⁶² Līgums par Eiropas Savienību, 1992. ES Oficiālais vēstnesis, C 325, 24.12.2002.

⁴⁶³ Kā pirmais pīlārs tika noteikta Eiropas Kopiena, otrais pīlārs - kopējā ārējā un drošības politika. Trešo pīlāru 1997. gada Amsterdamas līgums pārdēvēja par policijas un tiesu iestāžu sadarbību krimināllietās. Amsterdamas līgums, 1997, ES Oficiālais vēstnesis, C 340, 10.11.1997.

Savienībā.⁴⁶⁴ Tradicionālais tiesiskās sadarbības krimināllietās veids - starptautisko līgumu slēgšana – tika aizstāts ar savstarpējās atzīšanas principu, atzīstot, ka tā veicināšanai ir nepieciešams izstrādāt vienotus minimālos cilvēktiesību aizsardzības standartus kriminālprocesā.⁴⁶⁵

Nozīmīgs solis cilvēktiesību aizsardzībā ir Hartas pieņemšana 2000. gadā. Lai gan Harta, līdzīgi kā ECTK, tieši nenosaka tiesības sevi neapsūdzēt, tajā pašā laikā minētās tiesības izriet no vispārējā taisnīgas tiesas principa (47.p.), ņemot vērā, ka Hartā noteikto tiesību nozīme un apjoms ir tāds pats kā ECTK noteiktajām tiesībām (52.p. trešā d.).⁴⁶⁶

Kriminālprocesuālo pamattiesību regulējuma attīstība Eiropas Savienībā tiek veikta pakāpeniski. Eiropas Savienības tiesību aktu kriminālprocesuālo tiesību jomā mērķis nav radīt jaunas tiesības, bet gan noteikt vienotus minimālos standartus visās dalībvalstīs, kuras atbilst ECTK ietvertajām procesuālajām pamattiesībām un izriet no dalībvalstu kopējām konstitucionālām tradīcijām. Lai noskaidrotu, attiecībā uz kādām procesuālajām garantijām būtu jānosaka vienoti minimālie standarti Eiropas Savienības dalībvalstīm, 2002. gadā Komisija izstrādāja un nodeva apspriešanai Konsultācijas dokumentu.⁴⁶⁷ Komisija saņēma aptuveni 100 atbildes no gandrīz visu Eiropas Savienības dalībvalstu valsts pārvaldes iestādēm, juristu profesionālajām apvienībām, cilvēktiesību organizācijām, augstskolu pārstāvjiem un studentiem.⁴⁶⁸ Konsultācijas dokuments piedāvāja izstrādāt Eiropas Savienībā vienotus procesuālos noteikumus, cita starpā ietverot tiesības sevi neapsūdzēt (*the right against self-incrimination* – angļu v.).⁴⁶⁹

Pamatojoties uz minētā dokumenta apspriešanas procedūras rezultātiem, 2003. gadā tika izstrādāta pirmā likumdošanas iniciatīva - Zaļā grāmata par aizdomās turēto un apsūdzēto procesuālajām tiesībām kriminālprocesā Eiropas Savienībā.⁴⁷⁰ Tajā tika noteiktas prioritārās jomas, kurās būtu nepieciešams ieviest Eiropas Savienības vienotus minimālos kriminālprocesuālos

⁴⁶⁴ Towards an Area of Freedom, Security and Justice. Communication from the Commission. COM (1998) 459 final, 14.07. 1998. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1998:0459:FIN:EN:PDF> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁴⁶⁵ Tamperes secinājumu 37. punktā norādīts, ka saistībā ar savstarpējās atzīšanas principa īstenošanu būtu arī jāuzsāk darbs pie šiem procesuālo tiesību aspektiem, attiecībā uz kuriem ir jāizstrādā vienoti minimālie standarti, lai veicinātu savstarpējās atzīšanas principa piemērošanu, ņemot vērā dalībvalstu tiesiskos pamatprincipus. Tamperes Eiropadomes Prezidentūras secinājumi, 1999. gada 15. un 16. oktobrī. Pieejams: http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm (aplūkots 2013.12.maijā).

⁴⁶⁶ Eiropas Savienības Pamattiesību harta, 2000. ES Oficiālais vēstnesis, C 83, 30.03.2010.

⁴⁶⁷ Sk. Konsultācijas dokumenta kopsavilkumu. Green Paper from the Commission. Procedural Safeguards for Suspects and Defendants in Criminal Proceedings throughout the European Union.19.02.2003. Pieejams: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0075en01.pdf (aplūkots 2013.12.maijā); Sk. arī Dine J. Criminal Law and the Privilege against Self-Incrimination. In: The European Union Charter of Fundamental Rights. Peers S., Ward A. (ed. by). Oregon: Hart Publishing, 2004, p.271.

⁴⁶⁸ Turpat.

⁴⁶⁹ Green Paper from the Commission. Procedural Safeguards for Suspects and Defendants in Criminal Proceedings throughout the European Union.19.02.2003. point 2.2. Pieejams: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0075en01.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).

⁴⁷⁰ Green Paper from the Commission. Procedural Safeguards for Suspects and Defendants in Criminal Proceedings throughout the European Union.19.02.2003. Pieejams: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0075en01.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).

standartus.⁴⁷¹ Lai gan tiesības sevi neapsūdzēt netika atzītas par prioritārām, 2.6. punktā norādīts, ka prioritāro jomu noregulēšana ir tikai pirmais posms kriminālprocesuālo tiesību regulēšanā ES līmenī, un jau nosaka nākamās pasākumus, proti, atsevišķas konsultācijas notiks, cita starpā, lai noregulētu procesuālās garantijas apcietinājuma piemērošanā, kā arī pierādījumu iegūšanā un izvērtēšanā. Turklāt tiek norādīts, ka Komisija jau ir sākusi darbu pie pēdējās jomas, un secināts, ka tās ietver daudzas tiesības un procesa aspektus, *inter alia*, tiesības tikt uzklautam, nevainīguma prezumpcijas principu, kā arī tiesības klusēt.⁴⁷²

Nākamajā konsultāciju posmā, kurā tiek pētītas procesuālās garantijas pierādījumu iegūšanā un izmantošanā, ietvaros jau 2006. gadā Komisija pieņēma Zaļo grāmatu par nevainīguma prezumpciju⁴⁷³ (turpmāk – Zaļā grāmata), kurā cita starpā analizētas tiesības sevi neapsūdzēt, tiesības klusēt un tiesības nesniegt pierādījumus. Tās 2.3. punktā ir aplūkoti arī jautājumi, kas skar pierādīšanas pienākumu un tā pārņemšanu uz personu, kas vienlaicīgi ierobežo gan nevainīguma prezumpcijas principu, gan tiesības sevi neapsūdzēt.⁴⁷⁴ Privilēģija sevi neapsūdzēt ir aplūkota Zaļās grāmatas 2.4. punktā, kurā tiek norādīts: “*Nevainīguma prezumpcija ietver privilēģiju sevi neapsūdzēt [the privilege against self incrimination – angļu v.; autora piez.], kas savukārt ietver tiesības klusēt un nebūt spiestam sniegt apsūdzošus pierādījumus. [...] Apsūdzētais var atteikties atbildēt uz jautājumiem un sniegt pierādījumus.*” Tādējādi tiek norādīts, ka privilēģija sevi neapsūdzēt izriet no nevainīguma prezumpcijas principa. Tiek atzīts, ka tā ir plašāka un ietver tiesības klusēt. Ja iepriekš minētajā konsultācijas dokumentā tika lietots jēdziens tiesības sevi neapsūdzēt, tad Zaļajā grāmatā tiek lietots jēdziens privilēģija sevi neapsūdzēt, kas liecina, ka Eiropas Savienībā nav vēl izstrādāta skaidra terminoloģija.⁴⁷⁵

Zaļās grāmatas 2.5. punktā tiek aplūktas tiesības klusēt: “*Tiesības klusēt piemēro policijas veiktā iztaujāšanā un tiesā. Apsūdzētajam ir jābūt tiesībām neliecināt un attiecīgos gadījumos*

⁴⁷¹ Par prioritārajām jomām tika atzītas: 1) tiesības uz juridisko palīdzību; 2) tiesības uz mutisku un rakstisku tulkošanu; 3) īpaši aizsargājamo aizdomās turēto un apsūdzēto personu tiesību nodrošināšana; 4) apcietināto ārvalsts piederīgo tiesības uz konsulāro palīdzību; 5) informēšana par tiesībām.

⁴⁷² Green Paper from the Commission. Procedural Safeguards for Suspects and Defendants in Criminal Proceedings throughout the European Union. 19.02.2003. Pieejams: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0075en01.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).

⁴⁷³ Zaļā grāmata par nevainīguma prezumpciju. 25.04.2006. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0174:FIN:LV:PDF> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁴⁷⁴ Zaļās grāmatas 2.3. punkts nosaka trīs gadījumus, kuros vainas pierādīšanas pienākums nepiekrīt vienīgi apsūdzības uzturētājam: 1) pastāvēt atbildībai neatkarīgi no vainas; 2) noziedzīgu nodarījumu gadījumos, kur pierādīšana ir pretējās puses pienākums; 3) kad ir izdots konfiskācijas rīkojums. Tiek norādīts, ka otrajā no minētajiem gadījumiem apsūdzības uzturētājam jāpierāda, ka apsūdzētais ir darbojies noteiktā veidā, un apsūdzētajam ir jāparāda, ka viņa darbībām ir nevainīgs izskaidrojums. Tāpat minētajā punktā norādīts, ka “*kaut arī ES dominē tāda nostādne, ka apsūdzētā vainas pierādīšana ir apsūdzības uzturētāja pienākums, atsevišķos, piemēram, ar dokumentiem veikto nelikumību vai kārtības pārkāpumu gadījumos, ja apsūdzības uzturētājs ir pierādījis pienākuma esību, tad apsūdzētajam no savas puses ir jāpierāda, ka viņš ir darbojies atbilstoši šim pienākumam. [Dalībvalstu tiesību aktos – autora piezīme] bija arī gadījumi, kad apsūdzētajam jāsgādā attaisnojums (piemēram, paš aizsardzība, nepieskaitāmība vai alibi), kas apsūdzības uzturētājam pēc tam jāatspēko.*” Analizējot Latvijas kriminālprocesuālo regulējumu, tiks norādīts, ka arī KPL nosaka lielu daļu no minētajiem veidiem, kad pierādīšanas pienākums ir pārņemts uz aizstāvību, kā arī tiks sniegti nosacījumi, kas jāievēro, lai netiktu pārkāpts vienlaicīgi gan nevainīguma prezumpcijas princips, gan tiesības sevi neapsūdzēt.

⁴⁷⁵ Jēdzienu “tiesības sevi neapsūdzēt”, “privilēģija sevi neapsūdzēt” un “tiesības klusēt” izvērtējumu sk. darba 1.1. nodaļā.

tiesībām neatklāt savas aizstāvības raksturu pirms tiesas.” Norādot, ka tiesības klusēt ir saistītas ar tiesībām neatklāt aizstāvības raksturu, tiek vērsta uzmanība uz to saistību ar procesuālās līdzvērtības principu. Zaļās grāmatas 2.6. punktā atsevišķi tika izvērtētas tiesības nesniegt pierādījumus. Tajā tiek aplūkots ECT spriedums lietā *Saunders pret Lielbritāniju*, kurā tika atzīts, ka tiesības sevi neapsūdzēt neattiecas uz pierādījumu iegūšanu, kas pastāv neatkarīgi personas gribas.⁴⁷⁶ Komisija secināja, ka: “*Ja ir dots rīkojums uzrādīt dokumentus vai veikt kratīšanu un/vai konfiskāciju, tad rīkojumā jānorāda konkrētais priekšmets, lai izvairītos no vispārējām prasībām, ko izmanto, lai attaisnotu pierādījumu meklēšanu ‘uz labu laimi’, pastāvot neskaidrām aizdomām.*” Salīdzinājumā ar ECT praksi, kurā ir atzīts, ka vienīgi dokumenti nevar tikt meklēti uz “labu laimi”, Komisija norāda, ka prasība, lai iestāde būtu droša par konkrētu priekšmetu eksistenci, attiecas arī uz lietiskajiem pierādījumiem. Var secināt, ka Eiropas Savienības tiesiskajā regulējumā tiesības sevi neapsūdzēt sākotnēji tiek ietvertas, ievērojot ECT judikatūru, tomēr, ņemot vērā tajās pastāvošās neskaidrības, tās saturs Eiropas Savienības ietvaros var tikt interpretēts atšķirīgi.

Atgriežoties pie pirmā konsultāciju posma, 2009. gadā 30. novembrī Eiropas Savienības Padome pieņēma Rezolūciju par ceļvedi aizdomās turētu un apcietinātu personu tiesību stiprināšanai Eiropas Savienībā (turpmāk – Ceļvedis).⁴⁷⁷ Ceļvedis paredz, ka pakāpeniski Eiropas Savienības mērogā būtu jāveic pasākumi, kas var ietvert arī tiesību aktu pieņemšanu, attiecībā uz šādām prioritārām jomām: 1) tiesībām uz mutisku un rakstisku tulkošanu; 2) tiesībām saņemt informāciju par tiesībām un informāciju par izmaksām; 3) tiesībām saņemt juridiskās konsultācijas un juridisko palīdzību; 4) tiesībām sazināties ar radniekiem, darba devējiem un konsulārajām iestādēm; 5) aizsardzības nodrošināšanu aizdomās turētajiem vai apsūdzētajām personām, kas ir neaizsargātas; 6) Zaļā grāmata par pirmstiesas aizturēšanu. Tomēr, lai varētu īstenot minētos pasākumus, bija nepieciešams paplašināt Eiropas Savienības kompetenci brīvības, drošības un tiesiskuma jomā.

Būtiskas izmaiņas Eiropas Savienībā, tai skaitā cilvēktiesību jomā, ievieš Lisabonas līgums⁴⁷⁸, kas stājās spēkā 2009. gada 1. decembrī. Lisabonas līgums paredz aizstāt Līguma par Eiropas Savienību 6. pantu, tā pirmajā daļā nosakot, ka Hartai ir juridiski saistošs spēks, savukārt otrajā daļā tiek noteikts, ka Eiropas Savienība pievienojas ECTK.⁴⁷⁹ Turklāt ar *Lisabonas līgumu* tiek pārtraukta pīlāru struktūra, paredzot, ka jautājumi agrākā trešā pīlāra ietvaros tiek reglamentēti ar parasto likumdošanas procedūru. Tādējādi Eiropas Savienībai ir noteiktas tiesības pieņemt dalībvalstīm saistošus tiesību aktus – direktīvas, nosakot personas tiesības kriminālprocesā, ar

⁴⁷⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 69.

⁴⁷⁷ Padomes 2009. gada 30. novembra Rezolūcija par ceļvedi aizdomās turētu un apcietinātu personu tiesību stiprināšanai Eiropas Savienībā. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:295:0001:0003:lv:PDF> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁴⁷⁸ Lisabonas līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu, parakstīts Lisabonā 2007. gada 13. decembrī, ES Oficiālais Vēstnesis C 306, 17.12.2007.

⁴⁷⁹ Līguma par Eiropas Savienību konsolidētā versija. ES Oficiālais vēstnesis C 83/01, 30.03.2010.

nosacījumu, ka tiek ņemtas vērā dalībvalstu tiesību tradīciju un tiesību sistēmu atšķirības.⁴⁸⁰ Pēc Lisabonas līguma spēkā stāšanās pirmā posma ietvaros tiek izstrādātas pirmās direktīvas, kas nosaka minimālās procesuālās garantijas kriminālprocesā.⁴⁸¹

Direktīvā par tiesībām uz informāciju⁴⁸², kas stājās spēkā 2012. gada 21. jūnijā, kā vienas no "kriminālprocesuālām pamattiesībām"⁴⁸³ ir ietvertas tiesības klusēt (3.p. pirmās daļas e) punkts).⁴⁸⁴ Tomēr pirmajā tās projektā minētās tiesības netika ietvertas.⁴⁸⁵ Kā norāda Eiropas kriminālprocesa tiesību zinātnieces *Taru Spronken* un *Dorris de Vocht*, dalībvalstis iespējams vilcinājās ietvert tiesības klusēt pirmajā projektā, ņemot vērā nacionālos ierobežojumus un izņēmumus no minētajām tiesībām. Tas izraisīja kritiku no Eiropas Savienības Padomes un Eiropas Parlamenta puses⁴⁸⁶, ņemot vērā, ka ECT tās ir atzinusi par vienu no galvenajiem taisnīgas tiesas jēdziena elementiem, kas ir piemērojamas tūlīt pēc aresta vai pirms aizdomās turēto pirmās nopratināšanas.⁴⁸⁷

Tiesības uz informāciju ir viena no būtiskākajām procesuālajām garantijām, kas nodrošina, ka persona var efektīvi izmantot tiesības klusēt, proti, ka persona apzinās šīs tiesības un var pieņemt informētu lēmumu, vai tās izmantot vai nē. Turklāt, lai tiesības klusēt tiktu efektīvi nodrošinātas,

⁴⁸⁰ Līguma par Eiropas Savienības darbību 82.panta otrā daļa nosaka:

"Tiktāl, cik tas ir nepieciešams, lai veicinātu tiesas spriedumu un lēmumu savstarpēju atzišanu, kā arī policijas un tiesu iestāžu sadarbību krimināllietās, kam ir pārrobežu aspekts, Eiropas Parlaments un Padome, pieņemot direktīvas saskaņā ar parasto likumdošanas procedūru, var noteikt minimālos noteikumus. Šādos noteikumos ņem vērā dalībvalstu tiesību tradīciju un tiesību sistēmu atšķirības.

Šie noteikumi attiecas uz:

- a) pierādījumu savstarpēju pieņemamību dalībvalstu starpā,*
- b) personas tiesībām kriminālprocesā,*
- c) nozieguma upuru tiesībām,*
- d) jebkādiem citiem īpašiem kriminālprocesa aspektiem, ko Padome iepriekš precizējusi ar lēmumu. Saņēmusi Eiropas Parlamenta piekrišanu, Padome šādu lēmumu pieņem vienprātīgi".*

Līguma par Eiropas Savienības darbību konsolidētās versijas. ES Oficiālais vēstnesis C 83/01, 30.03.2010.

Sk. arī Craig P., Burca G. EU Law: Text, Cases and Materials. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 943.

⁴⁸¹ Kā pirmā direktīva, kurā ietvertas kriminālprocesuālās tiesības, tika pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva Nr. 2010/64/ES (2010.gada 20.oktobris) par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu kriminālprocesā, ES Oficiālais vēstnesis, L 280, 26.10.2010, 1./7. lpp.

⁴⁸² Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva Nr. 2012/13/ES (2012. gada 22. maijs) par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā, ES Oficiālais vēstnesis, L 142, 01.06.2012., 1./10. lpp.

⁴⁸³ Spronken T., de Vocht D. EU Policy to Guarantee Procedural Rights in Criminal Proceedings : "Step by Step", In: North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, 2011, Vol.37, Issue 02, p.466.-467. Pieejams arī: <http://www.law.unc.edu/documents/faculty/adversaryconference/spronkendevocht.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā) p.26.

⁴⁸⁴ Direktīvas par tiesībām uz informāciju 3. panta pirmā daļa nosaka: "Dalībvalstis nodrošina, lai aizdomās turētie vai apsūdzētās personas nekavējoties saņemtu informāciju vismaz par šādām procesuālajām tiesībām, kā tās piemērojamas saskaņā ar valsts tiesību aktiem, lai nodrošinātu minēto tiesību efektīvu īstenošanu:

- a) tiesībām uz advokāta palīdzību;
- b) tiesībām uz bezmaksas juridiskajām konsultācijām un nosacījumiem šādu konsultāciju saņemšanai;
- c) tiesībām uz informāciju par apsūdzību saskaņā ar 6.pantu;
- d) tiesībām uz mutisku un rakstisku tulkojumu;
- e) tiesībām klusēt."

⁴⁸⁵ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the right to information in criminal proceedings. COM (2010) 392 Final, 20 July 2010. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0392:FIN:EN:PDF> (aplūkots 2013.12.maijā), 3. pants.

⁴⁸⁶ Pilsoņu brīvību, tieslietu un iekšlietu komitejas Ziņojums par priekšlikumu Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā. 25.11.2011 COM(2010)0392 – C7-0189/2010 – 2010/0215(COD).

⁴⁸⁷ Spronken T., de Vocht D. EU Policy to Guarantee Procedural Rights in Criminal Proceedings : "Step by Step", In: North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, 2011, Vol.37, Issue 02, p.466.-467. Pieejams arī: <http://www.law.unc.edu/documents/faculty/adversaryconference/spronkendevocht.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā), p.26.

būtiska nozīme ir informēšanai arī par pārējām Direktīvas par tiesībām uz informāciju 3. panta pirmajā daļā noteiktajām tiesībām, piemēram, tiesībām uz informāciju par apsūdzību un tiesībām uz bezmaksas juridiskajām konsultācijām.

Saskaņā ar Direktīvas par tiesībām uz informāciju 3. panta pirmo daļu kopsakarā ar preambulas 19. apsvērumu, dalībvalstīm ir pienākums nodrošināt šo tiesību efektīvu un praktisku īstenošanu, cita starpā nodrošinot, ka tā tiek sniegta savlaicīgi, t.i., ne vēlāk kā pirms aizdomās turētā vai apsūdzētās personas pirmās nopratināšanas. Direktīva paredz īpašu kārtību, kādā informācija ir sniedzama personām, kas ir apcietinātas un aizturētas. Direktīvas par tiesībām uz informāciju 4. panta pirmā daļa kopsakarā ar preambulas 22. apsvērumu nosaka dalībvalstīm pienākumu nodrošināt, lai aizdomās turētie vai apsūdzētās personas, kuras tiek apcietinātas vai aizturētas, nekavējoties saņemtu rakstveida paziņojumu par tiesībām, kā arī dotu viņām iespēju izlasīt paziņojumu par tiesībām un ļautu to paturēt visu laiku, kamēr viņiem ir atņemta brīvība. Tāpat saskaņā ar Direktīvas par tiesībām uz informāciju 3. panta otro daļu, skatot to kopā ar preambulas 26. apsvērumu, dalībvalstīm ir jānodrošina, lai informācija tiek sniegta mutiski vai rakstveidā vienkāršā un saprotamā valodā, ņemot vērā personas, kuras nevar saprast informācijas saturu un nozīmi, piemēram, nepilngadības vai garīgā vai fiziskā stāvokļa dēļ.

Direktīvas par tiesībām uz informāciju pirmajā pielikumā ir ietverts paraugs paziņojumam par tiesībām, kas paredz, ka attiecībā uz tiesībām klusēt ir norādāma šāda informācija: *“Kad jūs nopratina policijas vai citas kompetentas iestādes darbinieks, jums nav jāatbild uz jautājumiem par nodarījumu, par kuru jūs tur aizdomās. Jūsu advokāts var palīdzēt jums pieņemt lēmumu attiecībā uz klusēšanu.”*⁴⁸⁸ Tādējādi tiek uzsvērta arī advokāta nozīme, pieņemot lēmumu attiecībā uz klusēšanu.

2011. gada 8. jūnijā Komisija nāca klajā ar Priekšlikumu Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvai par tiesībām piekļūt advokātam kriminālprocesa ietvaros un tiesībām sazināties pēc aizturēšanas⁴⁸⁹ (turpmāk – Priekšlikums Direktīvai par tiesībām piekļūt advokātam). Priekšlikuma Direktīvai par tiesībām piekļūt advokātam 4. pantā ir noteikts tiesību uz advokāta saturs.⁴⁹⁰ Aplūkojot

⁴⁸⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva Nr. 2012/13/ES (2012. gada 22. maijs) par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā, ES Oficiālais vēstnesis, L 142, 01.06.2012., 1/10. lpp.

⁴⁸⁹ Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvai par tiesībām piekļūt advokātam kriminālprocesa ietvaros un tiesībām sazināties pēc aizturēšanas. Eiropas Komisija, 08.06.2011. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0326:FIN:LV:PDF> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁴⁹⁰ Priekšlikums Direktīvai par tiesībām piekļūt advokātam 4. pants nosaka tiesību uz advokāta saturu:

- 1) aizdomās turētai un apsūdzētai personai ir tiesības satikties ar advokātu, kas viņu pārstāv;
- 2) advokātam ir tiesības būt klāt, notiekot jebkurai nopratināšanai un tiesas sēdei. Viņam ir tiesības uzdot jautājumus, pieprasīt skaidrojumus un izdarīt izteikumus, kas tiek fiksēti saskaņā ar valsts tiesām;
- 3) advokātam ir tiesības būt klāt visās citās izmeklēšanas vai pierādījumu vākšanas darbībās, kurās aizdomās turētas vai apsūdzētas personas klātbūtne ir nepieciešama vai atļauta saskaņā ar valsts tiesībām, ja vien tas netraucē pierādījumu iegūšanai;
- 4) advokātam ir tiesības pārbaudīt apstākļus, kādos aizdomās turēta vai apsūdzēta persona tiek turēta, un šajā nolūkā advokātam ir jābūt iespējai piekļūt vietai, kurā persona tiek turēta;
- 5) advokāta un aizdomās turētas vai apsūdzētas personas tikšanās laiks un biežums nedrīkst tikt ierobežots veidā, kas aizskar šīs personas tiesības uz aizstāvību.

Latvijas tiesisko regulējumu, autore izvērtēs, vai tas atbilst minētā panta prasībām, ņemot vērā, ka tiesības uz aizstāvību ir nozīmīga tiesību sevi neapsūdzēt procesuāla garantija.⁴⁹¹

Priekšlikuma Direktīvai par tiesībām piekļūt advokātam 9. panta pirmā daļa ietver nosacījumus, kas jāievēro, lai atteikšanās no advokāta būtu tiesiska:

a) aizdomās turētā vai apsūdzētā persona ir saņēmusi iepriekšēju juridisku konsultāciju par šāda atteikuma sekām vai ir citādā veidā pilnībā iepazinusies ar šādām sekām;

b) viņa ir spējīga saprast šīs sekas un

c) atteikums ir izteikts brīvprātīgi un nepārprotami.

Minētie nosacījumi lielā mērā atbilst ECT judikatūras atziņām.⁴⁹² Turklāt tie ir attiecināmi arī uz pārējiem taisnīgas tiesas aspektiem. Kā tiks pamatots darba turpinājumā, tie ir jānodrošina arī gadījumā, ja persona atsakās no tiesībām sevi neapsūdzēt.⁴⁹³

Arī nākamie Ceļvedī noteiktie pasākumi ietekmēs tiesību sevi neapsūdzēt nodrošināšanu. Nākamā direktīva, kuru ir paredzēts izstrādāt, noteiks īpašus aizsargpasākumus aizdomās turētajām vai apsūdzētajām personām, kas ir neaizsargātas. Kā vēl viens pasākums ir Komisijas 2011. gada 14. jūnijā pieņemtā Zaļā grāmata par ES tiesību aktu krimināltiesību jomā piemērošanu saistībā ar brīvības atņemšanu.⁴⁹⁴ Minētie tiesību akti var ietekmēt arī tiesības sevi neapsūdzēt, jo to efektīva nodrošināšana ir īpaši svarīga gan gadījumā, ja persona ir neaizsargāta, gan ja tā ir aizturēta vai apcietināta.⁴⁹⁵ Tāpat sagaidāms, ka nākotnē Eiropas Savienībā tiks izstrādāti valstīm saistoši tiesību akti, kas noteiks minimālās procesuālās garantijas pierādījumu iegūšanā un izmantošanā, kas būs attiecināmas arī uz tiesībām sevi neapsūdzēt.

Iepriekš sniegtā analīze liecina, ka tiesības sevi neapsūdzēt Eiropas Savienības tiesiskajā sistēmā ir inkorporētas divos veidos. Pirmkārt, tās ir atzītas EST judikatūrā. Tomēr EST, atšķirībā no ECT, tās ir atzinusi ierobežotā apmērā, kā kritēriju nosakot informācijas apsūdzējo raksturu. EST konkurences pārkāpumu lietās, kurā juridiskām personām ir pienākums sniegt pierādījumus, ir norādījusi, ka minētās tiesības paredz tiesības nesniegt dokumentus un neatbildēt uz jautājumiem, kas ietver atzišanos pārkāpuma izdarīšanā, bet neparedz tiesības nesniegt atbildes uz jautājumiem, kā arī dokumentus, kas satur faktisko informāciju. Lai gan EST atzīst tiesību sevi neapsūdzēt uz tiesībām balstīto pamatojumu, tajā pašā laikā, atšķirībā no ECT atziņām, tas nav saistīts ar aizsardzību pret piespiešanu, bet vienīgi ar tiesisko attiecību starp iestādi un personu nodrošināšanu, nosakot, ka

⁴⁹¹ Sk. darba 4.4.2. nodaļu.

⁴⁹² Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36391/02 *Salduz v. Turkey*, para. 59.

⁴⁹³ Sk. darba 4.2. nodaļu.

⁴⁹⁴ Zaļā grāmata Savstarpējās uzticēšanās stiprināšana Eiropas tiesiskuma telpā - Zaļā grāmata par ES tiesību aktu krimināltiesību jomā piemērošanu saistībā ar brīvības atņemšanu, 08.06.2011. Eiropas Komisija Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0327:FIN:LV:HTML> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁴⁹⁵ Sk. Easton S. *The Case for the Right to Silence*, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998, 145.lpp.

iestādei, kurai ir daudz lielāki resursi, ir jāpierāda lieta bez personas palīdzības. Turklāt tās var tikt ierobežotas sabiedrības interesēs atklāt pārkāpumus.

Otrkārt, tiesības sevi neapsūdzēt kā būtiska kriminālprocesuāla garantija tiek pakāpeniski ietvertas Eiropas Savienības tiesiskajā regulējumā, tajā pašā laikā vēl nav skaidrs, cik lielā mērā minētās tiesības tiks aizsargātas nākotnē. Līdzīgi kā ECT praksē, tiek atzīta gan to procesuālā nozīme, gan institucionālā nozīme, tiesības nesniegt pierādījumus skatot kā garantiju, kas nodrošina, ka pierādījumi netiek meklēti “uz labu laimi”, pastāvot neskaidrām aizdomām. Tāpat tiek atzīta to saistība ar nevainīguma prezumpcijas principu un procesuālās līdzvērtības principu. Latvijai saistošā tiesību aktā - Direktīvā par tiesībām uz informāciju⁴⁹⁶ - jau ir ietverts viens no tiesību sevi neapsūdzēt elementiem - tiesības klusēt, nosakot būtisku šo tiesību procesuālo garantiju – tiesības uz informāciju par minētajām tiesībām. Arī citām procesuālajām tiesībām, kas ietvertas Eiropas Savienības tiesību aktos, kā tiesībām uz advokāta palīdzību, ir būtiska nozīme, lai dalībvalstīs tiesības sevi neapsūdzēt tiktu efektīvi nodrošinātas. Priekšlikumā Direktīvai par tiesībām piekļūt advokātam⁴⁹⁷ 9. panta pirmā daļā ietvertie nosacījumi, kas jāievēro, lai atteikšanās no advokāta būtu tiesiska, t.i., ka personai ir jābūt iepazīstinātai ar šādas atteikšanās sekām, jābūt spējīgai saprast šīs sekas, tai ir jābūt brīvprātīgai un nepārprotamai, atbilst gan ECT izstrādātajiem nosacījumiem, kas piemērojami gadījumā, ja persona atsakās no tiesību uz taisnīgu tiesu elementiem, gan Romas Statūtos noteiktajiem vainas atzīšanas priekšnosacījumiem. Minētie nosacījumi ir piemērojami arī gadījumā, ja persona atsakās no tiesībām sevi neapsūdzēt, un tos būtu nepieciešams atzīt arī Latvijā.

Nodaļā tika atklāts, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir starptautisks cilvēktiesību pamatprincips, kas noteikts Latvijai saistošos cilvēktiesību dokumentos. Starptautisko tiesību sistēmu analīze atklāj gan vienojošus, gan atšķirīgus tiesību sevi neapsūdzēt satura elementus. Tomēr šī atšķirīgā izpratne kopumā nav uzskatāma par kavējošu, bet gan veicinošu aspektu, kas ļauj izprast tiesību sevi neapsūdzēt patieso būtību un nozīmi. Nodaļā atklātajām atziņām ir būtiska nozīme, lai varētu izvērtēt tiesības sevi neapsūdzēt Latvijas kriminālprocesuālajā regulējumā, kā arī praksē. Tomēr vispirms ir nepieciešams noskaidrot būtiskāko jautājumu - kāpēc minētās tiesības ir nepieciešams aizsargāt. Nodaļā jau tika vērsta uzmanība uz minēto tiesību pamatojumu, tomēr dažādās starptautiskās tiesību sistēmās tas atšķiras. Tāpēc nākamajā nodaļā autore, ņemot vērā iepriekš veikto analīzi, atklās, kāpēc tiesības sevi neapsūdzēt ir būtiskas un nepieciešamas.

⁴⁹⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva Nr. 2012/13/ES (2012. gada 22. maijs) par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā, ES Oficiālais vēstnesis, L 142, 01.06.2012., 1./10.lpp.

⁴⁹⁷ Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvai par tiesībām piekļūt advokātam kriminālprocesa ietvaros un tiesībām sazināties pēc aizturēšanas. Eiropas Komisija, 08.06.2011. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0326:FIN:LV:PDF> (aplūkots 2013.12.maijā).

3. Tiesību sevi neapsūdzēt pamatojums un vieta Latvijas kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā

Nodaļas mērķis ir atklāt tiesību sevi neapsūdzēt nozīmi un vietu kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā. Pirmajā apakšnodaļā autore pamatos, ka tiesībām sevi neapsūdzēt ir divējāda nozīme. Pirmkārt, tiks pierādīts, ka minētās tiesībās kā procesuāla rakstura tiesības palīdz novērst taisnīguma kļūdas jeb, citiem vārdiem, gadījumus, kad nevainīgas personas tiek atzītas par vainīgām noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Otrkārt, nodaļā tiks atklāts, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir patstāvīgas tiesības jeb tiesības pēc būtības, kas palīdz nodrošināt tiesiskumu. Treškārt, autore izvērtēts, kādos gadījumos ir attaisnojama tiesību sevi neapsūdzēt ierobežošana. Tiesību sevi neapsūdzēt pamatojums atklās arī tiesību sevi neapsūdzēt saistību ar citiem kriminālprocesa pamatprincipiem. Otrajā apakšnodaļā tiks izvērtēta KPL noteikto kriminālprocesa pamatprincipu sistēma un pamatots, kāpēc tiesības sevi neapsūdzēt ir nepieciešams tieši noteikt kā vienu no kriminālprocesa pamatprincipiem KPL.

3.1. Tiesību sevi neapsūdzēt pamatojums

Ārvalstu tiesību zinātnieku darbos ir izstrādāti daudzi tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumi, vienlaikus ir arī ļoti plašs apjoms zinātniskās literatūras, kurās tās tiek kritizētas.⁴⁹⁸ Biežāk norādītie tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumi ir, ka minētās tiesības: 1) nodrošina, ka, iegūstot pierādījumus, netiek pārkāptas personas cilvēktiesības, jo īpaši, spīdzināšanas un pazemošanas aizlieguma princips⁴⁹⁹; 2) nodrošina, ka persona netiek nostādīta nežēlīgas izvēles (*cruel choices* – angļu v.) priekšā tikt sodītai par nesadarbošanos, sniegt apsūdzošus pierādījumus vai melot, pastāvot riskam, ka tiks saukta pie atbildības par nepatiesu liecību sniegšanu⁵⁰⁰; 3) aizsargā nevainīgas personas⁵⁰¹; 4)

⁴⁹⁸ Tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumu analīzi sk. Easton S. *The Case for the Right to Silence*, 2nd ed., Aldershot etc.: Ashgate, 1998, p.163-168.; Roberts P., Zuckerman A. *Criminal Evidence*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010, p.408- 420.; Redmayne M. Rethinking the Privilege against Self-Incrimination. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2007, 27(2), p.209.-232.; Allen R. J. Theorizing about Self-Incrimination. *Cardozo Law Review*, 2008, Vol.30, No.3, p.729-750.; Theophilopoulos C. *The Right to Silence and the Privilege against Self-Incrimination: a Critical Examination of a Doctrine in Search of Cogent Reasons*. PhD thesis, University of South Africa 2011, p. 22-152. Pieejams: <http://uir.unisa.ac.za/handle/10500/1058?show=full> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁴⁹⁹ Sk. Dissenting Opinion of Judge Martens Joined by Judge Kuris. Eiropas Cilvēktiesību tiesas lieta: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 8.

⁵⁰⁰ Sk. Greenawalt R. K. Silence as a Moral and Constitutional Right. *William & Mary Law Review*, 1981, Vol.23, Issue 1, p. 39. Citēts: Allen R. J. Theorizing about Self-Incrimination. *Cardozo Law Review*, 2008, Vol.30, No.3, p.732.; *Murphy v. Waterfront Comm'n*, 378 U.S. 52, 55 (1964). Citēts: Allen R. J., Mace M. K. *The Self-Incrimination Clause Explained and Its Future Predicted*. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 2003. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=480143> (aplūkots 2013.12.maijā), p.2.

palīdz atklāt noziedzīgus nodarījumus⁵⁰²; 5) motivē amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu, iegūt pierādījumus⁵⁰³; 6) izriet no nevainīguma prezumpcijas principa⁵⁰⁴; 7) aizsargā cilvēka cieņu un autonomiju⁵⁰⁵; 8) aizsargā personas privātumu⁵⁰⁶; 9) nodrošina, ka persona netiek piespiesta nodarīt sev nopietnu kaitējumu⁵⁰⁷; 10) aizsargā personas izvēles brīvību sadarboties un palīdzēt atklāt noziedzīgus nodarījumus⁵⁰⁸; 11) kompensē efektīvu procesuālo garantiju nenodrošināšanu pirmstiesas procesā⁵⁰⁹. Ņemot vērā daudzus viedokļus, tiesību doktrīnā bieži tiek norādīts, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir ļoti grūti vai pat neiespējami pamatot.⁵¹⁰ Minēto teoriju galvenais trūkums ir tas, ka tās ir izvērītas, lai pamatotu tikai atsevišķus tiesību sevi neapsūdzēt satura elementus, bet neatklāj to kopējo nozīmi.

Ņemot vērā, ka tiesības sevi neapsūdzēt izriet no vispārīgā taisnīgas tiesas principa, vispirms ir nepieciešams noskaidrot, kādi ir kriminālprocesuāla rakstura taisnīgas tiesas elementu kopējie mērķi un nozīme, kas pēc tam ļauj izvērtēt, kādā veidā tiesības sevi neapsūdzēt veicina to

⁵⁰¹ Sk. Seidmann D. J., Stein A. The Right to Silence Helps the Innocent: A Game-Theoretic Analysis of the Fifth Amendment Privilege. *Harvard Law Review*, 2000, December, Vol.114, No.2, p. 431.; Dissenting Opinion of Judge Martens Joined by Judge Kuris. Eiropas Cilvēktiesību tiesas lieta: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 8.

⁵⁰² Sk. Seidmann D. J., Stein A. The Right to Silence Helps the Innocent: A Game-Theoretic Analysis of the Fifth Amendment Privilege. *Harvard Law Review*, 2000, December, Vol.114, No.2, p.430.

⁵⁰³ Sk. Redmayne M. Rethinking the Privilege against Self-Incrimination. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2007, 27(2), p. 225.

⁵⁰⁴ Sk. Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.348.; Bogan P. Self-Incrimination, the Right to Silence, and the Reverse Burden of Proof. In: *Human Rights in the Investigation and Prosecution of Crime*. Colvin M. and Cooper J. (ed. by) Oxford; New York: Oxford University Press, 2009, p.347.; *Principles of Evidence in International Criminal Justice*. Khan K. A. A., Buisman C., Gosnell C. (ed. by). Oxford etc.: Oxford University Press, 2010, p.39.; Corstens G., Pradel. G. *European Criminal Law*. Hague: Kluwer Law International, 2002, p. 415.; Dissenting Opinion of Judge Martens Joined by Judge Kuris. Eiropas Cilvēktiesību tiesas lieta: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 8.

⁵⁰⁵ Sk. Taslitz A. E. Confessing in the Human Voice: A Defense of the Privilege against Self-Incrimination, *Cardozo Pub. L. Pol'y & Ethics J.*, 2008, Vol.7, p. 206.; Pieejams: http://works.bepress.com/andrew_taslitz/4 (aplūkots 2013.12.maijā).

⁵⁰⁶ Sk. Ibid; Arenella P. Schmerber and the privilege against self – incrimination. *American Criminal Law Review*, 1982, Vol.20, p.31-61. Citēts: Allen R. J., Mace M. K. The Self-Incrimination Clause Explained and Its Future Predicted. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 2003. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=480143> (aplūkots 2013.12.maijā) p. 21.; Gerstein R. S. Privacy and Self-Incrimination. *Ethics*, 1970, Vol.80, No.2, p.87-101.

⁵⁰⁷ Sk. Gerstein R. S. Privacy and Self-Incrimination. *Ethics*, 1970, Vol.80, No.2, p.87-101.; Greenawalt R. K. Silence as a Moral and Constitutional Right, *William & Mary Law Review*, 1981, Vol.23, Issue 1, p.15, 39. Citēts: Allen R. J. Theorizing about Self-Incrimination. *Cardozo Law Review*, 2008, Vol.30, No.3, p.732.

⁵⁰⁸ Sk. Redmayne M. Rethinking the Privilege against Self-Incrimination. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2007, 27(2), p.225.; Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.96.; Ashworth A. Self-Incrimination in European Human Rights Law - A Pregnant Pragmatism? Symposium: The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume 30, Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://www.cardozolawreview.com/Joomla1.5/content/30-3/ASHWORTH.30-3.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā). p. 10.-11., 13.; George C. T. III, Bilder M. D. Aristotle's Paradox and the Self-Incrimination Puzzle. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 1991, Vol.82, No.2, p. 243, 271.; Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 29.novembris, Nr.48.

⁵⁰⁹ Sk. Summers S. J. Fair Trials: the European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights. Oxford etc.: Hart, 2007, p.162.-163.; Choo A., Compelling the Provision of Information: The Privilege Against Self-Incrimination as a Human Right, 2010, September 13, Warwick School of Law Research Paper No. 2010/20. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=1676137> (aplūkots 2013.12.maijā), p.13.

⁵¹⁰ Redmayne M. Rethinking the Privilege against Self-Incrimination. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2007, 27(2), p. 218.; Allen R. J. Theorizing about Self-Incrimination. *Cardozo Law Review*, 2008, Vol.30, No.3, p.729.; Amar A. R. *The Constitution and Criminal Procedure: First Principles*, 1997, New Haven: Yale University Press, p.69.

sasniegšanu. Turklāt šāda pieeja atbilst arī ECT praksei, kurā tiek norādīts, ka tiesības sevi neapsūdzēt palīdz sasniegt ECTK 6. panta mērķus.⁵¹¹

Pirmkārt, taisnīgas tiesas kriminālprocesuāla rakstura elementi, to starpā tiesības sevi neapsūdzēt, kā procesuāla rakstura tiesības ir nepieciešamas, lai varētu sasniegt taisnīgumu kā kriminālprocesa galveno mērķi. Zinātniece *Sjūzena Īstone (Susan Easton)* norāda, ka diskusija par to, vai tiesības sevi neapsūdzēt ir nepieciešams aizsargāt, atspoguļo konfliktu starp noziedzības kontroles modeli (*crime control* – angļu v.) un pienācīga procesa modeli (*due process* – angļu v.). Zinātnieki, kas aizstāv tiesību sevi neapsūdzēt nozīmi, uzsver nepieciešamību aizsargāt apsūdzētā tiesības, kas atspoguļo vērtības, kuras ietver taisnīgums un nevainīguma prezumpcija. Savukārt tie, kas dod priekšroku noziedzības novēršanas modelim, teiktu, ka tiesības aizsargā vainīgās personas un atvieglo noziedzniekiem manipulēšanu ar kriminālprocesa sistēmu.⁵¹² Balstoties uz atšķirīgajām interesēm, kuras nepieciešams primāri aizsargāt kriminālprocesā, *Herberts Pakers (Herbert L. Packer; 1925 – 1972)* ir izstrādājis divus pretējus kriminālprocesa teorētiskos modeļus - noziedzības kontroles modeli un pienācīga procesa modeli. Pirmais modelis par primārām atzīst kārtības un drošības nodrošināšanas un efektīvas tiesvedības aizsardzības intereses un ietver noteikumus, kas ļauj izmeklētājiem efektīvi atklāt noziedzīgus nodarījumus. Otrais modelis savukārt ir balstīts uz personas tiesību aizsardzību kriminālprocesa laikā, kuru mērķis ir pēc iespējas nodrošināt uzticamu pierādījumu vākšanu un samazināt kļūdu iespēju.⁵¹³ Mūsdienās ir atzīts pēdējais no modeļiem, kas paredz, ka, lai gan noziedzīgu nodarījumu atklāšana un personas saukšana pie atbildības ir būtiska, tā ir jāsasniedz caur atbilstošu procesu.⁵¹⁴ Darba turpinājumā tiks atklāts, ka tiesības sevi neapsūdzēt būtiski samazina taisnīguma kļūdas.

Otrkārt, tiesības sevi neapsūdzēt līdzās citiem taisnīgas tiesas elementiem ir nepieciešamas, lai nodrošinātu tiesiskumu (*promoting the rule of law; pursuit substantial fairness* – angļu v.). Proti, tām ir arī patstāvīga nozīme jeb tās ir tiesības pēc būtības. Tiesību uz taisnīgu tiesu patstāvīgs mērķis ir aizsargāt cilvēktiesības. Zinātnieki *Endrjū Ešvorts (Andrew Ashworth)* and *Maiks Redmains (Mike Redmayne)* atzīst, ka kriminālprocesā ir jānodrošina uz tiesībām balstīta pieeja, t.i., cilvēktiesību ievērošana ir kriminālprocesa patstāvīgs mērķis, kas ir jānodrošina vienlaicīgi ar taisnīguma nodrošināšanu procesā, notiesājot vainīgas un attaisnojot nevainīgas personas.⁵¹⁵ Tāpat tiesības uz

⁵¹¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā 18731/91 *John Murray v United Kingdom*, para. 45.; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 68.

⁵¹² Easton S. *The Case for the Right to Silence*, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998, p.xi.

⁵¹³ Racker H. *The Limits of the Criminal Sanction*, Oxford UP, 1968, p.153. In: Padfield N. *Text and Materials on the Criminal Justice Process*. 4th ed. Oxford etc.: Oxford University Press. 2008.; Sk. arī Azubalyte R. *Tendencies of the Development of the Lithuanian Criminal Procedure Law*. Mykolas Romeris University periodical reviewed research papers *Jurisprudence*, 2010, No. 1(119), p.283.; *Criminal Justice: Local and Global*. Drake D., Muncie J., Westmarland L. (ed. by) Cullompton etc.: Willan Publishing; Milton Keynes: Open University, 2010, p.14.; Ashworth A., Redmayne M. *The Criminal Process*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.38-39.

⁵¹⁴ Pati R. *Due Process and International Terrorism*. Leiden, Boston: Nijhoff, 2009, p.32.

⁵¹⁵ Ashworth, A., Redmayne, M. *The Criminal Process*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.45.

taisnīgu tiesu ir nepieciešamas, lai aizsargātu tiesisko sistēmu. *Sāra Samersa (Sarah Summers)* atzīst, ka tiesību uz taisnīgu tiesu kriminālprocesuālie elementi ir kļuvuši par sinonīmu procesuāla rakstura garantijām, uzskatot, ka tiesiskums var tikt nodrošināts bez procesuālās sistēmas institucionālās formas.⁵¹⁶ Šāda pieeja neņem vērā tiesību materiālo nozīmi, kas atklājas vēsturiskā un empīriskā kontekstā, un atspoguļo nevienlīdzīgās attiecības starp indivīdu un valsti, kur indivīds ir vājākā no pusēm.⁵¹⁷ Uz tiesībām balstīta pieeja nosaka, ka valsts darbībai pret personu ir jāatbilst iepriekš ieviestiem tiesiskiem standartiem, kuri spēj regulēt procesu un atspoguļo sabiedrībā pastāvošos morālos principus.⁵¹⁸ Šī pieeja ir balstīta uz vienlīdzības principu, nodrošinot, ka šie standarti tiek attiecināti vienādi uz visām personām, nepieļaujot valsts patvaļu.⁵¹⁹ Turklāt valsts darbībai uzliktie tiesiskie standarti ir veidoti, lai aizsargātu cilvēka cieņu kā demokrātiskas sabiedrības augstāko vērtību, kā arī lai nodrošinātu citu cilvēktiesību aizsardzību. Tiesības sevi neapsūdzēt būtiski palīdz nodrošināt šos mērķus.

Darba turpinājumā autore vispirms pamatos, ka tiesības sevi neapsūdzēt kā procesuāla rakstura tiesības būtiski samazina taisnīguma kļūdas, t.i., palīdz nodrošināt, ka nevainīgas personas netiek atzītas par vainīgām noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kā arī vienlaikus pamatos, ka to atcelšana vai ierobežošana būtiski nepalīdzētu atklāt noziedzīgus nodarījumus. Pēc tam autore pamatos, ka tiesības sevi neapsūdzēt kā tiesības pēc būtības nodrošina, ka kriminālprocess tiek veikts, ievērojot iepriekš pieņemtus tiesiskus un morāles normām atbilstošus noteikumus, un tādējādi veicina cilvēktiesību ievērošanu un visas tiesiskās sistēmas aizsardzību. Tāpat tiks atklāts, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir cieši saistītas ar nevainīguma prezumpcijas principu, kā arī tiesībām uz aizstāvību un procesuālās līdzvērtības principu. Minēto pamatojumu ticamība tiks pierādīta, izmantojot Pētījuma rezultātā iegūtos datus, kas ļaus izvērtēt esošo situāciju Latvijā un atklāt praksē sastopamās problēmas attiecībā uz minēto tiesību efektīvu nodrošināšanu. Visbeidzot autore aplūkos jautājuma, uz kāda pamata tiesības sevi neapsūdzēt var tikt ierobežotas.

3.1.1. Nevainīgu personu aizsardzība

Tiesību sevi neapsūdzēt kā procesuāla rakstura tiesību pamatmērķis ir nodrošināt, ka nevainīgas personas netiek atzītas par vainīgām noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Iepriekšējā nodaļā tika atklāts, ka minētā tiesību nozīme ir atzīta ANO un Starptautiskās Krimināltiesas tiesību sistēmā,

⁵¹⁶ Summers S. J. *Fair Trials: the European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights*. Oxford etc.: Hart, 2007, p.169, 172.; Šāds viedoklis ir atrodams arī Latvijas tiesību doktrīnā, tiesības uz taisnīgu tiesvedību pēc tiesību satura iedalot procesuālās tiesībās. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 25.lpp.

⁵¹⁷ Easton S. *The Case for the Right to Silence*, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998, p.187.

⁵¹⁸ Stumer A. *The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives*. Oxford etc.: Hart, 2010, p.37.; Summers S. J. *Fair Trials: the European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights*. Oxford etc.: Hart, 2007, p. 173.; Sk. Easton S. *The Case for the Right to Silence*, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998, p.187.

⁵¹⁹ Summers S. J. *Fair Trials: the European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights*. Oxford etc.: Hart, 2007, p.173.; Easton S. *The Case for the Right to Silence*, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998, p.187.

ECT judikatūrā, kā arī Eiropas Savienības tiesību sistēmā. Zinātnieki *E. Ešvorts* un *M. Redmains* atzīst: “Krimināllietas iztiesāšanā var tikt pieļautas divu veidu kļūdas – vainīgas personas attaisnošana un nevainīgas personas notiesāšana – pēdējā ir daudz nopietnāka, jo tā nodara milzīgu netaisnību personai [..].”⁵²⁰ Amerikāņu tiesību zinātnieks *Džims Petro (Jim Petro)* norāda, ka uzskats, ka amerikāņu tiesību sistēmā gandrīz nekad netiek notiesātas nevainīgas personas un ka tikai vainīgas personas tiek notiesātas, ir kaitīgi mīti par Amerikāņu tiesību sistēmu.⁵²¹ Minēto var attiecināt arī uz Eiropas valstīm⁵²², tai skaitā Latviju. Darba turpinājumā tiks atklāts, kā tiesības sevi neapsūdzēt palīdz novērst taisnīguma kļūdas, t.i., gadījumus, kad nevainīgas personas tiek atzītas par vainīgām noziedzīga nodarījuma izdarīšanā divos veidos. Pirmkārt, šaurākā nozīmē minētās tiesības nodrošina, ka kriminālprocesā netiek iegūti pierādījumi, kas nav ticami, t.i., izmantojot neatbilstošas piespiešanas metodes. Otrkārt, minētās tiesības plašākā nozīmē nodrošina, ka personas sniegtie pierādījumi vai pierādījumu nesniegšana tiek vērtēti atbilstoši, lai konstatētu personas vainu.

Pirms pievērsties jautājumam, kādā veidā tiesības sevi neapsūdzēt aizsargā nevainīgas personas, ir nepieciešams noskaidrot, vai tās viennozīmīgi traucē krimināllietu izmeklēšanai un vai to atcelšana sniegtu būtisku labumu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai. Ārvalstu tiesību zinātnieku darbos kā galvenais arguments pret tiesību sev neapsūdzēt aizsardzību tiek norādīts, ka minētās tiesības ne tikai neaizsargā nevainīgas personas, bet arī palīdz izvairīties no kriminālatbildības un soda personām, kas ir izdarījušas noziedzīgu nodarījumu, un apgrūtina procesa virzītājiem atklāt noziedzīgus nodarījumus. Minēto viedokli aizstāv pazīstamākais tiesību sevi neapsūdzēt kritiķis, deviņpadsmitā gadsimta angļu tiesību zinātnieks *Džeremijss Bentams (Jeremy Bentham; 1748 – 1832)*.⁵²³ Zinātnieks norāda, ka noteikumi, kas aizsargā apsūdzēto no pierādījumu sniegšanas, kalpo vienīgi noziedznieku un citu ļaundaru (*evil-doers* – angļu v.), kā arī advokātu interesēm un nav saistīti ar nevainīgu personu aizsardzību.⁵²⁴ Ja noziedzniekiem tiktu piedāvāts izstrādāt noteikumus, kas viņus aizsargā, tie būtu pirmie noteikumi, kas tiktu pieņemti.⁵²⁵ Neizbēgamas sekas privilēģijai klusēt ir, ka tiek izslēgts visticamākais patiesības pierādījums, kas ir pieejams tikai apsūdzētajai personai. Tādējādi tā ir neracionālu aizspriedumu produkts, kurai nav atrodams pārliecinošs pamatojums.⁵²⁶

⁵²⁰ Ashworth A., Redmayne M. *The Criminal Process*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.22.

⁵²¹ Petro J., Petro N. *False Justice: Eight Myths That Convict the Innocent*. New York: Kaplan Publishing, 2010, p.221, 224.

⁵²² *Wrongful Conviction: International Perspectives on Miscarriages of Justice*. Huff C. R., Killias M. (ed. by). USA, Philadelphia: Temple University Press, 2008, p.289.

⁵²³ Sk. Bentham J. *Rationale of Judicial Evidence. Special Applied to English Practice*. 5 volumes, Mill J. S. (ed. by), London: Hunt & Clarke, 1843, p. 207.-283.; Bentham J. *Treatise on Judicial Evidence. Extracted from the Manuscripts of Jeremy Bentham, Esq. by M. Dumont*, 1 volume, London: Baldwin, Cradock & Joy, 1825, p.240-245.

⁵²⁴ Bentham J. *Rationale of Judicial Evidence. Special Applied to English Practice*. 5 volumes, Mill J. S. (ed. by), London: Hunt & Clarke, 1843, p.221.

⁵²⁵ Bentham J. *Treatise on Judicial Evidence. Extracted from the Manuscripts of Jeremy Bentham, Esq. by M. Dumont*, 1 volume, London: Baldwin, Cradock & Joy, 1825, p.241.

⁵²⁶ Bentham J. *Rationale of Judicial Evidence. Special Applied to English Practice*. 5 volumes, edited by John Stuart Mill, London: Hunt & Clarke, 1843, p.208, 459.

Tiesību zinātniece S. Īstone norāda, ka *Bentama* teorija mūsdienās nav pamatota. *Bentams* kā galveno kriminālprocesa mērķi atzina patiesības noskaidrošanu un uzskatīja, ka atsaukšanās uz cilvēktiesību ievērošanas prasību, kas ir pretrunā ar šo mērķi, nav pārlicinoša.⁵²⁷ Lai gan zinātnieks uzskatīja, ka nevainīgu personu sodīšana nodara daudz lielāku ļaunumu nekā vainīgo attaisnošana, tajā pašā laikā viņš ignorēja apstākli, ka apsūdzētā liecības nav uzticamas.⁵²⁸ Tiesību zinātniece vērs uzmanību, ka *Bentama* viedoklis, ka tiesības klusēt ir atceļamas, ir jāskata kopsakarā ar viņa aso kritiku pret pierādījumu nepieļaujamības noteikumiem (*exclusionary law* – angļu v.) kopumā, turklāt tas tiek attiecināts vienīgi uz tiesas procesu. Deviņpadsmitā gadsimta sākumā vēl nepastāvēja efektīva izmeklēšanas sistēma, lai kontrolētu noziedzību, salīdzinājumā ar mūsdienām, kad pastāv plašas iespējas iegūt pierādījumus, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas. No mūsdienu viedokļa raugoties ir daudz mazāks pamatojums apgalvojumam, ka gadījumā, ja persona nesniedz pierādījumus, ir neiespējami atklāt noziedzīgu nodarījumu.⁵²⁹

Bentama teorijas galvenais trūkums ir tas, ka tā prezumē, ka gadījumā, ja apsūdzētajam būs pienākums sniegt liecības, tad tās būs patiesas. Mūsdienās vairs netiek apšaubīts, ka personas, kas tiek apsūdzētas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, ir personiski ieinteresētas lietas iznākumā. Viņām ir motivācija melot, lai izvairītos no kriminālatbildības, tāpēc sniegtajām liecībām ir zema ticamība. Ņemot vērā, ka apsūdzēto personu liecības nav ticams pierādījums, tiesību doktrīnā, lai pamatotu tiesības sevi neapsūdzēt, ir izvirzīti t.s. veltīguma un neuzticamības (*futility and unreliability* – angļu v.) argumenti. Tiesību zinātnieks *Džons Henrijs Vigmors* (*John Henry Wigmore*; 1863–1943) norāda, ka nav iespējams garantēt, ka apsūdzētais runās taisnību, ko nosaka pašsaglabāšanās instinkts, tāpēc ir veltīgi spiest personu liecināt.⁵³⁰

ASV tiesības sevi neapsūdzēt tika sākotnēji pamatotas, norādot, ka tās aizsargā personas no nežēlīgas izvēles (*cruel choices* – angļu v.) tikt sodītam par nesadarbošanos, sniegt apsūdzošus pierādījumus vai melot, pastāvot riskam, ka par to tiks sauktas pie atbildības par nepatiesas liecības sniegšanu.⁵³¹ Tas saistāms ar viduslaikos pastāvošo reliģisko uzskatu, ka ir morāli nepareizi piespiest personas melot, dodot zvērestu, jo tādējādi tiek izdarīts noziegums Dieva priekšā.⁵³² *Bentams* noraida nežēlīgas izvēles pamatojumu, kā “vecas sievas argumentāciju” (*old woman's reasoning* – angļu

⁵²⁷ Easton S. *The Case for the Right to Silence*, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998, p.168.

⁵²⁸ Ibid, p.165,168.

⁵²⁹ Ibid, p.147.

⁵³⁰ Wigmore J. H. *Wigmore on Evidence*, McNaughton rev., Boston: Little, Brawn, 1961, Vol.8, para. 2265. Citēts Easton S. *The Case for the Right to Silence*, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998, p.169.

⁵³¹ Sk., piem., Greenawalt R. K. *Silence as a Moral and Constitutional Right*, *William & Mary Law Review*, 1981, Vol.23, Issue 1, p.15, 39. Citēts: Allen R. J. *Theorizing about Self-Incrimination*. *Cardozo Law Review*, 2008, Vol.30, No.3, p.732.; *Murphy v. Waterfront Comm'n*, 378 U.S. 52, 55 (1964). Citēts: Allen R. J., Mace M. K. *The Self-Incrimination Clause Explained and Its Future Predicted*. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 2003. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=480143> (aplūkots 2013.12.maijā), p.2.

⁵³² Easton S. *The Case for the Right to Silence*, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998, p.169.; Theophilopoulos C. *The Privilege Against Self-Incrimination and the Distinction Between Testimonial and Non-Testimonial Evidence*. *South African Law Journal*, 2010, Vol.127, Issue 01, p.113.

v.).⁵³³ Arī mūsdienu tiesību doktrīnā minētā teorija ir kritizēta, norādot, ka tā aizsargā tikai vainīgas personas. Nevainīgas personas netiek nostādītas šādas cietsirdīgas vai neētiskas izvēles priekšā, jo tās var sniegt patiesas liecības, savukārt vainīgas personas nevar sūdzēties, ka sabiedrība tām neļauj izbēgt no apsūdzības, nesniedzot pierādījumus.⁵³⁴ Mūsdienās šī teorija ir attīstīta citā virzienā, atzīstot nevis nepieciešamību aizsargāt personu, bet gan aizsargāt efektīvu krimināllietu atklāšanu, ko var traucēt personas nepatiesas liecības.

Tiesību zinātnē ir pausti pretēji viedokļi par to, vai tiesības sevi neapsūdzēt, garantējot, ka persona nesniedz nepatiesas liecības, palīdz vai traucē atklāt noziedzīgus nodarījumus. Zinātnieki *Daniels Zeidmans (Daniel J. Seidmann)* un *Aleks Šteins (Alex Stein)*, izmantojot uz loģiku balstītu pieeju, pamato tēzi, ka tiesības klusēt var aizsargāt nevainīgas personas. Viņi norāda, ka, ja netiktu nodrošinātas minētās tiesības, tas iedrošinātu runāt vainīgas personas, kā rezultātā izmeklētājiem būtu grūtāk nošķirt vainīgas personas, kas melo, no nevainīgām personām, kas saka patiesību. Līdz ar to vainīgie tiktu sajaukti ar nevainīgām personām, kā rezultātā izmeklētāji izslēgtu nevainīgu personu attaisnojošās liecības.⁵³⁵

Zinātniece *S. Īstone* atbalsta *Zeidmana* un *Šteina* teoriju, norādot, ka tiesību klusēt nodrošināšana var palīdzēt patiesības atklāšanai, jo personas kā pierādījuma avota izmantošana, lai pamatotu lietu pret viņu, var novest pie citu pierādījumu neatklāšanas un pavājināt izmeklēšanas efektivitāti, kā arī veicināt neatbilstošu policijas darbību.⁵³⁶

Minētā teorija ir daudz kritizēta, cita starpā norādot, ka arī nepatiesas liecības un izvairīšanās no liecību sniegšanas var palīdzēt noskaidrot vainīgo personu.⁵³⁷ Zinātnieks *Redmains* norāda, ka *Zeidmana* un *Šteina* teorija ir apšaubāma, ciktāl tā apgalvo, ka minēto tiesību atcelšana veicinātu, ka procesa virzītāji mazāku svaru piešķirtu liecībām. Ticamāk ir, ka neatkarīgi no procesuālajiem noteikumiem, izmeklētāji maz nozīmes piešķirs apstāklim, ka persona liecina, bet vairāk uzmanības veltīs to saturam un to saskaņai ar citiem pierādījumiem. *Redmains* vērs uzmanību uz apstākli, ka praksē lielākā daļa apsūdzēto izvēlas liecināt un tiesības klusēt tiek izmantotas ļoti reti. Tajā pašā laikā *Redmains* norāda, ka tiesību sevi neapsūdzēt ierobežošana, piemēram, atļaujot tiesai izdarīt nelabvēlīgus secinājumus par personas vainu, lai gan nepalīdzētu nevainīgām personām, tomēr to atcelšana maz palīdzētu atklāt vainīgos, jo vainīgie parasti sniegs nepatiesas liecības, nevis atzīsies, un

⁵³³ Bentham J. Rationale of Judicial Evidence. Special Applied to English Practice. 5 volumes, Mill J.S. (ed. by), London: Hunt & Clarke, 1843, p.37.

⁵³⁴ Dissenting Opinion of Judge Martens Joined by Judge Kuris. Eiropas Cilvēktiesību tiesas lieta: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, 12.atsauce, Allen R. J. Theorizing about Self-Incrimination. *Cardozo Law Review*, 2008, Vol.30, No.3, p.731.

⁵³⁵ Seidmann D. J., Stein A. The Right to Silence Helps the Innocent: A Game-Theoretic Analysis of the Fifth Amendment Privilege. *Harvard Law Review*, 2000, December, Vol.114, No.2, p.431.

⁵³⁶ Easton S. The Case for the Right to Silence, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998, p.180.

⁵³⁷ Van Kessel G. Quieting the Guilty and Acquitting the Innocent: A Close Look at a New Twist on the Right to Silence. *Indiana Law Review*, 2002, Vol.35, p.925.; Roberts P., Zuckerman A. *Criminal Evidence*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010, p.422-425.

bieži nebūs viegli šos melus pierādīt. Tādējādi viņš secina, ka tiesību klusēt atcelšana daudz nepalīdzētu precīzāk noskaidrot lietas faktiskos apstākļus.⁵³⁸

Apgalvojumu, ka lielākā daļa apsūdzēto sniedz liecības, apstiprina Pētījuma dati.⁵³⁹ Pētījums arī apstiprina viedokli, ka procesa virzītāji apzinās, ka personas sniegtās liecības bieži ir nepatiesas.⁵⁴⁰ Interesanti, ka, salīdzinājumā ar procesa virzītājiem, procentuāli daudz mazāk no aptaujātajiem aizstāvjiem norāda, ka personas bieži sniedz nepatiesas liecības,⁵⁴¹ kas var liecināt, ka tiesību uz aizstāvja palīdzību efektīva garantēšana, var palīdzēt nodrošināt, ka personas kā aizstāvības pozīciju izvēlas klusēšanu, nevis melošanu. Pētījuma dati liecina, ka uzskats, ka tiesību sevi neapsūdzēt, jo īpaši, tiesību nesniegt liecības un neatzīt vainu, atcelšana vai ierobežošana Latvijā palīdzētu sasniegt kriminālprocesa mērķi – efektīvāk atklāt noziedzīgus nodarījumus, nav pamatots. Savukārt, kā tiks atklāts darba turpinājumā, tādējādi lielā mērā tiktu palielināta iespēja, ka tiek pieļautas taisnīguma kļūdas.

Tiesības sevi neapsūdzēt palīdz novērst gadījumus, kad nevainīgas personas tiek atzītas par vainīgām divos veidos. Pirmkārt, tās šaurākā procesuālā nozīmē aizsargā nevainīgas personas, aizliedzot izmantot prettiesiskas piespiešanas metodes, lai panāktu liecību sniegšanu un vainas atzīšanu, jo piespiešanas rezultātā arī nevainīgas personas var atzīt vainu un sniegt apsūdzošas liecības.

Vainas atzīšana ir viens no galvenajiem iemesliem, kā rezultātā nevainīgas personas tiek atzītas par vainīgām noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā.⁵⁴² Viena no skandalozākajām lietām ir t.s. *Hodžsona lieta. Roberts Grehems Hodžsons (Robert Graham Hodgson – angļu v.)* atzina vainu slepkavībā, par ko viņu 1982. gadā 29 gadu vecumā notiesāja, piespriežot brīvības atņemšanu uz mūžu. 2009. gadā pēc 27 cietumā pavadītiem gadiem Anglijas un Velsas Augstākās tiesas priekšsēdētājs (*Lord Chief Justice – angļu v.*) personu attaisnoja, pamatojoties uz DNS testa rezultātiem, kas apliecināja, ka viņš nav slepkava. Iznākot brīvībā, vīrietim nu jau bija 56 gadi.⁵⁴³ Tas ir tikai viens no neskaitāmiem gadījumiem, kad nepatiesas vainas atzīšanas rezultātā nevainīgas personas tiek atzītas par vainīgām noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā un izcietušas brīvības

⁵³⁸ Redmayne M. Rethinking the Privilege against Self-Incrimination. Oxford Journal of Legal Studies, 2007, 27(2), p.220.

⁵³⁹ Pielikuma Nr.1. grafiks 1.20.

⁵⁴⁰ Pētījumā 75% no aptaujātajiem procesa virzītājiem norāda, ka personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, bieži sniedz nepatiesas liecības, 15% norāda, ka personas biežāk klusē, nekā sniedz nepatiesas liecības, 7% uzskata, ka personas reti sniedz nepatiesas liecības. Pielikuma Nr.2. grafiks 2.4.

⁵⁴¹ Pielikuma Nr.3. grafiks 3.21.

⁵⁴² Dennis I. H. The Law of Evidence. 2nd ed. London: Sweet & Maxwell, 2002, p.177.

⁵⁴³ Gudjonsson G. H. The Psychology of False Confessions: A Review of the Current evidence, in Police Interrogations and False Confessions: Current Research, Practice, and Policy Recommendations. Lassite D. G., Meissner C. A. (ed.by) Washington: American Psychological Association, 2010, p.32.; Grey R. Confession of Guilt, Discovery of Innocence. New Journal of European Criminal Law. Quarterly Journal. 2009, Vol.0. Special Edition, p.31-36.

atņemšanas sodus.⁵⁴⁴

Nepatiesas vainas atzīšana ir plaši analizēta ārvalstu tiesību zinātnieku pētījumos.⁵⁴⁵ Pamatā tiesību doktrīnā tiek izšķirti trīs nepatiesas vainas atzīšanas veidi. Pirmais veids ir brīvprātīga nepatiesas vainas atzīšana (*voluntary false confession* – angļu v.). Nevainīga persona var atzīt vainu dažādu psiholoģisku faktoru ietekmē, piemēram, lai “izpirktu” vainu par kādu iepriekšēju rīcību, vēlēdamās kļūt “bēdīgi” slavena utt.⁵⁴⁶ Otrais veids ir piespiedu vainas atzīšana (*coerced-compliant false confession* – angļu v.), kas tiek izdarīta gadījumā, ja persona uzskata, ka ieguvumi no vainas atzīšanas ir lielāki, nekā vainas atzīšanas sekas, piemēram, lai izbēgtu no pratināšanas, vai gadījumā, ja personai tiek prettiesiski apsolīti kādi labumi par atzīšanos. Trešais nepatiesas vainas atzīšanās veids ir piespiedu internalizētā vainas atzīšana (*coerced-internalised false confessions* – angļu v.), kad personu pārliecina, ka viņa ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. Tātad tiek atzīts, ka persona var nepatiesi atzīt vainu gan brīvprātīgi, gan piespiešanas rezultātā.

Nepatiesas vainas atzīšanas problēmai galvenokārt ir pievērsušies Anglijas un ASV tiesību zinātnieki. Tajā pašā laikā arī Latvijas tiesību zinātnē ir vērsta uzmanība, ka apsūdzētais var nepatiesi atzīt vainu.⁵⁴⁷ Kā viena no aktuālajām problēmām ir nepamatotas apsūdzības gadījumu skaita palielināšanās risks, kas lielā mērā saistīts ar tendenci arvien nozīmīgāku lomu piešķirt kriminālprocesa vienkāršošanai.⁵⁴⁸ Vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanas rezultātā persona atsakās no tiesībām uz taisnīgu tiesu, tāpēc būtisks minēto formu piemērošanas priekšnosacījums ir personas vainas atzīšana. Arī Latvijā lielākā daļa lietu tiek izskatītas, piemērojot vienkāršotās kriminālprocesa formas, kuru priekšnosacījums ir vainas atzīšana un piekrišana. Procesa virzītāji var būt lielā mērā ieinteresēti tās piemērot, lai ātrāk pabeigtu lietu un ietaupītu resursus. Tāpēc nevar izslēgt gadījumus, kad procesa virzītāji izmanto prettiesiskas metodes, lai panāktu, ka persona atzīst vainu un piekrīt to piemērošanai. Arī aizstāvji var būt ieinteresēti izbeigt lietu ātrāk, jo īpaši, ja tie darbojas kā bezmaksas juridiskās palīdzības sniedzēji. Tāpēc mūsdienās tiesības sevi

⁵⁴⁴ Sk. Gudjonsson G. H. The Psychology of False Confessions: A Review of the Current evidence, in Police Interrogations and False Confessions: Current Research, Practice, and Policy Recommendations. Lassite D. G., Meissner C. A. (ed.by) Washington: American Psychological Association, 2010, p.31.

⁵⁴⁵ Sk. Wolchover D. and Armstrong A. H. Wolchover and Heaton-Armstrong on Confession Evidence. London, England: Sweet and Maxwell, 1996, p.98.-103.; Choo A. L-T, Evidence. Oxford: Oxford University Press, 2006, p.32.; Redlich A.D. False Confessions, False Guilty Pleas: Similarities and Differences, in Police Interrogations and False Confessions: Current Research, Practice, and Policy Recommendations. Lassite D. G., Meissner C. A. (ed.by) Washington: American Psychological Association, 2010, p.49-66.; Gudjonsson G. H. The Psychology of False Confessions: A Review of the Current evidence, in Police Interrogations and False Confessions: Current Research, Practice, and Policy Recommendations. Lassite D. G., Meissner C. A. (ed.by) Washington: American Psychological Association, 2010, p.31-48.; Gudjonsson G. H. The Psychology of Interrogations, Confessions and Testimony. England: John Wiley & Sons, 1992, p.205-233.; Milne R., Bull R. Investigative Interviewing: Psychology and Practice. England: Wiley & Sons, 1999, p.104-108.

⁵⁴⁶ Sīkāk sk. Gudjonsson G. H. The Psychology of False Confessions: A Review of the Current evidence, in Police Interrogations and False Confessions: Current Research, Practice, and Policy Recommendations. Lassite D. G., Meissner C. A. (ed.by) Washington: American Psychological Association, 2010, p.41.

⁵⁴⁷ Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa komentāri. B. Azāna visp. red. Rīga: Avots, 1986, 90.lpp.

⁵⁴⁸ Wrongful Conviction: International Perspectives on Miscarriages of Justice. Huff C. R., Killias M. (ed. by). USA, Philadelphia: Temple University Press, 2008, p.289.

neapsūdzēt aizsargā arī pret piespiešanu atzīt vainu un panākt piekrišanu vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai, kuru rezultātā persona tiek atzīta par vainīgu bez pierādījumu tiešas un mutiskas pārbaudes tiesas sēdē.

Prettiesiskas piespiešanas metodes var tikt izmantotas, ne tikai lai panāktu vainas atzīšanu, bet arī lai iegūtu liecības, kas varētu palīdzēt noskaidrot lietas apstākļus. Arī nevainīgas personas var tikt piespiestas sniegt nepatiesas apsūdzošas liecības, uz kuru pamata var tikt nepamatoti konstatēta viņu vaina. Pielietojot prettiesiskas metodes, arī nevainīgu personu var pārliecināt, ka tā ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Piemēram, persona, kurai nav pietiekamu juridisko zināšanu, var piekrist inkriminēto darbību juridiskajai kvalifikācijai, neapzinoties to būtību. Kriminālprocesa zinātniece *Kristīne Strada-Rozenberga* norāda: “*Tā persona var neapzināties, ka starp viņas nodarījumu un sekām nav cēloņsakarības (piemēram, ir izdarīts sitiens un persona to nenoliedz, ir iestājušās sekas un arī tās persona nenoliedz, bet tai nav pietiekamu zināšanu, lai savā labā izmantotu faktu, ka sekas iestājušās sakarā ar cietušā individuālajām īpatnībām (iedzimts defekts utt.), tā var neizprast apstākļu, kas izslēdz kriminālatbildību (nepieciešamā aizstāvēšanās utt.) juridiskās nianšes u.tml.)*.”⁵⁴⁹ Lai pēc iespējas samazinātu gadījumus, kad praksē tiek pielietotas prettiesiskas piespiešanas metodes, kā rezultātā var tikt iegūtas nepatiesas apsūdzošas liecības un vainas atzīšana, personām ir jānodrošina tiesības sevi neapsūdzēt.

Risks, ka tiks iegūtas nepatiesas apsūdzošas liecības un vainas atzīšana ir ļoti augsts gadījumā, ja kā piespiešanas metodes tiek izmantota spīdzināšana, pazemošana vai citāda cietsirdīga izturēšanās. Arī citas prettiesiskas piespiešanas metodes var ietekmēt sniegto pierādījumu ticamību. Tiesību zinātnieki *E. Ešvorts* un *M. Redmains* norāda, ka nevar tikt izslēgta iespēja, ka, lai iegūtu liecības vai panāktu vainas atzīšanu, tiek izmantoti prettiesiski paņēmieni, piemēram, agresīva un psiholoģiski vardarbīgu pratināšana, maldināšana par lietā esošajiem pierādījumiem.⁵⁵⁰ Procesa virzītājiem ir tiesības pielietot dažāda veida psiholoģiskus tehniskos pratināšanas paņēmienus, lai iegūtu liecības, tomēr ar nosacījumu, ka tie ir tiesiski. Prettiesisku paņēmieni lietošanas rezultātā liecībām zūd ticamība.

Pētījums liecina, ka arī Latvijā praksē ir sastopami gadījumi, kad pret personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tiek izmantotas prettiesiskas metodes, lai panāktu liecību sniegšanu un vainas atzīšanu. Apgalvojumam, ka prettiesiskas metodes tiek pielietotas minētajiem mērķiem, piekrīt 79 % no aptaujātajiem aizstāvjiem.⁵⁵¹ Aizstāvji norāda, ka praksē var tikt izmantotas prettiesiskas metodes, tai skaitā psiholoģiska un fiziska vardarbība, lai panāktu liecību sniegšanu un vainas atzīšanu, kā arī to, ka gadījumā, ja persona neatzīst vainu, tas var radīt viņai nelabvēlīgas sekas, piemēram,

⁵⁴⁹ Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocesa vienkāršošana: izpratne, tendences, problēmas. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2004.17.augusts, nr.31.

⁵⁵⁰ Ashworth, A., Redmayne, M. *The Criminal Process*. 3rd ed. Oxford: Oxford University press, 2005, p.23.

⁵⁵¹ Pielikuma Nr.3. grafiks 3.24.

apcietinājuma kā drošības līdzekļa piemērošanu.⁵⁵² Arī personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, aptauja liecina, ka praksē tiek izmantoti prettiesiski paņēmieni.⁵⁵³ Tāpat personu atbildes liecina, ka gadījumā, ja persona neatzīst vainu, tas var radīt viņai nelabvēlīgas sekas.⁵⁵⁴ Nevar apgalvot, ka visos gadījumos, kad persona ir sniegusi liecības nevis pēc savas iniciatīvas, bet, piemēram, psiholoģiskas piespiešanas rezultātā vai pēc aizstāvja iniciatīvas, vai arī nav atzinusi vainu, tā ir tikusi prettiesiski piespiesta. Tajā pašā laikā apgalvojumu, ka praksē šāda piespiešana pastāv, viennozīmīgi apstiprina fiziskas piespiešanas gadījumi, kā arī tādu nelabvēlīgu seku kā apcietinājuma piemērošana vainas neatzīšanas gadījumā.

Pētījums parāda, ka praksē pastāv arī gadījumi, kad nevainīgas personas prettiesiskas piespiešanas rezultātā nepatiesi atzīst vainu.⁵⁵⁵ Tāpat Pētījums apstiprina, ka arī gadījumā, ja persona nepiekrīt noziedzīga nodarījuma juridiskajai kvalifikācijai, tātad vainu neatzīst pilnībā, praksē tiek piemērotas tādas vienkāršotās kriminālprocesa formas kā lietas izskatīšana tiesā bez pierādījumu pārbaudes un prokurora priekšraksts par sodu.⁵⁵⁶ Arī procesa virzītāju un aizstāvju aptauja liecina, ka praksē ir sastopami nepatiesas vainas atzīšanas gadījumi.⁵⁵⁷ Minētie dati liecina, ka praksē var tikt izmantoti dažādi prettiesiski paņēmieni, lai iegūtu liecības un panāktu vainas atzīšanu, tai skaitā nav izslēgta fiziska piespiešana, kuras rezultātā personas nepatiesi atzīst vainu. Turklāt minētie dati apliecina, ka nevainīgas personas ir nepieciešams aizsargāt ne tikai gadījumā, ja tās sniedz pierādījumus prettiesisku piespiešanas metožu izmantošanas rezultātā, bet arī gadījumā, ja tās sniedz liecības vai atzīst vainu, piemēram, baidoties no nelabvēlīgām sekām.

⁵⁵² Sīkāk sk. darba 4.3.1.4. a) un b) nodaļu; Pielikuma Nr.3. grafikus 3.19. un 3.25.

⁵⁵³ 23% no aptaujātajām personām norāda, ka liecības sniedza vai vainu atzina izmeklētāja vai prokurora piespiešanas rezultātā, 16% - pēc izmeklētāja vai prokurora solījuma, 14% - pēc aizstāvja iniciatīvas, tikai 31% no personām norāda, ka liecības sniedza pēc savas iniciatīvas (Pielikums Nr.1. grafiks 1.21.). Atbildot uz jautājumu, vai izmeklētājs vai prokurors mēģināja piespiest sniegt liecības vai atzīt vainu, un ja jā, tad kādā veidā tas izpaudās, 46% no personām norāda, ka netika piespiestas, 35% norāda psiholoģisku piespiešanu, 11% - fizisku piespiešanu (Pielikums Nr.1. grafiks 1.22.).

⁵⁵⁴ Pielikuma Nr. 1. grafiki 1.39., 1.40.

⁵⁵⁵ Kriminālprocesa laikā pilnībā vai daļēji atzina vainu 78% no personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, vainu neatzina – 22 % (Pielikums Nr.1. grafiks 1.27.). 40 % no personām, kuras atzina vainu norāda, ka to darījušas tāpēc, ka uzskata sevi par vainīgām, 13 % - lai saņemtu vieglāku sodu vai lai netiktu sodītas, 13 % - lai gan ir veikušas prettiesiskas darbības, tomēr nepiekrīt, ka pareizi noteikts Krimināllikuma pants; 12 % - lai ātrāk beigtos kriminālprocess; 7 % - lai nesaņemtu ar brīvības atņemšanu saistītu sodu; 6 % - jo tika piespiestas atzīt vainu; 2 % - uzņēmas vainu citas tuvas personas vietā; 1 % - jo izdarīja smagāku noziedzīgu nodarījumu (Pielikums Nr.1. grafiks 1.30).

⁵⁵⁶ Pielikums Nr.1. grafiki 1.31., 1.32.

⁵⁵⁷ 56 % no aptaujātajiem procesa virzītājiem norāda, ka praksē, lai gan reti, tomēr ir saskārušies ar gadījumiem, kad persona sevi apsūdz un atzīst vainu nepatiesi; 43 % - nav saskārušies ar šādiem gadījumiem; 1 % - bieži ir saskārušies ar šādiem gadījumiem (Pielikums Nr.2. grafiks 2.6.). Procentuāli vairāk aizstāvji - 62 % - norāda, ka praksē reti ir saskārušies ar gadījumiem, kad persona sevi apsūdz vai atzīst vainu nepatiesi; 7 % norāda, ka šādi gadījumi ir bieži; mazāk aizstāvji - 31% - norāda, ka šādi gadījumi praksē nav bijuši (Pielikums Nr. 3. grafiks 3.9.). Iemesli, kas pamudina personu nepatiesi atzīt vainu, tiek norādīti šādi: - psiholoģiska piespiešana no izmeklētāja vai prokurora puses (aizstāvji – 45 %; procesa virzītāji – 3%); - lai saņemtu vieglāku sodu, jo īpaši, kas nav saistīts ar brīvības atņemšanu (aizstāvji - 40%; procesa virzītāji – 17%); - lai piekristu kriminālprocesa vienkāršošanai (aizstāvji – 36 %; procesa virzītāji – 18 %); - lai uzņemtos vainu citu tuvu personu vietā (aizstāvji – 33 %; procesa virzītāji – 39 %); - fiziska piespiešana no izmeklētāja vai prokurora puses (aizstāvji - 12 %); - jo aizstāvamā persona uzskata sevi par vainīgu, lai gan nav izdarījusi prettiesiskas darbības vai arī pastāv apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību (aizstāvji – 9 %; procesa virzītāji – 8 %) (Pielikums Nr.3. grafiks 3.10., Pielikums Nr.2. grafiks 2.7.).

Tiesības sevi neapsūdzēt kā procesuāla rakstura tiesības plašākā nozīmē nodrošina nevainīgu personu aizsardzību ne tikai gadījumos, kad tiek izmantotas prettiesiskas piespiešanas metodes, bet arī gadījumos, kad persona sniedz nepatiesus apsūdzošus pierādījumus vai nepatiesi atzīst vainu, uzskatot, ka pretējā gadījumā iestāsies nelabvēlīgas sekas vai neapzinoties to nozīmi un sekas, kā arī gadījumā, ja persona nesniedz pierādījumus. Tiesības sevi neapsūdzēt šajā nozīmē ietver noteikumus, kas nodrošina, ka pierādījumi tiek atbilstoši pārbaudīti un izmantoti, lai konstatētu personas vainu, kā arī aizsargā pret nepamatotu secinājumu izdarīšanu gadījumā, ja persona nesniedz pierādījumus.

Minētajā nozīmē tās ir skatāmas kopsakarā ar nevainīguma prezumpcijas principu, kā arī tiesībām uz aizstāvību un procesuālās līdzvērtības principu. Ārvalstu tiesību doktrīnā ir atzīts, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir cieši saistītas ar nevainīguma prezumpcijas principu.⁵⁵⁸ Arī Latvijas kriminālprocesa tiesību zinātnieces prof. *Ārija Meikališa* un prof. *Kristīne Strada-Rozenberga* norāda, ka minētās tiesības „izriet no nevainīguma prezumpcijas principa un ir cieši saistītas ar to”.⁵⁵⁹ Kā tika atklāts iepriekšējā nodaļā, arī ECT norāda, ka tiesību sevi neapsūdzēt pamatojums ir saistīts ar nevainīguma prezumpcijas principu.⁵⁶⁰ Tajā pašā laikā daži tiesību zinātnieki pauž viedokli, ka šī saistība ir nepietiekama un tiesības sevi neapsūdzēt neietekmē nevainīguma prezumpcijas principa mērķu sasniegšanu.⁵⁶¹ Darba turpinājumā autore pamatos, ka, ja nevainīguma prezumpcijas princips netiktu saistīts ar tiesībām sevi neapsūdzēt, būtu ievērojami apgrūtināta vai pat neiespējama taisnīguma kļūdu novēršana.

Nevainīguma prezumpcijas principa pamatideja ir ietverta gan ECTK 6. panta otrajā daļā, gan Satversmes 92. panta otrajā teikumā, kas paredz, ka ikviens tiek uzskatīts par nevainīgu, kamēr viņa vaina nav pierādīta. Latvijas tiesību zinātnē, kā arī KPL 19. pantā tiek norādīts, ka nevainīguma prezumpcijas princips ietver trīs aspektus:

- 1) neviena persona netiek uzskatīta par vainīgu, kamēr tās vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā netiek konstatēta KPL noteiktajā kārtībā;
- 2) personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nav jāpierāda savs nevainīgums;
- 3) visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai,

⁵⁵⁸ Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.116.; Bogan P. *Self-Incrimination, the Right to Silence, and the Reverse Burden of Proof*. In: *Human Rights in the Investigation and Prosecution of Crime*. Colvin M. and Cooper J. (ed. by) Oxford; New York: Oxford University Press, 2009, p.347.; *Principles of Evidence in International Criminal Justice*. Khan K. A. A., Buisman C., Gosnell C. (ed. by). Oxford etc.: Oxford University Press, 2010, p.39.; Corstens G., Pradel. G. *European Criminal Law*. Hague: Kluwer Law International, 2002, p. 415.; *Dissenting Opinion of Judge Martens Joined by Judge Kuris*. Eiropas Cilvēktiesību tiesas lieta: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 8.

⁵⁵⁹ Meikališa Ā., Strada–Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 29.novembris, Nr.48.

⁵⁶⁰ Sk., piem., Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 68.

⁵⁶¹ Redmayne M. *Rethinking the Privilege against Self-Incrimination*. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2007, 27(2), p. 218.-219.; Roberts P., Zuckerman A. *Criminal Evidence*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010, p.414-416.

kurai ir tiesības uz aizstāvību.⁵⁶²

Ārvalstu tiesību doktrīnā tiek atzīts, ka nevainīguma prezumpcijas principam ir divi aspekti.⁵⁶³ Pirmkārt, tas paredz pierādīt personas vainu, izslēdzot saprātīgas šaubas, t.i., ietver iepriekš norādīto pirmo un trešo aspektu. Tā ir vienkāršākā un vairāk pazīstamā nozīme. Otrkārt, nevainīguma prezumpcija tiek skatīta kā vispārīgāks princips, ka pret apsūdzēto ir jāizturas, cik vien iespējams, kā pret nevainīgu personu, kas tika norādīts kā otrais aspekts. Plašākā nozīmē tas ietver virkni noteikumu, kuru mērķis ir nodrošināt taisnīgumu attiecībā pret apsūdzēto. Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nav jāpierāda savs nevainīgums, tāpēc nevar sagaidīt, ka persona reaģēs uz apsūdzību, ja vien tā netiek pamatota ar pierādījumiem.⁵⁶⁴

Tiesības sevi neapsūdzēt ir saistītas ar nevainīguma prezumpcijas noteikumiem, kas nosaka personas sniegto liecību kā pierādījumu izmantošanu turpmākā procesā. Tās ietver aizliegumu izmantot pierādījumus, kas iegūti pielietojot prettiesiskas piespiešanas metodes, kā rezultātā iegūtajiem pierādījumiem ir zudusi ticamība. Tomēr ne tikai šādā gadījumā iegūtie pierādījumi var nebūt ticami.

Nevainīgas personas var sniegt nepatiesus apsūdzošus pierādījumus vai atzīt vainu, uzskatot, ka pretējā gadījumā iestāsies nelabvēlīgas sekas, vai arī neapzinoties sniegto pierādījumu un vainas atzīšanas nozīmi un sekas. Bailes no tiesiskās sistēmas jau pašas par sevi personai rada spiedienu sadarboties ar procesa virzītāju, kā arī atzīt vainu. Piemēram, kā jau iepriekš minēts, viens no iemesliem, kāpēc persona var nepatiesi sevi apsūdzēt, ir, lai piekristu vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai. "*Lietas iztiesāšanas gaidīšana rada cilvēkiem milzīgu stresu, it īpaši tiem, kas atrodas apcietinājumā.*"⁵⁶⁵ Vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošana dod iespēju izvairīties no lietas izskatīšanas tiesā, kas ir garš un apgrūtināošs process.⁵⁶⁶ Persona var piekrist to piemērošanai, arī uzskatot, ka tādējādi viņai tiks piespriests mazāks sods, kas it īpaši ir saistīts ar bailēm no brīvības atņemšanas soda.⁵⁶⁷ Tajā pašā laikā tie ir tikai labumi, ko iegūst personas, kas ir vainīgas noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un "*neapšaubāmi ir arī nevainīgi apsūdzētie, kas sajūt spiedienu atzīt savu vainu, jo viņi uzskata, ka pastāv risks, ka viņi netiks attaisnoti, un labāk būtu atzīties, cerībā nesaņemt*

⁵⁶² KPL 19.pants; sk. arī Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012.

⁵⁶³ Redmayne M. Rethinking the Privilege against Self-Incrimination. Oxford Journal of Legal Studies, 2007, 27(2), p. 218.-219. Stumer A. The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives. Oxford etc.: Hart, 2010, introduction.; Ashworth A. Four Threats to the Presumption of Innocence, International Journal of Evidence and Proof, Vol.10, No.4, 2006, p. 241, 243.

⁵⁶⁴ Stumer A. The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives. Oxford etc.: Hart, 2010, p.37-40.; Redmayne M. Rethinking the Privilege against Self-Incrimination. Oxford Journal of Legal Studies, 2007, 27(2), p.218-219.

⁵⁶⁵ Ashworth A., Redmayne M. The Criminal Process. 3rd ed. Oxford: Oxford University press, 2005, p.23.

⁵⁶⁶ Brants-Langeraar C. H. Consensual Criminal Procedures: Plea and Confession Bargaining and Abbreviated Procedures to Simplify Criminal Procedure. In: Netherlands Reports to the seventeenth International Congress of Comparative Law. van Erp J.H.M., van Vliet L.P.W. (ed.by), Utrecht, 2006. Pieejams: <http://www.ejcl.org/111/art111-6.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁵⁶⁷ Ashworth, A., Redmayne, M. The Criminal Process. 3rd ed. Oxford: Oxford University press, 2005, p.290.

ar brīvības atņemšanu saistītu sodu.”⁵⁶⁸

Nevainīga persona var apsūdzēt sevi, sniedzot nepatiesas liecības situācijā, kad tā neapzinās to nozīmi, piemēram, uzskatot sevi par vainīgu, lai gan nav vainīga inkriminētajā noziedzīgā nodarījumā. Tāpat persona var sevi nepatiesi apsūdzēt, ja tā neapzinās sniegto liecību sekas. Augstākā tiesa ir atzinusi, ka nevar tikt izslēgta iespēja, ka persona, kas atzīst vainu nepatiesi, pratināšanas laikā izdomā pietiekami ticamus lietas apstākļus.⁵⁶⁹

Iepriekš minētie apstākļi var pamudināt personu sniegt arī dokumentus, kas satur nepatiesu vai nepilnīgu informāciju. Turklāt nepatiesi sevi apsūdzēt var ne tikai personas, kas tiek apsūdzētas noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, bet arī liecinieki, tāpēc arī viņiem ir tiesības neliecināt pret sevi. Tomēr šādā gadījumā nepatiesas apsūdzības risks, kā arī iespēja, ka tiks piemērotas prettiesiskas piespiešanas metodes, ir zemāks, tāpēc viņiem ir pienākums liecināt un sniegt patiesas liecības.

Tiesību zinātnieks *Džons Džeksons (John Jackson)* pamatoti norāda, ka realitātē vairumā jurisdikcijās lielākā daļa aizdomās turēto un apsūdzēto sniedz liecības, ņemot vērā, ka spiediens runāt neatkarīgi no tiesībām ir milzīgs, jo nesadarbošanās var tikt vērtēta kā autoritātes apstrīdēšana, kas var negatīvi ietekmēt to pieņemtos lēmumus.⁵⁷⁰ Minētais ir attiecināms arī uz Latviju. Pētījuma dati liecina, ka personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, uzskata, ka liecību nesniegšana var radīt nelabvēlīgas sekas, kā arī to, ka personas neapzinās vainas atzīšanas nozīmi.⁵⁷¹ Turklāt iepriekš jau norādītie Pētījuma dati liecina, ka šāds uzskats ir lielā mērā pamatots.

Lai aizsargātu nevainīgas personas, ja tās sniedz nepatiesus apsūdzošus pierādījumus vai atzīst vainu, uzskatot, ka pretējā gadījumā iestāsies nelabvēlīgas sekas, vai arī neapzinoties sniegto pierādījumu un vainas atzīšanas nozīmi un sekas, ir jāievēro vairāki no nevainīguma prezumpcijas principa izrietošie noteikumi: - personas vaina ir jāpierāda atbilstoši pierādīšanas standartam “saprātīgu šaubu izslēgšana”; - vainas atzīšana un personas apsūdzošās liecības ir jāapstiprina ar citiem lietā esošiem pierādījumiem; - visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Minētie noteikumi nodrošina, ka procesa virzītājs var izmantot personas sniegtos pierādījumus un vainas atzīšanu atbilstošā veidā, pēc iespējas samazinot risku, ka tādējādi nevainīga persona var tikt atzīta par vainīgu.

Tiesības sevi neapsūdzēt ir cieši saistītas ar nevainīguma prezumpcijas principu, arī ietverot noteikumus, kas aizsargā nevainīgas personas, kas nesniedz liecības vai citus pierādījumus lietā.

⁵⁶⁸ Ashworth, A., Redmayne, M. *The Criminal Process*. 3rd ed. Oxford: Oxford University press, 2005, p.284.

⁵⁶⁹ Tiesu prakse krimināllietās: notiesājoši spriedumi – atceltu attaisnojošu spriedumu vietā, attaisnojoši spriedumi – atceltu notiesājošu vietā, Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 43.lpp. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2007/atceltie%20spriedumi-2008.doc> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁵⁷⁰ Jackson J. *Re-Conceptualizing the Right of Silence as an Effective Fair Trial Standard*. *International and Comparative Law Quarterly*, 2009, Vol.58, Issue 04, p.848.

⁵⁷¹ Pētījumā 27 % no aptaujātajām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, norāda, ka neliecināšanas un nesadarbošanās gadījumā var iestāties nelabvēlīgas sekas, 19 % uzskata, ka atteikšanās sniegt liecības ir vērtējamas kā lietas izmeklēšanas traucēšana un izvairīšanās no pienākumu pildīšanas, 38 % uzskata, ka, ja kriminālprocess tiek izbeigts pirms lietas izskatīšanas tiesā, persona netiek atzīta par vainīgu (Pielikums Nr.1. grafiks 1.11.).

Nevainīgas personas var sevi nepatiesi apsūdzēt, arī nesniedzot liecības vai dokumentus. Iemesli, kāpēc nevainīgas personas nesniedz liecības var būt dažādi, piemēram, lai neapkaunotu sevi vai savu ģimeni, lai nesniegtu informāciju par privāto dzīvi, jo īpaši, kad tā uzskata, ka liecības nevar palīdzēt atklāt noziedzīgu nodarījumu.⁵⁷² Minētajos gadījumos tiesības sevi neapsūdzēt nodrošina, ka no personas klusēšanas netiek izdarīti nepamatoti secinājumi par personas vainu.

Turklāt tiesības sevi neapsūdzēt ietver aizliegumu izdarīt nepamatotus secinājumus ne tikai liecību, bet arī dokumentu un citu pierādījumu nesniegšanas gadījumā, ja iestāde nav droša, ka tie pastāv. Nevainīga persona var tikt nepamatoti apsūdzēta gadījumā, ja viņai tiek pieprasīti pierādījumi, kad iestādei nav pamata uzskatīt, ka tie atrodas pie personas, un persona nesniedz dokumentus, jo viņai šie dokumenti vienkārši nav. Ja iestādei nav pamats uzskatīt, ka personai ir konkrēti dokumenti vai citi pierādījumi, tad no apstākļa, ka persona tos nesniedz, nevar izdarīt secinājumus, ka persona vēlas slēpt apsūdzošus pierādījumus. Šādā gadījumā nevainīga persona var tikt nepamatoti apsūdzēta, ja pierādījumu nesniegšana tiek neatbilstoši vērtēta kā personas vainas pierādījums.

No tiesībām sevi neapsūdzēt var tikt pieļauti izņēmuma noteikumi, kas netieši rada spiedienu atklāt vienkāršu, specifisku un ierobežota rakstura informāciju, kas pati par sevi nav apsūdzoša, piemēram, alibi, vai atspēkot dažāda veida tiesiskās vai faktiskās prezumpcijas. Šādos gadījumos vienlaicīgi tiek ierobežotas gan tiesības sevi neapsūdzēt, gan nevainīguma prezumpcijas princips. Lai nevainīgas personas tiktu aizsargātas no nepamatotu secinājumu izdarīšanas pierādījumu nesniegšanas gadījumā, procesa virzītājiem ir jāievēro ar pierādīšanu saistīti noteikumi, kurus ir atzinusi arī ECT: - procesa virzītājam pirms pierādījumu pieprasīšanas ir jā sagatavo pirmsšķietama jeb “*prima facie*” lieta; - pieprasīt var tikai ierobežota rakstura informāciju, kas pati par sevi nav apsūdzoša jeb neattiecas uz vainu; - pierādījumiem ir jābūt viegli pieejamiem; - personas vaina nevar tikt konstatēta, vienīgi vai galvenokārt pamatojoties uz pierādījumu nesniegšanu; - ir pieļaujami tikai veselajam saprātam atbilstoši secinājumi.⁵⁷³ Tikai ievērojot minētos noteikumus var nodrošināt, ka gadījumā, ja persona nesniedz pierādījumus, tās vaina netiek nepamatoti konstatēta.

No iepriekš minētā secināms, ka tiesības sevi neapsūdzēt kā procesuāla rakstura tiesības ir cieši saistītas ar nevainīguma prezumpcijas principu, nodrošinot, ka pierādījumi tiek pārbaudīti un izmantoti atbilstoši, lai konstatētu personas vainu, kā arī aizsargā pret nepamatotu secinājumu izdarīšanu gadījumā, ja persona nesniedz pierādījumus. Iepriekš sniegtā analīze liecina, ka nav pamatots dažu ārvalstu tiesību zinātnieku viedoklis, ka tiesības sevi neapsūdzēt neietekmē nevainīguma prezumpcijas principa mērķu sasniegšanu, jo pierādīšanas standarts visos gadījumos ir vienāds.⁵⁷⁴ Gluži pretēji, ja nevainīguma prezumpcijas princips netiktu saistīts ar tiesībām sevi

⁵⁷² Easton S. *The Case for the Right to Silence*, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998, p.192.

⁵⁷³ Sk. darba 2.2.1.5. c) nodaļu.

⁵⁷⁴ Redmayne M. *Rethinking the Privilege against Self-Incrimination*. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2007, 27(2), p.218.-219.; Roberts P., Zuckerman A. *Criminal Evidence*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010, p.414-416.

neapsūdzēt, būtu ievērojami apgrūtināta vai pat neiespējama taisnīguma kā kriminālprocesa mērķa sasniegšana.

Kā pamatoti ir atzinusi ECT tiesa, lai tiktu efektīvi aizsargātas nevainīgas personas, tiesības sevi neapsūdzēt ir jāskata kopsakarā arī ar tiesībām uz aizstāvību un procesuālās līdzvērtības principu (*the principle of equality of arms* – angļu val.). Turklāt minēto principu nozīme ir jāskata saistībā ar tendenci arvien vairāk atzīt sacīkstes procesu (*adversarial procedure* – angļu v.) ne tikai iztiesāšanas, bet arī pirmstiesas procesa laikā.⁵⁷⁵ Minētie principi ir cieši saistīti un palīdz nodrošināt pareizu pierādāmo apstākļu konstatēšanu un nevainīgu personu aizsardzību. Plašākā nozīmē tie palīdz nodrošināt tiesiskās sistēmas aizsardzību un, kā tiks atklāts darba turpinājumā, ir saistīti arī ar tiesībām sevi neapsūdzēt kā patstāvīga rakstura tiesībām.

Tiesības uz aizstāvību ir ietvertas ECTK 6. panta trešās daļas c) punktā, kā arī KPL 20. pantā. Minētās tiesības var tikt aplūkotas plašākā un šaurākā nozīmē. Prof. *Artūrs Liede* tiesības uz aizstāvību iedala divos veidos, proti, ir jāizdala: 1) personiskā aizstāvība, ko savu tiesību un likumisko interešu aizsardzībai veic pati persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību; 2) oficiālā aizstāvība, ko personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesību un likumisko interešu aizsardzībai veic aizstāvis.⁵⁷⁶ Līdzīgi arī ārvalstu tiesību zinātnieks *Stefans Treksels (Stefan Trechsel)* iedala tiesības uz aizstāvību materiālā un formālā nozīmē. Materiālā nozīmē minētās tiesības tiek izprastas kā personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības rīkoties savā labā un aizstāvēt savas intereses, iesniegt un pārbaudīt pierādījumus, iepazīties ar lietas materiāliem, atzīt vainu u.t.t. Savukārt formālā nozīmē ar tiesībām uz aizstāvību tiek saprastas tiesības uz profesionālu palīdzību un advokāta pakalpojumiem.⁵⁷⁷ Atsevišķos ārvalstu tiesību zinātnieku darbos ar tiesībām uz aizstāvību tiek apzīmēti visi ECTK 6. panta trešajā daļā ietvertie taisnīgas tiesas specifiskie aspekti, kas ir piemērojami kriminālprocesā: tiesības tikt informētam par apsūdzību; tiesības uz attiecīgu laiku un līdzekļiem, lai sagatavotu savu aizstāvību; tiesības aizstāvēt sevi pašam un saņemt juridisko palīdzību; tiesības nopratināt lieciniekus un tiesības uz tulka palīdzību.⁵⁷⁸ Var secināt, ka tiesības uz aizstāvību plašākā nozīmē ietver tiesības, kuras persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, var izmantot sevis aizstāvēšanai. Tās ietver, no vienas puses, tiesības nesniegt pierādījumus, lai sevi apsūdzētu un, no otras puses, tiesības iesniegt un pārbaudīt pierādījumus.

Aizstāvības tiesības ir veidotas un ir jānodrošina atbilstoši procesuālo pilnvaru līdzvērtības principam. Procesuālās līdzvērtības princips, līdzīgi kā tiesības sevi neapsūdzēt, nav tieši noteikts

⁵⁷⁵ Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.12-15.

⁵⁷⁶ Liede. A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 136.lpp.

⁵⁷⁷ Trechsel S. Human Rights in Criminal Proceedings. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.244.

⁵⁷⁸ Robertson A. H., Merrills J. G. Human Rights in Europe: a Study of the European Convention on Human Rights. Manchester, UK; New York: Manchester University Press, 1993, p.108.

ECTK 6. pantā, tomēr ECT ir atzinusi, ka tās ir viens no taisnīgas tiesas elementiem.⁵⁷⁹ Minētais princips ir ietverts KPL 18. pantā, kas paredz: “*Kriminālprocesā iesaistītajām personām ir pilnvaras (tiesības un pienākumi), kas nodrošina tām normatīvajos aktos noteikto uzdevumu un garantēto tiesību līdzvērtīgu īstenošanu.*” Tāpat minētais princips paredz, ka aizstāvības un apsūdzības pusēm ir jānodrošina līdzvērtīgas tiesības realizēt savas pilnvaras.⁵⁸⁰ Procesuālās līdzvērtības princips ir cieši saistīts ar sacīkstes procesu, kas dod iespēju zināt un komentēt visus pierādījumus vai apsvērumus, kas ir iesniegti lietā.⁵⁸¹ Tiesības uz aizstāvību, procesuālās līdzvērtības princips, kā arī sacīkstes process ļauj pašai personai novērst taisnīguma kļūdas, ja sākotnēji tā sevi ir apsūdzējusi nepatiesi vai nav agrāk iesniegusi pierādījumus, kad tai ir uzlikts pierādīšanas pienākums. Tās arī paredz procesa virzītājiem pienākumu izvērtēt personas sniegtos pierādījumus. Tomēr ne vienmēr personai ir iespēja efektīvi izmantot minētās tiesības, kā arī nevar tikt izslēgta iespēja, ka šie pierādījumi netiek ņemti vērā un izvērtēti.

Lai tiktu nodrošinātas tiesības sevi neapsūdzēt, ir efektīvi jānodrošina tādas aizstāvības procesuālās garantijas kā tiesības uz informāciju un tiesības uz advokāta palīdzību. Minētās garantijas ir būtiskas, lai samazinātu iespēju, ka pret personu tiek piemēroti prettiesiski piespiešanas paņēmieni, lai iegūtu pierādījumus. Turklāt tās nodrošina, ka personai tiek izskaidrotas tiesības neliecināt, kā arī liecību un dokumentu sniegšanas, vai arī to nesniegšanas sekas. Tām ir būtiska nozīme, lai persona nejustos apdraudēta, uzskatot, ka liecību nesniegšanas vai vainas neatzīšanas gadījumā var iestāties nelabvēlīgas sekas. Gadījumā, ja persona uzskata, ka pastāv risks, ka sniegtās liecības var tikt nepamatoti vērtētas kā apsūdzošs pierādījums, tai ir tiesības nesniegt liecības vispār. Savukārt gadījumos, kad personai ir uzlikts pierādīšanas pienākums, tās nodrošina, ka persona apzinās, kādas būs pierādījumu nesniegšanas sekas. Tās garantē, ka persona informēti un brīvi izvēlas, vai sniegt pierādījumus, un apzinās to nesniegšanas sekas jeb, citiem vārdiem, dod iespēju pieņemt gudru izvēli. Ja aizstāvības tiesības tiek īstenotas efektīvi, tiesību sevi neapsūdzēt mērķis vairs nav apsūdzētās personas gribas vai izvēles klusēt kā personai piemītošās cieņas un autonomijas izrietoša elementa aizsardzība, bet gan kā tādas izvēles garantēšana, kas ir brīva un veikta uz iepriekš saņemtas pilnīgas informācijas bāzes, kas ļauj pilnībā izvērtēt to izmantošanas plusus un mīnus.⁵⁸²

Tajā pašā laikā nav iespējams pilnībā nodrošināt, ka praksē aizstāvības procesuālās garantijas vienmēr tiks efektīvi garantētas. Nav izslēgts, ka procesa virzītāji tikai formāli informē personu par tās tiesībām neliecināt, kā arī par tiesībām uz aizstāvja palīdzību. Arī tiesības uz aizstāvja palīdzību var tikt nodrošinātas vienīgi formāli. Aizstāvji, jo īpaši nodrošinot valsts obligāto aizstāvību, var tikai

⁵⁷⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 17358/90 *Bulut v. Austria*, para. 47.

⁵⁸⁰ Meikališa Ā., Strada–Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 29.novembris, Nr.48.

⁵⁸¹ Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.85, 96.

⁵⁸² Sk. Jackson J. *Re-Conceptualizing the Right of Silence as an Effective Fair Trial Standard*. *International and Comparative Law Quarterly*, 2009, Vol.58, Issue 04, p.861.

formāli informēt vai vispār neinformēt personu par tās tiesībām. Tāpat nevar tikt izslēgta iespēja, ka nevainīgas personas pēc aizstāvja ieteikuma sevi apsūdz nepatiesi. Zinātnieks *E. Ešvorts* pamatoti norāda, ka pat tad, ja personām tiek nodrošināts aizstāvis pratināšanas laikā, pastāv iespēja, ka tiks izdarīts nepamatots spiediens.⁵⁸³ Jo īpaši procesuālo garantiju efektivitāte var tikt apšaubīta, ja persona ir aizturēta, apcietināta vai ir neaizsargāta un nevar saprast informācijas saturu un nozīmi, piemēram, nepilngadības, garīgā vai fiziskā stāvokļa dēļ. Līdz ar to procesuālās garantijas nevar pilnībā nodrošināt, ka tiek sasniegts tiesību sevi neapsūdzēt mērķis - novērsta taisnīguma kļūdas.

Tiesības sevi neapsūdzēt nevar tikt vērtētas kā kompensācija par efektīvu procesuālo garantiju nenodrošināšanu pirmstiesas procesā.⁵⁸⁴ Šāds viedoklis nav pamatots, jo tādējādi tiek būtiski samazināta procesuālo garantiju nozīme, kā arī veicināti tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumi. Procesuālās garantijas ir jānodrošina neatkarīgi no tā, cik efektīvi vēlāk šie pārkāpumi var tikt novērsti.

Tiesības sevi neapsūdzēt ir svarīgi nodrošināt ne tikai pirmstiesas procesā, bet arī tiesas procesā. Zinātnieks *Marks Bergers (Mark Berger)* norāda, ka pastāv divi stipri argumenti, kāpēc arī tiesā apsūdzētajiem ir jānodrošina tiesības sevi neapsūdzēt. Pirmkārt, tā kā apsūdzības jautājumu mērķis parasti ir pierādīt personas vainu vai graut apsūdzētā aizstāvību, apsūdzības risks ir skaidri saskatāms un tiesību pastāvēšana ir attaisnojama attiecībā uz katru noziedzīgu nodarījumu. Otrkārt, arī ar savu uzvešanos apsūdzētais var radīt nelabvēlīgu iespaidu, arī ja sniegtās liecības nav apsūdzošas.⁵⁸⁵ Ja otrais arguments vairāk ir pamatots tiesību sistēmās, kur pastāv zvērīnāto tiesa, tad pirmais arguments ir pamatots arī kontinentālās Eiropas valstīs, kurās nolēmumus pieņem tiesneši. Tiesības sev neapsūdzēt palīdz novērst taisnīguma kļūdas visā kriminālprocesa laikā.

Apkopojot nodaļā veikto analīzi, secināms, ka tiesības sevi neapsūdzēt kā procesuāla rakstura tiesības palīdz nodrošināt kriminālprocesa mērķi - novērst gadījumus, kad nevainīgas personas tiek atzītas par vainīgām noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Turklāt to atcelšana vai ierobežošana nepalīdzētu efektīvāk atklāt noziedzīgus nodarījumus. Tiesības sevi neapsūdzēt palīdz novērst gadījumus, kad nevainīgas personas tiek atzītas par vainīgām divos veidos. Šaurākā nozīmē tās pamatā attiecas uz pirmstiesas procesu un nodrošina, ka nevainīga persona netiek prettiesiski piespiesta sniegt liecības, atzīt vainu vai piekrist vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai, ņemot vērā, ka piespiešanas rezultātā nevainīga persona var nepatiesi sevi apsūdzēt. Plašākā nozīmē

⁵⁸³ Ashworth A. Self-Incrimination in European Human Rights Law—A Pregnant Pragmatism? Symposium: The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume 30, Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://www.cardozolawreview.com/Joomla1.5/content/30-3/ASHWORTH.30-3.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā), p.11.

⁵⁸⁴ Sk. Summers S. J. Fair Trials: the European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights. Oxford etc.: Hart, 2007, p.162.-163.; Choo A., Compelling the Provision of Information: The Privilege Against Self-Incrimination as a Human Right, 2010, September 13, Warwick School of Law Research Paper No. 2010/20. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=1676137> (aplūkots 2013.12.maijā), p.13.; Sk. ECT prakses analīzi darba 2.2.1.5. b) nodaļu.

⁵⁸⁵ Berger M. Self-Incrimination and the European Court of Human Rights: Procedural Issues in the Enforcement of the Right to Silence. In: *European Human Rights Law Review*, 2007, Issue 5, p.521.

tās nodrošina nevainīgu personu aizsardzību trijos gadījumos: - kad tiek izmantotas prettiesiskas piespiešanas metodes; - kad persona sniedz nepatiesus apsūdzošus pierādījumus vai nepatiesi atzīst vainu, uzskatot, ka pretējā gadījumā iestāsies nelabvēlīgas sekas, vai neapzinoties to nozīmi un sekas; - gadījumā, ja persona nesniedz pierādījumus. Turklāt šajā nozīmē tiesības sevi neapsūdzēt ietver arī tiesības nesniegt dokumentus un citus pierādījumus, ja iestāde nav pārliecināta, ka tie pastāv. Tiesības sevi neapsūdzēt plašākā nozīmē ir cieši saistītas ar nevainīguma prezumpcijas principu un ietver noteikumus, kas nodrošina, ka pierādījumi tiek pārbaudīti un izmantoti atbilstoši, lai konstatētu personas vainu, kā arī aizsargā pret nepamatotu secinājumu izdarīšanu gadījumā, ja persona nesniedz pierādījumus. Vienlaicīgi šie noteikumi nodrošina, ka procesa virzītājiem nav pamata izmantot prettiesiskas metodes, lai iegūtu liecības un vainas atzīšanu. Lai tiktu efektīvi aizsargātas nevainīgas personas, tiesības sevi neapsūdzēt ir jāskata kopsakarā ar tiesībām uz aizstāvību un procesuālās līdzvērtības principu, kā arī sacīkstes principu, kas ļauj pašai personai novērst taisnīguma kļūdas. Tomēr tiesību sevi neapsūdzēt mērķis - aizsargāt nevainīgas personas, nevar tikt sasniegts, vēlāk pārbaudot un atbilstoši izmantojot iegūtos pierādījumus, tādējādi kompensējot tādu procesuālo garantiju kā tiesību uz informāciju un tiesību uz aizstāvību nenodrošināšanu. Kriminālprocesa noteikumiem ir jāparedz, ka pierādījumus, kas iegūti, nenodrošinot procesuālās garantijas, nav pieļaujams izmantot, lai pierādītu personas vainu. Darba turpinājumā tiks atklāts, ka tiesībām sevi neapsūdzēt līdzās procesuālajai nozīmei ir arī materiālā nozīme jeb tās ir tiesības pēc būtības, kas palīdz nodrošināt tiesiskumu.

3.1.2. Tiesiskuma nodrošināšana

Tiesību doktrīnā ir atzīts, ka tiesības sevi neapsūdzēt pamato uz tiesībām balstītā pieeja.⁵⁸⁶ Tiesības sevi neapsūdzēt ir patstāvīgas cilvēktiesības jeb tiesības pēc būtības, kas aizsargā demokrātiskā un tiesiskā sabiedrībā pastāvošas pamatvērtības. Tās nodrošina tiesiskumu jeb tiesiskās sistēmas darbību atbilstoši tiesiskiem un morāliem standartiem divos virzienos. Pirmkārt, šaurākā nozīmē tās veicina cilvēktiesību ievērošanu. Otrkārt, plašākā nozīmē tās nodrošina kriminālprocesa sistēmas tiesisku darbību.

Kriminālprocesuālā sistēma nav tiesiska, ja amatpersonas, kuras veic kriminālprocesi, pārkāpj personas cilvēktiesības. Tiesības sevi neapsūdzēt palīdz nodrošināt spīdzināšanas, citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizlieguma principu, kas kā *ius cogens* jeb vispārēja starptautisko

⁵⁸⁶ Easton S. The Case for the Right to Silence, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998, p. 186.-191. Ashworth A. Self-Incrimination in European Human Rights Law - A Pregnant Pragmatism? Symposium: The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas. Cardozo Law Review, 2008. December, Volume 30, Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://www.cardozolawreview.com/Joomla1.5/content/30-3/ASHWORTH.30-3.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā), p.13.

tiesību imperatīva norma, no kuras nav pieļaujama atkāpšanās⁵⁸⁷, ir noteikta svarīgākajos starptautiskajos cilvēktiesību pamatdokumentos, tai skaitā ECTK 3. pantā, ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 5. pantā⁵⁸⁸, SPPPT 10. pantā un Konvencijā pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem⁵⁸⁹. Tās ir noteiktas Satversmes 95. pantā un kā kriminālprocesa pamatprincips nostiprinātas KPL 13. pantā. Darba iepriekšējā nodaļā tika atklāts, ka gan ANO tiesību sistēmā, gan Starptautiskās Krimināltiesas tiesību sistēmā tiesības sevi neapsūdzēt primāri ir vērstas pret prettiesisku piespiešanas metožu izmantošanu, lai iegūtu liecības vai panāktu vainas atzīšanu, jo īpaši, kas pārkāpj spīdzināšanas vai nežēlīgas, necilvēcīgas vai pašcieņu aizskarošas izturēšanās aizlieguma principu, nosakot, ka šādā veidā iegūtie pierādījumi ir absolūti nepieļaujami.⁵⁹⁰ Arī ECT ir atzinusi, ka ECTK 3. panta pārkāpuma rezultātā tieši iegūto pierādījumu vai arī pierādījumu, kas iegūti uz šo pierādījumu pamata, izmantošana procesā pati par sevi rada ECTK 6. panta ietvertu tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu.⁵⁹¹

Spīdzināšanas, citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizlieguma princips tiek pārkāpts arī demokrātiskās valstīs. Pētījuma dati liecina, ka arī Latvijas praksē nevar tikt izslēgti gadījumi, kad procesa virzītāji, lai panāktu, ka personas sniedz pierādījumus un atzīst vainu, pielieto fizisku un psiholoģisku vardarbību.⁵⁹² Tiesības sevi neapsūdzēt, garantējot, ka personai ir tiesības nesniegt liecības un nesadarboties ar procesa virzītāju, vienlaicīgi nodrošina, ka pret personu netiks pielietotas prettiesiskas piespiešanas metodes, lai iegūtu pierādījumus un panāktu vainas atzīšanu.

Tiesības sevi neapsūdzēt aizsargā arī personas tiesības uz brīvību, kas ir viena no būtiskākajām cilvēktiesību garantijām. Tiesības uz brīvību ir noteiktas Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 9. pantā, SPPPT 9. pantā, ECTK 5. pantā un citos starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos.⁵⁹³ Satversmes 94. panta otrais teikums nosaka: “*Nevienam nedrīkst atņemt vai ierobežot brīvību citādi kā tikai saskaņā ar likumu.*” Minētā norma ir interpretējama kopsakarā ar ECTK 5. panta pirmo daļu, kas nosaka, kādos gadījumos brīvība var tikt ierobežota, kā arī paredz, ka brīvību var atņemt tikai likumā noteiktā kārtībā, kā arī ar SPPPT 9. panta pirmās daļas trešo teikumu, kas nosaka: “*Nevienam nedrīkst atņemt brīvību bez likumā noteiktā pamata un neievērojot tajā paredzēto procedūru.*”⁵⁹⁴ Likumības un patvaļas aizlieguma prasību ir būtiski ievērot, ierobežojot personas brīvību kriminālprocesā, tai skaitā, piemērojot

⁵⁸⁷ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 742.lpp.

⁵⁸⁸ Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Pieejams: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/vispcd.htm> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁵⁸⁹ Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem: Starptautisks dokuments, 10.12.1984., Latvijas Vēstnesis, 30.08.2011., Nr.135.

⁵⁹⁰ Sk. darba 2.1. nodaļu.

⁵⁹¹ Sk. darba 2.2.1.5. nodaļā Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā: 22978/05 *Gäfgen v. Germany*.

⁵⁹² Sk. darba 4.3.1.4. a) nodaļu, Pielikuma Nr.1. grafiku 1.22, 1.40., Pielikuma Nr. 3. grafikus 3.19., 3.25.

⁵⁹³ Sk. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 185.-188.lpp.

⁵⁹⁴ Sk. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 203.lpp.

procesuālos piespiedu līdzekļus, kas saistīti ar brīvības atņemšanu, piemēram, arestu un apcietinājumu. Minētie līdzekļi nedrīkst tikt piemēroti patvaļīgi, bet tikai stingri ievērojot KPL noteikto pamatojumu un procesuālo kārtību. Pirmstiesas apcietinājuma piemērošana, lai panāktu liecību sniegšanu, ārvalstīs ir viena no izplatītākajām prettiesiskām piespiešanas metodēm.⁵⁹⁵ Kā liecina Pētījuma dati, arī Latvijā gadījumā, ja persona nesniedz pierādījumus, bieži kā prettiesiska piespiešanas metode tiek piemērots drošības līdzeklis - apcietinājums.⁵⁹⁶ Tiesības sevi neapsūdzēt nosaka aizliegumu amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, ar mērķi iegūt pierādījumus vai panākt vainas atzīšanu, pārkāpt personas tiesības uz brīvību.

Tiesības sevi neapsūdzēt aizsargā cilvēka cieņu un godu.⁵⁹⁷ Cilvēka cieņa ir vērtība, kas ir demokrātiskas un tiesiskas valsts, kā arī visu cilvēktiesību pamatā.⁵⁹⁸ Cilvēka cieņas aizsardzības pamatprincipa kodols ir cilvēka autonomijas aizsardzība.⁵⁹⁹ Tās aizsardzības nozīmīgumu apliecina starptautiskās tiesību normas, piemēram, ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 5. pants un ANO Deklarācijas par visu personu aizsardzību pret pakļaušanu spīdzināšanai vai citam cietsirdīgam, nehumānam un pazemojošam režīmam vai sodam⁶⁰⁰ 2. pants, kurās cilvēka cieņas aizsardzības prasība ir ietverta kopā ar spīdzināšanas, citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizlieguma principu. Līdzīgi Satversmes 95. pants, līdzās spīdzināšanas, citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizliegumam un aizliegumam piemērot nežēlīgus vai cilvēka cieņu pazemojošus sodus, paredz arī cilvēka goda un cieņas aizsardzības prasību. Cilvēka goda aizskaršanas aizliegums ir ietverts tādos starptautiskos cilvēktiesību aktos kā ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 12. pantā un SPPPT 7. pantā. Tādējādi tiesības sevi neapsūdzēt, aizsargājot tādas cilvēka pamattiesības kā spīdzināšanas un citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizlieguma principu un tiesības uz brīvību, vienlaicīgi aizsargā arī cilvēka cieņu, autonomiju, kā arī godu.

Tiesību doktrīnā kā viens no tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumiem tiek norādīts privātuma aizsardzība⁶⁰¹, kas ir cieši saistīta ar cilvēka cieņas un autonomijas aizsardzību.⁶⁰² Tomēr daudzi tiesību

⁵⁹⁵ Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. *Effective Criminal Defence in Europe*. Antwerp: Intersentia, 2010, p.86., 349., 405., 459., Sīkāk sk. darba 4.3.1.4. b) nodaļu.

⁵⁹⁶ Sk. darba 4.3.1.4. b) nodaļu, Pielikuma Nr.1. grafikus 1.39, 1.40., Pielikuma Nr. 3. grafiku 3.25.

⁵⁹⁷ Ar cieņu tiek saprasts personas sabiedriskā vērtējuma atspoguļojums viņas pašas apziņā, t.i., personas pašnovērtējums, savukārt ar godu - personas sabiedriska novērtējums, kas ir izveidojies viņas darbības rezultātā Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 207.lpp.

⁵⁹⁸ Липатова С. Понятие чести и достоинства, его содержание и развитие в российской правовой системе. Pieejams: <http://do.gendocs.ru/docs/index-307730.html> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁵⁹⁹ Mainz K.-E. H. Zur Anwendung der Garantie der Menschenwürde als Rechtssatz. Pieejams: <http://home.lu.lv/~tschmit1/Downloads/BDHK-Themenabend-Menschenwuerde-Hain.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁰⁰ Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Adopted by General Assembly resolution 3452 (XXX) of 9 December 1975. Pieejams: <http://www1.umn.edu/humanrts/instrree/h1dpast.htm> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁰¹ Tiesības uz privāto dzīvi ir ietvertas starptautiskajos dokumentos, piemēram, ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 12. pantā, SPPPT 17. pantā, ECTK 8. pantā, kā arī noteiktas Satversmes 96. pantā.

⁶⁰² Sk. Taslitz A. E. Confessing in the Human Voice: A Defense of the Privilege against Self-Incrimination, Cardozo Pub. L. Pol'y & Ethics J., 2008., Vol.7, p.206.; Pieejams: http://works.bepress.com/andrew_taslitz/4 (aplūkots 2013.12.maijā);

zinātnieki kritizē minēto pamatojumu.⁶⁰³ Tiek pamatoti norādīts, ka valstij ir plašas iespējas leģitīmi ierobežot personas privāto dzīvi, lai efektīvi atklātu noziedzīgus nodarījumus.⁶⁰⁴ *Pauls Roberts (Paul Roberts)* un *Adrians Cukermans (Adrian Zuckerman)* norāda, ka gadījumā, ja privātās dzīves aizsardzība tiktu atzīta galējā formā, kriminālprocesu nebūtu iespējams veikt bez personas piekrišanas, jo tā laikā tiek ievērojami aizskarts privātums.⁶⁰⁵ Piemēram, privātums tiek aizskarts, ja tiek veiktas tādas izmeklēšanas darbības kā kratīšana, korespondences kontrole, personas un vietas audio un video kontrole utt.

Tiesību doktrīnā ir izvērtēts viedoklis, vai tiesības sevi neapsūdzēt, atļaujot personai neatklāt savas zināšanas un privātās domas, bet neaizsargājot no iejaukšanās personas ķermenī, piemēram, izņemt DNS paraugus, varētu tikt uzskatītas par būtisku domu un apziņas brīvības dimensiju.⁶⁰⁶ Varētu apgalvot, ka personas autonomija tiek būtiskāk aizskarta, ja notiek iejaukšanās personas prāta jeb kognitīvajā procesā, nevis personas ķermenī, kas saskaņā ar *Kartesiana (Cartesian)* koncepciju ir divas atšķirīgas personas funkcijas. Tajā pašā laikā tiek atzīts, ka šāds dalījums nav pamatots, jo minētās funkcijas nav stingri nodalāmas, ņemot vērā, ka visa cilvēka darbība balstās uz nepārtrauktu un vienotu procesu.⁶⁰⁷

Pierādījumi, uz kuriem attiecas tiesības sevi neapsūdzēt, tiek nošķirti, ņemot vērā tiesību sevi neapsūdzēt procesuālo nozīmi, palīdzēt novērst taisnīguma kļūdas, nevis lai aizsargātu privātumu. Tiesības sevi neapsūdzēt pamatā nav attiecināmas uz pierādījumiem, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas, jo tiem ir augsta ticamības pakāpe, savukārt liecības ir mazāk ticams pierādījums un vairāk iespējams, ka tās ir maldinošas.⁶⁰⁸ Darba turpinājumā tiks atklāts, ka pierādījumu dalījums var tikt pamatots arī no sadarbības līmeņa, kas būtiski atšķiras gadījumā, ja personai tiek prasīti pierādījumi, par kuru pastāvēšanu nav šaubas, no situācijas, kad personai tiek uzstājīgi pieprasīta aktīva un komunikatīva darbība.

Arenella P. Schmerber and the privilege against self – incrimination. *American Criminal Law Review*, 1982, Vol.20, p.31-61.; Citēts: Allen R. J., Mace M. K. *The Self-Incrimination Clause Explained and Its Future Predicted*. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 2003. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=480143> (aplūkots 2013.12.maijā), p.21.; Gerstein R. S. *Privacy and Self-Incrimination*. *Ethics*, 1970, Vol.80, No.2, p.87-101.

⁶⁰³ Sk. Allen R. J. *Theorizing about Self-Incrimination*. *Cardozo Law Review*, 2008, Vol.30, No.3, p.734.; Roberts P., Zuckerman A. *Criminal Evidence*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010, p.412-413.

⁶⁰⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012., 265.lpp., Roberts P., Zuckerman A. *Criminal Evidence*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010, p.412.

⁶⁰⁵ Roberts P., Zuckerman A. *Criminal Evidence*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010, p.413.

⁶⁰⁶ *Ibid*, p.412.

⁶⁰⁷ Theophilopoulos C. *The Privilege Against Self-Incrimination and the Distinction Between Testimonial and Non-Testimonial Evidence*. *South African Law Journal*, 2010, Vol.127, Issue 01, p.122.

⁶⁰⁸ *Ibid*, p.120.

Izvērtējot pierādījumus konkrētā lietā ir jāņem vērā, ka to, cik ticamas ir pierādīšanā izmantojamās ziņas par faktiem, izvērtē, aplūkojot visus kriminālprocesa laikā iegūtos faktus vai ziņas par faktiem kopumā un savstarpējā sakarībā un nevienam no pierādījumiem nav iepriekš noteikta augstāka ticamības pakāpe nekā pārējiem pierādījumiem (KPL 128.p. otrā un trešā d.).

Tiesības sevi neapsūdzēt kā materiāla rakstura tiesības plašākā nozīmē ietver arī tiesiskos standartus, lai kriminālprocesa sistēma funkcionētu tiesiski. To mērķis ir nodrošināt, ka valsts patstāvīgi un efektīvi var izpildīt tai uzlikto pienākumu pierādīt personas vainu, kā arī tiesiski un pamatoti konstatēt personas vainu. Šie standarti ir jāuzskata par priekšnoteikumu, lai nodrošinātu procesuālo tiesību īstenošanu, kā arī nosaka, cik lielā mērā tiesības ir aizsargājamas. Tie novērš iespēju, ka likumdevējs tiesības varētu ierobežot patvaļīgi, iepriekš nepamatojot, kā šie ierobežojumi spēj efektīvāk nodrošināt tiesiskās sistēmas funkcionēšanu. Ja tiesiskie standarti netiek ievēroti, tiek grauta tiesiskās sistēmas autoritāte sabiedrības acīs, kā arī amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, ļauj pieņemt, ka konkrēta rīcība ir pieļaujama.⁶⁰⁹ Savukārt, ja pati nacionālā kriminālprocesuālā sistēma nespēj funkcionēt, ievērojot šos noteikumus, tad šī tiesiskā sistēma būtībā nav atzīstama par tiesisku.

Tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka tiesības sevi neapsūdzēt pamato personas tiesības nesadarboties, lai palīdzētu atklāt noziedzīgu nodarījumu, jo kriminālprocesā valsts un personas pilnvaras un resursi ir būtiski atšķirīgi, tāpēc nevis personai, bet gan valstij ir jāpierāda personas vaina.⁶¹⁰ Minētais pamatojums ir cieši saistīts ar nevainīguma prezumpcijas principu.

Ārvalstu tiesību zinātnieks *Endrjū Stumers (Andrew Stumer)* norāda, ka nevainīguma prezumpcija nodrošina tiesiskumu, pieprasot, ka personas tiek notiesātas un sodītas tikai tad, ja to vaina ir skaidri pierādīta, kā arī plašākā nozīmē nosaka valsts pienākumu pašai pierādīt personas vainu bez apsūdzētā palīdzības, tādējādi apliecinot, ka kriminālprocesa sistēma ir spējīga darboties atbilstoši tiesiskiem standartiem.⁶¹¹ Tādējādi nevainīguma prezumpcija tiek skatīta ne tikai kā procesuāla rakstura noteikumi, kas aizsargā nevainīgas personas, bet arī kā tiesības pēc būtības, kas nodrošina tiesiskumu.⁶¹²

Iepriekšējā nodaļā tika atklāts, ka ECT tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumu skata kopsakarā ar nevainīguma prezumpcijas principu, norādot, ka “[t]iesības sevi neapsūdzēt jo īpaši paredz, ka kriminālvajāšanā lietu pret apsūdzēto mēģina pierādīt bez tādu pierādījumu izmantošanas, kas iegūti, pielietojot piespiešanas vai apspiešanas metodes, neievērojot apsūdzētā gribu.”⁶¹³ Tādējādi, kā norāda *E. Ešvorts*, apsūdzētajam ir tiesības prasīt, lai apsūdzība pierāda personas vainu, jo, ja apsūdzētajam

⁶⁰⁹ Stumer A. *The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives*. Oxford etc.: Hart, 2010, p.38-39.

⁶¹⁰ Redmayne M. *Rethinking the Privilege against Self-Incrimination*. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2007, 27(2), p.225.; Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.96.; Ashworth A. *Self-Incrimination in European Human Rights Law—A Pregnant Pragmatism?* Symposium: *The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas*. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume 30, Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://www.cardozolawreview.com/Joomla1.5/content/30-3/ASHWORTH.30-3.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā), p.10.-11., 13.; George C. T. III, Bilder M. D. *Aristotle's Paradox and the Self-Incrimination Puzzle*. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 1991, Vol.82, No.2, p.243, 271.; Meikališa Ā., Strada–Rozenberga K. *Taisnīgums kriminālprocesā*. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 29.novembris, Nr.48.

⁶¹¹ Stumer A. *The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives*. Oxford etc.: Hart, 2010, p.37-38.

⁶¹² *Ibid*, p.37-40.

⁶¹³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 68.

būtu pierādīšanas pienākums, tas būtu pretrunā ar apsūdzības pienākumu pierādīt personas vainu, izslēdzot saprātīgas šaubas, kas ir nevainīguma prezumpcijas principa būtisks aspekts.⁶¹⁴

Līdzīgu viedokli pauž tiesību zinātnieks *M. Redmains*. Viņš norāda, ka privilēģija ļauj mums distancēt sevi no valsts vai nebūt atbildīgiem par konkrēta kriminālprocesa veikšanu, personiski neupurējoties, lai atklātu konkrētu noziedzīgu nodarījumu. Privilēģija attiecas vienīgi uz gadījumiem, kad valsts veic krimināllietas izmeklēšanu, kur valsts pilnvaras ir pietiekami lielas un kur šī nesadarbošanās kļūst vērtīga un pati par sevi palīdz nodrošināt šīs sistēmas darbību. Viņš norāda, ka atšķirībā no situācijām, kad netiek izmeklēta krimināllieta, palīdzība valsts iestādēm neietver tāda veida upurēšanos, kas ir privilēģijas pamatā. Zinātnieks secina, ka tādējādi ir izskaidrojams, kāpēc ECT tiesības sevi neapsūdzēt neattiecinā uz gadījumiem, kad valsts pārvaldes iestādes, kurām ir izzināšanas raksturs, pieprasa informāciju citiem mērķiem, nevis lai uzsāktu kriminālprocesu pret personu, bet nepieļauj izmantot apsūdzošus pierādījumus, kas tādējādi iegūti, turpmākā kriminālprocesā.⁶¹⁵

Zinātnieks vienlaikus norāda, ka tiesības sevi neapsūdzēt neietver absolūtas tiesības nesniegt pierādījumus. Tās ietver personas tiesības nesadarboties, nevis veicot kādas darbības, bet gan tiesības neveikt kādas darbības, t.i., tās ietver nesadarbošanos pasīvā formā. Proti, mēs varam atteikties atbildēt uz jautājumiem un nesniegt dokumentus, bet nevaram izvairīties no apcietināšanas, traucēt izmeklēšanai un iznīcināt pierādījumus. Viņš secina, ka privilēģiju pamato atšķirība starp darbību un bezdarbību. Tomēr zinātnieks arī norāda, ka šāds pamatojums nav īpaši stiprs.⁶¹⁶

Sadarbības atšķirīgo līmeni kā vienu no kritērijiem, lai noteiktu tiesību sevi neapsūdzēt saturu, ir atzinis zinātnieks *Konstantins Teofilopolos (Constantine Theophilopoulos)*. Viņš norāda, ka gadījumā, ja personai tiek prasīti tādi pierādījumi kā, piemēram, DNS paraugi, balss vai rokraksta paraugi, no personas sadarbība tiek prasīta ievērojami zemākā līmenī, nekā gadījumā, ja personai tiek uzstājīgi pieprasīta aktīva un komunikatīva darbība.⁶¹⁷ Tomēr šādā veidā tiesības sevi neapsūdzēt tiek pamatotas nevis no tiesiskās sistēmas aizsardzības, bet no personas aizsardzības viedokļa. Tas protams var būt viens no apsvērumiem, ko valsts var izvēlēties, nosakot tiesību sevi neapsūdzēt saturu, tomēr būtiski ir izvērtēt, vai tādējādi tiesiskā sistēma funkcionēs efektīvāk.

Apsūdzētā tiesības neveikt aktīvu darbību jeb neupurēties, lai palīdzētu atklāt noziedzīgu nodarījumu, var palīdzēt nodrošināt tiesiskās sistēmas darbību, uzliekot pierādīšanas pienākumu valstij, kā arī vienlaicīgi nodrošinot, ka netiek pieļautas taisnīguma kļūdas. No tiesiskās sistēmas aizsardzības

⁶¹⁴ Ashworth A. Self-Incrimination in European Human Rights Law—A Pregnant Pragmatism? Symposium: The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume 30, Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://lawlib.wlu.edu/CLJC/index.aspx?mainid=158&issuedate=2009-03-13> (aplūkots 2013.12.maijā). p.10.

⁶¹⁵ Redmayne M. Rethinking the Privilege against Self-Incrimination. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2007, 27(2), p.225.

⁶¹⁶ Ibid.

⁶¹⁷ Theophilopoulos C. The Privilege Against Self-Incrimination and the Distinction Between Testimonial and Non-Testimonial Evidence. *South African Law Journal*, 2010, Vol.127, Issue 01, p.122.

skatpunkta var arī pamatot, kāpēc ECT tiesības sevi neapsūdzēt pamatā neattiecinā uz pierādījumiem, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas, kā arī nosaka, ka, lai pieprasītu šāda veida dokumentus, ir nepieciešams, lai iestāde būtu pārliecināta par to eksistenci. Gadījumā, ja personai tiek pieprasīti tādi pierādījumi, par kuru eksistenci nevar būt šaubu, piemēram, ķermeņa paraugi, rokraksta paraugi, tā netiek iesaistīta aktīvā komunikatīvā darbībā, valstij nav jāpierāda to pastāvēšana, kā arī iegūtajiem pierādījumiem ir augsta ticamība. Savukārt gadījumā, ja iestāde pieprasa personai sniegt pierādījumus, lai gan tai nav pamata domāt, ka šādi pierādījumi pastāv, tā būtībā pierādīšanas pienākumu uzliek personai, gaidot, kad tā pirmā veiks aktīvu rīcību, kas var palīdzēt atklāt noziedzīgu nodarījumu. Turklāt pastāv risks, ka iegūtie pierādījumi nebūs ticami, kā arī gadījumā, ja no pierādīšanas nesniegšanas tiks izdarīti nelabvēlīgi secinājumi, tie nebūs pamatoti.

Pirms personai var tikt uzlikts pierādīšanas pienākums, valstij ir pienākums no savas puses veikt nepieciešamās darbības, lai nepieļautu taisnīguma kļūdas. Piemēram, ja valsts jau ir izveidojusi *prima facie* lietu, personai var tikt uzlikts pienākums sniegt informāciju situācijā, kas pieprasa skaidrojumu, turklāt šādā gadījumā pierādījumu nesniegšana vairs nav nesadarbošanās pasīvā, bet gan aktīvā formā.

Šajā ziņā tiesības sevi neapsūdzēt, nosakot valstij pienākumu veikt savus pienākumus, pirms tā var prasīt no personas aktīvu sadarbību, ir skatāmas arī kopsakarā ar procesuālās līdzvērtības principu, kas nosaka, ka persona var neatklāt savu aizstāvības pozīciju, kā arī tās rīcībā esošo informāciju pirms tā nav iepazinies ar pretējās puses rīcībā esošiem krimināllietas materiāliem.

Apkopojot nodaļā veikto analīzi, secināms, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir patstāvīgas cilvēktiesības jeb tiesības pēc būtības, kas nodrošina tiesiskumu divos virzienos. Pirmkārt, tās palīdz nodrošināt cilvēktiesību - spīdzināšanas, citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizlieguma principa, tiesību uz brīvību, kā arī personas goda un cieņas – ievērošanu. Otrkārt, tiesības sevi neapsūdzēt aizsargā kriminālprocesuālās sistēmas tiesiskumu. Kriminālprocesā valsts un personas pilnvaras un resursi ir būtiski atšķirīgi, tāpēc personas tiesības pirmajai aktīvi nesadarboties un nepalīdzēt atklāt noziedzīgu nodarījumus kļūst vērtīgas un palīdz nodrošināt, ka valsts patstāvīgi un efektīvi izpilda tai uzlikto pienākumu pierādīt personas vainu, kā arī to, ka tā tiesiski un pamatoti konstatē personas vainu un nepārsniedz savu pilnvaru robežas. Arī šajā nozīmē tiesības sevi neapsūdzēt ir skatāmas kopsakarā ar nevainīguma prezumpcijas principu, kas nosaka tiesības prasīt, lai apsūdzība izpilda tai uzlikto pienākumu pierādīt personas vainu.

Tiesības nesadarboties jeb nesniegt pierādījumus ir ierobežojamas atkarībā no valsts pienākuma veikt pierādīšanu, kas savukārt ir atkarīgs no pierādījumu ticamības un iepriekšējas pastāvēšanas. Ja tiek pieprasīti pierādījumi, par kuru eksistenci nevar būt šaubu, piemēram, ķermeņa paraugi, rokraksta paraugi, persona netiek iesaistīta aktīvā komunikatīvā darbībā, valstij nav jāpierāda to pastāvēšana, kā arī iegūtajiem pierādījumiem ir augsta ticamība. Savukārt, pieprasot personai sniegt

tādus pierādījumus kā liecības un dokumentus, lai gan nav pamata domāt, ka šādi pierādījumi pastāv, tā būtībā pierādīšanas pienākumu uzliek personai, gaidot, kad tā pirmā veiks aktīvu rīcību. Šādā gadījumā pastāv risks, ka iegūtie pierādījumi nebūs ticami, kā arī gadījumā, ja no pierādīšanas nesniegšanas tiks izdarīti nelabvēlīgi secinājumi, tie nebūs pamatoti. Tiesības sevi neapsūdzēt, nosakot tiesiskos standartus, kas jāievēro kriminālprocesa laikā, nodrošina kriminālprocesa sistēmas efektīvu un tiesisku darbību, kā rezultātā tiek būtiski samazinātas arī taisnīguma kļūdas.

3.1.3. Tiesību sevi neapsūdzēt ierobežošanas attaisnojums

Vērtējot, kādos gadījumos tiesību sevi neapsūdzēt ierobežošana ir attaisnojama, ir jāņem vērā iepriekš atklātā tiesību sevi neapsūdzēt divējādā nozīme, proti, palīdzēt aizsargāt nevainīgas personas un nodrošināt tiesiskumu. Tiesību ierobežošana var tikt attaisnota, ja to prasa būtiskas sabiedrības intereses. Tajā pašā laikā kriminālprocesā tās saduras ar personas cilvēktiesību aizsardzības interesēm. No vienas puses, sabiedrība ir ieinteresēta, lai tiktu nodrošināta kārtība, drošība un efektīva tiesvedība. No otras puses, kriminālprocesā var tikt apdraudētas personas cilvēktiesības, kā piemēram, tiesības uz brīvību. Tādējādi kriminālprocesuālais regulējums mēģina atrast līdzsvaru starp šīm atšķirīgajām interesēm.⁶¹⁸ Ne velti kriminālprocesa tiesību zinātnē tiek norādīts: *“Tā ir patiesībā viena no kriminālprocesa centrālajām problēmām: nepieciešamība saskaņot procesu, kas novestu lietu līdz efektīvai iztiesāšanai, ar cilvēktiesību aizsardzību un pamatprasību ievērot personas tiesības uz taisnīgu tiesu.”*⁶¹⁹ Sabiedrības intereses atklāt noziedzīgu nodarījumu nedrīkst apdraudēt vērtības, kuras aizsargā tiesības sevi neapsūdzēt.

Tiesiskajai sistēmai ir jādarbojas tādā veidā, lai pēc iespējas lielākā mērā aizsargātu nevainīgas personas, kā arī nepieļautu cilvēktiesību pārkāpumus. Kā tika norādīts nodaļas sākumā, tiesību doktrīnā dažkārt tiek pausts viedoklis, ka tiesības sevi neapsūdzēt var tikt ierobežotas sabiedrības interesēs, lai atklātu vairāk noziedzīgus nodarījumus. Tāpat tiesību doktrīnā tiek diskutēts, vai tiesību sevi neapsūdzēt ierobežojumi ir attaisnojami, lai atklātu tādus smagus noziedzīgus nodarījumus, kas ir sevišķi bīstami sabiedrībai, piemēram, terorismu⁶²⁰, noziedzīgus nodarījumus pret dzimumneaizskaramību⁶²¹, noziedzīgus nodarījumus, kas saistīti ar narkotisko vielu izplatīšanu⁶²². Kā vēl viens tiesību sevi neapsūdzēt ierobežošanas attaisnojums, kas tiek izvirzīts, ir nepieciešamība

⁶¹⁸ Trechsel S. Human Rights in Criminal Proceedings. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.7.; Pati R. Due Process and International Terrorism. Leiden, Boston: Nijhoff, 2009, p.1.

⁶¹⁹ Ashworth A., Redmayne M. The Criminal Process. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.22.

⁶²⁰ Sk. darba 2.2.1.4. nodaļā Eiropas Cilvēktiesību tiesas sprieduma lietā: 34720/97 *Heaney and McGuinness v. Ireland* analīzi; Roach K. The Consequences of Compelled Self-Incrimination in Terrorism Investigations: A Comparison of American Grand Juries and Canadian Investigative Hearings, *Cardozo Law Review*, 2008., Vol.30, No.3, pp. 1089-1115; Floyd J. T. Terrorism: Will the Privilege against Self-Incrimination in Upcoming Death Trial? 2008. Pieejams: <http://www.johntfloyd.com/comments/june08/03a.htm> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶²¹ Robinson A. E. Treating the Sex Offender at Any Cost: Fifth Amendment Privilege against Compelled Self-Incrimination in the Prison Context [McKune v. Lile, 122 S. Ct. 2017 (2002)]. *Washburn Law Journal*, 42(3), 725-754.

⁶²² Iijima A. L. The War on Drugs: The Privilege against Self-Incrimination Falls Victim to State Taxation of Controlled Substances, *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review*, 1994. Vol.29, p.101.

aizsargāt sabiedrības intereses, nosakot regulatīvo režīmu, piemēram, satiksmes pārkāpumu jomā vai muitas tiesību jomā.⁶²³ Sabiedrības intereses atklāt vairāk noziedzīgus nodarījumus, jo īpaši smagus noziedzīgus nodarījumus, kā arī nodrošināt drošību un kārtību nevar tikt sasniegtas, upurējot vērtības, kas ir tiesību sevi neapsūdzēt pamatā.

Sabiedrības interesēs nevar attaisnot tādu cilvēktiesību kā spīdzināšanas un pazemošanas aizlieguma principa un personas tiesības uz brīvību pārkāpumus, tāpēc tiesības sevi neapsūdzēt, aizsargājot tiesiskuma intereses, nosaka absolūtu aizliegumu izmantot šādā veidā iegūtos pierādījumus.

Tāpat daudz svarīgākas par sabiedrības interesēm atklāt noziedzīgus nodarījumus ir nevainīgas personas intereses netikt atzītai par vainīgu un notiesātai. Sabiedrībai nav nekādas intereses notiesāt nevainīgas personas, tai ir tikai interese notiesāt vainīgos.⁶²⁴ Tiesības sevi neapsūdzēt nav ierobežojamas, ja tādējādi tiek apdraudētas nevainīgu personu aizsardzības intereses, kā tas ir gadījumā, ja personas vaina nav pierādīta atbilstoši pierādīšanas standartam “saprātīgu šaubu izslēgšana”. Nav nozīmes, cik daudz nevainīgas personas tiek aizsargātas, jo tiesiskās sekas, kas rodas personai netaisnīgas notiesāšanas gadījumā, jo īpaši, ja kā sods ir noteikta brīvības atņemšana, ir ļoti smagas. Tiesības sevi neapsūdzēt tiek garantētas visām personām, lai nodrošinātu taisnīgumu attiecībā pret personām, kas nav vainīgas. Tiesību doktrīnā tiek atzīts, ka minētās tiesības lai gan var ļaut rūdītiem noziedzniekiem izvairīties no kriminālatbildības un soda, tomēr to ierobežošana var nodarīt lielu ļaunumu nevainīgām personām, jo īpaši, kas pirmo reizi tiek apsūdzētas vai ir neaizsargātas.⁶²⁵ Lai neļautu noziedzniekiem izvairīties no kriminālatbildības, valstij ir jāizmanto citi līdzekļi, kas neapdraud nevainīgu personu intereses.⁶²⁶ Iepriekš minētais liecina, ka sabiedrības interesēs nav pieļaujams apdraudēt vērtības, kuras aizsargā tiesības sevi neapsūdzēt.

ECT ir pamatoti atzinusi, ka tiesības sevi neapsūdzēt attiecas uz visa veida noziedzīgiem nodarījumiem no visvienkāršākā līdz vissarežģītākajam un nav pieļaujams atsaukties uz sabiedrības drošības un kārtības interesēm, ja tiesības sevi neapsūdzēt tiek atņemtas pēc būtības.⁶²⁷ Satversmes tiesa tiesības sevi neapsūdzēt līdz šim nav analizējusi. Tajā pašā laikā daudzos spriedumos tā ir izvērtējusi Satversmes 92. pantā ietverto taisnīgas tiesas principu un atzinusi tā ierobežoto raksturu,

⁶²³ Ashworth A. Self-Incrimination in European Human Rights Law - A Pregnant Pragmatism? Symposium: The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume 30, Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://lawlib.wlu.edu/CLJC/index.aspx?mainid=158&issuedate=2009-03-13> (aplūkots 2013.12.maijā), p.8., 13.; Choo A. Compelling the Provision of Information: The Privilege Against Self-Incrimination as a Human Right, 2010, September 13, Warwick School of Law Research Paper, No. 2010/20, p.10. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=1676137> (aplūkots 2013.12.maijā); Sk. darba 2.2.1.4. nodaļā Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietās: 10828/84 *Funk v. France*; 15809/02 and 25624/02 *O'Halloran and Francis v. the United Kingdom*.

⁶²⁴ Stumer A. *The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives*. Oxford etc.: Hart, 2010, p.46.

⁶²⁵ Easton S. *The Case for the Right to Silence*, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998, p.142.

⁶²⁶ Stumer A. *The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives*. Oxford etc.: Hart, 2010, p.46.

⁶²⁷ Sk. darba 2.2.1.4. nodaļā Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para. 74; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietā: 34720/97 *Heaney and McGuinness v. Ireland*, para. 58.

cita starpā atsaucoties uz starptautisko tiesību normu interpretācijas praksi.⁶²⁸ Satversmes tiesa atzīst, ka lai gan Satversmes 116. pantā, kurā norādīti gadījumi, kuros personas tiesības var ierobežot likumā paredzētos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību, nav minēts Satversmes 92. pants, tomēr minētā norma nav interpretējama tādējādi, ka tā nepieļauj arī citu tajā neminētu cilvēktiesību ierobežošanu, lai aizsargātu citas Satversmē garantētās vērtības.⁶²⁹ Satversmes tiesa ir norādījusi, ka, lai gan “[..] Satversme tieši neparedz gadījumus, kuros tiesības uz taisnīgu tiesu varētu ierobežot, tomēr šīs tiesības nevar uzskatīt par absolūtām. Taču ierobežojumi nevar būt tādi, kas pēc būtības liedz īstenot tiesības uz taisnīgu tiesu. Tiesības vērsties tiesā var ierobežot tiktāl, ciktāl tās netiek atņemtas pēc būtības. Tā kā tiesības uz taisnīgu tiesu ir vienas no vissvarīgākajām personas tiesībām, ierobežojumi tām nosakāmi tikai pašos nepieciešamākajos gadījumos.”⁶³⁰ Šāda pieeja ir atzīta arī citās valstīs. Piemēram, Šveices Konfederācijas Federālās Konstitūcijas 36. panta ceturtajā daļā ir tieši noteikts, ka cilvēktiesību būtība ir neaizskarama.⁶³¹ Tādējādi nosacījums, ka tiesības sevi neapsūdzēt nevar tikt ierobežotas, ja tādējādi tiek atņemta to būtība, atbilst gan ECT, gan Satversmes tiesas atziņām, kā arī tas ir atzīts ārvalstīs.

Tiesības sevi neapsūdzēt var tikt ierobežotas, ja tādējādi netiek atņemta to būtība jeb vērtības, kuras tās aizsargā. Kā tiesību sevi neapsūdzēt ierobežojumu mērķis var būt citas intereses, piemēram, tiesiskās sistēmas efektivitāte, procesuālā ekonomija, tiesu pārslogotības nepieļaušana u.c.⁶³² Tomēr ierobežojumi var tikt noteikti tikai, ja tādējādi netiek apdraudētas nevainīgu personu aizsardzības intereses.

Zinātnieks *E. Ešvorts* norāda, ka izņēmumi no tiesībām sevi neapsūdzēt ir pieļaujami, ja: a) personām relatīvi maz ir “likts uz spēles”; b) var uzskatīt, ka persona ir izvēlējusies piedalīties konkrētā sociālā “uzņēmumā”; c) pastāv noteikumi, kas personu attaisno, ja tā nav vainīga.⁶³³

⁶²⁸ Sk. piem., Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 3. jūnija sprieduma lietā Nr. 2008-43-0106 „Par Civillikuma 156. panta otrās daļas vārdu „divu gadu laikā, skaitot no dienas, kad viņi uzzinājuši par apstākļiem, kas izslēdz paternitāti” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. un 96. pantam un 1975. gada 15. oktobra Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 05.06.2009., Nr.88., Secinājumu daļas 9. punktu.

⁶²⁹ Sk., piem., Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra spriedumu lietā 2002-04-03 “Par “Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumu” 59.1.6., 66. un 68. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89., 95. un 111. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 24.10.2002., Nr.154., Secinājumu daļas 2.punkts; Satversmes tiesas Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012., 126.lpp.

⁶³⁰ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2008.gada 5.novembra spriedums lietā Nr. 2008-04-01 “Par Civilprocesa likuma 441. panta otrās daļas (ciktāl tā attiecas uz lēmumu par naudas soda uzlikšanu procesuālās sankcijas veidā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*. 11.11.2008., Nr.175. Secinājumu daļas 13.punkts.

⁶³¹ Federal Constitution of the Swiss Confederation (18.04.1999.) Pieejams: <http://www.admin.ch/ch/e/rs/1/101.en.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶³² Sk. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012., 126.lpp.

⁶³³ Ashworth A. Self-Incrimination in European Human Rights Law - A Pregnant Pragmatism? Symposium: The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume 30,

Zinātnieks norāda, ka pirmajam noteikumam jābūt galvenajam un izņēmumi no tiesībām sevi neapsūdzēt varētu tikt paredzēti, piemēram, noziedzīgiem nodarījumiem satiksmes drošības jomā vai nodokļu jomā, kad personām tiek piemērots neliels naudas sods.⁶³⁴

Līdzīgu viedokli attiecībā uz nevainīguma prezumpcijas principa ierobežošanas pieļaujamību ir paudis tiesību zinātnieks *E. Stumers*. Viņaprāt, minētais princips ir ierobežojams divos gadījumos: 1) ja kļūdainas notiesāšanas risks ir zems; 2) ja par noziedzīgu nodarījumu sods ir minimāls. Attiecībā uz pirmo gadījumu viņš norāda, ka var tikt izšķirtas trīs situācijas, kad pierādīšanas pienākums var tikt uzlikts personai. Pirmā situācija - kad apsūdzība ir pierādījusi apsūdzētā prettiesisku rīcību, bet nav pilnībā pierādījusi personas vainu. Šādā gadījumā persona var izvairīties no notiesāšanas, atspēkojot izvirzītās aizdomas. Piemēram, ja pie personas ir atrastas narkotikas, personai ir jādod iespēja pierādīt, ka viņa nevarēja vai viņai nebija iespējams zināt, ka narkotikas ir pie viņas. Otrā situācija - kad prokurors ir gandrīz pierādījis personas vainu un pierādīšanas nasta ir pārnesta uz personu, lai pierādītu būtībā neticamu aizstāvību. Trešā situācija - kad no apsūdzētā var tikt sagaidīts, ka viņš pierāda konkrētus faktus, kas liecina, ka viņš nav vainīgs, piemēram, ka viņam ir vadītāja apliecība. Attiecībā uz otro gadījumu, viņš norāda, ka gadījumā, ja par noziedzīgu nodarījumu tiek piemērots nevis smags sods, piemēram, apcietinājums, bet sods ir minimāls, nevainīgu personu aizsardzības pamatojums ir būtiski vājāks. Tajā pašā laikā viņš norāda, ka notiesāšanas sekas nav tikai sods, bet rada arī citas negatīvas sekas, piemēram, neuzticību un aizspriedumus, tādējādi nepatiesa apsūdzība arī šādā gadījumā rada morālo kaitējumu.⁶³⁵ Tādējādi turpina darboties tiesiskais pamatojums.

Autoresprāt, lai noteiktu, vai tiesības sevi neapsūdzēt ierobežojums ir pieļaujams, kā galvenais kritērijs ir jāizvērtē, cik lielā mērā tā rezultātā ir iespējama taisnīguma kļūda. Tiesības sevi neapsūdzēt ir ierobežojamas tikai gadījumā, ja nepastāv risks, ka persona var tikt nepatiesi atzīta par vainīgu, vai arī šis risks ir ļoti zems. Risks, ka nevainīga persona var tikt nepamatoti atzīta par vainīgu, ir būtiski samazināts, ja personai tiek uzlikts pierādīšanas pienākums, bet vienlaicīgi tiek ievēroti nosacījumi, ka pieprasītā informācija neattiecas uz personas vainu, apsūdzības uzturētājs ir sagatavojis pirmsšķietamu jeb "*prima facie*" lietu, personas vainu apstiprina citi lietā esošie pierādījumi u.c.

Kā minēts iepriekšējā nodaļā, tiesību sevi neapsūdzēt ierobežoto raksturu ir atzinusi arī ECT. Vienlaicīgi tā ir noteikusi trīs kritērijus, lai noskaidrotu, vai tiesības sevi neapsūdzēt nav atņemtas pēc būtības, proti, ir jāvērtē: - piespiešanas raksturs un līmenis; - procesuālo garantiju esamība; - iegūto pierādījumu izmantošanas veids.⁶³⁶ Minētie kritēriji ļauj, vadoties no visiem konkrētās lietas

Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://lawlib.wlu.edu/CLJC/index.aspx?mainid=158&issuedate=2009-03-13> (aplūkots 2013.12.maijā), p.11-12.

⁶³⁴ Ibid, p.12-13.

⁶³⁵ Stumer A. *The The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives*. Oxford etc.: Hart, 2010, p.48-51.

⁶³⁶ Sk. darba 2.2.1.5. nodaļā Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 48539/99 *Allan v. the United Kingdom*, para. 44.

apstākļiem, noskaidrot, vai process kopumā ir bijis taisnīgs, t.i., vai tiesību sevi neapsūdzēt ierobežošanas rezultātā nepastāv vai pastāv zems risks, ka persona ir atzīta par vainīgu, lai gan tās vaina nav pierādīta. Atsaukšanās uz sabiedrības interesēm ir pieļaujama tikai gadījumā, ja personai tiek pieprasīti pierādījumi, kas pastāv neatkarīgi no viņas gribas un kuru eksistence ir zināma, jo minētie pierādījumi ir ticami un tādējādi netiek apdraudēts taisnīgums. Vienlaicīgi turpina darboties tiesiskuma princips, proti, ja tiek pārkāptas personas cilvēktiesības, jo īpaši spīdzināšanas un pazemošanas aizlieguma princips, tad tiesības sevi neapsūdzēt ir pārkāptas pēc būtības, neatkarīgi no tā, vai tiek apdraudētas taisnīguma intereses.⁶³⁷

Satversmes tiesas praksē, izvērtējot cilvēktiesību, tai skaitā tiesību uz taisnīgu tiesu ierobežošanas pieļaujamību, piemēro vienotu pārbaudes metodoloģiju, izvērtējot, vai, pirmkārt, ierobežojums ir noteikts ar likumu, otrkārt, vai šim ierobežojumam ir leģitīms mērķis, un, treškārt, vai ierobežojums ir samērīgs ar leģitīmo mērķi.⁶³⁸ Šāda metodoloģija var tikt attiecināta arī uz tiesību sevi neapsūdzēt ierobežojumu izvērtēšanu, ar nosacījumu, ka kā ierobežojumu leģitīmais mērķis nevar tikt atzītas sabiedrības drošības un kārtības nodrošināšanas intereses, izņemot gadījumus, kad tās attiecas uz pierādījumiem, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas un kuru eksistence ir iepriekš zināma vai pierādīta.

Cilvēktiesību ierobežošanas kritēriji, kas ir ietverti KPL, nav piemērojami attiecībā uz tiesībām sevi neapsūdzēt. KPL 12. panta otrā daļa nosaka, ka “*cilvēktiesības var ierobežot tikai tajos gadījumos, kad to prasa sabiedrības drošības apsvērumi, un tikai šajā likumā noteiktajā kārtībā atbilstoši noziedzīgā nodarījuma raksturam un bīstamībai*”. Uz minētajā pantā ietverto cilvēktiesību ierobežošanas kritēriju neatbilstību ir vērsušas uzmanību arī kriminālprocesa tiesību zinātnieces prof. *Ārija Meikališa* un prof. *Kristīne Strada-Rozenberga*, norādot, ka “*[..] kā cilvēktiesību ierobežošanas galvenais kritērijs būtu jāmin nevis noziedzīgā nodarījuma raksturs un bīstamība, bet gan attiecīgās personas pretdarbība, nepakļaušanās likumīgām prasībām, varbūtība, ka tas varētu notikt u.tml.*”⁶³⁹ Izvērtēt, kādi cilvēktiesību ierobežošanas kritēriji būtu nosakāmi KPL iziet ārpus darba mērķa. Tajā pašā laikā ir jāatzīst, ka KPL ietvertie kritēriji - sabiedrības drošības apsvērumi, noziedzīgā nodarījuma raksturs un bīstamība - nevar būt par pamatu, lai ierobežotu tiesības sevi neapsūdzēt.

Apkopojot iepriekš veikto analīzi, secināms, ka tiesības sevi neapsūdzēt var ierobežot, ja to prasa būtiskas sabiedrības intereses, ar nosacījumu, ka tādējādi netiek atņemta to būtība jeb vērtības,

⁶³⁷ Sk. darba 2.2.1.5. nodaļā Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietās: 54810/00 *Jalloh v. Germany*; 22978/05 *Gäfgen v. Germany*.

⁶³⁸ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2008.gada 5.novembra spriedums lietā Nr. 2008-04-01 “Par Civilprocesa likuma 441. panta otrās daļas (ciktāl tā attiecas uz lēmumu par naudas soda uzlikšanu procesuālās sankcijas veidā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*. 11.11.2008., Nr.175. Secinājumu daļas 13.punkts.; Sk. arī Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012., 770.lpp.

⁶³⁹ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. II Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 14.marts, Nr.11.

kurās tās aizsargā. Vērtības, kas ir tiesību sevi neapsūdzēt pamatā, nevar tikt upurētas, lai atklātu vairāk noziedzīgus nodarījumus, tai skaitā smagus noziedzīgus nodarījumus, kā arī nodrošinātu drošību un kārtību. Sabiedrības interesēs nevar tikt attaisnoti tādu cilvēktiesību kā spīdzināšanas un pazemošanas aizlieguma principa un tiesību uz brīvību pārkāpumi, tāpēc tiesības sevi neapsūdzēt, aizsargājot tiesiskuma intereses, nosaka absolūtu aizliegumu izmantot šādā veidā iegūtos pierādījumus. Tāpat daudz svarīgākas par sabiedrības interesēm atklāt noziedzīgus nodarījumus ir nevainīgas personas intereses netikt atzītai par vainīgu. Tiesības sevi neapsūdzēt var ierobežot gadījumā, ja nepastāv risks, ka persona var tikt nepatiesi atzīta par vainīgu, vai arī šis risks ir ļoti zems. Secināms, ka ECT ir pamatoti atzinusi, ka tiesības sevi neapsūdzēt attiecas uz visa veida noziedzīgiem nodarījumiem no visvienkāršākā līdz vissarežģītākajam, un nav pieļaujams atsaukties uz sabiedrības drošības un kārtības interesēm, ja tiesības sevi neapsūdzēt tiek atņemtas pēc būtības. Šāda interpretācija atbilst arī Satversmes tiesas praksei attiecībā uz tiesību uz taisnīgu tiesu ierobežošanu. KPL 12. panta otrajā daļā ietvertie cilvēktiesību ierobežošanas kritēriji: – sabiedrības drošības apsvērumi, noziedzīga nodarījuma raksturs un bīstamība – nevar būt par pamatu, lai ierobežotu tiesības sevi neapsūdzēt.

Izvērtējot tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzību vēsturisko attīstību, tika jau atklāts, ka dažādās jurisdikcijās tiesības sevi neapsūdzēt tiek aizsargātas atšķirīgā veidā. Tomēr mūsdienās arvien vairāk tiek atzīta nepieciešamība nacionālajā regulējumā ietvert starptautiski atzītus vienotus tiesiskos un procesuālos noteikumus, tādējādi apliecinot, ka kriminālprocesa sistēma funkcionē tiesiski un pēc iespējas sasniedz taisnīgumu kā kriminālprocesa mērķi. Lai gan katrai valstij ir zināma rīcības brīvība izstrādāt tiesību sevi neapsūdzēt regulējumu un ierobežojumus, tajā pašā laikā šis regulējums nevar būt tāds, kas nepamatoti noliedz vai ierobežo tiesību sevi neapsūdzēt nozīmi, bet tam ir pēc iespējas jācenšas ieviest augstus standartus, kas nodrošina tiesību sevi neapsūdzēt mērķu sasniegšanu. Nodaļas turpinājumā tiks izvērtēts, cik lielā mērā šo mērķu sasniegšanu ietekmē apstākļi, ka tiesības sevi neapsūdzēt nav ietvertas KPL noteikto kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā. Savukārt nākamajā nodaļā jau tiks analizēti tiesību sevi neapsūdzēt konkrēti aspekti Latvijas kriminālprocesa regulējumā un tā piemērošanas praksē.

3.2. Tiesības sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesa pamatprincips Latvijā

Tiesības sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesa pamatprincips nav tieši noteiktas ne Satversmē, ne arī KPL. Šīs nodaļas mērķis ir izprast tiesību sevi neapsūdzēt vietu Latvijas kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā un izvērtēt, vai tās ir nepieciešams tieši noteikt KPL kā vienu no kriminālprocesa pamatprincipiem. Pirmkārt, lai izprastu kriminālprocesa pamatprincipu sistēmu, tiks noskaidrots, ko saprast ar jēdzienu “kriminālprocesa pamatprincipi” un kāda ir to nozīme. Tāpat tiks

atklāts, kāda nozīme ir kriminālprocesa pamatprincipu ietveršanai KPL un kādas ir kriminālprocesa pamatprincipu sistēmas būtiskās iezīmes. Otrkārt, autore izvērtēs tiesību sevi neapsūdzēt vietu kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā. Nodaļā tiks atklāts, ka tiesības sevi neapsūdzēt Latvijas tiesību sistēmā pastāv kā nerakstīts kriminālprocesa pamatprincips, kas izriet no tiesiskas valsts principa, tiesībām uz taisnīgu tiesu un cilvēktiesību garantēšanas principa. Pēc tam autore izvērtēs, vai tiesības sevi neapsūdzēt būtu nepieciešams ietvert KPL noteikto kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā un, ja jā, tad kādā veidā. Izvērtējot minētos jautājumus, tiks ņemta vērā iepriekš atklātā tiesību sevi neapsūdzēt saistība ar nevainīguma prezumpcijas principu, tiesībām uz aizstāvību un sadarbības principu.

3.2.1. Kriminālprocesa pamatprincipu sistēmas raksturojums

Tiesību zinātniece prof. *Daiga Rezevska* norāda, ka “[..] katras tiesiskās sistēmas, tiesību nozares vai pat apakšnozares ietvaros pastāv no tiesiskas valsts principa izrietošas vispārpieņemtas pamatnostādnes, galvenie noteikumi, uz kuriem attiecīgā sistēma vai nozare balstās, – tās vispārējie tiesību principi”.⁶⁴⁰ Arī kriminālprocesa tiesības balstās uz šai tiesību nozarei raksturīgiem galvenajiem noteikumiem, kas KPL ir apzīmēti kā kriminālprocesa pamatprincipi.

Vienlaicīgi jānorāda, ka tiesību zinātnē jēdziena “vispārējie tiesību principi” izpratne atšķiras. *D. Rzevska* norāda, ka “analizējot vispārējo tiesību principu jēdzienu gramatiski, [..] ar ‘vispārējiem tiesību principiem’ apzīmē tādus tiesību principus, kas ir kādas valsts tiesiskās sistēmas vai pat kāda tiesību loka kopumā pamatnostādnes, kuras atšķirībā no citiem – ‘speciālajiem’ tiesību principiem attiecas uz visu tiesisko sistēmu (vai tiesību loku).” Tomēr zinātniece secina, ka “vispārējo tiesību principu jēdzienam piemīt ne tikai gramatiskā izpratne, bet arī juridiskā jeb tiesību izpratnes dimensija” un ka “šajā juridiskajā nozīmē jēdzienam ‘vispārējie tiesību principi’ atšķirībā no [..]gramatiskās izpratnes tiek piešķirta cita jēdzieniskā ietilpība, proti, tie ir principi, kas tiek atvasināti no dabiskajām tiesībām, funkcionē tiesiskā valstī un ir vispārpieņemti kādā konkrētā tiesību nozarē, tiesību sistēmā vai tiesību lokā...”⁶⁴¹ Tādējādi, ja gramatiskā nozīmē kriminālprocesa pamatprincipi varētu tikt uzskatīti par speciālajiem tiesību principiem, tad juridiskajā nozīmē tie ir atzīstami par vispārējiem tiesību principiem. Līdz ar to arī tiesības sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesa tiesību nozarei raksturīgs princips ir uzskatāmas par vispārēju tiesību principu. Turklāt tiesības sevi neapsūdzēt nav piemērojamas vienīgi kriminālprocesā, bet arī administratīvajā procesā.⁶⁴²

⁶⁴⁰ Iļjanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: *Ratio iuris*, 2005, 21.lpp.

⁶⁴¹ Turpat, 20.-21.lpp.

⁶⁴² Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments vērš uzmanību, ka “[..] soda naudai piemītošā kriminālsoda rakstura dēļ arī nodokļu lietās jāraugās, lai personai nepamatoti netiktu pieprasīta tādu ziņu sniegšana, kas faktiski nozīmētu personas pašas sevis apsūdzēšanu”.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 16. maija spriedums lietā SKA-123/2011 (Lieta Nr. A42419107) (nepublicēts), 11.punkts.

Mūsdienās, pateicoties tiesību zinātnieku darbiem, jo īpaši *D. Rezevska* vispārējiem tiesību principiem veltītajiem pētījumiem, Latvijas tiesību teorijā vairs netiek apšaubīts, ka vispārējie tiesību principi ir patstāvīgs tiesību avots. Tiem tiek veltīta arvien lielāka nozīme, gan izstrādājot normatīvos aktus, gan piemērojot praksē. Proti, tiek atzīts, ka vispārējie tiesību principi kā priekšstati, kas ietver konkrētās tiesiskās sistēmas “augstākās vērtības”, ir patstāvīgs tiesību avots, kam ir vispāršaistošs spēks, un tos var izmantot, lai pamatotu nolēmumu konkrētā lietā.⁶⁴³ Kriminālprocesa tiesībās, līdzīgi kā citās tiesību nozarēs, vispārējie tiesību principi ir atzīstami par patstāvīgu tiesību avotu, ko var tieši piemērot konkrētā lietā.

Vispārējiem tiesību principiem ir virspozitīvs spēks, t.i., tiesību avotu hierarhijā tiem ir prioritāte pār likumdevēja radītajiem normatīvajiem tiesību aktiem, arī pār formālo konstitūciju.⁶⁴⁴ Tādējādi arī kriminālprocesa tiesībās, ja kāda KPL norma ir pretrunā kriminālprocesa pamatprincipiem, tad tā ir pretrunā ar visu tiesisko sistēmu. Arī ietverot kriminālprocesa pamatprincipus KPL, tiem saglabājas augstāks juridisks spēks pār citām KPL normām.

Starp vispārējiem tiesību principiem nepastāv hierarhiskas attiecības juridiskā spēka ziņā.⁶⁴⁵ Kā uzsver *Violeta Zeppa-Priedīte*, tas nozīmē, ka “*nevienam principam bez iepriekšēja izvērtējuma (izsvēršanas) nav prioritātes pār citu principu*”.⁶⁴⁶ Ir atbalstāms prof. *D. Rezevska* viedoklis, ka, atšķirībā no rakstītajām tiesībām, vispārējiem tiesību principiem piemīt „svara dimensija”, tāpēc kolīzija starp tiem tiek risināta ar svēršanas un vērtēšanas metodi, nosakot, kuram no principiem ir lielāks “svars” attiecīgajā situācijā. Izvērtējot, kuram no principiem ir dodama priekšroka, tiek ņemti vērā konkrēti sociāli, ekonomiski, politiski un citi konkrētās valsts apstākļi noteiktā laika brīdī ar mērķi panākt labāko iespējamo kompromisu.⁶⁴⁷ Tāpat prof. *D. Rezevska* pamatoti norāda: “*Sekojošai vienam tiesību principam, reti kad pilnīgi tiek izslēgta iespēja sekot citam principam. Tāpēc ir jārunā par tā saucamo svēršanu un salīdzināšanu jeb vērtēšanu: pieaugoša sekošana vienam principam noved pie tā, ka samazinās sekošana citam principam.*”⁶⁴⁸ Tādējādi, piemērojot vispārējos tiesību principus, ir jāatrod „zelta vidusceļš”, rūpīgi izsverot, cik lielā mērā viens princips ir ierobežojams par labu citam.

Konkrētas KPL normas tiek izstrādātas, balstoties uz kriminālprocesa pamatprincipiem, un tādējādi tās ir vērstas uz kāda principa nodrošināšanu, kas vienlaicīgi var ierobežot citu kriminālprocesa pamatprincipu. Piemēram, KPL 126. panta ceturtā daļa paredz, ka uz apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, kā arī uz alibi jānorāda personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Minētā norma, no

⁶⁴³ Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: *Ratio iuris*, 2005, 14.lpp.

⁶⁴⁴ Turpat; Iljanova D. Vispārējie tiesību principi un to funkcionālā nozīme. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Melķesis E. Melķesis E. (Zin.red.) Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 94.lpp.; Pētersons M. Vispārējie tiesību principi un Satversmes tiesas kompetence. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 3.maijs, Nr.18.

⁶⁴⁵ Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: *Ratio iuris*, 2005, 119.lpp.

⁶⁴⁶ Zeppa-Priedīte V. Kriminālprocesuālā imunitāte – viena no vadošajām normām Latvijas kriminālprocesa tiesībās. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, 2010, Nr.2., 40.lpp

⁶⁴⁷ Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: *Ratio iuris*, 2005, 14., 75., 91., 119.lpp.

⁶⁴⁸ Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: *Ratio iuris*, 2005, 92.lpp.

vienas puses, ierobežo tiesības sevi neapsūdzēt un, no otras puses, veicina noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas efektivitāti un atklāšanu.⁶⁴⁹ Tādējādi arī likumdevējam, izstrādājot konkrētas KPL normas, ir jāatrod “taisnīgs līdzsvars” starp kriminālprocesa pamatprincipiem, izsverot, cik lielā mērā konkrētā gadījumā viens kriminālprocesa pamatprincips ir ierobežojams par labu citam pamatprincipam.

Mūsdienās romāņu - ģermāņu tiesību saimes valstīs, tai skaitā Latvijā, raksturīga tendence ir vispārējo tiesību principu pozitīvizēšana, t.i., to ietveršana normatīvajos aktos.⁶⁵⁰ Kā spilgts piemērs ir minams 2001. gada Administratīvā procesa likums⁶⁵¹. Arī 2005. gada KPL kriminālprocesa pamatprincipiem veltīta atsevišķa 1. nodaļa.

Lai gan KPL ir ietverts plašs kriminālprocesa pamatprincipu uzskaitījums, tas tomēr nevar tikt atzīts par izsmeļošu, jo līdzās tieši noteiktajiem principiem pastāv arī nerakstītie kriminālprocesa pamatprincipi. Tiesību teorijā vispārējie tiesību principi tiek iedalīti pozitīvizētajos vispārējos tiesību principos, kas ir tieši ietverti normatīvajos tiesību aktos, un atvasinātajos tiesību principos, kas tiek “[..] atvasināti no dabiskajām tiesībām, no citiem vispārējiem tiesību principiem vai atklāti no normatīvajiem tiesību aktiem vai no visas tiesiskās sistēmas kopumā un nostiprinās kā tiesību avots tiesu prakses rezultātā.”⁶⁵² Arī tiesības sevi neapsūdzēt, kā jau minēts iepriekš, šobrīd pastāv kā atvasināts kriminālprocesa pamatprincips.

Kriminālprocesa pamatprincipu ietveršanai KPL var izšķirt divējādu nozīmi. Pirmkārt, normatīvais akts tiek izstrādāts, balstoties uz šiem principiem, kā arī atsaucoties uz tiem akta tekstā. Otrkārt, vispārējo tiesību principu noteikšana normatīvajos tiesību aktos nodrošina to ievērošanu no tiesību normu piemērotāju puses.⁶⁵³ Vērtējot kriminālprocesa pamatprincipu sistēmas kvalitāti, ir jāanalizē, vai kriminālprocesuālās normas un prakse pietiekami efektīvi nodrošina konkrētu kriminālprocesa pamatprincipu aizsardzību.

Vērtējot kriminālprocesa pamatprincipus, ir jāņem vērā vairākas būtiskas iezīmes. Kā būtisks aspekts ir jāņem vērā, ka kriminālprocesa pamatprincipu pamatuzdevums ir nodrošināt kriminālprocesa

⁶⁴⁹ Ar jēdzienu “noziedzīga nodarījuma atklāšana” autore saprot gan procesuālās darbības, kas veicina pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo faktu esamības vai neesamības pamatošanu, gan gadījumus, kad ir sasniegts kriminālprocesa taisnīgs noregulējums, piemēram, kad tiesa konstatē personas vainu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Arī KPL normas, kurās lietots jēdziens “noziedzīga nodarījuma atklāšana” norāda, ka minētais jēdziens var ietvert abas situācijas. Piemēram, pirmajā nozīmē tas ir lietots KPL 66. panta otrajā daļā, kas nosaka, ka plašsaziņas līdzekļos nedrīkst publiskot procesuālo darbību laikā ar foto, video vai cita veida tehniskajiem līdzekļiem fiksētu aizdomās turētā attēlu, ja vien tas nav nepieciešams noziedzīgā nodarījuma atklāšanai. Savukārt otrā nozīmē saskatāma KPL 21. panta otrās daļas 3. punktā, kas nosaka, ka sadarbība cita starpā var izpausties “citu personu izdarītu noziedzīgu nodarījumu atklāšanā”.

⁶⁵⁰ Iļjanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: *Ratio iuris*, 2005, 39., 42.lpp.

⁶⁵¹ Administratīvā procesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 14. novembris, Nr.164.

⁶⁵² Iļjanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: *Ratio iuris*, 2005, 42., 43.lpp.

⁶⁵³ Sīkāk sk. Iļjanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: *Ratio iuris*, 2005, 67.-74.lpp.; Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. II. Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 14. marts, Nr.11.; Zeppa-Priedīte V. Kriminālprocesuālā imunitāte – viena no vadošajām normām Latvijas kriminālprocesa tiesībās. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2010, Nr.2., 37.lpp.;

mērķa sasniegšanu.⁶⁵⁴ KPL 1. pants nosaka: “*Kriminālprocesa mērķis ir noteikt tādu kriminālprocesa kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.*” Kā kriminālprocesa mērķi nosakot kriminālprocesa taisnīgumu, ir atzīts pienācīga procesa kriminālprocesa modelis, kas balstās uz atziņu, ka, lai gan noziedzīgu nodarījumu atklāšana ir būtiska, tā ir jāsasniedz caur atbilstošu procesu, kas pēc iespējas samazina taisnīguma kļūdas. Lai gan KPL kā kriminālprocesa mērķis nav noteikts tiesiskuma nodrošināšana, tas izriet no Satversmes 1. pantā ietvertā tiesiskas valsts principa.

Vadoties no kriminālprocesa mērķa - panākt efektīvu krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu, kriminālprocesa pamatprincipiem ir jānodrošina jau iepriekš pieminētais “taisnīgais līdzsvars” jeb balanss starp dažādām interesēm un vienas intereses nedrīkst nesamērīgi dominēt pār citām.⁶⁵⁵ „*Kriminālprocess ir vieta, kur saduras pretēji mērķi un intereses.*”⁶⁵⁶ Kriminālprocesā saduras personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, cilvēktiesību aizsardzības intereses ar sabiedrības interesēm atklāt noziedzīgu nodarījumu. Kriminālprocesa pamatprincipu regulējumam pēc iespējas ir jāmeģina nodrošināt taisnīgu līdzsvaru starp kriminālprocesa efektivitātes un cilvēktiesību ievērošanas interesēm.

Vērtējot kriminālprocesa pamatprincipu sistēmu, kā būtisks aspekts ir jāņem vērā, ka kriminālprocesa pamatprincipi veido vienotu sistēmu. Latvijas kriminālprocesa teorijas pamatlicējs profesors Artūrs Liede (1905. – 1981.) ir norādījis: “*Kaut gan ikviens kriminālprocesa princips nosaka patstāvīgu vispārīgu tiesvedības normu [..], tomēr starp tiem pastāv racionāla saistība un praktiskas sekas. Pat šķietami nesavienojami principi pēc savas būtības ir saskaņoti.*”⁶⁵⁷ Kriminālprocesa pamatprincipu savstarpējā sasaiste var veidoties dažādi. Pirmkārt, kriminālprocesa pamatprincipi savā starpā ir cieši saistīti un to pamatojums, aizsargājamās intereses, kā arī satura atsevišķi elementi var sakrist. Iepriekš jau tika atklāts, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir cieši saistītas ar tiesībām uz lietas izskatīšanu tiesā (KPL 15. pants), cilvēktiesību garantēšanas principu (KPL 12.p.), spīdzināšanas un pazemošanas aizlieguma principu (KPL 13.p.), nevainīguma prezumpcijas principu (KPL 19.p.), procesuālās līdzvērtības principu (KPL 18.p.) un tiesībām uz aizstāvību (KPL 20.p.). Otrkārt, KPL noteiktie pamatprincipi var savā starpā kolidēt. Piemēram, tiesības sevi neapsūdzēt ir pretrunā ar sadarbības principu (KPL 21.p.). Treškārt, ir jānošķir kriminālprocesa pamatprincipi, kuru saturs zināmā mērā sakrīt, bet kas regulē dažādas kriminālprocesuālās attiecības un aizsargā dažādas intereses. Tā tiesības sevi neapsūdzēt ir nepieciešams nošķirt no kriminālprocesuālās imunitātes principa (KPL 10.p.). Darba turpinājumā, ņemot vērā kriminālprocesa pamatprincipu sistēmas būtiskos aspektus, kā arī jau iepriekš atklāto kriminālprocesa pamatprincipu savstarpējo saistību, tiks izvērtēts, vai KPL kā kriminālprocesa pamatprincips būtu nosakāmas tiesības sevi neapsūdzēt un, ja jā, tad kādā veidā.

⁶⁵⁴ Sk. Liede A. Latvijas PSR Kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu Pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1980, 59.lpp.

⁶⁵⁵ Sk. Maizītis J. Kritēriji kriminālprocesa vienkāršošanai. Aktuālas tiesību realizācijas problēmas: LU 69. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 415.lpp.

⁶⁵⁶ Ashworth A., Redmayne M. The Criminal Process. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.40.

⁶⁵⁷ Liede A. Latvijas PSR Kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu Pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1980, 60.lpp.

3.2.2. Tiesību sevi neapsūdzēt vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā

Tiesības sevi neapsūdzēt ir viens no taisnīgas tiesas elementiem. Tiesības uz taisnīgu tiesu kā konstitucionāli garantētas cilvēktiesības ir ietvertas Satversmes 92. pantā, kura pirmais teikums nosaka: *“Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumīgās intereses taisnīgā tiesā.”* Tiesības uz taisnīgu tiesu kā viens no kriminālprocesa pamatprincipiem ir ietvertas KPL 15. pantā, kas paredz tiesības uz lietas izskatīšanu tiesā. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka *“Satversmes 92. pantā minētais jēdziens ‘taisnīga tiesa’ ietver divus aspektus, proti, taisnīga tiesa kā neatkarīga tiesu varas institūcija, kas izskata lietu, un taisnīga tiesa kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs process, kurā lieta tiek izskatīta. Pirmajā aspektā šis jēdziens tulkojams sasaistē ar Satversmes 6. nodaļu, otrajā – kopsakarā ar tiesiskas valsts principu, kas izriet no Satversmes 1. panta.”*⁶⁵⁸ Arī tiesības sevi neapsūdzēt ir kriminālprocesuāls taisnīgas tiesas elements, kas izriet no tiesiskas valsts principa.

Tiesību uz taisnīgu tiesu saturs ir noskaidrojams kopsakarā ar cilvēktiesību garantēšanas principu. Satversmes 89. pants nosaka: *„Valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.”* Arī KPL 12. pants nosaka cilvēktiesību garantēšanas principu, kas paredz vispārējo prasību kriminālprocesā ievērot starptautiski atzītas cilvēktiesības. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka *“[...] likumdevēja mērķis ir bijis panākt starptautisko un nacionālo tiesību normu savstarpēju harmoniju”*.⁶⁵⁹ Satversmes tiesa pamatoti secina, ka *“[g]adījumos, kad nepieciešams noskaidrot Satversmē ietverto cilvēktiesību normu saturu, tās interpretējamās pēc iespējas atbilstoši tai interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē [...]”*.⁶⁶⁰ Satversmes tiesas praksē Satversmes 92. panta saturs

⁶⁵⁸ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2008. gada 5. novembra spriedums lietā Nr. 2008-04-01 “Par Civilprocesa likuma 441. panta otrās daļas (ciktāl tā attiecas uz lēmumu par naudas soda uzlikšanu procesuālās sankcijas veidā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 11.11.2008., Nr.175. Secinājumu daļas 8.punkts; Sk. arī Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 2006-12-01 “Par Prokuratūras likuma 1. panta pirmās daļas, 4. panta pirmās daļas, 6. panta trešās daļas, 22. panta un 50. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 58., 82., 86. un 90. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 28.12.2006., Nr. 206., 9.3.punktu.

⁶⁵⁹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 3. jūnija sprieduma lietā Nr. 2008-43-0106 „ Par Civillikuma 156. panta otrās daļas vārdu „divu gadu laikā, skaitot no dienas, kad viņi uzzinājuši par apstākļiem, kas izslēdz paternitāti” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. un 96. pantam un 1975. gada 15. oktobra Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 05.06.2009., Nr.88., secinājumu daļas 9.punkts.

⁶⁶⁰ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 3. jūnija sprieduma lietā Nr. 2008-43-0106 „ Par Civillikuma 156. panta otrās daļas vārdu „divu gadu laikā, skaitot no dienas, kad viņi uzzinājuši par apstākļiem, kas izslēdz paternitāti” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. un 96. pantam un 1975. gada 15. oktobra Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 05.06.2009., Nr.88., secinājumu daļas 9.punkts; Sk. arī Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2003-03-01 “Par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 77. panta septītās daļas 3. teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam” *Latvijas Vēstnesis*, 01.07.2003., Nr.97., secinājumu daļas 1.punktu; Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra spriedumu lietā Nr. 2002-04-03 “Par "Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumu" 59.1.6., 66. un 68. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89., 95. un 111. Pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 24.10.2002., Nr.154., secinājumu daļas 1.punktu.

tiek noskaidrots, izvērtējot ANO cilvēktiesību dokumentus, tai skaitā Cilvēktiesību komitejas skaidrojumus⁶⁶¹, kā arī būtiska loma ir ECT nolēmumos sniegtajai ECTK 6. panta interpretācijai.⁶⁶²

Iepriekšējā nodaļā tika secināts, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir vispārējs starptautisks cilvēktiesību princips, kas ietverts Latvijai saistošos starptautiskos cilvēktiesību pamatdokumentos. ECT ir atzinusi, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir vispārēji atzīts starptautisks princips, kas izriet no ECTK 6. pantā ietvertā vispārējā taisnīgas tiesas principa.⁶⁶³ Tādējādi secināms, ka, lai gan Satversmē un KPL kā kriminālprocesa pamatprincips nav tieši noteiktas tiesības sevi neapsūdzēt, tās izriet no vispārējā taisnīgas tiesas principa, kas ietverts Satversmes 92. pantā, kā arī KPL 15. pantā kopsakarā ar tiesiskas valsts principu, kas ietverts Satversmes 1. pantā.

Kā nākamo jautājumu ir nepieciešams noskaidrot, vai tiesības sevi neapsūdzēt būtu tieši jānosaka KPL kā kriminālprocesa pamatprincips.⁶⁶⁴ Salīdzinošai analīzei ir nepieciešams aplūkot ārvalstu regulējumu. Analizējot tiesību sevi neapsūdzēt attīstību, tika norādīts, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir konstitucionāli noteiktas sešās Eiropas Savienības dalībvalstīs - Slovēnijā, Slovākijā, Spānijā, Igaunijā, Lietuvā un Čehijā -, kā arī ir ietvertas Krievijas un Turcijas konstitūcijās.⁶⁶⁵ Aplūkojot tiesību sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesa pamatprincipa ietveršanu ārvalstu kriminālprocesa likumos, jānorāda, ka ārvalstīs pastāv atšķirīga pieeja attiecībā uz kriminālprocesa pamatprincipu noteikšanu kriminālprocesa likumos. Vairāku Eiropas valstu, piemēram, Vācijas⁶⁶⁶, Francijas⁶⁶⁷ un Somijas⁶⁶⁸ kriminālprocesa likumos nav tieši noteikti kriminālprocesa pamatprincipi. Savukārt atsevišķi kriminālprocesa principi tiek izdalīti, piemēram, Igaunijas Republikas kriminālprocesa kodeksa (turpmāk – Igaunijas KPK) I nodaļā „Vispārējie noteikumi”⁶⁶⁹, Krievijas KPK II nodaļā “Kriminālās tiesvedības principi”⁶⁷⁰, Bulgārijas Kriminālprocesa kodeksa (turpmāk –

⁶⁶¹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 3. jūnija sprieduma lietā Nr. 2008-43-0106 „Par Civillikuma 156. panta otrās daļas vārdu „divu gadu laikā, skaitot no dienas, kad viņi uzzinājuši par apstākļiem, kas izslēdz paternitāti” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. un 96. pantam un 1975. gada 15. oktobra Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 05.06.2009., Nr.88., secinājumu daļas 9.punkts.

⁶⁶² Turpat; Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002.gada 26. novembra spriedums lietā Nr. 2002-09-01 “Par Satversmes tiesas likuma 19.2 panta ceturrtās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92.pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 27.11.2002. Nr.173., secinājumu daļas 1.punkts.

⁶⁶³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*, para 68.

⁶⁶⁴ Viedoklim, ka tiesības sevi neapsūdzēt būtu jānosaka kā viens no kriminālprocesa pamatprincipiem, un balstoties uz šo principu jāpildinveido KPL normas, piekrīt 52% no aptaujātajiem aizstāvjiem un 12% no aptaujātajiem procesa virzītājiem. Sk. Pielikuma Nr.3 grafiku 3.32.; Pielikuma Nr.2. grafiku 2.18.

⁶⁶⁵ Sk. darba 1.2. nodaļu.

⁶⁶⁶ The German Code of Criminal Procedure. (publishd on 07.04.1987.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁶⁷ The French Code of Criminal Procedure. (23.01.2002.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁶⁸ Criminal Procedure Act. (Finland, 1997) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁶⁹ Code of Criminal Procedure (Estonia) (12.02.2003.) <http://www.legaltext.ee/text/en/X60027K4.htm> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁷⁰ Criminal Procedural Code of the Russian Federation (18.12.2001.) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

Bulgārijas KPK) 2. nodaļā “Pamatprincipi”⁶⁷¹, Slovākijas Kriminālprocesa kodeksa 2. nodaļā “Kriminālprocesa pamatprincipi”⁶⁷², Ungārijas Kriminālprocesa kodeksa (turpmāk – Ungārijas KPK) 1. nodaļā “Pamatnoteikumi”⁶⁷³ un Slovēnijas Kriminālprocesa akta (turpmāk – Slovēnijas KPA) 1. pantā “Pamatprincipi”⁶⁷⁴. Tiesības sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesa pamatprincipis ir tieši ietvertas Ungārijas KPK 8. pantā, kas nosaka: “*Neviens nevar tikt piespiests sniegt liecības vai pierādījumus pret sevi.*”⁶⁷⁵ Slovēnijas KPA 11. pants nosaka: “*Apsūdzētā piespiešana atzīt vainu un sniegt jebkādas liecības procesā ir aizliegta.*”⁶⁷⁶ Papildus šim atsevišķi noteiktajam pamatprincipam, minētā akta 4. panta pirmajā daļā ir noteiktas arestētās personas tiesības nekavējoties tikt informētai, ka viņai nav pienākums sniegt liecības, savukārt 5. panta trešā daļa nosaka, ka apsūdzētajam nav pienākums liecināt vai atbildēt uz jebkuru no jautājumiem un, ja viņš liecina, viņš nevar tikt piespiests apsūdzēt sevi vai sev tuvu radnieku vai atzīt vainu.⁶⁷⁷

Lai gan daudzu valstu kriminālprocesa likumi kā kriminālprocesa pamatprincipu tieši nenosaka tiesības sevi neapsūdzēt, jāņem vērā, ka tajos ir ietverti mazāk kriminālprocesa pamatprincipi salīdzinājumā ar KPL. Igaunijas un Slovākijas kriminālprocesa likumos ietverti tikai 12, Krievijas - 14, Bulgārijas – 17 principi, savukārt KPL nosaka 20 pamatprincipus. Jānorāda, ka Ungārijas KPK, kurā kā kriminālprocesa pamatprincipis ir noteiktas tiesības sevi neapsūdzēt, ir ietverti tikai 11 pamatprincipi, savukārt Slovēnijas KPA, kas arī paredz minēto principu - 23. Tāpat ir jāņem vērā, ka Igaunijā, Slovākijā, Krievijā, kā arī Slovēnijā tiesības sevi neapsūdzēt ir nostiprinātas konstitucionāli. Tādējādi apstākļi, ka ārvalstu kriminālprocesa likumos tiesības sevi neapsūdzēt vairumā gadījumu nav noteiktas kā kriminālprocesa pamatprincipis, nevar būt izšķirošs. Kā pamatoti ir atzinusi Satversmes tiesa: “[..] citu valstu tiesiskais regulējums, risinot atsevišķus jautājumus Latvijas tiesību sistēmā, nevar tikt piemērots tieši, izņemot likumā norādītos gadījumus, jo salīdzinošo tiesību analīzē vienmēr jāņem vērā atšķirīgais tiesiskais, sociālais, politiskais, vēsturiskais un sistēmiskais konteksts”⁶⁷⁸.

⁶⁷¹ Criminal Procedure Code of Bulgaria. (effective 29.04.2006.) Pieejams: http://www.mjeli.government.bg/Npk/docs/CRIMINAL_PROCEDURE_CODE.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁷² Penal Procedure Code of Slovakia. (2005) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/action/popup/id/3850> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁷³ Criminal Procedural Code of the Republic of Hungary. (1998.) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/25> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁷⁴ Criminal Procedure Act of Slovenia. (26.01.2006.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁷⁵ Criminal Procedural Code of the Republic of Hungary. (1998.) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/25> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁷⁶ Criminal Procedure Act of Slovenia. (26.01.2006.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁷⁷ Ibid.

⁶⁷⁸ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 3. jūnija sprieduma lietā Nr. 2008-43-0106 „Par Civillikuma 156. panta otrās daļas vārdu „divu gadu laikā, skaitot no dienas, kad viņi uzzinājuši par apstākļiem, kas izslēdz paternitāti” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. un 96. pantam un 1975. gada 15. oktobra Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 05.06.2009., Nr.88., secinājumu daļas 10.6.punkts.

Lai izvērtētu, vai tiesības sevi neapsūdzēt ir tieši jānosaka KPL kā kriminālprocesa pamatprincips, ir jāņem vērā iepriekš noskaidrotā kriminālprocesa pamatprincipu ietveršanas KPL nozīme. Proti, ir jāizvērtē, vai, neietverot tiesības sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesa pamatprincipu kriminālprocesa sistēmā, pietiekami efektīvi tiek nodrošināts, pirmkārt, ka KPL normas tiek izstrādātas, balstoties uz šiem principiem, un, otrkārt, veicināta to ievērošana praksē.

Aplūkojot tiesību uz aizstāvību kā kriminālprocesa pamatprincipa izpausmi konkrētās KPL normās, secināms, ka, lai gan KPL normas paredz personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības liecināt vai atteikties sniegt liecību⁶⁷⁹, tajā pašā laikā tās pietiekami efektīvi neregulē citus ar tiesībām sevi neapsūdzēt saistītus jautājumus. Kā viens no nepilnīgi noregulētiem jautājumiem ir saistīts ar vienkāršoto kriminālprocesa formu, kuru rezultātā persona atsakās no tiesībām sevi neapsūdzēt, piemērošanu.⁶⁸⁰ Tāpat neatrisināts ir jautājums par liecību, kas iegūtas, nebrīdinot personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, par tiesībām neliecināt, turpmāku izmantošanu kriminālprocesā, proti, vai šādas liecības būtu atzīstamas par absolūti nepieļaujamām.⁶⁸¹ Tas liecina, ka ir nepieciešams pārskatīt KPL normu atbilstību tiesībām sevi neapsūdzēt.

Arī KPL piemērošanas praksē ir sastopami gadījumi, kad pret personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tiek piemēroti dažādi prettiesiski paņēmieni, lai panāktu liecību sniegšanu vai vainas atzīšanu. Piemēram, vainas neatzīšana vai liecību nesniegšana atsevišķos gadījumos tiek vērtēta kā pretdarbība kriminālprocesa mērķa sasniegšanai, tādējādi pamatojot apcietinājuma piemērošanu.⁶⁸² Arī iepriekš aplūkoti Pētījuma dati atklāj, ka praksē bieži tiek piemērotas prettiesiskas piespiešanas metodes, lai panāktu liecību sniegšanu vai vainas atzīšanu.⁶⁸³ Tāpat Pētījuma dati liecina, ka personām bieži netiek izskaidrotas tiesības sevi neapsūdzēt.⁶⁸⁴ Minētais liecina, ka praksē tiesības sevi neapsūdzēt netiek efektīvi nodrošinātas. Iepriekš minētie apsvērumi liecina, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir jānosaka kā kriminālprocesa pamatprincips KPL, lai veicinātu, pirmkārt, KPL normu atbilstību minētajām tiesībām, otrkārt, to ievērošanu praksē.

Tiesības sevi neapsūdzēt ir netieši ietvertas KPL 20. pantā noteiktajā tiesību uz aizstāvību principā. Aplūkojot tiesību sevi neapsūdzēt nozīmi, tika atklāts, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir cieši saistītas un izriet no tiesībām uz aizstāvību, kas šaurākā nozīmē ietver tiesības uz aizstāvja palīdzību, bet plašākā nozīmē ietver kriminālprocesā garantētas tiesības, kuras var izmantot persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, sevis aizstāvēšanai, tai skaitā tiesības sevi neapsūdzēt. Tiesības uz aizstāvību šaurākā nozīmē jeb tiesības uz aizstāvja palīdzību ir ietvertas Satversmes 92. panta ceturtajā teikumā,

⁶⁷⁹ Kriminālprocesa likuma 61.p. ceturtā d., 63.p. pirmās d. 6.punkts, 66.p. 15.punkts, 70.p. pirmā d., 71.p. 11.punkts.

⁶⁸⁰ Sk. darba 4.3.3. nodaļu.

⁶⁸¹ Sk. darba 4.4.1. nodaļu.

⁶⁸² Sk. Krimināllietas Nr.11095271709 materiālu analīzi Judins A., Kronberga I. Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā. 2011, 39.lpp. Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27502.html> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁸³ Sk. Pielikuma Nr.1. grafikus 1.21., 1.22., 1.30., 1.40; Pielikuma Nr.3. grafikus 3.10., 3.19.

⁶⁸⁴ Sk. Pielikuma Nr.1. grafikus 1.16., 1.18.; Pielikuma Nr.3. grafiku 3.17.

kas nosaka: *“Ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību.”* Savukārt plašākā nozīmē tās ir noteiktas KPL 20. pantā kā viens no kriminālprocesa pamatprincipiem.

Tiesības sevi neapsūdzēt izriet no KPL 20. panta pirmajā daļā noteiktajām tiesībām izvēlēties aizstāvības pozīciju. KPL 20. pantā pirmā daļa nosaka: *“Katrai personai, par kuru izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, ir tiesības uz aizstāvību, tas ir, tiesības zināt, kāda nodarījuma izdarīšanā to tur aizdomās vai apsūdz, un izvēlēties savu aizstāvības pozīciju.”* Kā KPL 20. panta pirmās daļas trūkums tiek pamatoti norādīts, ka tas paredz vienīgi personas tiesības izvēlēties, bet ne īstenot savu aizstāvības pozīciju.⁶⁸⁵ Minētā norma ir konkretizēta panta otrajā daļā, kas paredz, ka tiesības uz aizstāvību persona var īstenot pati vai uzaicinot aizstāvi. Tādējādi KPL 20. panta pirmās daļas neprecizitāte būtiski nevar ietekmēt tās pareizu interpretāciju.

KPL nav sniegts jēdziena “aizstāvības pozīcija” skaidrojums. Ar vārdu „pozīcija” tiek apzīmēts viedoklis, attieksme pret kādu jautājumu, kura nosaka darbību vai izturēšanos.⁶⁸⁶ Saskaņā ar KPL 59. panta pirmo daļu aizstāvības īstenošanas pamats ir kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka persona izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. Tādējādi aizstāvības pozīciju teorētiski var definēt kā personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, viedokli, attieksmi pret izteikto pieņēmumu vai apgalvojumu, ka tā ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, kas nosaka tās darbību un izturēšanos kriminālprocesa laikā. Aizstāvības pamatjautājums ir vainas jautājums, proti, vai persona atzīst sevi par vainīgu inkriminētajā noziedzīgajā nodarījumā. No minētā skatpunkta iespējams nodalīt četras aizstāvības pozīcijas: 1) persona atzīst vainu; 2) persona daļēji atzīst vainu; 3) persona neatzīst vainu; 4) persona atsakās paust savu attieksmi. Tātad persona kā aizstāvības pozīciju var izvēlēties arī sevi neapsūdzēt, piemēram, atsakoties sniegt liecības un neatzīstot vainu. Līdz ar to, lai gan KPL nav tieši noteiktas tiesības sevi neapsūdzēt, tās netieši ir ietvertas KPL 20. panta pirmajā daļā ietvertu tiesību izvēlēties aizstāvības pozīciju saturā.

Kā nākamais jautājums ir jāizvērtē, vai kriminālprocesa pamatprincipu sistēma efektīvi aizsargā tiesības sevi neapsūdzēt, tās netieši ietverot KPL 20. panta pirmajā daļā, kas nosaka tiesības izvēlēties aizstāvības pozīciju. Kā iepriekš tika atklāts, kriminālprocesa pamatprincipi veido vienotu sistēmu un to regulējumam pēc iespējas ir jāmēģina nodrošināt taisnīgs līdzsvars starp kriminālprocesa efektivitātes un cilvēktiesību ievērošanas interesēm. Tāpēc, izvērtējot, vai KPL būtu tieši jānosaka tiesības sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesa pamatprincipi, ir jāņem vērā sistēmiskais konteksts.

Tiesības sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesa pamatprincipu ir nepieciešams ietvert KPL, jo tas ir pretējs princips sadarbības principam, kas kā kriminālprocesa pamatprincipi ietverts KPL 21. pantā. Minētā panta pirmā daļa nosaka: *“Persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, var sadarboties ar*

⁶⁸⁵ Meikališa Ā., Strada–Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. II Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 14.marts, Nr.11.

⁶⁸⁶ Svešvārdu vārdnīca. 2.izd., red. Blūma R., Rīga, Liesma, 1978, 575.lpp.

kriminālprocesa veikšanai pilnvaroto amatpersonu, lai sekmētu krimināltiesisko attiecību noregulējumu.” Saskaņā ar minētā panta otro daļu sadarbība var izpausties: 1) vienkāršāka procesa veida izvēlē; 2) procesa norises veicināšanā; 3) citu personu izdarītu noziedzīgu nodarījumu atklāšanā. Būtībā minētais princips ir ietverts, lai veicinātu, ka persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, palīdz kriminālprocesa veikšanai pilnvarotajām amatpersonām atklāt noziedzīgu nodarījumu.

Kā iepriekš tika atklāts, tiesības uz sadarbību ir pretējs princips tiesībām sevi neapsūdzēt. Tiesības sevi neapsūdzēt, nosakot, ka personai nav pienākums sadarboties ar valsti, lai palīdzētu atklāt noziedzīgu nodarījumu un pierādīt personas vainu, palīdz nodrošināt kriminālprocesa sistēmas tiesiskumu. Tādējādi tiek veicināts, ka valsts patstāvīgi un efektīvi izpilda tai uzlikto pienākumu pierādīt personas vainu, kā arī ka tā tiesiski un pamatoti konstatē personas vainu un nepārsniedz savu pilnvaru robežas. Turklāt procesuālā nozīmē tiesības sevi neapsūdzēt nosaka tiesības nesadarboties, lai palīdzētu novērst taisnīguma kļūdas. Protams, no tiesībām sevi neapsūdzēt pastāv izņēmumi, tomēr vispārējais princips paredz, ka persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nevar tikt piespiesta sadarboties, ja tādējādi tā rīkojas pretēji savām interesēm.⁶⁸⁷

Tiesības uz sadarbību ir jāaplūko kopsakarā ar tiesībām uz aizstāvību, kas ietver tiesības izvēlēties aizstāvības pozīciju. Sadarbības izpausmes viedi kā vienkāršāka procesa veida izvēle un procesa norises veicināšana ir cieši saistīti ar pierādījumu sniegšanu, jo īpaši ar vainas atzīšanu. To piemērošanas laikā var tikt aizskartas personas tiesības sevi neapsūdzēt. Nosakot kā kriminālprocesa pamatprincipu tiesības uz sadarbību, KPL ir uzsvērtā viena no aizstāvības pozīcijām, proti, vainas atzīšana un liecību sniegšana. Pretēja aizstāvības pozīcija – vainas neatzīšana – netiek akcentēta. Tāpat netiek minēta neitrāla aizstāvības pozīcija – liecību un citu pierādījumu nesniegšana. Tādējādi kriminālprocesa pamatprincipu sistēma, liekot uzsvāru uz kriminālprocesa efektivitāti un nosakot to sasniegšanas līdzekļus, tieši nenosaka pretējās tiesības, kas var tikt aizskartas, šos līdzekļus izmantojot.

Izvērtējot KPL 21. pantā noteiktā sadarbības principa regulējumu, jāatzīst, ka tas var radīt nepamatotu iespaidu, ka personai ir pienākums sadarboties, tādējādi nonākot pretrunā ar tiesībām sevi neapsūdzēt. Arī jau iepriekš norādītie Pētījuma dati liecina, ka personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, uzskata, ka tām ir pienākums sadarboties un sniegt pierādījumus.⁶⁸⁸

KPL likumprojektā sākotnēji ietvertā sadarbības principa redakcija liecina, ka likumdevējs, izstrādājot kriminālprocesa pamatprincipu regulējumu, nav pietiekami izvērtējis tiesību sevi neapsūdzēt nozīmi. Kriminālprocesa likumprojekta 21. panta otrās daļas redakcija, kas tika pieņemta pēc pirmā lasījuma, papildus ietvēra tādas sadarbības izpausmes veidus kā „nodarītā atzīšanu un

⁶⁸⁷ Sk. Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.341.

⁶⁸⁸ Sk. Pielikuma Nr.1. grafīku 1.11.

nožēlošanu” un „procesuālās izlemšanas atbalstīšanu”.⁶⁸⁹ Ja aplūko minētos sadarbības veidus, rodas vairāki jautājumi. Vai “procesuālās izlemšanas atbalstīšana” neliktu personai atbalstīt tādu vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanu, kuru priekšnosacījumi ir vainas atzīšana un piekrišana? Vai abi minētie sadarbības veidi nevarētu tikt uztverti kā pienākums atzīt vainu, tādējādi radot tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu? Likumprojekta otrajā lasījumā minētie sadarbības izpaušmes veidi pēc Saeimas Juridiskās komisijas ierosinājuma pamatoti tika izslēgti.

Tomēr arī šobrīd spēkā esošā KPL 21. panta redakcija var radīt maldīgu priekšstatu, ka personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir pienākums sadarboties ar procesa virzītāju, kā arī pamudināt domāt, ka nesadarbošanās gadījumā var iestāties nelabvēlīgas tiesiskas sekas. Kā norādīts iepriekš, sadarbība cita starpā var izpausties vienkāršāka procesa veida izvēlē un procesa norises veicināšanā (KPL 21.p. otrā d.). Nevar noliegt, ka persona, atzīstot vainu un sniedzot citus pierādījumus, veicina procesa norisi, jo to ir iespējams pabeigt ātrāk. Tomēr tiesības sevi neapsūdzēt it īpaši var tikt pārkāptas, ja personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, sadarbība izpaužas vienkāršotās kriminālprocesa formas izvēlē, kas neietver lietas izskatīšanu tiesā vai pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē.⁶⁹⁰ Minēto vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanas priekšnosacījums ir vainas atzīšana un piekrišana.⁶⁹¹ Tāpēc nav pieļaujams, ka nevainīga persona tiek pamudināta atzīt vainu, lai piekristu kādai no vienkāršotajām kriminālprocesa formām, un līdz ar to tiktu atzīta par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.

Iepriekš minētie apsvērumi liecina, ka, nosakot tiesības uz sadarbību kā vienu no kriminālprocesa pamatprincipiem, bet tieši neparedzot tam pretējo principu - tiesības sevi neapsūdzēt, likumdevējs nav nodrošinājis balansu starp kriminālprocesa efektivitātes un cilvēktiesību ievērošanas interesēm. Lai nodrošinātu šo „taisnīgo līdzsvaru“, tiesības sevi neapsūdzēt būtu tieši jānosaka KPL kā viens no kriminālprocesa pamatprincipiem.

Kā nākamais jautājums ir jāizvērtē veids, kādā tiesības sevi neapsūdzēt būtu iekļaujamas kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā. Izvērtējot minēto jautājumu, ir jāņem vērā juridiskās tehnikas galvenās prasības: 1) precizitāte; 2) skaidrība; 3) vienkāršība; 4) īsums.⁶⁹² Lai tiktu nodrošināta

⁶⁸⁹ Likumprojekts „Kriminālprocesa likums” redakcija otrajam lasījumam. Pieejams: http://www.saeima.lv/saeima8/mek_reg_fre (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁹⁰ Kriminālprocesa likums nosaka šādas vienkāršotās kriminālprocesa formas, kas neietver lietas izskatīšanu tiesā vai pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē:

- 1) kriminālprocesa izbeigšana, atbrīvojot personu no kriminālatbildības (KPL 379.p.);
- 2) nosacīta kriminālprocesa izbeigšana (KPL 379.p. trešā d., 34.nodaļa);
- 3) prokurora priekšraksts par sodu (KPL 420.p., 35.nodaļa),
- 4) vienošanās process (KPL 38., 49., 50.nodaļa);
- 5) lietas izskatīšana tiesā bez pierādījumu pārbaudes (KPL 499.p.).

⁶⁹¹ Sk. darba 4.3.3.2. nodaļu.

⁶⁹² Kusiņš G. Normatīvo aktu jaunrade. Juridisko jēdzienu un normu abstraktums kā tiesību sistēmu veidojošs elements. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Meļķesis E. Meļķesis E. (Zin.red.) Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 122.lpp.; Minētās prasības piemērotas, piem., Zeppa-Priedīte V. Valsts amatpersonu kriminālprocesuālā imunitāte Latvijas kriminālprocesa tiesībās. Promocijas darbs, Rīga, 2010. 17., 23.lpp. Pieejams:

minētā principa pilnīga integrācija kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā un vienlaicīgi panākta normas skaidrība un vienkāršība, nosakot tiesības sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesa pamatprincipu, tajā būtu jānorāda gan tiesības sevi neapsūdzēt kopumā, gan to būtiskākie aspekti – tiesības atteikties sniegt liecības un neatzīt vainu.

Nemot vērā īsuma un vienkāršības prasību, tiesības sevi neapsūdzēt būtu jānosaka nevis kā atsevišķs pamatprincips, bet gan jāietver jau KPL esošajos pamatprincipu noteikumos. Kā jau minēts iepriekš, salīdzinājumā ar citām valstīm KPL jau šobrīd ir ietverti salīdzinoši daudz kriminālprocesa pamatprincipi. Tāpēc, nosakot jaunus kriminālprocesa pamatprincipus, tie pēc iespējas jāintegre jau KPL noteiktajās kriminālprocesa pamatprincipu normās.

Lai izvērtētu, kādā veidā tiesības sevi neapsūdzēt ir iespējams ietvert KPL noteikto kriminālprocesa pamatprincipu saturā, ir jāizvērtē precizitātes prasība. Kā jau tika atklāts iepriekš, tiesības sevi neapsūdzēt izriet un ir cieši saistītas ar vairākiem kriminālprocesa pamatprincipiem. Tās ir viens no taisnīgas tiesas principa elementiem. Minētais princips ir ietverts KPL 15. pantā, kas nosaka tiesības uz lietas izskatīšanu tiesā un paredz, ka *“ikvienam ir tiesības uz lietas izskatīšanu taisnīgā, objektīvā un neatkarīgā tiesā.”* KPL 15. pants atšķiras no ECTK 6. panta un SPPPT 14. panta, kuros ir noteikts plašs taisnīgas tiesas elementu uzskaitījums.⁶⁹³ Proti, KPL 15. pants ir vispārīgs un uzsver taisnīgas tiesas institucionālos elementus (objektīva un neatkarīga tiesa)⁶⁹⁴, bet nesniedz taisnīgas tiesas elementu uzskaitījumu, kuriem ir procesuāla nozīme, t.i., nodrošināt taisnīgumu.⁶⁹⁵ Līdz ar to tiesības sevi neapsūdzēt neatbilst minētās normas saturam.

Darbā iepriekš tika atklāts, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir cieši saistītas ar nevainīguma prezumpcijas principu, kas noteikts KPL 19. pantā.⁶⁹⁶ Nevainīguma prezumpcijas princips ir pamatoti atzīts par krimināltiesību un kriminālprocesa centrālo principu.⁶⁹⁷ Tas ir pamatā ne tikai tiesībām sevi neapsūdzēt, bet arī visām pārējām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, noteiktajām tiesībām. Lai uzsvērtu minētā principa patstāvīgo nozīmi, tiesības sevi neapsūdzēt nebūtu ietveramas KPL 19. pantā.

<https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F520479351/Violeta%20Zeppa-Priedite%202010.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁶⁹³ Sk. darba 2.1.1. un 2.2.1. nodaļu.

⁶⁹⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 124.lpp.

⁶⁹⁵ Latvijas tiesību doktrīnā ir norādīts, ka tiesību uz taisnīgu tiesu elementi ir iedalāmi institucionālajos un procesuālajos, tomēr, kā tika pamatots iepriekš darba 3.1. nodaļā, ir nepieciešams atzīt, ka arī procesuālajām tiesībām var piemist institucionāla nozīme.

Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 124.lpp.; Čepāne I. Tiesības uz taisnīgu tiesu kā personas pamattiesības. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2005. 27.septembris, Nr.36.

⁶⁹⁶ Sk. darba 3.1.1. un 3.1.2. nodaļu.

⁶⁹⁷ Minētais princips ir noteikts Krimināllikuma 1.panta otrajā daļā un Kriminālprocesa likums 19. pantā. Sk. Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 30.lpp.; Sk. arī Roberts P., Zuckerman A. *Criminal Evidence*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010, p.415.

Viens no sarežģītākajiem kriminālprocesa pamatprincipiem ir kriminālprocesuālās imunitātes princips. Minētā principa saturs ir noteikts KPL 10. pantā: *“Kriminālprocesuālā imunitāte pilnīgi vai daļēji atbrīvo personu no piedalīšanās kriminālprocesā, arī no liecību sniegšanas un dokumentu un priekšmetu izdošanas, aizliedz vai ierobežo tiesības veikt tās kriminālvajāšanu, piemērot pret šo personu piespiedu līdzekļus, kā arī iekļūt un izdarīt izmeklēšanas darbības tās valdījumā esošajās telpās.”* Tādējādi kriminālprocesuālās imunitātes princips ietver tiesības, kuras ietilpst tiesību sevi neapsūdzēt saturā, proti, – tiesības nesniegt liecības un neizdot dokumentus un priekšmetus. Tāpēc ir nepieciešams izvērtēt, vai minētais princips saturiski ietver tiesības sevi neapsūdzēt, proti, vai tas ir attiecināms arī uz personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību.⁶⁹⁸

Kriminālprocesuālās normas, kas konkretizē kriminālprocesuālās imunitātes principu, ir atsevišķi noteiktas KPL 8. nodaļā *“Kriminālprocesuālā imunitāte”*. Minēto nodaļu ievada KPL 116. pants, kura pirmā daļa nosaka: *“Kriminālprocesuālās imunitātes pamats ir Satversmē, šajā likumā, citos likumos un starptautiskajos līgumos noteikts personas, informācijas vai vietas īpašais tiesiskais statuss, kas garantē personai tiesības pilnīgi vai daļēji nepildīt kriminālprocesuālo pienākumu vai ierobežo tiesības veikt noteiktas izmeklēšanas darbības.”* Minētā norma paredz trīs kriminālprocesuālās imunitātes veidus: 1) persona ar īpašu tiesisku statusu; 2) informācija ar īpašu statusu un 3) vieta ar īpašu statusu.⁶⁹⁹ Tomēr tiesību teorijā šāda pieeja netiek atbalstīta. Tiesību zinātņu doktore *V. Zeppa-Priedīte*, kuras promocijas darbs veltīts valsts amatpersonu kriminālprocesuālajai imunitātei, pamatoti norāda, ka nepieciešams nodalīt kriminālprocesa pamatus no to veidiem. Ir izdalāmi divi kriminālprocesuālās imunitātes veidi: 1) personas, kurai ir īpašs statuss vai kuras rīcībā ir aizsargājama informācija, kriminālprocesuālā imunitāte un 2) vietas ar īpašu statusu kriminālprocesuālā imunitāte.⁷⁰⁰ Šāda pieeja ir atrodamā KPL 116. pantā, kas nosaka, ka personas kriminālprocesuālā imunitāte izriet no šīs personas: 1) krimināltiesiskās imunitātes, kas noteikta Satversmē vai starptautiskajos līgumos; 2) amata vai profesijas; 3) statusa konkrētajā kriminālprocesā; 4) radniecības. Jānorāda, ka KPL nav precizēts, kāds statuss konkrētajā kriminālprocesā varētu radīt kriminālprocesuālo imunitāti, tomēr minētajam jautājumam, ievērojot darba tematu, autore nepievērsīsies. Tiesību sevi neapsūdzēt kontekstā ir izvērtējams, vai, pirmkārt, minēto tiesību subjekts - persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir atzīstama par personu, kurai ir īpašs statuss, un, otrkārt, vai šīs personas rīcībā esošā informācija ir uzskatāma par aizsargājamu informācija.

Pievēršoties pirmajam jautājumam, kā pamatoti norāda *V. Zeppa-Priedīte*: *“Kriminālprocesuālā imunitāte – tas ir īpašs kriminālprocesa tiesību institūts, kas izpaužas kā*

⁶⁹⁸ Sk. darba 1.1. nodaļu.

⁶⁹⁹ Zeppa-Priedīte V. Valsts amatpersonu kriminālprocesuālā imunitāte Latvijas kriminālprocesa tiesībās. Promocijas darbs, Rīga, 2010, 17., 33.lpp. Pieejams: <https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F520479351/Violeta%20Zeppa-Priedite%202010.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁷⁰⁰ Turpat.

*juridiskas tiesības atsevišķiem tiesību subjektiem, dēļ tiem likumā piešķirtajām izņēmuma tiesībām, nepakļauties dažādiem obligātiem vispārējiem noteikumiem.*⁷⁰¹ Kriminālprocesuālā imunitāte ir izņēmums no vispārīgās kārtības un vienlīdzības principa.⁷⁰² Tā tiek attiecināta, piemēram, uz ārvalstu diplomātiem, ārvalstu konsulārajām personām, valsts amatpersonām (KPL 118. -120.). Tiesības sevi neapsūdzēt, atšķirībā no kriminālprocesuālās imunitātes, nav uzskatāmas par izņēmumu no vienlīdzības principa, bet gan ir vispārīgi piemērojamas kriminālprocesuālās tiesības. Proti, tiesību sevi neapsūdzēt subjekts pamatā ir personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Šāds procesuālais statuss ir “parasts”, jo tiek paredzēts ikvienā kriminālprocesā. Personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, procesuālais statuss tiek regulēts vispārīgā kriminālprocesuālā kārtībā, nevis piemērojot speciālas normas, kas paredz izņēmuma noteikumus. Tādējādi personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, procesuālais statuss nerada kriminālprocesuālo imunitāti.

Kā nākamais jautājums ir jāizvērtē, vai informācija, kuru personai ir tiesības nesniegt, atsaucoties uz tiesībām sevi neapsūdzēt, pēc būtības ir uzskatāma par aizsargājamu un tādējādi rada kriminālprocesuālo imunitāti. Pirms aplūkot minēto jautājumu, jānorāda, ka tiesību teorijā kritiski tiek vērtēts jautājums, vai kriminālprocesuālā imunitāte, kas attiecināma uz personu, kuras rīcībā ir aizsargājama informācija, pēc būtības ir atzīstama par kriminālprocesuālo imunitāti.⁷⁰³ Šis imunitātes veids ir raksturīgs angloamerikāņu tiesību lokā ietilpstošajām valstīm, kurās tas tiek ietverts t.s. pierādīšanas noteikumos.⁷⁰⁴ Savukārt kontinentālās Eiropas tiesību sistēmās minētais institūts ir svešs, un tradicionāli tiek atzīti tikai atsevišķi imunitātes veidi, piemēram, kas izriet no personas rīcībā esošā profesionālā noslēpuma. Tādējādi nav atrodams viennozīmīgs pamatojums, lai KPL ietverto kriminālprocesuālās imunitātes principu interpretētu paplašināti.

Atgriežoties pie izvirzītā jautājuma, jāaplūko KPL normas, kas regulē kriminālprocesuālo imunitāti. Saskaņā ar KPL 116. panta trešo daļu, personai ir tiesības uz kriminālprocesuālo imunitāti, kad no tās pieprasītā informācija ir ar likumu aizsargāta. Informācija, kas iespējams ir personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, rīcībā pēc būtības nav aizsargājama, bet gluži pretēji, šī informācija ir uzskatāma par tādu, kuras aizsardzība ir nevēlama, proti, var apgrūtināt noziedzīga nodarījuma atklāšanu. Pamatā tiesības sevi neapsūdzēt aizsargā personu. Turklāt tiesību sevi neapsūdzēt procesuālais mērķis ir aizsargāt nevis personu, kuras rīcībā varētu būt informācija, bet tieši pretēji, personu, kuras rīcībā šīs informācija nav. Lai aizsargātu nevainīgas personas, tiesības sevi neapsūdzēt tiek garantētas visām personām. Kā tika secināts, tiesību sevi neapsūdzēt mērķis ir nodrošināt, ka

⁷⁰¹ Zeppa-Priedīte V. Valsts amatpersonu kriminālprocesuālā imunitāte Latvijas kriminālprocesa tiesībās. Promocijas darbs, Rīga, 2010. 17., 33.lpp. Pieejams: <https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F520479351/Violeta%20Zeppa-Priedite%202010.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā), 201.lpp.

⁷⁰² Turpat, 194.lpp.

⁷⁰³ Sk. An Introduction to International Criminal Law and Procedure, Cryer R., Friman H., Robinson D. [et.al.], 2nd ed., Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p.538.

⁷⁰⁴ Peçi I. Sounds of silence: a research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.181.

nevainīgas personas netiek atzītas par vainīgām noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, nevis aizsargāt personas, kuras ir vainīgas noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.

KPL 116. panta trešā daļa sniedz plašu personas rīcībā esošās informācijas uzskaitījumu, no kuras var izrietēt kriminālprocesuālā imunitāte. Minētā norma paredz četrus ar likumu aizsargātās informācijas veidus: 1) valsts noslēpums; 2) profesionālais noslēpums; 3) komercnoslēpums; 4) privātās dzīves noslēpums. Vienīgais no veidiem, kas varētu tikt attiecināts uz informāciju, kas ir personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, rīcībā, ir privātās dzīves noslēpums. Iepriekš darbā, aplūkojot tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumu – nodrošināt tiesiskumu, tika secināts, ka tiesības sevi neapsūdzēt nav tieši saistītas ar privātās dzīves aizsardzības prasību.

Aplūkojot abu tiesību institūtu - tiesību sevi neapsūdzēt un kriminālprocesuālās imunitātes – mērķus, secināms, ka tie ir atšķirīgi. Galvenās intereses, kas tiek aizsargātas ar kriminālprocesuālās imunitātes noteikumiem, nav vis pašas personas intereses, attiecībā pret kuru tiek piemērota imunitāte, bet gan kādas citas intereses, piemēram, valsts drošības vai valsts amatpersonu neaizskaramības intereses. Arī gadījumā, ja personai kriminālprocesuālā imunitāte izriet no tās rīcībā esošās informācijas, tās pamatmērķis ir nodrošināt konkrētu tiesisko attiecību drošību, uzticamību, piemēram, attiecības starp ārstu un pacientu, starp advokātu un klientu, starp vīru un sievu. Tādējādi tās primāri ir vērstas uz kādu ārpus konkrēto kriminālprocesuālo tiesisko attiecību esošu interešu aizsardzību. Savukārt tiesībām sevi neapsūdzēt, lai gan viens no mērķiem ir arī nodrošināt tiesiskumu, tomēr tām ir arī procesuāls mērķis - aizsargāt pašu personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, no taisnīguma kļūdām. Var secināt, ka kriminālprocesuālās imunitātes un tiesību sevi neapsūdzēt mērķi ir atšķirīgi. Iepriekš minētie apsvērumi liecina, ka personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, statuss, ne arī to rīcībā esošā informācija nevar radīt kriminālprocesuālo imunitāti. Līdz ar to ir secināms, ka kriminālprocesuālā imunitāte un tiesības sevi neapsūdzēt ir nošķirami tiesiski institūti.

Tiesības sevi neapsūdzēt atbilst KPL 20. pantā noteiktajām tiesībām uz aizstāvību. Minētajā pantā ir ietvertas kriminālprocesā garantētas tiesības, kuras var izmantot persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, sevis aizstāvēšanai. Minētā panta pirmajā daļā ir noteiktas tiesības zināt, kāda nodarījuma izdarīšanā to tur aizdomās vai apsūdz un izvēlēties aizstāvības pozīciju; otrā daļa nosaka, ka aizstāvību persona var īstenot pati vai uzaicinot aizstāvi; trešā daļa paredz obligāto aizstāvību un ceturtnā daļa nosaka tiesības uz bezmaksas juridisko palīdzību. Minētās tiesības, izņemot tiesības izvēlēties aizstāvības pozīciju, ir noteiktas arī ECTK 6. panta trešajā daļā un SPPPT 14. panta trešajā daļā. Tajā pašā laikā KPL 20. pantā nav ietvertas vairākas tiesības, kas ir ietvertas minētajos starptautiskajos dokumentos, piemēram, tiesības uz attiecīgu laiku un līdzekļiem, lai sagatavotu savu aizstāvību (ECTK 6.p. trešās d. b) punktā, SPPPT 14.p. trešās d. b) punkts). Tomēr secināms, ka KPL 20. pantā noteikto tiesību uz aizstāvību mērķis ir nodrošināt, lai personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiktu efektīvi nodrošinātas tās kriminālprocesuālās tiesības.

Tiesību sevi neapsūdzēt atbilstību tiesībām uz aizstāvību apliecina SPPPT 14. panta trešās daļas g) punkts, kas kā vienu no aizstāvības tiesībām kriminālprocesā nosaka tiesības netikt piespiestam dot liecības pret sevi un atzīt sevi par vainīgu. Tāpat to apliecina EST prakse, kurā minētās tiesības ir atzītas par vienu no tiesību uz aizstāvību aspektiem⁷⁰⁵, kā arī Direktīva par tiesībām uz informāciju, kuras 3. panta pirmajā daļā tiesības klusēt ir noteiktas kā vienas no aizdomās turēto un apsūdzēto kriminālprocesuālajām tiesībām, līdzās citām aizstāvības tiesībām.⁷⁰⁶ Līdz ar to tiesības sevi neapsūdzēt saturiski iekļaujas tiesību uz aizstāvību principā. Tādējādi atbilstošs veids, kā nostiprināt minētās tiesības kā kriminālprocesa pamatprincipu KPL, būtu noteikt tās kā vienu no tiesību uz aizstāvību principa aspektiem.

Apkopojot nodaļā veikto analīzi, secināms, ka, lai gan tiesības sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesa pamatprincips nav tieši noteiktas ne Satversmē, ne KPL, tās pastāv kā nerakstīts kriminālprocesa pamatprincips, kas izriet no Satversmes 92. pantā un KPL 15. pantā noteiktā taisnīgas tiesas principa, skatot to kopsakarā ar Satversmes 1. pantā noteikto tiesiskas valsts principu un Satversmes 89. pantā noteikto cilvēktiesību garantēšanas principu. Tiesības sevi neapsūdzēt ir nepieciešams noteikt kā kriminālprocesa pamatprincipu KPL. Tas veicinātu KPL normu atbilstību minētajām tiesībām, kā arī to ievērošanu praksē. Tiesības sevi neapsūdzēt ir netieši ietvertas KPL 20. panta pirmajā daļā paredzēto tiesību izvēlēties aizstāvības pozīciju saturā, tomēr minētā norma neļauj efektīvi sasniegt tiesību sevi neapsūdzēt mērķus. Tiesības sevi neapsūdzēt ir nepieciešams tieši noteikt kā kriminālprocesa pamatprincipu, ņemot vērā, ka KPL 21. pantā ir ietverts tām pretējs princips - tiesības uz sadarbību. KPL 21. panta redakcija rada maldīgu priekšstatu, ka personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir pienākums sadarboties ar procesa virzītāju, kā arī pamudina domāt, ka nesadarbošanās gadījumā var iestāties nelabvēlīgas tiesiskas sekas. Turklāt nosakot kā kriminālprocesa pamatprincipu tiesības uz sadarbību, tiek uzsvērta viena no aizstāvības pozīcijām - vainas atzīšana un liecību sniegšana, savukārt pretēja aizstāvības pozīcija - vainas neatzīšana, kā arī neitrāla aizstāvības pozīcija - liecību un citu pierādījumu nesniegšana - netiek akcentēta. Tādējādi likumdevējs nav nodrošinājis balansu starp kriminālprocesa efektivitātes un cilvēktiesību aizsardzības interesēm. Lai nodrošinātu šo „taisnīgo līdzsvaru“, tiesības sevi neapsūdzēt būtu tieši jānosaka KPL kā viens no kriminālprocesa pamatprincipiem. Tiesības sevi neapsūdzēt būtu jāiekļauj kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, ietverot tās KPL 20. pantā noteiktajā tiesību uz aizstāvību principa saturā. Ņemot vērā iepriekš veiktās atziņas, autore izsaka priekšlikumu papildināt KPL 20. pantu ar 1^l daļu šādā redakcijā: *“Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir tiesības sevi neapsūdzēt, tiesības nesniegt liecības un neatzīt vainu”*.

⁷⁰⁵ Sk. darba 2.2.2.nodaļu.

⁷⁰⁶ Sk. darba 2.2.2.nodaļā Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu Nr. 2012/13/ES (2012. gada 22. maijs) par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā, ES Oficiālais vēstnesis, L 142, 01.06.2012., 1./10.lpp.

4. Tiesības sevi neapsūdzēt Latvijas kriminālprocesuālajā regulējumā un praksē

Nodaļas mērķis ir analizēt tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzību Latvijas kriminālprocesa sistēmā, atklāt problēmas tiesiskajā regulējumā un praksē, kā arī sniegt priekšlikumus to risināšanā. Pirmajā apakšnodaļā tiks aplūkoti tiesību sevi neapsūdzēt subjekti jeb personas, kurām ir minētās tiesības. Otrajā apakšnodaļā autore vispārīgi noskaidros atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt kritērijus, kas tiks konkretizēti nākamajās nodaļās. Trešajā apakšnodaļā tiks analizēti konkrēti tiesību sevi neapsūdzēt elementi: - tiesības neliecināt; - tiesības neatzīt vainu; - tiesības nepiekrīst vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai; - tiesības nesniegt dokumentus un lietiskos pierādījumus. Ceturtā apakšnodaļa ir veltīta tiesību sevi neapsūdzēt būtiskākajām procesuālajām garantijām: tiesībām uz informāciju un tiesībām uz aizstāvja palīdzību. Lai gan nodaļā tiek analizēta Latvijas kriminālprocesuālā sistēma, tomēr, lai izvērtētu nacionālā regulējuma un prakses efektivitāti, tiks izpētīts, kā konkrēti jautājumi ir risināti ārvalstu tiesiskajā regulējumā un praksē. Nodaļā tiesības sevi neapsūdzēt pamatā tiks aplūkotas no personas tiesību aizsardzības viedokļa. Lai gan minēto tiesību efektīvu nodrošināšanu būtiski var ietekmēt kriminālprocesuālās sistēmas institucionālie trūkumi, piemēram, nepietiekamais amatpersonu, kuras veic kriminālprocesu, atalgojums, tehniska rakstura problēmas, ar disciplināratbildību saistītie jautājumi, tajā pašā laikā detalizēta šo institucionālo trūkumu analīze iziet ārpus darbā izpētāmo jautājumu lokam.

4.1. Tiesību sevi neapsūdzēt subjekts

Pirms aplūkot tiesību sevi neapsūdzēt subjektu jeb personas, kurām ir minētās tiesības, jānorāda, ka personām ar dažādu procesuālo statusu tiesības sevi neapsūdzēt tiek piešķirtas atšķirīgā apjomā. Kā tika atklāts iepriekšējā nodaļā, tiesību sevi neapsūdzēt kā procesuāla rakstura tiesību pamatmērķis ir nodrošināt nevainīgu personu aizsardzību un minēto tiesību ierobežošana ir attaisnojama gadījumā, ja nepastāv risks, ka persona var tikt nepamatoti atzīta par vainīgu, vai šis risks ir ļoti zems.⁷⁰⁷ Tāpēc jo lielāka ir iespēja, ka persona, kas tiek iesaistīta kriminālprocesā, varētu pierādījumu sniegšanas rezultātā sevi nepatiesi apsūdzēt un tikt nepamatoti atzīta par vainīgu, jo būtiskāka ir tiesību sevi neapsūdzēt nodrošināšana. Pilnā apjomā minētās tiesības ir noteiktas personām, par kurām pastāv pieņēmums, ka tās ir izdarījušas noziedzīgu nodarījumu jeb personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Arī citas personas, kas tiek iesaistītas kriminālprocesā, piemēram, liecinieki, var sevi nepatiesi apsūdzēt, tomēr šāds risks ir daudz mazāks. Lai nodrošinātu līdzsvaru starp sabiedrības interesēm atklāt noziedzīgus nodarījumus un personas aizsardzības interesēm, minētajām personām tiesības sevi neapsūdzēt ir noteiktas ierobežotā apjomā.

⁷⁰⁷ Sk. darba 3.1.1., 3.1.3. nodaļu.

Attiecīgi nodaļā, pirmkārt, tiks aplūkotas personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Autore vērsīs uzmanību uz nepieciešamību efektīvi nodrošināt tiesības sevi neapsūdzēt visā procesa laikā, izvērtēs šo tiesību attiecināšanu uz juridiskām personām, kā arī noskaidros, kurām personām ir īpaši būtiski tās nodrošināt. Otrkārt, tiks noskaidrots, attiecībā uz kuriem kriminālprocesa dalībniekiem vēl ir attiecināmas tiesības sevi neapsūdzēt, cita starpā vērsot uzmanību uz nepieciešamību nošķirt minēto personu procesuālo statusu no personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, procesuālā statusa.

4.1.1. Personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību

Kā tika atklāts iepriekš, tiesības sevi neapsūdzēt gan ārvalstu, gan starptautiskajās tiesību sistēmās ir atzītas personām, kas apsūdzētas kriminālprocesā.⁷⁰⁸ Tiesību sevi neapsūdzēt subjekts viennozīmīgi ir persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Saskaņā ar KPL 20. panta pirmo daļu tiesības uz aizstāvību ir katrai personai, par kuru izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. Vispārējā kārtībā veiktā kriminālprocesā personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, statusa piešķiršanas pamatā ir procesa virzītāja pieņēmums, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu (KPL 59.p., 60.p. pirmās d. 1. punkts).⁷⁰⁹ Tiesības sevi neapsūdzēt personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, rodas brīdī, kad pastāvot pieņēmumam, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, tā pirmo reizi tiek iesaistīta procesuālo darbību veikšanā, jo īpaši kad tai tiek piedāvāts sniegt liecības vai pieprasīti citi pierādījumi. Tās ir būtiski garantēt jau pašā sākumā, t.i., pirmo reizi iesaistot personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, proti, personu, pret kurām uzsākts process un aizturēto, procesuālo darbību veikšanā, un pēc tam turpināt nodrošināt minētās tiesības visu procesa laiku arī kā aizdomās turētajam un apsūdzētajam.⁷¹⁰ Persona, kas sākotnēji ir sniegusi pierādījumus pret sevi, lai gan nepatiesi, var vēlāk no šiem pierādījumiem neatteikties, uzskatot, ka ir

⁷⁰⁸ Sk. darba 1. un 2. nodaļu.

⁷⁰⁹ KPL 59. panta pirmā daļa nosaka, ka aizstāvības īstenošanas pamats ir kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas KPL noteiktajā kārtībā rakstveidā izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka persona izdarījusi noziedzīgu nodarījumu.

Saskaņā ar KPL 59. panta otro daļu atkarībā no šī pieņēmuma pamatotības jeb pierādītības pakāpes, kas arvien palielinās, tiek izdalīti četri procesuālie statusi:

- 1) Persona, pret kuru uzsākts process - ja pastāv reāla iespēja, ka persona izdarījusi izmeklējamu noziedzīgu nodarījumu;
- 2) Aizturētais – ja atsevišķi fakti dod pamatu uzskatīt, ka noziedzīgu nodarījumu izdarījusi šī persona;
- 3) Aizdomās turētais – ja pierādījumu kopums dod pamatu pieņēmumam, ka, visticamāk, izmeklējamu noziedzīgu nodarījumu izdarījusi šī persona;
- 4) Apsūdzētais – ja pierādījumu kopums dod pamatu prokuroram - procesa virzītājam uzskatīt, ka tieši šī persona izdarījusi konkrētu noziedzīgu nodarījumu.

⁷¹⁰ Loģiskā kārtībā, kādā procesa sekmīgas norises gadījumā, arvien palielinoties pierādītības pakāpei, persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiek iesaistīta kriminālprocesā, ir sākotnēji iegūstot personas, pret kuru uzsākts process, statusu, pēc tam aizdomās turētā un pēc tam apsūdzētā statusu. Aizturētais savukārt var tikt atzīts par aizdomās turēto vai apsūdzēto (268.p. pirmā d.).

Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. III Kriminālprocesa dalībnieki. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 30.maijā, Nr.21.

jau pati sevi nostādījusi situācijā, kuru nav iespējams vērst par labu. Tiesības sevi neapsūdzēt izbeidzas brīdī, kad persona zaudē personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, statusu.⁷¹¹

KPL 60. panta pirmajā daļā ir noteiktas vēl trīs personas, kas ir atzīstamas par personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, proti:

1) persona, pret kuru notiek process medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai;⁷¹²

2) persona, pret kuru kriminālprocess izbeigts uz nereabilitējošiem pamatiem;⁷¹³

3) persona, pret kuru kriminālprocess izbeigts sakarā ar tādu apstākļu pastāvēšanu, kuri izslēdz kriminālatbildību, ja šī persona apstrīd pašu Krimināllikumā⁷¹⁴ (turpmāk - KL) paredzēto rīcību.⁷¹⁵

Minēto personu tiesības ir pielīdzināmas apsūdzētajam, izņemot tiesības atteikties no aizstāvja un uzstāties tiesas debatēs (KPL 75.p. pirmā d., 76. panta pirmā d., 77.p. trešā d., 78.p. trešā d.), tādējādi tām tiek garantētas arī tiesības neliecināt, kas apsūdzētajam noteiktas KPL 66. panta 15. daļā.

Interesants jautājums ir par tiesību sevi neapsūdzēt piešķiršanu juridiskai personai. Kā jau minēts iepriekš, juridiskās personas tiesības uz aizstāvību ir atzinusi EST.⁷¹⁶ Arī KPL nosaka, ka tiesības uz aizstāvību ir juridiskajai personai, par kuras interesēs darbojušos fizisko personu izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka tā ir izdarījusi noziedzību nodarījumu šīs juridiskās personas interesēs (59.p. ceturtā d., 60.panta trešā d.). Juridiskā persona savas procesuālās tiesības uz aizstāvību īsteno ar pārstāvja palīdzību, kuram ir tādas pašas procesuālās tiesības un procesuālie pienākumi kā apsūdzētajam (KPL 60.p. trešā d., 94.p. pirmā d.). Latvijas tiesību zinātnē tiek pausts viedoklis, ka tādām apsūdzētajam piemītošām tiesībām kā tiesībām neliecināt ir personisks raksturs un tāpēc apšaubīts, vai tās ir pareizi attiecināt uz juridiskās personas pārstāvi.⁷¹⁷ Arī juridiskajai personai ir nodrošināmas tiesības sevi neapsūdzēt. Tās palīdz novērst gadījumus, kad nepamatoti var tikt atzīts,

⁷¹¹ Konkrētā procesuālā statusa zaudēšana ne vienmēr nozīmē, ka persona zaudē personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, statusu. Ja tiek atcelts lēmums, ar kuru persona ir atzīta par aizdomās turamo, tā saglabā personas, pret kuru uzsāks kriminālprocess, statusu un var tikt atkārtoti atzīta par aizdomās turēto (KPL 68.p. otrā d.). Arī persona, kas zaudējusi personas, pret kuru uzsāks kriminālprocess, statusu, var to atkārtoti iegūt, ja ir savākti papildus pierādījumi, kas rada pieņēmumu, ka viņa ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu.

⁷¹² Kriminālprocess par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa noteikšanu ir t.s. sevišķais kriminālprocess, kurā var piedalīties persona, kura noziedzīgu nodarījumu izdarījusi, būdama nepieskaitāmības stāvoklī.

⁷¹³ Personai tiesības uz aizstāvību ir arī gadījumā, ja kriminālprocess izbeigts uz nereabilitējoša pamata, tajos gadījumos, kad nav nepieciešama pieņemami vainīgās personas piekrišana, proti, ja kriminālprocess izbeigts sakarā ar kriminālatbildības noilgumu vai amnestijas aktu un persona, pret kuru kriminālprocess izbeigts, neatzīst savu vainu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. III Kriminālprocesa daļbnieki. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 30.maijā, Nr.21.

⁷¹⁴ Krimināllikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 8.jūlijs, Nr.199/200.

⁷¹⁵ Personai tiesības uz aizstāvību ir arī gadījumā, ja kriminālprocess izbeigts sakarā ar to, ka persona nodarījumu, kam ir Krimināllikumā paredzēta nodarījuma sastāva pazīmes, izdarījusi, nepārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, izdarot aizturēšanu, atrodoties galējās nepieciešamības stāvoklī, attaisnota profesionālā riska rezultātā, kā arī izpildot noziedzīgu pavēli vai noziedzīgu rīkojumu, bet šī persona apstrīd faktiskos apstākļus (KPL 78.p. pirmā d.).

⁷¹⁶ Sk. darba 2.2.2. nodaļu.

⁷¹⁷ Jānorāda, ka minētais viedoklis tiek izteikts, ņemot vērā, ka KPL vēl skaidri neparedzēja pārstāvju pratināšanas kārtību. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. III Kriminālprocesa daļbnieki. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 30.maijā, Nr.21.

ka fiziska persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu šīs juridiskās personas interesēs. Tādējādi tiek aizsargāta gan juridiskā persona, nodrošinot, ka tai nepamatoti netiek piemēroti procesuālie piespiedu līdzekļi, gan fiziskā persona, ņemot vērā, ka sodot juridisko personu, var tikt sodīta arī fiziska persona, kura noziedzīgu nodarījumu ir izdarījusi juridiskās personas interesēs (KPL 25.p. septītā d.). Tāpat tiesību sevi neapsūdzēt attiecināšana uz juridisko personu palīdz nodrošināt tiesiskumu.⁷¹⁸ Tādējādi ir atbalstāma tiesību sevi neapsūdzēt attiecināšana uz juridisko personu.

No kopējā personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, loka ir izdalāmas personas, kuras ir īpaši aizsargājamas pret nepatiesu sevis apsūdzēšanu. Pirmkārt, tās ir personas, kuras var nebūt spējīgas pietiekami apzināties liecību un citu pierādījumu sniegšanas nozīmi un sekas. Šādas personas ir nepilngadīgās personas, rīcībnespējīgas personas, ierobežoti pieskaitāmas personas un personas ar zemu izglītības līmeni, tai skaitā analfabēti. Pētījums liecina, ka tiesības sevi neapsūdzēt mazāk apzinās arī pilngadīgas gados jaunas personas un personas, kurām ir zemāks izglītības līmenis, ņemot vērā, ka šīm personām vēl nav pietiekamas zināšanas vai dzīves pieredzes.⁷¹⁹ Otrkārt, neaizsargātas ir arī personas, kurām ir piemēroti ar brīvības atņemšanu saistīti piespiedu līdzekļi, jo īpaši personas, kuras ir aizturētas, apcietinātās personas, kā arī personas, kas ievietotas ārstniecības iestādē ekspertīzes izdarīšanai (KPL 263.p., 271.p., 283.p.). Brīvības atņemšana ir viens no smagākajiem līdzekļiem, ko valsts var piemērot, lai iejauktos personas autonomijā, jo fiziskā brīvība ir nosacījums, lai persona varētu pati pieņemt lēmumus par savu dzīvi.⁷²⁰ Nevar tikt izslēgti gadījumi, kad persona, kurai ir piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts piespiedu līdzeklis, var nepatiesi sevi apsūdzēt, uzskatot, ka tādējādi viņai šis piespiedu līdzeklis tiks atcelts. Nav pieļaujams, ka ar brīvības atņemšanu saistītie piespiedu līdzekļi tiek piemēroti vai arī tiek solīts tos atcelt, lai iegūtu liecības vai vainas atzīšanu, tajā pašā laikā šādi gadījumi ir sastopami gan Latvijas, gan ārvalstu praksē.⁷²¹ Treškārt, tiesības sevi neapsūdzēt ir būtiski nodrošināt personām, kas nekad iepriekš nav bijušas iesaistītas kriminālprocesā personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, statusā, kā arī personām, kuras nav

⁷¹⁸ Sīkāk sk. darba 3.1.2. nodaļu.

⁷¹⁹ Personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tika lūgts atbildēt uz jautājumu, vai ir paties apgalvojums, ka gadījumā, ja aizdomās turētais vai apsūdzētais atsakās sniegt liecības, tas ir vērtējams kā lietas izmeklēšanas traucēšana vai izvairīšanās no pienākuma pildīšanas. Uz minēto jautājumu apstiprinoši atbild 19% no visām aptaujātajām personām, procentuāli daudz lielāks skaits - 33 % - no personām, kuras ir jaunākas par 25 gadiem, kā arī lielāks skaits - 32% - no personām, kurām ir vienīgi pabeigta vai nepabeigta pamatizglītība. Tāpat atšķiras viedoklis, vai neliecināšanas un nesadarbošanās rezultātā var iestāties nelabvēlīgas sekas. Uz šo jautājumu apstiprinoši atbildēja 27 % no visām aptaujātajām personām, lielāks skaits - 37 % - no personām, kuras ir jaunākas par 25 gadiem, kā arī lielāks skaits - 35% - no personām, kurām ir vienīgi pabeigta vai nepabeigta pamatizglītība.⁷¹⁹ Par nepieciešamību efektīvāk nodrošināt tiesības sevi neapsūdzēt minētajām personām liecina arī Pētījuma dati, kas parāda, kādas personas biežāk atzīst vainu kriminālprocesā. Kriminālprocesā vainu atzina 78% no visām aptaujātajām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Procentuāli vairāk - 88 % - vainu atzina personas, kurām ir vienīgi pabeigta vai nepabeigta pamatizglītība, un vēl vairāk - 95 % - vainu atzina personas, kuras ir jaunākas par 25 gadiem (Pielikums Nr.1. grafiki 1.12., 1.13., 1.24., 1.25., 1.26.).

⁷²⁰ Stumer A. The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives. Oxford etc.: Hart, 2010, p.43.

⁷²¹ Sk. darba 4.3.1.4. b) nodaļu.

iepriekš atzītas par vainīgām citā kriminālprocesā.⁷²² Nodaļas turpinājumā tiks aplūkotas personas, attiecībā uz kurām nepatiesas sevis apsūdzēšanas risks ir būtiski zemāks.

4.1.2. Liecinieks, cietušais un citas personas

Tiesības sevi neapsūdzēt ierobežotā apjomā ir arī citām personām, kuras sniedz pierādījumus kriminālprocesā. Tiesību sevi neapsūdzēt subjekts ir liecinieks.⁷²³ KPL 110. panta trešās daļa 2. punkts nosaka liecinieka tiesības neliecināt pret sevi. Minētās tiesības lieciniekam ir noteiktas arī ārvalstu kriminālprocesa likumos, piemēram, Vācijas Kriminālprocesa kodeksa (turpmāk - Vācijas KPK) 55. pantā⁷²⁴ un Krievijas KPK 56. panta ceturtais daļas pirmajā punktā⁷²⁵.

KPL tiesības neliecināt pret sevi ir noteiktas arī cietušajam (97. p. trešā d.). Jānorāda, ka visai reti ārvalstu regulējumā ir tieši noteiktas cietušā tiesības sevi neapsūdzēt. Cietušā tiesības neliecināt pret sevi ir noteiktas, piemēram, Krievijas KPK 56. pantā.⁷²⁶ Arī tiesību doktrīnā cietušais kā tiesību sevi neapsūdzēt subjekts pamatā netiek minēts. Tomēr cietušā kā tiesību sevi neapsūdzēt subjekta atzīšana ir pamatota. Tā atbilst mūsdienu kriminālprocesa attīstības tendencei arvien lielāku nozīmi piešķirt cietušajam kā procesa dalībniekam, atzīstot tā aktīvu piedalīšanos procesā līdzās apsūdzībai un aizstāvībai.⁷²⁷ Nevar tikt izslēgta iespēja, ka cietušais sevi nepamatoti apsūdz noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, sniedzot liecības vai citus pierādījumus, tāpat kā tas ir liecinieka liecību gadījumā. Tādējādi cietušā kā tiesību sevi neapsūdzēt subjekta atzīšana ir atbalstāma.⁷²⁸

⁷²² Pētījumā lielākā daļa – 59% - no procesa virzītājiem norāda, ka personas, kuras iesaistītas kriminālprocesā pirmo reizi, biežāk atzīst vainu un sniedz liecības (Pielikums Nr.2. grafiks 2.8.). Salīdzinājumam jānorāda, ka kriminālprocesā vainu atzina 83% no personām, kuras nav iepriekš atzītas par vainīgām kriminālprocesā vai arī nav bijušas iepriekš iesaistītas kriminālprocesā kā personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, un mazāk – 75% - no personām kuras ir iepriekš atzītas par vainīgām vai nopratinātas citā kriminālprocesā kā personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību (Pielikums Nr.1. grafiki 1.27., 1.28.). Ja salīdzina, kā abu minēto personu grupas apzinās tiesības sevi neapsūdzēt, jānorāda, ka pirmajā no personu grupām vairāk tiek uzskatīts, ka patiesi ir šādi apgalvojumi: - ja aizdomās turētais un apsūdzētais atsakās sniegt liecības, tas ir vērtējams kā lietas izmeklēšanas traucēšana un izvairīšanās no pienākumu pildīšanas, - neliecināšanas un nesadarbošanās gadījumā var iestāties nelabvēlīgas sekas; - aizdomās turētajam un apsūdzētajam ir pienākums sadarboties ar izmeklētāju, prokuroru, tiesu (Pielikums Nr.1. grafiki 1.14., 1.15).

⁷²³ KPL 109. panta pirmā daļa nosaka, ka “*liecinieks ir persona, kura likumā noteiktajā kārtībā uzaicināta sniegt ziņas (liecināt) par kriminālprocesā pierādāmajiem apstākļiem un ar tiem saistītajiem faktiem un palīgfactiem.*” Minētā panta otrā daļa nosaka, ka pirmstiesas kriminālprocesā liecinieks ziņas sniedz aptaujā vai pratināšanā, savukārt iztiesāšanā liecinieks ziņas sniedz tikai nopratināšanā. Tādējādi liecinieka procesuālais statuss var tikt iegūts divos veidos: 1) ja persona tiek nopratināta pēc procesa virzītāja uzaicinājuma vai 2) ja persona tiek aptaujāta pirmstiesas kriminālprocesā. Kā liecinieks var tikt aicināta persona, ja procesa virzītājam ir zināms, ka tā varētu sniegt informāciju par kriminālprocesā pierādāmajiem apstākļiem un ar tiem saistītajiem faktiem un palīgfactiem, tādējādi palīdzot atklāt izmeklējamo noziedzīgu nodarījumu (KPL 131.p.).

⁷²⁴ The German Code of Criminal Procedure. (1987.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁷²⁵ Criminal Procedural Code of the Russian Federation. (18.12.2001.) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁷²⁶ Ibid.

⁷²⁷ Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.22-24.

⁷²⁸ Tiesību sevi neapsūdzēt subjekts ir tikai cietušais, kuram ir piešķirts cietušā procesuālais statuss. Ar jēdzienu “cietušais” var tikt apzīmēta gan faktiski noziedzīgā nodarījumā cietusī persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, gan cietušais procesuālā nozīmē, kas ir kriminālprocesa dalībnieks ar kriminālprocesuāli noteiktu statusu.⁷²⁸ Lai persona iegūtu cietušā procesuālo statusu, ir jābūt četriem priekšnosacījumiem: 1) personai ar noziedzīgu nodarījumu ir radīts kaitējums, proti, morāls aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisks zaudējums; 2) šis kaitējums personai nav nodarīts kā noteiktas

Kā vēl viena persona, kurai ir tiesības sevi neapsūdzēt, ir kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieks.⁷²⁹ Saskaņā ar KPL 151. panta trešo daļu minētā persona tiek pratināta, ievērojot liecinieka pratināšanas noteikumus, tādējādi arī tām tiek garantētas tiesības neliecināt pret sevi.

Tiesību sevi neapsūdzēt subjekts ir arī pārstāvis.⁷³⁰ Gadījumā, kad pārstāvim ir piešķirtas tiesības aizvietot tiesību sevi neapsūdzēt subjektu un sniegt liecības pārstāvamās personas vietā, pārstāvis īsteno tiesību sevi neapsūdzēt subjekta tiesības sevi neapsūdzēt. Kā jau minēts, pārstāvis var īstenot juridiskās personas tiesības sevi neapsūdzēt. Pārstāvis var būt gan juridiskai personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, gan juridiskai personai, kura ir atzīta par cietušo. Šajā gadījumā pārstāvim ir tādas pašas tiesības un procesuālie pienākumi kā pārstāvamajai personai (KPL 94. p. pirmā d., 107. p. pirmā d.).

Gadījumā, ja pārstāvim nav tiesības sniegt liecības pārstāvamās personas vietā, viņš nevar realizēt pārstāvamās personas tiesības sevi neapsūdzēt, bet viņam pašam ir tiesības sevi neapsūdzēt, ja konkrētā procesuālajā darbībā viņam tiek pieprasīti pierādījumi kā patstāvīgam procesa dalībniekam. Pārstāvim nav tiesības sniegt liecības nepilngadīgas personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, vietā. Arī kriminālprocesā par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu nodrošināšanu pārstāvim nav tiesības sniegt liecības pārstāvamās personas vietā.⁷³¹ Tāpat arī, pārstāvot cietušo – fizisko personu - pārstāvim nav tiesības sniegt liecības pārstāvamā vietā. KPL nosaka, ka cietušais savas tiesības var realizēt pats vai ar pārstāvja starpniecību (KPL 97.p. ceturtā d.). Saskaņā ar KPL 107. panta pirmo daļu, ja cietušais savas tiesības īsteno ar pārstāvja starpniecību, pārstāvim ir visas cietušā tiesības. Minētā norma var radīt nepamatotu priekšstatu, ka pārstāvim ir tiesības realizēt cietušā – fiziskas personas - tiesības neliecināt, kas noteiktas KPL 97. panta trešajā daļā. KPL 107. panta pirmā daļa ir skatāma kopsakarā ar KL 103. pantu, kas nosaka, ka par liecību nesniegšanu vai par apzināti nepatiesu liecību došanu to var saukt pie kriminālatbildības, kā arī ar KPL 103. panta pirmo daļu, kas nosaka cietušā pienākumu piedalīties procesuālajās darbībās. Tādējādi cietušais, kuram ir pienākums piedalīties, piemēram, pratināšanā, pats realizē tiesības neliecināt pret sevi. Šāda interpretācija netieši

sabiedrības grupas pārstāvim; 3) persona ir izteikusi vēlmi vai piekrišanu iegūt cietušā procesuālo statusu; 4) persona par cietušo ir atzīta ar procesa virzītāja vai izmeklēšanas grupas dalībnieka lēmumu (KPL 95.p., 96.p.). Turklāt par cietušo var tikt atzīta gan fiziska, gan juridiska persona (KPL 95.p. pirmā d.). Tādējādi juridiska persona, kurai KPL nosaka tiesības sevi neapsūdzēt, var ieņemt ne tikai personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, bet arī cietušā procesuālo statusu. Savukārt, ja persona nevēlas tikt atzīta par cietušo, tā iegūst liecinieka statusu (KPL 96.p. trešā d.).

⁷²⁹ Saskaņā ar KPL 111.¹ pantu par kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieku var tikt atzīta persona, kurai procesuālo darbību rezultātā ir ierobežotas vai atņemtas īpašnieka vai likumīgā valdītāja tiesības rīkoties ar mantu, ja šai personai nav KPL noteiktās tiesības uz aizstāvību.

⁷³⁰ KPL nosaka šādus pārstāvības veidus: 1) nepilngadīgās personas pārstāvis (KPL 89.p., 90.p., 104. p. otrā d.); 2) personas, kura noziedzīgu nodarījumu izdarījusi būdama nepieskaitāmības stāvoklī vai saslimusi ar psihiskiem traucējumiem pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, pārstāvi – kriminālprocesā par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu nodrošināšanu (KPL 91., 92.p.); 3) pārstāvi juridiskajai personai kā cietušajam vai procesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu (KPL 93.p., 94.p.) vai ; 4) cietušā kā fiziskas personas pārstāvi (104.p.).

⁷³¹ Izņēmums ir paredzēts KPL 75. panta trešajā daļā, kas nosaka, ka gadījumā, kad saskaņā ar tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinumu persona nevar piedalīties kriminālprocesā, visas šīs personas tiesības uz aizstāvību realizē tās aizstāvis un pārstāvis. Šādā gadījumā liecības var tikt pieprasītas no pārstāvja, jo pārstāvis aizvieto pārstāvamo personu, savukārt aizstāvis darbojas aizstāvamās personas interesēs.

izriet arī no KPL noteiktās cietušā - nepilngadīgas personas - pārstāvības kārtības. Proti, KPL 104. panta ceturtnā daļa paredz, ka visas nepilngadīgas personas kā cietušā tiesības pilnībā pieder viņa pārstāvim un cietušais patstāvīgi tās īstenot nevar, izņemot tiesības sniegt liecību un izteikt savu viedokli. Tādējādi pārstāvim nav tiesības realizēt cietušā – fiziskās personas – tiesības neliecināt.

Tomēr arī pārstāvis var tikt aicināts piedalīties procesuālajās darbībās, tai skaitā pratināšanā. Saskaņā ar KPL 9. pantā noteikto kriminālprocesuālā pienākuma principu pārstāvim ir pienākums izpildīt kriminālprocesa veikšanai pilnvarotās amatpersonas procesuālās prasības. Tādējādi viņam ir pienākums arī piedalīties procesuālajās darbībās, uz kurām viņš tiek aicināts. Pārstāvja pratināšana ir noteikta KPL 151. panta trešajā daļā, kas paredz, ka pārstāvi pratina, ievērojot liecinieka pratināšanas noteikumus. Tādējādi arī pārstāvim ir tiesības neliecināt pret sevi, kas ir piešķirtas lieciniekam KPL 110. panta trešās daļas 2. punktā. Tomēr šādā gadījumā viņam tiesības neliecināt pret sevi ir jānodrošina kā patstāvīgam procesa dalībniekam. Vienlaicīgi viņam ir pienākums aizsargāt pārstāvamās personas intereses un tām nekaitēt, tātad neliecināt pret pārstāvamo personu.

Aizstāvis nav atzīstams par tiesību neliecināt subjektu. Saskaņā ar KPL 86. panta otro daļu, aizstāvis, atšķirībā no pārstāvja, neaizvieto aizstāvamo personu, bet rīkojas tās interesēs, un tikai aizstāvamā persona pati pārstāv sevi procesuālajās darbībās, kurās tiek pausts tās subjektīvais viedoklis. Arī advokāts pamatā nav atzīstams par tiesību sevi neapsūdzēt subjektu, jo viņa uzdevums ir sniegt personai juridisku palīdzību, nevis aizstāt personu procesuālo darbību veikšanā. Izņēmums ir gadījumā, kad advokāts procesā piedalās kā cietušās vai juridiskās personas pārstāvis (KPL 104.p. pirmā d.).

Tiesības sevi neapsūdzēt tiek pārkāptas, ja, iegūstot pierādījumus no liecinieka, cietušā, pārstāvja vai kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieka, rodas pieņēmums, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, bet tās statuss netiek nekavējoties mainīts uz personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, procesuālo statusu, un tai tiek pieprasīts sniegt liecības un citus pierādījumus iepriekšējā statusā.⁷³² Šāda situācija, kad var atklāties, ka arī minētās personas ir veikušas izmeklējamo vai arī citu noziedzīgu nodarījumu, nevar tikt izslēgta.

Jautājumu par amatpersonu, kuras veic kriminālprocesu, pienākumu noteikt brīdi, kad šāds pieņēmums vēl nepastāv un kad tas jau pastāv ir aplūkojusi Vācijas Augstākā tiesa, norādot, ka brīdis, kad ir jāpāriet no liecinieka pratināšanas uz apsūdzētā pratināšanu, ir atkarīgs no aizdomu spēka. Tiesību aizsardzības iestādēm savas rīcības brīvības ietvaros ir pienākums rūpīgi izvērtēt, vai ir radušās tādas aizdomas, kas sasniedz līmeni, kad persona ir jāatzīst par apsūdzēto un jāpratina kā

⁷³² Sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 17. decembra lēmums lietā SKK-174/2012 (Krimināllieta Nr. 11355039309) Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/departament2/hronologiskaseciba/20121/> (aplūkots 2013.12.maijā).

apsūdzētais. Gadījumā, ja iestāde neveic pāreju no liecinieka pratināšanas uz apsūdzētā pratināšanu par spīti nopietnām aizdomām, tā pārkāpj savu rīcības brīvību.⁷³³

Tātad amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, ir pienākums izvērtēt un noteikt, vai ir pamats pieņemumam, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu jau laikā, kad tā iegūst informāciju, piemēram, no liecinieka. Ja šāds pieņemums pastāv, persona ir nekavējoties jāatzīst par personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Detalizētāk minētais jautājums tiks aplūkots darba turpinājumā, aplūkojot tiesības neliecināt kā vienu no tiesību sevi neapsūdzēt elementiem.

Nobeigumā ir nepieciešams norādīt, ka ne tikai kriminālprocesā, bet arī citos procesos var būt gadījumi, kad persona sniedz pierādījumus, kas var radīt pieņemumu, ka viņa ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. Tiesību sevi neapsūdzēt attiecināšana uz personām visa veida procesos ir raksturīga angloamerikāņu tiesību lokā ietilpstošajās valstīs. ASV minētās tiesības tiek attiecinātas uz ikvienu procesu, kurā personas liecības ir tiesiski pieprasītas un sniegtās atbildes var potenciāli tikt izmantotas pret viņu pastāvošā vai nākotnē iespējamā kriminālprocesā vai var palīdzēt atklāt citus pierādījumus pret viņu. Tādējādi tās var izmantot liecinieks kā kriminālprocesā, tā arī citos procesos.⁷³⁴ Kanādas Tiesību un brīvību hartas 13. pants nosaka: *“Lieciniekam, kurš liecina ikvienā procesā, ir tiesības pret pierādījumu, ko tas ir sniedzis, izmantošanu ikvienā citā procesā, izņemot kriminālvajāšanā par nepatiesu liecību vai pretrunīgu pierādījumu sniegšanu.”*⁷³⁵ Arī Anglijā tiesības sevi neapsūdzēt ir ne tikai personām, kuras tiek turētas aizdomās par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, bet arī lieciniekiem, kuri tiesā ne krimināllietās, ne civillietās nevar tikt piespiesti atbildēt uz jautājumiem, ja tādējādi tie var potenciāli sevi apsūdzēt vai arī palīdzēt atklāt citus pierādījumus pret sevi. Šādu noteikumu mērķis ir iedrošināt personas sniegt pierādījumus, aizsargājot no iespējas tikt apsūdzētām minēto darbību rezultātā.⁷³⁶

Arī valstīs, kurās raksturīgas kontinentālās Eiropas tiesiskās tradīcijas, tiesības sevi neapsūdzēt tiek piemērotas ne tikai kriminālprocesā, bet arī citos procesos. Piemēram, Beļģijas tiesu praksē ir vairākkārt atzīts, ka gadījumā, ja sadarbība ar valsts iestādēm paredz, ka persona var tikt piespiesta atzīt būtiskus ar kriminālatbildību saistītus faktus, viņa var izmantot tiesības klusēt arī citos procesos, piemēram, civillietās, nodokļu lietās un sociālās lietās. Ja izzināšanas iestāde ir pārliecināta par iespējamo saistību ar esošu vai plānotu kriminālizmeklēšanu, svarīgs nosacījums ir personu skaidri informēt par tiesībām klusēt.⁷³⁷

⁷³³ Thaman S. C. Comparative Criminal Procedure. A Casebook Approach. 2nd ed. Durham, North Carolina: Carolina Academic Press, 2008, p.92-93.

⁷³⁴ Pati R. Due Process and International Terrorism. Leiden, Boston: Nijhoff, 2009, p.180-181.

⁷³⁵ Canadian Charter of Rights and Freedoms Part I of the Constitutional Act, 1982 Pieejams: <http://laws.justice.gc.ca/eng/Charter/page-1.html> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁷³⁶ Phipson on Evidence. 17th ed. Malek H. M., Hollander C., David Day D. etc. UK: Sweet & Maxwell Ltd, 2010, p.738.; Sk. arī Murphy P. Murphy on Evidence. 8ht ed., United States, New York: Oxford University Press, 2003, p.471-472.

⁷³⁷ Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. Effective Criminal Defence in Europe. Antwerp: Intersentia, 2010, p.86-87.

Latvijā tiesības sevi neapsūdzēt personām ir piešķirtas administratīvajā procesā. Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma⁷³⁸ 164. panta ceturto punktu no pienākuma liecināt var atteikties persona, kuras liecības var vērsties pret pašu šo personu.⁷³⁹ Ar 2012. gada 14. jūnija grozījumiem Administratīvo pārkāpumu kodeksa⁷⁴⁰ 261. panta sestās daļas otrajā teikumā tika ietvertas cietušā tiesības neliecināt pret sevi, tajā pašā laikā minētās tiesības nepamatoti netika noteiktas lieciniekam (264.p.). Saskaņā ar KPL 190. panta piekto daļu, ja kriminālprocesam nozīmīgs dokuments vai priekšmets atrodas kādā administratīvā lietā, civillietā vai citā krimināllietā, procesa virzītājs to pieprasa no attiecīgās lietas turētāja. Augstākā tiesa ir atzinusi, ka gan administratīvo instanču tiesas spriedumos, gan civillietā tiesas nolēmumos nodibinātie fakti bez papildu procesuālo darbību veikšanas paši par sevi var būt pierādījumi kā KPL 135. pantā norādītie dokumenti.⁷⁴¹ Tāpēc nav izslēgta situācija, ka personas sniegtās liecības administratīvajā procesā vai civilprocesā, kas fiksētas protokolā, vai citi personas sniegtie pierādījumi, tiek izmantoti, lai pierādītu personas vainu kriminālprocesā. Kā jau iepriekš darbā tika konstatēts, arī ECT ir atzinusi, ka, ja valsts iestāde piespiež personu sniegt pierādījumus, zinot, ka vēlāk tie var tikt izmantoti pret šo personu kriminālprocesā, tad šos pierādījumus nav pieļaujams izmantot kriminālprocesā pret šo personu.⁷⁴² Tādējādi būtu pārskatāms administratīvā procesa tiesiskais regulējums, paredzot personai tiesības atteikties sniegt liecības, ja tās var tikt vērstas pret šo personu kriminālprocesā.⁷⁴³ Ņemot vērā, ka administratīvā procesa un civilprocesa regulējuma detalizēta analīze iziet ārpus darba mērķa, autore nesniegs ieteikumus tā uzlabošanai. Tajā pašā laikā var izdarīt secinājumu, ka gadījumā, ja valsts iestāde vai tiesa piespiež personu sniegt pierādījumus, piemēram, brīdinot par kriminālatbildību vai paredzot naudas sodu vai neizskaidro personai tiesības sevi neapsūdzēt, kaut gan ir pārliecināta, ka minētie pierādījumi var tikt izmantoti pret personu esošā vai plānotā kriminālprocesā, iegūtie pierādījumi nevar tikt izmantoti kā pierādījumi kriminālprocesā pret šo personu.

⁷³⁸ Administratīvā procesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2001.14.novembris, Nr.164.

⁷³⁹ Tajā pašā laikā lieciniekam ir pienākums sniegt patiesas liecības un atbildēt uz tiesas un administratīvā procesa dalībnieku jautājumiem, kā arī par apzināti nepatiesu liecību un par atteikšanos liecināt tādu iemeslu dēļ, kurus tiesa atzinusi par neattaisnojošiem, liecinieku var saukt pie kriminālatbildības saskaņā ar KL (Administratīvā procesa likuma 165.p. pirmā un otrā d., 166.p. pirmā d.).

Atšķirībā no Administratīvā procesa likuma, Civilprocesa likumā nav noteiktas liecinieka tiesības atteikties liecināt, ja liecības var vērsties pret šo personu un par atteikšanos sniegt liecības un par apzināti nepatiesu liecību došanu liecinieks ir atbildīgs saskaņā ar KL, kā arī viņam var tikt uzlikts naudas sods (107.p., 109.p.).

⁷⁴⁰ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: LR likums. Ziņotājs, 1984.20. decembris, Nr.51.

⁷⁴¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006. gada 1. februāra lēmums lietā SKK-01-0038/06 (Krimināllieta Nr.1087134201) Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/2006/> (aplūkots 2013.12.maijā); Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 11. septembra lēmums lietā SKK- 526/2007 (Krimināllieta Nr.15830401504) Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/2007/> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁷⁴² Sk. darba 2.2.1.2. nodaļu.

⁷⁴³ Problemātisks ir jautājums, cik lielā mērā ir pamatoti kā pierādījumus kriminālprocesā vērtēt civillietā tiesas nolēmumos nodibinātos faktus, kas, ievērojot darba mērķi un apjomu, netiks aplūkots.

Tiesību sevi neapsūdzēt subjektu analīze ļauj izdarīt šādus secinājumus. Tiesības sevi neapsūdzēt pilnā apjomā ir jānodrošina personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Cita starpā tās ir pamatoti attiecināt uz juridisko personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Tiesības sevi neapsūdzēt personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, rodas brīdī, kad, pastāvot pieņēmumam, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, tā pirmo reizi tiek iesaistīta procesuālo darbību veikšanā, jo īpaši kad tai tiek piedāvāts sniegt liecības vai pieprasīti citi pierādījumi, un turpinās visu kriminālprocesa laiku, kamēr šāds pieņēmums vairs nepastāv. Kriminālprocesā īpaši aizsargājamas pret nepatiesu sevis apsūdzēšanu ir, pirmkārt, personas, kuras nav spējīgas pietiekami apzināties liecību un citu pierādījumu sniegšanas nozīmi un sekas, proti: rīcībnespējīgas personas, ierobežoti pieskaitāmas personas, personas ar zemu izglītības līmeni, piemēram, nepabeigtu vai pabeigtu pamatzglītību, nepilngadīgās personas, kā arī pilngadīgas gados jaunas personas. Otrkārt, neaizsargātas ir personas, kurām ir piemēroti ar brīvības atņemšanu saistīti piespiedu līdzekļi, jo īpaši personas, kuras aizturētas, apcietinātās personas, kā arī personas, kuras ievietotas ārstniecības iestādē ekspertīzes izdarīšanai. Treškārt, tiesības sevi neapsūdzēt ir būtiski nodrošināt personām, kuras nekad iepriekš nav bijušas iesaistītas kriminālprocesā.

Tiesības sevi neapsūdzēt ierobežotā apjomā ir lieciniekam, cietušajam, pārstāvim un kriminālprocesā aizskartās mantas īpašniekam. Tiesības sevi neapsūdzēt tiek pārkāptas, ja kriminālprocesā, iegūstot pierādījumus no minētajām personām, rodas pieņēmums, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, bet tās statuss netiek nekavējoties mainīts uz personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, procesuālo statusu, un tai tiek pieprasīts sniegt liecības un citus pierādījumus iepriekšējā statusā. Tāpēc amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, ir pienākums izvērtēt un noteikt, vai ir pamats pieņēmumam, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu jau laikā, kad tā iegūst informāciju, piemēram, no liecinieka. Ja šāds pieņēmums pastāv, persona ir nekavējoties jāatzīst par personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Ja valsts iestāde vai tiesa piespiež personu sniegt pierādījumus citos procesos, piemēram, brīdinot par kriminālatbildību, paredzot naudas sodu vai neizskaidrojot personai tiesības sevi neapsūdzēt, kaut gan ir pārliccināta, ka minētie pierādījumi var tikt izmantoti pret personu esošā vai plānotā kriminālprocesā, iegūtie pierādījumi nevar tikt izmantoti kā pierādījumi kriminālprocesā pret šo personu.

4.2. Atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt priekšnosacījumu vispārējs raksturojums

Personām, kurām ir piešķirtas tiesības sevi neapsūdzēt, ir tiesības izvēlēties, vai un cik lielā mērā tās izmantot. Praksē vairumā gadījumu personas atsakās no tiesībām sevi neapsūdzēt.⁷⁴⁴ Lai atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt būtu tiesiska, ir jāievēro vairāki priekšnosacījumi. Šos priekšnosacījumus var atrast gan ārvalstu, gan starptautiskajās tiesību sistēmās. ASV Augstākā tiesa slavenajā un bieži tiesību doktrīnā analizētajā lietā *Miranda pret Arizonu (Miranda v. Arizona)*⁷⁴⁵ būtībā atzina četrus priekšnosacījumus, lai atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt būtu tiesiska, proti, tai ir jābūt izteiktai: 1) skaidri (*expressly* – angļu v.) 1) brīvprātīgi (*voluntary* – angļu v.); 2) apzināti jeb informēti (*knowingly* – angļu v.); 3) saprātīgi jeb izprotot tās sekas (*intelligently* – angļu v.).⁷⁴⁶ Iepriekš sniegtā starptautisko tiesību sistēmu analīze atklāja, ka minētie priekšnosacījumi ir atrodami arī ECT judikatūrā, Eiropas Savienības tiesiskajā regulējumā un Starptautiskās Krimināltiesas regulējumā.⁷⁴⁷ Šie vienotie ārvalstīs un starptautiskajās tiesību sistēmās noteiktie atteikšanās no tiesību sevi neapsūdzēt priekšnosacījumi būtu atzīstami arī Latvijas kriminālprocesa sistēmā. Lai labāk izprastu minēto priekšnosacījumu nozīmi un būtību, ir vispārīgi jāraksturo katrs no šiem priekšnosacījumiem, kas tiks konkretizēti darba turpinājumā.

Pirmais priekšnosacījums, lai atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt būtu tiesiska - personai ir jāsaprot atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt nozīmi un sekas jeb, citiem vārdiem, tai ir jābūt veiktai **apzināti un saprātīgi**. Minētais priekšnosacījums ietver nosacījumu, ka persona atsakās no tiesībām sevi neapsūdzēt informēti. Lai gan informētība kā nosacījums, ņemot vērā tās būtiskumu, var tikt izdalīts atsevišķi, tomēr tiesību uz informāciju mērķis ir nodrošināt, ka atteikšanās tiek īstenota

⁷⁴⁴ Pētījums liecina, ka lielākā daļa personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, sniedz liecības un atzīst vainu 81% no aptaujātajām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, sniedza liecības, 78% atzina vainu un 18% iesniedza pierādījumus (Pielikuma Nr.1. grafiki 1.20., 1.24.). Turklāt lielākā daļa kriminālprocesa tiek izbeigti, piemērojot vienkāršotās kriminālprocesa formas, kuru priekšnosacījums ir personas vainas atzīšana un piekrišana (Pielikuma Nr.1. grafiki 1.7., 1.8.).

Tāpat statistikas dati liecina, ka 82% krimināllietas tiesā tiek izskatītas bez pierādījumu pārbaudes. Sk. Latvijas Republikas Prokuratūras darba rezultāti par 2011. gadu. Pieejams: http://prokuratūra.gov.lv/upload_file/Faili/Statistika/Statistika_2011.pdf (aplūkots 2013.12.maijā); Sīkāk par vienkāršotajām kriminālprocesa formām sk. darba 4.3.3. nodaļā.

⁷⁴⁵ Minētajā lietā ASV Augstākā tiesa ieviesa gan plaši pazīstamo “Mirandas brīdinājumu” (*Miranda warning* – angļu v.), kas tiks aplūkots darba turpinājumā, analizējot tiesības uz informāciju, gan noteica t.s. nepieļaujamības noteikumus (*exclusionary rules* – angļu v.), saskaņā ar kuriem, liecības, kas iegūtas pratināšanas laikā nevar tikt izmantotas, ja vien apsūdzība nevar pierādīt, ka apsūdzētajam tika efektīvi nodrošinātas procesuālās garantijas, efektīvi nodrošinot privilēģiju sevi neapsūdzēt.

ASV Augstākās tiesas spriedums lietā: Nr. 759. *Miranda v. Arizona*, 384 US 436 (1966) Pieejams: http://www.wadsworth.com/criminaljustice_d/templates/student_resources/0534616232_gaines/landmark/ch06.html (aplūkots 2013.12.maijā).

⁷⁴⁶ Turpat, para. 467-479.; Sīkāk Sk. Jefferson I. *Criminal Procedure: Theory and Practice*. 2nd ed. Upper Saddle River NJ etc.: Pearson, 2009. Chapter 10; Easton S. *The Case for the Right to Silence*, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998, Chapter 7.; Pati R. *Due Process and International Terrorism*. Leiden, Boston: Nijhoff, 2009, p.181-184.; Milovanovich Z. *Privilege against Self-Incrimination: a Comparative Perspective*. In Fields, C. B., Moore Jr. R.H. *Comparative and International Criminal Justice: Traditional and Nontraditional Systems of Law and Control*. 2nd ed. Long Grove, IL: Waveland Press, 2005, p.375-378.

⁷⁴⁷ Sk. darba 2.1.2., 2.2.1.5. b) un 2.2.2. nodaļu.

apzināti un saprātīgi, tāpēc tas iekļaujas pirmā priekšnosacījuma saturā. Lai nodrošinātu, ka persona var saprast un apzināties atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt nozīmi un sekas, viņa ir skaidri un saprotami jāinformē ne tikai par tiesībām sevi neapsūdzēt, bet arī par noziedzīgu nodarījumu, par kuru tā iesaistīta procesā, par to, kādā procesuālā statusā tā ir aicināta sniegt pierādījumus, kā arī par citām tiesībām, kuras var palīdzēt nodrošināt, ka persona pieņem lēmumu, vai izmantot tiesības sevi neapsūdzēt vai no tām atteikties, apzinoties šī lēmuma sekas. Būtiska procesuāla garantija, kas palīdz nodrošināt, ka persona apzinās atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt nozīmi un sekas, ir tiesības uz aizstāvja palīdzību. Priekšnosacījums, ka atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt ir jābūt apzinātai, nosaka arī nepieciešamību ņemt vērā personas spējas saprast šīs atteikšanās sekas, piemēram, ja kriminālprocesā tiek iesaistīta nepilngadīga persona vai gados jauna persona, gan iegūstot no personas pierādījumus, gan tos izmantojot procesā pret personu, piemēram, nodrošinot personai aizstāvi un pārstāvi.

Otrais priekšnosacījums, lai atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt varētu tikt atzīta par tiesisku ir, ka personai šī atteikšanās ir jāpauž **skaidri jeb nepārprotami**. Minētais nosacījums uzliek pienākumu amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, pareizi novērtēt, vai personas rīcība ir uzskatāma par atteikšanos no tiesībām sevi neapsūdzēt. Piemēram, ja persona uz kādu jautājumu neatbild, klusēšana nevar tikt vērtēta kā pierādījums, kas apstiprina personas vainu. Tāpat minētais priekšnosacījums uzliek par pienākumu personas sniegtos pierādījumus pareizi novērtēt, piemēram, vainas atzīšanas gadījumā. Šaubu gadījumā ir nepieciešams pārliecināties, ka persona ir nepārprotami atteikusies no tiesībām sevi neapsūdzēt.

Trešais, pats būtiskākais priekšnosacījums ir, ka persona no tiesībām sevi neapsūdzēt var atteikties tikai **brīvprātīgi**. Kā liecina iepriekš veiktā vēsturiskā, starptautisko tiesību sistēmu, kā arī tiesību sevi neapsūdzēt pamatojuma analīze, tiesības sevi neapsūdzēt primāri ir vērstas pret prettiesisku piespiešanas metožu izmantošanu, lai iegūtu pierādījumus.⁷⁴⁸ Brīvprātīgums kā atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt priekšnosacījums ietver aizliegumu izmantot prettiesiskas piespiešanas metodes, lai iegūtu pierādījumus, kā arī šādas piespiešanas rezultātā iegūtos pierādījumus pret personu.

Secināms, ka pastāv trīs atteikšanās no tiesību sevi neapsūdzēt priekšnosacījumi, proti, atteikšanās ir jābūt izteiktai: 1) apzinoties tās nozīmi un sekas, kas ietver arī informētību; 2) skaidri jeb nepārprotami; 3) brīvprātīgi. Minētie priekšnosacījumi ir kopīgi visiem tiesību sevi neapsūdzēt elementiem. Visu minēto priekšnosacījumu pārkāpšana ierobežo iegūto pierādījumu turpmāku izmantošanu kriminālprocesā. Darba turpinājumā, aplūkojot konkrētus tiesību sevi neapsūdzēt elementus un procesuālās garantijas, tiks noskaidrots, kādas darbības ir aizliegtas vai obligāti

⁷⁴⁸ Sk. darba 3., kā arī 1.2. un 2. nodaļu.

veicamas, lai tiktu ievēroti minētie priekšnosacījumi, kā arī noskaidrots, kāda ir to pārkāpšanas vai nenodrošināšanas ietekme uz turpmāko pierādīšanas procesu.

4.3. Tiesību sevi neapsūdzēt elementi

Nodaļā autore analizēs konkrētus tiesību sevi neapsūdzēt saturā ietilpstošos elementus. Pirmais elements viennozīmīgi ir tiesības neliecināt, kas ietver otro elementu – tiesības neatzīt vainu. Nodaļā tiks pamatots, ka kā trešais tiesību sevi neapsūdzēt elements, kas izriet no tiesībām neatzīt vainu, ir izdalāmas tiesības nepiekrīst vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai, kuras neietver lietas izskatīšanu tiesā vai pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē un kuru rezultātā persona tiek atzīta par vainīgu. Kā ceturtais tiesību sevi neapsūdzēt elements ir jāizdala tiesības nesniegt dokumentus un lietiskos pierādījumus, par kuriem nav pietiekams un objektīvs pamats uzskatīt, ka tie pastāv. Autore arī izvērtēs, vai būtu jāparedz izņēmums no vispārīgā principa, ka tiesības sevi neapsūdzēt pamatā nav attiecināmas uz pierādījumiem, kuru pastāvēšana ir zināma.

4.3.1. Tiesības neliecināt

Lai atklātu tiesību neliecināt saturu, pirmkārt, autore vispārīgi aplūkos liecību jēdzienu un izpratni kriminālprocesā. Otrkārt, tiks izvērtēts tiesību neliecināt saturs, atklājot, cik lielā mērā tās ir attiecināmas uz dažādiem tiesību sevi neapsūdzēt subjektiem. Treškārt, autore izvērtēs tiesību neliecināt ierobežošanu, t.i., gadījumus, kad uz personu tiek pārnests pierādīšanas pienākums. Ceturtkārt, tiks analizēts aizliegums prettiesiski piespiest personu sniegt liecības.

4.3.1.1. Liecību jēdziens un izpratne

Liecības ir viens no nozīmīgākajiem pierādījumiem kriminālprocesā. Tiesību doktrīnā liecības tiek pieskaitītas pie t.s. personiskajiem pierādījumiem, jo to saturs tiek iegūts no personas.⁷⁴⁹ Saskaņā ar KPL 130. panta pirmo daļu liecības tiek definētas kā “ziņas par faktiem, ko savā liecībā pratināšanas vai aptaujas laikā sniedz persona, kura likumā noteiktajā kārtībā uzaicināta sniegt ziņas (liecināt) par kriminālprocesā pierādāmajiem apstākļiem un ar tiem saistītajiem faktiem un palīgfaktiem”. Liecību pilnīgāku definīciju ir sniegusi K. Stara-Rozenberga, norādot, ka “[l]iecības ir viens no likumā paredzētiem pierādījumu veidiem kriminālprocesā, kas izpaužas kā kriminālprocesa likumā noteiktā kārtībā iegūtas un procesuāli nostiprinātas ziņas par pierādīšanas priekšmetā

⁷⁴⁹ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 288.lpp.

ietilpstošiem apstākļiem, ko sniegušas krimināllietā liecinošās personas.”⁷⁵⁰ Tātad liecību iegūšanas mērķis ir noskaidrot pierādīšanas priekšmetā ietilpstošos apstākļus.⁷⁵¹

Lai liecības varētu atzīt par pierādījumu lietā, tām ir jābūt procesuāli nostiprinātām. Liecības pamatā tiek fiksētas izmeklēšanas darbības protokolā (KPL 141.p. pirmā d.). Izņēmums ir paredzēts KPL 131. panta otrajā daļā, kas nosaka, ka “*liecība ir arī izmeklēšanas iestādei, prokuratūrai vai tiesai adresēts personas pašas uzrakstīts un parakstīts paskaidrojums par konkrētiem faktiem vai apstākļiem*”. Attiecīgi tiesības neliecināt ietver arī tiesības nesniegt rakstveida paskaidrojumus. Lai tiesības sevi neapsūdzēt netiktu pārkāptas, nav pieļaujams, ka rakstveida paskaidrojumi netiek pieņemti, bet to vietā tiek pieprasīts sniegt liecības mutvārdos, fiksējot tās protokolā. Tajā pašā laikā ir jāņem vērā arī Augstākās tiesas atziņa, ka KPL 131. panta otrās daļas izpratnē paskaidrojums ir atzīstams par liecību tikai gadījumā, ja persona, kas to ir sniegusi, pirms tam ir liecinājusi pratināšanā vai aptaujā.⁷⁵²

Lai tiesības sevi neapsūdzēt netiktu pārkāptas, izmeklēšanas darbību veicējam tās ir precīzi jāfiksē protokolā. Tiesības sevi neapsūdzēt var tikt pārkāptas, ja protokolā personas sniegtās liecības tiek fiksētas nepilnīgi vai nepatiesi. Protokolā ietvertās personas liecībās sniegtās ziņas par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošajiem apstākļiem var tikt izmantotas kā pierādījums lietā arī tad, ja persona vēlāk sniedz liecības, kas nesakrīt ar iepriekš protokolā fiksētajām liecībām. Procesuālās darbības veicējam ir jāiepazīstina persona ar izmeklēšanas darbības protokola saturu un personai tas ir jāparaksta (KPL 327.p.). Personas paraksts ļauj konstatēt, ka persona piekrīt, ka viņas liecības ir

⁷⁵⁰ Strada – Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 182.lpp.

⁷⁵¹ Saskaņā ar KPL 124. pantu pierādīšanas priekšmets ietver: 1) kriminālprocesā pierādāmos apstākļus (faktus); 2) ar kriminālprocesā pierādāmajiem apstākļiem saistītos faktus; 3) palīgfaktus. Būtiskākā nozīme noziedzīga nodarījuma atklāšanā ir noskaidrot kriminālprocesā pierādāmos apstākļus: 1) noziedzīga nodarījuma sastāva esamību vai neesamību; 2) citus Krimināllikumā un KPL paredzētos apstākļus, kuriem ir nozīme konkrēto krimināltiesisko attiecību tainīgā noregulējumā (KPL 124.p. otrā d.). Kriminālprocesā ir jāpierāda ne tikai noziedzīga nodarījuma sastāvs, bet arī citi apstākļi, piemēram, kriminālatbildību izslēdzošie apstākļi, apstākļi, kas ir pamatā personas atbrīvošanai no kriminālatbildības, atbildību pastiprinošie un mīkstinošie apstākļi u.tml. Ar kriminālprocesā pierādāmajiem apstākļiem saistītie fakti ļauj izdarīt secinājumus par kriminālprocesā pierādāmiem apstākļiem (KPL 124.p. trešā d.). Piemēram, liecinieka liecība, ka personai ir bijušas naidīgas attiecības ar noslepkavoto personu un tā ir redzēta netālu no noziedzīga nodarījuma vietas ar ieroci, var radīt pieņēmumu, ka konkrētā persona ir izdarījusi slepkavību, tomēr šis fakts nav pietiekams, lai pierādītu personas vainu. Uz šo liecību pamata var tikt atklāti citi saistītie fakti, piemēram, pie personas var atrast šaujamieroci. Tomēr šie fakti vēl nepierāda, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. Lai gan saistītajiem faktiem nav izšķiroša nozīme, lai atklātu noziedzīgu nodarījumu, tomēr bez tiem ir grūti un dažkārt pat neiespējami pierādīt noziedzīga nodarījuma sastāvu. Palīgfakti savukārt pamato citu pierādījumu ticamību vai neticamību, kā arī iespējamību vai neiespējamību tos izmantot pierādīšanā (KPL 124.p. ceturtdā d.). Tie ļauj izvērtēt, vai konkrētais pierādījums ir pieļaujams to ticamības, neticamības vai arī citu apstākļu dēļ. Kā palīgfakts vērtējamās, piemēram, liecinieka attiecības ar personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, kas var radīt pamatu apšaubīt sniegto liecību ticamību. Lai izvērtētu sniegto liecību ticamību, ir būtiski noskaidrot personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, liecinieku, kā arī cietušo personu savstarpējās attiecības.

Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 85.-86.lpp.; Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. IV Pierādīšana un izmeklēšanas darbības. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 13.jūnijs, Nr.23.; Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 288.lpp.

⁷⁵² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 8. marta lēmums lietā SKK-106/2007. (Krimināllietā Nr.12-8120018003) Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/2007/> (aplūkots 2013.12.maijā).

pareizi fiksētas. Savukārt, ja persona, kurai ir tiesības neliecināt, atsakās parakstīt protokolu, kurā fiksētas viņas liecības, tad šāda rīcība ir vērtējama kā nepieņemšana protokolā fiksētajam liecību saturam, tāpēc arī šādā veidā var tikt izmantotas tiesības neliecināt.

Liecības var tikt iegūtas tikai KPL paredzētā kārtībā, veicot tajā noteiktās izmeklēšanas darbības. Galvenā izmeklēšanas darbība, kurā tiek iegūtas liecības, ir pratināšana.⁷⁵³ Tās var tikt iegūtas, arī veicot liecinieka aptauju (KPL 155.p.). Tāpat liecības tiek iegūtas, veicot citas izmeklēšanas darbības, kuras pašas ietver liecību iegūšanu, kā arī kuru obligāts nosacījums ir iepriekšēja personas nopratināšana. Šāda izmeklēšanas darbība ir konfrontēšana⁷⁵⁴, liecību pārbaudē uz vietas⁷⁵⁵, uzrādīšanā atpazīšanai⁷⁵⁶, kā arī liecības var tikt iegūtas izmeklēšanas eksperimentā⁷⁵⁷. Tātad tiesības neliecināt ir tiesības nesniegt ziņas par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem apstākļiem ikvienā izmeklēšanas darbībā, kuras saturs ir informācijas iegūšana no pratināmās personas.

4.3.1.2. Tiesību neliecināt saturs

Jau iepriekš tika vērsta uzmanība, ka dažādiem subjektiem tiesības sevi neapsūdzēt ir noteiktas atšķirīgā apjomā, ņemot vērā, cik lielā mērā pastāv iespēja, ka persona var sevi nepatiesi apsūdzēt un nepamatoti tikt atzīta par vainīgu. Sākumā autore analizēs, personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesību neliecināt saturu. Pēc tam tiks izvērtētas lieciniekam un cietušajam noteiktās tiesības neliecināt. Iepriekš nodaļā tika atklāts, ka kriminālprocesā aizskartās mantas īpašniekam un pārstāvim tiesības neliecināt ir nodrošināmas tāpat kā lieciniekam, tāpēc atsevišķi autore šīs personas vairs neminēs. Tāpat, ņemot vērā darba tematu, nodaļā vairs netiks aplūkotas tiesības neliecināt citos procesos.

a) Personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības neliecināt

Tiesības sevi neapsūdzēt visbūtiskāk ir nodrošināt personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Personas, kura apsūdzēta noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tiesības neliecināt viennozīmīgi ir atzītas gan starptautiskajās, gan ārvalstu tiesību sistēmās.⁷⁵⁸

⁷⁵³ Pratināšana ir izmeklēšanas darbība, kuras saturs ir informācijas iegūšana no pratināmās personas (KPL 145.p.).

⁷⁵⁴ Konfrontēšana ir divu vai vairāku agrāk nopratinātu personu vienlaicīga pratināšana, ko izdara, ja ir būtiskas pretrunas šo personu iepriekšējās liecībās (157.p.).

⁷⁵⁵ Liecību pārbaude uz vietas ir atkārtota personas pratināšana par agrākajās liecībās sniegtu faktu un šā fakta pārbaude uz vietas, kā arī iegūto rezultātu salīdzināšana nolūkā iegūt jaunas vai pārbaudīt agrāk iegūtās ziņas par lietas apstākļiem (KPL 173.p.).

⁷⁵⁶ Uzrādīšanas atpazīšanai saturs ir kāda objekta demonstrēšana nolūkā konstatēt tā identitāti ar objektu, kuru persona agrāk ir zinājusi vai uztvērusi apstākļos, kas saistīti ar izmeklējamu notikumu (KPL 175.p. pirmā d.). Pirms minētās izmeklēšanas darbības ir jāveic lieciniošās personas nopratināšana (KPL 176.p.).

⁷⁵⁷ Saskaņā ar KPL 171. pantu izmeklēšanas eksperimenta saturs ir speciālu mēģinājumu veikšana, lai noskaidrotu, vai zināmos apstākļos un zināmā veidā varēja norisināties kāds notikums vai darbība, kā arī lai iegūtu jaunas vai pārbaudītu agrāk iegūtās ziņas par apstākļiem, kuriem ir vai var būt nozīme lietā. KPL 172. pants paredz, ka izmeklēšanas eksperimentā, ja nepieciešams, pēc izmeklēšanas darbības veicēja uzaicinājuma piedalās personas, kuras izdara eksperimentā iekļautās darbības. Tādējādi arī izmeklēšanas eksperimentā var tikt iegūtas personas liecības.

⁷⁵⁸ Sk., piemēram, Krievijas KPK 46. panta ceturtais daļas 2. punktu un 47. panta ceturtais daļas 3. punktu. Criminal Procedural Code of the Russian Federation. (18.12.2001.) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā); Sk. arī darba 1.2., 2. nodaļu.

Persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir ieinteresēts kriminālprocesa dalībnieks.⁷⁵⁹ Tā sniedz liecības pamatā par apstākļiem, uz kuru pamata pret viņu ir izvirzīts pieņēmums vai apgalvojums par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kā arī par citiem apstākļiem, kas ir saistīti ar pret viņu izmeklējamo noziedzīgo nodarījumu. Tādējādi šīs personas intereses un tiesības, salīdzinājumā ar citiem tiesību sevi neapsūdzēt subjektiem, kriminālprocesā ir visvairāk apdraudētas.

Personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, liecībām ir divējāda daba. Pirmkārt, tās ir pierādīšanas līdzeklis. Otrkārt, tās ir arī nozīmīgs aizstāvības līdzeklis, ko persona var izmantot, lai atspēkotu izteikto pieņēmumu vai apgalvojumu, ka viņa ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu.⁷⁶⁰ Attiecīgi šo personu liecībām var būt gan apsūdzošs, gan attaisnojošs raksturs. Tajā pašā laikā nevar izslēgt situāciju, ka gadījumā, ja persona sniedz liecības, lai sevi attaisnotu, tās tiek nepamatoti novērtētas kā apsūdzošas un izmantotas pret viņu. Tāpēc, ja persona uzskata, ka šāda iespēja pastāv, viņai ir tiesības atteikties sniegt liecības.

KPL nosaka tiesības atteikties sniegt liecības visām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību.⁷⁶¹ Saskaņā ar KPL 150. panta ceturto daļu minēto personu pirmās pratināšanas sākumā izskaidro personai tās tiesības neliecināt un brīdina, ka visu, kas tiks teikts, var izmantot pret šo personu.

Tātad KPL tiek lietots gan jēdziens “tiesības atteikties sniegt liecības”, gan “tiesības neliecināt”. Būtu vēlams KPL noteikt vienveidīgu un precīzu terminoloģiju, lietojot tikai vienu jēdzienu visos gadījumos. Iepriekš darbā, aplūkojot tiesību sevi neapsūdzēt jēdzienu, tika pamatots, ka norādītie jēdzieni ir jāinterpretē kā plaša satura jēdzieni, kas ietver gan tiesības atteikties sniegt liecības pavisam jeb tiesības klusēt, gan tiesības neatbildēt uz konkrētiem jautājumiem.⁷⁶² Lai gan abi KPL noteiktie jēdzieni atbilst to saturam, tomēr vienkāršāks un konkrētāks ir jēdziens “tiesības neliecināt”.

Interesants ir jautājums, vai tiesības neliecināt ietver arī tiesības melot. Tas ir radījis diskusijas gan Latvijas tiesību zinātnē⁷⁶³, gan citās valstīs, piemēram, Vācijā⁷⁶⁴. Ne KPL, ne arī KL personai, kurai ir tiesības sevi neapsūdzēt, atšķirībā no citiem tiesību sevi neapsūdzēt subjektiem, nav paredzēta atbildība par nepatiesu liecību sniegšanu jeb melošanu. Tiesību zinātnieks *Martins Kilijs* (*Martin Killias*) norāda, ka Šveicē, lai nodrošinātu tiesības sevi neapsūdzēt, apsūdzētā nepatiesu liecību sniegšana nav vērtējams kā pārkāpums, turklāt viņš vērš uzmanību, ka Eiropas tiesās

⁷⁵⁹ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 351.lpp.

⁷⁶⁰ Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa komentāri. B. Azāna visp. red. Rīga: Avots, 1986, 90.lpp.

⁷⁶¹ Personai, pret kuru uzsākts kriminālprocess, tiesības atteikties sniegt liecības ir noteiktas KPL 61. panta ceturtajā daļā kopsakarā ar 66. panta pirmā daļas 15. punktu, aizturētajam - 63. panta pirmās daļas 6. punktā, aizdomās turētajam - 66. panta pirmās daļas 15. punktā, apsūdzētajam - 70. panta pirmajā daļā.

⁷⁶² Sk. darba 1.1. nodaļu.

⁷⁶³ Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 198.-199.lpp.

⁷⁶⁴ Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.334-335.

apsūdzētais, kurš melo, nekad nebūs atbildīgs par nepatiesu liecību sniegšanu.⁷⁶⁵ To apstiprina ārvalstu kriminālprocesuālais regulējums, kurā apsūdzētajam nav paredzēta atbildība par nepatiesu liecību sniegšanu.⁷⁶⁶ Pretējs viedoklis ir atrodams Latvijas tiesību zinātnē. *K. Strada-Rozenberga* norāda: “*Aizstāvība tāpat kā privilēģija uz pašneapsūdzēšanu būtu attiecināma tikai uz tiesībām klusēt, bet apsūdzētajam nevajadzētu paredzēt tiesības melot, tādējādi pieļaujot apzinātu normālas tiesvedības traucēšanu.*”⁷⁶⁷ Viedoklim, ka personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, nebūtu jāparedz tiesības melot, nevar piekrist. Aplūkojot tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumu, tika atklāts, ka personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, neatkarīgi no tiesībām neliecināt, sajūt spiedienu runāt, uzskatot, ka liecību nesniegšana var radīt nelabvēlīgas sekas.⁷⁶⁸ Pētījumā sniegtās procesa virzītāju un aizstāvju atbildes apliecina, ka praksē personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, biežāk sniedz nepatiesas liecības, nekā klusē.⁷⁶⁹ Lai gan personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nepatiesas liecības traucē atklāt noziedzīgu nodarījumu, tajā pašā laikā šādu iespēju apzinās gan procesa virzītāji, gan aizstāvji. Noziedzīgu nodarījumu atklāšanas interesēs nav atceļamas personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tiesības melot un tās ietilpst tiesību neliecināt saturā.

Viens no nepatiesu liecību veidiem ir apruna, kas ir personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, sniegtā informācija par citas personas vainu viņam inkriminētajā noziedzīgā nodarījumā.⁷⁷⁰ Pētījuma dati liecina, ka gadījumi, kad persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nepatiesi apsūdz citu personu, praksē, lai gan reti, tomēr pastāv.⁷⁷¹ *A. Liede* norāda, ka personas liecības var uzskatīt par aprunu vienīgi gadījumā, ja tās attiecas uz viņai inkriminēto noziedzīgo nodarījumu, nevis uz citas personas vainu citā noziedzīgā nodarījumā un pēdējā gadījumā viņa teiktais ir jākvalificē kā liecinieka liecības. Apruna var būt gan patiesa, gan nepatiesa un procesuāla pierādījuma nozīme tai ir tikai gadījumā, ja tā ir pamatota ar noteiktām ziņām par faktiem, kas ir jāpārbauda. Tāpēc, ja izrādās, ka apruna ir patiesa,

⁷⁶⁵ Wrongful Conviction: International Perspectives on Miscarriages of Justice. Huff C. R., Killias M. (ed. by). USA, Philadelphia: Temple University Press, 2008, p.143.

⁷⁶⁶ Krievijas KPK neparedz aizdomās turētā un apsūdzētā brīdināšanu par kriminālatbildību par nepatiesu liecību sniegšanu (46.p., 47.p.). Criminal Procedural Code of the Russian Federation. (18.12.2001.) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

Arī Itālijā apsūdzētajam nav paredzēta atbildība par nepatiesu liecību sniegšanu. Ja apsūdzētais sniedz liecības par faktiem, kas attiecas uz citām personām, viņš var tikt atzīts par liecinieku saistībā ar šiem faktiem, zaudējot tiesības klusēt. Tomēr arī šādā gadījumā viņš var saglabāt tiesības klusēt saistībā ar viņam izvērīto apsūdzību.

Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. Effective Criminal Defence in Europe. Antwerp: Intersentia, 2010, p.392, 404-405.

⁷⁶⁷ Strada – Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 198.-199.lpp.

⁷⁶⁸ Sk. darba 3.1.1. nodaļu un Pielikumu Nr.1. grafiks 1.11.

⁷⁶⁹ Sk. darba 3.1.1. nodaļu un Pielikumu Nr.2. grafiku 2.4., Pielikumu Nr.3. grafiku 3.21.

⁷⁷⁰ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 355.lpp.

⁷⁷¹ 67 % no aptaujātajiem procesa virzītājiem norāda, ka viņu praksē, lai gan reti, tomēr šādi gadījumi ir, 16% norāda, ka šādi gadījumi nav bijuši un 17 % norāda, ka šādi gadījumi ir bieži (Pielikums Nr.2. grafiks 2.5.). Arī aizstāvju atbildes ir līdzīgas. 61% aizstāvju norāda, ka aizstāvamās personas reti mēdz apsūdzēt citas personas noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, 29% norāda, ka personas šādi nemēdz rīkoties, 10% norāda, ka šādi gadījumi ir bieži (Pielikums Nr.3. grafiks 3.22.).

tā var iegūt nozīmi citā kriminālprocesā.⁷⁷² Jāatzīst, ka gadījumā, ja persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, sniedz liecības par citas personas vainu citā noziedzīgā nodarījumā un ja ir uzsākts kriminālprocess par šiem apstākļiem, viņa var tikt iesaistīta kā liecinieks citā kriminālprocesā, vienlaicīgi saglabājot tiesības neliecināt saistībā ar viņai izvirzīto apsūdzību.

Tiesības neliecināt ir skatāmas kopsakarā ar pienākumu rūpīgi pārbaudīt personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, sniegtās liecības. Liecība kā atsevišķs pierādījums nav atzīstama par drošu jeb ticamu pierādījumu, atšķirībā, piemēram, no lietiskajiem pierādījumiem. Personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, sniegtās liecības var būt nepilnīgas, kā arī neapzināti nepatiesas, līdz ar to tās var tikt arī nepamatoti novērtētas kā apsūdzošas. Lai novērstu šādus gadījumus, pirmkārt, amatpersonai, kura veic konkrēto izmeklēšanas darbību, no liecinošās personas ir jācenšas iegūt skaidras un pilnīgas liecības, uzdodot papildus jautājumus, lai precīzi noskaidrotu liecību saturu un varētu pārliecināties, vai tās ir patiesas. Lai sniegtās liecības varētu izmantot kā pierādījumu, ir nepieciešams, lai pastāvētu citi pierādījumi, kas tās apstiprina. Tās ir jāpārbauda, iegūstot lietiskos pierādījumus, dokumentus, liecinieku liecības un veicot citas nepieciešamās izmeklēšanas darbības.

Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir tiesības izvēlēties, vai izmantot tai piešķirtās tiesības neliecināt, kā arī cik lielā mērā tās izmantot. Šīs izvēles tiesības pastāv visā kriminālprocesa laikā. Persona, kura ir atteikusies sniegt liecības, var turpināt klusēt visa procesa laikā. Tāpat persona, kas sākotnēji sniedz liecības, var vēlāk izvēlēties izmantot tiesības neliecināt.

Īpaši būtiski tiesības neliecināt ir nodrošināt pirmajā pratināšanā, jo tieši pašā sākumā persona izdara izšķirošo izvēli par savu aizstāvības pozīciju, kurai ir būtiska ietekme uz visu turpmāko kriminālprocesu. Pētījums liecina, ka lielākā daļa personu atzīst vainu tieši pirmās pratināšanas laikā.⁷⁷³ Personas iepriekš sniegtās liecības var tikt izmantotas kā pierādījums pret viņu. KPL 150. panta ceturrtā daļa nosaka, ka personai pirms pirmās pratināšanas tiek izskaidrotas ne tikai tiesības neliecināt, bet viņa tiek arī brīdināta, ka visu, kas tiks teikts, var izmantot pret šo personu. Tātad, ja persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, atsakās sniegt liecības, kā pierādījums lietā var tikt izmantotas viņas agrāk sniegtās liecības, turklāt arī gadījumā, ja vēlāk persona vairs nesniedz liecības.⁷⁷⁴

A. Liede pamatoti norāda: “Pretrunīgās apsūdzētā liecības jebkurā to variantā jāanalizē kopsakarā ar visiem lietas apstākļiem, un piešķirot pierādījumu nozīmi kādam no to variantiem,

⁷⁷² Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 356.-357.lpp.

⁷⁷³ Sk. Pielikuma Nr.1. grafiku 1.29.

⁷⁷⁴ Iepriekš sniegto liecību nolasīšana var tikt izmantota arī kā taktisks līdzeklis, lai panāktu liecību sniegšanu kā tiesā, tā pirmstiesas procesā. KPL nosaka, ka pratināšanā, gadījumā, ja persona atsakās liecināt, var tikt nolasītas viņas iepriekšējās liecības (147.p. sestās d. 2. punkts).

Saskaņā ar KPL 501. panta piekto punktu tiesai ir tiesības nolasīt vai atskaņot personas, kurai ir tiesības neliecināt, iepriekš sniegtās liecības. Arī KPL 503. panta ceturtajā daļā ir skaidri noteikts: “Ja apsūdzētais izmanto savas tiesības neliecināt, bet iepriekš ir liecinājis kā persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, krimināllietā esošās liecības var pārbaudīt, tās nolasot.”

rūpīgi jāmotivē, kādu apsvērumu dēļ tas tiek darīts.”⁷⁷⁵ Tātad apstākļi, ka persona iepriekš ir sniegusi apsūdzošas liecības un vēlāk no tām atteikusies, nevar būt pamats, lai izdarītu secinājumu, ka personas iepriekš sniegtās liecības ir patiesas, ja to neapstiprina citi pierādījumi lietā.

Amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, ir pienākums respektēt personas izvēli. Ja persona izvēlas neliecināt izmeklēšanas darbības laikā, lai gan iepriekš piekrita liecināt, liecību iegūšana ir nekavējoties jāpārtrauc. ASV Augstākā tiesa jau minētajā lietā *Miranda pret Arizonu* atzina, ka gadījumā, ja apsūdzētais pirms pratināšanas vai tās laikā norāda, ka grib klusēt vai ka viņš vēlas aizstāvi, pratināšana ir jāpārtrauc.⁷⁷⁶ Arī Ungārijā, ja apsūdzētais izvēlas neliecināt, viņam nevar tikt uzdoti jautājumi un nevar tikt veikta konfrontēšana ar lieciniekiem vai citiem apsūdzētajiem.⁷⁷⁷ Minētie noteikumi ir jāatzīst arī Latvijā.

Praksē bieži ir situācijas, kad personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, mēģina pratināt atkārtoti, lai gan viņa iepriekš ir atteikusies sniegt liecības. Šādā gadījumā, amatpersonai, kura veic pratināšanu, ir jānodrošina, ka persona pilnībā apzinās tiesības neliecināt. Lai to nodrošinātu kā būtiska garantija ir tiesības uz informāciju par tiesībām neliecināt, kas tiks analizēta atsevišķi darba turpinājumā.⁷⁷⁸

Lai tiktu nodrošinātas tiesības sevi neapsūdzēt, personai ir jādod tiesības jebkurā procesa posmā izmantot tiesības uz aizstāvību, kas skatāmas kopsakarā arī ar sacīkstes principu un procesuālās līdzvērtības principu.⁷⁷⁹ Aizdomās turētajam un apsūdzētajam KPL ir noteikta virkne aizstāvības tiesību, to skaitā, tiesības iesniegt pieteikumu par izmeklēšanas darbību veikšanu un piedalīšanos tajās, kā arī piedalīties šajās izmeklēšanas darbībās, tiesības mutvārdos vai rakstveidā paust savu attieksmi pret izteiktajām aizdomām vai apsūdzību (KPL 66.p. pirmās d. 8., 9., 14. punkts, 67.p. pirmā d.). Arī aizturētajam ir tiesības mutvārdos vai rakstveidā izteikt savu attieksmi attiecībā uz aizturēšanas pamatojumu, kā arī pieteikt lūgumus par to izmeklēšanas darbību neatliekamu veikšanu, kuru rezultātā var tikt iegūti pierādījumi aizdomu nepamatotības apstiprināšanai (KPL 63.p. pirmās d. 5. un 9.punkts). Savukārt personai, pret kuru uzsākts kriminālprocess, nav noteiktas tiesības izteikt savu attieksmi pret tai izvirzīto pieņēmumu, ka tā ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, kā arī tiesības iesniegt pieteikumu par izmeklēšanas darbību veikšanu. Šāda atšķirīga tiesību noteikšana nav pamatota un apliecina nepieciešamību pārskatīt personai, pret kuru uzsākts kriminālprocess, piešķirto tiesību apjomu, pielīdzinot to aizdomās turētā un apsūdzētās personas

⁷⁷⁵ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, p.359.

⁷⁷⁶ ASV Augstākās tiesas spriedums lietā: Nr. 759. *Miranda v. Arizona*, 384 US 436 (1966) Pieejams: http://www.wadsworth.com/criminaljustice_d/templates/student_resources/0534616232_gaines/landmark/ch06.html (aplūkots 2013.12.maijā).

⁷⁷⁷ Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. *Effective Criminal Defence in Europe*. Antwerp: Intersentia, 2010, p.348.

⁷⁷⁸ Sk. darba 2.2.1.5. c) un 4.4.1. nodaļu.

⁷⁷⁹ Sk. darba 2.2.1.5. c) nodaļu.

tiesībām.⁷⁸⁰ Visām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, neatkarīgi no statusa, būtu jāparedz efektīvas tiesības uz aizstāvību.

No iepriekš sniegtās analīzes secināms, ka personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, ir tiesības neliecināt, kas ietver gan tiesības atteikties sniegt liecības pavisam jeb tiesības klusēt, gan tiesības neatbildēt uz konkrētiem jautājumiem, turklāt neparedzot atbildību par nepatiesu liecību sniegšanu jeb melošanu. KPL minēto tiesību apzīmēšanai tiek lietoti divi jēdzieni “tiesības atteikties sniegt liecības” un “tiesības neliecināt”, tāpēc būtu vēlams noteikt vienveidīgu un precīzu terminoloģiju, proti, visos gadījumos lietot jēdzienu “tiesības neliecināt”. Īpaši būtiski tiesības neliecināt ir nodrošināt pirms pirmās pratināšanas, jo īpaši, ņemot vērā, ka personas iepriekš sniegtās liecības var tikt izmantotas kā pierādījums pret viņu turpmākā kriminālprocesā. Tiesības neliecināt personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, dod iespēju izvēlēties, vai izmantot šīs tiesības, cik lielā mērā tās izmantot un kurā brīdī tās izmantot. Tiesības neliecināt ietver arī pienākumu rūpīgi pārbaudīt personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, sniegtās liecības. Lai tiktu nodrošinātas tiesības sevi neapsūdzēt, personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, ir efektīvi jānodrošina tiesības uz aizstāvību. KPL personai, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizstāvības tiesības ir piešķirtas šaurākā apjomā nekā citām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, piemēram, neparedzot tiesības izteikt attieksmi pret izvirzīto pieņēmumu par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Tiesību uz aizstāvību ierobežošana atkarībā no personas procesuālā statusa nav pamatota un būtu jānovērš.

b) Liecinieka un cietušā tiesības neliecināt

Atšķirībā no personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, lieciniekam un cietušajam tiesības neliecināt ir noteiktas ierobežotā apjomā, ņemot vērā, ka risks, ka šīs personas var tikt nepamatoti atzītas par vainīgām, ir zems. Ievērojot tiesību sevi neapsūdzēt procesuālo nozīmi, tiesību neliecināt piešķiršanas lieciniekam un cietušajam mērķis, pirmkārt, ir novērst iespēju, kad šīs personas, sniedzot neapzināti nepatiesas vai nepilnīgas liecības, var sevi nepatiesi apsūdzēt. Lieciniekam ir tiesības atteikties liecināt, uzskatot, ka viņa sniegtās liecības var tikt izmantotas pret viņu un tādējādi radīt nepamatotu pieņēmumu, ka viņš ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu. Otrkārt, šo tiesību mērķis ir nodrošināt, lai gadījumā, ja liecinieks vai cietušais, sniedzot liecības, sevi apsūdz, viņš netiktu pratināts iepriekšējā procesuālajā statusā, bet gan nekavējoties tiktu atzīts par personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Praksē bieži vien personas, kuras sākotnēji sniedz liecības kā liecinieki, vēlāk tiek atzītas par personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, un pieņēmums, ka šī persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, ir radies tieši uz pašas personas sniegto liecību pamata. Tātad lieciniekam un

⁷⁸⁰ Sk. Kazaka S. Personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, statuss un ar tā realizāciju saistītās problēmas. Administratīvā un kriminālā justīcija. Latvijas Policijas akadēmijas zinātniski teorētisks žurnāls, 2007, Nr.4., 125.-135.lpp.

cietušajam tiesības neliecināt ir noteiktas, lai šo personu sniegtās liecības netiktu nepamatoti izmantotas pret viņām kā pierādījums lietā.

KPL nosaka, ka lieciniekam, kā arī cietušajam ir tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem (110.p. trešās d. 2. punkts, 97.p. trešā d.). Iepriekš darbā tika pamatots, ka tiesības neliecināt pret sevi ir nošķiramas no tiesībām neliecināt pret saviem tuviniekiem.⁷⁸¹ Tajā pašā laikā to noteikšana vienā pantā nevar radīt problēmas minēto tiesību nodrošināšanā praksē, tāpēc minēto normu nav nepieciešams grozīt.

Lai gan lieciniekam un cietušajam ir tiesības neliecināt pret sevi, šīm personām ir pienākums sniegt liecības un sniegt patiesas liecības (KPL 111.p., 103.p. pirmā d.). Gan liecinieks, gan cietušais par atteikšanos liecināt vai par apzināti nepatiesu liecību došanu var tikt saukts pie kriminālatbildības saskaņā ar KL 300. un 302. pantu (KPL 151.p. pirmā d.). Tādējādi minētās personas nevar atteikties vispār nesniegt liecības, tomēr viņām ir tiesības neliecināt pret sevi.

Arī ārvalstīs liecinieka tiesības neliecināt ir noteiktas līdzīgi. Piemēram, Vācijas KPK nosaka liecinieka tiesības atteikties atbildēt uz konkrētiem jautājumiem, ja pastāv risks, ka tādējādi viņš var tikt saukts pie kriminālatbildības par noziedzīgu nodarījumu, kā arī paredz, ka minētās tiesības lieciniekam ir jāizskaidro (55.p.).⁷⁸² Saskaņā ar Vācijas KPK lieciniekam ir pienākums sniegt patiesas liecības un par nepareizām vai nepilnīgām liecībām ir paredzēta kriminālatbildība, turklāt lieciniekam pēc pratināšanas ir jādod zvērests (57.p., 59.-67.p.).⁷⁸³ Arī Nīderlandes Kriminālprocesa kodekss piešķir lieciniekam tiesības neatbildēt uz jautājumiem, ja atbildot viņš riskē pakļaut sevi krimināllietas ierosināšanai pret viņu (219.p.).⁷⁸⁴ Līdzīgi kā Latvijā gan lieciniekam, gan cietušajam tiesības neliecināt pret sevi ir noteiktas arī Krievijā. Krievijas KPK 56. panta ceturtais daļas pirmais punkts nosaka, ka lieciniekam nav pienākums liecināt pret sevi, viņa laulāto un citu tuvu radnieku. Ja liecinieks piekrīt liecināt, viņš jābrīdina, ka viņa liecības var tikt izmantotas kā pierādījums lietā pat tad, ja viņš vēlāk no šīm liecībām atsakās. Minētā panta sestās daļas 2. punkts nosaka, ka lieciniekam nav tiesības sniegt apzināti nepatiesas liecības vai atteikties sniegt liecības. Saskaņā ar minētā panta astoto daļu par apzināti nepatiesu liecību sniegšanu vai atteikšanos sniegt liecības, viņš var tikt saukts pie kriminālatbildības. Līdzīgi minētās tiesības ir noteiktas arī cietušajam (Krievijas KPK 42.p. otrās d. 3. punkts, septītā d.).⁷⁸⁵

Lieciniekam ir pienākums liecināt, kā arī sniegt patiesas liecības. Lieciniekam ir jāliecina par visu, kas viņam zināms saistībā ar konkrēto noziedzīgo nodarījumu (KPL 111.p. pirmā d.). Par

⁷⁸¹ Sk. darba 3.2.2. nodaļu.

⁷⁸² The German Code of Criminal Procedure. (1987.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁷⁸³ Ibid.

⁷⁸⁴ Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.404.

⁷⁸⁵ Criminal Procedural Code of the Russian Federation. (18.12.2001.) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

liecinieka pierādīšanas priekšmetu var būt jebkuri fakti, kas zināmi lieciniekam, ja tiem ir nozīme krimināllietā.⁷⁸⁶ Arī cietušais var tikt pratināts par visiem lietā nozīmīgiem faktiem, tomēr vienlaicīgi, vērtējot iegūtās liecības, ir jāpatur prātā, ka viņš, atšķirībā no liecinieka, ir ieinteresēts lietas dalībnieks. Minētajām personām ir pienākums piedalīties gan pratināšanā, gan aptaujā, gan citās izmeklēšanas darbībās, kurās tiek iegūtas liecības.

Latvijas kriminālprocesa tiesību doktrīnā ir norādīts, ka, tulkojot jēdzienu “liecināt pret”, pareizāk būtu to attiecināt uz liecībām vispār un nevis tikai uz liecībām, kas satur negatīva rakstura informāciju. Kā pamatojums šādai interpretācijai tiek norādīts, ka liecinieks, kuram nav juridisku zināšanu, nevar izvērtēt, vai sniegtā informācija ir viņam labvēlīga vai nelabvēlīga. Tāpēc tiek piedāvāts veikt izmaiņas KPL, aizvietojojt prievārdu “pret” ar “par”.⁷⁸⁷ Jānorāda, ka minētais ieteikums ir sniegts attiecībā gan uz tiesībām neliecināt pret sevi, gan pret saviem tuviniekiem, un autore piekrīt, ka attiecībā uz pēdējo gadījumu, šāds piedāvājums varētu būt pamatots. Tomēr nav atbalstāms piedāvājums lietot jēdzienu “tiesības neliecināt par sevi” attiecībā uz liecinieku vai cietušo, jo tas var radīt iespaidu, ka šīm personām ir tiesības par sevi neko neteikt, tai skaitā, piemēram, neatklāt biogrāfiskās ziņas. Lai gan pamatoti tiek norādīts, ka liecinieks un cietušais nevar pilnībā izvērtēt, vai konkrētās liecības var tikt vērstas pret viņu kriminālprocesā, tajā pašā laikā viņš nevar atteikties liecināt pavisam. Turklāt minētais jēdziens neatklāj tā patieso jēgu, t.i., ka personai nav pienākums sevi apsūdzēt. Tieši jēdzienā “tiesības neliecināt pret sevi” ietvertais prievārds “pret” ļauj personai izprast, ka viņai nav pienākums sniegt liecības, kas var tikt izmantotas pret viņu.

Lai gan lieciniekam un cietušajam ir pienākums liecināt, viņam ir tiesības neliecināt pret sevi.⁷⁸⁸ Minētās tiesības ir jāinterpretē tādējādi, ka viņš nevar pavisam atteikties liecināt, bet, sniedzot liecības, viņš var atteikties atbildēt uz konkrētiem jautājumiem, ja uzskata, ka, atbildot uz tiem, var sevi apsūdzēt. Minēto var raksturot ar vienkāršu piemēru. Ja lieciniekam vai cietušajam tiek prasīts, vai viņš izdarīja izmeklējamu noziedzīgu nodarījumu, viņš var neatbildēt uz šo jautājumu. Vērtējot, vai lieciniekam un cietušajam ir tiesības atteikties atbildēt uz konkrētu jautājumu, ir jāvērtē jautājuma raksturs, proti, vai atbilde uz jautājumu var būt par pamatu pieņemumam, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu.

⁷⁸⁶ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 315.lpp.

⁷⁸⁷ Meikališa Ā. Pirmstiesas izmeklēšana. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2001, 101.lpp.; Strada-Rozenberga K. Par atteikšanos dot liecību un pierādījumu neizdošanu. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 1999. 26. augusts. Nr.30.

⁷⁸⁸ K. Strada-Rozenberga pamatoti norāda, ka atteikšanās liecināt izpaužas kā liecinieka un cietušā aktīva darbība, kad viņš nepārprotami paziņo, ka atsakās dot liecību. “Paziņošana var tikt izteikta dažādos veidos - rakstiski, mutiski, ar konkludentām darbībām, vienīgais nepieciešamais nosacījums - tam jābūt nepārprotamam.” Strada-Rozenberga K. Par atteikšanos dot liecību un pierādījumu neizdošanu. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 1999. 26. augusts. Nr.30.

Kā jau norādīts, tiesības neliecināt aizsargā arī liecinieku un cietušo, kura procesuālais statuss mainās uz personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, statusu.⁷⁸⁹ Amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, ir pienākums nodrošināt, ka šādā gadījumā tiek ievērotas personu tiesības neliecināt pilnā apjomā. KPL nav tieši noteikta kārtība, kā amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, ir jārīkojas gadījumā, ja pratināšanas vai citas izmeklēšanas darbības laikā, kurā tiek iegūtas liecības no liecinieka vai cietušā, rodas pieņēmums, ka šī persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. Minētais jautājums ir regulēts ārvalstu tiesiskajā regulējumā. Saskaņā ar Itālijas Kriminālprocesa kodeksa (Itālijas KPK) 63. panta pirmo daļu gadījumā, ja policija vai prokurors, pratinot personu, kas nav ne aizdomās turētā, ne apsūdzētā, atklāj informāciju, kas liecina par viņas vainu un var novest pie viņas apsūdzības, pratināšana ir nekavējoties jāpārtrauc un ir jāauzicina aizstāvis. Turklāt iepriekš sniegtās apsūdzošās liecības nevar tikt izmantotas tiesā.⁷⁹⁰ Arī Šveices tiesību zinātnieks *M. Killias* norāda, ka, ja vēlāk liecinieks kļūst par apsūdzēto, viņa liecības vairs nebūs izmantojamas, kā arī persona nevar tikt sodīta par nepatiesu liecību sniegšanu.⁷⁹¹ Pienākums pārtraukt pratināšanu vai citas izmeklēšanas darbības, kurās tiek iegūtas liecības brīdī, kad tiek iegūtas ziņas par faktiem, kas rada pieņēmumu, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, būtu jāatzīst arī Latvijā. Tāpat, lai nodrošinātu minētā pienākuma efektivitāti praksē, Latvijā būtu jāatzīst noteikums, ka liecinieka vai cietušā sniegtās liecības, ja viņš kļūst par personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nav izmantojamas kā pierādījums lietā.

Secināms, ka liecinieka un cietušā KPL noteiktās tiesības neliecināt pret sevi (110.p. trešās d. 2. punkts, 97.p. trešā d.) nav interpretējamas kā tiesības atteikties sniegt liecināt pavisam, bet gan kā tiesības neatbildēt uz konkrētiem jautājumiem, ja atbildot uz tiem šī persona var sevi apsūdzēt. Minētās tiesības ietver amatpersonu, kuras veic kriminālprocesu, pienākumu pārtraukt izmeklēšanas darbības, kurās tiek iegūtas liecības, kas rada pamatu atzīt liecinieku vai cietušo par personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, kas var tikt atsāktas, tikai piešķirot personai tiesības neliecināt pilnā apjomā kā personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Turklāt šajā gadījumā liecības, kuras persona sniedza pirms personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, statusa iegūšanas, nav pieļaujams pierādījums lietā, kā arī šī persona nevar tikt saukta pie kriminālatbildības par liecību nesniegšanu un nepatiesu liecību sniegšanu.

⁷⁸⁹ Augstākās tiesas Senāts ir pamatoti atzinis, ka, izvērtējot vai lieciniekam ir piemērojama kriminālatbildība par apzināti nepatiesu liecību saskaņā ar KL 130. pantu, "jāvērtē, vai apsūdzētais atbilst liecinieka statusam un vai uz viņu bija attiecināma Kriminālprocesa likuma 111.panta pirmajā daļā lieciniekam izvirzītā prasība – sniegt patiesu liecību". Nozīme ir nevis personas procesuālajam statusam, kam var būt vienīgi formāls raksturs, bet gan personas faktiskajai saistībai ar konkrēto noziedzīgo nodarījumu.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 17. decembra lēmums lietā SKK-174/2012 (Krimināllieta Nr. 11355039309) Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/20121/> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁷⁹⁰ Thaman S. C. Comparative Criminal Procedure. A Casebook Approach. 2nd ed. Durham, North Caroline: Carolina Academic Press, 2008, p.93-94.

⁷⁹¹ Wrongful Conviction: International Perspectives on Miscarriages of Justice. Huff C. R., Killias M. (ed. by). USA, Philadelphia: Temple University Press, 2008, p.143.

4.3.1.3. Tiesību neliecināt ierobežošana

Darbā iepriekš tika konstatēts, ka tiesību sevi neapsūdzēt ierobežojumi ir attaisnojami vienīgi gadījumā, ja to piemērošanas rezultātā netiek apdraudētas nevainīgu personu aizsardzības intereses.⁷⁹² Sākumā autore aplūkos gadījumus, kas, lai gan ierobežo tiesības neliecināt, tomēr neapdraud nevainīgas personas aizsardzības intereses – pienākumu ierasties un atklāt identificējošu informāciju. Pēc tam autore analizēs tiesību neliecināt ierobežojumus, kuru nepamatota piemērošana var apdraudēt nevainīgas personas aizsardzības intereses, t.i., gadījumus, kad pierādīšanas pienākums tiek pārnests uz personu.

Kriminālprocesuālā pienākuma princips nosaka ikvienas personas pienākumu izpildīt kriminālprocesa veikšanai pilnvarotās amatpersonas procesuālās prasības un ievērot KPL noteikto procesuālo kārtību (KPL 9.p.). Tas attiecas kā uz personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tā arī uz citiem tiesību sevi neapsūdzēt subjektiem. Minētajām personām ir pienākums pēc amatpersonas, kura veic kriminālprocesu, uzaicinājuma ierasties norādītajā vietā (KPL 61.p. ceturtā d., 67.p. pirmās d. 1. punkts, 70.p. pirmā d., 103.p. pirmā d., 111.p. otrā d.). Visām personām ir pienākums paziņot sūtījumu saņemšanas adresi (KPL 60.¹p., 103.p. trešā d., 11.p. otrā d.). Tāpat visiem tiesību sevi neapsūdzēt subjektiem ir pienākums sniegt identificējošas ziņas.⁷⁹³ Minētie pienākumi ir pamatoti.⁷⁹⁴ Ja personai būtu tiesības neierasties un neatklāt identificējošu informāciju, amatpersonu, kuras veic kriminālprocesu, KPL noteikto pienākumu izpilde tiktu būtiski apgrūtināta vai pat padarīta neiespējama. Tiesību sevi neapsūdzēt subjektiem uzliktais pienākums ierasties pēc uzaicinājuma un atklāt identificējošu un biogrāfisku informāciju, neapdraud nevainīgas personas intereses un ir samērīgs ar sabiedrības interesēm.

Atšķirībā no iepriekš minētajiem pienākumiem, kas nav tieši saistīti ar pierādīšanu, turpmāk aplūkotie tiesību neliecināt ierobežojumi tiek piemēroti, iesaistot personu pierādīšanas procesā. KPL 126. panta pirmā daļa nosaka: *“Par pierādīšanas subjektiem uzskatāmas visas kriminālprocesā iesaistītās personas, kurām ar šo likumu uzlikts pienākums vai piešķirtas tiesības veikt pierādīšanu.”* Minētā panta otrajā daļā ir ietverts vispārīgais princips, ka pierādīšanas pienākums pirmstiesas kriminālprocesā ir procesa virzītājam, bet tiesā - apsūdzības uzturētājam. Tajā pašā laikā KPL ir noteikti vairāki gadījumi, kad pierādīšanas pienākums tiek pārnests uz personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tādējādi ierobežojot tiesības neliecināt.

⁷⁹² Sk. darba 3.1.3. nodaļu.

⁷⁹³ KPL nosaka aizturētā pienākumu sniegt patiesas identificējošas ziņas par sevi (64. panta p. d.). Arī citām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, ir pienākums atklāt savu identitāti (KPL 147.p. pirmā d.). KPL 150. panta pirmā daļa nosaka, ka personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, pratināšanas sākumā noskaidro personas biogrāfiskās ziņas - dzimšanas vietu un laiku, pilsonību, izglītību, ģimenes stāvokli, darba vai mācību vietu, nodarbošanās veidu vai amatu, dzīvesvietu, sodāmību, ja vien šīs ziņas konkrētajā kriminālprocesā jau nav noskaidrotas.

⁷⁹⁴ Kā tika atklāts iepriekš, ECT ir atzinusi, ka tiesības sevi neapsūdzēt nav attiecināmas uz personas identificējošas informācijas aizsardzību, kā arī tās neatklāšanas gadījumā var tikt piemēroti procesuālie piespiedu līdzekļi. Sk. darba 2.2.1.3. nodaļā Eiropas Cilvēktiesību tiesas sprieduma lietā: 52792/99 *Vasileva v. Denmark* analīzi.

Tiesības neliecināt ierobežo KPL noteiktās faktiskās un tiesiskās jeb legālās prezumpcijas⁷⁹⁵, kas atbrīvo procesa virzītāju no pienākuma pierādīt konkrētus apstākļus (faktus), kas uzskatāmi par pierādītiem bez papildus procesuālo darbību veikšanas. Prezumpcijas gadījumā pierādīšanas pienākums tiek pārnests uz personu, attiecībā uz kuru tā tiek izteikta. Prezumpcijas vienlaicīgi ierobežo gan tiesības sevi neapsūdzēt, gan nevainīguma prezumpcijas principu. Tās var tikt piemērotas tikai tādā veidā, lai nodrošinātu nevainīgu personu aizsardzības intereses. *Ā. Meikališa* un *K. Strada-Rozenberga* pamatoti norāda, ka neviena no prezumpcijām nevar būt tāda, pēc kuras persona bez pierādīšanas tiek atzīta par vainīgu un kas uzliek personai pienākumu pierādīt savu nevainīgumu.⁷⁹⁶

Lai gan prezumpcijas gadījumā uz personu tiek pārnests pierādīšanas pienākums jeb pierādīšanas nasta, uz viņu nevar tikt pārnests viss t.s. vispārējais pierādīšanas pienākums jeb lietas risinājuma gala nolēmuma pamatošanas pienākums, kas ir vienīgi procesa virzītājam pirmstiesas procesā un apsūdzības uzturētājam tiesā.⁷⁹⁷ Prezumpcijas neatbrīvo minētās personas no pienākuma pierādīt personas vainu, kā arī tās nevar attiekties uz personas vainu.

Kā nākamais jautājums ir jāizvērtē, cik lielā mērā pierādīšanas nasta var tikt pārnesta uz personu. Gan Latvijas, gan ārvalstu kriminālprocesa tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka personai var tikt uzlikti divi pierādīšanas nastas veidi:

- 1) “galīgais” jeb lietas izlēmēja pārliecināšanas pienākums (*the persuasive burden, the legal burden* – angļu v.) vai
- 2) pierādījumu iesniegšanas pienākums (*the evidential burden* – angļu v.).⁷⁹⁸

Jānorāda, ka ārvalstu tiesību doktrīnā ir izteikts viedoklis, ka pierādījumu iesniegšanas pienākums pēc būtības nav atzīstams par pierādīšanas nastu, bet gan vienīgi par pienākumu personai parādīt, ka ir pietiekami pierādījumi, lai tiktu ierosināta kāda jautājuma izskatīšana.⁷⁹⁹

Virkne prezumpciju ir noteiktas KPL 125. pantā, kas ietverts vispārējā pierādīšanas regulējumā.⁸⁰⁰ KPL 126. panta otrā daļa nosaka, ka gadījumā, ja persona uzskata, ka kāds no KPL

⁷⁹⁵ ECT ir atzinusi faktiskās un tiesiskās prezumpcijas par pieļaujāmām un tās ir pazīstamas visās ārvalstu tiesību sistēmās. Sk. darba 2.2.1.5. nodaļu.

⁷⁹⁶ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. IV Pierādīšana un izmeklēšanas darbības. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 13.jūnijs, Nr.23.

⁷⁹⁷ Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 118.lpp.

⁷⁹⁸ Turpat, 123.lpp.; Munday R. Evidence. 3rd ed. Oxford; New York: Oxford University Press, 2005, p.68.-70.; Murphy P. Murphy on Evidence. 8ht ed. United States, New York: Oxford University press, 2003, p.76.

⁷⁹⁹ Munday R. Evidence. 3rd ed. Oxford; New York: Oxford University Press, 2005, p.70.

⁸⁰⁰ Fakta legālās prezumpcijas ir ietvertas KPL 125.pantā, kas nosaka:

“(1) Bez papildu procesuālo darbību veikšanas par pierādītiem uzskatāmi šādi apstākļi, ja vien kriminālprocesa gaitā netiek pierādīts pretējais:

- 1) vispārzināmi fakti;
- 2) ar spēkā stājušos tiesas spriedumu vai prokurora priekšrakstu par sodu citā kriminālprocesā konstatēti fakti;
- 3) likumā noteiktajā kārtībā fiksēts administratīvā pārkāpuma fakts, ja persona par to ir zinājusi;
- 4) fakts, ka persona zina vai tai vajadzēja zināt savus normatīvajos aktos paredzētos pienākumus;
- 5) fakts, ka persona zina vai tai vajadzēja zināt savus profesionālos un amata pienākumus;
- 6) mūsdienu zinātnē, tehnikā, mākslā vai amatniecībā vispārpieņemtu izpētes metožu pareizība.

125. pantā prezumētajiem faktiem nav patiens, tai ir pienākums norādīt uz pierādījumiem par šā fakta neatbilstību īstenībai. Tātad šajā gadījumā personai ir pienākums vienīgi norādīt uz pierādījumiem. Tomēr, tulkojot minēto normu sistēmiski kopsakarā ar 125. panta ietverto norādi “ja netiek pierādīts pretējais”, jāatzīst, ka šajā gadījumā personai ir lietas izlēmēja pārliecināšanas pienākums.⁸⁰¹

Attiecībā uz vienu no KPL 125. pantā ietvertajām prezumpcijām pierādīšanas pienākums ir konkretizēts. Proti, KPL 125. panta otrā daļa nosaka, ka personai ir pienākums ticami izskaidrot vai pamatot autortiesību, blakustiesību vai tiesību uz preču zīmi iegūšanu un izcelsmi. Vienlaicīgi minētā norma nosaka, ka gadījumā, ja persona neveic norādītās darbības, ir pierādīts, ka persona ir pārkāpusi to tiesiskā īpašnieka tiesības. Autore pievienojas *Ā. Meikališai* un *K. Stradai-Rozenbergai*, kuras norāda, ka šāda prezumpcija nav atbalstāma.⁸⁰² Minētā norma ir pretrunā ar nevainīguma prezumpcijas principu, jo tā attiecas uz personas vainu, t.i., paredz, ka personas vaina ir pierādīta, vienīgi pamatojoties uz prezumpciju. Tāpēc no minētās normas būtu jāizslēdz norāde, ka gadījumā, ja persona neatspēko prezumpciju, ir pierādīts, ka persona ir pārkāpusi tiesiskā īpašnieka tiesības. Turklāt KPL būtu ietverams procesa virzītāja pienākums pirms minētās prezumpcijas atspēkošanas pieprasīšanas iegūt “*prima facie*” jeb pirmsšķietamos pierādījumus. Arī ECT ir atzinusi, ka pirms var uzlikt pierādīšanas pienākumu personai, valsts kompetentajām iestādēm ir jāiegūst pierādījumi jeb jā sagatavo pirmsšķietamā lieta.⁸⁰³ Tas savukārt nodrošina, ka tiek izdarīti tikai veselajam saprātam atbilstoši secinājumi, kā arī izslēdz gadījumus, kad persona tiek atzīta par vainīgu, lai gan tās vaina nav pierādīta.

Specifiski prezumpcijas gadījumi ir ietverti KPL 355. panta otrajā daļā, kas nosaka, kāda manta ir uzskatāma par noziedzīgi iegūtu, ja netiek pierādīts pretējais.⁸⁰⁴ Par noziedzīgi iegūtu var tikt

(2) Ir uzskatāms par pierādītu, ka persona ir pārkāpusi tiesiskā īpašnieka autortiesības, blakustiesības vai tiesības uz preču zīmi, ja vien tā nespēj ticami izskaidrot vai pamatot šo tiesību iegūšanu vai izcelsmi.”

Latvijas tiesību doktrīnā tiek pamatoti norādīts, ka KPL 125. panta nosaukums “fakta legālā prezumpcija” nav veiksmīgs, jo tiesību doktrīnā jēdzieni “fakta prezumpcija” un “legālā prezumpcija” tiek nošķirti, ierosinot nosaukumā lietot jēdzienu “fakti, no kuru pierādīšanas procesa virzītāji ir atbrīvoti”. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. IV Pierādīšana un izmeklēšanas darbības. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 13.jūnijs, Nr.23.

Par tiesisko jeb likumā noteikto prezumpciju un faktisko prezumpciju (izsecinātu faktu atzīšana par pierādītiem, kamēr nav pierādīts pretējais) izpratni un nošķiršanu sk. Rudevska B., Jonkāns V. Deklarētās dzīvesvietas princips Civilprocesa likumā: Vai tiešām risinājums. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 20012. 4.septembris, Nr.36.; Kūtris G. Pienākums pierādīt savu ienākumu izcelsmes avotu. Administratīvā un kriminālā justīcija. Latvijas Policijas akadēmijas zinātniski teorētisks žurnāls, 2000, Nr.1., 44.-46.lpp.

⁸⁰¹ Sk. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. IV Pierādīšana un izmeklēšanas darbības. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 13.jūnijs, Nr.23.

⁸⁰² Turpat.

⁸⁰³ Sk. darba 2.2.1.5. c) nodaļu.

⁸⁰⁴ KPL 355.panta otrā daļa nosaka:

“Ja netiek pierādīts pretējais, par noziedzīgi iegūtu uzskatāma manta, arī finanšu līdzekļi, kas pieder personai, kura:

- 1) ir organizētas noziedzīgas grupas dalībnieks vai atbalsta to;
- 2) pati iesaistījies teroristiskās darbībās vai uztur pastāvīgas attiecības ar personu, kas iesaistīta teroristiskās darbībās;
- 3) pati iesaistījies cilvēku tirdzniecībā vai uztur pastāvīgas attiecības ar personu, kas iesaistīta cilvēku tirdzniecībā;
- 4) pati iesaistījies noziedzīgās darbībās ar narkotiskām vai psihotropām vielām vai uztur pastāvīgas attiecības ar personu, kas iesaistīta šādās darbībās;
- 5) pati iesaistījies noziedzīgās darbībās ar viltotu naudu, valsts finanšu instrumentiem vai uztur pastāvīgas attiecības ar

atzīta gan personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, piederošā manta, gan arī citām personām, piemēram, kriminālprocesā aizskartajam mantas īpašniekam piederošā manta, par kuru šī persona nespēj pierādīt, ka šai mantai ir likumīga izcelsme. Arī šajā gadījumā personai tiek uzlikts „galīgais” jeb lietas izlēmēja pārliecināšanas pienākums, ka mantai ir likumīga izcelsme.

Lai tiktu ievērots nevainīguma prezumpcijas princips, piemērojot KPL 355. pantā ietvertās prezumpcijas praksē, ir jāņem vērā, ka tās neattiecas uz personas vainu, bet gan vienīgi uz mantas izcelsmi, turklāt tām ir jābūt viegli atspēkojamām. Kā norāda *Gunārs Kūtris* šo prezumpciju gadījumos “[...] pierādīšanas pienākums ir dalīts. Apsūdzības uzturētājam jāpierāda: (1) kādas personas saistība ar konkrētām noziedzīgām darbībām, (2) pastāvīgo attiecību (tas ir, ka persona dzīvo kopā ar otru personu vai arī kontrolē, nosaka vai ietekmē tās uzvedību) esība starp noziedzīgās darbībās iesaistīto personu un mantas īpašnieku un (3) mantas īpašnieka oficiāli zināmie ienākumi neatbilst mantas apjomam. Savukārt mantas īpašniekam jāpierāda mantas legālā izcelsme (tas ir, pretējais likumā prezumētajam).”⁸⁰⁵

Lai netiktu pārkāptas tiesības sevi neapsūdzēt, kā arī nevainīguma prezumpcijas princips ir atbalstāms *Ā. Meikališas* un *K. Stradai-Rozenbergas* piedāvājums KPL kā šo prezumpciju piemērošanas priekšnoteikumu, norādīt, “ka tās piemērojamas situācijā, ja procesa virzītājs (vai apsūdzības uzturētājs) iesniedz „sākuma” pierādījumus (*prima facie*), kas ir pietiekami aizdomu izvirzīšanai par mantas nelegālu izcelsmi (šādi pierādījumi varētu būt, piemēram, ziņas, ka attiecīgās personas īpašums nav atbilstošs tās deklarētiem ienākumiem).”⁸⁰⁶

Vērtējot prezumpciju atspēkošanas pienākumu, ir jāvērs uzmanība arī uz personai uzlikto pierādīšanas standartu jeb līmeni vai pakāpi, kādā ir jāīsteno pierādīšanas nasta.⁸⁰⁷ Ārvalstu tiesību

personu, kas iesaistīta šādās darbībās;

6) pati iesaistījies noziedzīgās darbībās, lai šķērsotu valsts robežu vai sekmētu citas personas pārvietošanu pāri valsts robežai, vai nodrošinātu citām personām iespēju nelikumīgi uzturēties Latvijas Republikā, vai uztur pastāvīgas attiecības ar personu, kas iesaistīta šādās darbībās;

7) pati iesaistījies noziedzīgās darbībās saistībā ar bērnu pornogrāfiju vai bērnu seksuālo izmantošanu vai uztur pastāvīgas attiecības ar personu, kas iesaistīta šādās darbībās.”

Saskaņā ar KPL 356. pantu mantu var atzīt par noziedzīgi iegūtu:

1) ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu vai prokurora lēmumu par kriminālprocesa pabeigšanu.

2) pirmstiesas kriminālprocesa laikā:

a) ar rajona (pilsētas) tiesas lēmumu KPL 59. nodaļā noteiktajā kārtībā, ja procesa virzītājam ir pietiekami pierādījumi, kas nerada šaubas par mantas noziedzīgo izcelsmi vai mantas saistību ar noziedzīgu nodarījumu;

b) ar procesa virzītāja lēmumu, ja pirms-tiesas kriminālprocesa laikā pie aizdomās turētā, apsūdzētā vai trešās personas ir atrasta un izņemta manta, attiecībā uz kuru tās īpašnieks vai likumīgais valdītājs iepriekš bija pieteicis mantas zudumu un pēc tās atrašanas, novēršot saprātīgas šaubas, pierādījis savas tiesības.

Viens no veidiem, kādā var atzīt mantu par noziedzīgi iegūtu ir t.s. sevišķajā procesā par noziedzīgi iegūtu kas ir noteikts KPL 59.nodaļā. Saskaņā ar KPL 626. pantu procesa virzītājiem ir tiesības noteiktos gadījumos pirmstiesas kriminālprocesā radušos mantisko jautājumu savlaicīgas atrisināšanas un procesa ekonomijas interesēs, ja tam piekrīt uzraugošais prokurors, izdalīt no krimināllietas materiālus par noziedzīgi iegūtu mantu un uzsākt procesu par noziedzīgi iegūtu mantu.

⁸⁰⁵ Kūtris G. Noziedzīgi iegūta manta: tiesiskais regulējums un problemātika. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2007. 17.aprīlis, Nr.16.

⁸⁰⁶ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pētījums „Mantas konfiskācijas tiesiskais regulējums Latvijā un Eiropas Savienībā, tās izpildes mehānisma efektivitātes nodrošināšana”. 2010. Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/MantKonf.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁸⁰⁷ Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 150.lpp.

doktrīnā plašāk sastopamais viedoklis ir, ka personas vaina ir jāpierāda atbilstoši pierādīšanas standartam “saprātīgu šaubu izslēgšana”, bet gadījumā, ja pierādīšanas pienākums tiek pārnests uz personu, pierādīšanas standarts ir “varbūtības līdzsvars” jeb “iespējamības līdzsvars” (*balance of probabilities* – angļu v.) vai “varbūtības pārsvars” (*preponderance of probabilities* – angļu v.).⁸⁰⁸ Latvijas tiesību zinātniece K. Strada-Rozenberga norāda, ka šāds dalījums ir pamatots, izvēloties lietot jēdzienu “iespējamības pārsvars”.⁸⁰⁹

Procesa virzītājiem uzliktais pierādīšanas standarts, lai varētu atzīt, ka personas vaina ir konstatēta, ir “saprātīgu šaubu izslēgšana”. KPL 124. panta piektā daļa nosaka: “*Pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā izslēgtas jebkādas saprātīgas šaubas par to esamību vai neesamību.*” Pierādīšanas standarts “saprātīgu šaubu izslēgšana” ir attiecināms tikai uz procesa virzītāju, bet tiesā – uz apsūdzības uzturētāju, kuriem ir uzlikts pierādīšanas pamatpienākums. Pārējiem pierādīšanas subjektiem, gadījumos, kad tiem ir pārnests pierādīšanas pienākums, uzliktais pierādīšanas standarts ir “iespējamības pārsvars”.

Prezumpcijas ietver apstākļus (faktus), kas uzskatāmi par pierādītiem, proti, tie neietilpst pierādīšanas priekšmetā. KPL 124. panta piektajā daļā noteiktais pierādīšanas standarts, attiecas arī uz pierādīšanas priekšmetā ietilpstošajiem apstākļiem. Līdz ar to tas neattiecas uz fakta legālo prezumpciju, tomēr tikai līdz brīdim, kad prezumpcijas patiesums tiek apšaubīts. Situāciju veiksmīgi raksturo Ā. Meikališa un K. Strada-Rozenberga, norādot: “[..] tiklīdz par prezumpcijas patiesumu rodas pamatotas šaubas, tā it kā „pazūd” un pierādīšana jāveic no jauna, it kā šādas prezumpcijas nebūtu bijis. Līdz ar to fakts, uz kuru prezumpcija bija attiecināta, ir jāpierāda un ietilpst pierādīšanas standartā, bet fakti, kuri ietilpst pierādīšanas priekšmetā, ir jāpierāda procesa virzītājam (pirmstiesas procesa laikā) vai apsūdzības uzturētājam atbilstoši saprātīgu šaubu izslēgšanas standartam.”⁸¹⁰ Iepriekš minēto vairākkārt ir apstiprinājis arī Augstākā tiesa, norādot: „Fakta legālā prezumpcija nav absolūta. Tās apšaubīšanas kritēriji ir saprātīgu šaubu radīšana par KPL 125. pantā minētajiem apstākļiem, ievērojot samērīgumu fakta legālās prezumpcijas apjomā un saglabājot efektīvas aizstāvības tiesības un nevainīguma prezumpciju.”⁸¹¹

Jānorāda, ka KPL 355. panta otrajā daļā paredzētās prezumpcijas, kas personai rada pienākumu pierādīt, ka manta nav iegūta noziedzīgi, ietver pierādāmos apstākļus, proti, tas, vai manta

⁸⁰⁸ Munday R. Evidence. 3rd ed. Oxford; New York: Oxford University Press, 2005, p.80.; Choo A. L-T, Evidence. Oxford: Oxford University Press, 2006, p.357.; May R. Criminal Evidence. 4th ed. London: Sweet & Maxwell, 1999, p.64.-69.; Murphy P. Murphy on Evidence. 8th ed. United States, New York: Oxford University press, 2003, p.105.

⁸⁰⁹ Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 153.-158.lpp.

⁸¹⁰ Meikališa Ā., Strada - Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. IV. Pierādīšana un izmeklēšanas darbības. Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 2006.gada 13.jūnijs, Nr.23.

⁸¹¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006. gada 16. februāra lēmums lietā nr. SKK-01-95/2006. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/2006/> (aplūkots 2013.12.maijā); Sk. Arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006. gada 9. novembra lēmums lietā SKK-670/2006. (Krimināllieta Nr.11240007205) Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/2006/> (aplūkots 2013.12.maijā).

ir vai nav noziedzīgi iegūta, ir uzskatāms par pierādīšanas priekšmetu. Arī šajā gadījumā personai uzliktais pierādīšanas pienākums ir uzlikts atbilstoši pierādīšanas standartam “iespējamības pārsvars”. Ja procesa virzītājā ir radītas saprātīgas šaubas, viņam ir pienākums pierādīt pretējo.⁸¹² Atbalstāms ir Ā. Meikališa un K. Strada-Rozenberga izteiktais piedāvājums, likumdevējam precizēt pierādīšanas standartu prezumpciju atspēkošanas gadījumā.⁸¹³

KPL ir noteikti arī citi gadījumi, kad pierādīšanas pienākums tiek pārnests uz personu. Proti, šīm personām ir pienākums norādīt uz alibi jeb faktu, ka noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā tā ir atradusies citā vietā, kā arī uz apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību. KPL 126. panta ceturtnās daļas pirmais teikums nosaka: “*Uz apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, kā arī uz alibi jānorāda personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību saistībā ar šā nodarījuma izmeklēšanu, ja vien šādas ziņas jau nav iegūtas izmeklēšanā.*” Pienākums norādīt uz minētajiem apstākļiem ir noteikts arī personai, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizdomās turētajam un apsūdzētajam (KPL 61.p. ceturtnā d., 67.p. pirmās d. 6.punkts, KPL 70.p. pirmā d.). Minēto pienākumu ir izvērtējusi Augstākā tiesa, atzīstot, ka “*nav iespējams pārbaudīt paziņojumu par V.P. nepiedalīšanos noziedzīgā nodarījumā, ja viņš pats nevar paskaidrot par savu atrašanās vietu inkriminētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā*”.⁸¹⁴ Tātad 126. panta ceturtnajā daļā minētajos gadījumos personai ir pienākums ierosināt jautājumu, sniedzot ticamu izskaidrojumu vai norādot uz pierādījumu avotiem, bet ne pienākums tos pierādīt jeb pārliecināt par to esamību.⁸¹⁵

Kā atsevišķu jautājumu ir nepieciešams aplūkot pienākumu norādīt uz apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību.⁸¹⁶ Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, ir kriminālprocesu nepieļaujoši apstākļi, kurus konstatējot kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsāktais process ir jāizbeidz (KPL 377.p. 10.punkts). KPL 126. panta ceturtnās daļas otrais teikums nosaka: “*Ja persona uz šādiem apstākļiem vai alibi nenorāda, apsūdzībai nav pienākuma pierādīt to neesamību, tiesai nav jādod to vērtējums spriedumā, bet personai tiek liegta iespēja saņemt atlīdzību par zaudējumiem, kas radušies, nepamatoti turot to aizdomās, ja kriminālprocesa izbeigšana vai personas attaisnošana saistīta ar minēto apstākļu noskaidrošanu.*” K. Strada-Rozenberga pamatoti norāda, ka persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nevar gaidīt, ka tiesa pati pēc savas iniciatīvas pārbaudīs visus iespējamus apstākļus, piemēram, pašaisardzību un tiesai tie nav jāvērtē, ja uz tiem nav norādījusi aizstāvība vai

⁸¹² Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. IV. Pierādīšana un izmeklēšanas darbības. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006.gada 13.jūnijs, Nr.23.

⁸¹³ Turpat.

⁸¹⁴ LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā SKK-142/2006 (nav publicēts). Citēts: Strada-Rozenberga K. Pierādīšana kriminālprocesā – aktualitātes Latvijas likumā, teorijā un praksē. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2005-2010, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 388.lpp.

⁸¹⁵ Strada-Rozenberga K. Pierādīšana kriminālprocesā – aktualitātes Latvijas likumā, teorijā un praksē. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2005-2010, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 388.lpp.

⁸¹⁶ Minētie apstākļi ir noteikti KL 3. nodaļā. Saskaņā ar KL 28. pantu gadījumā, ja personas darbības atbilst noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm, kriminālatbildība tiek izslēgta, ja pastāv viens no šādiem apstākļiem: - nepieciešamā aizstāvēšanās; - aizturēšana, nodarot personai kaitējumu; - galējā nepieciešamība; - attaisnojams profesionālais risks; - noziedzīgas pavēles vai noziedzīga rīkojuma izpildīšana.

apsūdzība.⁸¹⁷ Tajā pašā laikā minētie apstākļi ietilpst pierādīšanas priekšmetā, tāpēc procesa virzītājam pirmstiesas procesā, kā arī apsūdzības uzturētājam tiesā ir pienākums noskaidrot, vai šādi apstākļi pastāv. Persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ja viņai nav juridisko zināšanu, var neizprast, ka šādi apstākļi pastāv un nepamatoti pati sevi uzskatīt par vainīgu. Tāpēc KPL 126. panta ceturtā daļa būtu precizējama, nosakot, ka apsūdzībai ir pienākums izskaidrot personai apstākļus, kas izslēdz kriminālatbildību, ja pastāv iespēja, ka tie varētu pastāvēt.

Jānorāda, ka var būt arī citi gadījumi, kad persona var ierosināt izskatīt jautājumu un attiecīgi pierādīšanas nasta var tikt pārnesta uz personu. Ārvalstīs viens no gadījumiem, kad personai ir jāstagādā attaisnojums, ir, ja viņa apgalvo, ka noziedzīgu nodarījumu izdarījusi nepieskaitāmības stāvoklī.⁸¹⁸ Arī Latvijā praksē personas bieži vien norāda, ka noziedzīgu nodarījumu ir izdarījušas nepieskaitāmības stāvoklī. Saskaņā ar KL 13. pantu "*pie kriminālatbildības nav saucama persona, kas nodarījuma izdarīšanas laikā atradusies nepieskaitāmības stāvoklī, tas ir, psihisko traucējumu vai garīgās atpalcības dēļ nav varējusi saprast savu darbību vai to vadīt*". Arī Latvijā būtu jāatzīst, ka gadījumā, ja persona norāda, ka noziedzīgu nodarījumu ir izdarījusi nepieskaitāmības stāvoklī, viņai ir pienākums sniegt ticamu izskaidrojumu, norādot uz pierādījumu avotiem.

Personai var rasties pierādīšanas pienākums arī gadījumā, ja viņa norāda, ka pastāv kādi KL 47. pantā norādītie atbildību mīkstinoši apstākļi. Piemēram, ja persona norāda, ka noziedzīgs nodarījums ir izdarīts smagu personisku vai ģimenes apstākļu dēļ, kas kā atbildību mīkstinošs apstākļis noteikts 47. panta pirmās daļas 5. punktā, viņai ir pienākums izskaidrot, kādi bija šie apstākļi, kā arī norādīt uz pierādījumiem, kas tos apstiprina. Saskaņā ar KL 46. pantu minētos apstākļus ir jāņem vērā gan tiesai, nosakot sodu, gan prokuroram, sastādot priekšrakstu par sodu. Atbildību mīkstinošie apstākļi ietilpst pierādīšanas priekšmetā un procesa virzītājam un apsūdzības uzturētājam ir jānoskaidro, vai šie apstākļi nepastāv, izskaidrojot tos personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Tomēr jāatzīst, ka šādā gadījumā procesa virzītājam pirmstiesas procesā un apsūdzības uzturētājam tiesā nav pamats piemērot standartu "saprātīgu šaubu izslēgšana". Tikai gadījumā, ja persona ierosina attiecīgo jautājumu, sniedzot ticamu izskaidrojumu un norādot uz pierādījumu avotiem, bet procesa virzītājs tiem nepiekrīt, viņam tie ir jāatspēko atbilstoši minētajam standartam.

Apkopojot iepriekš sniegto analīzi, secināms, ka KPL tiesības neliecināt tiek ierobežotas trijos gadījumos. Pirmkārt, tiesību sevi neapsūdzēt subjektiem ir pienākums ierasties pēc amatpersonas, kura veic kriminālprocesu, uzaicinājuma un atklāt identificējošu un biogrāfisku informāciju. Ņemot vērā, ka minētie pienākumi neapdraud nevainīgas personas intereses, kā arī to, ka, neparedzot šādus ierobežojumus, amatpersonu, kuras veic kriminālprocesu, KPL noteikto pienākumu izpilde tiktu būtiski apgrūtināta vai pat padarīta neiespējama, tie ir atzīstami par samērīgiem. Otrkārt,

⁸¹⁷ Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 132.lpp.

⁸¹⁸ Sk. darba 2.2.2. nodaļu.

tiesības neliecināt tiek ierobežotas KPL 125. pantā un 355. panta otrajā daļā noteikto prezumpciju gadījumos, kad pierādīšanas pienākums tiek pārnests uz personu, attiecībā uz kuru tā tiek izteikta. Visos gadījumos, kad pierādīšanas pienākums tiek pārnests uz personu, tai uzliktais pierādīšanas standarts ir “iespējamības pārsvars”. Prezumpcijas gadījumā uz personu nevar tikt pārnests vispārējais pierādīšanas pienākums jeb lietas risinājuma gala nolēmuma pamatošanas pienākums, bet tikai lietas izlēmēja pārliecināšanas pienākums, turklāt tās nevar attiekties uz personas vainu. Būtu pārskatāma KPL 125. panta otrā daļa, kas nosaka, ka gadījumā, ja persona ticami neizskaidro vai nepamato autortiesību, blakustiesību vai tiesību uz preču zīmi iegūšanu un izcelsmi, ir pierādīts, ka persona ir pārkāpusi to tiesiskā īpašnieka tiesības, ņemot vērā, ka tā attiecas uz personas vainu. Turklāt KPL būtu ietverams procesa virzītāja pienākums pirms minētās prezumpcijas atspēkošanas pieprasīšanas iegūt “*prima facie*” jeb pirmsšķietamos pierādījumus. Minētais pienākums būtu jānosaka arī KPL 355. panta otrajā daļā ietvertu prezumpciju gadījumā. Treškārt, tiesības neliecināt ierobežo KPL 126. panta ceturtajā daļā noteiktais personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pienākums norādīt uz alibi un apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību. Persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, var neizprast, ka šādi apstākļi pastāv un nepamatoti pati sevi uzskatīt par vainīgu. Tāpēc KPL 126. panta ceturta daļa būtu precizējama, nosakot, ka apsūdzībai ir pienākums izskaidrot personai apstākļus, kas izslēdz kriminālatbildību, ja ir iespējams, ka tie varētu pastāvēt. Pierādīšanas pienākums var tikt pārnests uz personu arī citos gadījumos, piemēram, kad tā norāda, ka noziedzīgu nodarījumu ir izdarījusi nepieskaitāmības stāvoklī vai uz atbildību mīkstinošiem apstākļiem. Arī minētajos gadījumos procesa virzītājam un apsūdzības uzturētājam ir jānoskaidro, vai šie apstākļi nepastāv, kas rada pienākumu tos izskaidrot personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.

4.3.1.4. Aizliegums piespiest personu sniegt liecības

Viens no būtiskākajiem tiesību sevi neapsūdzēt priekšnosacījumiem ir brīvprātīgums, kas nosaka aizliegumu prettiesiski piespiest personu sevi apsūdzēt. Aplūkojot tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumu, tika atklāts, ka tiesības sevi neapsūdzēt nosaka aizliegumu pielietot prettiesiskas piespiešanas metodes, kam ir būtiska nozīme, lai tiktu nodrošinātas tādas cilvēktiesības kā spīdzināšanas, citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizlieguma princips, tiesības uz brīvību, kā arī personas gods un cieņa.⁸¹⁹ Nodaļas turpinājumā minētie pamatprincipi vairs netiks aplūkoti, bet gan analizētas KPL normas, kuras nodrošina šo principu īstenošanu, kā arī izvērtēta to piemērošana praksē, cita starpā izmantojot Pētījumā iegūtos datus. Pirmkārt, autore izvērtēs metodes, kuras ir aizliegts lietot izmeklēšanas darbībās, lai iegūtu liecības vai panāktu vainas atzīšanu. Jāņem vērā, ka izmeklēšanas darbību metodes ir aplūkojamas ne tikai no kriminālprocesa tiesību zinātnes skatpunkta, bet arī ņemot vērā kriminālistikas zinātnes atziņas un ieteikumus. Tomēr darba mērķis

⁸¹⁹ Sk. darba 3.1.1., 3.1.2. nodaļu.

nav detalizēti analizēt visas noziedzīgu nodarījumu apstākļu izzināšanas metodes, kas ir plaši aplūkotas kriminālistikas pētījumos, bet gan vērst uzmanību uz galvenajām problēmām praksē, analizējot biežāk sastopamās prettiesiskās piespiešanas metodes. KPL normas, kas nosaka aizliegtās metodes, attiecas uz visām izmeklēšanas darbībām, tāpēc sniegtā analīze attiecas arī uz pārējiem tiesību sevi neapsūdzēt elementiem, kas tiks analizēti darba turpinājumā. Otrkārt, autore aplūkos aizliegumu piemērot personai negatīvas sekas tiesību neliecināt izmantošanas gadījumā, kas ir viens no psiholoģiskās piespiešanas veidiem. Treškārt, nodaļā tiks aplūkots aizliegums izdarīt nelabvēlīgus secinājumus par personas vainu no apstākļa, ka persona atsakās sniegt liecības.

a) Aizliegums lietot prettiesiskas metodes

KPL 139. panta trešās daļas pirmais teikums nosaka, ka pret personu izmeklēšanas darbībās ir aizliegts pielietot šādas prettiesiskas metodes: - vardarbību; - draudus; - melus; - citas pretlikumīgas un morāles normām neatbilstošas darbības; - tādas darbības, kas apdraud personas dzīvību vai veselību vai aizskar personas cieņu. KPL 130. panta otrās daļas 1. punkts nosaka šādas metodes, kuru piemērošanas rezultātā iegūtie pierādījumi ir absolūti nepieļaujami un pierādīšanā nav izmantojami: - vardarbība; - draudi; - šantāža; - viltus; - spaidi. Minētās KPL normas paredz vairākus nenoteiktus tiesību jēdzienus, kuru saturs ir konkretizējams.

Smagākā prettiesiskā piespiešanas metode ir vardarbība, jo īpaši, kas rada spīdzināšanas, citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizlieguma principa pārkāpumu. Jēdziens "vardarbība" ietver gan fizisku, gan arī psiholoģisku vardarbību, kā arī draudus piemērot vardarbību. Pētījums apliecina, ka praksē nevar tikt izslēgts, ka izmeklēšanas darbību laikā tiek izmantotas psiholoģiskas vardarbības metodes.⁸²⁰ Tāpat tas atklāj, ka praksē nav izslēgta arī fiziska vardarbība, lai panāktu liecību sniegšanu un vainas atzīšanu.⁸²¹

Prettiesiska piespiešanas metode ir arī draudi, kas var izpausties dažādos veidos. Piemēram, praksē ir sastopami gadījumi, kad personai tiek draudēts liecību nesniegšanas gadījumā piemērot

⁸²⁰ 43% no aptaujātajiem aizstāvjiem norāda, ka izmeklēšanas darbības veicēji lieto dažādus psiholoģiski vardarbīgus taktiskos paņēmienus, piemēram, agresīvu pratināšanu (Pielikums Nr.3. grafiks 3.25.).

⁸²¹ 11% no aptaujātajām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, norāda, ka izmeklētājs vai prokurors mēģināja viņas fiziski piespiest sniegt liecības vai atzīt vainu (Pielikums Nr.1. grafiks 1.22.). Arī aizstāvju atbildes liecina, ka izmeklēšanas darbībās var tikt piemērota fiziska vardarbība. 10% no aptaujātajiem aizstāvjiem norāda, ka izmeklēšanas darbību veicēji pratināšanā lieto fizisku vardarbību, 5% norāda, ka praksē gadījumā, ja aizstāvamā persona nesadarbojas ar procesa virzītāju vai atsakās sniegt liecības, viņas mēģina fiziski piespiest sniegt liecības (Pielikums Nr.3. grafiki 3.25., 3.19.).

Par fiziskas vardarbības gadījumiem liecina arī prakses materiāli. ECT lietā *Cesnieks pret Latviju (Cesnieks v. Latvia)* iesniedzējs tika fiziski ietekmēts, kā rezultātā tika panākta vainas atzīšana, kas bija galvenais, ja ne vienīgais apsūdzības pierādījums lietā. Iesniedzējs tika atzīts par vainīgu slepkavībā un notiesāts ar brīvības atņemšanu uz 11 gadiem. Valsts policijas darbinieki, kuri pratināšanā pielietoja vardarbību, par šīm darbībām tika notiesāti. Latvijas Republika ar vienpusējo deklarāciju atzina ECTK 3. un 13. panta pārkāpumu, un 2012. gada 6. martā ECT pieņēma lēmumu, kas apstiprina starp pusēm noslēgto mierizlīgumu, saskaņā ar kuru iesniedzējam piešķirta kompensācija.

Eiropas Cilvēktiesību Tiesas 2012. gada 6. marta lēmums lietā Nr. 9278/06 *Valters Cesnieks v. Latvia*. Pieejams: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2012/560.html> (aplūkots 2013.12.maijā).

bargāku sodu vai drošības līdzekli.⁸²² Aizliegums piemērot drošības līdzekļus un bargāku sodu liecību nesniegšanas gadījumā tiks aplūkots, analizējot aizliegumu piemērot nelabvēlīgas tiesiskās sekas liecību nesniegšanas gadījumā. Arī cita veida draudi ir aizliegti. Piemēram, Turcijā praksē policisti prettiesiski mēģina pierunāt personu atteikties no tiesībām neliecināt pret sevi, draudot iesaistīt izmeklēšanā ģimenes locekļus, kā arī apsūdzēt vēl citos noziedzīgos nodarījumos.⁸²³ Arī Pētījumā trīs personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, norāda, ka šāda veida draudi tika izteikti, mēģinot piespiest sniegt liecības vai atzīt vainu.⁸²⁴

KPL nosaka aizliegumu panākt liecību sniegšanu un vainas atzīšanu ar viltu un meliem. Iepriekš tika atklāts, ka ECT ir atzinusi, ka ir aizliegti dažāda veida viltīgi paņēmieni, ja to piemērošanas rezultātā iegūtās liecības vai vainas atzīšana nav spontāna un veikta brīvprātīgi pēc pašas personas iniciatīvas, piemēram, iegūstot informāciju ar ziņotāja palīdzību.⁸²⁵ Viltus ietver aizliegumu izmantot melus jeb apzināti maldināt personu. Kriminālistikas zinātnieks *Reinholds Dombrovskis* ir atzinis, ka minētā metode ir prettiesiska, norādot, ka “[...] nekādas procesa virzītāja darbības nevar būt it kā taktiskās rīcības dēļ attaisnojams iemels, ja šī rīcība saistīta ar apmānīšanu. Pratināmā apzinātu maldināšanu pratināšanā nekādā gadījumā nevar atzīt par pratināšanas taktisko paņēmienu, kaut gan pratinātājs cenšas ar to panākt pratināmās personas patiesu liecināšanu.”⁸²⁶ Pētījums liecina, ka Latvijas praksē viena no biežāk pielietotajām prettiesiskām metodēm ir personas apzināta maldināšana par lietā esošajiem pierādījumiem.⁸²⁷ Maldināšana kā aizliegts paņēmiens ir atrodama ārvalstu kriminālprocesa regulējumā. Piemēram, Slovēnijas KPA ir noteikts, ka apsūdzēto nedrīkst maldināt, lai viņš sniegtu liecības un atzītos, turklāt, ja pratināšana tiek veikta, pārkāpjot minētos noteikumus, tiesas lēmums nevar tikt pamatots ar apsūdzētā liecībām (228.p. pirmā d., trešā d.).⁸²⁸

Lai izprastu maldināšanas kā aizliegta pratināšanas paņēmiena izmantošanas aizliegumu, ir vērts aplūkot vienu ārvalstu prakses gadījumu. Vācijas Apelācijas tiesa izvērtēja vainas atzīšanas pieļaujamību lietā, kurā amatpersonas, kuras veica pratināšanu, radīja iespaidu, ka liecinieki ir apstiprinājuši apsūdzētā klātbūtni ugunsgrēka vietā, kā tas patiesībā nebija. Turklāt viņi apsūdzētajam sacīja, ka lieta tiks nodota prokuratūrai un ka viņam ir jāērēķinās, ka viņš var tikt arestēts, jo ir bīstams, un pastāv iespēja, ka viņš atkārtoti izdarīs noziedzīgu nodarījumu. Spriedumā tika norādīts, ka amatpersonu izteikumi, ka viņa lieta bija jau pierādīta un situāciju var uzlabot tikai atzīšanās,

⁸²² Pētījumā 60 % no aizstāvjiem norāda, ka šāda veida draudi tiek izteikti (Pielikums Nr.3. grafiks 3.25.).

⁸²³ Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. *Effective Criminal Defence in Europe*. Antwerp: Intersentia, 2010, p.525.

⁸²⁴ Sk. Pielikuma Nr.1. grafiku 1.22.

⁸²⁵ Sk. darba 2.2.1.5. a) nodaļu.

⁸²⁶ Dombrovskis R. *Kriminālistikas teorētiskie pamati*. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2003, 128.-129.lpp.

⁸²⁷ To, ka izmeklēšanas darbībā minētā metode tiek izmantota, norāda 67% no aizstāvjiem. Sk. Pielikuma Nr.3. grafiks 3.25.

⁸²⁸ Criminal Procedure Act of Slovenia. (26.01.2006.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

neatbilda patiesajai situācijai. Tāpēc apstākļi, ka apsūdzētais netika informēts par tiesībām klusēt un tiesībām konsultēties ar aizstāvi, norāda, ka brīdī, kad apsūdzētais atzina vainu, viņam nebija skaidrs kāds ir viņa procesuālais stāvoklis. Minētie apstākļi liecina, ka amatpersonu izteikumi, ka viņa lieta bija jau pierādīta un ka situāciju var uzlabot tikai atzīšanās, neatbilda patiesajai situācijai. Līdz ar to Vācijas Augstākā tiesa secināja, ka tika prettiesiski ietekmēta apsūdzētā spēja izprast atzīšanās sekas.⁸²⁹ Minētajā lietā kā prettiesiskas pratināšanas metodes, kuru piemērošanas rezultātā iegūtā vainas atzīšana ir nepieļaujams pierādījums, tika atzīta gan draudi, gan apsūdzētā maldināšana par lietā esošajiem pierādījumiem.

Autoresprāt, KPL būtu jālieto nevis jēdziens “meli”, bet gan jēdziens “maldināšana”, ņemot vērā, ka tas precīzāk atspoguļo šīs metodes izpausmi praksē, turklāt tas tiek lietots tiesību doktrīnā un ārvalstu tiesiskajā regulējumā. Līdz ar to KPL 139. panta trešās daļas pirmajā teikumā noteiktā aizliegtā izmeklēšanas darbība - “meli” būtu aizstājama ar “maldināšana”. Turklāt maldināšana būtu jānosaka arī kā prettiesiska metode, kuras piemērošanas rezultātā iegūtie pierādījumi ir atzīstami par nepieļaujamiem, papildinot KPL 130. panta otrās daļas 1.punktu.

KPL 130. panta otrās daļas 1. punkts nosaka, ka par nepieļaujāmām un pierādīšanā neizmantojamām atzīstamas arī tādas ziņas par faktiem, kuras iegūtas, izmantojot šantāžu vai spaidus. KPL 139. panta trešās daļas pirmajā teikumā minētās metodes nav tieši noteiktas, tajā pašā laikā tās izriet no normā ietvertā aizlieguma pielietot “*citās pretlikumīgas un morāles normām neatbilstošas darbības vai tādas darbības, kas apdraud personas dzīvību vai veselību vai aizskar personas cieņu*”.

KPL 139. panta trešās daļas pirmajā teikuma ietvertā aizlieguma lietot arī citas prettiesiskas metodes interpretācija praksē var sagādāt problēmas. Tāpēc minētā norma būtu pārskatāma, konkretizējot, kādas vēl metodes ir aizliegtas.

Kā viena no aizliegtām metodēm ir prettiesiski solījumi, kas ir viens no maldināšanas veidiem. Solījumi kā prettiesiska metode ir noteikta ārvalstu kriminālprocesuālajā regulējumā un praksē. Vācijas KPK nosaka, ka pratināšanā nav atļauts apsolīt kādus labumus, kas nav paredzēti minētajā kodeksā, un liecības, kas iegūtas, pārkāpjot minētos noteikumus, nedrīkst tikt izmantotas (136a p. pirmās d. trešais teikums, trešā d.).⁸³⁰ Solījumi ir aizliegti arī Anglijā un ASV. Anglijā, saskaņā ar Policijas un krimināltiesu pierādījumu aktu (1984) kā pierādījums lietā nevar tikt izmantota atzīšanās, kas cita starpā ir iegūta no personas ar pamudinājumu.⁸³¹ ASV Augstākā tiesa, lietā *Bram v. United States* noteica, ka, lai vainas atzīšana būtu pieļaujama kā pierādījums, tai ir jābūt brīvai un brīvprātīgai, t.i., tā nedrīkst tikt iegūta ar jebkāda veida draudiem vai vardarbību, ne ar tiešiem vai

⁸²⁹ Vācijas Apelācijas tiesas spriedums lietā: StV 3/98 (1997), 119, 120.-121. Citēts: Thaman S. C. *Comparative Criminal Procedure. A Casebook Approach*. 2nd ed. Durham, North Carolina: Carolina Academic Press, 2008, p.99-100.

⁸³⁰ The German Code of Criminal Procedure. (1987.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁸³¹ Choo A. L-T, *Evidence*. Oxford: Oxford University Press, 2006, p.35-42.

netiešiem solījumiem, pat nelieliem, ne arī ar jebkādu neatbilstošu piespiešanu.⁸³²

Tajā pašā laikā prettiesiski solījumi praksē tiek lietoti gan ārvalstīs, gan Latvijā. Turcijā personām tiek solīti dažādi labumi, piemēram, atbrīvošana no apcietinājuma, kā arī tiek solīts, ka liecības tiks vērtētas kā atbildību mīkstinošs apstāklis.⁸³³ Pētījums liecina, ka prettiesiski solījumi tiek doti arī Latvijā.⁸³⁴ Prettiesiski solījumi var būt dažāda veida. Piemēram, prettiesisks solījums būs gadījumā, kad personai tiek izskaidrots, ka vainas atzīšanas un sadarbības gadījumā kriminālprocess pret personu tiks izbeigts, piemēram, saistībā ar būtisku palīdzību atklāt citus noziedzīgus nodarījumus, lai gan inkriminētā noziedzīgā nodarījuma gadījumā KPL šādu iespēju nepieļauj (KPL 410.pants). Īpaši aktuāls Latvijā ir jautājums par kārtību, kādā var tikt izteikts piedāvājums piemērot vienkāršotās kriminālprocesa formas, kas tiks analizēts darba turpinājumā, izvērtējot tiesības nepiekrīst minēto formu piemērošanai.

Lai novērstu praksē sastopamos gadījumus, kad personai tiek doti prettiesiski solījumi, tie būtu jāietver gan KPL 130. panta otrās daļas 1. punktā kā metode, kuru piemērojot iegūtie pierādījumi ir absolūti nepieļaujami, gan 139. panta trešās daļas pirmajā teikumā kā viena no prettiesiskām metodēm, kuru aizliegts pielietot izmeklēšanas darbībās.

Ir aizliegtas arī citas prettiesiskas psiholoģiskas piespiešanas metodes, kuru piemērošanas rezultātā pastāv augsts risks, ka nevainīga persona var sevi nepatiesi apsūdzēt. Tajā pašā laikā izmeklēšanas darbībās, piemēram, pratināšanā var tikt piemēroti dažāda veida tiesiski taktiskie paņēmieni, kas nerada risku, ka persona sniegs nepatiesu sevi apsūdzošu informāciju. Kā pamatoti norāda R. Dombrovskis, tieši atbilstošu taktisko paņēmieni izvēle ir pamats, lai iegūtu jaunu informāciju par izmeklējamu noziedzīgo nodarījumu, jo lietojot attiecīgus pratināšanas taktiskos paņēmienus, ir iespējams panākt izmaiņas personas pozīcijā krimināllietā un iegūt patiesas un pilnīgas liecības. Ir atļauts iedarboties uz pratināmo, uzdodot dažāda veida jautājumus, piemēram, noskaidrojošos jeb detalizējošos, papildinošos, atgādinošos, kontrolējošos un atmaskojošos.⁸³⁵

Tajā pašā laikā nepieļaujams pratināšanas paņēmiens ir uzvedinošu jautājumu uzdošana, ņemot vērā, ka šādi jautājumi satur gatavu atbildi, nesekmējot patiesības noskaidrošanu.⁸³⁶

⁸³² ASV Augstākās tiesas spriedums lietā Nr. 340. *Bram v. United States*, 168 U.S. 532, (1897), para. 542-543. Pieejams: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/168/532/case.html> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁸³³ Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. *Effective Criminal Defence in Europe*. Antwerp: Intersentia, 2010, p.525.

⁸³⁴ 48% no aizstāvjiem norāda, ka izmeklēšanas darbību veicēji pratināšanā dod prettiesiskus solījumus, ka vainas atzīšanas gadījumā kriminālprocess tiks izbeigts (Pielikums Nr.3. grafiks 3.25.). 16% no aptaujātajām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, sniedza liecības vai atzina vainu pēc izmeklētāja vai prokurora solījuma (Pielikums Nr.1. grafiks 1.21.). Personām tiek solīts, ka tās tiks atbrīvotas līdz tiesai no apcietinājuma, ka tiks prasīts mazāks sods un atļauta tikšanās ar radniekiem (Pielikums Nr.1. grafiks 1.23.).

⁸³⁵ Dombrovskis R. *Kriminālistikas teorētiskie pamati*. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2003, 129.lpp.

⁸³⁶ Turpat.

Uzvedinoši jautājumi kā aizliegts pratināšanas paņēmieni bija ietverti KPK⁸³⁷, bet KPL nav noteikti. Pētījums liecina, ka praksē uzvedinoši jautājumi tiek uzdoti.⁸³⁸ Lai praksē liecības netiktu iegūtas, izmantojot tādas prettiesiskas metodes kā uzvedinoši jautājumi, būtu apsverama iespēja KPL atsevišķi noteikt pratināšanā aizliegtās metodes.

Izvērtējot nacionālo regulējumu, būtiski var palīdzēt ārvalstu tiesiskā regulējuma analīze. Metodes, kuras ir aizliegts izmantot, lai iegūtu liecības, ir detalizēti noteiktas Vācijas KPK⁸³⁹ un Slovēnijas KPA⁸⁴⁰. Plašas diskusijas Latvijas tiesību zinātnē ir izraisījis jautājums, vai poligrāfa jeb melu detektora izmantošana ir atzīstama par tiesisku liecību iegūšanas metodi.⁸⁴¹ Ārvalstīs pastāv atšķirīgi viedokļi par šīs metodes tiesiskumu.⁸⁴² Minētās metodes izvērtēšana iziet ārpus darba mērķa, vienlaicīgi atzīstot, ka Latvijā būtu jāveic pētījums, lai izvērtētu tās pieļaujamību, veicot attiecīgus papildinājumus KPL.

Lai praksē netiktu izmantotas prettiesiskas metodes, būtiska nozīme ir aizliegumam kā pierādījumu lietā izmantot šādu metožu pielietošanas rezultātā iegūtās ziņas. Pētījums atklāj, ka

⁸³⁷ Latvijas Kriminālprocesa kodekss (stājies spēkā 01.04.1961., zaudējis spēku 01.10.2005.) Konsolidētā versija pieejama: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90971> (aplūkots 2013.12.maijā), 166.p. trešās d. otrais t., 278.p. otrās d. trešais teikums, 282.p. trešās d. otrais teikums.

⁸³⁸ 60% no aizstāvjiem norāda, ka izmeklēšanas darbību veicēji pratināšanā uzdot uzvedinošus jautājumus, kas satur gatavu atbildi (Pielikums Nr.3. grafiks 3.25.).

⁸³⁹ Vācijas KPK 136a pants izsmeltoši nosaka, kādas metodes ir aizliegtas pratināšanā, kā arī paredz to piemērošanas rezultātā iegūto pierādījumu absolūtu nepieļaujamību. Minētā panta pirmā daļa nosaka, ka apsūdzētā prātu un gribu nedrīkst ietekmēt ar sliktu izturēšanos, izraisot nogurumu vai fiziski ietekmējot, kā arī ar zāļu palīdzību, mocīšanu, krāpšanu vai hipnozi. Piespiešana var tikt izmantota tikai tiktāl, ciktāl to pieļauj likums. Ir aizliegts draudēt ar tādu pasākumu piemērošanu, kas nav atļauti saskaņā ar likuma noteikumiem, vai apsolīt kādus labumus, kas nav paredzēti Vācijas KPK. Minētā panta otrā daļa nosaka, ka, ir aizliegti pasākumi, kas kaitē apsūdzētā atmiņai vai spējai saprast. Saskaņā ar panta trešo daļu minētie pasākumi ir aizliegti neatkarīgi no apsūdzētā gribas, un liecības, kas iegūtas, pārkāpjot minētos noteikumus, nedrīkst tikt izmantotas, pat ja apsūdzētais tam piekrīt.

The German Code of Criminal Procedure. (1987.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁸⁴⁰ Slovēnijas KPA detalizēti nosaka aizliegtās liecību iegūšanas metodes, kārtību, kādā pratināšanā ir jāuzdod jautājumus, un aizliegumu uzdot uzvedinošus jautājumus. Minētais akts paredz, ka ir aizliegts panākt personas liecības ar draudiem, spēku un citām līdzīgām metodēm, piemēram, medicīnisku iejaukšanos un hipnozi, un minētajos gadījumos iegūtās liecības nevar tikt izmantotas pret personu (266.p., 237.p.). Minētā tiesību akta 228. panta pirmā daļa nosaka, ka jautājumi apsūdzētajam ir jāuzdod skaidri, atsevišķi un precīzi, lai viņš tos var pilnībā izprast. Jautājumi nedrīkst ietvert pieņēmumu, ka apsūdzētais ir atzinis kaut ko, lai gan viņš to nav darījis. Tāpat apsūdzētajam nedrīkst tikt uzdoti jautājumi, kas jau ietver atbildi uz šo jautājumu. Apsūdzēto nedrīkst maldināt, lai viņš sniegtu liecības un atzītos. Saskaņā ar minētā panta trešo daļu, ja pratināšana tiek veikta, pārkāpjot iepriekš minētos nosacījumus, tiesas lēmums nevar tikt pamatots ar apsūdzētā liecībām.

Criminal Procedure Act of Slovenia. (26.01.2006.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁸⁴¹ Sk. Miķelsons U. Poligrāfa pārbaudes kriminālprocesuālie aspekti. Administratīvā un kriminālā justīcija. Latvijas Policijas akadēmijas zinātniski teorētisks žurnāls. 2007. Nr.2 (39), 47.-58.lpp.; Kubikova I. Poligrāfs kā līdzeklis liecību patiesīguma pārbaudei un tā pielietojums Slovēnijas Republikā. Administratīvā un kriminālā justīcija. Latvijas Policijas akadēmijas zinātniski teorētisks žurnāls. 2004, Nr.2 (27), 26.-28.lpp.

⁸⁴² Piemēram, Beļģijā tiesības klusēt nav pretrunā ar poligrāfa izmantošanu, ja persona ir brīvprātīgi tam piekritusi, ja nav izmantots spiediens vai spēks un ja persona var jebkurā brīdī to pārtraukt. Persona var piekrist, kad tā ir pietiekoši informēta. Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. Effective Criminal Defence in Europe. Antwerp: Intersentia, 2010, p.86.

Savukārt, piemēram, Francijā un Nīderlandē tā izmantošana ir aizliegta. Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.249.

praksē personas liecības, kas iegūtas ar prettiesiskām metodēm, var tikt izmantotas kā pierādījums.⁸⁴³ Lai gan pierādīšanas pieļaujamības detalizēta analīze iziet ārpus darba mērķa, tajā pašā laikā ir nepieciešams vērst uzmanību uz atsevišķiem problemātiskiem aspektiem.

Pierādījumu pieļaujamības noteikumi ir ietverti KPL 130. pantā, kura pirmā daļa sniedz vispārējo pieļaujamības skaidrojumu: “*Kriminālprocesa laikā iegūtās ziņas par faktiem ir pieļaujams izmantot kā pierādījumus, ja tās iegūtas un procesuāli nostiprinātas šajā likumā noteiktajā kārtībā.*” Procesuālie pārkāpumi var radīt gan iegūto ziņu absolūtu nepieļaujamību (KPL 130.p. otrā d.), gan ierobežotu pieļaujamību (KPL 131.p. trešā d.).

Saskaņā ar KPL 130. panta otro daļu par nepieļaujamām un pierādīšanā neizmantojamām atzīstamas tādas ziņas par faktiem, kuras iegūtas:

- 1) izmantojot vardarbību, draudus, šantāžu, viltu vai spaidus;
- 2) procesuālajā darbībā, ko veikusi persona, kurai saskaņā ar šo likumu nebija tiesību to veikt;
- 3) pieļaujot KPL īpaši norādītos pārkāpumus, kas liedz konkrētā pierādījuma izmantošanu;
- 4) pārkāpjot kriminālprocesa pamatprincipus.

Ā. Meikališa un K. Strada-Rozenberga pamatoti norāda, ka minētā norma, jo īpaši pēdējais no uzskaitītajiem gadījumiem, var radīt neskaidrības praksē. Visas KPL normas ir veidotas atbilstoši KPL pamatprincipiem, tādējādi gandrīz vienmēr, kad noticis KPL normas pārkāpums, varētu tikt norādīts, ka ir pārkāpts arī kriminālprocesa pamatprincips.⁸⁴⁴ Kriminālprocesa normu pārkāpumi, kas rada iegūto ziņu absolūtu nepieļaujamību, ir atzīstami par kriminālprocesa pamatprincipu pārkāpumu gadījumā, ja pārkāpuma rezultātā iegūtās ziņas nevar tikt kvalificētas kā ierobežoti pieļaujamas. Saskaņā ar KPL 130. panta trešo daļu ziņas par faktiem, kuras iegūtas, pieļaujot procesuālos pārkāpumus, kas nav norādīti minētā panta otrajā daļā, uzskatāmas par ierobežoti pieļaujamām un var tikt izmantotas pierādīšanā tikai tādā gadījumā, ja pieļautie pārkāpumi: 1) ir nebūtiski; 2) var tikt novērsti; 3) nevarēja ietekmēt iegūto ziņu patiesumu; 4) to ticamību apstiprina pārējās procesā iegūtās ziņas. Kā pamatoti norāda Ā. Meikališa un K. Strada Rozenberga, lai procesuāli defektīvas ziņas varētu izmantot pierādīšanā, nepieciešami vienlaicīgi vairāki pantā noteikti nosacījumi, turklāt norma būtu precizējama, paredzot, ka visos gadījumos pierādījumus, kuros saskatāmi procesuāli defekti, var izmantot tikai tad, ja to ticamību apstiprina citi pierādījumi.⁸⁴⁵ Autoresprāt, būtu apsverama iespēja kā obligātu atzīt arī nosacījums, ka procesuālie pārkāpumi nevarēja ietekmēt iegūto ziņu patiesumu. Turklāt ir pārskatāms nosacījums, ka procesuālie pārkāpumi ir atzīstami par pieļaujamiem, ja tie var

⁸⁴³ To atzīst 64% no aizstāvjiem, 12% norāda, ka šādi gadījumi ir reti, tikai 2% norāda, ka šādi gadījumi nav, 21 % uz šo jautājumu neatbild (Pielikums Nr.3. grafiks 3.26.).

⁸⁴⁴ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. IV Pierādīšana un izmeklēšanas darbības. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 13.jūnijs, Nr.23.

⁸⁴⁵ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. IV Pierādīšana un izmeklēšanas darbības. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 13.jūnijs, Nr.23.

tikt novērsti. Šāds nosacījums var netieši radīt priekšstatu, ka, piemērojot prettiesiskas metodes pirmstiesas procesā, tiesā šos pārkāpumus ir iespējams novērst, piemēram, ļaujot personai iesniegt pierādījumus.

Saistībā ar analizējamo jautājums ir jāaplūko procesuālo darbību fiksēšana skaņu un attēlu ierakstā, kas būtiski palīdz samazināt gadījumus, kad tiek izmantotas prettiesiskas metodes, lai panāktu liecību sniegšanu un vainas atzīšanu. Ārvalstīs ir vērojama tendence arvien vairāk izmantot skaņu un attēlu ierakstus, tai skaita pirmstiesas procesā. Piemēram, Anglijā pratināšana parasti tiek fiksēta skaņu ierakstā.⁸⁴⁶ Arī Nīderlandē dažu strīdīgu lietu rezultātā, kas radīja šaubas par pratināšanā izmantoto metožu tiesiskumu, eksperimentāli personas pratināšana smagākajās krimināllietās tiek fiksēta audiovizuālos ierakstos.⁸⁴⁷ KPL 141.panta pirmā daļa nosaka, ka izmeklēšanas darbības parasti fiksē protokolā. Minētā panta otrā daļa nosaka, ka izmeklēšanas darbību norisi un rezultātus var fiksēt skaņu un attēlu ierakstā. KPL 143. pants regulē sakņu un attēlu ieraksta izmantošanas kārtību. Tajā pašā laikā praksē pirmstiesas procesā pratināšanā, iegūstot liecības, skaņu un attēlu ieraksti pamatā netiek izmantoti, jo iestādes nav nodrošinātas ar atbilstošu tehnisko aprīkojumu. KPL nosaka, ka iztiesāšanas laikā tiesas sēdes gaitu pilnā apjomā fiksē, izmantojot skaņu vai attēlu ierakstus vai citus tehniskos līdzekļus (483.p. pirmā d.). Kā pozitīva tendence ir vērtējama tiesu aprīkošana ar videokonferenču un skaņas ieraksta iekārtām.⁸⁴⁸ Nākotnē būtu vēlama arī izmeklēšanas un prokuratūras iestāžu nodrošināšana ar šādām iekārtām, jo arī pirmstiesas procesā būtu vēlams nodrošināt izmeklēšanas darbību fiksēšanu skaņu un attēlu ierakstā, ņemot vērā, ka tieši šajā procesa stadijā pastāv lielāks risks, ka pret personu var tikt piemērotas prettiesiskas pierādījumu iegūšanas metodes.

b) Aizliegums piemērot negatīvas sekas neliecināšanas gadījumā

Aizliegums izmantot prettiesiskas metodes, lai iegūtu liecības, ietver arī aizliegumu piemērot nelabvēlīgas sekas personai, kura izmanto tiesības neliecināt. Pētījumā gandrīz trešā daļa no aptaujātajām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, uzskata, ka neliecināšanas un nesadarbošanās gadījumā var iestāties nelabvēlīgas sekas.⁸⁴⁹ Šāds uzskats nenoliedzami personas psiholoģiski piespiež sniegt liecības. Viens no problēmjautājumiem, kas saistīts ar tiesību sevi neapsūdzēt efektīvu nodrošināšanu, ir iespēja minēto tiesību izmantošanas gadījumā piemērot procesuālās sankcijas un

⁸⁴⁶ Wrongful Conviction: International Perspectives on Miscarriages of Justice. Huff C. R., Killias M. (ed. by) USA, Philadelphia: Temple University Press, 2008.,p.239., reference 85.

⁸⁴⁷ Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.426.

⁸⁴⁸ Sk. Šaboha I. Tiesu modernizācija Latvijā. Latvijas Vēstneša portāls Likums un Valsts. 2012.5. jūlijs. Pieejams: <http://www.portalslv.lv/likumi-prakse.php?id=249900> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁸⁴⁹ Sk. Pielikuma Nr.1. grafiks 1.11.

stingrākus drošības līdzekļus.⁸⁵⁰ Kā vēl vienas negatīvas sekas, kas personai var tikt piemērotas neliecināšanas un vainas neatzīšanas gadījumā, ir smagāka soda piemērošana.

Personām negatīvas sekas liecību nesniegšanas gadījumā tiek piemērotas gan Latvijas, gan citu Eiropas valstu praksē. Pētījumi, kas veltīti salīdzinošajām kriminālprocesa tiesībām, liecina, ka lai gan nelabvēlīgu seku radīšana tiesību neliecināt izmantošanas gadījumā ir aizliegta, tajā pašā laikā vairākās valstīs tās tiek piemērotas gan pirmstiesas procesā, nosakot drošības līdzekļus, jo īpaši pirmstiesas apcietinājumu, gan nosakot personai piemērojamo sodu.⁸⁵¹ Arī Latvijā personām neliecināšanas un vainas neatzīšanas gadījumā tiek piemērotas negatīvas tiesiskas sekas, par ko liecina gan Pētījums⁸⁵², gan prakses materiāli.⁸⁵³

Būtisks nosacījums, lai nodrošinātu, ka neliecināšanas gadījumā netiek piemērotas negatīvas sekas, ir stingri ievērot piespiedu līdzekļu piemērošanas pamatu un procesuālo kārtību.⁸⁵⁴ Nav pieļaujams, ka kā procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanas pamats tiek atzīts tiesību sevi neapsūdzēt izmantošana, proti, vērtējot to kā pretdarbību, pienākumu nepildīšanu vai kriminālprocesa traucēšanu. Lai minētais tiktu ievērots, KPL nosacījums, ka liecību nesniegšana nav vērtējama kā traucēšana noskaidrot patiesību lietā un izvairīšanās no pirmstiesas procesa, kas šobrīd ir attiecināts vienīgi uz aizdomās turēto un apsūdzēto (KPL 66.p. trešā d., 70.p. trešā d.), būtu nosakāms arī attiecībā uz personu, pret kuru uzsākts kriminālprocess un aizturēto.

Kā nākamais jautājums ir jāaplūko aizliegums piemērot smagāku sodu tiesību neliecināt izmantošanas gadījumā. Lai gan tiesiskais regulējums tieši nenosaka iespēju personai piemērot

⁸⁵⁰ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 29.novembris, Nr.48.

⁸⁵¹ Itālijā praksē personas klusēšana var tikt ņemta vērā, piemērojot pirmstiesas apcietinājumu, kā arī tiesai pieņemot spriedumu. Bieži vien lēmumos kā pirmstiesas apcietinājuma piemērošanas iemesls tiek norādīts, ka personas klusēšana liecina, ka viņa neapzinās izdarītā ļaunumu u.tml. Arī tiesa var spriedumā kā vienu no pamatojumiem norādīt personas klusēšanu, ja personas vainu apstiprina citi pierādījumi lietā. Līdzīgi arī Ungārijā un Beļģijā praksē atteikšanās liecināt var ietekmēt lēmumus par pirmstiesas apcietinājuma piemērošanu, kā arī personām, kuras atzīst vainu, tiesa piemēro mazāku sodu. Polijā viena no problēmām ir pirmstiesas aizturēšana, pamatojoties uz apstākli, ka persona nav atzinusi vainu. Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. *Effective Criminal Defence in Europe*. Antwerp: Intersentia, 2010, p.86, 349, 405, 459.

⁸⁵² Pētījumā 74% no aptaujātajām personām, kuras vainu neatzina, norāda, ka tas izraisīja viņām nelabvēlīgas sekas, no kurām 42% norāda, ka vainas neatzīšanas rezultātā viņām tika piemērots apcietinājums vai cits drošības līdzeklis, 78% norāda, ka tika piemērots bargāks sods (Pielikums Nr.1. grafiks 1.39., 1.40.). Arī 74% no aptaujātajiem aizstāvjiem norāda, ka praksē, ja aizstāvamā persona nesadarbojas ar procesa virzītāju vai atsakās sniegt liecības, viņai tiek piemērots drošības līdzeklis, piemēram, apcietinājums, 43% no aizstāvjiem norāda, ka personām šādā gadījumā tiek piemērots bargāks sods (Pielikums Nr.3. grafiks 3.19.).

⁸⁵³ Piemēram, liecību nesniegšana vai vainas neatzīšana atsevišķos gadījumos tiek vērtēta kā pretdarbība kriminālprocesa mērķa sasniegšanai, pamatojot apcietinājuma piemērošanas nepieciešamību. Sk. Krimināllietas Nr.11095271709 materiālu analīzi. Judins A., Kronberga I. *Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā*. 2011., 39.lpp. Pieejams: http://www.providus.lv/upload_file/Publikacijas/Kriminalt/Apcietinajums%20Latvijas%20kriminalprocesa.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).

⁸⁵⁴ Vispārējais procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanas pamats ir noteikts KPL 241. pantā. Tā pirmā daļa nosaka: "Procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas pamats ir personas pretdarbība kriminālprocesa mērķa sasniegšanai konkrētājā procesā vai atsevišķas procesuālās darbības veikšanai, savu procesuālo pienākumu nepildīšana vai nepienācīga pildīšana." Minētā panta otrā daļa nosaka: "Drošības līdzekli kā procesuālo piespiedu līdzekli piemēro aizdomās turētajam vai apsūdzētajam, ja ir pamats uzskatīt, ka attiecīgā persona turpinās noziedzīgas darbības, traucēs pirmstiesas kriminālprocesu vai tiesu vai izvairīsies no šā procesa vai tiesas." Piespiedu līdzekļu piemērošanas procesuālā kārtība ir noteikta KPL 14. un 15. nodaļā.

smagāku sodu gadījumā, ja tā nav sniegusi liecības, tajā pašā laikā gan liecību sniegšana, gan vainas atzīšana var tikt vērtēta kā atbildību mīkstinošs apstāklis, kas tiek ņemts vērā, nosakot sodu.⁸⁵⁵ Kā atbildību mīkstinoši apstākļi KL 47. panta pirmās d. 1. un 3. punktā ir norādīti šādi apstākļi:

1) noziedzīgā nodarījuma izdarītājs pieteicies par vainīgu, vaļširdīgi atzinies un nožēlojis izdarīto;

2) vainīgais aktīvi veicinājis noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu (KL 47.p. pirmās d. 1. un 3. punkts).

Attiecībā uz pirmo gadījumu Augstākā tiesa ir atzinusi, ka šo atbildību mīkstinošo apstākli veido visu triju likumā norādīto darbību kopums, proti, ir jākonstatē: 1) ka noziedzīgā nodarījuma izdarītājs pieteicies par vainīgu; 2) ka viņš ir vaļširdīgi atzinies; 3) ka viņš ir nožēlojis izdarīto.⁸⁵⁶ Tajā pašā laikā tiesu praksē minētā norma nereti tiek piemērota nepareizi. Kā atbildību mīkstinošs apstāklis saskaņā ar minēto normu tiek vērtēta, piemēram, vienīgi faktisko darbību atzīšana un nožēlošana, ja persona neatzīst noziedzīga nodarījuma juridisko kvalifikāciju,⁸⁵⁷ vai arī daļēja vainas atzīšana un izdarītā nožēlošana.⁸⁵⁸ Šāda minētās normas interpretācija netieši piespiež personas atzīt vainu. Arī otrā no norādītajiem atbildību mīkstinošajiem apstākļiem, proti, ka vainīgais aktīvi veicinājis noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu, nepareiza piemērošana praksē, piespiež personas sniegt liecības. Tiesu praksē ir atrodami spriedumi, kuros liecību sniegšana tiek vērtēta kā atbildību mīkstinošs apstāklis.⁸⁵⁹ Tāpēc ir atbalstāms tiesību zinātnē izteiktais priekšlikums pārskatīt minēto atbildību mīkstinošo apstākli, konkretizējot, kādas darbības ir vērtējamas kā aktīva noziedzīga nodarījuma atklāšanas un izmeklēšanas veicināšana.⁸⁶⁰ Jānorāda, ka KL 47. panta otrā daļa piešķir tiesai tiesības, nosakot sodu, atzīt par atbildību mīkstinošiem arī citus apstākļus, kuri KL nav paredzēti. Tiesu praksē pastāv gadījumi, kad kā atbildību mīkstinošs apstāklis saskaņā ar minēto pantu tiek vērtēta gan daļēja vainas atzīšana⁸⁶¹, gan piekrišana sadarboties, izvēloties vienkāršotās kriminālprocesa formas.⁸⁶² Tomēr minētā norma nav interpretējama tādējādi, ka tā ietver liecību sniegšanu vai vainas atzīšanu.

⁸⁵⁵ KL 49. pants nosaka: “Ja tiesa, ievērojot vairākus vainīgā atbildību mīkstinošos apstākļus un vainīgā personību, atzīst par nepieciešamu noteikt viņam sodu, kas ir zemāks par minimālo robežu, kāda par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu paredzēta likumā, vai atzīst par nepieciešamu noteikt citu, vieglāka soda veidu, tā var sodu attiecīgi mīkstināt, spriedumā obligāti norādot šāda nolēmuma motīvus.”

⁸⁵⁶ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 18. janvāra lēmumā lietā Nr. SKK-35/2007 (Krimināllietā Nr.1091052903) Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/departament2/hronologiskaseciba/2007/> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁸⁵⁷ Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2007. gada 10. maija spriedums lietā Nr. PAK-142. Sk. Prozumenta A. Atbildību mīkstinošie apstākļi. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2010.12.janvāris, Nr.2.

⁸⁵⁸ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija 2007. gada 25. jūnija spriedumā lietā K04-46-07/12. Sk. turpat.

⁸⁵⁹ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007. gada 20. marta spriedums lietā Nr. K04-36-07/8. Sk. turpat.

⁸⁶⁰ Sk. Prozumenta A. Atbildību mīkstinošie apstākļi. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2010.12.janvāris, Nr.2.

⁸⁶¹ Latgales Apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2006. gada 2. februāra spriedums lietā Nr. KA03-11/06. Sk. turpat.

⁸⁶² Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007. gada 11. decembra spriedums lietā K04-33-07/12. Sk. Prozumenta A. Atbildību mīkstinošie apstākļi. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2010.12.janvāris, Nr.2.

Secināms, ka, lai personas netiktu prettiesiski psiholoģiski piespiestas sniegt liecības un atzīt vainu, praksē būtu novēršami gadījumi, kad personām liecību nesniegšanas gadījumā tiek nepamatoti noteikti procesuālie piespiedu līdzekļi, jo īpaši apcietinājums, neievērojot to piemērošanas pamatu un procesuālo kārtību. Tāpat būtu jānovērš tiesu praksē sastopamie gadījumi, kad liecību sniegšanu un vainas atzīšana tiek novērtēta nepareizi kā atbildību mīkstināšu apstākļi, jo tie var radīt uzskatu citām personām, ka gadījumā, ja viņas izmantos tiesības neliecināt, viņām tiks noteikts daudz bargāks sods.

c) Aizliegums izdarīt nelabvēlīgus secinājumus

Vēl viens prettiesisks psiholoģiskas piespiešanas veids ir iespēja izdarīt nelabvēlīgus secinājumus no apstākļa, ka persona neliecina. Tiesību doktrīnā tiek pamatoti norādīts: „*Lai gan no apsūdzētā klusēšanas fakta tiesnesis nedrīkst izdarīt viņam nelabvēlīgus secinājumus, apsūdzētā šaubas par to, ka šādi secinājumi apzināti vai neapzināti tiks izdarīti, rada psiholoģisku spiedienu un liek viņam atbildēt uz jautājumiem.*”⁸⁶³ Tāpēc nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana gadījumā, ja persona nesniedz liecības, ir viens no tiesību sevi neapsūdzēt ierobežojumiem, kas nav pieļaujams.

Vairumā valstu nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana tiesiskajā regulējumā nav paredzēta. Plašas diskusijas un kritiku ir izraisījis Anglijā salīdzinoši nesen - 1994. gadā - pieņemtais Krimināltiesas un sabiedriskās kārtības akts⁸⁶⁴ (*Criminal Justice and Public Order Act* – angļu v.), kas pieļauj šādu secinājumu izdarīšanu.⁸⁶⁵ Lai varētu piemērot tajā ietvertos noteikumus, kas nosaka nelabvēlīgu secinājumu izdarīšanu, ir jāievēro nosacījums, ka persona nevar tikt notiesāta vienīgi pamatojoties uz šādiem secinājumiem un ir jābūt citiem ticamiem pierādījumiem, kas ir pietiekami, lai pastāvētu t.s. pirmsšķietama (*prima facie*) lieta. Atļauts ir izdarīt vienīgi “veselajam saprātam” atbilstošus secinājumus, kas balstās uz pārliecību, ka persona nevar apstrīdēt tās vainu apstiprinošos pierādījumus.⁸⁶⁶ Lai gan minētos noteikumus nevar piemērot patvaļīgi, tomēr tie rada būtisku spiedienu sniegt liecības un to piemērošanas rezultātā pastāv risks, ka nevainīgas personas var tikt

⁸⁶³ Comparative Criminal Procedure. Hatchard J., Huber B, Vogler. R. (ed. by) London: British Institute of International and Comparative Law, 1996, p. 32,33.

⁸⁶⁴ Criminal Justice and Public Order Act. (1994.) Pieejams: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1994/33/contents> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁸⁶⁵ Krimināltiesas un sabiedriskās kārtības akts piešķir tiesai tiesības izdarīt nelabvēlīgus secinājumus par apsūdzētā vainu no personas iepriekšējās klusēšanas, ja apsūdzētais norāda jaunus faktus un ja būtu saprātīgi sagaidāms, ka šie fakti būtu iepriekš atklāti policijai pratināšanas laikā. Tāpat šādi secinājumi var tikt izdarīti, ja persona, kas ir arestēta, atsakās sniegt informāciju par priekšmetiem, vielām vai zīmēm, kas pie viņas tiek atrastas, vai par savu klātbūtni noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vietā. Tiesnesis un zvērināto tiesa var arī izdarīt secinājumus, kas šķiet atbilstoši, ja apsūdzētais iztiesāšanas laikā atsakās sniegt pierādījumus vai bez svarīga iemesla atsakās atbildēt uz uzdotajiem jautājumiem, ja tie nav saistīti ar apsūdzētā vainu. Sk. Section 34-39, Criminal Justice and Public Order Act. (1994.) Pieejams: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1994/33/contents> (aplūkots 2013.12.maijā; Sīkāk Sk. Roberts P., Zuckerman A. Criminal Evidence. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010, p.570-577.; Phipson on Evidence. Malek H. M., Hollander C., David Day D. etc. 17th ed. UK: Sweet & Maxwell Ltd, 2010, p.1183-1201.

⁸⁶⁶ Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. Effective Criminal Defence in Europe. Antwerp: Intersentia, 2010, p.139.; Milovanovich Z. Privilege against Self-Incrimination: a Comparative Perspective. In Fields, C. B., Moore Jr. R.H. Comparative and International Criminal Justice: Traditional and Nontraditional Systems of Law and Control. 2nd ed. Long Grove, IL: Waveland Press, 2005, p.381.

atzītas par vainīgām noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Eiropas Krimināllietu advokātu asociācija norāda, ka tie pārkāpj cilvēka cieņu un ir antikonstitucionāli.⁸⁶⁷ Tiem ir veltīta barga kritika arī no tiesību zinātnieku puses.⁸⁶⁸ Tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka lai gan to ieviešanas rezultātā ir vairāk personas, kas atsakās no tiesībām nesniegt liecības, tomēr vainas atzīšanas, kā arī notiesāšanas skaits nav palielinājies, tāpēc tie ir bezjēdzīgi vājinājuši tiesības sevi neapsūdzēt.⁸⁶⁹

Jānorāda, ka, līdzīgi kā Anglijā, arī Kanādā no personas klusēšanas tiesa var izdarīt nelabvēlīgus secinājumus par personas vainu.⁸⁷⁰ Turklāt policijai nav pienākums informēt apsūdzēto par tiesībām nesniegt liecības, kā arī par minēto tiesību izmantošanas sekām.⁸⁷¹ Tiesu praksē, vērtējot visus lietas apstākļus kopumā, tiek rūpīgi izvērtēts, vai patiesības atklāšanas intereses attaisno tiesību sevi neapsūdzēt ierobežojumus.⁸⁷²

Kā tika atklāts iepriekš, nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana ir plaši apstrīdēta ECT, tomēr ECT tos ir atzinusi par pieļaujamiem.⁸⁷³ ECT, izvērtējot, vai nelabvēlīgi secinājumi konkrētā gadījumā nepārkāpj personas tiesības sevi neapsūdzēt, piemēro līdzīgu pieeju kā Kanādas praksē. Tomēr šādi secinājumi nav atzīstami par pieļaujamiem, jo to rezultātā pastāv augsts risks, ka nevainīgas personas var tikt atzītas par vainīgām.

Vairumā valstu nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana no apstākļa, ka persona neliecina, tiek atzīta par prettiesisku. Jau pieminētajā ASV lietā *Miranda pret Arizonu* augstākā tiesa atzina, ka apstākļi, ka apsūdzētais ir izmantojis privilēģiju sevi neapsūdzēt, nevar tikt izmantots pret viņu tiesā.⁸⁷⁴ Arī Polijas Augstākā tiesa ir atzinusi, ka apstākļi, ka apsūdzētais izmanto savas tiesības klusēt, nevar tikt vērtēts kā apsūdzošs pierādījums. Tāpēc minēto tiesību izmantošana nevar ietekmēt

⁸⁶⁷ Statement of the European Criminal Bar Association (ECBA) on the Greenpaper Presumption of Innocence of 26 April 2006. Pieejams: http://www.ecba.org/content/index.php?option=com_content&view=article&id=525:presumption-of-innocence&catid=90:publications&Itemid=119 (aplūkots 2013.12.maijā).

⁸⁶⁸ Sīkāk Sk. Easton S. The case for the right to silence, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998.

⁸⁶⁹ Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.66.; Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. Effective Criminal Defence in Europe. Antwerp: Intersentia, 2010, p.140.

⁸⁷⁰ Milovanovich Z. Privilege against Self-Incrimination: a Comparative Perspective. In Fields, C. B., Moore Jr. R.H. Comparative and International Criminal Justice: Traditional and Nontraditional Systems of Law and Control. 2nd ed. Long Grove, IL: Waveland Press, 2005, p.384.

⁸⁷¹ Milovanovich Z. Privilege against Self-Incrimination: a Comparative Perspective. In Fields, C. B., Moore Jr. R.H. Comparative and International Criminal Justice: Traditional and Nontraditional Systems of Law and Control. 2nd ed. Long Grove, IL: Waveland Press, 2005, p. 383.

⁸⁷² Clayton R., Tomlinson H. Fair Trial Rights. New York: Oxford University Press, 2006, p.160. Choo A., Compelling the Provision of Information: The Privilege Against Self-Incrimination as a Human Right, 2010, September 13, Warwick School of Law Research Paper No.2010/20, p.10. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=1676137> (aplūkots 2013.12.maijā); Jackson J. Re-Conceptualizing the Right of Silence as an Effective Fair Trial Standard. International and Comparative Law Quarterly, 2009, Vol.58, Issue 04, p.845.

⁸⁷³ Sk. 2.2.1. nodaļu; Sk. arī Human Rights in the Investigation and Prosecution of Crime. Colvin M. and Cooper J. (ed. by) Oxford; New York: Oxford University Press, 2009., Chapter 14.; White R. C. A., Ovey C. Jacobs, White & Ovey: The European Convention on Human Rights. 5th edition. Oxford: Oxford University Press, 2010, p.281-289.

⁸⁷⁴ ASV Augstākās tiesas spriedums lietā: Nr. 759. *Miranda v. Arizona*, 384 US 436 (1966). Pieejams: http://www.wadsworth.com/criminaljustice_d/templates/student_resources/0534616232_gaines/landmark/ch06.html (aplūkots 2013.12.maijā).

piespriesto sodu. Tas attiecas arī uz gadījumiem, kad apsūdzētais ir sniedzis nepatiesas liecības.⁸⁷⁵ Nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana par personas vainu ir aizliegta arī Vācijā.⁸⁷⁶ Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa (*Bundesverfassungsgericht* – vācu v.) 1995. gadā atzina, ka apsūdzētā tiesības klusēt, kas ir atvasinātas no cilvēka cieņas, būtu ilūzija, ja apsūdzētajam būtu jābaidās, ka viņa klusēšana vēlāk, vērtējot pierādījumus, var tikt izmantota pret viņu. Klusēšanas izmantošana, lai pierādītu personas vainu, ir nepieļaujama apsūdzētā garīga piespiešana sniegt pierādījumus.⁸⁷⁷ Ja apsūdzētais nesniedz liecības, no šī apstākļa nevar tikt izdarīti ne apsūdzoši, ne attaisnojoši secinājumi. Apsūdzētajam nevar prasīt atklāt liecību nesniegšanas iemeslus. Arī gadījumā, ja apsūdzētais tiesā sniedz attaisnojošu izskaidrojumu, kuru nav norādījis izmeklēšanā, tas nevar tikt vērtēts kā apsūdzošs apstāklis. Apsūdzētā pilnīga atteikšanās sniegt liecības nevar tikt izmantota kā pierādījums. Tomēr atsevišķās situācijās tie ir pieļaujami. Ja apsūdzētais izmanto tiesības neliecināt daļēji, t.i., liecina par atsevišķiem apsūdzības aspektiem, bet neatbild uz citiem jautājumiem vai nenorāda konkrētus faktiskus apstākļus, piemēram, viņš izvirza alibi, bet nenorāda personas vārdu, no minētā apstākļa var tikt izdarīti secinājumi, izvērtējot lietā esošos pierādījumus.⁸⁷⁸ Atšķirībā no apsūdzētā, gadījumā, ja liecinieks atsakās sniegt liecības, no tā var tikt izdarīti secinājumi un viņš par to ir jāinformē.⁸⁷⁹

KPL nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana nav atļauta. Tomēr Pētījums liecina, ka praksē nav izslēgtas situācijas, kad liecību nesniegšana var tikt vērtēta kā pierādījums, kas pamato personas vainu.⁸⁸⁰ Latvijas kriminālprocesa tiesību zinātnē tiek norādīts, ka nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana gadījumā, ja persona nesniedz liecības, atsevišķos gadījumos būtu pieļaujama. Piemēram, *A. Liede* norāda, ka apzināti nepatiesu citu personu aprunai ir apsūdzētā vainas netiešā pierādījuma nozīme.⁸⁸¹ Savukārt *K. Strada-Rozenberga* norāda, ka tiesības sevi neapsūdzēt nebūtu attiecināmas uz tiesībām melot un apzināti melīgu liecību vajadzētu vērtēt kā netiešo pierādījumu, t.i., tā būtu izmantojama, lai pierādītu saistītos faktus.⁸⁸² Šāds viedoklis nav pamatots. Iepriekš darbā tika atklāts, ka personas tiesības neliecināt ietver tiesības melot, tāpēc arī gadījumā, ja persona melo, šo apstākli nav

⁸⁷⁵ Decision of the Supreme Court 4 November 1977 (V KR 176/177, OSNKV 1/1987, item 7). Citēts: Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. *Effective Criminal Defence in Europe*. Antwerp: Intersentia, 2010, p.459.

⁸⁷⁶ *Wrongful Conviction: International Perspectives on Miscarriages of Justice*. Huff C. R., Killias M. (ed. by). USA, Philadelphia: Temple University Press, 2008, p.218.

⁸⁷⁷ Statement of the European Criminal Bar Association (ECBA) on the Greenpaper Presumption of Innocence of 26 April, 2006. Pieejams: http://www.ecba.org/content/index.php?option=com_content&view=article&id=525:presumption-of-innocence&catid=90:publications&Itemid=119 (aplūkots 2013.12.maijā).

⁸⁷⁸ Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. *Effective Criminal Defence in Europe*. Antwerp: Intersentia, 2010, p. 288-289.

⁸⁷⁹ *Criminal Procedure in Europe*. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.338.

⁸⁸⁰ Lai gan lielākā daļa – 91% - no aptaujātajiem procesa virzītāji norāda, ka praksē personas klusēšana netiek vērtēta kā pierādījums, kas pamato vainu, 7% norāda, ka šādi gadījumi praksē pastāv (Pielikums Nr.2. grafiks 2.17.).

⁸⁸¹ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 357.lpp.

⁸⁸² Strada – Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 198.-199.lpp.

pieļaujams vērtēt kā pierādījumu lietā. Lai nepieļautu taisnīguma kļūdu, ir stingri jāievēro nosacījumi, ka persona nevar tikt notiesāta vienīgi pamatojoties uz šādiem secinājumiem un ir jābūt citiem ticamiem pierādījumiem, kas pierāda personas vainu. Nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana no apstākļa, ka persona izmanto tiesības neliecināt, ir prettiesiska piespiešanas metode, kas rada augstu risku, ka nevainīga persona tiks nepamatoti atzīta par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.

Secināms, ka tiesības sevi neapsūdzēt ietver aizliegumu prettiesiski piespiest personu liecināt, kas var izpausties trijos veidos. Pirmkārt, prettiesiska piespiešana ir gadījumā, ja iegūstot liecības, tiek pielietotas prettiesiskas metodes. Pētījums liecina, ka praksē tiek pielietotas tādas aizliegtas prettiesiskas piespiešanas metodes kā psiholoģiska vardarbība, retāk fiziska vardarbība, draudi piemērot smagāku sodu vai drošības līdzekli. Viena no biežāk piemērotajām prettiesiskajām metodēm ir maldināšana par pierādījumiem lietā. KPL 139. panta trešās daļas pirmajā teikumā, kas nosaka kādas metodes ir aizliegts pielietot izmeklēšanas darbībās, būtu jālieto nevis jēdziens “meli”, bet gan jēdziens “maldināšana”, ņemot vērā, ka tas precīzāk atspoguļo šīs metodes izpausmi praksē, turklāt tas tiek lietots tiesību doktrīnā un ārvalstu tiesiskajā regulējumā. Maldināšana būtu jānosaka arī kā prettiesiska metode, kuras piemērošanas rezultātā iegūtie pierādījumi ir atzīstami par absolūti nepieļaujamiem, papildinot KPL 130. panta otrās daļas 1. punktu. Tāpat praksē personām bieži tiek doti prettiesiski solījumi, kas arī būtu ietverami abās minētajās normās.

Otrkārt, persona tiek prettiesiski psiholoģiski piespiesta sniegt liecības, ja pastāv iespēja, ka viņai tiks piemērotas nelabvēlīgas sekas tad, ja tā izmantos tiesības neliecināt. Gan ārvalstu, gan Latvijas praksē pamatojoties uz apstākli, ka persona nesniedz liecības un neatzīst vainu, viņai var tikt piemēroti procesuālie piespiedu līdzekļi, piemēram, apcietinājums, kā arī noteikts bargāks sods. Lai personas netiktu prettiesiski piespiestas sniegt liecības, praksē būtu novēršami gadījumi, kad personām liecību nesniegšanas gadījumā tiek nepamatoti piemēroti procesuālie piespiedu līdzekļi, jo īpaši apcietinājums, neievērojot to piemērošanas pamatu un procesuālo kārtību. KPL nosacījums, ka liecību nesniegšana nav vērtējama kā traucēšana noskaidrot patiesību lietā un izvairīšanās no pirmstiesas procesa, kas šobrīd ir attiecināts vienīgi uz aizdomās turēto un apsūdzēto (KPL 66.p. trešā d., 70.p. trešā d.), būtu nosakāmas arī attiecībā uz personu, pret kuru uzsākts kriminālprocess un aizturēto. Būtu jāpilnveido tiesu prakse attiecībā uz liecību sniegšanas un vainas atzīšanas kā atbildību mīkstinoša apstākļa novērtēšanu, nosakot sodu.

Treškārt, kā prettiesiska piespiešana ir jāatzīst nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana no apstākļa, ka persona izmanto tiesības neliecināt, jo tādējādi pastāv augsts risks, ka nevainīga persona tiks nepamatoti atzīta par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.

4.3.2. Tiesības neatzīt vainu

Viens no būtiskākajiem tiesību sevi neapsūdzēt elementiem, kas ir atzīts gan starptautiskajās, gan ārvalstu tiesību sistēmās ir tiesības neatzīt vainu.⁸⁸³ Nodaļā vispirms tiks vispārīgi aplūkots, kāda ir vainas atzīšanas nozīme kriminālprocesā, kā arī noskaidrots vainas atzīšanas jēdziens. Autore atklās, ka, lai tiktu ievērots tiesību sevi neapsūdzēt priekšnosacījums, ka vainas atzīšanai ir jābūt skaidrai un nepārprotamai, ir nepieciešams pareizi noteikt tās veidu - vai vainas atzīšana ir pilnīga vai daļēja. Tiesību sevi neapsūdzēt mērķis nodrošināt nevainīgu personu aizsardzību var tikt būtiski pārkāpts, ja vainas atzīšanai kā pierādījumam tiek piešķirta augstāka nozīme nekā citiem pierādījumiem. Tāpēc otrais jautājums, kas tiks analizēts, ir aizliegums vainas atzīšanu izmantot kā vienīgo vai galveno pierādījumu lietā.

Aplūkojot tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumu, tika atklāts, ka vainas atzīšana ir viens no galvenajiem iemesliem, kā rezultātā nevainīgas personas var tikt atzītas par vainīgām noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Tāpat tika atklāts, ka Latvijas praksē personas mēdz nepatiesi atzīt vainu gan brīvprātīgi, gan piespiešanas rezultātā.⁸⁸⁴ Tāpēc ir svarīgi tiesiski piemērot vainas atzīšanas institūtu, ievērojot visus iepriekš atklātos tiesību sevi neapsūdzēt priekšnosacījumus. Proti, vainas atzīšana var tikt uzskatīta par tiesisku, ja tā ir izteikta: 1) apzinoties tās nozīmi un sekas; 2) skaidri un nepārprotami; 3) brīvprātīgi. Pēdējais no priekšnosacījumiem tika aplūkots, izvērtējot aizliegumu izmantot piespiešanas metodes, lai panāktu liecību sniegšanu, savukārt pirmais priekšnosacījums tiks izvērtēts darba turpinājumā, izvērtējot tiesības uz informāciju. Šajā nodaļā galvenā uzmanība ir veltīta priekšnosacījumam, ka vainas atzīšanai ir jābūt skaidrai un nepārprotamai.

4.3.2.1. Vainas atzīšanas jēdziens un izpratne

Vainas atzīšana ir viens no svarīgākajiem institūtiem kriminālprocesā. Pirmkārt, vainas atzīšana ir viens no pierādījumu veidiem. Vainas atzīšanai ir būtiska nozīme, lai atklātu noziedzīgu nodarījumu, jo gadījumā, ja persona atzīst vainu, procesa virzītājam ir daudz vieglāk to pierādīt. Lai gan arvien lielāku nozīmi pierādīšanā iegūst citi pierādījumi, piemēram, lietiskie pierādījumi, tomēr šādi pierādījumi konkrētajā lietā var nebūt, kā arī praksē amatpersonas, kuras veic procesu, var nepamatoti neveikt visas nepieciešamās izmeklēšanas darbības, lai tos iegūtu. Dažkārt citu pierādījumu, piemēram, DNS testa rezultātu, iegūšana ir ierobežota, ņemot vērā to izmaksas. Minētais liecina, ka arī mūsdienās vainas atzīšanai kā pierādījumam ir būtiska nozīme.

Piemērojot vainas atzīšanu kā pierādījumu, ir būtiski ievērot KPL 128. panta trešo daļu, kas nosaka: “*Nevienam no pierādījumiem nav iepriekš noteikta augstāka ticamības pakāpe nekā pārējiem pierādījumiem.*” Minētais nosacījums paredz, ka vainas atzīšanu nav pieļaujams vērtēt kā

⁸⁸³ Sk. darba 1. un 2. nodaļu.

⁸⁸⁴ Sk. darba 3.1.1. nodaļu; Pielikuma Nr.1. grafiku 1.30.; Pielikuma Nr.2. grafiku 2.7.; Pielikuma Nr.3. grafiku 3.10.

“pierādījumu karalieni”, bet gan tikai kā vienu no pierādījumiem, kas jāvērtē kopsakarā ar citiem pierādījumiem.⁸⁸⁵ Minētā nosacījuma ievērošana tiks izvērtēta atsevišķi, cita starpā vērojot uzmanību uz praksē pastāvošo tendenci vainas atzīšanai piešķirt lielāku nozīmi nekā citiem pierādījumiem.

Otrkārt, vainas atzīšana ir ne tikai viens no pierādījumiem, bet tai ir arī būtiska loma, piemērojot vienkāršotās kriminālprocesa formas, kas neietver lietas izskatīšanu tiesā vai pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē. Minēto procesa formu piemērošanas gadījumā, persona atsakās no tiesībām, kas ietvertas vispārējā taisnīgas tiesas principā. Tāpēc izšķiroša ir personas attieksme, kas var izpausties kā piekrišana attiecīgajam procesa veidam un vainas atzīšana. Tā kā vienkāršotās kriminālprocesa formas tiek piemērotas lielākajā vairumā kriminālprocesu, arī vainas atzīšanas institūta nozīme arvien palielinās.⁸⁸⁶ Ņemot vērā vienkāršoto kriminālprocesa formu arvien pieaugušo nozīmi, tiesības nepiekrīst to piemērošanai ir jāatzīst kā atsevišķs tiesību sevi neapsūdzēt elements, kurš tiks izvērtēts darba turpinājumā.

Treškārt, kā jau tika atklāts, vainas atzīšana ir arī viens no kriminālatbildību mīkstinājošiem apstākļiem, kas gadījumā, ja pastāv vēl kāds mīkstinājošs apstāklis, var būt par pamatu vieglāka soda noteikšanai (KL 47.p. pirmās d. 1. punkts, 49.p.). Tāpat tā var tikt ņemta vērā, lai, kā sodu nosakot brīvības atņemšanu, piemērotu nosacītu notiesāšanu saskaņā ar KL 55. pantu. Kā jau minēts, šie apstākļi var psiholoģiski pamudināt personu atzīt vainu.

Iepriekš minētie apsvērumi liecina, ka vainas atzīšanas institūtam ir nozīmīga loma kriminālprocesā un tas nedrīkst tikt piemērots patvaļīgi. Būtisks nosacījums, lai vainas atzīšana tiktu piemērota tiesiski, ir pareizi izprast vainas atzīšanas jēdzienu.

Vainas atzīšanas jēdziens ir jāskata kopsakarā ar vainas jēdziena izpratni kriminālprocesā. Vainas jēdziens kriminālprocesā atšķiras no tā izpratnes krimināltiesībās. Krimināltiesībās ar vainu saprot obligātu noziedzīga nodarījuma sastāva - subjektīvās puses - pazīmi, ar ko tiek apzīmēta personas attieksme pret noziedzīgā nodarījuma objektīvajām pazīmēm (nodarījumu, tā sekām un cēloņsakarību) nodoma vai neuzmanības formā.⁸⁸⁷ Savukārt kriminālprocesā vainas jēdzienam ir cita nozīme. Kriminālprocesuālā nozīmē ar vainu saprot spriedumu par konkrētas personas saistību ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu - vai persona ir izdarījusi attiecīgo noziedzīgo nodarījumu, aptverot kriminālprocesā pierādāmos apstākļus.⁸⁸⁸ Kriminālprocesā uzsvars tiek likts uz vainas pierādīšanu, kas ietver pienākumu pierādīt noziedzīga nodarījuma sastāva – subjektīvās un objektīvās puses - esamību vai neesamību, kā arī citus kriminālprocesā pierādāmos apstākļus - KL paredzētos apstākļus,

⁸⁸⁵ Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 237.lpp.

⁸⁸⁶ Par vainas atzīšanu kā vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanas priekšnosacījumu sk. darba 4.3.3. nodaļā.

⁸⁸⁷ Liholaja V. Noziedzīga nodarījuma kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 53.lpp.

⁸⁸⁸ Beļska A. Stingri noteiktās atbildības institūts krimināltiesībās. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2010.15.jūnijs, Nr.24.; Sk. arī Krauss D., Pastile K. Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 77.lpp.

kuriem ir nozīme konkrēto tiesisko attiecību taisnīgā noregulējumā, piemēram, izvērtējot, vai nepastāv apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību (KPL 124. p. otrā d.). KL 1. pants nosaka, ka pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Persona nav atzīstama par vainīgu, ja to nevar saukt pie kriminālatbildības, lai gan var būt pierādīta personas vaina kā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme.

Ņemot vērā, ka vainas atzīšana ir kriminālprocesa institūts, “[v]aina nav jāsaprot tikai kā noziedzīgā nodarījuma subjektīvās puses elementa atzīšana, bet gan plašāk – persona atzīst visus apstākļus, uz kuru pamata viņa saucama pie kriminālatbildības. [...] Vaina [...] aptver divus būtiskus un savstarpēji saistītus momentus: - gan faktiskās darbības, - gan to juridisko kvalifikāciju.”⁸⁸⁹ Tātad vainas atzīšana nozīmē gan faktisko darbību, kas uzskatāmas par inkriminētā noziedzīgā nodarījuma pierādāmajiem apstākļiem, atzīšanu, gan to juridiskās kvalifikācijas atzīšanu.

Aplūkojot Starptautiskās krimināltiesas tiesisko regulējumu, tika atklāts, ka vainas atzīšanai ir jābūt tādai, kas atklāj visus būtiskos faktus, kas nepieciešami, lai pierādītu noziegumu, uz kuru tas attiecas (Romans Statūtu 65.p. otrā d.).⁸⁹⁰ Šāda vainas atzīšanas izpratne ir piemērojama arī Latvijā. Tikai gadījumā, kad faktiskās darbības, kuras persona atzīst, pilnībā atbilst inkriminētā noziedzīgā nodarījuma juridiskajai kvalifikācijai, kā arī persona pilnībā piekrīt šai juridiskajai kvalifikācijai, ir uzskatāms, ka persona vainu atzīst pilnībā. Savukārt gadījumā, ja persona neatzīst visus faktus vai arī iebilst pret kādu no faktiem, kas ir atzīstami par inkriminētā noziedzīgā nodarījuma pierādāmajiem apstākļiem, vai arī nepiekrīt to juridiskajai kvalifikācijai, ir uzskatāms, ka persona vainu atzīst tikai daļēji. Piemēram, daļēja vainas atzīšana būs gadījumā, kad persona, lai gan atzīst faktiskās darbības, tomēr norāda uz kādu kriminālatbildību izslēdzošu apstākli, līdzdalības veida neatbilstību u.tml. Vainas atzīšana ir uzskatāma par skaidru un nepārprotamu tikai gadījumā, ja persona atzīst visus inkriminētā noziedzīgā nodarījuma pierādāmos apstākļus.

Lai tiktu ievērots priekšnosacījums, ka vainas atzīšanai ir jābūt skaidrai jeb nepārprotamai, būtiski ir noskaidrot vainas atzīšanas veidu un saturu. No personas, kura atzīst vainu, tiek sagaidīts, ka viņa sniegs arī liecības par noziedzīga nodarījuma izdarīšanas motīviem un noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļiem. Ja persona, atzīstot vainu, nesniedz liecības par noziedzīga nodarījuma faktiskajiem apstākļiem, sniedz pretrunīgas liecības vai tās neapstiprina citi pierādījumi, vainas atzīšana ir vērtējama kritiski. Vainas atzīšana ir vērtējama kritiski arī gadījumā, ja persona procesa laikā maina savu pozīciju, piemēram, pirmstiesas procesā vainu pilnībā noliedz, bet lietas iztiesāšanas laikā vainu atzīst.

Vērtējot vainas atzīšanas veidu, ir jāņem vērā personas sniegto liecību saturs. Nav pieļaujama situācija, kad netiek ņemti vērā personas iebildumi, ka pastāv kāds kriminālatbildību

⁸⁸⁹ Tiesu prakse tiesvedībā par pirmstiesas procesā slēgtu vienošanos. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. 2005, 27.lpp. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2005/> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁸⁹⁰ Sk. darba 2.1.2. nodaļu.

izslēdzošs apstākļi, piemēram, paš aizsardzība, vai citi apstākļi, kuri var ietekmēt noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju. Tieši no personas liecībām, kas atklāj noziedzīga nodarījuma izdarīšanas faktiskos apstākļus, var precīzi noskaidrot personas attieksmi pret noziedzīga nodarījuma faktiskajiem apstākļiem un to juridisko kvalifikāciju, kas liecina, vai persona atzīst vainu pilnīgi vai daļēji.

Pētījums liecina, ka praksē gadījumā, ja persona atzīst vainu, viņai ne vienmēr tiek uzdoti jautājumi, lai pārlicinātos, vai tā ir patiesa un pilnīga.⁸⁹¹ Tas, ka ne vienmēr tiek pārbaudīta liecību ticamība un veids, rada risku, ka nevainīga persona vainas atzīšanas gadījumā var tikt nepatiesi atzīta par vainīgu. Lai netiktu pieļautas taisnīguma kļūdas, vienmēr ir jāpatur prātā iespēja, ka persona vainu var atzīt nepatiesi. Aplūkojot tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumu, tika atklāts, ka praksē ir gadījumi, kad nevainīgas personas nepatiesi atzīst vainu gan brīvprātīgi, gan piespiedšanas rezultātā.⁸⁹² Tāpēc būtiski ir ievērot vainas atzīšanas kā pierādījuma novērtēšanas nosacījumus, kas tiks aplūkots kā nākamais jautājums.

4.3.2.2. Aizliegums vērtēt vainas atzīšanu kā vienīgo vai galveno pierādījumu lietā

Novērtējot vainas atzīšanu kā pierādījumu lietā, ir nepieciešams ievērot no nevainīguma prezumpcijas principa izrietošo pienākumu pierādīt personas vainu atbilstoši pierādīšanas standartam "saprātīgu šaubu izslēgšana" un nosacījumu, ka vainas atzīšanu ir jāapstiprina citiem lietā esošajiem pierādījumiem. Kriminālprocesa tiesību zinātnieks profesors *Artūrs Liede* norāda, ka persona, atzīstot vainu inkriminētajā noziedzīgajā nodarījumā, "[...] sniedz savas vainas tiešo pierādījumu, kas novērtējams kopā ar citiem ticami noskaidrojamiem lietas apstākļiem".⁸⁹³ Zinātnieks secina: "Apsūdzētā atzīšanos tikai tad var uzskatīt par ticamu un izlietot kā pierādījumu, ja tā saskan ar visiem lietas apstākļiem, ir citu pierādījumu faktu apstiprināta."⁸⁹⁴ Arī Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta 2006. gada 20. jūnija spriedumā krimināllietā Nr. PAK-31 ir norādījusi, ka "[...] notiesājošu spriedumu var pamatot ar apsūdzētā vainas atzīšanu tikai tad, ja to apstiprina citu lietā savākto pierādījumu kopums [...]".⁸⁹⁵ Tātad gan tiesību doktrīnā, gan judikatūrā ir viennozīmīgi atzīts, ka vainas atzīšana ir tikai viens no pierādījumiem, ko var izmantot tikai gadījumā, ja to apstiprina citi pierādījumi lietā.

Gan ārvalstīs, gan Latvijā viena no problēmām ir tendence vērtēt vainas atzīšanu kā galveno, vai pat vienīgo pierādījumu lietā. Piemēram, Vācijā vainas atzīšana ir tikai viens no pierādījumiem

⁸⁹¹ Sk. Pielikuma Nr.3. grafiku 3.20.

⁸⁹² Sk. darba 3.1.1. nodaļu, kā arī Pielikuma Nr.1. grafiku 1.30; Pielikuma Nr.2. grafikus 2.6., 2.7., Pielikuma Nr.3. grafikus 3.9., 3.10.

⁸⁹³ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 354.lpp.

⁸⁹⁴ Turpat.

⁸⁹⁵ Tiesu prakse krimināllietās: notiesājoši spriedumi – atceltu attaisnojošu spriedumu vietā, attaisnojoši spriedumi – atceltu notiesājošu vietā, Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 43.lpp. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2007/atceltie%20spriedumi-2008.doc> (aplūkots 2013.12.maijā).

lietā, kas ir jāizvērtē tāpat kā citi pierādījumi, tajā pašā laikā praksē vainas atzīšana tiek atzīta par stipru pierādījumu, un nereti tiesa pieņem spriedumu vienīgi pamatojoties uz vainas atzīšanu, lai arī lietā nav citi pierādījumi.⁸⁹⁶ Arī Francijā vainas atzīšanai tiek piešķirta būtiskāka nozīme nekā citiem pierādījumiem. Turklāt vainas atzīšanu kā pierādījumu tiesa var brīvi izvērtēt, un nepastāv obligāts nosacījums, ka to ir jāapstiprina ar citiem neatkarīgiem pierādījumiem.⁸⁹⁷ Pētījums liecina, ka arī Latvijas praksē vainas atzīšana bieži vien ir pamats personas atzīšanai par vainīgu, ja nepastāv citi pierādījumi lietā. Nereti ir sastopami gadījumi, kad vainas atzīšana tiek vērtēta kā galvenais vai pat vienīgais pierādījums lietā.⁸⁹⁸ Ņemot vērā minētos apsvērumus, kā arī vainas atzīšanas pieaugošo nozīmi saistībā ar tendenci arvien vairāk piemērot vienkāršotās kriminālprocesa formas, kuru priekšnosacījums ir vainas atzīšana, KPL būtu jānosaka vainas atzīšana kā pierādījuma piemērošanas nosacījumi. Šādu priekšlikumu jau XX gadsimta otrajā pusē izteica A. Liede, un tas ir aktuāls arī mūsdienās.⁸⁹⁹ Jānorāda, ka vainas atzīšanas kā pierādījuma nozīme ir noteikta ārvalstu kriminālprocesa likumos. Piemēram, Krievijas KPK 77. panta otrā daļa nosaka, ka apsūdzētā vainas atzīšana var būt apsūdzības pamats vienīgi gadījumā, kad viņa vainu apstiprina citu lietā esošo pierādījumu kopums. Autore uzskata ka vainas atzīšanas kā pierādījuma piemērošanas nosacījumi līdzīgi būtu nosakāmi arī KPL. Tādējādi tiktu samazināti praksē sastopamie gadījumi, kad vainas atzīšana tiek vērtēta kā vienīgais vai galvenais pierādījums lietā.

Secināms, ka viens no būtiskākajiem tiesību sevi neapsūdzēt elementiem ir tiesības neatzīt vainu. Vainas atzīšana ietver gan faktisko darbību, kas uzskatāmas par inkriminētā noziedzīgā nodarījuma pierādāmajiem apstākļiem, atzīšanu, gan to juridiskās kvalifikācijas atzīšanu. Tikai gadījumā, kad faktiskās darbības, kuras persona atzīst, pilnībā atbilst inkriminētā noziedzīgā nodarījuma juridiskajai kvalifikācijai, kā arī persona pilnībā piekrīt šai juridiskajai kvalifikācijai, persona vainu atzīst pilnībā, proti, tā ir skaidra jeb nepārprotama. Savukārt, ja persona neatzīst visus faktus vai arī iebilst pret kādu no faktiem, kas ir atzīstami par inkriminētā noziedzīgā nodarījuma pierādāmiem apstākļiem, vai arī nepiekrīt to juridiskajai kvalifikācijai, persona vainu atzīst tikai daļēji. Pētījums atklāj, ka praksē pastāv gadījumi, kad personas nepatiesi atzīst vainu gan brīvprātīgi, gan piespiedšanas rezultātā. Gadījumā, ja persona atzīst vainu, viņai ne vienmēr tiek uzdoti jautājumi, lai pārliecinātos, vai tā ir patiesa un pilnīga. Tāpat praksē vainas atzīšana bieži vien ir pamats personas

⁸⁹⁶ Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.343-344.

⁸⁹⁷ Ibid, p.249.

⁸⁹⁸ Vainu atzina 78% no aptaujātajām personām. Atbildot uz jautājumu, kāda nozīme bija vainas atzīšanai kā pierādījumam lietā, 27% norāda, ka tā bija viens no pierādījumiem lietā, 16% norāda, ka tā bija maznozīmīgs pierādījums lietā, 17% - ka galvenais pierādījums lietā, 13% norāda, ka vainas atzīšana bija vienīgais pierādījums lietā, 6% uz šo jautājumu neatbild (Pielikums Nr.1. grafiks 1.24., 1.33.). Arī aizstāvjiem tika uzdots jautājumu, kādu nozīmi, viņuprāt, izmeklētājs, prokurors vai tiesa piešķir vainas atzīšanai kā pierādījumam lietā. 45% no aizstāvjiem norāda, ka vainas atzīšana tiek vērtēta kā viens no pierādījumiem lietā, kuru apstiprina citi pierādījumi, 40% norāda, ka vainas atzīšana bieži ir vienīgais pierādījums lietā un 60% norāda, ka vainas atzīšana bieži ir galvenais pierādījums lietā, neviens aizstāvis nenorāda, ka tas ir maznozīmīgs pierādījums lietā (Pielikums Nr.3. grafiks 3.30.).

⁸⁹⁹ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 354.lpp.; Sk. darba 1.2. nodaļu.

atzīšanai par vainīgu, arī tad, ja lietā nav citi pierādījumi. Tāpēc būtu apsverama iespēja KPL noteikt vainas atzīšanas kā pierādījuma piemērošanas nosacījumus. Autore izsaka priekšlikumu papildināt KPL 127. pantu ar piekto daļu šādā redakcijā “*Vainas atzīšanu kā pierādījumu drīkst izmantot tikai tad, ja ir atzīti visi noziedzīgā nodarījuma pierādāmie apstākļi un ja tos apstiprina citu pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu kopums.*” Vēl jo vairāk šāda regulējuma nepieciešamību nosaka vainas atzīšanas pieaugošā nozīme saistībā ar tendenci arvien vairāk piemērot vienkāršotās kriminālprocesa formas.

4.3.3. Tiesības nepiekrīst vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai

Latvijā, kā arī citās Eiropas valstīs viena no aktuālākajām problēmām ir nepamatotu apsūdzību skaita palielināšanās risks, kas saistīts ar tendenci arvien lielāku lomu piešķirt kriminālprocesa vienkāršošanai, atsakoties no tradicionālā tiesvedības principa.⁹⁰⁰ Tiesības sevi neapsūdzēt var tikt pārkāptas, piemērojot tās vienkāršotās kriminālprocesa formas, kuras paredz atteikšanos no šīm tiesībām. Tāpēc, pirmkārt, ir jānoskaidro, kāpēc ir nepieciešama kriminālprocesa vienkāršošana un kuras vienkāršotās kriminālprocesa formas paredz atteikšanos no tiesībām sevi neapsūdzēt. Otrkārt, autore izvērtēs, vai kriminālprocesa regulējumā ir atbilstoši noteikti šo formu piemērošanas priekšnosacījumi, kā arī noskaidros, vai tās piemērojot praksē, tiek efektīvi aizsargātas nevainīgu personu tiesības un intereses.

4.3.3.1. Kriminālprocesa vienkāršošanas izpratne

Pieņemot KPL, tika būtiski palielināta kriminālprocesa vienkāršošanas nozīme.⁹⁰¹ Kriminālprocesa vienkāršošana atvieglo tiesībsargājošo iestāžu, jo īpaši prokuratūras un tiesas, darbību un ietaupa laika un ekonomiskos resursus. Vienlaicīgi tā ļauj personām izvairīties no gara un apgrūtināša tiesvedības procesa. Kriminālprocesā personas var tikt apsūdzētas par dažāda smaguma

⁹⁰⁰ Wrongful Conviction: International Perspectives on Miscarriages of Justice. Huff C. R., Killias M. (ed. by) USA, Philadelphia: Temple University Press, 2008, p.289.

Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojumā par krimināllietām, kurās piemērota lietas izskatīšana bez pierādījumu pārbaudes, ir aprakstīti vairāki gadījumi, kad tiesa nepamatoti piemērojusi minēto procesa formu, neņemot vērā, ka persona nav atzinusi savu vainu pilnībā, vai neizvērtējot apstākļus, kas var radīt šaubas par vainas atzīšanas patiesumu, piemēram, vai nepastāv nepieciešamās aizstāvēšanās situācija. Tiesu prakse Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 276.¹ panta 4.daļas un 416.panta 4.daļas normu piemērošanā par pierādījumu pārbaudes neizdarīšanu tiesas izmeklēšanā un nodošanu tiesai. Tiesu prakses apkopojums. Augstākā tiesa, 2004.gada jūnijs. 14., 17.-18.lpp. Pieejams: [http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2004/ApkopojumsKPK276\[1\].1.pants.pdf](http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2004/ApkopojumsKPK276[1].1.pants.pdf) (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹⁰¹ To izstrādājot, nozīmīga loma bija Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācijai Nr. R(87)18 Par dalībvalstu kriminālās justīcijas vienkāršošanu, kuras mērķis ir vienkāršot kriminālprocesa tiesvedību, tādējādi novēršot problēmas, kas saistītas ar krimināllietu skaita palielināšanos. Tās uzdevums, no vienas puses, ir padarīt kriminālprocesi vienkāršāku un efektīvāku, tādējādi atvieglojot tiesu varas pārstāvju, it īpaši, procesa virzītāju darbību un ietaupot resursus, no otras puses, nodrošināt apsūdzētā un cietušā tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā.

Eiropas Padomes Ministru komitejas 1987. gada 17. septembra rekomendācija Nr.R(87)18 Par dalībvalstu kriminālās justīcijas vienkāršošanu. Pieejams: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=608011&SecMod e=1&DocId=694270&Usage=2> (aplūkots 2013.12.maijā).

noziedzīgiem nodarījumiem. Par mazāk smagiem jeb ne tik nopietniem noziedzīgiem nodarījumiem psiholoģiskais spiediens, ko persona izjūt, gan gaidot lietas iztiesāšanu, gan tās laikā, nav proporcionāls ar labumu, ko dod lietas izskatīšana tiesā.⁹⁰² Tāpēc arvien nozīmīga loma tiek piešķirta vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai.

KPL nav dota vienkāršotā kriminālprocesa definīcija un pazīmes.⁹⁰³ Vienkāršotās kriminālprocesa formas teorētiski var tikt iedalītas atkarībā no tā, vai tās paredz ārpusstiesas krimināltiesisko attiecību risinājumu, vai arī aptver lietas izskatīšanu tiesā.⁹⁰⁴ KPL paredz šādas vienkāršoto krimināltiesisko attiecību risināšanas veidus, kuri neaptver lietas izskatīšanu tiesā: - kriminālprocesa izbeigšana, atbrīvojot personu no kriminālatbildības (379.p.); - kriminālprocesa izbeigšana, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības (379.p. trešā d., 34. nodaļa); - prokurora priekšraksts par sodu (420.p., 35. nodaļa). Pie vienkāršotajām kriminālprocesa formām var pieskaitīt arī kriminālprocesa izbeigšanu pret personu, kura būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu (KPL 410.p.).⁹⁰⁵ Vienkāršotās kriminālprocesa formas, kuras aptver lietas izskatīšanu tiesā, tomēr neietver pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi, ir vienošanās process (KPL 38., 49., 50. nodaļa), lietas izskatīšana tiesā bez pierādījumu pārbaudes (KPL 499. p.), kā arī kriminālprocesa izbeigšana, atbrīvojot personu no kriminālatbildības (481.p. otrā d., 48. nodaļa). Pēdējā no formām, kā redzams, var tikt piemērota arī tikai pirmstiesas procesā. Vienkāršotās procesa formas, kuras aptver lietas izskatīšanu tiesā un kurās tiesa veic tiešu un mutisku pierādījumu pārbaudi, ir saīsinātais process (KPL 37. nodaļa) un process neatliekamības kārtībā (36. nodaļa). Persona atsakās no tiesībām sevi neapsūdzēt, ja tiek piemērotas vienkāršotās kriminālprocesa formas, kas neietver lietas izskatīšanu tiesā vai pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē. Tādējādi tikai pēdējās divas no iepriekš uzskaitītajām kriminālprocesa formām nav saistītas ar tiesībām sevi neapsūdzēt, bet visos pārējos gadījumos ir būtiski nodrošināt, lai atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt ir tiesiska.

4.3.3.2. Atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt priekšnosacījumi, piemērojot vienkāršotās kriminālprocesa formas

Nevienas vienkāršotās kriminālprocesa formas, kas neietver lietas izskatīšanu tiesā vai pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi, piemērošanas rezultātā pieņemtais lēmums nav “par labu”

⁹⁰² Ashworth A., Redmayne M. *The Criminal Process*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.147, 169-170.

⁹⁰³ Kriminālprocesa teorijā ar vienkāršoto kriminālprocesu tiek saprasta ikviena procesuāla situācija, kad tiek radīta iespēja:

- pārtraukt procesu situācijā, kad ir tiesiska iespēja to turpināt;
- nonākt pie procesa galamērķa, izlaižot vai būtiski vienkāršojot kādu t.s. parastajā procesā obligātu procesa stadiju;
- vienkāršot visu procesu kopumā, ļaujot saīsināt tā norises laiku.

Strada-Rozenberga K. Vienkāršotās procesa formas un to piemērošanas priekšnoteikumi Latvijas kriminālprocesā. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess*. Raksti 2005-2010, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010., 662.lpp.

⁹⁰⁴ Turpat, 663.lpp., Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess shēmās*. B un C daļa. Rīga: Latvijas vēstnesis, 2009, 170.lpp.; Sk. arī Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Pārmaiņu laiks kriminālprocesā*. II Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 14.marts, Nr.11.

⁹⁰⁵ Kazaka S. Kriminālprocesa formu diferenciacija. *Administratīvā un kriminālā justīcija*. Baltijas Starptautiskās akadēmijas zinātniski teorētisks žurnāls. 2010, Nr.2., 18.-19.lpp.

personai, bet tieši pretēji rada tai nelabvēlīgas tiesiskās sekas. Piemērojot vienkāršotās kriminālprocesa formas – prokurora priekšrakstu par sodu, vienošanās procesu un lietas izskatīšanu tiesā bez pierādījumu pārbaudes – persona tiek saukta pie kriminālatbildības un sodīta. Tāpat, izbeidzot kriminālprocesu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības un nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, personai iestājas nelabvēlīgas tiesiskās sekas - persona netiek rehabilitēta (KPL 380.p).

Lai ievērotu tiesības sevi neapsūdzēt, piemērojot vienkāršotās kriminālprocesa formas, kuras neietver lietas izskatīšanu tiesā vai pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē, būtiski ir ņemt vērā personas attieksmi pret minēto formu piemērošanu. *“Pats būtiskākais taisnīguma aspekts ir tiesības tikt uzklautam. [...] Tas nozīmē, ka neviens lēmums, kas nav pilnībā un bez nosacījumiem par labu personai, nevar tikt pieņemts, ja vien attiecīgajai personai nav dota iespēja izteikt savu pozīciju par attiecīgo jautājumu.”*⁹⁰⁶ Savukārt, lai persona varētu apzināti izteikt attieksmi pret vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanu, viņai ir jāizprot to piemērošanas sekas.

Pētījums apliecina, ka personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, ne vienmēr apzinās, ka minēto formu piemērošanas rezultātā, tās tiek atzītas par vainīgām.⁹⁰⁷ Tāpat tas liecina, ka personām, kurām tiek izteikts piedāvājums piemērot vienkāršotās kriminālprocesa formas, ne vienmēr tiek izskaidrots, kādas sekas tas radīs.⁹⁰⁸ Tāpēc praksē būtu nepieciešams efektīvāk nodrošināt, ka, piedāvājot piemērot vienkāršotās kriminālprocesa formas, persona apzinās atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt sekas.

Kā nākamais jautājums ir jāizvērtē, vai kriminālprocesuālais regulējums efektīvi nodrošina nevainīgu personu aizsardzību, nosakot vienkāršoto kriminālprocesa formu, kuras neietver lietas izskatīšanu tiesā vai pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi, piemērošanas priekšnosacījumus. Tiesības sevi neapsūdzēt, kas ietver tiesības nepiekrīst minēto formu piemērošanai, ir cieši saistītas ar jau iepriekš aplūkotajām tiesībām neatzīt vainu. Tāpēc ir nepieciešams izvērtēt, vai piekrišana vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai ir nošķirama no vainas atzīšanas.⁹⁰⁹

KPL gan piekrišana, gan vainas atzīšana ir noteikta kā priekšnosacījumi to vienkāršoto

⁹⁰⁶ Trechsel S. Human Rights in Criminal Proceedings. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.89.

⁹⁰⁷ 38% no aptaujātajām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, norāda, ka gadījumā, ja kriminālprocess tiek izbeigts pirms lietas izskatīšanas tiesā, persona netiek atzīta par vainīgu, turklāt minētajam apgalvojumam piekriņ arī četras personas, kurām tika piemērots prokurora priekšraksts par sodu (Pielikums Nr.1. grafiks 1.11.).

⁹⁰⁸ 11% no personām, kurām tika piedāvāts izbeigt kriminālprocesu vienkāršotā kārtībā, norāda, ka viņam netika izskaidrots, kādas sekas tas radīs, 18% norāda, ka tika izskaidrots, ka tādējādi pavisam vai ātrāk tiks izbeigts kriminālprocess, 16% norāda, ka tika izskaidrots, ka persona var izvēlēties piekrist vai nē, tikai 7% norāda, ka tika izskaidrots, ka tādējādi tiks konstatēta personas vaina, 39% no personām šāds piedāvājums netika izteikts un 13% nevar atbildēt uz jautājumu (Pielikums Nr.1. grafiks 1.19.). Atbildot, uz jautājumu, vai izsakot piedāvājumu piemērot kādu no vienkāršotajām kriminālprocesa formām, personai tiek izskaidrots, kādas sekas tas radīs, 60% no aizstāvjiem norāda, ka “jā”, 31% norāda, ka “daļēji” un 9% norāda, ka “nē” (Pielikums Nr.3. grafiks 3.27.). Vērtējot aizstāvju atbildes tomēr ir jāpatur prātā, ka gadījumā, ja procesā piedalās aizstāvis, personu tiesības tiek nodrošinātas efektīvāk.

⁹⁰⁹ Sk. Strada-Rozenberga K. Vienkāršotās procesa formas un to piemērošanas priekšnoteikumi Latvijas kriminālprocesā. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2005-2010, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010., 666.-668.lpp.

kriminālprocesa formu piemērošanai, kas paredz personas sodīšanu, proti, piemērojot prokurora priekšrakstu par sodu (KPL 420.p. piektā d.), vienošanās procesu (KPL 433.p. pirmā d., 541.p. otrā d., 544.p. otrā d.) un izskatot lietu bez pierādījumu pārbaudes (499.p. pirmā d.).

KPL šobrīd skaidri nenosaka personas vainas atzīšanu kā obligātu priekšnosacījumu, piemērojot vienkāršotās kriminālprocesa formas, kas neparedz personas sodīšanu - izbeidzot kriminālprocesu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības un nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības. KPL 415. panta ceturtā daļa nosaka, ka kriminālprocesa izbeigšana, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, ir pieļaujama tikai ar apsūdzētā brīvprātīgu un nepārprotami izteiktu piekrišanu. KPL 379. panta piektā daļa nosaka: *“Izbeigt kriminālprocesu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības, nedrīkst, ja pret to iebilst persona, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, vai tās pārstāvis.”* Minētās normas neparedz procesa virzītāja pienākumu pirms lēmuma pieņemšanas noskaidrot, vai persona pilnībā atzīst vainu viņam inkriminētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā. Viens no diskutējamiem jautājumiem ir, vai minētajos gadījumos ir pietiekama personas piekrišana vai arī kā priekšnosacījums būtu jāparedz arī personas vainas atzīšana.⁹¹⁰

K. Strada-Rozenberga, pamatoti norāda: *“Vainas atzīšanas nepieciešamību var izsecināt no attiecīgā institūta būtības, visos tajos gadījumos, kad notiek procesa izbeigšana nereabilitējošu apstākļu dēļ [..]”*⁹¹¹ Kriminālprocesa izbeigšana, atbrīvojot personu no kriminālatbildības un nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, lai gan neparedz personas sodīšanu, tomēr ir saistīta ar personas vainas konstatēšanu. Kā minēts iepriekš, saskaņā ar KPL 380. pantu, ja kriminālprocess tiek izbeigts, atbrīvojot personu no kriminālatbildības vai nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, persona netiek reabilitēta. *“Tas savukārt nozīmē, ka šāda rīcība saistāma ar personas vainas konstatāciju, kas tiesiski iespējama, tikai pamatojoties uz tiesiski atbilstošu pierādījumu bāzi.”*⁹¹² Turklāt izbeidzot kriminālprocesu nosacīti, ne tikai ir konstatēta personas vaina, bet personai iestājas papildus nelabvēlīgas tiesiskās sekas - prokurors nosaka pārbaudes laiku no trim līdz astoņpadsmit mēnešiem, kā arī var uzlikt apsūdzētajam KL paredzētos pienākumus (KPL 415.p. piektā un sestā d., KL 58.¹ p. trešā un ceturtā d.). Arī nākotnē personas atzīšana par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā var radīt personai negatīvas tiesiskas sekas, piemēram, apgrūtināt darba atrašanu.

Kā pretējs arguments, kas pamato viedokli, ka vienkāršoto kriminālprocesa formu, kas neparedz personas sodīšanu, piemērošanas priekšnosacījumam būtu jābūt tikai personas piekrišanai, varētu tikt minēts, ka tādējādi personai tiek dotas plašākas izvēles iespējas. Proti, personai tiek dota

⁹¹⁰ Lielākā daļa – 79% - procesa virzītāju uzskata, ka vienkāršoto kriminālprocesa formu - kriminālprocesa izbeigšanas, atbrīvojot no kriminālatbildības un nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības - piemērošanas priekšnosacījumiem ir jābūt gan vainas atzīšanai, gan piekrišanai. Sk. pielikuma Nr.2. grafiks 2.15.

⁹¹¹ Strada-Rozenberga K. Vienkāršotās procesa formas un to piemērošanas priekšnoteikumi Latvijas kriminālprocesā. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2005-2010, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010., 666.lpp.

⁹¹² Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocesa vienkāršošana: izpratne, tendences, problēmas. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2004. 10.augusts, nr.30.

iespēja piekrist minēto procesa formu piemērošanai, arī nepaužot savu attieksmi pret izvirzīto apsūdzību. Tajā pašā laikā procesa virzītājam saglabātos pienākums pierādīt personas vainu. Tomēr šāda pieeja nav uzskatāma par samērīgu ar iespējamo nevainīgu personu tiesību aizskārumu.

Arī likumdevēja mērķis nav bijis iedalīt vienkāršotās kriminālprocesa formas atkarībā no vainas atzīšanas nepieciešamības. Par to liecina KPL 417. panta pirmās daļas otrais teikums, saskaņā ar kuru personai, attiecībā uz kuru kriminālprocesu izbeidz, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, izsniedz lēmuma kopiju, un persona ar parakstu apliecina, ka piekrīt noziedzīga nodarījuma kvalifikācijai. Tādējādi, KPL paredz, ka nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, persona apliecina piekrišanu noziedzīga nodarījuma kvalifikācijai, kas, kā jau iepriekš minēts, ietver vainas atzīšanu. Tas liecina, ka nepilnīgais vienkāršoto kriminālprocesa priekšnosacījumu regulējums vairāk ir radies, nepietiekami saskaņojot un līdz galam neizvērtējot konkrētas KPL normas.

Secināms, ka KPL vajadzētu noteikt, ka lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības, kā arī nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, var pieņemt, ja persona ir atzinusi vainu un piekrīt šādai kriminālprocesa izbeigšanai, attiecīgi grozot KPL 379. panta piekto daļu un 415. panta ceturto daļu.

Ne personas piekrišana, ne vainas atzīšana kā priekšnoteikums nav noteikta, piemērojot KPL 410. panta pirmo daļu, kura nosaka, ka ģenerālprokurors ar savu lēmumu var izbeigt kriminālprocesu pret personu, kura būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kas ir smagāks vai bīstamāks par šīs personas pašas izdarīto noziedzīgu nodarījumu. Arī izbeidzot kriminālprocesu minētajā veidā, persona netiek rehabilitēta (KPL 380. pantu). Arī šajā gadījumā būtu nepieciešama personas piekrišana un vainas atzīšana, attiecīgi papildinot KPL 410. pantu ar ceturto daļu.

Viena no problēmām praksē ir vienkāršoto kriminālprocesa formu, kuru priekšnosacījums ir vainas atzīšana, piemērošana gadījumā, ja persona nav pilnībā atzinusi vainu, kā arī nepierādot personas vainu ar citiem lietā esošajiem pierādījumiem.⁹¹³ Iepriekš darbā tika vērsta uzmanība, ka personas vainai ir jābūt pierādītai, piemērojot ikvienu vienkāršoto kriminālprocesa formu, kas neietver lietas izskatīšanu tiesā vai pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē. Minētās formas nevar piemērot, vienīgi pamatojoties uz personas vainas atzīšanu, ja to neapstiprina citi lietā savākie pierādījumi.

Lai nodrošinātu, ka persona savu vainu atzīt brīvi, ir jāievēro nosacījums, ka personai

⁹¹³ Minēto apliecina Pētījuma dati. Atbildot uz jautājumu, kuri no priekšnosacījumiem tiek ievēroti, piemērojot prokurora priekšrakstu par sodu, vienošanās procesu vai izskatot lietu tiesā bez pierādījumu pārbaudes, lielākā daļa – 86% - aizstāvju norāda, ka tiek ievērots nosacījums, ka persona brīvi un pilnībā atzīst vainu, 79% norāda, ka tiek ievērots, ka persona ir labprātīgi piekritusi to piemērošanai, tomēr tikai 36% norāda, ka personas vainu šādā gadījumā apstiprina citi pierādījumi, un 19% norāda, ka bieži netiek ievērots neviens no nosacījumiem (Pielikums Nr.3. grafiks 3.29.). Apstākli, ka minētās formas tiek piemērotas arī gadījumā, ja persona nav pilnībā atzinusi vainu, apliecina arī personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, atbildes. 16% no personām, kuru lieta tika izskatīta tiesā bez pierādījumu pārbaudes, un 12% no personām, kurām tika piemērots prokurora priekšraksts par sodu, norāda, ka nav piekritušas inkriminētā noziedzīgā nodarījuma juridiskajai kvalifikācijai (Pielikums Nr.1. grafiks 1.31.; 1.32.).

piedāvājums piemērot vienkāršoto kriminālprocesa formu tiek izteikts tikai pēc tam, kad persona ir paudusi savu attieksmi pret tai izvirzītajām aizdomām vai apsūdzību. Diskutējams ir jautājums, vai personai var piedāvāt piemērot kādu no vienkāršotajām kriminālprocesa formām, ja persona pirms tam vainu neatzīst.⁹¹⁴ Autore sprāt, šāds piedāvājums var tikt izteikts, ievērojot vienu būtisku nosacījumu. Proti šādu piedāvājumu, procesa virzītājs drīkst izteikt tikai tad, ja lietā jau ir savākti pietiekami daudz pierādījumi, kas pamato apsūdzību. Pretējā gadījumā pastāv augsts risks, ka persona var nepatiesi atzīt vainu. Kā jau minēts, persona var izšķirties par labu nepatiesai vainas atzīšanai, lai izvairītos no lietas izskatīšanas tiesā, kā arī uzskatot, ka arī tiesa var nepamatoti pieņemt notiesājošu spriedumu un piespriest bargāku sodu. Tāpēc ikvienā gadījumā ir jānodrošina nevainīgu personu aizsardzība.

Secināms, ka tiesības sevi neapsūdzēt ietver tiesības nepiekrīst vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai, kuras neietver lietas izskatīšanu tiesā vai pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē: - prokurora priekšrakstam par sodu; - vienošanās procesam; - lietas izskatīšanai tiesā bez pierādījumu pārbaudes; - kriminālprocesa izbeigšanai, atbrīvojot personu no kriminālatbildības; - kriminālprocesa izbeigšanai, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības; - kriminālprocesa izbeigšanai saistībā ar būtisku palīdzību atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu. Persona, piekrītot minēto vienkāršoto procesa formu piemērošanai, atsakās no tiesībām sevi neapsūdzēt un piekrīt sevis atzīšanai par vainīgu, tāpēc KPL kā minēto formu piemērošanas priekšnosacījums visos gadījumos ir jāparedz gan personas piekrišana, gan vainas atzīšana, kam piekrīt arī Pētījumā aptaujātie procesa virzītāji. KPL vainas atzīšana un piekrišana ir noteikti kā priekšnosacījumi tikai to vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai, kas paredz personas sodīšanu, proti, piemērojot prokurora priekšrakstu par sodu, vienošanās procesu un izskatot lietu bez pierādījumu pārbaudes. KPL būtu jānosaka vainas atzīšana kā obligāts priekšnosacījums, arī piemērojot vienkāršotās kriminālprocesa formas, kas neparedz personas sodīšanu - izbeidzot kriminālprocesu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības un nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, attiecīgi grozot KPL 379. panta piekto daļu un 415. panta ceturto daļu. Vainas atzīšana un piekrišana kā priekšnosacījumi būtu jānosaka arī kriminālprocesu izbeidzot pret personu, kura būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu, papildinot KPL 410. pantu ar ceturto daļu. Praksē būtu efektīvāk jānodrošina, ka, piemērojot minētās vienkāršotās kriminālprocesa formas, persona apzinās atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt sekas. Būtu novēršami prakses gadījumi, kad minētās formas tiek piemērotas, ja persona nav pilnībā atzinusi vainu, kā arī nepierādot personas vainu. Lai pēc iespējas aizsargātu nevainīgu personu intereses, būtiski ir ievērot nosacījumu, ka gadījumā, ja persona savu vainu neatzīst, procesa virzītājs drīkst izteikt minēto piedāvājumu tikai tad, ja lietā jau ir iegūti pietiekami pierādījumi, kas apstiprina personas vainu.

⁹¹⁴ Procesu virzītājiem par šo jautājumu ir kardināli pretēji viedokļi - 48% norāda, ka "jā" un 52% norāda, ka "nē" (Pielikums Nr.2. grafiks 2.14.).

4.3.4. Tiesības nesniegt dokumentus un lietiskos pierādījumus, par kuru pastāvēšanu nav pamatotas aizdomas

Pētījums liecina, ka praksē nav skaidrs viedoklis par to, vai personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir tiesības nesniegt dokumentus un lietiskos pierādījumus un vai par šīm tiesībām persona ir jāinformē.⁹¹⁵ Iepriekš darbā tika atklāts, ka tiesības nesniegt dokumentus, par kuru eksistenci iestāde nav droša, ir atzītas ECT judikatūrā, savukārt Eiropas Savienības tiesiskajā regulējumā ir aplūkotas arī tiesības nesniegt cita veida pierādījumus, par kuru pastāvēšanu nav skaidru aizdomu.⁹¹⁶ Izvērtējot tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumu, tika atklāts, ka, lai nodrošinātu gan nevainīgu personu aizsardzību, gan tiesiskumu, tiesības sevi neapsūdzēt ir attiecināmas uz pierādījumiem, par kuru eksistenci iestāde nav pārliecināta.⁹¹⁷

Nodaļā tiks izvērtēts, cik efektīvi KPL nodrošina tiesības nesniegt pierādījumus, par kuru pastāvēšanu nav pamatotas aizdomas, kas var būt dokumenti un lietiskie pierādījumi. Lai varētu izvērtēt minēto jautājumu, vispirms ir īsumā jānoskaidro šo pierādījumu jēdziens un izpratne. Pēc tam tiks izvērtēta KPL noteiktā dokumentu un lietisko pierādījumu pieprasīšanas kārtība. Kā pēdējais jautājums, ņemot vērā diskusijas tiesību zinātnē, tiks izvērtēts, vai tiesības sevi neapsūdzēt būtu jāattiecinā arī uz citiem pierādījumiem, kuru pastāvēšana ir zināma.

4.3.4.1. Dokumentu un lietisko pierādījumu jēdziens un izpratne

Latvijas kriminālprocesa tiesību zinātnē pierādījumi tiek iedalīti personiskajos un lietiskajos pierādījumos.⁹¹⁸ A. Liede, piedāvājot minēto dalījumu, norāda, ka personiskie pierādījumi ir tādi pierādījumi, kuru saturs ir iegūts no personas, pie kuriem ir pieskaitāmas gan liecības, gan dokumenti. Savukārt lietisko pierādījumu grupā ietilpst lietas, kas informāciju glabā kā priekšmeti un fiziski objekti.⁹¹⁹ K. Strada-Rozenberga norāda, ka, lai gan minētais dalījums ir nosacīts, tas ir atbalstāms, jo akcentē pierādījumu, kas “nāk no cilvēkiem”, atšķirību no pierādījumiem, kas “nāk no lietām”.⁹²⁰

KPL 135. pantā pirmā daļā nosaka, ka par dokumentu ir atzīstami pierādījumi, kas tiek

⁹¹⁵ Atbildot uz jautājumu, vai personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir tiesības nesniegt dokumentus, 27% no procesa virzītājiem norāda, ka šādas tiesības ir un tās tiek izskaidrotas, 16% norāda, ka, lai gan šādas tiesības ir, tās netiek izskaidrotas, 33% norāda, ka šādas tiesības minētajām personām nav, 24% uz šo jautājumu neatbild (Pielikums Nr.2. grafiks 2.16.). Interesanti, ka tikai 20% no aptaujātajām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, uzskata, ka aizdomās turētajam un apsūdzētajam ir pienākums sniegt pieprasītos dokumentus un citus pierādījumus (Pielikums Nr.1. grafiks 1.11.).

⁹¹⁶ Sk. darba 2.2.1.3. un 2.2.2. nodaļu.

⁹¹⁷ Sk. darba 3.1.1. un 3.1.2. nodaļu.

⁹¹⁸ Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 191.-192.lpp.; Pundurs A. Pierādīšanas teorija un brīvie pierādījumi jeb pierādījumi ar procesuālu nozīmi kriminālprocesā. Promocijas darbs, Rīga, 2008. Pieejams: <https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F11023/Aldis%20Pundurs%202008.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā), 117.-124.lpp.; Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 288.lpp.

⁹¹⁹ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 287.-289.lpp.

⁹²⁰ Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 191.-192.lpp.;

izmantoti pierādīšanā tikai sakarā ar tajā ietverto saturisko informāciju. Minētā panta otrā daļa konkretizē dokumenta izpratni, nosakot, ka dokuments var saturēt ziņas par faktiem rakstveida vai citā formā, kā arī par dokumentiem pierādījuma nozīmē kriminālprocesā uzskatāmi arī datorizētās informācijas nesēji, ar skaņu un attēlu fiksējošiem tehniskiem līdzekļiem izdarīti ieraksti, kuros saturiski fiksēto informāciju var izmantot kā pierādījumus.⁹²¹ Dokumentu veidi var būt ļoti dažādi. *R. Dombrovskis* norāda, ka atkarībā no dokumentu materiālās formas var tikt izšķirti: - rakstiskie dokumenti; - grafiskie dokumenti; - fotodokumenti, kinodokumenti, fonodokumenti un videodokumenti.⁹²² Par dokumentu kā pierādījumu ir atzīstama jebkurā veidā un materiālā ierakstīta saturiskā informācija, kura tiek izmantota pierādīšanā.

KPL kā viens no pierādījumu veidiem ir noteikti lietiskie pierādījumi. Lietiskais pierādījums var būt jebkura lieta, kas izmantota kā noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rīks vai priekšmets, vai saglabājusi noziedzīga nodarījuma pēdas, vai arī jebkādā citā veidā satur ziņas par faktiem un ir izmantojama pierādīšanā (KPL 134.p. pirmā d.). Lieta, kas pierādīšanā izmantojama sakarā ar tajā ietverto saturisko informāciju, ir uzskatāma nevis par lietisko pierādījumu, bet par dokumentu (KPL 134.p. otrā d.).

Autoresprāt, lietiskos pierādījumus un dokumentus ir iespējams iedalīt divās grupās: 1) tādos, par kuru pastāvēšanu amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, ir pamatotas aizdomas; 2) tādos, par kuru pastāvēšanu nav pamatotas aizdomas. Ja iestādei ir objektīvs un pietiekams pamats uzskatīt, ka minētie pierādījumi pastāv, tā var tos iegūt piespiedu veidā.

Tiesības sevi neapsūdzēt ir attiecināmas uz otro no minētajiem pierādījumu veidiem. Jānorāda, ka aizliegums pieprasīt personai dokumentus, ja nav pamats uzskatīt, ka tie pastāv, ir plaši atzīts angloamerikāņu tiesību loka valstīs. Anglijā, pateicoties vairākiem ECT spriedumiem pret Lielbritāniju, tika grozīts tiesiskais regulējums, lai nodrošinātu, ka dokumenti, kas iegūti no personas bez ordera, piemērojot piespiešanas metodes, nevar tikt izmantoti pret personu, lai pamatotu pret viņu izvirzītu apsūdzību.⁹²³ Arī ASV Augstākā tiesa ir atzinusi, ka tiesības sevi neapsūdzēt nosaka, ka personai var tikt pieprasīti tikai dokumenti, kas jau pastāv, un personai nevar tikt uzlikts pienākums sastādīt dokumentus.⁹²⁴ Lietā *Fisher v. United States* tā norāda, ka personai nebija tiesības nesniegt

⁹²¹ Atsevišķi KPL 136. pantā kā pierādījuma veids tiek izdalīts elektroniskie pierādījumi, kas ir ziņas par faktiem elektroniskas informācijas formā, kas apstrādāta, uzglabāta vai pārraidīta ar automatizētas datu apstrādes ierīcēm vai sistēmām, tajā pašā laikā nenosakot, kā tie ir nošķirami no dokumentiem. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. IV Pierādīšana un izmeklēšanas darbības. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 13.jūnijs, Nr.23.

⁹²² Dombrovskis R. Dokumentu izpratne: saturs, forma un funkcijas. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2010.28.septembris, Nr.39.

⁹²³ Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.67.

⁹²⁴ Sk. Fox D. The Right to Silence as Protecting Mental Control. *Akron Law Review*, 2009, Vol.42, p.787.; Peçi I. Sounds of Silence: A research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006, p.70-71.

dokumentus, jo to pastāvēšana iestādei jau bija zināma.⁹²⁵ Savukārt lietā *United States v. Hubbell*, izskatot jautājumu, vai privilēģija sevi neapsūdzēt attiecas uz iepriekš pastāvošu dokumentu pieprasīšanu, ASV Augstākā tiesa atzina, ka dokumentu iesniegšanai, pamatojoties uz tiesas pavēsti, var būt liecību saturošs aspekts. Proti, tika norādīts, ka vienpadsmit veidu dokumentu par personas un tās ģimenes naudas līdzekļiem trīs gadu periodā sniegšana funkcionāli atbilst atbilžu sniegšanai pratināšanas laikā, jo personai ir “jāizmanto prāts”, lai noteiktu simtiem pieprasītos dokumentus.⁹²⁶ Tiesību zinātnieks *Endrjū Čo (Andrew Choo)* norāda, ka privilēģija sevi neapsūdzēt konkrētajā gadījumā tika attiecināta arī uz iepriekš pastāvošu dokumentu pieprasīšanu, jo pastāvēja iespēja, ka tādējādi persona var nepatiesi sevi apsūdzēt, un secina, ka “liecības saturošs paziņojums” (*testimonial communication* – angļu v.) ir uzskatāms par paziņojumu, kura patiesība var tikt apšaubīta.⁹²⁷ Tādējādi tiesības nesniegt dokumentus ietver arī nosacījumu, ka var tikt pieprasīti tikai iepriekš pastāvoši dokumenti, tādējādi novēršot iespēju, ka varētu tikt iegūti nepatiesi pierādījumi.

Kā nākamais jautājums ir jāizvērtē, cik efektīvi kriminālprocesuālais regulējums nosaka aizliegumu pieprasīt personai dokumentus un lietiskos pierādījumus, par kuru pastāvēšanu nav pamatotas aizdomas.

4.3.4.2. Dokumentu un lietisko pierādījumu pieprasīšanas kārtība

KPL ir noteiktas trīs izmeklēšanas darbības, kurās personai var tiek pieprasīti kādi lietai nozīmīgi lietiskie pierādījumi vai dokumenti: - kratīšana (179.-185.p.); - izņemšana (186.-188.p.); - procesa virzītāja pieprasīto priekšmetu un dokumentu iesniegšana (190.p.). Kratīšana var tikt veikta vienīgi gadījumā, kad ir pietiekams pamats uzskatīt, ka meklējamais objekts pastāv un atrodas konkrētā vietā vai pie konkrētās personas (KPL 179.pants).⁹²⁸ Arī izņemšanas gadījumā ir nepieciešams, lai pieprasītais dokuments vai priekšmets būtu zināms (KPL 187.p.).⁹²⁹ Veicot

⁹²⁵ ASV Augstākā tiesa spriedums lietā: *Fisher v. United States*. 425 U.S. 391 (1976). Pieejams: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/425/391/case.html> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹²⁶ ASV Augstākā tiesa spriedums lietā: *United States v. Hubbell*. 530 U.S. 27 (2000), p.45. Pieejams: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/530/27/case.html> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹²⁷ Choo A., *Compelling the Provision of Information: The Privilege Against Self-Incrimination as a Human Right*, 2010, September 13, Warwick School of Law Research Paper No. 2010/20, p.6. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=1676137> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹²⁸ Kratīšana ir telpas, apvidus teritorijas, transportlīdzekļa un atsevišķas personas piespiedu pārmeklēšana nolūkā atrast un izņemt meklējamo objektu - kriminālprocesā nozīmīgus priekšmetus, dokumentus, liķus vai meklējamās personas -, ko var veikt, ja ir pietiekams pamats uzskatīt, ka meklējamais objekts atrodas kratīšanas vietā (KPL 179.p.). Būtiska garantija, lai nepieļautu dokumentu un lietisko pierādījumu meklēšanu “uz labu laimi”, ir tas, ka pamatā kratīšanu var veikt tikai tad, ja ir izmeklēšanas tiesneša vai tiesas lēmums (KPL 180.p. pirmā d.). Būtiska garantija ir arī pienākums, uzsākot kratīšanu, personai, pie kuras notiek kratīšana, izsniegt lēmuma par kratīšanu kopiju, kurā tiek norādīts, kas, kur, pie kā, kādā lietā un kādus priekšmetus un dokumentus meklēs un izņems (KPL 180.p. otrā d., 182.p. otrā d.).

⁹²⁹ Izņemšana ir lietai nozīmīgu priekšmetu vai dokumentu atņemšana, kas var tikt veikta vienīgi gadījumā, ja izmeklēšanas darbības veicējam ir zināms, kur vai pie kā atrodas konkrētais priekšmets vai dokuments, un tos nav nepieciešams meklēt vai arī tie atrodas publiski pieejamās vietās (KPL 186.p.). Atšķirībā no kratīšanas, izņemšana tiek veikta uz procesa virzītāja lēmuma pamata (KPL 187.p.). Tāpat kā kratīšanas gadījumā, arī uzsākot izņemšanu, izmeklēšanas darbības veicējs izsniedz personai, pie kuras tiek izdarīta izņemšana, lēmuma par izņemšanu kopiju (KPL

izņemšanu, persona tiek aicināta nekavējoties izsniegt izņemamo objektu, bet tas nevar tikt iegūts piespiedu veidā (KPL 188.p. pirmā d.). Tātad izņemšanas gadījumā persona nevar tikt piespiesta un tai ir tiesības atteikties sniegt pieprasītos dokumentus vai citus objektus. KPL 190. pants nosaka procesa virzītāja tiesības, neizdarot izņemšanu, rakstveidā pieprasīt no personām kriminālprocesam nozīmīgus priekšmetus un dokumentus. KPL nav tieši ietverts nosacījums, ka procesa virzītājam ir jāzina, ka pieprasītie dokumentu vai priekšmeti pastāv. Tomēr minētais nosacījums izriet no sistēmiskās normu analīzes. Saskaņā ar KPL 190. panta otro daļu, ja persona neiesniedz pieprasītos dokumentus, procesa virzītājs šajā likumā noteiktajā kārtībā izdara izņemšanu vai kratīšanu. Minētā norma nenosaka izvēles iespējas veikt vai neveikt minētās izmeklēšanas darbības, bet gan paredz, ka tās ir obligāti veicamas. Kā jau tika atklāts, veicot abas minētās izmeklēšanas darbības, ir jābūt objektīvam pamatam domāt, ka šie dokumenti pastāv. Līdz ar to KPL 190. panta kārtībā procesa virzītājs var pieprasīt priekšmetus un dokumentus vienīgi gadījumā, ja ir pamats uzskatīt, ka tie pastāv un atrodas pie konkrētas personas.

Tiesības nesniegt dokumentus un lietiskos pierādījumus KPL nav tieši noteiktas kā vienas no personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tiesībām. Izvērtējot, vai šādas tiesības būtu jāietver KPL, jāsecina, ka tādējādi varētu tikt radīts nepamatots uzskats, ka personai ir tiesības nesniegt minētos pierādījumus ikvienā gadījumā. Personai ir tiesības nesniegt dokumentus tikai gadījumā, ja nav pamata uzskatīt, ka tie pastāv. Ja persona labprātīgi tos neizsniedz, piemēram, izņemšanā, tad tie var tikt iegūti piespiedu veidā, veicot kratīšanu. Tāpēc jāatzīst, ka minētās tiesības nebūtu jāietver KPL pantos, kas nosaka personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tiesību uzskaitījumu.

Jānorāda, ka, lai gan personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir tiesības nesniegt dokumentus un lietiskos pierādījumus, minētajām personām, tāpat kā citām personām nav tiesības iesniegt viltotus vai apzināti nepatiesus pierādījumus, vai arī tos iznīcināt. Šādas darbības ir kvalificējas kā pretdarbība kriminālprocesa mērķu sasniegšanai un kriminālprocesa traucēšana.

Personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, nevar iestāties kriminālatbildība par dokumentu un lietisko pierādījumu neizdošanu. Savukārt saskaņā ar KL 306. pantu citām personām par priekšmetu, dokumentu vai citu materiālu, kam var būt pierādījumu nozīme krimināllietā, neizdošanu, ja tos pieprasījusi izdot pirmstiesas izmeklēšanas iestāde, prokuratūra vai tiesa, ir paredzēta kriminālatbildība. Minētā norma var tikt piemērota tikai gadījumā, ja persona nesniedz pierādījumus, par kuru pastāvēšanu ir bijušas pamatotas aizdomas to pieprasīšanas brīdī. Kriminālatbildība saskaņā ar minēto pantu nevar iestāties personai, kurai pierādījumi pieprasīti, piemēram, kā lieciniekam, bet vēlāk viņa ir atzīta par personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Personas informēšana, ka par pierādījumu nesniegšanu, var iestāties kriminālatbildība, ir uzskatāma

188.p. pirmā d.). Ja persona atsakās izsniegt izņemamos objektus, tad var veikt kratīšanu. Tomēr to nevar veikt uz lēmuma par izņemšanu pamata, bet gan ir nepieciešams iepriekšējs lēmums par kratīšanu (KPL 188.p. ceturrtā d.).

par piespiešanu sniegt pierādījumus, tāpēc vēlāk iegūtos pierādījumus nav pieļaujams izmantot pret viņu kriminālprocesā. Līdzīgi iegūtos pierādījumus nav pieļaujams izmantot kriminālprocesā pret personu, kura šo pierādījumu pieprasīšanas brīdī nav informēta, ka ir atzīta par personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, un ir informēta, ka tai par to nesniegšanu var iestāties kriminālatbildība.

4.3.4.3. Vai tiesības sevi neapsūdzēt būtu jāattiecina uz citiem pierādījumiem?

Lielākajā daļā valstu tiesības sevi neapsūdzēt neietver tiesības nesniegt pierādījumus, kuru pastāvēšana ir zināma. Piemēram, Nīderlandē tiesības sevi neapsūdzēt nav attiecināmas uz asins un elpas paraugiem, DNS paraugiem.⁹³⁰ Arī ASV Augstākā tiesa lietā *Schmerber v California* atzina, ka privilēģija sevi neapsūdzēt neattiecas uz asins paraugiem.⁹³¹ Savukārt lietā *Gilbert v. California* ASV Augstākā tiesa atzina, ka tiesības sevi neapsūdzēt nav attiecināmas uz rokraksta paraugiem.⁹³²

Krasi atšķirīgs regulējums ir Kanādā, kur tiesības sevi neapsūdzēt tiek atzītas kā plaša satura tiesības. Kanādas Augstākā tiesa ir norādījusi: “*Attiecībā uz privilēģiju sevi neapsūdzēt nav atšķirības starp prāta produktu [products of the mind – angļu v., autores piez.] un ķermeņa produktu [products of the body – angļu v., autores piez.]*.”⁹³³ Tādējādi minētās tiesības attiecas ne tikai uz liecībām, bet arī uz pierādījumiem, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas, piemēram, DNS paraugiem. Tomēr lielākajā daļā valstu tiesības sevi neapsūdzēt nav attiecināmas uz ikvienu pierādījumu, jo tādējādi tiktu nesamērīgi apdraudētas noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas un atklāšanas intereses.

Saskaņā ar KPL pierādījumi, kuru pastāvēšana ir zināma vai par kuru pastāvēšanu ir pamatotas aizdomas, var tikt iegūti piespiedu veidā. Proti, piespiedu veidā var tikt veikta jau iepriekš aplūkotā izmeklēšanas darbība – kratīšana (KPL 179. p.), kā arī apskate (KPL 163.p. ceturtā d.), aplūkošana (KPL 170.p.), ekspertīze (KPL 204.p., 283. p.) un salīdzinošajai izpētei nepieciešamo paraugu izņemšana (209.p.). Lai gan gadījumā, ja persona nepiekrīt vai pretojas minētajām izmeklēšanas darbībām, tās var tikt veiktas piespiedu kārtā, tomēr ir stingri jāievēro personas cilvēktiesību aizsardzības intereses. Piespiešana var tikt veikta tikai izmantojot tiesiskas metodes, kuras nepārkāpj un ir samērīgas ar cilvēktiesībām.

Latvijas tiesību zinātnē ir pamatoti norādīts, ka tiesības sevi neapsūdzēt nav attiecināmas uz tādu materiālu iegūšanu, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas jeb kuru izveidē nav

⁹³⁰ Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.404.

⁹³¹ ASV Augstākā tiesa spriedums lietā Nr. 658. *Schmerber v California*, 384 U.S. 757 (1966). Pieejams <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/384/757/case.html> (aplūkots 2013.12.maijā); Sk. arī Choo A., Compelling the Provision of Information: The Privilege Against Self-Incrimination as a Human Right, 2010, September 13, Warwick School of Law Research Paper No. 2010/20, p.6. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=1676137> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹³² ASV Augstākās tiesas spriedums lietā Nr. 223. *Gilbert v. California*, 388 U.S. 263 (1967). Pieejams: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/388/263/> (aplūkots 2013.12.maijā); Sk. arī Zahar A., Sluiter G. K. International Criminal Law. New York: Oxford University Press, 2008, p.306.

⁹³³ Kanādas Augstākās tiesas spriedums lietā: *R v SAB*, 2003 SCC 60; [2003] 2 S.C.R 678, para. 34. Pieejams: <http://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/2003/2003scc60/2003scc60.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).

nepieciešama viņa aktīva piedalīšanās, piemēram, bioloģiskā materiāla ieguvī.⁹³⁴ Vienlaicīgi tiek ierosināts minētās tiesības attiecināt uz personas tiesībām netikt piespiestai sniegt paraugus, kuru izveide ir atkarīga no viņas gribas, piemēram, rokraksta un paraksta paraugus un balss paraugus.⁹³⁵ Autoresprāt, minētais priekšlikums nav atbalstāms. Aplūkojot tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumu, tika atklāts, ka gadījumā, ja personai tiek pieprasīti minētie paraugi, tā netiek iesaistīta aktīvā komunikatīvā darbībā, kā arī šiem pierādījumiem pašiem par sevi ir augsta ticamība. To sniegšana neapdraud ne tiesību sevi neapsūdzēt mērķi nodrošināt tiesiskumu, ne nevainīgu personu aizsardzību.⁹³⁶ Tāpēc nav pamats noteikt izņēmumu no vispārīgā principa, ka tiesības sevi neapsūdzēt neietver tiesības nesniegt pierādījumus, kuru pastāvēšana ir zināma.

Secināms, ka tiesības sevi neapsūdzēt ietver tiesības nesniegt dokumentus un lietiskos pierādījumus, ja amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, nav objektīvs pamats uzskatīt, ka tie pastāv un atrodas pie konkrētās personas. KPL nosacījums, ka pieprasīt minētos pierādījumus var tikai gadījumā, ja ir pietiekams pamats uzskatīt, ka tie pastāv, ir tieši noteikts, kratīšanas un izņemšanas gadījumā. KPL 190. pantā, kas kā izmeklēšanas darbību nosaka procesa virzītāja pieprasīto priekšmetu un dokumentu iesniegšanu, šāds pienākums nav tieši noteikts. Tomēr tas izriet no obligātas prasības gadījumā, ja persona neiesniedz pieprasītos dokumentus, veikt izņemšanu vai kratīšanu. Tiesības nesniegt dokumentus un lietiskos pierādījumus ir visiem tiesību sevi neapsūdzēt subjektiem. Kriminālatbildība par priekšmetu, dokumentu vai citu materiālu neizdošanu saskaņā ar KL 306. pantu nevar iestāties personai, kurai pierādījumi pieprasīti, piemēram, kā lieciniekam, ja vēlāk viņa ir atzīta par personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Ikvienas personas informēšana, ka par pierādījumu nesniegšanu, var iestāties kriminālatbildība, ir uzskatāma par piespiešanu sniegt pierādījumus, tāpēc vēlāk iegūtos pierādījumus nav pieļaujams izmantot pret viņu kriminālprocesā. Tiesības nesniegt dokumentus un lietiskos pierādījumus neietver tiesības sniegt viltotus vai apzināti nepatiesus pierādījumus vai tos iznīcināt. Tiesības sevi neapsūdzēt nav jāattiecina uz pierādījumiem, kuru eksistence ir zināma, piemēram, rokraksta vai balss paraugiem. Šiem pierādījumiem ir augsta ticamība, turklāt persona, tos sniedzot, netiek iesaistīta aktīvā komunikatīvā darbībā, tāpēc to sniegšana neapdraud ne tiesību sevi neapsūdzēt mērķi aizsargāt nevainīgas personas, ne nodrošināt tiesiskumu.

⁹³⁴ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 29.novembris, Nr.48.

⁹³⁵ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 29.novembris, Nr.48.; Sk. Likumprojekta „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” anotācijas 2.punktu. Latvijas Krimināllietu advokātu biedrība. Pieejams: <http://www.lkab.lv/lv/jaunumi/article.php?id=4172> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹³⁶ Sk. darba 3.1.1., 3.1.2. nodaļu.

4.4. Tiesību sevi neapsūdzēt procesuālās garantijas

Lai tiesības sevi neapsūdzēt tiktu efektīvi nodrošinātas, būtiska nozīme ir kriminālprocesuālajām garantijām. Nodaļā autore analizēs divas tiesību sevi neapsūdzēt procesuālās garantijas: 1) tiesības uz informāciju; 2) tiesības uz aizstāvja palīdzību. Tiesību uz informāciju un tiesību uz aizstāvja palīdzību izšķirošā loma tiesību sevi neapsūdzēt nodrošināšanā ir atzīta kā globālajās starptautiskajās tiesību sistēmās, tā arī ECT judikatūrā un Eiropas Savienības tiesiskajā regulējumā.⁹³⁷ Tām ir būtiska loma, lai tiktu ievēroti iepriekš darbā atklātie atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt priekšnosacījumi.⁹³⁸ Tiesību uz informāciju efektīva nodrošināšana ir būtiska, lai atteikšanās tiktu izteikta, apzinoties tās nozīmi un sekas. Tāpat tiesības uz aizstāvja palīdzību nodrošina, ka atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt ir izteikta brīvprātīgi, apzināti, kā arī skaidri jeb nepārprotami. Nodaļā autore izvērtēs, cik efektīvi tiesiskajā regulējumā un praksē tiek nodrošinātas minētās procesuālās garantijas, un sniegs priekšlikumus tiesiskā regulējuma un prakses pilnveidošanai.

4.4.1. Tiesības uz informāciju

Lai atklātu tiesību uz informāciju nozīmīgumu, sākumā nodaļā tiks atklāts, ka minētās tiesības Latvijā ir nostiprinātas konstitucionāli. Pēc tam autore aplūkos, kā tiesības uz informāciju par tiesībām sevi neapsūdzēt ir noteiktas ārvalstu kriminālprocesuālajā regulējumā un praksē, kas ļaus izvērtēt šo tiesību aizsardzības efektivitāti nacionālajā līmenī. Attiecīgi nākamais jautājums, ko autore izvērtēs ir, cik efektīvi tiesības uz informāciju kā tiesību sevi neapsūdzēt procesuāla garantija tiek nodrošinātas Latvijas kriminālprocesuālajā regulējumā un praksē. Nodaļā tiks pamatots, ka tiesības uz informāciju būtu jānosaka KPL kā viens no kriminālprocesa pamatprincipiem.

Satversmes 90. pants nosaka: "*Ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības.*" Satversmes tiesa ir atzinusi: "*Šī konstitucionālā norma ievada Satversmē ietvertu pamattiesību katalogu un norāda uz nozīmi, kādu šīs pamattiesības nostiprināšanai Satversmē piešķīris likumdevējs. Tikai persona, kas zina savas tiesības, spēj tās efektīvi īstenot un - nepamatota aizskārums gadījumā - aizstāvēt taisnīgā tiesā. Līdz ar to Satversme paredz personas subjektīvās publiskās tiesības tikt informētai par tās tiesībām un arī pienākumiem.*"⁹³⁹ Satversmes 90. pantā noteikto tiesību mērķis ir nodrošināt pārējo Satversmē noteikto cilvēktiesību efektīvu īstenošanu. Minētās tiesības ir atzīstamas par priekšnosacījumu un procesuālu garantiju, lai tiktu ievērotas konkrētas cilvēktiesības.

⁹³⁷ Sk. darba 2. nodaļu.

⁹³⁸ Sk. darba 4.2. nodaļu.

⁹³⁹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006. gada 20. decembra spriedums lietā 2006-12-01 "Par Prokuratūras likuma 1. panta pirmās daļas, 4. panta pirmās daļas, 6. panta trešās daļas, 22. panta un 50. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 58., 82., 86. un 90. pantam", *Latvijas Vēstnesis*, 28.12.2006., Nr.206., 16. punkts.

Tiesības uz informāciju kā būtisks nosacījums, lai efektīvi nodrošinātu tiesības sevi neapsūdzēt, ir atzītas gan kontinentālās Eiropas valstīs, gan valstīs, kas pieder pie angloamerikāņu tiesību loka. ASV tās tika ieviestas līdz ar spriedumu lietā *Miranda pret Arizonu*, kas vēlāk ieguva slavenu apzīmējumu “Mirandas brīdinājums”. Minētajā lietā ASV Augstākā tiesa noteica, ka apsūdzētais, kurš atrodas apcietinājumā, pirms pratināšanas ir skaidri jāinformē, ka: 1) viņam ir tiesības klusēt; 2) jebkas, ko viņš sacīs, vai tikt izmantots pret viņu tiesā; 3) viņam ir tiesības konsultēties ar advokātu un tiesības uz advokāta piedalīšanos pratināšanas laikā; 4) ja apsūdzētais ir trūcīgs, viņam tiks nozīmēts advokāts, kas viņu aizstāvēs. Šajā lietā ASV Augstākā tiesa arī atzina, ka liecības, kas iegūtas pratināšanas laikā, nevar tikt izmantotas, ja vien apsūdzība nevar pierādīt, ka apsūdzētajam tika efektīvi nodrošinātas minētas procesuālās garantijas.⁹⁴⁰ Arī Anglijā personām, kas tiek turētas aizdomās par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, ir tiesības uz informāciju gan par tiesībām neliecināt, gan tiesībām uz advokātu. Tomēr praksē tās netiek efektīvi nodrošinātas.⁹⁴¹ Ja personai netiek izskaidrotas minētās tiesības, sniegtās liecības nav pieļaujamas, tomēr tiesa tās var arī atzīt par pieļaujāmām, pamatojot, ka gadījumā, ja tās būtu izskaidrotas, persona nebūtu rīkojusies citādāk.⁹⁴² Tātad tiesa, izmantojot tai piešķirto rīcības brīvību, tās var atzīt par pieļaujāmām. Kanādā policijai nav pienākums informēt apsūdzēto par tiesībām sevi neapsūdzēt, tai skaitā par tiesībām nesniegt liecības, kā arī par minēto tiesību izmantošanas sekām.⁹⁴³ Tiesu praksē, vērtējot visus lietas apstākļus kopumā, tiek rūpīgi izvērtēts, vai patiesības atklāšanas intereses attaisno tiesību sevi neapsūdzēt ierobežojumus.⁹⁴⁴ Var secināt, ka ASV un Anglijā tiesības uz informāciju ir noteiktas kā būtiska tiesību sevi neapsūdzēt procesuāla garantija, kā arī ir atzīts, ka liecības, kas iegūtas, nenodrošinot tiesības uz informāciju, nav pieļaujams pierādījums lietā. Tomēr no pēdējā noteikuma Anglijā var tikt pieļauta atkāpšanās. Kanādā tiesībām uz informāciju nav patstāvīgs pamats, lai konstatētu tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu.

⁹⁴⁰ ASV Augstākās tiesas spriedums lietā: Nr. 759. *Miranda v. Arizona*, 384 US 436 (1966), para. 467.-479. Pieejams: http://www.wadsworth.com/criminaljustice_d/templates/student_resources/0534616232_gaines/landmark/ch06.html (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹⁴¹ Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.66.; Milovanovich Z. Privilege against Self-Incrimination: a Comparative Perspective. In Fields, C. B., Moore Jr. R.H. Comparative and International Criminal Justice: Traditional and Nontraditional Systems of Law and Control. 2nd ed. Long Grove, IL: Waveland Press, 2005, p.379.

⁹⁴² Choo A. L-T, Evidence. Oxford: Oxford University Press, 2006, p.43.-46.

⁹⁴³ Milovanovich Z. Privilege against Self-Incrimination: a Comparative Perspective. In Fields, C. B., Moore Jr. R.H. Comparative and International Criminal Justice: Traditional and Nontraditional Systems of Law and Control. 2nd ed. Long Grove, IL: Waveland Press, 2005, p.383.

⁹⁴⁴ Clayton R., Tomlinson H. Fair Trial Rights. New York: Oxford University Press, 2006, p.160. Choo A., Compelling the Provision of Information: The Privilege Against Self-Incrimination as a Human Right, 2010, September 13, Warwick School of Law Research Paper No. 2010/20, p.10. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=1676137> (aplūkots 2013.12.maijā); Jackson J. Re-Conceptualizing the Right of Silence as an Effective Fair Trial Standard. International and Comparative Law Quarterly, 2009, Vol.58, Issue 04, p.845.

Tiesības uz informāciju ir tieši noteiktas kā kriminālprocesa pamatprincips vairāku kontinentālās Eiropas valstu kriminālprocesa likumos, piemēram, Igaunijas KPK⁹⁴⁵, Krievijas KPK⁹⁴⁶ un Bulgārijas KPK⁹⁴⁷. Pamatā visās kontinentālās Eiropas tiesību lokā ietilpstošajās valstīs kriminālprocesuālās normas nosaka tiesības uz informāciju par tiesībām neliecināt.⁹⁴⁸ Piemēram, Vācijas KPK nosaka, ka apsūdzētais ir jāinformē par tiesībām nesniegt jebkādas liecības gan pirms pirmās pratināšanas, gan izmeklēšanas laikā, gan uzsākot lietas iztiesāšanu (136.p. pirmā d., 163.a ceturtā d., 243.p. ceturtā d.).⁹⁴⁹ Vācijas Augstākā tiesa ir atzinusi, ka gadījumā, ja apsūdzētais nav informēts par tiesībām klusēt, iegūtie pierādījumi nav pieļaujami, ja vien netiek pierādīts, ka apsūdzētajam minētās tiesības bija zināmas.⁹⁵⁰ Tajā pašā laikā Vācijā pastāv pretrunīgi viedokļi, vai

⁹⁴⁵ Igaunijas KPK 8. pants nosaka procesa dalībnieku tiesību nodrošināšanas principu. Minētā panta pirmais punkts paredz, ka izmeklēšanas iestādes, prokuratūra un tiesa, veicot procesuālās darbības, likumā noteiktajos gadījumos izskaidro darbības mērķi, dalībnieku procesuālās tiesības un pienākumus. Savukārt minētā kodeksa 34. pants nosaka aizdomās turētā un apsūdzētā tiesības sniegt vai atteikties sniegt liecības saistībā ar izvirzītajām aizdomām, kā arī zināt, ka liecības var tikt izmantotas, lai pret viņu izvirzītu apsūdzību (34.p. pirmās d. 1.,2. punkts). Code of Criminal Procedure. (Estonia, 12.02.2003.) <http://www.legaltext.ee/text/en/X60027K4.htm> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹⁴⁶ Līdzīgi kā Igaunijas KPK, arī Krievijas KPK 16. pants nosaka aizdomās turētā un apsūdzētā tiesību nodrošināšanas principu. Minētā panta otrā daļa nosaka: “Tiesa, prokurors, izmeklētājs un informācijas pieprasītājs izskaidro aizdomās turētajam un apsūdzētajam viņu tiesības un garantē viņiem iespēju aizstāvēt sevi, izmantojot visus veidus un līdzekļus, kas nav aizliegti ar šo kodeksu.” Aizdomās turētajam un apsūdzētajam tiesības nesniegt liecības ir noteiktas Krievijas KPK 46. panta ceturtās daļas otrajā punktā un 47. panta otrās daļas otrajā punktā.

Criminal Procedural Code of the Russian Federation (18.12. 2001) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹⁴⁷ Bulgārijas KPK 15. pants kā kriminālprocesa pamatprincipu paredz tiesības uz aizstāvību. Minētā panta otrā daļa nosaka, ka “apsūdzētajam un citām personām, kas piedalās kriminālprocesa ir jānodrošina visi procesuālie aizsardzības līdzekļi, kas vajadzīgi, lai aizstāvētu savas tiesības un likumīgās intereses”, savukārt trešā daļa paredz, ka “tiesai, prokuroram un izmeklēšanas iestādēm ir jāizskaidro personām 2. daļā noteiktās procesuālās tiesības un jānodrošina iespēja izmantot šīs tiesības.” Apsūdzētajam tiesības neliecināt ir noteiktas Bulgārijas KPK 55. panta pirmajā daļā.

Criminal Procedure Code of Bulgaria. (effective 29.04.2006) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹⁴⁸ Ilgu laiku viena no nedaudzajām valstīm, kur minētās tiesības netika efektīvi nodrošinātas, bija Francija. Francijas KPK nosaka vienīgi izmeklēšanas tiesneša pienākumu informēt apsūdzēto par tiesībām klusēt (116. p. ceturtās d. 4. teikums). 2000. gadā tiesības uz informāciju par tiesībām klusēt tika ieviestas izmeklēšanas procesā, tomēr jau 2002. gadā tās tika būtiski ierobežots, un 2003. gadā atceltas pavisam. Tiesību zinātnieki norāda, ka, lai gan minētās tiesības pastāv un personai nav tiesisks pienākums atbildēt uz jautājumiem, tomēr policijai arī nav pienākums izskaidrot šīs tiesības. Pārmaiņas minēto tiesību atzīšanā ieviesa 2011. gada 15. aprīlī Francijas Kasācijas tiesa, kura, cita starpā ņemot vērā ECT spriedumu lietā *Brusco pret Franciju* (*Brusco v. France*), noteica, ka aizdomās turētie ir jāinformē par tiesībām klusēt un tiesībām uz advokātu pratināšanas laikā, turklāt norādīja, ka minētās tiesības ir spēkā uzreiz, arī neizdarot grozījumus tiesību aktos.

The French Code of Criminal Procedure (23 January 2002) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā); Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.194.; Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. Effective Criminal Defence in Europe. Antwerp: Intersentia, 2010, p. 223.; Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.194.; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 1466/07 *Brusco v. France.*; Arrêt no. 589-592. Cour de Cassation, [supreme court for juvenile matters] crim; Apr. 21, 2011. Bull. Crim., No.4, (Fr.). Citēts: Spronken T., de Vochoff D. EU Policy to Guarantee Procedural Rights in Criminal Proceedings : "Step by Step", In: North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, 2011, Vol.37, Issue 02, Pieejams arī: <http://www.law.unc.edu/documents/faculty/adversaryconference/spronkendevocht.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹⁴⁹ The German Code of Criminal Procedure. (1987) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹⁵⁰ Pirmās pratināšanas sākumā apsūdzētais ir skaidri un saprotami jāinformē arī par: - noziedzīgu nodarījumu, par kuru viņš ir apsūdzēts; - tiesībām konsultēties ar advokātu jebkurā procesa posmā, pat pirms pratināšanas; - tiesībām pieprasīt pierādījumus; - par apsūdzības pamatu, dodot iespēju kliedēt pret viņu izteiktās aizdomas un aizstāvēt faktus, kas “runā” viņam par labu (136.p. pirmā d., 163.a ceturtā d.). Ja apsūdzētais netiek informēts par minētajām tiesībām, iegūtie

liecības, ko sniedzis liecinieks, ja viņš nav informēts par tiesībām neliecināt pret sevi, turpmāk ir pieļaujams izmantot pret šo personu, kad tā ir ieguvusi apsūdzētā statusu. Vācijas augstākā tiesa ir atzinusi, ka tās ir pieļaujamas, jo Vācijas KPK 55. pants, kas nosaka lieciniekiem tiesības neliecināt pret sevi, ja tādējādi viņi var sevi apsūdzēt, aizsargā tikai lieciniekus, nevis apsūdzētos. Tas ir pretrunā ar akadēmisko viedokli, ka neinformēšana par minētajā pantā noteiktajām tiesībām ir pretrunā ar Vācijas KPK 55. pantu, kas nosaka tiesības uz pienācīgi visu procesuālo noteikumu un formalitāšu ievērošanu.⁹⁵¹ Arī citās valstīs, piemēra, Itālijā⁹⁵², Ungārijā⁹⁵³ un Slovēnijā⁹⁵⁴ tiek atzīts, ka gadījumā, ja apsūdzētajam netiek nodrošinātas tiesības uz informāciju par tiesībām neliecināt, iegūtās liecības nevar tikt izmantotas kā pierādījums. Minētais liecina, ka kontinentālās Eiropas tiesību lokā ietilpstošajās valstīs tiesības uz informāciju ir atzītas kā būtiska tiesību neliecināt procesuāla garantija, turklāt daudzās valstīs to pārkāpšanas gadījumā iegūtās liecības nav pieļaujams izmantot kā pierādījumu lietā.

Nākamais jautājums, kas jāizvērtē ir, cik efektīvi tiesības uz informāciju kā tiesību sevi neapsūdzēt procesuāla garantija tiek nodrošinātas Latvijā. Tiesības uz informāciju KPL nav tieši noteiktas kā kriminālprocesa pamatprincips, tāpēc, lai noskaidrotu, vai šāds princips būtu nosakāms, ir nepieciešams aplūkot, cik efektīvi tās ir noteiktas kriminālprocesuālajā regulējumā un tiek ievērotas praksē.

Tiesības uz informāciju KPL ir noteiktas kā vienas no personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tiesībām. Tiesības rakstveidā tikt informētam par tiesībām ir noteiktas gan aizdomās turētajam, gan apsūdzētajam, gan aizturētajam (KPL 66.p. pirmās d. 1.punkts, 70.p. pirmā d., 63.p.

pierādījumi var tikt atzīti par nepieļaujamiem. The German Code of Criminal Procedure. (1987.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā); Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.338.

Vācijas Augstākās tiesas spriedums lietā: BGHSt 38 (1992). Pieejams: <http://www.hrr-strafrecht.de/hrr/5/91/5-190-91.php> (aplūkots 2013.12.maijā). Citēts: Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.296.; Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. Effective Criminal Defence in Europe. Antwerp: Intersentia, 2010, p. 289.

⁹⁵¹ Itālijas KPK nosaka, ka pirms pratināšanas apsūdzētais ir jāinformē, ka viņam ir tiesības atteikties sniegt liecības un ka tās var tikt izmantotas pret viņu. Ja persona netiek informēta par minētajām tiesībām, iegūtās liecības nav pieļaujamas (64.p. trešā d.). Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.338.

⁹⁵² Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. Effective Criminal Defence in Europe. Antwerp: Intersentia, 2010, p. 392, 404.-405.

⁹⁵³ Ungārijas KPK 117. panta otrā daļa nosaka, ka gadījumā, ja apsūdzētais nav informēts par tiesībām neliecināt, sniegtās liecības nevar tikt izmantotas pret viņu.

Criminal Procedural Code of the Republic of Hungary. (1998.) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/25> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹⁵⁴ Slovēnijas KPA 237. pants nosaka, ka tiesa nevar pamatot spriedumu ar liecībām, kas iegūtas: - nebrīdinot personu par tās tiesībām; - ja persona nav skaidri atteikusies no tiesībām neliecināt; - ja paziņojums par šīm tiesībām nav ietverts protokolā. Tāpat minētais pants nosaka arī aizliegumu izmantot liecības, kuras ir snieguši nepilngadīga persona, kura nevarēja saprast tiesības atteikties sniegt liecības. Slovēnijā visas liecības, ko persona ir sniegusi pirms viņai ir izskaidrotas tiesības, ir jāizslēdz no lietas materiāliem (83.p. pirmā d.).

Criminal Procedure Act of Slovenia. (26.01.2006.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā). Sk. Criminal Procedure in Europe. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008, p.499.,503.

pirmās d. 3.punkts). Tomēr minētās tiesības nepamatoti nav noteiktas personai, pret kuru uzsākts kriminālprocess (KPL 61.p. ceturtā d.).

Tiesības uz informāciju ir ietvertas izmeklēšanas darbību veikšanas vispārīgajos noteikumos. KPL 139. panta otrā daļa paredz, ka ikvienas izmeklēšanas darbības sākumā tās veicējs informē konkrētajā procesā iesaistīto personu par tās tiesībām un pienākumiem.

Tiesības uz informāciju ir noteiktas arī konkrētā izmeklēšanas darbībā – pratināšanā. KPL 147. panta otrā daļa nosaka: “*Izmeklēšanas darbības veicējs izskaidro pratināmajam šajā likumā viņam paredzētās tiesības un pienākumus.*” Tiesības uz informāciju ir noteiktas arī KPL normās, kas nosaka konkrētu kriminālprocesa dalībnieku pratināšanu. KPL 151. panta pirmā daļa nosaka, ka lieciniekam, cietušajam, pārstāvim un kriminālprocesā aizskartajam mantas īpašniekam vai likumīgajam valdītājam pirms pratināšanas izskaidro viņu tiesības uz informāciju. Saskaņā ar minēto normu pratināmajam tiesības, tai skaitā tiesības neliecināt, jāizskaidro katrā pratināšanas reizē.

Tiesības uz informāciju pratināšanā ir atsevišķi noteiktas arī personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētā, aizdomās turētā un apsūdzētā pirmās pratināšanas sākumā izsniedz personai izrakstu no likuma, kurā noteiktas tās procesuālās tiesības un pienākumi, ja konkrētajā kriminālprocesā šai personai tas jau nav bijis izsniegts (KPL 150.p. 3. punkts). KPL efektīvi paredz personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības tikt rakstveidā informētai par tās tiesībām, ņemot vērā, ka Eiropas Savienības Direktīva par tiesībām uz informāciju šādas tiesības nosaka vienīgi personām, kuras ir apcietinātas vai aizturētas (4.p pirmā d.).⁹⁵⁵

KPL 150. panta 4. punkts nosaka, ka personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētā, aizdomās turētā un apsūdzētā pirmās pratināšanas sākumā izskaidro personai tās tiesības neliecināt un brīdina, ka visu, kas tiks teikts, var izmantot pret šo personu. Minētā norma paredz, ka personai ir jāizskaidro tiesības neliecināt, kad tā pirmo reizi tiek pratināta konkrētajā procesuālajā statusā. Tomēr tā neuzliek pienākumu izskaidrot personai tiesības neliecināt turpmākajās pratināšanas reizēs. Tādējādi minētās normas piemērošana praksē var nonākt pretrunā ar priekšnosacījumu, ka personai ir jāapzinās tiesības neliecināt. Arī pratinot personu atkārtoti ir būtiski izvērtēt, vai persona apzinās tiesības neliecināt, piemēram, ja ir pagājis ilgāks laika periods starp pratināšanām, un nepieciešamības gadījumā tās izskaidrot atkārtoti. Izmeklēšanas darbības veicējam saskaņā ar KPL 147. panta otrā daļa ir pienākums izskaidrot personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības neliecināt ne tikai pirmās pratināšanas sākumā, bet arī turpmākajās pratināšanās, tādējādi garantējot, ka persona apzinās minētās tiesības.

Persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir ne tikai formāli jāinformē par tiesībām neliecināt, bet viņai ir jāizskaidro to būtība un tiesiskās sekas. Persona var nesaprast minētās tiesības un pat uzskatīt, ka to izmantošana var tikt izmantota pret viņu. Personai ir jāizskaidro, ka viņai ir tiesības

⁹⁵⁵ Sk. darba 2.2.2. nodaļu.

vispār nesniegt liecības vai arī atbildēt uz dažiem jautājumiem. Tāpat ir jāizskaidro, ka liecību nesniegšana nav vērtējama kā traucēšana noskaidrot patiesību lietā vai izvairīšanās no pirmstiesas procesa (KPL 66.p. trešā d.). Proti, ka tiesību neliecināt izmantošana nevar radīt nelabvēlīgas sekas.

Pētījums apliecina, ka praksē tiesības neliecināt personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, bieži netiek izskaidrotas.⁹⁵⁶ Pētījums arī liecina, ka praksē bieži ir sastopami gadījumi, kad tā vietā, lai brīdinātu personu par tiesībām nesniegt liecības, tā tiek vai nu formāli informēta par minētajām tiesībām, vai pat prettiesiski piespiesta sniegt liecības, maldinot, ka tai šīs tiesības nav vai pat ka to izmantošana var radīt nelabvēlīgas sekas.⁹⁵⁷ Interesanti, ka personām daudz biežāk, tomēr arī ne vienmēr, tiek izskaidrotas tiesības uz aizstāvja palīdzību.⁹⁵⁸ Tas liecina, ka tiesības neliecināt ir vienas no tiesībām, kuras visbiežāk netiek izskaidrotas personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību.

Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir jāizskaidro ne tikai tiesības neliecināt, bet arī citu tiesību sevi neapsūdzēt elementu būtība un tiesiskās sekas. Lai nodrošinātu, ka persona apzināti atsakās no tiesībām neatzīt vainu, ir nepieciešams izskaidrot inkriminētā noziedzīgā nodarījuma juridisko kvalifikāciju. Tāpat personai ir jāizskaidro, ka tai ir tiesības pilnībā neatzīt vainu vai arī atzīt vainu daļēji. Arī uzsākot pārrunas par vienkāršoto kriminālprocesa formu, kuras neietver lietas izskatīšanu tiesā vai pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē, piemērošanu ir svarīgi izskaidrot personai tiesības neatzīt vainu un tiesības nepiekrīst minēto formu piemērošanai, kā arī šo formu piemērošanas sekas. Ja personai netiek izskaidrotas minētās tiesības un pēc piedāvājuma izteikšanas viņa atzīst vainu, šāda atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt nav tiesiska, kā rezultātā arī vienkāršotās kriminālprocesa formas piemērošana nav pieļaujama.

Iepriekš, aplūkojot atsacīšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt priekšnosacījumu ievērošanu, piemērojot vienkāršotās kriminālprocesa formas, tika norādīts, ka praksē personām bieži vien šo

⁹⁵⁶ 43% no aptaujātajām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, norāda, ka pirms liecību sniegšanas tām netika izskaidrotas tiesības neliecināt. Pielikuma Nr.1. grafiks 1.16.

⁹⁵⁷ Atbildot uz jautājumu, kādā veidā Jums tika izskaidrotas tiesības neliecināt, 20% no personām norāda, ka tām tika izskaidrots, ka pretējā gadījumā iestāsies kādas negatīvas tiesiskas sekas, piemēram, viņas netiks atbrīvotas no apcietinājuma, 20% norāda, ka vispār netika informēts par šādām tiesībām, 20% norāda, ka viņām tika nolasīts likuma likuma pants, kas paredz minētās tiesības, 18% norāda, ka viņām netika izskaidrotas tiesības, bet tikai izsniegta rakstveida informācija par tiesībām, tikai 10% norāda, ka tika brīdinātas, ka viss kas tiks teikts, var tikt izmantots pret viņām, kā arī tikai 10% norāda, ka tika izskaidrots, ka viņas var brīvi izlemt liecināt, ka var atbildēt tikai uz dažiem jautājumiem vai vispār neliecināt, 9% norāda, ka tika izskaidrots, ka viņām ir pienākums liecināt, 5% uz šo jautājumu neatbild (Pielikums Nr.1. grafiks 1.18). Arī Pētījumā sniegtās aizstāvju un procesa virzītāju atbildes liecina, ka praksē personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, bieži netiek izskaidrotas tiesības neliecināt. Lielākā daļa – 57% - no aizstāvjiem norāda, ka minētās tiesības tiek izskaidrotas tikai formāli, 26% norāda, ka tiek pilnībā izskaidrotas, 21% - ka daļēji, un 7% norāda, ka netiek izskaidrotas (Pielikums Nr.3. grafiks 3.17.). Pētījumā arī procesa virzītājiem tika uzdots jautājums, kādā veidā un cik bieži personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiek izskaidrotas tiesības atteikties sniegt liecības. Lielākā daļa – 25% uz pirmo jautājuma daļu neatbild, 12% norāda, ka izsniedzot izrakstu no likuma, 1% - ka nolasot likuma pantu, 2% - ka iedod parakstīt pratināšanas protokolu, ka izskaidrotas tiesības, tikai 6% norāda, ka mutiski izskaidrojot tiesības un pienākumus. Attiecībā uz otro jautājuma daļu, 28% norāda, ka minētās tiesības tiek izskaidrotas katru reizi pirms pratināšanas, 5% - ka pirms pirmās pratināšanas, 3% atzīst, ka ne vienmēr pirmstiesas procesā personai tiek izskaidrotas minētās tiesības, kā arī persona tiek psiholoģiski ietekmēta sniegt liecības, 17% neatbild uz jautājumu vai norāda, ka KPL noteiktajā kārtībā (Pielikums Nr.2. grafiks 2.10.).

⁹⁵⁸ Pētījumā 50% no personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, norāda, ka minētās tiesības tika izskaidrotas pilnībā, 31% norāda, ka daļēji, 17% norāda, ka, minētās tiesības netika izskaidrotas, 2% uz šo jautājumu neatbild (Pielikuma Nr.1. grafiks 1.41.).

formu piemērošanas sekas netiek izskaidrotas.⁹⁵⁹ KPL ikvienā gadījumā būtu jāparedz procesa virzītāja pienākums izskaidrot, kādas tiesiskās sekas radīs vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošana. Šāds pienākums ir noteikts gadījumā, kad tiek piemērots prokurora priekšraksts par sodu (KPL 422.p. pirmā d.), vienošanās process (KPL 434.p. pirmās d. 1. punkts, 545.p. 2. punkts), kā arī izskatot lietu tiesā bez pierādījumu pārbaudes (412.p. ceturtā d., 499.panta otrā d.). Minētais pienākums būtu jāparedz arī gadījumā, kad kriminālprocess tiek izbeigts, atbrīvojot personu no kriminālatbildības, papildinot KPL 379. pantu, kā arī gadījumā, ja kriminālprocesa tiek izbeigts pret personu, kura būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu, papildinot KPL 410. pantu. Tā kā izbeidzot kriminālprocesu, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, šāds pienākums ir noteikts tikai pēc lēmuma kopijas izsniegšanas personai (417.p. pirmā d.), būtu papildināms arī KPL 415. pants, nosakot, ka procesa virzītājam ir pienākums izskaidrot personai minētā procesa sekas pirms persona ir devusi piekrišanu tā piemērošanai.

Persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir jāinformē arī par tiesībām nesniegt dokumentus un lietiskos pierādījumus, kā arī par to nesniegšanas sekām. Pētījums atklāj, ka personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, bieži netiek informētas par tiesībām nesniegt dokumentus.⁹⁶⁰ Lūdzot personai iesniegt dokumentus vai lietiskos pierādījumus rakstveidā pēc procesa virzītāja pieprasījuma vai arī izņemšanā, viņai ir jāizskaidro tiesības tos nesniegt, kā arī tas, ka gadījumā, ja tie netiks iesniegti, vēlāk tiks veikta izņemšana vai kratīšana. Arī pirms kratīšanas personai ir jāizskaidro, ka viņai nav pienākums sniegt pieprasītos dokumentus vai lietiskos pierādījumus, vienlaicīgi norādot, ka gadījumā, ja tie netiks izsniegti, tiks veikta piespiedu kratīšana.

Lai tiktu efektīvi nodrošinātas tiesības sevi neapsūdzēt, būtiski ir izskaidrot personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, viņas procesuālo statusu un sniegt informāciju par viņai inkriminēto noziedzīgo nodarījumu. Tomēr tiesiskajā regulējumā minētais pienākums netiek attiecināts uz visām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību. KPL 20. panta pirmā daļa nosaka tiesības katrai personai, par kuru izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, tiesības zināt, kāda nodarījuma izdarīšanā to tur aizdomās vai apsūdz (KPL 20. p. pirmā d.). Tātad minētā norma tiesības uz informāciju par inkriminēto noziedzīgo nodarījumu nosaka vienīgi personām, kuras tiek turētas aizdomās vai apsūdzētas, nevis visām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību.

Tiesības rakstveidā tikt informētam par lēmumu, kas nosaka personas procesuālo statusu, ir noteiktas aizdomās turētajam, apsūdzētajam un aizturētajam (KPL 66.p. pirmās d. 1.punkts, 70.p. pirmā d., 63.p. pirmās d. 3.punkts), bet nav noteiktas personai, pret kuru uzsākts kriminālprocess

⁹⁵⁹ Sk. darba 4.3.3.2. nodaļu; Pielikuma Nr.1. grafiku 1.19.; Pielikuma Nr. 3. grafiku 3.27.

⁹⁶⁰ Tikai 27% no procesa virzītājiem uzskata, ka personai ir šādas tiesības un ka tās tiek izskaidrotas (Pielikums Nr.2. grafiks 2.16.). Arī aizstāvjiem tika uzdots jautājums, vai personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, pieprasot, lai tās sniedz dokumentus un citus pierādījumus lietā lietā, tiek izskaidrotas tiesības neliecināt. Tikai 12% atbild, ka "jā", 43% norāda, ka "daļēji" un 45%, ka "nē" (Pielikums Nr.3. grafiks 3.18).

(KPL 61.p. ceturtajā d.).⁹⁶¹ Tiesības uz informāciju par procesuālo statusu pratināšanā ir noteiktas KPL 150. panta 2. punktā, kas paredz, ka personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pirmās pratināšanas sākumā izskaidro tās procesuālo stāvokli un izsniedz tā dokumenta kopiju, kas šo procesuālo stāvokli nosaka, ja šāds dokuments ir paredzēts likumā. KPL nav paredzēts dokuments, kas atsevišķi nosaka personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, statusu. Šāds statuss tiek norādīts lēmumā par kriminālprocesa uzsākšanu (KPL 61.p. pirmā d., 318.p. pirmās d. 1.punkts). Arī personai, pret kuru uzsākts kriminālprocess, būtu jānosaka tiesības tikt rakstveidā informētai par inkriminēto noziedzīgu nodarījumu un procesuālo statusu. Šo tiesību nenodrošināšana praksē var radīt situāciju, kad minētā persona sniedz pierādījumus, neapzinoties savu procesuālo statusu un līdz ar to arī sniegto pierādījumu nozīmi, kas savukārt palielina nepatiesas sevis apsūdzības risku.

Ņemot vērā iepriekš veikto analīzi, autore izsaka priekšlikumu grozīt KPL 20. panta pirmo daļu, nosakot tiesības zināt, kāda nodarījuma izdarīšanā tā tiek iesaistīta kriminālprocesā, visām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Būtu jāpārskata arī KPL 61. pants, kas nosaka personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, tiesības, ietverot tiesības tikt rakstveidā informētam par tās procesuālo statusu, par inkriminēto noziedzīgu nodarījumu, kā arī par tās tiesībām un pienākumiem. Atbalstāms ir *Ā. Meikališa* un *K. Stradas-Rozenbergas* izteiktais piedāvājums izstrādāt vienu pantu, kurā tiktu noteiktas visu personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, kopīgās tiesības un pienākumi.⁹⁶² Tādējādi tiktu novērsta šobrīd pastāvošā problēma, ka personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, kuras atrodas dažādos procesuālos statusos, tiesības tiek nepamatoti garantētas dažādā apjomā.

Jānorāda, ka ne tikai pirms izmeklēšanas darbībām, kurās tiek iegūtas liecības, bet arī pirms citām izmeklēšanas darbībām, kurās personai tiek pieprasīti dokumenti un lietiskie pierādījumi, persona ir rakstveidā jāinformē par tās procesuālo statusu un inkriminēto noziedzīgo nodarījumu. KPL normās, kas nosaka konkrētas izmeklēšanas darbības, šīs tiesības nav tieši noteiktas. KPL nosaka, ka personai, pie kuras notiek kratīšana vai izņemšana, izmeklēšanas darbības veicējs izsniedz lēmuma par kratīšanu vai izņemšanu kopiju (182.p. otrā daļa, 188.p. pirmā d.). Gan lēmumā par kratīšanu, gan par izņemšanu norāda, kas, kur, pie kā, kādā lietā un kādus priekšmetus un dokumentus meklēs un izņems (KPL 180.p. otrā d., 187.p. otrā d.). KPL neparedz, ka minētajā lēmumā jānorāda personas procesuālais statuss. Tāpat minētais statuss netiek norādīts, rakstveidā pieprasot izsniegt priekšmetus un dokumentus (KPL 190.p.). Tādējādi praksē nav izslēgtas situācijas, kad persona netiek pienācīgi informēta par savu procesuālo statusu. Lai gan personai, pret kuru uzsākts kriminālprocess, tiesības uz aizstāvību rodas brīdī, kad tā tiek iesaistīta procesuālajās darbībās (KPL 61.p. trešā d.), tajā pašā laikā, kā jau tika norādīts, KPL neparedz šīs personas rakstveida informēšanu par tās procesuālo

⁹⁶¹ Kaija S. Personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, statuss un ar tā realizāciju saistītās problēmas. Administratīvā un kriminālā justīcija. Latvijas Policijas akadēmijas zinātniski teorētisks žurnāls, 2007, Nr.4., 126.-127.lpp.

⁹⁶² Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. III Kriminālprocesa dalībnieki. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 30.maijā, Nr.21.

statusu. Tādējādi persona, neapzinoties savu procesuālo statusu, var neapzināties arī pieprasīto dokumentu vai lietisko pierādījumu nozīmi kriminālprocesā. Lai šādas situācijas praksē nerastos, būtu apsverama iespēja, personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības tikt informētam par tās procesuālo statusu, kā arī par inkriminēto noziedzīgo nodarījumu noteikt KPL 139. pantā, kas paredz izmeklēšanas darbību veikšanas vispārējos noteikumus.

Kā nākamais jautājums ir jāizvērtē, kā tiesību uz informāciju par tiesībām sevi neapsūdzēt pārkāpums ietekmē iegūto pierādījumu turpmāku izmantošanu kriminālprocesā. Ārvalstu kriminālprocesuālā regulējuma analīze atklāja, ka daudzās valstīs gadījumā, ja personai netiek izskaidrotas tiesības neliecināt, iegūtās liecības nav pieļaujams izmantot kā pierādījumu lietā. Lai pēc iespējas efektīvāk nodrošinātu minētās tiesības praksē, arī Latvijā būtu jāatzīst, ka tiesību uz informāciju pārkāpšana rada iegūto pierādījumu absolūtu nepieļaujamību.

KPL šobrīd neparedz pierādījumu, kas iegūti, neinformējot personu par tiesībām neliecināt, absolūto nepieļaujamību. KPL ir noteikts ierobežojums kā pierādījumu izmantot personas sniegtās liecības, ja nav izskaidrotas tiesības neliecināt. Saskaņā ar KPL 131. panta trešo daļu, ja personai KPL noteiktajos gadījumos bija tiesības atteikties sniegt liecību un persona par to bija informēta, bet šo liecību tomēr sniedza, tad šī liecība vērtējama kā pierādījums. Minētā norma nesniedz skaidru norādi, vai gadījumā, ja persona nebija informēta par tiesībām neliecināt, tās ir absolūti nepieļaujams vai ierobežoti pieļaujams pierādījums.

K. Strada-Rozenberga ir pamatoti piedāvājusi KPL noteikt, ka par absolūti nepieļaujamām un pierādīšanā neizmantojamām atzīstamas tādas ziņas par faktiem, kas iegūtas, maldinot procesa dalībnieku par viņa tiesībām un pienākumiem, šīs tiesības un pienākumus viņam neizskaidrojot, nepilnīgi izskaidrojot vai nepatiesi izskaidrojot.⁹⁶³ Zinātniece norāda, ka neinformēšana vai nepienācīga informēšana par tiesībām kā absolūtās nepieļaujamības kritērijs vērtējams tikai tad, ja attiecīgais procesa dalībnieks procesā tiek iesaistīts pirmo reizi. Savukārt, ja šāds pārkāpums pieļauts pie atkārtotas darbību veikšanas, tad tas būtu vērtējams kā ierobežotas pieļaujamības kritērijs. Tāpat tiek atzīts, ka par absolūti nepieļaujamām ir uzskatāmas liecības, kas iegūtas no personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pirms tam norādot, ka viņai ir pienākums liecināt.⁹⁶⁴

Autore pamatā piekrīt minētajām atziņām. Lai izvērtētu, vai pārkāpums rada pierādījumu absolūto nepieļaujamību, ir jāvērtē, vai tādējādi tiek atņemtas personas tiesības neliecināt pēc būtības. Proti, ir jāvērtē, vai ir ievēroti atteikšanās no tiesībām neliecināt priekšnosacījumi. Ja tiesību sevi neapsūdzēt neizskaidrošanas vai nepienācīgas izskaidrošanas rezultātā persona atsakās no tiesībām sevi neapsūdzēt neapzināti, iegūtos pierādījumus nedrīkst izmantot kriminālprocesā. Tāpēc atsevišķos gadījumos neinformēšana par tiesībām neliecināt, arī personai atkārtoti sniedzot liecības, ir atzīstama

⁹⁶³ Strada – Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 227.lpp.

⁹⁶⁴ Strada – Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002, 228.lpp.

par absolūtās nepieļaujamības gadījumu. Lai noskaidrotu, vai atteikšanās ir apzināta vai nē, ir jāņem vērā tādi apstākļi kā pratināšanas raksturs un laika posms, kāds pagājis starp izmeklēšanas darbībām. Par nepieļaujamām ir atzīstamas arī liecības, ja informēšana ir izpaudusies kā prettiesiska piespiešana sniegt liecības. Ja persona tiek maldināta, ka viņai ir pienākums sniegt liecības, vai ja viņai tiek izskaidrots, ka to nesniegšanas gadījumā iestāsies nelabvēlīgas tiesiskas sekas, iegūtie pierādījumi nav izmantojami kriminālprocesā pret personu, jo atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt nav brīvprātīga.

Ne tikai neinformēšana par tiesībām neliecināt, bet arī par pārējiem tiesību sevi neapsūdzēt elementiem var radīt iegūto pierādījumu absolūtu nepieļaujamību. Vainas atzīšana ir absolūti nepieļaujama, piemēram, gadījumā, ja par tiesībām neatzīt vainu persona netiek informēta procesuālo darbību sākumā, kurā tiek piedāvāts piemērot kādu no vienkāršotajām kriminālprocesa formām, kuru priekšnosacījums ir vainas atzīšana, ja persona iepriekš savu vainu nav atzinusi. Tāpat personas neinformēšana, ka viņai ir tiesības nesniegt dokumentus vai lietiskos pierādījumus, var radīt iegūto pierādījumu absolūto nepieļaujamību. Piemēram, ja persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiek informēta, ka par pierādījumu nesniegšanu var iestāties kriminālatbildība, tā ir uzskatāma par piespiešanu sniegt pierādījumus, tāpēc iegūtos pierādījumus nav pieļaujams izmantot pret personu lietā. Secināms, ka tas, vai personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, neinformēšana vai nepienācīga informēšana, izraisa iegūto pierādījumu absolūto nepieļaujamību, vai arī ierobežotu pieļaujamību, katrā konkrētajā gadījumā ir izvērtējams individuāli, t.i., vērtējot, vai tādējādi netiek atņemta tiesību sevi neapsūdzēt būtība.

Viens no veidiem, kā tiesību uz informāciju pārkāpumu paredzēt kā vienu no absolūtās nepieļaujamības gadījumiem, ir ietvert tiesības uz informāciju KPL noteikto kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā. Kā tika atklāts iepriekš, viens no gadījumiem, kad pierādījumi tiek atzīti par absolūti nepieļaujamiem, ir tad, ja tie ir iegūti, pārkāpjot kriminālprocesa pamatprincipus (KPL 130.p. otrās d. 4. punkts). Atzīstot tiesības uz informāciju par vienu no kriminālprocesa pamatprincipiem, gadījumā, ja personai netiktu izskaidrotas tiesības sevi neapsūdzēt, iegūtos pierādījumus būtu jāatzīst par absolūti nepieļaujamiem.

Nepieciešamība noteikt tiesības uz informāciju KPL kā vienu no kriminālprocesa pamatprincipiem apliecina arī iepriekš norādītie Pētījuma dati, kas atklāj, ka viena no galvenajām problēmām praksē, kā rezultātā tiesības sevi neapsūdzēt tiek būtiski pārkāptas, ir minēto tiesību neizskaidrošana. Nosakot tiesības uz informāciju KPL kā kriminālprocesa pamatprincipu, tiktu būtiski samazināti gadījumi, kad personām netiek izskaidrotas tiesības sevi neapsūdzēt.

Autore uzskata, ka arī tiesības uz informāciju būtu jānosaka KPL 20. pantā noteiktajā tiesību uz aizstāvību principa saturā, ņemot vērā, ka tās ir vienas no aizstāvības tiesībām. Lai gan KPL 20. panta galvenais mērķis ir nodrošināt personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, aizstāvības tiesības, tajā pašā laikā tas aizsargā arī citu personu tiesības. Tiesības sevi neapsūdzēt tiek garantētas citām

personām, lai nepieļautu, ka tās tiek piespiestas sniegt pierādījumus, kas varētu tikt izmantoti pret viņām kriminālprocesā. Tāpēc, nosakot tiesības uz informāciju kā vienas no aizstāvības tiesībām KPL 20. pantā, cita starpā tiktu nodrošināts, ka arī citu personu, piemēram, liecinieka sniegtās liecības, kas iegūtas neinformējot par tiesībām neliecināt, nevarētu tikt izmantotas vēlāk pret šo personu, ja tā iegūst personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, procesuālo statusu. Tāpat tādējādi tiktu nodrošināts, ka gadījumā, ja personai, kura kriminālprocesā nav atzīta par personu, kurai ir tiesības aizstāvību, ir sniegta informācija, ka par dokumentu un lietisko pierādījumu nesniegšanu var iestāties kriminālatbildība, iegūtos pierādījumus nav pieļaujams izmantot pret šo personu kriminālprocesā. Līdz ar to autore izsaka priekšlikumu papildināt papildināt KPL 20. pantu ar 1² daļu šādā redakcijā: *“Amatpersonai, kura veic kriminālprocesu, ir pienākums izskaidrot personai šīs personas tiesības un pienākumus.”*

Apkopojot veikto analīzi, secināms, ka KPL nav pietiekami efektīvi noteiktas tiesības uz informāciju par tiesībām sevi neapsūdzēt, kā arī Pētījums atklāj, ka praksē tās tiek būtiski pārkāptas. Personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tiesības neliecināt bieži vien netiek izskaidrotas vai tiek izskaidrotas vienīgi formāli, kā arī pastāv gadījumi, kad persona tiek maldināta, ka viņai šīs tiesības nav vai ka to izmantošana var radīt nelabvēlīgas sekas. KPL 150. panta 4. punkts, kas nosaka, ka personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības neliecināt tiek izskaidrotas pirmās pratināšanas sākumā, ir interpretējama tādējādi, ka personai minētās tiesības ir jāizskaidro pirms tā pirmo reizi tiek pratināta konkrētajā procesuālajā statusā. Izmeklēšanas darbības veicējam ir jāizskaidro personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības neliecināt ne tikai pirmās pratināšanas sākumā, bet arī turpmākajās pratināšanās, individuāli izvērtējot, vai, ņemot vērā pratināšanu raksturu un laika posms, kāds pagājis starp izmeklēšanas darbībām, persona apzinās minētās tiesības.

Praksē personām bieži vien netiek izskaidrots, kādas sekas rada vienkāršoto kriminālprocesa formu, kuras neietver lietas izskatīšanu tiesā vai pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē, piemērošana. KPL ikvienā gadījumā būtu jāparedz procesa virzītāja pienākums izskaidrot, kādas tiesiskās sekas radīs minēto formu piemērošana. Minētais pienākums būtu jāietver KPL 379. pantā, kas nosaka kriminālprocesa izbeigšanu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības, KPL 410. pantā, kas nosaka kriminālprocesa izbeigšanu pret personu, kura būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu, un KPL 415. pantā, kas nosaka kriminālprocesa izbeigšanu, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības.

Lai tiktu efektīvi nodrošinātas tiesības sevi neapsūdzēt, būtiski ir izskaidrot personām arī citas aizstāvības tiesības, tomēr praksē personas netiek pietiekami informētas, piemēram, par tiesībām uz aizstāvja palīdzību. Būtiski ir arī izskaidrot personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, viņu procesuālo statusu un viņām inkriminēto noziedzīgo nodarījumu. KPL 20. panta pirmā daļa tiesības tikt informētam par inkriminēto noziedzīgo nodarījumu nosaka vienīgi personām, kuras tiek turētas

aizdomās vai apsūdzētas, tāpēc minētā norma būtu grozāma, paredzot tās visām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Būtu pārskatāms arī KPL 61. pants, kas nosaka personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, tiesības, ietverot tiesības tikt rakstveidā informētam par tās procesuālo statusu, par inkriminēto noziedzīgu nodarījumu, kā arī par tās tiesībām un pienākumiem. Personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības tikt informētam par tās procesuālo statusu, kā arī par inkriminēto noziedzīgo nodarījumu būtu jānosaka kā vispārējs noteikums KPL 139. pantā, kas paredz izmeklēšanas darbību veikšanas vispārējos noteikumus.

Lai novērstu praksē bieži sastopamos gadījumus, kad persona netiek informētas par tās tiesībām, Latvijā, līdzīgi kā tas ir vairākās ārvalstu tiesību sistēmās, būtu jāatzīst, ka tiesību uz informāciju pārkāpums var radīt iegūto pierādījumu absolūto nepieļaujamību. Lai izvērtētu, vai pārkāpums rada pierādījumu absolūto nepieļaujamību, ir jāvērtē, vai tādējādi ir atņemta tiesību sevi neapsūdzēt būtība, proti, vai ir ievēroti atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt priekšnoteikumi. Ja tiesību sevi neapsūdzēt neizskaidrošanas vai nepienācīgas izskaidrošanas rezultātā persona neapzināti atsakās no tiesībām sevi neapsūdzēt, iegūtos pierādījumus nedrīkst izmantot kriminālprocesā pret personu. Tādējādi tiesību neliecināt neizskaidrošana ne tikai pirmajā pratināšanas reizē, bet arī turpmākās pratināšanās var radīt iegūto pierādījumu izmantošanas aizliegumu. Tāpat, ja persona tiek maldināta, ka viņai ir pienākums sniegt pierādījumus, vai ja viņai tiek izskaidrots, ka to nesniegšanas gadījumā iestāsies nelabvēlīgas tiesiskas sekas, iegūtie pierādījumi nav izmantojami pret personu, jo atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt nav brīvprātīga. Lai tiesību uz informāciju pārkāpums tiktu atzīts par pierādījumu absolūtās nepieļaujamības gadījumu, šīs tiesības būtu jānosaka kā viens no kriminālprocesa pamatprincipiem, ņemot vērā, ka saskaņā ar KPL 130. panta otrās daļas 4. punktu par nepieļaujamām un pierādīšanā neizmantojamām atzīstamas tādas ziņas par faktiem, kuras iegūtas pārkāpjot kriminālprocesa pamatprincipus. Autore izsaka priekšlikumu tiesības uz informāciju ietvert tiesību uz aizstāvību principa saturā, papildinot KPL 20. pantu ar 1² daļu šādā redakcijā: *“Amatpersonai, kura veic kriminālprocesu, ir pienākums izskaidrot personai šīs personas tiesības un pienākumus.”*

4.4.2. Tiesības uz aizstāvja palīdzību

Darbā jau iepriekš tika norādīts, ka tiesības uz aizstāvja palīdzību kā viens no taisnīgas tiesas elementiem ir ietvertas Starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos, Satversmes 92. pantā, kā arī kā kriminālprocesa pamatprincips noteiktas KPL 20. pantā.⁹⁶⁵ Šajā nodaļā autore izvērtēs, kā minētais princips tiek nodrošināts konkrētās tiesību normās un praksē. Nodaļas mērķis nav aplūkot visus tiesību uz aizstāvja palīdzību aspektus, bet izvērtēt būtiskākos un problemātiskos jautājumus, kas saistīti ar aizstāvja lomu tiesību sevi neapsūdzēt nodrošināšanā. Pirmkārt, autore īsumā vispārīgi

⁹⁶⁵ Sk. darba 2.1.1., 2.2.1., 3.1.1., 3.2.2. nodaļas.

raksturos tiesības uz aizstāvja palīdzību, aplūkojot aizstāvja uzaicināšanas kārtību un aizstāvības veidus. Pēc tam tiks aplūkotas tās aizstāvja tiesības un pienākumi, kuriem ir nozīmīga loma, lai tiktu efektīvi nodrošinātas tiesības sevi neapsūdzēt. No vienas puses, aizstāvim ir pienākums pašam nodrošināt aizstāvamās personas tiesības sevi neapsūdzēt, kā arī tiesības prasīt, lai viņam noteiktās tiesības, kas ļauj aizstāvēt personas tiesības, netiktu pārkāptas. No otras puses, aizstāvja piedalīšanās procesuālajās darbībās palīdz nodrošināt, ka amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu, ievēro personas tiesības sevi neapsūdzēt. Attiecīgi otrais jautājums, ko autore aplūkos, ir aizstāvja pienākums palīdzēt īstenot tiesības sevi neapsūdzēt, kā arī pašam tās ievērot. Trešais jautājums, kas tiks analizēts, ir aizstāvja pienākums uzraudzīt tiesību sevi neapsūdzēt nodrošināšanu.

4.4.2.1. Tiesību uz aizstāvja palīdzību vispārīgs raksturojums

Lai tiesības uz aizstāvja palīdzību tiktu nodrošinātas kvalitatīvi, personu, kuras var būt par aizstāvi kriminālprocesā, loks ir ierobežots. Saskaņā ar KPL 79. panta pirmo daļu par aizstāvi kriminālprocesā var būt Latvijā praktizējošs advokāts.⁹⁶⁶

Tiesības uz aizstāvja palīdzību ir ikvienai personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Saskaņā ar KPL 80. pantu vispārīgā kārtībā aizstāvis var tikt uzaicināts veikt aizstāvību kriminālprocesā divos veidos:

- 1) pamatojoties uz vienošanos ar advokātu par aizstāvību, kuru slēdz pati persona vai tās interesēs citas personas;
- 2) ja persona nav noslēgusi vienošanos par aizstāvību, bet aizstāvja piedalīšanās ir obligāta vai persona vēlas aizstāvja piedalīšanos, aizstāvis personai tiek nozīmēts.

Saskaņā ar minēto normu, ja persona vēlas aizstāvi, bet nav noslēgusi vienošanos ar aizstāvi, viņai ir jānozīmē valsts nodrošinātais aizstāvis. Viena no aktuālākajām problēmām ir saistīta ar juridiskās palīdzības kvalitāti valsts nodrošinātās aizstāvības gadījumā.⁹⁶⁷ Tādējādi būtu nepieciešams veikt atsevišķu pētījumu, lai izvērtētu valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sistēmas efektivitāti un sniegtu priekšlikumus tās uzlabošanai. Autore iepriekš veiktā pētījumā ir vērsusi uzmanību, ka viens no efektīvākajiem veidiem ir t.s. apvienotā modeļa ieviešana, kurā paralēli „privātajiem” advokātiem

⁹⁶⁶ KPL 79. panta otrā daļa nosaka, ka par aizstāvi kriminālprocesā var būt: 1) zvērējis advokāts; 2) zvērējis advokāta palīgs; 3) Eiropas Savienības dalībvalsts pilsonis, kurš ieguvusi advokāta kvalifikāciju kādā no Eiropas Savienības dalībvalstīm; 4) ārvalsts advokāts saskaņā ar Latvijas Republikai saistošu starptautisko līgumu par juridisko palīdzību. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka valstij ir tiesības noteikt ierobežotu personu loku, kas var būt par aizstāvi kriminālprocesā, tomēr vienlaicīgi norādot, ka ierobežojumi ir pieļaujami tikai ar nosacījumu, ka visām personām kriminālprocesā ir iespējams nodrošināt savlaicīgu, pieejamu un kvalificētu aizstāvību, pilnā apjomā garantējot tiesības uz taisnīgu tiesu. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003. gada 6. oktobra spriedums lietā Nr. 2003-08-01 “Par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 96. panta otrās daļas 1. teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 92.pantam”, *Latvijas Vēstnesis*. 2003.07.novembrī, nr.138., Secinājumu daļas 2.punkts.

⁹⁶⁷ Sk. Pielikuma Nr.2. grafikus 2.20., 2.21., 2.11.; Pielikuma Nr.1. grafikus 1.42., 1.43., 1.44., 1.45., 1.46., 1.47.

darbotos valsts apmaksātu advokātu institūts.⁹⁶⁸ Tomēr minētais jautājums, ņemot vērā darba mērķi, detalizētāk netiks aplūkots.

KPL nosaka virkni obligātās aizstāvības gadījumus, kurus var iedalīt divos veidos. Obligātā aizstāvība ir jānodrošina, pirmkārt, ja persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir neaizsargāta jeb kad viņa nespēj vai viņai ir ierobežotas spējas pašai sevi aizstāvēt un, otrkārt, procesuālās darbībās, kurās var tikt būtiski aizskartas personas tiesības un intereses.

Ņemot vērā personas ierobežotās spējas sevi aizstāvēt, KPL 83. panta pirmā daļa nosaka, ka aizstāvība ir obligāta kriminālprocesā šādos gadījumos:

- 1) ja tiesības uz aizstāvību ir nepilngadīgai vai rīcībnespējīgai personai, vai ierobežoti pieskaitāmai personai;
- 2) par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanu;
- 3) ja tas tiek turpināts sakarā ar pieteikumu par mirušas personas rehabilitāciju;
- 4) ja tiesības uz aizstāvību ir personai, kura fizisku vai psihisku trūkumu dēļ pati nespēj pilnībā izmantot savas procesuālās tiesības⁹⁶⁹;
- 5) ja tiesības uz aizstāvību ir analfabētam vai personai ar tik zemu izglītības līmeni, ka tā nevar pilnvērtīgi izmantot savas procesuālās tiesības⁹⁷⁰.

Saskaņā ar KPL 88. panta trešo daļu minētajos gadījumos personām nav tiesības atteikties no aizstāvja piedalīšanās. Pārējos gadījumos personai ir tiesības pēc pašas iniciatīvas atteikties no aizstāvja.⁹⁷¹

KPL obligāto aizstāvību nosaka vairākās procesuālās darbībās vai procesa stadijās, kurās var tikt būtiski aizskartas personas tiesības. KPL 83. panta otrā daļa nosaka, ka aizstāvja piedalīšanās ir obligāta kriminālprocesā, kas notiek vienošanās procesa kārtībā no brīža, kad tiek uzsāktas pārrunas ar apsūdzēto par vienošanās slēgšanu. Lai tiktu efektīvi nodrošinātas tiesības sevi neapsūdzēt, aizstāvja obligātu piedalīšanos būtu svarīgi nodrošināt, piemērojot ikvienu vienkāršoto kriminālprocesa formu, kas neietver lietas izskatīšanu tiesā, kā arī pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē. Arī

⁹⁶⁸ Nesterova I. Tiesības uz valsts nodrošināto juridisko palīdzību. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2007. 24.jūlijs, Nr.30.

⁹⁶⁹ Tas, vai persona psihisku trūkumu dēļ pati nespēj pilnībā izmantot savas procesuālās tiesības, ir rūpīgi izvērtējams katrā konkrētajā gadījumā. Augstākā tiesa ir norādījusi, ka tādi fakti kā pašnāvības mēģinājums, atbrīvojums no dienesta armijā, ārstēšanās psihoneiroloģiskajās slimnīcās rada pamatotas šaubas par personas psihisko veselības stāvokli un personai šādā gadījumā ir jānodrošina obligātā aizstāvība.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2004. gada 14. septembra lēmums lietā Nr. SKK-491. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta spriedumi un lēmumi 2004. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2005, 457.lpp.

⁹⁷⁰ Vislielākās neskaidrības praksē var radīt jautājums, kā interpretēt jēdzienu „ar tik zemu izglītības līmeni”. Iepriekš darba 4.1.1. nodaļā tika atklāts, ka kā neaizsargātas personas ir jāatzīst personas, kurām ir vienīgi pabeigta vai nepabeigta pamatzglītība. Tomēr minētais jēdziens ļauj individuāli izvērtēt katru konkrēto gadījumu.

⁹⁷¹ KPL 88. panta otrās daļas trešais teikums nosaka: “Ja persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, bija izteikusi lūgumu par aizstāvja piedalīšanos, atteikšanās no aizstāvja var notikt vienīgi aizstāvja klātbūtnē.” Minētās normas mērķis ir nodrošināt, ka persona netiek pārliecināta atteikties no aizstāvja, piemēram, gadījumā, ja aizstāvis nav ieradies uz konkrētu procesuālu darbību.

tiesību doktrīnā ir pamatoti norādīts, ka, lai palīdzētu personai pieņemt lēmumu par vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanu, tai ir jānodrošina juridiskā palīdzība.⁹⁷² Autore izsaka priekšlikumu papildināt KPL 83. panta otro daļu, nosakot, ka aizstāvja piedalīšanās ir obligāta arī, lietu izskatot tiesā bez pierādījumu pārbaudes, piemērojot prokurora priekšrakstu par sodu, izbeidzot kriminālprocesu, atbrīvojot no kriminālatbildības, un izbeidzot kriminālprocesu, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, no brīža, kad tiek uzsāktas pārrunas par minēto kriminālprocesa formu piemērošanu.

KPL 83. panta trešā daļa nosaka aizstāvja obligātu piedalīšanos iztiesāšanas laikā, ja lieta tiek skatīta apsūdzētā prombūtnē (*in absentia*)⁹⁷³ vai bez apsūdzētā piedalīšanās⁹⁷⁴. Lietas izskatīšana bez apsūdzētā piedalīšanās būtiski ierobežo personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Iepriekš tika atklāts, ka ECT kā vienu no kritērijiem, lai noteiktu, vai ir pārkāptas tiesības sevi neapsūdzēt, izvērtē, vai personai ir nodrošinātas efektīvas tiesības uz aizstāvību lietas iztiesāšanas laikā.⁹⁷⁵ Ja pirmstiesas procesā ir pārkāptas tiesības sevi neapsūdzēt, nenodrošinot iespēju personai apstrīdēt pierādījumus iztiesāšanas laikā, pastāv iespēja ka persona tiks nepamatoti atzīta par vainīgu. Aizstāvja piedalīšanās iztiesāšanā nav pietiekama garantija, lai novērstu šādus gadījumus, jo pastāv iespēja, ka aizstāvība tiek nodrošināta vienīgi formāli. Detalizētāka minētā jautājuma analīze iziet ārpus darbā izpētāmo jautājumu loka. Būtu nepieciešams izpētīt, vai KPL normas, kas nosaka lietas iztiesāšanu bez apsūdzētā piedalīšanās, un to piemērošana praksē nav pretrunā ar personas tiesībām uz taisnīgu tiesu.

KPL 81. panta pirmā daļa nosaka atsevišķas procesuālas darbības, kurās aizstāvja piedalīšanās ir obligāta, ja nav noslēgta vienošanās par aizstāvību vai aizstāvis, ar kuru noslēgta vienošanās, nevar ierasties procesuālās darbības veikšanai:

- 1) izmeklēšanas darbībās, kurās iesaistīts aizturētais;
- 2) lēmuma par atzīšanu par aizdomās turēto paziņošanā un aizdomās turētā pirmajā nopratināšanā;
- 3) ar drošības līdzekļa piemērošanu saistīto jautājumu izskatīšanā pie izmeklēšanas tiesneša.

Aizstāvja obligāta piedalīšanās minētajās darbībās ir pamatota, ņemot vērā, ka tajās ir īpaši būtiski aizsargāt personas cilvēktiesības.

Apkopojot iepriekš veikto analīzi, secināms, ka, lai tiesības uz aizstāvja palīdzību kā nozīmīga procesuāla garantija, kas palīdz nodrošināt tiesības sevi neapsūdzēt, tiktu garantētas ikvienai

⁹⁷² Ashworth A., Redmayne M. *The Criminal Process*. 3rd ed. Oxford: Oxford University press, 2005, p.53.

⁹⁷³ Krimināllietas iztiesāšana apsūdzētā prombūtnē ir noteikta 465. pantā. Tā pirmā daļa paredz: “*Krimināllietu tiesa var iztiesāt apsūdzētā prombūtnē (in absentia), ja apsūdzētais atrodas ārvalstī un viņa atrašanās vieta nav zināma vai ierašanos tiesā nav iespējams nodrošināt.*” Saskaņā ar minētā panta otro daļu notiesātais var pārsūdzēt nolēmumu augstākas instances tiesā apelācijas vai kasācijas kārtībā 30 dienu laikā no dienas, kad saņemta nolēmuma kopija.

⁹⁷⁴ Krimināllietas iztiesāšana bez apsūdzētā piedalīšanās ir noteikta KPL 464. pantā, kas paredz: “*Krimināllietu par kriminālpārkāpumu un mazāk smagu noziegumu tiesa var iztiesāt bez apsūdzētā piedalīšanās, ja apsūdzētais atkārtoti bez attaisnojoša iemesla neierodas uz tiesas sēdi vai ir iesniedzis tiesai lūgumu par krimināllietas iztiesāšanu bez viņa piedalīšanās. Krimināllietu tiesa var iztiesāt, ja tiesas sēdē piedalās aizstāvis.*”

⁹⁷⁵ Sk. darba 2.2.1.5. c) nodaļu.

personai, būtiska nozīme ir valsts nodrošinātās aizstāvības sistēmas efektīvai darbībai. Pētījums atklāj, ka aizstāvji, kas veic aizstāvību uz vienošanās pamata, sniedz kvalitatīvāku juridisko palīdzību nekā aizstāvji, kas veic aizstāvību kā valsts nodrošinātie aizstāvji. Tāpēc būtu nepieciešams uzlabot valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sistēmu, piemēram, apsverot iespēju ieviest valsts apmaksātu advokātu institūtu. KPL garantē valsts nodrošināto aizstāvību ikvienai personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ja persona nav noslēgusi vienošanos ar aizstāvi un vēlas aizstāvi, kā arī paredz obligāto aizstāvību gan neaizsargātām personām, gan atsevišķās procesuālajās darbībās, kurās var tikt būtiski aizskartas personas cilvēktiesības. Lai efektīvi nodrošinātu personas tiesības sevi neapsūdzēt, aizstāvja obligāta piedalīšanās būtu jāparedz, piemērojot ikvienu vienkāršoto kriminālprocesa formu, kas neietver lietas izskatīšanu tiesā, kā arī pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē. Tāpēc autore izsaka priekšlikumu papildināt KPL 83. panta otro daļu, nosakot, ka aizstāvja piedalīšanās ir obligāta ne tikai kriminālprocesā, kas notiek vienošanās procesa kārtībā, bet arī lietu izskatot tiesā bez pierādījumu pārbaudes, piemērojot prokurora priekšrakstu par sodu, izbeidzot kriminālprocesu, atbrīvojot no kriminālatbildības, un izbeidzot kriminālprocesu, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, no brīža, kad tiek uzsāktas pārrunas par minēto kriminālprocesa formu piemērošanu.

4.4.2.2. Aizstāvja pienākums nodrošināt un ievērot personas tiesības sevi neapsūdzēt

Aizstāvis nodrošina aizstāvamās personas tiesības sevi neapsūdzēt, realizējot viņam noteiktās tiesības un pienākumus. Lai netiktu pārkāptas aizstāvamās personas tiesības sevi neapsūdzēt, aizstāvim ir pienākums ievērot konfidencialitātes principu, kas nosaka pienākumu neizpaust aizstāvamās personas noslēpumu, kas tiks īsumā aplūkots kā pirmais jautājums. Darba iepriekšējās nodaļās autore atklāja, ka starptautiskajās tiesību sistēmās ir atzīta aizstāvja būtiskā loma, lai palīdzētu personai pieņemt apzinātu lēmumu, vai un cik lielā mērā īstenot tiesības sevi neapsūdzēt jeb izvēlēties aizstāvības pozīciju.⁹⁷⁶ Arī Vācijas Augstākā tiesa ir uzsvērusi, ka tiesības uz aizstāvja palīdzību ir būtiska garantija, lai nodrošinātu personas tiesības neliecināt, norādot, ka, lai gan tikai apsūdzētais var izlemt, vai liecināt vai nē, tomēr konsultēšanās ar aizstāvi ļauj viņam apspriest šo tik svarīgo aizstāvības jautājumu ar aizstāvi.⁹⁷⁷ Otrais jautājums, kas tiks aplūkots, ir aizstāvja pienākums tikties

⁹⁷⁶ Sk. darba 2.2.1.5. b) nodaļā Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 35718/97 *Condron v. The United Kingdom* para. 60.; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 7025/04 *Pishchalnikov v. Russia*, para. 70.; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 39660/02 *Zaichenko v. Russia*, para. 37.; 2.2.2. nodaļā Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas Nr. 2012/13/ES (2012. gada 22. maijs) par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā, ES Oficiālais vēstnesis, L 142, 01.06.2012., 1./10. lpp., 1.pielikumu.

Arī Pētījumā lielākā daļa - 79% - no aizstāvjiem norāda, ka viens no aizstāvja galvenajiem uzdevumiem kriminālprocesā ir sniegt personai padomus attiecībā uz aizstāvības pozīcijas izvēli un realizēšanu (Pielikums Nr.3. grafiks 3.4.). 14% no aptaujātajiem procesa virzītājiem norāda, ka tas ir galvenais aizstāvju uzdevums (Pielikums Nr.2. grafiks 2.19.).

⁹⁷⁷ Vācijas Augstākās tiesas spriedums lietā: BGHSt 38 (1992), 372.-373. Pieejams: <http://www.hrr-strafrecht.de/hrr/5/91/5-190-91.php> (aplūkots 2013.12.maijā). Citēts: Thaman S. C. *Comparative Criminal Procedure. A Casebook Approach*. 2nd ed. Durham, North Caroline: Carolina Academic Press, 2008, p.86, 87.

ar aizstājamo personu un izskaidrot tai tiesības sevi neapsūdzēt. Trešais jautājums, kas tiks analizēts, ir aizstāvja darbība atkarībā no aizstāvamās personas izvēlētajās aizstāvības pozīcijas, lai tiktu nodrošinātas un ievērotas personas tiesības sevi neapsūdzēt.

a) Aizstāvja pienākums ievērot konfidencialitātes principu

Viens no advokāta darbības pamatprincipiem ir konfidencialitātes princips, kam ir būtiska nozīme, lai tiktu nodrošinātas personas tiesības sevi neapsūdzēt. Tas ir noteikts virknē advokātu profesionālo darbību regulējošajos tiesību aktos: Latvijas Republikas Advokatūras likuma 67. pantā⁹⁷⁸, Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodeksa (turpmāk - Ētikas kodekss) 1.3. punktā⁹⁷⁹, Eiropas advokātu uzvedības kodeksa 2.3. punktā.⁹⁸⁰

Konfidencialitātes princips nosaka aizstāvja pienākumu neizpaust aizstāvamās personas noslēpumu. KPL 86. panta septītajā daļā nosaka: "*Aizstāvis bez aizstāvamās personas piekrišanas nav tiesīgs izpaust ziņas, kas viņam darītas zināmas sakarā ar aizstāvības veikšanu.*" Tātad aizstāvim ir tiesības atklāt konfidencialu informāciju, ja aizstāvamā persona tam ir devis nepārprotamu piekrišanu. Tomēr arī šādā gadījumā tas nav viņa pienākums, un viņš nedrīkst atklāt informāciju, ja tas var kaitēt aizstāvamās personas interesēm. Jānorāda, ka atsevišķos gadījumos konfidencialitātes princips var tikt ierobežots, paredzot pienākumu ziņot par likumpārkāpumu, tomēr šis jautājums, ievērojot darba mērķi, netiks detalizētāk aplūkots.⁹⁸¹

Lai aizsargātu konfidencialitātes principu, aizstāvim ir noteikta kriminālprocesuālā imunitāte attiecībā uz viņa rīcībā esošo profesionālo noslēpumu. Saskaņā ar KPL 121. panta pirmās daļas otro punktu, nav ierobežojamas tiesības neliecināt un nav izņemami personiskie pieraksti aizstāvim un advokātam, kas sniedzis juridisko palīdzību jebkādā formā, par ziņām, kuras viņam konfidenciali uzticējusi aizstāvamā persona. Advokāta imunitāte ir atsevišķi regulēta KPL 122. pantā, kura pirmā daļa nosaka, ka nav atļauts:

1) pratināt advokātu kā liecinieku par faktiem, kas viņam kļuvuši zināmi, sniedzot juridisko palīdzību jebkādā formā;

2) kontrolēt, veikt apskati vai izņemt dokumentus, kurus advokāts sastādījis, vai korespondenci, kuru viņš saņēmis vai nosūtījis, sniedzot juridisko palīdzību, kā arī izdarīt kratīšanu, lai atrastu un izņemtu šādu korespondenci un dokumentus;

3) kontrolēt advokāta juridiskās palīdzības sniegšanai izmantojamās informācijas sistēmas un sakaru līdzekļus, noņemt informāciju no tiem un iejaukties to darbībā.

⁹⁷⁸ Latvijas Republikas Advokatūras likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993.20.maijs, Nr.27.

⁹⁷⁹ Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodekss. (21.05.1993.) Pieejams: <http://www.advokatura.lv/?open=kodekss&lang=lat> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹⁸⁰ Eiropas advokātu uzvedības kodekss. Pieejams: <http://www.ccbe.eu/index.php?id=32&L=0> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹⁸¹ Sk. Ņesterova I. Advokāta profesionālais noslēpums un pienākums ziņot par likumpārkāpumu. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2009.gada 6.janvāris, Nr.1.

Pētījums atklāj, ka praksē sastopami minēto noteikumu pārkāpumi.⁹⁸² Pārkāpjot aizstāvja imunitāti, vienlaicīgi var tikt apdraudētas arī personas tiesības sevi neapsūdzēt, ja no aizstāvja iegūtās ziņas, kuras aizstāvamā persona ir konfidenciali uzticējusi aizstāvim, vēlāk tiek izmantotas kā pierādījums pret aizstāvamo personu. Tāpēc būtiski ir novērst praksē sastopamos gadījumus, kad tiek pārkāpta aizstāvim noteiktā kriminālprocesuālā imunitāte.

b) Aizstāvja pienākums tikties ar aizstāvamo personu un izskaidrot tiesības sevi neapsūdzēt

Tiesības nekavējoties tikties ar aizstāvi KPL ir noteiktas visām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību (KPL 63. panta pirmās d. 1. punkts; 66.p. pirmās d. 2. punkts, 61.p. ceturta d., 70.p. pirmā d.). Tikšanās ar aizstāvamo personu ir vienlaicīgi gan aizstāvja tiesības, gan pienākums. Tomēr praksē personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tikšanās ar aizstāvi netiek pietiekami efektīvi nodrošināta.⁹⁸³

KPL nosaka aizstāvja tiesības tikties ar personām, kurām ir piemēroti ar brīvības atņemšanu saistīti piespiedu līdzekļi.⁹⁸⁴ Arī atsevišķās procesuālās darbībās aizstāvim ir tiesības gan pirms, gan pēc procesuālās darbības tikties ar aizstāvamo personu, lai sagatavotos procesuālās darbības veikšanai un apspriestu tās rezultātus (KPL 82.p. otrā d.). Tātad viņam ir tiesības tikties arī ar aizdomās turēto un aizturēto pirms pirmās pratināšanas (KPL 81.p. pirmās d. 1., 2. punkts). Pirmajai pratināšanai ir ļoti liela nozīme, jo no tā, kādu aizstāvības pozīciju ieņems persona pašā sākumā, būs atkarīga visa turpmākā kriminālprocesa gaita. Iepriekš darbā tika atklāts, ka arī Eiropas Savienības tiesiskajā regulējumā aizdomās turētā un apsūdzētā tiesības pirms pratināšanas tikties ar aizstāvi ir atzītas par būtisku garantiju, kas nodrošina tiesības sevi neapsūdzēt.⁹⁸⁵ Tāpēc secināms, ka KPL normās ir efektīvi nodrošinātas aizstāvamās personas tiesības tikties ar aizstāvi, cita starpā paredzot tās pirms pirmās pratināšanas.

⁹⁸² 21% no aizstāvjiem norāda, ka aizstāvji tiek pratināti kā liecinieki par faktiem, kas viņam kļuvuši zināmi, sniedzot juridisko; 24% norāda, ka tiek kontrolēta, veikta apskate vai izņemti dokumenti, kurus aizstāvis sastādījis, vai korespondenci, kuru viņš saņēmis vai nosūtījis (Pielikuma Nr.3. grafiks 3.7.).

⁹⁸³ Sk. Pielikuma Nr.1. grafiku 1.44., 1.45.

⁹⁸⁴ KPL 86. panta trešā daļa paredz: *“Aizstāvim ir tiesības bez īpašas procesa virzītāja atļaujas tikties ar aizturēto vai apcietināto aizstāvamo personu konfidencialitāti nodrošinātos apstākļos bez tikšanās reižu un ilguma ierobežojumiem, ja nepieciešams, pieaicinot tulku. Tādas tikšanās var notikt pilnvarotas amatpersonas vizuālās kontroles apstākļos, bet ārpus dzirdamības robežām.”* Tiesības tikties var tikt ierobežotas saskaņā ar KPL 86. panta ceturto daļu, kas nosaka: *„Ja ir konkrētas ziņas par faktiem, kas liecina, ka aizstāvis savas tiesības izmanto, lai novilcinātu kādu procesuālo darbību, vai apzināti pārkāpj savas tiesības, izmeklēšanas tiesnesis pēc procesa virzītāja ierosinājuma vai tiesa var ierobežot tikšanās ilgumu vai paredzēt, ka tikšanās noris apstākļos, kas izslēdz rakstveida materiālu vai citu priekšmetu nodošanu aizstāvamai personai.”* Pozitīvi vērtējams, ka minētā norma nenosaka tiesības pašam procesa virzītājam ierobežot tiesības tikties, bet gan ka šādu lēmumu pieņem izmeklēšanas tiesnesis.

⁹⁸⁵ Sk. darba 2.2.2. nodaļā Priekšlikuma Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvai par tiesībām piekļūt advokātam kriminālprocesa ietvaros un tiesībām sazināties pēc aizturēšanas 4.pantu. Eiropas Komisija, 08.06.2011 Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0326:FIN:LV:PDF> (aplūkots 2013.12.maijā).

Tiekoties ar aizstāvamo personu, aizstāvim ir pienākums personai izskaidrot tiesības sevi neapsūdzēt pirms tā sākotnēji pieņem lēmumu, vai izmantot tiesības sevi neapsūdzēt vai no tām atteikties. Pētījums liecina, ka praksē aizstāvji ne vienmēr izskaidro aizstāvamajai personai tiesības neliecināt un neatzīt vainu.⁹⁸⁶

Pētījums arī liecina, ka gadījumā, ja personai tiek piedāvāta kāda no vienkāršotajām kriminālprocesa formām, aizstāvim pamatā tiek nodrošināta iespēja palikt divatā ar aizstāvamo personu, lai pārrunātu izteikto piedāvājumu, tomēr šī iespēja ne vienmēr tiek izmantota.⁹⁸⁷ Aizstāvjiem praksē būtu visos gadījumos jātiekas ar aizstāvamo personu un jāizskaidro tiesības sevi neapsūdzēt pirms tā sākotnēji pieņem lēmumu par tiesību sevi neapsūdzēt izmantošanu, lai efektīvi nodrošinātu, ka aizstāvamā persona pieņem apzinātu lēmumu.

Kā vēl viens būtisks aspekts jānorāda, ka tiesības uz aizstāvja palīdzību nevar tikt uztvertas kā kompensācija par amatpersonu, kuras veic kriminālprocesu, pieļautajiem procesuālajiem pārkāpumiem. Augstākā tiesa ir atzinusi, ka, lai gan pirmās instances tiesa, skatot lietu bez pierādījumu pārbaudes, apsūdzētajam neizskaidroja pierādījumu pārbaudes neizdarīšanas procesuālo būtību un sekas, kā to paredz KPL 499. panta otrā daļa, tomēr tas nav būtisks procesuāls pārkāpums, ņemot vērā, ka apsūdzētajam bija nodrošināts aizstāvis.⁹⁸⁸ Šāds secinājums nav pamatots, jo aizstāvja piedalīšanās nevar būt pamats, lai amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu, neizskaidrotu personas tiesības sevi neapsūdzēt. Vienlaicīgi minētais spriedums apliecina aizstāvja būtisko lomu, lai persona apzinātos atteikšanas no tiesībām sevi neapsūdzēt sekas, kā arī vienotas aizstāvības pozīcijas nozīmi, kas tiks aplūkots kā nākamais jautājums.

c) Aizstāvja darbība atkarībā no aizstāvamās personas aizstāvības pozīcijas

Lai aizstāvis varētu efektīvi aizstāvēt, kā arī ievērot aizstāvamās personas tiesības sevi neapsūdzēt, viņam ir jābūt skaidrai aizstāvības pozīcijai. Kā pamatoti norādīts tiesību zinātnē, *“[k]atram advokātam, kas uzņemas kādu lietu, ir skaidri jāapzinās tie mērķi un uzdevumi, kurus viņš sev izvērza, kā arī šo mērķu realizācijas veidi”*.⁹⁸⁹ Autore aplūkos šādus jautājumus. Cik lielām mērā

⁹⁸⁶ Lielākā daļa - 86% - no aizstāvjiem norāda, ka pirmajā tikšanās reizē viņi izskaidro personai procesuālās tiesības (Pielikums Nr.3. grafiks 3.8.). Tajā pašā laikā tikai nedaudz vairāk par pusi - 55% - no personām, kurām tika nodrošināts aizstāvis, norāda, ka aizstāvis izskaidroja viņām tiesības nesniegt liecības vai neatzīt vainu, 31% norāda, ka minētās tiesības aizstāvis neizskaidroja, 12% norāda, ka daļēji, 2% uz šo jautājumu neatbild (Pielikums Nr.1. grafiks 1.46.; Sk. arī grafiku 1.47.).

⁹⁸⁷ 100% no aptaujajajiem aizstāvjiem norāda, ka šāda iespēja tiek nodrošināta, ja to lūdz pats aizstāvis vai aizstāvamā persona (Pielikums Nr.3. grafiks 3.28.). 51% no procesa virzītājiem norāda, ka šāda iespēja tiek nodrošināta, kā arī bieži izmantota, 34% norāda, ka šāda iespēja tiek nodrošināta, tomēr personas to reti izmanto, 2% norāda, ka šāda iespēja netiek nodrošināta, 13% uz šo jautājumu neatbild (Pielikums Nr.2. grafiks 2.25.).

⁹⁸⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 19. janvāra lēmums lietā Nr. SKK-28/2007. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2007. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/2007/> (aplūkots 2013.12.maijā).

⁹⁸⁹ Адвокат: навыки профессионального мастерства. Л.А. Воскобитовой, И.Н. Лукьяновой, Л.П. Михайловой (Под. ред.): Москва: Волтерс Клувер, 2008., с.183.

aizstāvim ir saistoša aizstāvamās personas aizstāvības pozīcija? Kā aizstāvim ir jārikojas atkarībā no aizstāvamās personas izvēlētas aizstāvības pozīcijas?

Jautājums, cik lielā mērā aizstāvim ir saistoša aizstāvamās personas izvēlēta aizstāvības pozīcija, ir radījis diskusijas tiesību zinātnieku vidū. Viens no uzskatiem ir, ka aizstāvim ir pienākums palīdzēt procesa virzītājam atklāt patiesību jeb sadarboties ar procesa virzītāju. Minētā viedokļa piekritēji uzskata, ka aizstāvja pozīcija krimināllietā ir patstāvīga un var būt pilnīgi neatkarīga no aizstāvamā gribas.⁹⁹⁰ Viedokli par aizstāvja darbības patstāvīgo raksturu spilgti atspoguļo Krievijas tiesību zinātnieka *M. V. Čeļcova (M.B.Чельцов)* 1954. gadā izteiktie apgalvojumi: „1) *aizstāvis var atzīt faktus, kurus noliedz aizstāvamais; 2) aizstāvis var piekrist apsūdzības pierādījumiem, kurus neatzīst aizstāvamais; 3) aizstāvis var atzīt par nepatiesām aizstāvamā liecības.*”⁹⁹¹ Minētie apgalvojumi ir pretrunā ar aizstāvja darbības būtību palīdzēt aizstāvamajai personai, kā arī ar procesuālo funkciju nodalīšanas principu, saskaņā ar kuru aizstāvība ir nošķirama no apsūdzības un aizstāvis nedrīkst ieņemt apsūdzības uzturētāja vietu kriminālprocesā. Tajā pašā laikā arī mūsdienās viena no problēmām, kas var būtiski apdraudēt tiesību sevi neapsūdzēt nodrošināšanu, ir aizstāvja darbība, neņemot vērā aizstāvamās personas viedokli, kā arī pārlieku ciešās attiecības ar tiesu varas pārstāvjiem.⁹⁹²

Otrs viedoklis ir, ka aizstāvim ir jādarbojas kā aizstāvamās personas pārstāvim. Minētā viedokļa piekritēji uzskata, ka aizstāvja darbība ir pilnībā atkarīga no aizstāvamās personas gribas, t.i., no viņa lietā ieņemtās pozīcijas.⁹⁹³

Mūsdienās kriminālprocesa teorijā vadošais ir trešais viedoklis, kas atrodas pa vidu abiem iepriekš minētajiem galēji pretējiem uzskatiem. Proti, aizstāvja darbība ir daļēji atkarīga no aizstāvamās personas pozīcijas.⁹⁹⁴ Tiesību zinātnē tiek atzīts, ka aizstāvis patstāvīgi var lemt par stratēģiskajiem jeb taktikas jautājumiem, savukārt par jautājumiem, kas saistīti ar aizstāvamās personas attieksmes izteikšanu pret apsūdzību, aizstāvamās personas viedoklis ir noteicošais. Zinātnieks *Stefans Treksels* norāda: „*Situācijā, kad apsūdzētā viedoklis ir pretrunā ar aizstāvja viedokli, priekšroka ir dodama apsūdzētā gribai. Tomēr iepriekš minētais nosacījums neuzliek aizstāvim pienākumu rīkoties pretēji savam profesionālajam viedoklim.*”⁹⁹⁵ Arī ASV Advokātu padomes izstrādāto *Aizstāvības funkcijas standartu* 4-5.2. punkts paredz, ka aizstāvamās personas

⁹⁹⁰ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 140.-141.lpp.

⁹⁹¹ Баршевский М. Адвокатская этика: Москва „Профобразование”, 2001, с.14.

⁹⁹² Pētījumā 8% no aptaujātajiem procesa virzītājiem un 21% no aizstāvjiem norāda, ka viens no galvenajiem aizstāvja uzdevumiem kriminālprocesā ir palīdzēt atklāt patiesību lietā. Interesanti, ka neviens no procesa virzītājiem nenorāda, ka aizstāvja galvenais uzdevums ir palīdzēt izmeklētājam, prokuroram vai tiesai, bet to norāda 5% no aptaujātajiem aizstāvjiem (Pielikums Nr.2. grafiks 2.19.; Pielikums Nr.3. grafiks 3.4.).

⁹⁹³ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 141.lpp.

⁹⁹⁴ Turpat.

⁹⁹⁵ Trechsel S. Human rights in criminal proceedings. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.291.

kompetencē pēc konsultēšanās ar aizstāvi ietilpst jautājumi, kādu lūgumu (*the plea* – angļu v.) izteikt, vai liecināt sev par labu, vai iesniegt apelācijas sūdzību. Savukārt aizstāvja kompetencē ietilpst stratēģiskie un taktikas jautājumi, piemēram, kādus lieciniekus izsaukt, vai un kādā veidā uzdot jautājumus lieciniekiem, kādus lūgumus izteikt tiesai, kādus pierādījumus iesniegt u.t.t.⁹⁹⁶ Ņemot vērā, ka par aizstāvi kriminālprocesā var būt vienīgi persona ar atbilstošām juridiskām zināšanām, tad tieši aizstāvis labāk nekā aizstāvamā persona var pieņemt lēmumu, kādus stratēģiskos jeb taktiskos līdzekļus un paņēmienus izvēlēties. Tātad, lai gan aizstāvim ir tiesības patstāvīgi izvēlēties aizstāvības līdzekļus un paņēmienus, tajā pašā laikā, tos izvēloties, aizstāvim ir saistoša aizstāvamās personas subjektīvā attieksme pret tai inkriminēto noziedzīgo nodarījumu. Vienlaicīgi, arī izvēloties aizstāvības līdzekļus un paņēmienus, aizstāvim tie ir jāsaņemas ar aizstāvamo personu.⁹⁹⁷ Autoresprāt, minētās atziņas būtu jāietver KPL. Proti, KPL 86. pants būtu jāpapildina ar astoto daļu, nosakot, ka aizstāvis var patstāvīgi izvēlēties aizstāvības līdzekļus un paņēmienus, kas atbilst ar aizstāvamo personu saskaņotai aizstāvības pozīcijai.

Nākamais jautājums, kas ir jānoskaidro, ir aizstāvja pienākumi atkarībā no personas izvēlētajā aizstāvības pozīcijas. Latvijā ne kriminālprocesuālajās normas, ne advokātu profesionālo darbību regulējošās normas nenosaka aizstāvja darbības pamatprincipus atkarībā no aizstāvamās personas izvēlētajā aizstāvības pozīcijas. Tāpēc turpinājumā tiks arī aplūkots, kā minētais jautājums ir risināts citās valstīs - Lietuvā, Igaunijā un Krievijā.

Saskaņā ar KPL 86. panta pirmo daļu aizstāvim ir visas tiesības, kādas ir viņa aizstāvamajai personai attiecīgajā procesā. Tomēr viņam nav tiesības īstenot aizstāvamās personas personiska rakstura tiesības, t.i., pārstāvēt personu procesuālajās darbībās, kurās viņa pauž savu subjektīvo viedokli. KPL 86. panta otrā daļa nosaka: „*Aizstāvis neaizvieto aizstāvamo personu, bet rīkojas tās interesēs. Tikai aizstāvamā persona pati pārstāv sevi procesuālajās darbībās, kurās tiek pausts tās subjektīvais viedoklis, un proti:*

- 1) *attieksmes izteikšanā pret aizdomām vai apsūdzību;*
- 2) *liecību sniegšanā;*
- 2¹) *vienkāršāka procesa izvēlē;*
- 3) *pēdējā vārdā.*”

Pats būtiskākais, ko nosaka minētā norma, ir aizstāvamās personas tiesības pašai izteikt savu attieksmi pret tai izvirzīto pieņēmumu vai apgalvojumu, ka viņa ir izdarījusi konkrēto noziedzīgo nodarījumu. Darbā iepriekš tika norādīts, ka ir iespējams nodalīt četras aizstāvības pozīcijas: 1)

⁹⁹⁶ Crystal N. M. Professional Responsibility: Problems of Practice and the Profession. New York: Aspen Law and Business, 1996, p.114.

⁹⁹⁷ Sk. Pielikuma Nr.3. grafiku 3.16.

persona atzīst savu vainu; 2) persona daļēji atzīst savu vainu; 3) persona neatzīst vainu; 4) persona atsakās paust savu attieksmi.⁹⁹⁸

Aizstāvim, lai varētu izvēlēties aizstāvības pozīciju, vispirms ir jānoskaidro, vai persona atzīst vainu vai nē, kā arī citus personai zināmos lietas apstākļus, jo īpaši, kas var liecināt, ka persona nav vainīga.⁹⁹⁹

Ja aizstāvamā persona neatzīst savu vainu, aizstāvis nevar izvēlēties pretēju aizstāvības pozīciju. To nosaka vairāki apsvērumi. Pirmkārt, aizstāvja darbības būtība ir palīdzēt aizstāvamajai personai.¹⁰⁰⁰ Ētikas kodeksa 2.1. punkts nosaka: „*Veicot aizstāvību vai pārstāvību lietā, advokātam aizliegts ar savu darbību vai bezdarbību kaitēt aizstāvamā vai pārstāvamā interesēm.*”¹⁰⁰¹ Ja persona neatzīst vainu un aizstāvis procesā pauž pretēju pozīciju, viņš viennozīmīgi kaitē aizstāvamās personas interesēm. Otrkārt, aizstāvis nevar būt pilnībā drošs, ka persona ir vainīga. Aizstāvim savā darbībā vienmēr ir jāpatur prātā, ka viņa personīgā pārliecība var būt kļūdaina. Aizstāvim nav jāpilda tiesneša pienākums lemt par to, vai persona ir vai nav vainīga noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā, bet gan jāizmanto visi līdzekļi, lai aizstāvētu personas tiesības un likumiskās intereses. Aizstāvim nav pienākums „meklēt” patiesību, bet nav arī no tās jāizvairās.¹⁰⁰² Tātad aizstāvim neatkarīgi no tā, vai viņš aizstāvamā personu uzskata par vainīgu vai nē, ir pienākums aizstāvēt personas pozīciju, ja viņa vainu neatzīst.

Ja aizstāvim ir pamats uzskatīt, ka aizstāvamā persona ir vainīga, piemēram, gadījumā, kad aizstāvamā persona ir iepriekš atzinusi aizstāvim savu vainu, aizstāvis var ieņemt neitrālu aizstāvības pozīciju.¹⁰⁰³ Aizstāvis kriminālprocesā darbojas kā neitrāla persona un kā profesionālās darbības veicējs var atturēties no sava subjektīvā viedokļa paušanas. KPL 86. panta otrās daļas 1. teikums

⁹⁹⁸ Sk. darba 3.2.2. nodaļu.

⁹⁹⁹ Pētījums liecina, ka vairumā gadījumu aizstāvji pirmajā pratināšanā cenšas noskaidrot lietas apstākļus, tai skaitā, vai persona atzīst vainu vai neatzīst. 93% no aizstāvjiem norāda, ka pirmajā tikšanās reizē viņi noskaidro lietas apstākļus, 74% norāda, ka noskaidro apstākļus, kas varētu liecināt, ka persona nav vainīga, 74% noskaidro, vai aizstāvamā persona atzīst vainu, 33% pārrunā iespēju pabeigt kriminālprocesu ātrāk un vienkāršākā kārtībā, piemēram, lietu izskatīt tiesā bez pierādījumu pārbaudes, slēgt vienošanos ar cietušo (Pielikums Nr.3. grafiks 3.8.). Personām, kurām tika nodrošināts aizstāvis, tika uzdots jautājums, vai aizstāvis noskaidroja, vai viņas atzīst vainu vai nē. 70% norāda, ka jā, 13% norāda, ka jā un mēģināja pārliecināt atzīt vainu, 16% norāda, ka nē, 1% nevar atbildēt uz šo jautājumu (Pielikums Nr.1. grafiks 1.48.).

¹⁰⁰⁰ Pētījumā lielākā daļa - 83% - no aizstāvjiem norāda, ka aizstāvja galvenais uzdevums ir palīdzēt aizstāvamajai personai (Pielikums Nr.3. grafiks 3.4.). To kā galveno aizstāvja uzdevumu atzīmē mazāk - 37% - procesa virzītāji (Pielikums Nr.2. grafiks 2.19.)

¹⁰⁰¹ Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodekss. (21.05.1993.) Pieejams: <http://www.advokatura.lv/?open=kodekss&lang=lat> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁰⁰² Zvērināta advokāte Ilze Krastiņa norāda uz šādiem zelta baušļiem:

“1. Nekad neprasi savam aizstāvamajam, lai viņš pastāsta, kā bija patiesībā, bet pieņem viņa versiju kā absolūti pareizu, pretējā gadījumā būtu jāmokās starp profesionālo un pilsonisko sirdsapziņu.

2. Nekad neizrādi klientam, ka tu šaubies, bet gan to, ka darīsi visu iespējamo ar likumā atļautiem līdzekļiem, lai panāktu viņa lietā labvēlīgu rezultātu.”

Krastiņa I. Par dažiem advokātu ētikas aspektiem. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2005.06.decembris. Nr.46.

¹⁰⁰³ Pētījums liecina, ka aizstāvju praksē bieži ir gadījumi, kad persona viņam vainu atzīst, bet procesuālajās darbībās vainu neatzīst. To norāda 69% no aizstāvjiem (Pielikums Nr.3. grafiks 3.11.). Atbildot uz jautājumu, kā šādā gadījumā viņš rīkojas, 62% no aizstāvjiem norāda, ka atbalsta aizstāvamās personas izvēlēto aizstāvības pozīciju, 45% norāda, ka izskaidro personai, ka tā ne vienmēr ir labākā aizstāvības pozīcija, 17% pauž neitrālu pozīciju, 7% uz šo jautājumu nevar atbildēt (Pielikums Nr.3. grafiks 3.12.).

nosaka, ka aizstāvis neaizvieto aizstāvamo personu. No tā cita starpā izriet, ka aizstāvis netiek identificēts ar aizstāvamo personu. Līdz ar to aizstāvis var atturēties no sava subjektīvā viedokļa paušanas, kas savukārt atvieglo aizstāvja pienākumu darboties aizstāvamās personas interesēs gadījumā, ja viņš uzskata aizstāvamo personu par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Aizstāvim nav pienākums paust savu subjektīvo viedokli par aizstāvamās personas vainu, tāpēc viņš var sniegt objektīvu lietas apstākļu analīzi, vēršot uzmanību uz visiem pierādījumiem, kas var nākt par labu aizstāvamajai personai, un izdarot pamatotus secinājumus. Lai gan aizstāvim nav tiesības darboties pretēji aizstāvamās personas pozīcijai, ja viņa neatzīst vainu, tomēr viņš var izskaidrot aizstāvamajai personai, ka nepatiesu liecību sniegšana var kaitēt viņas interesēm.

Gadījumā, ja persona neatzīst vainu, aizstāvji praksē ne vienmēr atbalsta personas aizstāvības pozīciju, kā arī nav izslēgti gadījumi, kad aizstāvji prettiesiski pamudina personu atzīt vainu. Pētījums liecina, ka praksē nevar tikt izslēgti gadījumi, kad aizstāvamā persona tiek prettiesiski pamudināta atzīt vainu no aizstāvja puses.¹⁰⁰⁴ Tāpat Pētījums atklāj, ka praksē, lai gan reti, tomēr ir gadījumi, kad aizstāvis procesuālās darbības laikā norāda, ka persona ir vainīga, lai gan persona vainu neatzīst.¹⁰⁰⁵

Aizstāvja pienākums aizstāvēt aizstāvamās personas viedokli, ja viņa neatzīst vainu, lai arī, viņaprāt, aizstāvamā persona ir vainīga, ir noteikts vairākos ārvalstu advokātu profesionālo darbību regulējošos aktos. Piemēram, Krievijas Federācijā Starptautiskās Advokātu savienības (sadraudzības) Advokātu ētikas noteikumu 2.10. punkts nosaka: „*Advokāta pienākums ir atbalstīt un pamatot apsūdzētā pozīciju. Viņš nedrīkst ieņemt atšķirīgu pozīciju. Apsūdzētā vainas atzīšana šādos apstākļos - rupjš tiesību uz aizstāvību pārkāpums.*”¹⁰⁰⁶ Līdzīgi Igaunijas Advokātu asociācijas uzvedības kodeksa 19. panta trešās daļas 1. teikums paredz: „*Ja klients neatzīst apsūdzību, kas viņam tiek izvirzīta, klienta pozīcija ir saistoša advokātam.*”¹⁰⁰⁷ Tajā pašā laikā Lietuvas Advokātu profesionālās ētikas kodeksa 26. pants nedod viennozīmīgu atbildi. Proti, tas nosaka: „*Gadījumā, ja apsūdzētais neatzīst savu vainu un advokāts, izvērtējot visus lietā esošos pierādījumus, nonāk pie secinājuma, ka lietā esošie pierādījumi ir pietiekami, lai pierādītu apsūdzētā vainu, advokātam nav jāpārlicina apsūdzētais atzīt savu vainu. Tiesa nosaka vainīgumu vai nevainīgumu, nevis aizstāvis. Advokāts var*

¹⁰⁰⁴ Pētījumā 71% no aizstāvjiem norāda, ka ir ietikuši personai atzīt vainu, 24% norāda, ka nav ieteikuši (Pielikums Nr.3. grafiks 3.14.). 9% no aptaujātajiem procesa virzītājiem praksē ir saskārušies ar gadījumiem, kad aizstāvis pamudina personu atzīt vainu, lai gan persona nav vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā (Pielikums Nr.2. grafiks 2.7.). 13% no personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, norāda, ka aizstāvis mēģināja pārliecināt viņas atzīt vainu (Pielikums Nr.1. grafiks 1.48.).

¹⁰⁰⁵ Ar šādiem gadījumiem praksē ir saskārušies 6% no aptaujātajiem procesa virzītājiem (Pielikums Nr.2. grafiks 2.23.). 14% no procesa virzītājiem norāda, ka praksē ir sastapušies ar gadījumiem, kad aizstāvis procesuālās darbības laikā mēģina panākt, lai aizstāvamā persona piekrist vienkāršotā kriminālprocesa izvēlei, lai gan persona to nevēlas (Pielikums Nr.2. grafiks 2.23.). Sk. arī Pielikuma Nr.1. grafikus 1.49., 1.50.

¹⁰⁰⁶ Правила адвокатской этики. Принят Международного Союза (Содружества) адвокатов. Pieejams: <http://www.mcca.narod.ru/ust2.html> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁰⁰⁷ Code of Conduct of the Estonian Bar Association: Adopted on 8 April 1999 by the General Assembly of the Estonian Bar Association. Pieejams: http://www.cbbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/EN_Estonia_CODE_OF_CI_1251980836.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).

izvēlēties citu aizstāvības pozīciju, bet tā ir jāsaskaņo ar aizstāvamo. Ja aizstāvamais nepiekrīt advokāta aizstāvības pozīcijai, viņš var atteikties no aizstāvja.”¹⁰⁰⁸ Minētā norma ietver būtisku aizstāvja pienākumu - nepārļiecināt aizstāvamo personu ieņemt citu aizstāvības pozīciju, neatkarīgi no sava profesionālā viedokļa. Tajā pašā laikā tā atļauj aizstāvim ieņemt atšķirīgu aizstāvības pozīciju, kas nebūtu pieļaujams, jo tādējādi aizstāvis kaitē aizstāvamajai personai, nevis tai palīdz.

Autoresprāt, būtu apsverama iespēja aizstāvja rīcības pamatprincipus gadījumā, ja persona neatzīst vainu, noteikt Ētikas kodeksā¹⁰⁰⁹. Proti, tajā varētu tikt noteikts, ka: 1) ja aizstāvamā persona neatzīst vainu, aizstāvim ir saistoša aizstāvamās personas pozīcija; 2) aizstāvis nedrīkst pārliecināt aizstāvamo personu atzīt vainu.

Nākamais jautājums, kas ir jāizvērtē - kā aizstāvim ir jārīkojas, ja aizstāvamā persona atzīst vainu pilnībā vai daļēji vai arī nepauž savu attieksmi pret viņai inkriminēto noziedzīgo nodarījumu. Šādā gadījumā aizstāvja pozīcija procesuālajās darbībās var atšķirties no aizstāvamās personas pozīcijas.¹⁰¹⁰ Saskaņā ar Lietuvas Advokātu profesionālās ētikas kodeksa 24. un 25. pantu, ja apsūdzētais atzīst savu vainu un aizstāvis, izvērtējot visus lietā esošos pierādījumus, nonāk pie tāda paša secinājuma, tad viņam savā lūgumā ir jāanalizē visi lietas apstākļi, kas var mazināt apsūdzētā atbildību. Savukārt, ja advokāts nonāk pie secinājuma, ka apsūdzētā vaina nav pierādīta, vai viņam rodas šaubas par apsūdzētā vainu, viņam ir jāuztur sava pozīcija, kas nav atkarīga no apsūdzētā.¹⁰¹¹ Krievijas Starptautiskās Advokātu savienības (sadraudzības) Advokātu ētikas noteikumu 2.12. punkts nosaka, ka advokātam šādā gadījumā ir jāieņem neitrāla pozīcija: „Tā kā saskaņā ar likumu apsūdzētā vainas atzīšana var būt apsūdzības pamatā tikai tad, ja to apstiprina pierādījumu kopums, gadījumā, ja apsūdzētais atzīst savu vainu bez šāda pierādījumu kopuma, advokāts, saskaņojot savu pozīciju ar aizstāvamo, ir tiesīgs ieņemt neitrālu pozīciju un izvirzīt argumentu par to, ka apsūdzība nav pierādīta.”¹⁰¹² Autore uzskata, ka arī Ētikas kodeksā¹⁰¹³ vajadzētu ietvert noteikumu, ka gadījumā, ja aizstāvamā persona atzīst vainu vai nepauž savu attieksmi pret tai izvirzīto pieņēmumu, ka tā ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, aizstāvis, saskaņojot savu pozīciju ar aizstāvamo personu, var ieņemt atšķirīgu aizstāvības pozīciju, lai, izmantojot visus likumā norādītos līdzekļus, mazinātu

¹⁰⁰⁸ Code of Professional Ethics for Lawyers: Adopted on 21 May 1999 at the Conference of the Bar Association of the Republic of Lithuania. Pieejams: http://www.cbbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/code_lithuania_enpd1_1188549878.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁰⁰⁹ Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodekss. (21.05.1993.) Pieejams: <http://www.advokatura.lv/?open=kodekss&lang=lat> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁰¹⁰ Sk. Pielikuma Nr.3. grafiku 3.15.

¹⁰¹¹ Code of Professional Ethics for Lawyers: Adopted on 21 May 1999 at the Conference of the Bar Association of the Republic of Lithuania. Pieejams: http://www.cbbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/code_lithuania_enpd1_1188549878.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁰¹² Правила адвокатской этики. Принят Международного Союза (Содружества) адвокатов. Pieejams: <http://www.mcca.narod.ru/ust2.html> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁰¹³ Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodekss. (21.05.1993.) Pieejams: <http://www.advokatura.lv/?open=kodekss&lang=lat> (aplūkots 2013.12.maijā).

aizstāvamās personas atbildību, t.i., pamatotu aizstāvamo personu attaisnojošus un atbildību mīkstinošus apstākļus.

Aizstāvis var ieteikt personai neatzīt vainu, lai gan persona vainu atzīst, jo tādējādi tiek samazināta iespēja, ka nevainīga persona var tikt atzīta par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.¹⁰¹⁴ Tajā pašā laikā aizstāvis nedrīkst sniegt prettiesiskus padomus. Aizstāvis ir tiesu sistēmai piederīga persona, un aizstāvja būtiskākais pienākums ir rīkoties tiesiski.¹⁰¹⁵ Aizstāvim ir pienākums ar savu uzvedību skaidri norādīt aizstāvamajai personai, ka viņš ir gatavs aizsargāt vienīgi tās tiesiskās intereses. Izmantojot prettiesiskus līdzekļus, lai panāktu klientam labvēlīgāku lietas iznākumu, advokāts ne vien pārkāpj advokātu profesionālās ētikas normas, bet arī grauj savu, kā arī visas tiesiskās sistēmas reputāciju.¹⁰¹⁶

Ētikas kodeksa 7.3. punkts nosaka: “*Advokāts nedrīkst apzināti sniegt nepatiesu informāciju vai padomu, kurš ir pretrunā ar likumu.*”¹⁰¹⁷ Kādus padomus aizstāvis var sniegt, lai tie nepārkāptu tiesiskuma principu, ir viens no diskutējamākajiem advokātu ētikas jautājumiem. Prettiesisks padoms ir, piemēram, ieteikums personai melot, sniegt viltotus pierādījumus vai tos iznīcināt, norādīt nepatiesus apstākļus, kas izslēdz kriminālatbildību.¹⁰¹⁸ Advokātam nav tiesības sniegt prettiesiskus ieteikumus, tomēr vienlaicīgi, viņam ir tiesības izskaidrot juridiskos aspektus, kam ir nozīme lietā. Tiesību zinātnē tiek norādīts, ka klients jebkurā gadījumā ir tiesīgs uzzināt lietas juridisko pusi un pats izlemt kā rīkoties tālāk.¹⁰¹⁹ Tiesību zinātnieks *Natans Kristals (Nathan Crystal)* norāda: „*Daudzās lietās [...] advokātam ir jāinformē klients par faktu juridisko nozīmi tāpēc, ka advokātam ir nepieciešams pārkāpt dažādām psiholoģiskām barjerām, lai persona varētu precīzi izklāstīt notikumus.*”¹⁰²⁰ Tomēr ne visos gadījumā juridiskie padomi „kalpos” psiholoģisku barjeru pārvarēšanai.¹⁰²¹ Lai gan advokātam ir tiesības izskaidrot juridiskos aspektus, tomēr viņam nav tiesības sniegt personai prettiesiskus padomus.

¹⁰¹⁴ Sk. Pielikuma Nr.3. grafiku 3.13.

¹⁰¹⁵ Latvijas Republikas Advokatūras likuma 3. pants nosaka, ka advokāts sniedz juridisko palīdzību, aizstāvot un pārstāvot tiesā un pirmstiesas izmeklēšanā personu likumīgās intereses. KPL 122. panta otrā daļa nosaka: “*Par juridiskās palīdzības sniegšanu nav atzīstama aizstāvja nelikumīga darbība klienta interesēs, kā arī darbība klienta nelikumīgu nodarījumu veicināšanai.*”

¹⁰¹⁶ Nesterova I. Advokāta profesionālais noslēpums un pienākums ziņot par likumpārkāpumu. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2009.gada 6.janvāris, Nr.1.

¹⁰¹⁷ Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodekss. (21.05.1993.) Pieejams: <http://www.advokatura.lv/?open=kodekss&lang=lat> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁰¹⁸ Pētījumā kā viens no pārkāpumiem aizstāvju darbībā, uz ko vērsa uzmanību 4% no procesa virzītājiem, ir ētikas normu pārkāpumi, sniedzot juridiskus padomus aizstāvamajai personai, piemēram, mācot melot (Pielikuma Nr.2. grafiks 2.11.).

¹⁰¹⁹ Rhode D. L. Professional Responsibility: Ethics by the Pervasive Method: Teacher's Manual. New York: Aspen Law and Business, 1998, p.198.

¹⁰²⁰ Crystal N. M. Professional Responsibility : Problems of Practice and the Profession. New York: Aspen Law and Business, 1996, p.76.

¹⁰²¹ Grāmatā „Slepkavas anatomija” (*Anatomy of a Murder* (1959)) labi atainota tā saucamā advokāta pamācība. Advokāts, kuram klients ir izstāstījis par izdarīto slepkavību, saka: „*Ja lietas apstākļi ir tādi, kādus Jūs tos tikko kā izklāstījāt, Jūs nevarat tikt attaisnots un droši vien Jums piespriedīs nāves sodu uz elektriskā krēsla. No otras puses, ja Jūs slepkavību izdarījāt, atrodoties nepieskaitāmības stāvoklī, pastāv iespēja, ka Jūsu dzīvība tiks glābta. Padomājiet par to un mēs to apspriedīsim rītdien.*”

Apkopojot iepriekš veikto analīzi attiecībā uz aizstāvja pienākumu nodrošināt un ievērot personas tiesības sevi neapsūdzēt, autore izdara šādus secinājumus. Lai tiktu nodrošinātas personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības sevi neapsūdzēt, aizstāvim ir pienākums ievērot konfidencialitātes principu, kas nosaka pienākumu neizpaust aizstāvamās personas uzticētās ziņas. Būtiski ir novērst praksē sastopamos gadījumus, kad tiek pārkāpta aizstāvim noteiktā kriminālprocesuālā imunitāte attiecībā uz viņa rīcībā esošo profesionālo noslēpumu.

Lai nodrošinātu, ka persona pieņem apzinātu lēmumu, vai un cik lielā mērā īstenot tiesības sevi neapsūdzēt, aizstāvim ir pienākums tikties ar aizstāvamo personu, lai izskaidrotu tiesības sevi neapsūdzēt. KPL normās ir efektīvi nodrošinātas aizstāvamās personas tiesības tikties ar aizstāvi, paredzot tās arī pirms pirmās pratināšanas. Tomēr Pētījums liecina, ka praksē aizstāvamajai personai bieži vien netiek nodrošināta iespēja tikties ar aizstāvi. Tāpat aizstāvji ne vienmēr izskaidro aizstāvamajai personai tiesības sevi neapsūdzēt. Tāpēc situācija praksē būtu uzlabojama, t.i., visos gadījumos pirms persona sākotnēji pieņem lēmumu par tiesību sevi neapsūdzēt izmantošanu aizstāvjiem būtu jātiekas ar aizstāvamo personu un jāizskaidro tai tiesības sevi neapsūdzēt.

Lai ievērotu personas tiesības sevi neapsūdzēt, aizstāvim ir pienākums ņemt vērā aizstāvamās personas subjektīvo attieksmi pret tai inkriminēto noziedzīgo nodarījumu. Vienlaicīgi viņam ir tiesības patstāvīgi izvēlēties aizstāvības līdzekļus un paņēmienus, saskaņojot tos ar aizstāvamo personu. Ja aizstāvamā persona neatzīst savu vainu, aizstāvis nevar izvēlēties pretēju aizstāvības pozīciju, kas izriet no aizstāvja darbības būtības, proti, palīdzēt aizstāvamajai personai, nevis apsūdzībai, kā arī no apstākļa, ka aizstāvja pārliecība par personas vainu var būt kļūdaina. Aizstāvim nav pienākums paust savu subjektīvo viedokli par aizstāvamās personas vainu, tāpēc šādā gadījumā viņš var sniegt objektīvu lietas apstākļu analīzi, vēršot uzmanību uz visiem pierādījumiem, kas var nākt par labu aizstāvamajai personai. Praksē aizstāvji gadījumā, ja persona neatzīst vainu, ne vienmēr atbalsta personas aizstāvības pozīciju, kā arī nav izslēgti gadījumi, kad aizstāvji pamudina personu atzīt vainu. Gadījumā, ja aizstāvamā persona pilnībā vai daļēji atzīst savu vainu vai atsakās paust savu attieksmi pret inkriminēto noziedzīgo nodarījumu, aizstāvis procesuālajās darbībās var ieņemt atšķirīgu aizstāvības pozīciju, proti, viņš var izmantot visus tiesiskos līdzekļus, lai mazinātu aizstāvamās personas atbildību. Aizstāvis nedrīkst sniegt aizstāvamajai personai prettiesiskus padomus, piemēram, ieteikt personai melot, sniegt viltotus pierādījumus vai tos iznīcināt, norādīt nepatiesus apstākļus, kas izslēdz kriminālatbildību.

Lai nodrošinātu, ka praksē aizstāvji rīkotos atbilstoši aizstāvamās personas izvēlētajai aizstāvības pozīcijai, autore izsaka priekšlikumu aizstāvja darbības pamatprincipus atkarībā no aizstāvamās personas izvēlētajai aizstāvības pozīcijas noteikt KPL un advokātu profesionālo darbību

regulējošās normās. KPL 86. pants būtu papildināms ar astoto daļu šādā redakcijā: “*Aizstāvis var patstāvīgi izvēlēties aizstāvības līdzekļus un paņēmienus, kas atbilst ar aizstāvamo personu saskaņotai aizstāvības pozīcijai.*” Tāpat būtu apsverama iespēja Ētikas kodeksā¹⁰²² ietvert šādus noteikumus: 1) ja aizstāvamā persona neatzīst vainu, aizstāvim ir saistoša aizstāvamās personas pozīcija; 2) aizstāvis nedrīkst pārliecināt aizstāvamo personu atzīt vainu; 3) ja aizstāvamā persona atzīst vainu vai nepauž savu attieksmi pret aizdomām un apsūdzību, aizstāvis, saskaņojot savu pozīciju ar aizstāvamo personu, var ieņemt atšķirīgu aizstāvības pozīciju, lai, izmantojot visus likumā norādītos līdzekļus, pamatotu aizstāvamo personu attaisnojošus un atbildību mīkstinājošus apstākļus.

4.4.2.3. Aizstāvja pienākums uzraudzīt tiesību sevi neapsūdzēt nodrošināšanu

Aizstāvja klātbūtne procesuālajās darbībās ir būtiska garantija, kas nodrošina, ka amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu, ievēro personas tiesības sevi neapsūdzēt.¹⁰²³ Tādējādi tiek nodrošināts, ka amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu, izskaidro personai tiesības sevi neapsūdzēt, kā arī novērsta iespēja, ka varētu tikt izmantotas prettiesiskas metodes, lai panāktu, ka persona atsakās no šīm tiesībām. Tāpat aizstāvim piešķirtās tiesības procesuālo darbību laikā nodrošina, ka persona atsakās no tiesībām sevi neapsūdzēt skaidri jeb nepārprotami. Jāatzīst, ka procesa virzītāji var nebūt ieinteresēti, ka personai procesuālo darbību laikā tiek nodrošināts aizstāvis, jo aizstāvja klātbūtnē personas biežāk izmanto tiesības sevi neapsūdzēt.¹⁰²⁴

Sākumā ir nepieciešams izvērtēt, vai KPL normas efektīvi nosaka aizstāvja tiesības piedalīties procesuālajās darbībās. Pēc tam autore aplūkos aizstāvim noteiktās tiesības, piedaloties procesuālajās darbībās, kas ļauj uzraudzīt aizstāvamās personas tiesību sevi neapsūdzēt ievērošanu.

Saskaņā ar KPL 86. panta pirmās daļas 2. punktu aizstāvim ir tiesības piedalīties šādās izmeklēšanas darbībās: 1) aizstāvamās personas nopratināšanā procesa veidam un stadijai atbilstošā kārtībā; 2) citās izmeklēšanas darbībās, par kuru veikšanu lūgumu pieteikusi persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, vai aizstāvis; 3) tajās izmeklēšanas darbībās, kurās aizstāvamā persona būtu tiesīga piedalīties, taču to nedara. Kā jau tika norādīts, aizstāvja piedalīšanās ir obligāta KPL 81. panta pirmajā daļā noteiktajās atsevišķās procesuālajās darbībās: - izmeklēšanas darbībās, kurās iesaistīts

¹⁰²² Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodekss. (21.05.1993.) Pieejams: <http://www.advokatura.lv/?open=kodekss&lang=lat> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁰²³ Pētījumā 95% no aizstāvjiem norāda, ka gadījumā, ja procesuālajās darbībās piedalās aizstāvis, aizstāvamās personas tiesības tiek vairāk ievērotas, tikai 5% norāda, ka grūti pateikt (Pielikums Nr.3. grafiks 3.5.). Tāpat liela daļa – 79% - no aizstāvjiem norāda, ka viens no galvenajiem aizstāvja uzdevumiem kriminālprocesā ir uzraudzīt, lai tiek ievērotas aizstāvamās personas tiesības (Pielikums Nr.3. grafiks 3.4.). Arī 32% no procesa virzītājiem uzskata, ka tas ir galvenais aizstāvja uzdevums kriminālprocesā (Pielikums Nr.2. grafiks 2.19.).

¹⁰²⁴ Pētījumā procesa virzītājiem tika uzdots jautājums, kā aizstāvja klātbūtne, piemēram, pratināšanā ietekmē personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, uzvedību. 47% no procesa virzītājiem norāda, ka aizstāvja klātbūtnē personas biežāk neatzīst vainu, 45% norāda, ka aizstāvja klātbūtnē personas vairāk izmanto tiesības neliecināt, 14% norāda, ka aizstāvja klātbūtne neietekmē personas uzvedību, 17% norāda, ka aizstāvja klātbūtnē personas biežāk piekrīt vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai, 7% norāda, ka personas retāk piekrīt minēto formu piemērošanai, 14% neatzīmēja nevienu no piedāvātajiem variantiem (Pielikums Nr.2. grafiks 2.22.).

aizturētais; - lēmuma par atzīšanu par aizdomās turēto paziņošanā un aizdomās turētā pirmajā nopratināšanā; - ar drošības līdzekļa piemērošanu saistīto jautājumu izskatīšanā pie izmeklēšanas tiesneša. KPL aizstāvim noteiktās tiesības piedalīties aizstāvamās personas pirmajā pratināšanā, ir būtiska nozīme, lai tiktu ievērotas personas tiesības sevi neapsūdzēt. Jānorāda, ka ne visās valstīs aizstāvim ir piešķirtas tiesības piedalīties aizdomās turētā pirmajā pratināšanā. Piemēram, šādas tiesības aizstāvim nav noteiktas Beļģijā un Nīderlandē.¹⁰²⁵ Tāpēc jāatzīst, ka KPL normās ir efektīvi nodrošinātas aizstāvja tiesības piedalīties personas pratināšanā.

Jānorāda, ka personai ir tiesības izlemt, vai tā vēlas aizstāvja palīdzību, ne tikai pratināšanas sākumā, bet visā tās laikā. Iepriekš tika norādīts, ka šādas tiesības ir atzinusi ASV Augstākā tiesa lietā *Miranda pret Arizonu*.¹⁰²⁶ Tāpat Vācijas Augstākā tiesa ir norādījusi, ka gadījumā, ja persona pieprasa aizstāvi pratināšanas laikā, tā ir jāpārtrauc.¹⁰²⁷ Arī Latvijā būtu jāatzīst, ka gadījumā, ja persona pieprasa aizstāvi pratināšanas laikā, pratināšana ir jāpārtrauc un personai ir jānodrošina aizstāvis.

Lai nodrošinātu personas tiesības sevi neapsūdzēt, būtiskas ir aizstāvja tiesības uzdot jautājumus, jo īpaši pašai aizstāvamajai personai (KPL 86.p. 3¹ d. 1. punkts).¹⁰²⁸ Aizstāvim šādas tiesības ir noteiktas, piemēram, Krievijas KPK 53. panta otrajā daļā.¹⁰²⁹ Arī Polijā aizstāvis var pieprasīt, lai klientam tiek uzdoti konkrēti jautājumi par specifiskiem faktiem, kā arī ieteikt personai, vai atbildēt uz jautājumiem, pieprasot pārtraukumu, lai varētu konfidenciāli aprunāties ar aizstāvamo personu.¹⁰³⁰ Pētījums liecina, ka praksē vairumā gadījumu, lai gan ne vienmēr, aizstāvjiem tiek nodrošinātas tiesības liecību sniegšanas laikā uzdot jautājumus aizstāvamajai personai.¹⁰³¹ Aizstāja tiesības uzdot jautājumus aizstāvamajai personai ir būtiskas gadījumā, ja amatpersonas, kas veic pratināšanu, neuzdod visus nepieciešamos jautājumus, lai noskaidrotu, vai personas atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt ir skaidra jeb nepārprotama. Iepriekš jau tika vērsta uzmanība, ka gadījumā,

¹⁰²⁵ Suspects in Europe. Procedural Rights at the Investigative Stage of the Criminal Process in the European Union. Cape E., Hodgson J., Prakken T, Spronken T. (ed. by). Antwerp-Oxford: Intersentia, 2007, p.168, 214.

¹⁰²⁶ ASV Augstākās tiesas spriedums lietā Nr. 759. *Miranda v. Arizona*, 384 US 436 (1966) Pieejams: http://www.wadsworth.com/criminaljustice_d/templates/student_resources/0534616232_gaines/landmark/ch06.html (aplūkots 2013.12.maijā); Sk. darba 4.3.1.2. a) nodaļu.

¹⁰²⁷ Vācijas Augstākās tiesas spriedums lietā: BGHSt 38 (1992), 372.-373. Pieejams: <http://www.hrr-straftrecht.de/hrr/5/91/5-190-91.php> (aplūkots 2013.12.maijā). Citēts: Thaman S. C. Comparative Criminal Procedure. A Casebook Approach. 2nd ed. Durham, North Carolina: Carolina Academic Press, 2008, p.86.

¹⁰²⁸ Aizstāvim, kurš piedalās izmeklēšanas darbībās, ir arī tiesības iepazīties ar izmeklēšanas darbības protokolu un izdarīt rakstveida piezīmes šajā protokolā par pierakstu pareizību un pilnību, kā arī lūgt, lai procesa virzītāja norādītie jautājumi būtu ierakstīti izmeklēšanas darbību protokolā (KPL 86.p. 3¹ d. 2. un 3. punkts). Minētās tiesības palīdz aizstāvim uzraudzīt, lai aizstāvamās personas sniegtās liecības tiek pareizi fiksētas, tādējādi palīdzot arī uzraudzīt tiesību sevi neapsūdzēt ievērošanu.

¹⁰²⁹ Criminal Procedural Code of the Russian Federation. (18.12.2001.) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

¹⁰³⁰ Suspects in Europe. Procedural Rights at the Investigative Stage of the Criminal Process in the European Union. Cape E., Hodgson J., Prakken T, Spronken T. (ed. by). Antwerp-Oxford: Intersentia, 2007, p.195.

¹⁰³¹ Pētījumā gan aizstāvjiem, gan procesa virzītājiem tika uzdots jautājums, vai aizstāvjiem tiek atļauts liecību sniegšanas laikā uzdot jautājumus aizstāvamajai personai. 67% no aizstāvjiem norāda, ka jā, 36% norāda, ka kā kuru reizi, 2% ka nē (Pielikums Nr.3. grafiks 3.23). Lielākā daļa - 82% - no procesa virzītājiem norāda, ka viņi ļauj aizstāvim uzdot jautājumus, 6% norāda, ka viņi atļauj tikai iebilst pret jautājumiem un izskaidrot personas tiesības, 4% norāda, ka nē, 8% uz šo jautājumu nevar atbildēt (Pielikuma Nr.2 grafiks 2.24.).

ja persona atzīst vainu, ir nepieciešams noskaidrot, vai persona atzīst vainu pilnībā vai tikai daļēji. Ja amatpersonas, kuras veic nopratināšanu, to nedara, tad aizstāvim ir pienākums uzdot aizstāvamajai personai jautājumus, lai pārliecinātos, cik lielā mērā persona atzīst vainu un vai nepastāv kādi apstākļi, kas varētu liecināt, ka persona nav vainīga. Lai gan aizstāvim ir tiesības uzdot jautājumus, tomēr viņam nav tiesības paust personas subjektīvo viedokli, t.i., sniegt liecības (KPL 86.p. otrās d. 2. punkts). Būtu jānovērš praksē sastopamie gadījumi, kad aizstāvis traucē pratināšanas kārtību, piemēram, sniedzot liecības aizstāvamās personas vietā.¹⁰³²

Aizstāvim būtu jāparedz tiesības piedalīties ne tikai pratināšanā, bet ikvienā izmeklēšanas darbībā, kurā piedalās aizstāvamā persona.¹⁰³³ Lai nodrošinātu personas tiesības sevi neapsūdzēt, jo īpaši būtiski ir nodrošināt aizstāvja palīdzību izmeklēšanas darbībās, kurās tiek iegūtas personas liecības, proti, ne tikai pratināšanā, bet arī konfrontēšanā, liecību pārbaudē uz vietas un uzrādīšanā atpazīšanai. Aizstāvja tiesības piedalīties izmeklēšanas darbībās varētu tikt ierobežotas izņēmuma gadījumā, ja tas var būtiski traucēt vai kavēt kriminālprocesa norisi. Tāpēc būtu apsverama iespēja papildināt KPL 86. panta pirmās daļas 2. punktu, nosakot, ka aizstāvim ir tiesības piedalīties tajās izmeklēšanas darbībās, kurās piedalās aizstāvamā persona, ja vien tas būtiski netraucē vai nekavē kriminālprocesa norisi.

Apkopojot veikto analīzi, secināms, ka aizstāvja piedalīšanās procesuālajās darbībās nodrošina, ka amatpersonas, kuras veic kriminālprocesi, izskaidro aizstāvamajai personai tiesības sevi neapsūdzēt, novērš prettiesisku metožu izmantošanu, lai panāktu, ka persona atsakās no šīm tiesībām, kā arī nodrošina, ka personas atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt ir skaidra jeb nepārprotama. Pozitīvi ir vērtējamas KPL normas, kas nosaka aizstāvim tiesības piedalīties aizstāvamās personas pirmajā pratināšanā. Latvijā būtu jāatzīst ārvalstīs pastāvošā prakse, ka gadījumā, ja persona pieprasa aizstāvi pratināšanas laikā, tā ir nekavējoties jāpārtrauc un jānodrošina personai aizstāvis. Lai efektīvi nodrošinātu personas tiesības sevi neapsūdzēt, aizstāvim būtu jāparedz tiesības piedalīties ikvienā izmeklēšanas darbībā, kurā piedalās aizstāvamā persona. Autore izsaka priekšlikumu izslēgt KPL 86. panta pirmās daļas 2. punktā vārdus “kā arī” un papildināt minēto normu pēc vārda “nedara” ar vārdiem “kā arī piedalīties izmeklēšanas darbībās, kurās piedalās aizstāvamā persona, izņemot gadījumus, kad tas var būtiski traucēt vai kavēt kriminālprocesa norisi”.

¹⁰³² Pētījumā lielākā daļa – 67% - no aptaujātajiem procesa virzītājiem norāda, ka praksē ir saskārušies ar gadījumiem, kad aizstāvis mēģina sniegt liecības aizstāvamās personas vietā (Pielikums Nr.2. grafiks 2.23.). Tāpat 18% no procesa virzītājiem norāda, ka aizstāvji traucē izmeklēšanas darbības norisi un kārtību, piemēram, atbildot pratināmās personas vietā vai neļaujot aizstāvamajai personai atbildēt uz jautājumiem, tādējādi bieži vien kaitējot aizstāvamās personas interesēm (Pielikums Nr.2. grafiks 2.11.).

¹⁰³³ Analizējot Eiropas Savienības tiesisko regulējumu, tika vērsta uzmanība, ka Priekšlikumā Direktīvai par tiesībām piekļūt advokātam 4. punktā ir ietvertas aizstāvja tiesības piedalīties visās procesuālajās darbībās, kurās ir nepieciešama aizdomās turētā vai apsūdzētā klātbūtne, ja vien tas netraucē pierādījumu iegūšanai. Sk. darba 2.2.2. nodaļu. Šādas tiesības aizstāvim ir paredzētas arī Krievijas KPK 53. panta pirmās daļas 5. punktā. Criminal Procedural Code of the Russian Federation. (18.12.2001.) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).

Kopsavilkums

Pētījuma rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes, kas izteiktas secinājumu un priekšlikumu formā:

1. Jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt” ir raksturīgs kontinentālās Eiropas valstu juridiskajai terminoloģijai. Tam saturiski atbilst angloamerikāņu tiesību sistēmās lietotais jēdziens “privilēģija sevi neapsūdzēt”. Abi minētie jēdzieni saturiski aptver jēdzienu “tiesības klusēt”. Jēdziens “tiesības klusēt”, lai gan tiek lietots Eiropas Savienības tiesiskajā regulējumā, ir raksturīgs angloamerikāņu tiesību sistēmās, savukārt kontinentālās Eiropas tiesību lokā ietilpstošajās valstīs kā tam atbilstošs ir jāatzīst jēdziens “tiesības neliecināt”. Latvijas tiesiskajā sistēmā ir jāievieš jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt” kā plaša satura jēdziens, kas ietver šādus elementus: 1) tiesības neliecināt; 2) tiesības neatzīt vainu; 3) tiesības nepiekrīst vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai, kuru priekšnosacījums ir personas piekrišana; 4) tiesības nesniegt pierādījumus, par kuru pastāvēšanu nav pamatotas aizdomas.

2. Vēsturiskā analīze liecina, ka tiesības sevi neapsūdzēt radās kontinentālās Eiropas tiesiskajās tradīcijās. Tās izcēlās no latīņu maksimas “*nemo tenetur seipsum accusare*” (nevienam nav pienākums sevi apsūdzēt), kas bija pazīstama viduslaiku Eiropas *ius commune*, tomēr minētais princips ilgstoši netika piemērots. Tiesības sevi neapsūdzēt sākotnēji attīstījās, lai cīnītos ar tiesu patvaļu un prettiesisku metožu piemērošanu, lai panāktu vainas atzīšanu. Anglijas tiesību sistēmā to attīstību ietekmēja sacīkstes principa atzīšana un aizstāvja pilnvaru paplašināšana, kā rezultātā tika atzītas tiesības nesniegt liecības pavisam jeb tiesības klusēt. Tiesību sevi neapsūdzēt nepieciešamību noteica atbilstoša kriminālprocesa modeļa atzīšana, kas paredz, ka sabiedrības intereses novērst noziedzību un efektīvi atklāt noziedzīgus nodarījumus ir jānodrošina, nepieļaujot taisnīguma kļūdas un ievērojot cilvēktiesības. Tiesības sevi neapsūdzēt kā cilvēka pamattiesības ir atzītas gan angloamerikāņu tiesību lokā, gan kontinentālās Eiropas tiesību lokā ietilpstošajās valstīs, ko spilgti apliecina to ietveršana sešu Eiropas Savienības dalībvalstu (Slovēnijas, Slovākijas, Čehijas, Spānijas, Igaunijas un Lietuvas), ASV, Kanādas un Krievijas konstitūcijās.

3. Aplūkojot tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzību globālajās starptautiskajās tiesību sistēmās, secināms, ka ANO tiesību sistēmā ir atzīti minimālie tiesību sevi neapsūdzēt standarti, savukārt Starptautiskās Krimināltiesas tiesiskais regulējums ietver maksimālos šo tiesību aizsardzības standartus. SPPPT un Romas Statūti nosaka divus būtiskākos tiesību sevi neapsūdzēt elementus: 1) tiesības netikt piespiestam sniegt liecības pret sevi un 2) tiesības neatzīt vainu. Abās tiesību sistēmās tiesības sevi neapsūdzēt, pirmkārt, aizsargā personu pret prettiesisku piespiešanas metožu izmantošanu, lai iegūtu liecības vai panāktu vainas atzīšanu, jo īpaši, kas rada spīdzināšanas vai nežēlīgas, necilvēcīgas vai pašcieņu aizskarošas izturēšanās aizlieguma principa pārkāpumu.

Otrkārt, tās nosaka aizliegumu kā pierādījumus lietā izmantot liecības un vainas atzīšanu, kas iegūtas, pielietojot piespiešanu. Romas Statūti plašāk nosaka tiesības neliecināt, atzīstot, ka apsūdzētajam ir tiesības nesniegt liecības vispār jeb tiesības klusēt, kā arī paredzot aizliegumu vērtēt personas klusēšanu kā pierādījumu lietā.

4. Tiesības sevi neapsūdzēt ir ECT attīstīts cilvēktiesību princips. Lai gan tiesības sevi neapsūdzēt nav tieši noteiktas ECTK, ECT ir atzinusi, ka tās ir vispārēji atzīts starptautisks standarts, kas izriet no ECTK 6. panta pirmajā daļā noteiktā vispārējā taisnīgas tiesas principa. ECT judikatūrā ir izstrādāti minimālie tiesību sevi neapsūdzēt standarti, kuriem ir būtiska nozīme šo tiesību satura izpratnei. Tajā pašā laikā ECT tiesības sevi neapsūdzēt nav skaidri definējusi, kā arī atstājusi virkni neatbildētus jautājumus par to darbības jomu un piemērošanu. ECT judikatūras analīze ļauj izdarīt šādus secinājumus attiecībā uz tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumu un saturu:

4.1. ECT judikatūrā ir atrodami trīs tiesību sevi neapsūdzēt teorētiskie pamatojumi, proti, tās: 1) palīdz novērst taisnīguma kļūdas; 2) veicina ECTK 6. panta mērķu sasniegšanu; 3) nodrošina apsūdzētā gribas respektēšanu. Tomēr ECT spriedumu analīze liecina, ka trešais teorētiskais pamatojums nav atzīstams par patstāvīgu pamatojumu, bet gan ir uzskatāms par būtisku tiesību sevi neapsūdzēt satura elementu, kas nodrošina, ka tiek sasniegti abi pārējie tiesību sevi neapsūdzēt mērķi.

4.2. Tiesības sevi neapsūdzēt ir piemērojamas divos gadījumos, proti, tās nosaka:

- 1) aizliegumu izmantot piespiešanu pret personu, kura ir atzīta par apsūdzēto krimināllietā, ar mērķi iegūt pierādījumus, kas varētu tikt izmantoti pret šo personu jau pastāvošā vai paredzamā kriminālprocesā;
- 2) aizliegumu izmantot apsūdzēju informāciju, kas iegūta piespiešanas veidā no personas, kura nav atzīta par apsūdzēto krimināllietā, vēlāk veiktā kriminālprocesā pret šo personu.

4.3. Tiesības sevi neapsūdzēt nav attiecināmas uz gadījumiem, kad valsts pārvaldes iestāde, kurai ir izzināšanas raksturs, pieprasa informāciju citiem mērķiem, nevis lai uzsāktu kriminālprocesu pret personu.

4.4. Tiesības sevi neapsūdzēt ietver tiesības nesniegt liecības, kas ir interpretējamas kā tiesības nesniegt jebkādas liecības jeb tiesības klusēt, kā arī tiesības nesniegt dokumentus, par kuru eksistenci iestāde nav pārliecināta. Tiesības sevi neapsūdzēt pamatā nav attiecināmas uz tādu pierādījumu sniegšanu, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas, piemēram, asins un elpas paraugiem. ECT radītais izņēmums no šī nosacījuma, proti, ka tiesības sevi neapsūdzēt attiecas uz minētajiem pierādījumiem gadījumā, ja procesā ir izmantoti pierādījumi, kas iegūti, pārkāpjot ECTK 3. pantu, ir saistīts ar tiesību sevi neapsūdzēt mērķi veicināt kriminālprocesuālas sistēmas tiesiskumu.

4.5. Tiesības sevi neapsūdzēt ir jānodrošina neatkarīgi no noziedzīga nodarījuma veida, t.i., to ierobežojumi nevar tikt pamatoti ar sabiedrības interesēm atklāt noziedzīgus nodarījumus, nodrošināt sabiedrības drošību vai sabiedrisko kārtību.

4.6. ECT ir atzinusi, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir ierobežojamas, ja tādējādi netiek atņemta to būtība, kas tiek noteikts, vērtējot trīs kritērijus: 1) piespiešanas raksturu un līmeni; 2) būtisku procesuālo garantiju esamību; 3) iegūto pierādījumu izmantošanas veidu. ECT, izvērtējot minētos kritērijus, nevērtē nacionālā regulējuma tiesiskumu, bet gan noskaidro, vai, ņemot vērā visus lietas apstākļus kopumā, process ir bijis taisnīgs. Tāpēc ECT judikatūras atziņas attiecībā uz šo kritēriju ievērošanu nevar tikt tiešā veidā piemērotas, izvērtējot nacionālo tiesisko regulējumu. Aplūkojot, kā ECT vērtē katru no minētajiem kritērijiem, autore izdara šādus secinājumus:

1) Tiesības sevi neapsūdzēt ir pārkāptas pēc būtības, ja ir piemērotas prettiesiskas piespiešanas metodes, kuru rezultātā iegūtā atzīšanās un citas liecības nav sniegtas brīvprātīgi, piemēram, ja par liecību nesniegšanu tiek piemērots apcietinājums. Turklāt šādā gadījumā pats prettiesisku metožu piemērošanas fakts var tikt atzīts par pietiekamu, lai konstatētu tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu. Tiesības sevi neapsūdzēt, jo īpaši, nosaka aizliegumu izmantot pierādījumus, kas iegūti, pārkāpjot ECTK 3. pantā noteikto spīdzināšanas, citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizlieguma principu. Tajā pašā laikā šādā gadījumā nepamatoti netiek atzīts, ka pats pārkāpuma fakts rada tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu. Ja ir pārkāptas tiesības sevi neapsūdzēt pēc būtības, izmantojot prettiesiskas metodes, nav nozīmes ne pierādījumu izmantošanas veidam, ne procesuālajām garantijām. Tiesības sevi neapsūdzēt neaizsargā personu pret netiešu psiholoģisku piespiešanu, piemēram, ir atļautas faktiskās un tiesiskās prezumpcijas, kā arī personai var tikt pieprasīta vienkārša, specifiska un ierobežota rakstura informāciju, kas pati par sevi nav inkriminējoša. Lai noteiktu, vai šādā gadījumā ir atņemtas tiesības sevi neapsūdzēt pēc būtības, tiek vērtēti nākamie divi kritēriji.

2) Kā būtiskas tiesību sevi neapsūdzēt procesuālās garantijas ir atzītas tiesības uz aizstāvību un tiesības uz informāciju par tiesībām neliecināt. ECT neatzīst, ka procesuālo garantiju, jo īpaši tiesību uz informāciju, nenodrošināšana pati par sevi rada tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumu, ja iegūtie pierādījumi ir atbilstoši izmantoti turpmākā procesā, kas liecina, ka tā līdz galam nav gatava pastāvēt uz sacīkstes principa nodrošināšanu pirmstiesas procesa laikā. Šāda interpretācija nav tiešā veidā piemērojama nacionālajās tiesību sistēmās, jo tādējādi nav iespējams efektīvi nodrošināt tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzību, jo īpaši ievērojot to mērķi aizsargāt tiesiskumu. Pozitīvi ir vērtējama ECT prakses attīstības iezīme konstatēt ECTK 6. panta pirmās daļas, kas ietver tiesības sevi neapsūdzēt, kopsakarā ar minētā panta trešās daļas c) punktu, kas nosaka tiesības uz aizstāvību, pārkāpumu gadījumā, ja personai netiek nodrošināts advokāts pašā sākotnējā izmeklēšanas posmā, kad tā tiek pirmo reizi nopratināta.

3) Iegūto pierādījumu izmantošanas veids ietver divus jautājumus: 1) vai valsts ir izpildījusi tai uzlikto pierādīšanas pienākumu; 2) vai personai ir nodrošinātas tiesības sevi aizstāvēt iztiesāšanas laikā. Vērtējot pirmo jautājumu, ECT atzīst, ka tiesības sevi neapsūdzēt var ierobežot, pierādīšanas pienākumu pārnesot uz personu, ja tiek ievēroti šādi nosacījumi: - pirms pierādījumu pieprasīšanas apsūdzībai ir jā sagatavo pirmsšķietama jeb “*prima facie*” lieta; - pieprasīt var tikai ierobežota rakstura informāciju, kas pati par sevi nav apsūdzēja jeb neattiecas uz vainu; - pierādījumiem ir jābūt viegli pieejamiem; - personas vaina nevar tikt konstatēta, vienīgi vai galvenokārt pamatojoties uz pierādījumu nesniegšanu; - ir pieļaujami tikai veselajam saprātam atbilstoši secinājumi. Saistībā ar otro jautājumu, tiesības sevi neapsūdzēt ir skatāmas kopsakarā ar tiesībām uz aizstāvību un procesuālās līdzvērtības principu un nosaka, ka ikvienā gadījumā, kad persona vēlāk sniedz attaisnojošus pierādījumus, lai apstrīdētu iepriekš sniegto apsūdzējo liecību ticamību, tie ir jāņem vērā.

5. Tiesības sevi neapsūdzēt ir atzītas Eiropas Savienības tiesību sistēmā. Eiropas Savienības tiesiskajā regulējumā kā viena no minimālajām kriminālprocesuālajām garantijām, kas jānodrošina dalībvalstīm, ir noteiktas tiesības uz informāciju par tiesībām klusēt, kā arī ir atzīta advokāta loma minēto tiesību nodrošināšanā. Būtisks šķērslis tiesību sevi neapsūdzēt ietveršanai Eiropas Savienības tiesiskajā regulējumā ir to atšķirīgā izpratne Eiropas Savienības dalībvalstu tiesību sistēmās. Tiesības sevi neapsūdzēt ir atzinusi arī EST, tomēr, salīdzinājumā ar ECT judikatūru, ierobežotā apjomā. EST ir atzinusi, ka juridiskām personām konkurences pārkāpuma lietās ir tiesības nesniegt dokumentus un neatbildēt uz jautājumiem, kas ietver atzīšanos pārkāpuma izdarīšanā, bet nav tiesības nesniegt pierādījumus, kas satur faktisko informāciju. Šāda tiesību sevi neapsūdzēt interpretācija nav piemērojama dalībvalstu kriminālprocesuālajās sistēmās, jo tādējādi netiek ievērotas nevainīgu personu aizsardzības un kriminālprocesuālās sistēmas aizsardzības intereses.

6. Izvērtējot tiesību sevi neapsūdzēt vēsturisko attīstību, to aizsardzību starptautiskajās tiesību sistēmās un virkni tiesību doktrīnā izvirzītos tiesību sevi neapsūdzēt pamatojumus, autore secina, ka tiesības sevi neapsūdzēt nodrošina kriminālprocesa mērķu sasniegšanu divos veidos: 1) novērš taisnīguma kļūdas jeb gadījumus, kad nevainīgas personas tiek atzītas par vainīgām noziedzīga nodarījuma izdarīšanā; 2) nodrošina tiesiskumu. Turklāt tiesību sevi neapsūdzēt atcelšana vai ierobežošana nepalīdzētu efektīvāk atklāt noziedzīgus nodarījumus.

6.1. Tiesības sevi neapsūdzēt kā procesuāla rakstura tiesības palīdz novērst gadījumus, kad nevainīga persona tiek atzīta par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā divos veidos. Šaurākā nozīmē tās pamatā attiecas uz pirmstiesas procesu un nodrošina, ka nevainīga persona netiek prettiesiski piespiesta sniegt liecības, atzīt vainu vai piekrist vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai, ņemot vērā, ka piespiešanas rezultātā nevainīga persona var nepatiesi sevi apsūdzēt.

Plašākā nozīmē tās nodrošina nevainīgu personu aizsardzību trijos gadījumos: 1) kad tiek izmantotas prettiesiskas piespiešanas metodes; 2) kad persona sniedz nepatiesus apsūdzošus pierādījumus vai nepatiesi atzīst vainu, uzskatot, ka pretējā gadījumā iestāsies nelabvēlīgas sekas vai neapzinoties to nozīmi un sekas; 3) gadījumā, ja persona nesniedz pierādījumus. Pēdējā gadījumā tiesības sevi neapsūdzēt ietver arī tiesības nesniegt dokumentus un citus pierādījumus, ja iestāde nav pārliecināta, ka tie pastāv. Plašākā nozīmē tiesības sevi neapsūdzēt ir cieši saistītas ar nevainīguma prezumpcijas principu un ietver noteikumus, kas nodrošina, ka pierādījumi tiek pārbaudīti un izmantoti atbilstoši, lai konstatētu personas vainu, kā arī aizsargā pret nepamatotu secinājumu izdarīšanu gadījumā, ja persona nesniedz pierādījumus. Vienlaicīgi tie novērš prettiesisku metožu piemērošanu. Tiesības sevi neapsūdzēt ir jāskata kopsakarā ar tiesībām uz aizstāvību un procesuālās līdzvērtības principu, kā arī sacīkstes principu, kas ļauj pašai personai novērst taisnīguma kļūdas.

6.2. Tiesības sevi neapsūdzēt kā patstāvīgas cilvēktiesības jeb tiesības pēc būtības nodrošina tiesiskumu divos virzienos. Šaurākā nozīmē tās palīdz nodrošināt cilvēktiesību - spīdzināšanas, citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizlieguma principa, tiesību uz brīvību, kā arī personas goda un cieņas – ievērošanu. Plašākā nozīmē tiesības sevi neapsūdzēt aizsargā kriminālprocesuālās sistēmas tiesiskumu. Kriminālprocesā valsts un personas pilnvaras un resursi ir būtiski atšķirīgi, tāpēc personas tiesības pirmajai aktīvi nesadarboties un nepalīdzēt atklāt noziedzīgu nodarījumu, kļūst vērtīgas un palīdz nodrošināt, ka valsts patstāvīgi un efektīvi izpilda tai uzlikto pienākumu pierādīt personas vainu, kā arī tiesiski un pamatoti konstatē personas vainu un nepārsniedz savu pilnvaru robežas. Arī šajā nozīmē tiesības sevi neapsūdzēt ir skatāmas kopsakarā ar nevainīguma prezumpcijas principu, kas nosaka tiesības prasīt, lai apsūdzība izpilda tai uzlikto pienākumu pierādīt personas vainu. Tiesības nesadarboties jeb nesniegt pierādījumus ir ierobežojamas atkarībā no valsts pienākuma veikt pierādīšanu, kas savukārt ir atkarīgs no pierādījumu ticamības un to iepriekšējas pastāvēšanas. Ja tiek pieprasīti pierādījumi, par kuru eksistenci nevar būt šaubu, piemēram, ķermeņa paraugi un rokraksta paraugi, persona netiek iesaistīta aktīvā komunikatīvā darbībā, valstij nav jāpierāda to pastāvēšana, kā arī iegūtajiem pierādījumiem ir augsta ticamība. Savukārt, pieprasot personai sniegt tādus pierādījumus kā liecības un dokumentus, lai gan nav pamata uzskatīt, ka šādi pierādījumi pastāv, valsts būtībā pierādīšanas pienākumu uzliek personai, gaidot, ka tā pirmā veiks aktīvu rīcību, un pastāv risks, ka iegūtie pierādījumi nebūs ticami, kā arī gadījumā, ja no pierādījumu nesniegšanas tiek izdarīti nelabvēlīgi secinājumi, tie nebūs pamatoti. Tiesības sevi neapsūdzēt, nosakot tiesiskos standartus, kas jāievēro kriminālprocesa laikā, nodrošina kriminālprocesa sistēmas efektīvu un tiesisku darbību, kā rezultātā tiek būtiski samazinātas arī taisnīguma kļūdas.

7. Tiesības sevi neapsūdzēt var ierobežot, ja to prasa būtiskas sabiedrības intereses, ar nosacījumu, ka tādējādi netiek atņemta to būtība jeb vērtības, kuras tās aizsargā. Vērtības, kas ir tiesību sevi neapsūdzēt pamatā, nevar tikt upurētas, lai atklātu vairāk noziedzīgus nodarījumus, tai skaitā smagus noziedzīgus nodarījumus, kā arī nodrošinātu sabiedrības drošību vai sabiedrisko kārtību. Sabiedrības interesēs nevar tikt attaisnoti tādu cilvēktiesību kā spīdzināšanas un pazemošanas aizlieguma principa un tiesību uz brīvību pārkāpumi, tāpēc tiesības sevi neapsūdzēt, aizsargājot tiesiskuma intereses, nosaka absolūtu aizliegumu izmantot šādā veidā iegūtos pierādījumus. Tāpat svarīgākas par sabiedrības interesēm atklāt noziedzīgus nodarījumus ir nevainīgas personas intereses netikt atzītai par vainīgu. Tiesības sevi neapsūdzēt var ierobežot gadījumā, ja nepastāv risks, ka persona var tikt nepatiesi atzīta par vainīgu, vai arī šis risks ir ļoti zems. KPL 12. panta otrajā daļā ietvertie cilvēktiesību ierobežošanas kritēriji – sabiedrības drošības apsvērumi, noziedzīga nodarījuma raksturs un bīstamība – nevar būt par pamatu, lai ierobežotu tiesības sevi neapsūdzēt.

8. Latvijas tiesību sistēmā tiesības sevi neapsūdzēt pastāv kā nerakstīts kriminālprocesa pamatprincips, kas izriet no Satversmes 92. pantā un KPL 15. pantā noteiktā taisnīgas tiesas principa, skatot to kopsakarā ar Satversmes 1. pantā noteikto tiesiskas valsts principu un Satversmes 89. pantā noteikto cilvēktiesību garantēšanas principu. Tiesības sevi neapsūdzēt būtu tieši jānosaka KPL kā kriminālprocesa pamatprincips, ko pamato trīs apsvērumi. Pirmkārt, tādējādi tiktu veicināta KPL atbilstība minētajām tiesībām. Lai gan KPL normas paredz personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības neliecināt, tajā pašā laikā tās pietiekami efektīvi neregulē citus ar tiesībām sevi neapsūdzēt saistītus jautājumus, piemēram, vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanu, kuru rezultātā persona atsakās no tiesībām sevi neapsūdzēt. Otrkārt, tiesību sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesa pamatprincipa noteikšana KPL novērstu praksē sastopamos tiesību sevi neapsūdzēt pārkāpumus, tai skaitā prettiesisku piespiešanas metožu lietošanu, lai panāktu liecību sniegšanu un vainas atzīšanu, kā arī neinformēšanu par minētajām tiesībām. Treškārt, tādējādi tiktu nodrošināts taisnīgs līdzsvars starp kriminālprocesa efektivitātes un cilvēktiesību aizsardzības interesēm, ņemot vērā, ka KPL 21. pantā kā kriminālprocesa pamatprincips ir ietvertas tiesības uz sadarbību, kas ir pretējs princips tiesībām sevi neapsūdzēt. Tiesības sevi neapsūdzēt būtu jāiekļauj kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, ietverot tās KPL 20. pantā noteiktajā tiesību uz aizstāvību principa saturā. Autore izsaka priekšlikumu papildināt KPL 20. pantu ar 1^l daļu šādā redakcijā: “*Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir tiesības sevi neapsūdzēt, tiesības nesniegt liecības un neatzīt vainu.*”

9. Tiesību sevi neapsūdzēt galvenais subjekts ir persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Kriminālprocesā īpaši aizsargājamas pret nepatiesu sevis apsūdzēšanu ir, pirmkārt, personas, kuras nav spējīgas pietiekami apzināties liecību un citu pierādījumu sniegšanas nozīmi un sekas, proti: rīcībnespējīgas personas, ierobežoti pieskaitāmas personas, personas ar zemu izglītības līmeni,

piemēram, nepabeigtu vai pabeigtu pamatizglītību, nepilngadīgās personas, kā arī pilngadīgas gados jaunas personas. Otrkārt, neaizsargātas ir personas, kurām ir piemēroti ar brīvības atņemšanu saistīti piespiedu līdzekļi, jo īpaši, personas, kuras ir aizturētas vai apcietinātas, kā arī personas, kuras ievietotas ārstniecības iestādē ekspertīzes izdarīšanai. Treškārt, tiesības sevi neapsūdzēt ir būtiski nodrošināt personām, kuras nekad iepriekš nav bijušas iesaistītas kriminālprocesā. Cita starpā tās ir pamatoti attiecināt uz juridiskām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Tiesību sevi neapsūdzēt subjekts ir arī liecinieks, cietušais, kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieks, kā arī pārstāvis, piemēram, ja viņš tiek pratināts liecinieka statusā. Lai nodrošinātu līdzsvaru starp sabiedrības interesēm atklāt noziedzīgus nodarījumus un personas aizsardzības interesēm, minētajām personām tiesības sevi neapsūdzēt ir noteiktas ierobežotā apjomā, ņemot vērā, ka nepatiesas sevis apsūdzības risks ir daudz mazāks.

10. Kā pierādījumi kriminālprocesā nevar tikt izmantoti tādi pierādījumi, kurus no personas ir ieguvusi valsts iestāde vai tiesa ārpus kriminālprocesa, izmantojot piespiešanu, piemēram, brīdinot par kriminālatbildību, paredzot naudas sodu vai neizskaidrojot tiesības sevi neapsūdzēt, ja tos pieprasot, tā ir bijusi pārliecināta, ka minētie pierādījumi var tikt izmantoti pret personu esošā vai plānotā kriminālprocesā.

11. Latvijas kriminālprocesa sistēmā būtu jāievieš gan ārvalstu, gan starptautiskajās tiesību sistēmās atzītie atteikšanās no tiesībām uz taisnīgu tiesu priekšnosacījumi, kas ir attiecināmi arī uz tiesībām sevi neapsūdzēt. Proti, atteikšanās ir jābūt izteiktai: 1) apzinoties tās nozīmi un sekas; 2) skaidri jeb nepārprotami; 3) brīvprātīgi.

12. Izvērtējot tiesību sevi neapsūdzēt būtiskāko elementu - tiesības neliecināt, autore izdara šādus secinājumus un priekšlikumus:

12.1. Tiesības neliecināt ir piemērojamas ikvienā izmeklēšanas darbībā, kurā tiek iegūtas liecības.

12.2. Personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, noteiktās tiesības neliecināt ietver gan tiesības atteikties sniegt liecības pavisam jeb tiesības klusēt, gan tiesības neatbildēt uz konkrētiem jautājumiem, turklāt neparedzot atbildību par nepatiesu liecību sniegšanu jeb melošanu. KPL minēto tiesību apzīmēšanai tiek lietoti divi jēdzieni “tiesības atteikties sniegt liecības” un “tiesības neliecināt”, tāpēc būtu vēlams noteikt vienveidīgu un precīzu terminoloģiju, proti, visos gadījumos lietot jēdzienu “tiesības neliecināt”. Īpaši būtiski tiesības neliecināt ir nodrošināt pirmajā pratināšanā, jo tieši pašā sākumā persona izdara izšķirošo izvēli par savu aizstāvības pozīciju, kurai ir būtiska ietekme uz visu turpmāko kriminālprocesu. Tiesības neliecināt personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, dod iespēju izvēlēties, vai izmantot šīs tiesības, cik lielā mērā tās izmantot, kā arī kurā brīdī tās izmantot. Ja persona izvēlas neliecināt izmeklēšanas darbības laikā, lai gan iepriekš piekrita liecināt, liecību iegūšana ir nekavējoties jāpārtrauc.

12.3. Lieciniekam un cietušajam nav tiesības neliecināt pavisam, bet ir tiesības neatbildēt uz konkrētiem jautājumiem, ja, atbildot uz tiem, šī persona var sevi apsūdzēt. Minētās tiesības ietver amatpersonu, kuras veic kriminālprocesu, pienākumu pārtraukt izmeklēšanas darbības, kurās tiek iegūtas liecības, kas rada pamatu atzīt liecinieku vai cietušo par personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, kas var tikt atsāktas, tikai piešķirot personai tiesības neliecināt pilnā apjomā kā personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Turklāt šajā gadījumā liecības, kuras persona sniedza pirms personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, statusa iegūšanas, nav pieļaujams pierādījums lietā, kā arī šī persona nevar tikt saukta pie kriminālatbildības par liecību nesniegšanu un nepatiesu liecību sniegšanu.

12.4. Tiesības neliecināt var tikt ierobežotas. Tās nav attiecināmas uz identificējošu informāciju. Tiesības neliecināt var ierobežot, pierādīšanas pienākumu pārnesot uz personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Pirmkārt, pierādīšanas pienākums tiek pārnests uz personu, piemērojot faktiskās un tiesiskās prezumpcijas. Nosacījumam, ka prezumpcijas nevar attiekties uz personas vainu, neatbilst KPL 125. panta otrajā daļā ietvertā prezumpcija. Turklāt kā priekšnosacījums minētajā normā, kā arī KPL 355. panta otrajā daļā ietverto prezumpciju piemērošanai, būtu jānosaka apsūdzības pienākums sagatavot pirmsšķietamu lietu pirms pierādīšanas pienākums var tikt pārnests uz personu. Otrkārt, personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir pienākums norādīt uz alibi un apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību. Tā kā persona var neizprast, ka apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, pastāv un nepamatoti pati sevi uzskatīt par vainīgu, KPL 126. panta ceturtnā daļa būtu precizējama, nosakot, ka apsūdzībai ir pienākums izskaidrot personai minētos apstākļus. Pierādīšanas pienākums var tikt pārnests uz personu arī citos gadījumos, piemēram, kad tā norāda, ka noziedzīgu nodarījumu ir izdarījusi nepieskaitāmības stāvoklī, vai uz atbildību mīkstinošiem apstākļiem. Arī minētajos gadījumos procesa virzītājam un apsūdzības uzturētājam ir jānoskaidro, vai šie apstākļi nepastāv, tāpēc viņiem ir pienākums tos izskaidrot personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.

12.5. Prettiesiska piespiešana sniegt liecības var izpausties trijos veidos:

1) Prettiesiska piespiešana viennozīmīgi ir gadījumā, ja, iegūstot liecības, tiek piemērotas prettiesiskas metodes. Pētījums liecina, ka praksē var tikt pielietotas tādas prettiesiskas piespiešanas metodes kā psiholoģiska vardarbība, retāk fiziska vardarbība, draudi piemērot smagāku sodu vai drošības līdzekli. Viena no biežāk piemērotajām prettiesiskajām metodēm ir maldināšana par pierādījumiem lietā. KPL 139. panta trešās daļas pirmajā teikumā, kas nosaka, kādas metodes ir aizliegts pielietot izmeklēšanas darbībās, būtu jālieto nevis jēdziens “meli”, bet gan jēdziens “maldināšana”, ņemot vērā, ka tas precīzāk atspoguļo šīs metodes izpausmi praksē, turklāt tas tiek lietots tiesību doktrīnā un ārvalstu tiesiskajā regulējumā. Maldināšana būtu jānosaka arī kā prettiesiska metode, kuras piemērošanas rezultātā iegūtie pierādījumi ir atzīstami par absolūti

nepieļaujamiem, papildinot KPL 130. panta otrās daļas 1. punktu. Tāpat praksē personām bieži tiek doti prettiesiski solījumi, kas arī būtu ietverami abās minētajās normās.

2) Persona tiek psiholoģiski piespiesta sniegt liecības, ja pastāv reāla iespēja, ka viņai tiks piemērotas nelabvēlīgas sekas gadījumā, ja tā izmantos tiesības neliecināt. Gan ārvalstu, gan Latvijas praksē personām, pamatojoties uz apstākli, ka tās nesniedz liecības un neatzīst vainu, tiek piemēroti procesuālie piespiedu līdzekļi, piemēram, apcietinājums, kā arī noteikts bargāks sods. Lai personas netiktu prettiesiski piespiestas sniegt liecības, praksē būtu novēršami gadījumi, kad liecību nesniegšanas gadījumā tām tiek nepamatoti piemēroti procesuālie piespiedu līdzekļi, jo īpaši apcietinājums, neievērojot to piemērošanas pamatu un procesuālo kārtību. KPL nosacījums, ka liecību nesniegšana nav vērtējama kā traucēšana noskaidrot patiesību lietā un izvairīšanās no pirmstiesas procesa, kas šobrīd ir attiecināts vienīgi uz aizdomās turēto un apsūdzēto (KPL 66.p. trešā d., 70.p. trešā d.), būtu nosakāmas arī attiecībā uz personu, pret kuru uzsākts kriminālprocess un aizturēto. Būtu jāpilnveido tiesu prakse attiecībā uz liecību sniegšanas un vainas atzīšanas kā atbildību mīkstinoša apstākļa novērtēšanu, nosakot sodu.

3) Kā prettiesiska piespiešana ir jāatzīst nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana no apstākļa, ka persona izmanto tiesības neliecināt, jo tādējādi pastāv augsts risks, ka nevainīga persona var tikt nepamatoti atzīta par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Anglijas tiesiskais regulējums, kas nosaka tiesības izdarīt šādus secinājumus, ir pretrunā ar tiesībām sevi neapsūdzēt. Latvijā šādu secinājumu izdarīšana praksē ir jāatzīst par nepieļaujamu.

13. Tiesību sevi neapsūdzēt patstāvīgs elements, kas izriet no tiesībām neliecināt, ir tiesības neatzīt vainu. Vainas atzīšana ietver gan faktisko darbību, kas uzskatāmas par inkriminētā noziedzīgā nodarījuma pierādāmajiem apstākļiem, gan to juridiskās kvalifikācijas atzīšanu. Vaina ir atzīta pilnībā, proti, tā ir skaidra jeb nepārprotama, gadījumā, kad faktiskās darbības, kuras persona atzīst, pilnībā atbilst inkriminētā noziedzīgā nodarījuma juridiskajai kvalifikācijai, kā arī persona pilnībā piekrīt šai juridiskajai kvalifikācijai. Savukārt, ja persona neatzīst visus faktus vai arī iebilst pret kādu no faktiem, kas ir atzīstami par inkriminētā noziedzīgā nodarījuma pierādāmiem apstākļiem, vai arī nepiekrīt to juridiskajai kvalifikācijai, viņa vainu atzīst tikai daļēji. Pētījums liecina, ka praksē pastāv gadījumi, kad personas nepatiesi atzīst vainu gan brīvprātīgi, gan piespiedšanas rezultātā. Gadījumā, ja persona atzīst vainu, viņai ne vienmēr tiek uzdoti jautājumi, lai pārliecinātos, vai tā ir patiesa un pilnīga. Tāpat praksē vainas atzīšana bieži vien ir pamats personas atzīšanai par vainīgu, arī ja nepastāv citi pierādījumi lietā. Tas liecina, ka arī mūsdienās ir atbalstāms zinātnieka *A. Liedes* 1970. gadā izteiktais priekšlikums kriminālprocesuālajā regulējumā noteikt vainas atzīšanas kā pierādījuma piemērošanas nosacījumus. Vēl jo vairāk šāda regulējuma nepieciešamību nosaka vainas atzīšanas pieaugoša nozīme saistībā ar tendenci arvien vairāk piemērot vienkāršotās kriminālprocesa formas, kas rada lielu risku, ka nevainīgas personas var tikt

atzītas par vainīgām. Autore izsaka priekšlikumu papildināt KPL 127. pantu ar piekto daļu šādā redakcijā “*Vainas atzīšanu kā pierādījumu drīkst izmantot tikai tad, ja ir atzīti visi noziedzīgā nodarījuma pierādāmie apstākļi un ja tos apstiprina citu pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu kopums.*”

14. Kā tiesību sevi neapsūdzēt patstāvīgs elements ir jāatzīst tiesības nepiekrīst vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai, kuras neietver lietas izskatīšanu tiesā vai pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē: - prokurora priekšrakstam par sodu; - vienošanās procesam; - lietas izskatīšanai tiesā bez pierādījumu pārbaudes; - kriminālprocesa izbeigšanai, atbrīvojot personu no kriminālatbildības; - kriminālprocesa izbeigšanai, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības; - kriminālprocesa izbeigšanai saistībā ar būtisku palīdzību atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu. Būtu novēršami praksē sastopamie gadījumi, kad minētās formas tiek piemērotas, ja persona nav pilnībā atzinusi vainu, kā arī nepierādot personas vainu. Persona, piekrītot minēto vienkāršoto procesa formu piemērošanai, atsakās no tiesībām sevi neapsūdzēt un piekrīt sevis atzīšanai par vainīgu, tāpēc KPL kā minēto formu piemērošanas priekšnosacījums visos gadījumos ir jāparedz gan personas piekrišana, gan vainas atzīšana. KPL vainas atzīšana un piekrišana ir noteikti kā priekšnosacījumi tikai to vienkāršoto kriminālprocesa formu piemērošanai, kas paredz personas sodīšanu, proti, piemērojot prokurora priekšrakstu par sodu, vienošanās procesu un izskatot lietu bez pierādījumu pārbaudes. KPL būtu jānosaka vainas atzīšana kā obligāts priekšnosacījums, arī piemērojot vienkāršotās kriminālprocesa formas, kas neparedz personas sodīšanu - izbeidzot kriminālprocesu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības un nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, attiecīgi grozot KPL 379. panta piekto daļu un 415. panta ceturto daļu. Vainas atzīšana un piekrišana kā priekšnosacījumi būtu jānosaka arī, kriminālprocesu izbeidzot pret personu, kura būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu, papildinot KPL 410. pantu ar ceturto daļu.

15. Par tiesību sevi neapsūdzēt elementu ir jāatzīst tiesības nesniegt dokumentus un lietiskos pierādījumus, par kuru pastāvēšanu nav pamatotas aizdomas. Tas nosaka, ka amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu, var veikt kratīšanu, izņemšanu vai pieprasīt minētos pierādījumus rakstveidā tikai tad, ja ir objektīvs pamats uzskatīt, ka tie pastāv un atrodas pie konkrētās personas. Tiesības nesniegt dokumentus un lietiskos pierādījumus attiecas ne tikai uz personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, bet arī uz citiem tiesību sevi neapsūdzēt subjektiem, lai gan tie saskaņā ar KL 306. pantu var tikt saukti pie kriminālatbildības par priekšmetu, dokumentu vai citu materiālu neizdošanu. Proti, minētais pants nav piemērojams attiecībā uz personu, kurai pierādījumi pieprasīti, piemēram, kā lieciniekam, ja vēlāk viņa ir atzīta par personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Tāpat personas informēšana, ka par pierādījumu nesniegšanu var iestāties kriminālatbildība saskaņā ar KL 306.

pantu, ir uzskatāma par piespiešanu sniegt pierādījumus, tāpēc vēlāk iegūtos pierādījumus nav pieļaujams izmantot pret viņu kriminālprocesā.

16. Nav pamatots Latvijas tiesību zinātnē izteiktais piedāvājums attiecināt tiesības sevi neapsūdzēt uz atsevišķiem pierādījumiem, kuru eksistence ir zināma, piemēram, rokraksta vai balss paraugiem. Šiem pierādījumiem ir augsta ticamība, turklāt persona, tos sniedzot, netiek iesaistīta aktīvā komunikatīvā darbībā, tāpēc to sniegšana neapdraud ne tiesību sevi neapsūdzēt mērķi aizsargāt nevainīgas personas, ne nodrošināt tiesiskumu. Pierādījumus, kuru pastāvēšana ir zināma vai par kuru pastāvēšanu ir pamatotas aizdomas, var iegūt, izmantojot tiesiskas piespiešanas metodes, kuras nepārkāpj un ir samērīgas ar cilvēktiesībām.

17. Būtiska tiesību sevi neapsūdzēt procesuālā garantija ir tiesības uz informāciju, kas nodrošina, ka persona lēmumu, vai izmantot tiesības sevi neapsūdzēt vai nē, pieņem, apzinoties savas rīcības sekas.

17.1. Praksē personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tiesības neliecināt bieži vien netiek izskaidrotas vai tiek izskaidrotas vienīgi formāli, kā arī pastāv gadījumi, kad personas tiek maldinātas, ka viņām šīs tiesības nav vai ka to izmantošana var radīt nelabvēlīgas sekas. Lai nodrošinātu tiesību uz informāciju ievērošanu praksē, Latvijas kriminālprocesa tiesību sistēmā būtu jāatzīst, ka tiesību uz informāciju pārkāpums var radīt iegūto pierādījumu absolūto nepieļaujamību. Lai izvērtētu, vai pārkāpums rada pierādījumu absolūto nepieļaujamību, ir jāvērtē, vai tādējādi ir atņemta tiesību sevi neapsūdzēt būtība, proti, vai ir ievēroti atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt priekšnosacījumi. Ja tiesību sevi neapsūdzēt neizskaidrošanas vai nepienācīgas izskaidrošanas rezultātā persona neapzināti atsakās no tiesībām sevi neapsūdzēt, iegūtos pierādījumus nedrīkst izmantot kriminālprocesā pret personu. Tādējādi tiesību neliecināt neizskaidrošana ne tikai pirmajā pratināšanas reizē, bet arī turpmākās pratināšanās var radīt iegūto pierādījumu izmantošanas aizliegumu. Tāpat, ja persona tiek maldināta, ka viņai ir pienākums sniegt pierādījumus, vai ja viņai tiek izskaidrots, ka to nesniegšanas gadījumā iestāsies nelabvēlīgas tiesiskas sekas, iegūtie pierādījumi nav izmantojami pret personu, jo atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt nav brīvprātīga. Lai tiesību uz informāciju pārkāpums varētu tikt atzīts par pierādījumu absolūtās nepieļaujamības gadījumu, šīs tiesības būtu jānosaka kā viens no kriminālprocesa pamatprincipiem, ņemot vērā, ka saskaņā ar KPL 130. panta otrās daļas 4. punktu par nepieļaujamām un pierādīšanā neizmantojamām atzīstamas tādas ziņas par faktiem, kuras iegūtas, pārkāpjot kriminālprocesa pamatprincipus. Autore izsaka priekšlikumu tiesības uz informāciju ietvert tiesību uz aizstāvību principa saturā, papildinot KPL 20. pantu ar 1² daļu šādā redakcijā: *“Amatpersonai, kura veic kriminālprocesu, ir pienākums izskaidrot personai šīs personas tiesības un pienākumus.”*

17.2. KPL 150. panta 4. punkts, kas nosaka, ka personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības neliecināt tiek izskaidrotas pirmās pratināšanas sākumā, ir interpretējama tādējādi, ka personai

minētās tiesības ir jāizskaidro pirms tā pirmo reizi tiek pratināta konkrētajā procesuālajā statusā. Izmeklēšanas darbības veicējam ir pienākums izskaidrot personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības neliecināt arī turpmākajās pratināšanās, individuāli izvērtējot, vai, ņemot vērā pratināšanu raksturu un laika posms, kāds pagājis starp izmeklēšanas darbībām, persona apzinās minētās tiesības.

17.3. Praksē personām bieži vien netiek izskaidrots, kādas sekas rada vienkāršoto kriminālprocesa formu, kuras neietver lietas izskatīšanu tiesā vai pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē, piemērošana. KPL ikvienā gadījumā būtu jāparedz procesa virzītāja pienākums izskaidrot, kādas tiesiskās sekas radīs minēto formu piemērošana. Minētais pienākums būtu jāietver KPL 379. pantā, kas nosaka kriminālprocesa izbeigšanu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības, KPL 410. pantā, kas nosaka kriminālprocesa izbeigšanu pret personu, kura būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu, un KPL 415. pantā, kas nosaka kriminālprocesa izbeigšanu, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības.

17.4. Lai tiktu efektīvi nodrošinātas tiesības sevi neapsūdzēt, būtiski ir izskaidrot personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, viņu procesuālo statusu un viņām inkriminēto noziedzīgo nodarījumu. KPL 20. panta pirmā daļa tiesības tikt informētam par inkriminēto noziedzīgo nodarījumu nosaka vienīgi personām, kuras tiek turētas aizdomās vai apsūdzētas, tāpēc minētā norma būtu grozāma, paredzot tās visām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Būtu pārskatāms arī KPL 61. pants, kas nosaka personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, tiesības, ietverot tiesības tikt rakstveidā informētam par tās procesuālo statusu, par inkriminēto noziedzīgo nodarījumu, kā arī par tās tiesībām un pienākumiem. Personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības tikt informētam par tās procesuālo statusu un par inkriminēto noziedzīgo nodarījumu būtu jānosaka kā vispārējs noteikums KPL 139. pantā, kas paredz izmeklēšanas darbību veikšanas vispārējos noteikumus.

18. Gan starptautiskajās tiesību sistēmās, gan ārvalstu tiesu praksē kā būtiska tiesību sevi neapsūdzēt procesuāla garantija ir atzītas tiesības uz aizstāvja palīdzību.

18.1. Pētījums liecina, ka aizstāvība, kas tiek nodrošināta pamatojoties uz vienošanos, ir kvalitatīvāka, nekā valsts nodrošinātā aizstāvība. Tāpēc būtu nepieciešams uzlabot valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sistēmu. Lai efektīvi aizsargātu tiesības sevi neapsūdzēt, aizstāvja obligātu piedalīšanos būtu jāparedz, piemērojot ikvienu vienkāršoto kriminālprocesa formu, kas neietver lietas izskatīšanu tiesā, kā arī pierādījumu tiešu un mutisku pārbaudi tiesas sēdē, no brīža, kad tiek uzsāktas pārrunas par minēto kriminālprocesa formu piemērošanu, attiecīgi izdarot grozījumus KPL 83. panta otro daļu.

18.2. Lai tiktu nodrošinātas personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības sevi neapsūdzēt, aizstāvim ir pienākums ievērot konfidencialitātes principu, kas nosaka pienākumu neizpaust

aizstāvamās personas uzticētās ziņas. Būtiski ir novērst praksē sastopamos gadījumus, kad tiek pārkāpta aizstāvim noteiktā kriminālprocesuālā imunitāte attiecībā uz viņa rīcībā esošo profesionālo noslēpumu.

18.3. Lai nodrošinātu, ka persona pieņem apzinātu lēmumu, vai un cik lielā mērā īstenot tiesības sevi neapsūdzēt, aizstāvim ir pienākums tikties ar aizstāvamo personu un izskaidrot tai tiesības sevi neapsūdzēt, jo īpaši pirms persona sākotnēji pieņem lēmumu par aizstāvības pozīcijas izvēli. Būtu jānovērš praksē nereti sastopamie gadījumi, kad minētie pienākumi netiek veikti.

18.4. Lai ievērotu personas tiesības sevi neapsūdzēt, aizstāvim, īstenojot aizstāvību, ir pienākums ņemt vērā aizstāvamās personas subjektīvo attieksmi pret inkriminēto noziedzīgo nodarījumu. Pētījums liecina, ka praksē aizstāvji, gadījumā, ja persona neatzīst vainu, ne vienmēr atbalsta personas aizstāvības pozīciju, kā arī nav izslēgti gadījumi, kad aizstāvji prettiesiski pamudina personu atzīt vainu. Lai nodrošinātu, ka praksē aizstāvji rīkotos atbilstoši aizstāvamās personas izvēlētajai aizstāvības pozīcijai, aizstāvja darbības pamatprincipus atkarībā no aizstāvamās personas izvēlētajai aizstāvības pozīcijas vajadzētu noteikt KPL un advokātu profesionālo darbību regulējošās normās. Šāds regulējums ir noteikts, piemēram, Igaunijas un Lietuvas advokātu ētikas kodeksos. KPL 86. pants būtu papildināms ar astoto daļu šādā redakcijā: *“Aizstāvis var patstāvīgi izvēlēties aizstāvības līdzekļus un paņēmienus, kas atbilst ar aizstāvamo personu saskaņotai aizstāvības pozīcijai.”* Būtu apsverama iespēja Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodeksā ietvert šādus noteikumus: 1) ja aizstāvamā persona neatzīst vainu, aizstāvim ir saistoša aizstāvamās personas pozīcija; 2) aizstāvis nedrīkst pārliecināt aizstāvamo personu atzīt vainu; 3) ja aizstāvamā persona atzīst vainu vai nepauž savu attieksmi pret aizdomām un apsūdzību, aizstāvis, saskaņojot savu pozīciju ar aizstāvamo personu, var ieņemt atšķirīgu aizstāvības pozīciju, lai, izmantojot visus likumā norādītos līdzekļus, pamatotu aizstāvamo personu attaisnojošus un atbildību mīkstinošus apstākļus.

18.5. Aizstāvja piedalīšanās procesuālajās darbībās, pirmkārt, nodrošina, ka aizstāvamajai personai amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu, izskaidro tiesības sevi neapsūdzēt, otrkārt, novērš iespēju, ka pret personu tiks izmantotas prettiesiskas metodes, lai panāktu, ka persona atsakās no šīm tiesībām, un, treškārt, nodrošina, ka personas atteikšanās no tiesībām sevi neapsūdzēt ir skaidra jeb nepārprotama. Lai efektīvi nodrošinātu personas tiesības sevi neapsūdzēt, aizstāvim būtu jāparedz tiesības piedalīties ikvienā izmeklēšanas darbībā, kurā piedalās aizstāvamā persona. Autore izsaka priekšlikumu izslēgt KPL 86. panta pirmās daļas 2. punktā vārdus *“kā arī”* un papildināt minēto punktu pēc vārda *“nedara”* ar vārdiem *“kā arī piedalīties izmeklēšanas darbībās, kurās piedalās aizstāvamā persona, izņemot gadījumus, kad tas var būtiski traucēt vai kavēt kriminālprocesa norisi”*.

Anotācija

Promocijas darbs “Tiesības sevi neapsūdzēt kriminālprocesā” ir Latvijā pirmais zinātniskais darbs, kas veltīts tiesībām sevi neapsūdzēt kā kriminālprocesa tiesību nozarei raksturīgām cilvēka pamattiesībām. Darba mērķis ir atklāt tiesību sevi neapsūdzēt nozīmi un saturu kriminālprocesā, konstatēt, kādas ir galvenās problēmas Latvijas tiesiskajā regulējumā un praksē, un sniegt priekšlikumus to pilnveidošanai.

Promocijas darbā analizēts jēdziens “tiesības sevi neapsūdzēt”, pamatojot nepieciešamību ieviest to Latvijas tiesību sistēmā, un izvērtēta šo tiesību attīstība no vēsturiskā skatījuma gan kontinentālās Eiropas, gan angloamerikāņu tiesību sistēmās. Promocijas darbā analizēta tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzība globālajās un Eiropas starptautiskajās cilvēktiesību aizsardzības sistēmās, īpašu uzmanību veltot Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai. Pēc tam autore izvērtē tiesību sevi neapsūdzēt teorētisko pamatojumu un vietu Latvijas kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā. Autore secina, ka minētajām tiesībām ir gan procesuāla nozīme – aizsargāt nevainīgas personas, gan materiāla nozīme – nodrošināt tiesiskumu, kā arī pamato nepieciešamību tiesības sevi neapsūdzēt atzīt kā vienu no kriminālprocesa pamatprincipiem Kriminālprocesa likumā. Visbeidzot promocijas darbā ir izvērtēta tiesību sevi neapsūdzēt aizsardzība Latvijas kriminālprocesuālajā regulējumā un praksē. Lai varētu izvērtēt praksē pastāvošās problēmas, būtiska nozīme ir visu kriminālprocesā iesaistīto pušu - personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, aizstāvju, tiesnešu, prokuroru un izmeklētāju - aptaujām, kuras autore veica promocijas darba ietvaros. Darba rezultātā ir sniegti konkrēti priekšlikumi, kas var tikt izmantoti tiesiskā regulējuma un prakses pilnveidošanā.

Atslēgas vārdi: cilvēktiesības kriminālprocesā, tiesības uz taisnīgu tiesu, tiesības sevi neapsūdzēt, tiesības neliecināt, vainas atzīšana.

Abstract

The doctoral thesis “The Right not to Incriminate Oneself in Criminal Procedure” is the first scientific work in Latvia exploring the right not to incriminate as a human right in criminal procedure. The objective of the thesis is to discover the meaning and content of the right not to incriminate oneself in criminal procedure and reveal key problems existing in the legal framework and practice in Latvia as well as to develop proposals on how to improve them.

The doctoral thesis analyses the concept and meaning of the Right not to Incriminate Oneself, revealing the need to invent it in the Latvian legal system and explores the historical development of these rights both in Continental European civil law and Anglo-American common law legal systems. The doctoral thesis analyses the right not to incriminate oneself in global and European human rights systems, paying particular attention to the case-law of the European Court of Human Rights. Afterwards the author formulates the justification of the right not to incriminate oneself and its role in the Latvian system of the basic principles of criminal procedure. The author concludes that the right not to incriminate as a procedural right protects innocent people and as a material right - promotes the rule of law. It is argued that the right not to incriminate has to be recognised as one of the basic principles of criminal procedure in the Criminal Procedure Law. Lastly the doctoral thesis examines these rights in Latvia’s criminal procedure legislation and practice. The survey that the author has carried out among all the parties involved in criminal procedure (persons who have the right to a defence, advocates, judges, prosecutors and interrogators) plays a significant role in revealing the problems in the practical application of the right not to incriminate oneself. The doctoral thesis gives specific proposals for improving legislation and practice.

Keywords: human rights in criminal procedure, right to a fair trial, right not to incriminate oneself, right not to testify, confession of guilt.

Annotation

Die Promotionsarbeit „Das strafprozessuale Recht, sich nicht selbst zu belasten“ ist die erste wissenschaftliche Arbeit in Lettland, die dem Recht, sich nicht selbst zu belasten, gewidmet ist. Das Recht, sich nicht selbst zu belasten, gehört zu den kennzeichnenden Grundrechte des Menschen im Strafverfahren

kennzeichnenden Grundrechte des Menschen im Strafverfahren. Das Ziel der Arbeit ist die Bedeutung des genannten strafprozessualen Rechtes zu finden, seinen Inhalt im Strafverfahren zu entdecken, die Hauptproblemen der nationalen Gesetzgebung Lettlands und der Rechtsanwendung festzustellen, wie auch Vorschläge zur Änderung der Gesetzvorschriften zu machen.

Der Begriff „sich nicht selbst zu belasten“ ist in dieser Promotionsarbeit analysiert und seine historische Entwicklung in den kontinentaleuropäischen und angelsächsischen Rechtssystemen behandelt. Der Schutz des Rechtes, sich nicht selbst zu belasten, wird im Zusammenhang mit dem Menschenrechtsschutz auf europäischer und globaler Ebene, mit Schwerpunkt auf Rechtssprechung des Europäischen Gerichtshofes für Menschenrechte geklärt. Es wird argumentiert, warum dieses Recht in das lettische Gesetz eingeführt sein soll. Ferner stellt die Verfasserin der Promotion die theoretischen Grundlagen des Rechtes, sich nicht selbst zu belasten, und seine Stelle im System der Grundprinzipien des lettischen Strafverfahrens fest.

Es wird die Meinung in der Promotionsarbeit vertreten, dass das genannte Recht die prozessualrechtliche und materiellrechtliche Bedeutung hat. Die prozessualrechtliche Bedeutung des genannten Rechts ist unschuldige Personen zu schützen, die materiellrechtliche Bedeutung – die Rechtmäßigkeit zu gewährleisten. Es wird begründet, dass das Recht, sich nicht selbst zu belasten, ein von den Grundprinzipien des lettischen Strafverfahrens sein soll. Zuallerletzt wird der Schutz des Rechtes, sich nicht selbst zu belasten, im aktuellen Gesetz und in der Rechtssprechung bewertet. Die Autorin der Promotion hat die Umfrage aller Beteiligten des Strafverfahrens (Angeklagten, Rechtsanwälte, Richter, Staatsanwälte und Ermittler) gehalten, um die bestehenden Probleme in Praxis identifizieren zu können. Im Ergebnis werden mehrere Vorschläge zur Änderung und Verbesserung des Gesetzes gemacht, die in Praxis verwendet sein können.

Stichworte: Grundrechte des Menschen im Strafverfahren, Recht auf faires Verfahren, Recht, sich nicht selbst zu belasten, Aussageverweigerungsrecht, Schuldanerkennung.

Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts

I. Literatūra

1. Birznieks J. Juridisko terminu vārdnīca: latviešu-angļu, angļu-latviešu: [iekļauti 3200 lietojamie juridiskie termini]. Rīga: Multineo, 2009 (2008).
2. Beļska A. Stingri noteiktās atbildības institūts krimināltiesībās. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2010.15.jūnijs, Nr.24.
3. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. I. Ziemeles red. Rīga: SIA „Izglītības soļi“, 2000.
4. Čepāne I. Tiesības uz taisnīgu tiesu kā personas pamattiesības. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2005.gada 27.septembris, Nr.36.
5. Daugavvanags A., Kļimoviča N. Angļu-latviešu juridisko terminu vārdnīca: 40 000 terminu ar attiecīgajiem frazeoloģiskiem un vārdkopām. Rīga: Avots, 2008.
6. Dombrovskis R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2003.
7. Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga, Ratio iuris, 2005.
8. Iljanova D. Vispārējie tiesību principi un to funkcionālā nozīme. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Meļķesis E. Meļķesis E. (Zin.red.) Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 87.-107.lpp.
9. Judins A., Kronberga I. Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā. 2011. Pieejams: http://www.providus.lv/upload_file/Publikacijas/Kriminalt/Apcietinajums%20Latvijas%20kriminalprocesa.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).
10. Juridiski terminoloģiskā, skaidrojošā vārdnīca. Jakubaņecs V. (Sast.), 3. papild. izd., Rīga, (b.i.), 2001.
11. Juridisko terminu vārdnīca. Autoru kolektīvs: Dubure V., Fogels A., Fridrihsons I. u.c. Rīga, Nordik, 1998.
12. Juridisko terminu vārdnīca : latviešu-krievu, krievu-latviešu : ap 20000 terminu = Словарь юридических терминов : латышско-русский, русско-латышский : ок. 20 000 терминов. Vēbers J. (Visp.red.), Rīga: Rasma 1994.
13. Kazaka S. Kriminālprocesa formu diferenciacija. Administratīvā un kriminālā justīcija. Baltijas Starptautiskās akadēmijas zinātniski teorētisks žurnāls. 2010., Nr.2.,16.-22.lpp.
14. Kazaka S. Personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, statuss un ar tā realizāciju saistītās problēmas. Administratīvā un kriminālā justīcija. Latvijas Policijas akadēmijas zinātniski teorētisks žurnāls, 2007, Nr.4., 125.-135.lpp.
15. Krastiņa I. Par dažiem advokātu ētikas aspektiem. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2005.06.decembris, Nr.46.
16. Krauss D., Pastile K. Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002.
17. Kubikova I. Poligrāfs kā līdzeklis liecību patiesīguma pārbaudei un tā pielietojums Slovērijas Republikā. Administratīvā un kriminālā justīcija. Latvijas Policijas akadēmijas zinātniski teorētisks žurnāls. 2004, Nr.2 (27), 26.-28.lpp.

18. Kusiņš G. Normatīvo aktu jaunrade. Juridisko jēdzienu un normu abstraktums kā tiesību sistēmu veidojošs elements. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Meļķesis E. Meļķesis E. (Zin.red.) Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 116.-131.lpp.
19. Kūtris G. Noziedzīgi iegūta manta: tiesiskais regulējums un problemātika. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2007. 17.aprīlis, Nr.16.
20. Kūtris G. Pienākums pierādīt savu ienākumu izcelsmes avotu. Administratīvā un kriminālā justīcija. Latvijas Policijas akadēmijas zinātniski teorētisks žurnāls, 2000, Nr.1., 44.-46.lpp.
21. Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa komentāri. B. Azāna visp. red. Rīga: Avots, 1986.
22. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012.
23. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.-16.gs. 1.sējums. E.Meļķiņa red. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 1998.
24. Lazdiņš J., Osipova S. Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi, Rīga: Latvijas Universitāte, 1996.
25. Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970. Atkārtoti izdots Rīga: Zvaigzne ABC, 2010.
26. Liede A. Latvijas PSR Kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu Pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1980.
27. Liholaja V. Noziedzīga nodarījuma kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007.
28. Liholaja V. Starptautiskās krimināltiesības. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003.
29. Maizītis J. Kritēriji kriminālprocesa vienkāršošanai. Aktuālas tiesību realizācijas problēmas: LU 69. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 412. – 415.lpp.
30. Meikališa Ā. Apsūdzība kriminālprocesā. Tiesiskā regulējuma un prakses aktuālās problēmas. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2009. 13.janvāris, Nr.2.
31. Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1.grāmata. Rīga: Raka, 2000.
32. Meikališa Ā. Pirmstiesas izmeklēšana. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2001.
33. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess shēmās. B un C daļa. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009.
34. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. II Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 14.marts, Nr.11.
35. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. III Kriminālprocesa dalībnieki. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 30.maijā, Nr.21.
36. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. IV Pierādīšana un izmeklēšanas darbības. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2006. 13.jūnijs, Nr.23.

37. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pētījums „Mantas konfiskācijas tiesiskais regulējums Latvijā un Eiropas Savienībā, tās izpildes mehānisma efektivitātes nodrošināšana”. 2010. Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/MantKonf.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).
38. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 29.novembris, Nr.48.
39. Miķelsons U. Poligrāfa pārbaudes kriminālprocesuālie aspekti. Administratīvā un kriminālā justīcija. Latvijas Policijas akadēmijas zinātniski teorētisks žurnāls. 2007. Nr.2 (39), 47.-58.lpp.
40. Ņesterova I. Advokāta profesionālais noslēpums un pienākums ziņot par likumpārkāpumu. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2009.gada 6.janvāris, Nr.1.
41. Ņesterova I. Tiesības uz valsts nodrošināto juridisko palīdzību. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2007. 24.jūlijs, Nr.30.
42. Osipova S. Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004.
43. Paupe E. Tiesības uz taisnīgu tiesu ES Komisijas konkurences pārkāpumu procedūrā (II) *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2012.14.februārī, Nr.7.
44. Paupe E. Tiesības uz taisnīgu tiesu ES Komisijas konkurences pārkāpumu procedūrā, *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 11.oktobrī, Nr.41.
45. Pētersons M. Vispārējie tiesību principi un Satversmes tiesas kompetence. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011. 3.maijs, Nr.18.
46. Prozumenta A. Atbildību mīkstinošie apstākļi. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2010.12.janvāris, Nr.2.
47. Pundurs A. Apsūdzība kriminālprocesā, apsūdzības saturs, apsūdzības grozīšana. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2011.8.februāris, Nr.6.
48. Pundurs A. Pierādīšanas teorija un brīvie pierādījumi jeb pierādījumi ar procesuālu nozīmi kriminālprocesā. Promocijas darbs, Rīga, 2008. Pieejams: <https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F11023/Aldis%20Pundurs%202008.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).
49. Rudevska B., Jonikāns V. Deklarētās dzīvesvietas princips Civilprocesa likumā: Vai tiešām risinājums. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2012. 4.septembris, Nr.36.
50. Schaffert I., Niedre L. Vācu-latviešu, latviešu-vācu juridiskā vārdnīca = Rechtswörterbuch deutsch-lettisch, lettisch-deutsch. 2. pārstr. un papild. izd., Rīga: Latvijas Universitāte, 2003.
51. Skujiņa V. Latviešu terminoloģijas izstrādes principi. Interlingvālie jeb starpvalodas principi. Tuvākās kontaktvalodas aspekts. Pieejams: <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=222&id=716> (aplūkots 2013.12.maijā).
52. Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocesa vienkāršošana: izpratne, tendences, problēmas. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2004. 10.augusts, nr.30.
53. Strada-Rozenbrga K. Par atteikšanos dot liecību un pierādījumu neizdošanu. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 1999. 26. augusts. Nr.30.
54. Strada-Rozenbrga K. Pierādīšana kriminālprocesā – aktualitātes Latvijas likumā, teorijā un praksē. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenbrga K. Kriminālprocess. Raksti 2005-2010, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 383.-400.lpp.

55. Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002.
56. Strada-Rozenberga K. Vienkāršotās procesa formas un to piemērošanas priekšnoteikumi Latvijas kriminālprocesā. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2005-2010, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 661.-673.lpp.
57. Svešvārdu vārdnīca. 2.izd., red. Blūma R., Rīga: Liesma, 1978.
58. Šmidts J. Nepatiesu liecību apkarošana. Grām.: Pirmais Latvijas krimināltiesību kongress Rīgā, 1937.g. 2.IV-4.IV, Rīga: A.Gulbja grāmatu spiestuve, 1937, 98.-113.lpp.
59. Švābe A. Karolinas recepcija Latvijā un Igaunijā, Rīga: Tieslietu Ministrijas Vēstneša 1936.g. Nr.4. Atsevišķs nolikums, 1936.
60. Švābe A. Vecākās zemnieku tiesības. Rīga: Latvijas skolotāju savienība, 1927.
61. Teodors Ū. Aizstāvības problēmas iepriekšējā izmeklēšanā. Grām.: Pirmais Latvijas krimināltiesību kongress. Rīga: Pielikums pie Tieslietu Ministrijas Vēstneša Nr.2, 1937. 2.IV - 4.IV
62. Zemītis G. Ārvalstu valsts un tiesību vēsture. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2006.
63. Zeppa-Priedīte V. Kriminālprocesuālā imunitāte – viena no vadošajām normām Latvijas kriminālprocesa tiesībās. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2010, Nr.2., 36.-48.lpp.
64. Zeppa-Priedīte V. Valsts amatpersonu kriminālprocesuālā imunitāte Latvijas kriminālprocesa tiesībās. Promocijas darbs, Rīga, 2010. Pieejams: <https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F520479351/Violeta%20Zeppa-Priedite%202010.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).
65. A Dictionary of Law. 8th ed. Martin E.A., Oxford: Oxford University Press, 2003.
66. Allen R. J., Mace M. K. The Self-Incrimination Clause Explained and Its Future Predicted. Journal of Criminal Law and Criminology, 2003. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=480143> (aplūkots 2013.12.maijā).
67. Allen R. J. Theorizing about Self-Incrimination. Cardozo Law Review, 2008, Vol.30, No.3, p.729-750.
68. Amann D. M., Harmonic Convergence? Constitutional Criminal Procedure in an International Context. Indiana Law Journal, Vol.75, March/April 2000, p. 810-873. Pieejams: <http://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2149&context=ilj> (aplūkots 2013.12.maijā).
69. Amar A. R. The Constitution and Criminal Procedure: First Principles. New Haven: Yale University Press, 1997.
70. An Introduction to International Criminal Law and Procedure, Cryer R., Friman H., Robinson D. [et.al.], 2nd ed., Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
71. Ashworth A. Four Threats to the Presumption of Innocence, International Journal of Evidence and Proof, Vol.10, No.4, 2006, pp. 241-278.
72. Ashworth A., Redmayne M. The Criminal Process. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2005.

73. Ashworth A. Self-Incrimination in European Human Rights Law - A Pregnant Pragmatism? Symposium: The Future of Self-Incrimination: Fifth Amendment, Confessions, & Guilty Pleas. *Cardozo Law Review*, 2008. December, Volume 30, Number 3, p.751-774. Pieejams: <http://www.cardozolawreview.com/Joomla1.5/content/30-3/ASHWORTH.30-3.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).
74. Azubalyte R. Tendencies of the Development of the Lithuanian Criminal Procedure Law. Mykolas Romeris University periodical reviewed research papers *Jurisprudence*, 2010, No.1(119), p.281-296.
75. Bentham J. Rationale of Judicial Evidence. Special Applied to English Practice. 5 volumes, Mill J. S. (ed. by), London: Hunt & Clarke, 1843.
76. Bentham J. Treatise on Judicial Evidence. Extracted from the Manuscripts of Jeremy Bentham, Esq. by M. Dumont, 1 volume, London: Baldwin, Cradock & Joy, 1825.
77. Berger M. Europeanizing Self-Incrimination: the Right to Remain Silent in the European Court of Human Rights. *Columbia Journal of European Law*, 2006, No.12, p.339-381.
78. Berger M. Self-Incrimination and the European Court of Human Rights: Procedural Issues in the Enforcement of the Right to Silence. In: *European Human Rights Law Review*, 2007, Issue 5, p.514-533.
79. Black's Law Dictionary. 8th ed. Bryan A. Garner, editor in chief. St. Paul, MN: Thomson/West, 2004.
80. Bogan P. Self-Incrimination, the Right to Silence, and the Reverse Burden of Proof. In: *Human Rights in the Investigation and Prosecution of Crime*. Colvin M. and Cooper J. (ed. by) Oxford; New York: Oxford University Press, 2009, p.347-375.
81. Brants-Langeraar C. H. Consensual Criminal Procedures: Plea and Confession Bargaining and Abbreviated Procedures to Simplify Criminal Procedure. In: *Netherlands Reports to the seventeenth International Congress of Comparative Law*. van Erp J.H.M., van Vliet L.P.W. (ed.by), Utrecht, 2006. Pieejams: <http://www.ejcl.org/111/art111-6.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).
82. Callewaert J. The Privilege against Self-Incrimination in European Law : an Illustration of the Impact of the Plurality of Courts and Legal Sources on the Protection of Fundamental Rights in Europe. *ERA-Forum: scripta iuris europaei*, 2004, Issue 04, p.488-498.
83. Callewart J. The European Convention on Human Rights and European Union Law: a Long Way to Harmony. *European Human Rights Law Review*, 2009, Issue 6, p.768-783.
84. Calvo-Goller K. *The Trial Proceedings of the International Criminal Court: ICTY and ICTR Precedents*. Leiden etc.: Nijhoff, 2006.
85. Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. *Effective Criminal Defence in Europe*. Antwerp: Intersentia, 2010.
86. Choo A., *Compelling the Provision of Information: The Privilege Against Self-Incrimination as a Human Right*, 2010, September 13, Warwick School of Law Research Paper No. 2010/20. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=1676137> (aplūkots 2013.12.maijā).
87. Choo A. L-T, *Evidence*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

88. Christoffersen J. and Madsen M. R. Introduction: The European Court of Human Rights between Law and Politics. In *The European Court of Human Rights between Law and Politics*. Christoffersen J. and Madsen M. R. (ed by). Oxford: Oxford University Press, 2011.
89. Clayton R., Tomlinson H. *Fair Trial Rights*. New York: Oxford University Press, 2006.
90. Clayton R., Tomlinson H. *Fair Trial Rights*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2010.
91. *Criminal Justice: Local and Global*. Drake D., Muncie J., Westmarland L. (ed. by) Cullompton etc.: Willan Publishing; Milton Keynes: Open University, 2010.
92. *Criminal Procedure in Europe*. Volger R., Huber B. (ed. by) Berlin: Duncker & Humblot, 2008.
93. Crystal N. M. *Professional Responsibility: Problems of Practice and the Profession*. New York: Aspen Law and Business, 1996.
94. *Comparative Criminal Procedure*. Hatchard J., Huber B, Vogler. R. (ed. by). London: British Institute of International and Comparative Law, 1996.
95. Corstens G., Pradel. G. *European Criminal Law*. Hague: Kluwer Law International, 2002.
96. Craig P., Burca G. *EU Law: Text, Cases and Materials*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2011.
97. Croquet N. A. J. The Right to Silence and not to Self-incriminate under the European Convention on Human Rights: to what Extend are they Qualified? *Cambridge Student Law Review*, 2008., Vol.4, No.2, p.214-234.
98. Crystal N. M. *Professional Responsibility: Problems of Practice and the Profession*. New York : Aspen Law and Business, 1996.
99. Dennis I. Instrumental Protection, Human Right or Functional Necessity? Reassessing the Privilege Against Self-Incrimination. *The Cambridge Law Journal*, 1995, 54, p.342-376.
100. Dennis I. H. *The Law of Evidence*. 2nd ed. London: Sweet & Maxwell, 2002.
101. Dine J. Criminal Law and the Privilege against Self-Incrimination. In: *The European Union Charter of Fundamental Rights*. Peers S., Ward A. (ed. by). Oregon: Hart Publishing, 2004, p.269.-286.
102. Easton S. *The Case for the Right to Silence*, 2nd ed, Aldershot etc.: Ashgate, 1998.
103. *European Criminal Procedure*. M. Delmas-Marty, Spencer J.R. (ed.by). Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
104. *EU Procedural Rights in Criminal Proceedings*, Spronken T., Vermeulen G., Vocht D., Puyenbroeck L., 2009. Pieejams: <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=16315> (aplūkots 2013.12.maijā).
105. Floyd J. T. Terrorism: Will the Privilege against Self-Incrimination in Upcoming Death Trial? 2008. Pieejams: <http://www.johntfloyd.com/comments/june08/03a.htm> (aplūkots 2013.12.maijā).
106. Fox D. The Right to Silence as Protecting Mental Control: Forensic Neuroscience and 'the Spirit and History of the Fifth Amendment. *Akron Law Review*, 2009, Vol.42, No.2, p.763.-801.

107. Galligan D. J. The Right to Silence Reconsidered. *Current Legal Problems*, 1988, No.41, p.68.
108. Gerstein R. S. Privacy and Self-Incrimination. *Ethics*, 1970, Vol.80, No.2, p.87-101.
109. George C. T. III, Bilder M. D. Aristotle's Paradox and the Self-Incrimination Puzzle. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 1991, Vol.82, No.2, p.243-282.
110. Grey R. Confession of Guilt, Discovery of Innocence. *New Journal of European Criminal Law. Quarterly Journal*. 2009, Vol.0. Special Edition, p.31-36.
111. Gudjonsson G. H. The Psychology of False Confessions: A Review of the Current evidence. In: *Police Interrogations and False Confessions: Current Research, Practice, and Policy Recommendations*. Lassite D. G., Meissner C. A. (ed.by) Washington: American Psychological Association, 2010.
112. Gudjonsson G. H. *The Psychology of Interrogations, Confessions and Testimony*. England: John Wiley & Sons, 1992.
113. Hodgson J. *French Criminal Justice: A Comparative Accounts of the Investigation and Prosecution of Crime in France*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2005.
114. Iijima A. L. The War on Drugs: The Privilege against Self-Incrimination Falls Victim to State Taxation of Controlled Substances. *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review*, 1994, Vol.29, p.101.
115. Jackson J. Re-Conceptualizing the Right of Silence as an Effective Fair Trial Standard. *International and Comparative Law Quarterly*, 2009, Vol.58, Issue 04, pp.835-861.
116. Jefferson I. *Criminal Procedure: Theory and Practice*. 2nd ed. Upper Saddle River NJ etc.: Pearson, 2009.
117. Langbein J. H. The Historical Origins of the Privilege against Self-Incrimination at Common Law. *Michigan Law Review*, 1994, Vol.92, p.1047-1085.
118. Levy L. W. *Origins of the Fifth Amendment: The Right against Self-Incrimination*, New York: Oxford University Press, 1968.
119. Macnair M.R.T. The Early Development of the Privilege against Self-Incrimination. *Oxford Journal of Legal Studies*, 1990, Vol.10, Issue 1, p.66-84.
120. May R. *Criminal Evidence*. 4th ed. London: Sweet & Maxwell, 1999.
121. Milne R., Bull R. *Investigative Interviewing: Psychology and Practice*. England: Wiley & Sons, 1999.
122. Milovanovich Z. Privilege against Self-Incrimination: a Comparative Perspective. In Fields, C. B., Moore Jr. R.H. *Comparative and International Criminal Justice: Traditional and Nontraditional Systems of Law and Control*. 2nd ed. Long Grove, IL: Waveland Press, 2005, p.372. - 394.
123. Mowbray A. *Cases and Materials on the European Convention on Human Rights*. 2nd ed. Oxford, New York: Oxford University Press, 2007.
124. Munday R. *Evidence*. 3rd ed. Oxford; New York: Oxford University Press, 2005.

125. Murphy P. *Murphy on Evidence*. 8th ed., United States, New York: Oxford University Press, 2003.
126. Padfield N. *Text and Materials on the Criminal Justice Process*. 4th ed. Oxford etc.: Oxford University Press, 2008.
127. Pati R. *Due Process and International Terrorism*. Leiden, Boston: Nijhoff, 2009.
128. Peçi I. *Sounds of Silence: A research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006.
129. Petro J., Petro N. *False Justice: Eight Myths That Convict the Innocent*. New York: Kaplan Publishing, 2010.
130. *Phipson on Evidence*. Malek H. M., Hollander C., David Day D. etc. 17th ed. UK: Sweet & Maxwell Ltd, 2010.
131. *Principles of Evidence in International Criminal Justice*. Khan K. A. A., Buisman C., Gosnell C. (ed. by). Oxford etc.: Oxford University Press, 2010.
132. Redlich A.D. *False Confessions, False Guilty Pleas: Similarities and Differences, in Police Interrogations and False Confessions: Current Research, Practice, and Policy Recommendations*. Lassite D. G., Meissner C. A. (ed.by) Washington: American Psychological Association, 2010.
133. Redmayne M. *Rethinking the Privilege against Self-Incrimination*. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2007, 27(2), p.209-232.
134. Rhode D. L. *Professional Responsibility: Ethics by the Pervasive Method*. *Teacher's Manual*. New York: Aspen Law and Business, 1998.
135. Roach K. *The Consequences of Compelled Self-Incrimination in Terrorism Investigations: A Comparison of American Grand Juries and Canadian Investigative Hearings*, *Cardozo Law Review*, 2008., Vol.30, No.3, pp.1089-1115.
136. Robertson A. H., Merrills J. G. *Human Rights in Europe: a Study of the European Convention on Human Rights*. Manchester, UK; New York: Manchester University Press, 1993.
137. Roberts P., Zuckerman A. *Criminal Evidence*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010.
138. Robinson A. E. *Treating the Sex Offender at Any Cost: Fifth Amendment Privilege against Compelled Self-Incrimination in the Prison Context [McKune v. Lile, 122 S. Ct. 2017 (2002)]*, *Washburn Law Journal*, 42(3), 725.-754.
139. Rossini C. *English as a Legal Language*. 2nd ed. London The Hague etc.: Kluwer Law International, 1998.
140. Seidmann D. J., Stein A. *The Right to Silence Helps the Innocent: A Game-Theoretic Analysis of the Fifth Amendment Privilege*. *Harvard Law Review*, 2000, December, Vol.114, No.2, pp.430.
141. Spronken T. *EU-Wide Letter of Rights in Criminal Proceedings: Towards Best Practice*. Maastricht University, 2012. Pieejams: <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=20056> (aplūkots 2013.12.maijā).

142. Spronken T., de Vocht D. EU Policy to Guarantee Procedural Rights in Criminal Proceedings : "Step by Step", In: North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, 2011, Vol.37, Issue02, pp.436. Pieejams arī: <http://www.law.unc.edu/documents/faculty/adversaryconference/spronkendevocht.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).
143. Stumer A. The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives. Oxford etc.: Hart, 2010.
144. Summers S. J. Fair Trials: the European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights. Oxford etc.: Hart, 2007.
145. Suspects in Europe. Procedural Rights at the Investigative Stage of the Criminal Process in the European Union. Cape E., Hodgson J., Prakken T, Spronken T. (ed. by). Antwerp-Oxford: Intersentia, 2007.
146. Taslitz A. E. Confessing in the Human Voice: A Defense of the Privilege against Self-Incrimination, Cardozo Pub. L. Pol'y & Ethics J., 2008, Vol.7, p.121-206. Pieejams: http://works.bepress.com/andrew_taslitz/4 (aplūkots 2013.12.maijā).
147. Thaman S. C. Comparative Criminal Procedure. A Casebook Approach. 2nd ed. Durham, North Caroline: Carolina Academic Press, 2008.
148. The Law and Ethics of Lawyering. Hazard G. C., Koniak S. P., Cramton R. C. (ed. by). 3rd ed. New York: Foundation Press, 1999.
149. The Legal Profession: Responsibility and Regulation. Hazard G.C., Rhode D. L. (ed. by). 3rd ed., Westbury: Foundation Press, 1994.
150. Theophilopoulos C. The Privilege Against Self-Incrimination and the Distinction Between Testimonial and Non-Testimonial Evidence. South African Law Journal, 2010, Vol.127, Issue 01, p.107-140.
151. Theophilopoulos C. The Right to Silence and the Privilege against Self-Incrimination: a Critical Examination of a Doctrine in Search of Cogent Reasons. PhD thesis, University of South Africa 2011, p.22-152. Pieejams: <http://uir.unisa.ac.za/handle/10500/1058?show=full> (aplūkots 2013.12.maijā).
152. The Privilege against Self-Incrimination: its Origins and Development. R. H. Helmholz, C. M. Gray, J. H. Langbein etc., Chicago, London: University of Chicago Press, 1997.
153. Trechsel S. Human Rights in Criminal Proceedings. Oxford: Oxford University Press, 2005.
154. Tridimas T. The General Principles of EU Law. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2006.
155. Turno B., Zawłocka-Turno A. Legal Professional Privilege and the Privilege Against Self-Incrimination in EU Competition Law after the Lisbon Treaty – Is It Time for a Substantial Change? Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies. 2012, Vol.5(6), p.193-214.
156. Van de Laar T., de Graaf R.L. Salduz and Miranda: Is the US Supreme Court Pointing the way? European Human Rights Law Review, 2011, Issue 3, p.304-317. Pieejams: <http://www.cms-dsb.com/Salduz-and-Miranda-Is-the-US-Supreme-Court-Pointing-the-Way-01-03-2011> (aplūkots 2013.12.maijā).

157. Van Kessel G. Quieting the Guilty and Acquitting the Innocent: A Close Look at a New Twist on the Right to Silence. *Indiana Law Review*, 2002, Vol.35, p.925.
158. Vogler R. *A World View of Criminal Justice*. England, Aldershot: Ashgate, 2005.
159. Ward T., Gardner P. The Privilege against Self-Incrimination: in Search of Legal Certainty. *European Human Rights Law Review*, 2003, Issue 4, p.388-399.
160. Webster N., Gove P. B. *Webster's New Dictionary of Synonyms: a Dictionary of Discriminated Synonyms with Antonyms and Analogous and Contrasted Words*. Springfield, MA: Merriam-Webster, 1984.
161. Wigmore J. H. *Evidence in Trials at Common Law*, McNaughton rev., Boston: Little, Brawn, 1961, Vol.8.
162. White R. C. A., Ovey C. Jacobs, White & Ovey: *The European Convention on Human Rights*. 5th ed.ition. Oxford: Oxford University Press, 2010.
163. Wolchover D. and Armstrong A. H. *Wolchover and Heaton-Armstrong on Confession Evidence*. London, England: Sweet and Maxwell, 1996.
164. *Wrongful Conviction: International Perspectives on Miscarriages of Justice*. Huff C. R., Killias M. (ed. by). USA, Philadelphia: Temple University Press, 2008.
165. Zahar A., Sluiter G. K. *International Criminal Law*. New York: Oxford University Press, 2008.
166. Gless S. Der Nemo tenetur-Grundsatz : ein Erbe Napoleons im deutschen, französischen und europäischen Recht., 2010. In: 200 Jahre Code d'instruction criminelle. Baden-Baden, S.79-90.
167. Mainz K.-E. H. Zur Anwendung der Garantie der Menschenwürde als Rechtssatz. Pieejams: <http://home.lu.lv/~tschmit1/Downloads/BDHK-Themenabend-Menschenwuerde-Hain.pdf> (aplūkots 2013.12. maijā).
168. Адвокат: навыки профессионального мастерства. Л.А. Воскобитовой, И.Н. Лукьяновой, Л.П. Михайловойю (Под. ред.): Москва: Волтерс Клувер, 2008.
169. Баршевский М. Адвокатская этика: Москва „Профобразование”, 2001.
170. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Том 1. Древний мир и средние века. Под ред. Крашенинникова Н. А., М.: Норма 2005.
171. Ларин А.М., Мельников Э.Б., Савицкий В.М. Уголовный процесс России. Лекции-очерки /Под ред. В.М. Савицкого. Москва, 1997.
172. Липатова С. Понятие чести и достоинства, его содержание и развитие в российской правовой системе. Pieejams: <http://do.gendocs.ru/docs/index-307730.html> (aplūkots 2013.12.maijā).
173. Мизулина Е.Б. Уголовный процесс: концепция самоограничения государства. Тарту, 1991, с.4. Pieejams: http://www.yabloko.ru/Persons/Mizul/Miz_book.htm (aplūkots 2013.12.maijā).
174. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник. П. А. Лупинская. (Под. ред.) Москва: Юристъ, 1998.
175. Уголовный процесс. Учебник для студентов юридических вузов и факультетов. Изд. 3-е. К. Ф. Гуценко. (Под. ред.) Москва: Издательство Зеркало, 1999.

II. Normatīvie akti

- 1) Rules of Procedure and Evidence. 09.09.2002. Pieejams: http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/F1E0AC1C-A3F3-4A3C-B9A7-B3E8B115E886/140164/Rules_of_procedure_and_Evidence_English.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).
- 2) Romas Starptautiskās krimināltiesas statūti: Starptautisks dokuments, 17.07.1998, *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 28.jūnijs, Nr.97.
- 3) Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: Starptautiska konvencija, 04.11.1950, *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13.jūnijs, Nr.143./144.
- 4) Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem: Starptautisks dokuments 10.12.1984., *Latvijas Vēstnesis*, 30.08.2011, Nr.135.
- 5) Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām: Starptautisks dokuments, 16.12.1966, *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 23.aprīlis, Nr.61.
- 6) Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām fakultatīvais protokols, 12. 16. 1966, Starptautisks dokuments. Pieejams: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/ppt1prot.htm> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 7) Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda, 8.11.1994. UN Security Council Resolution 995. Pieejams: <http://www.unict.org/Portals/0/English/Legal/Statute/2010.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 8) Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, 25.05.1993, UN Security Council Resolution 827. Pieejams: http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept08_en.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).
- 9) Guidelines on the Role of Prosecutors. Pieejams: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfProsecutors.aspx> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 10) Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Adopted by General Assembly resolution 3452 (XXX) of 9 December 1975. Pieejams: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/h1dpast.htm> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 11) Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. 1948. Pieejams: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/vispcd.htm> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 12) Līguma par Eiropas Savienību konsolidētā versija. ES Oficiālais vēstnesis C 83/01, 30.03.2010.
- 13) Līguma par Eiropas Savienības darbību konsolidētās versijas. ES Oficiālais vēstnesis C 83/01, 30.03.2010.
- 14) Lisabonas līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu, parakstīts Lisabonā 2007. gada 13. decembrī, ES Oficiālais Vēstnesis C 306, 17.12.2007.

- 15) Eiropas Savienības Pamattiesību harta, 2000. ES Oficiālais vēstnesis, C 83, 30.03.2010.
- 16) Līgums par Eiropas Savienību, 1992. ES Oficiālais vēstnesis, C 325, 24.12.2002.
- 17) Amsterdamas līgums, 1997, ES Oficiālais vēstnesis, C 340, 10.11.1997.
- 18) Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva Nr. 2012/13/ES (2012. gada 22. maijs) par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā, ES Oficiālais vēstnesis, L 142, 01.06.2012., 1./10.lpp.
- 19) Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva Nr. 2010/64/ES (2010.gada 20.oktobris) par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu kriminālprocesā, ES Oficiālais vēstnesis, L 280, 26.10.2010, 1./7. lpp.
- 20) Zaļā grāmata Savstarpējās uzticēšanās stiprināšana Eiropas tiesiskuma telpā - Zaļā grāmata par ES tiesību aktu krimināltiesību jomā piemērošanu saistībā ar brīvības atņemšanu, 08.06.2011. Eiropas Komisija Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0327:FIN:LV:HTML> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 21) Padomes 2009. gada 30. novembra Rezolūcija par ceļvedi aizdomās turētu un apcietinātu personu tiesību stiprināšanai Eiropas Savienībā. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:295:0001:0003:lv:PDF> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 22) Zaļā grāmata par nevainīguma prezumpciju. 25.04.2006. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0174:FIN:LV:PDF> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 23) Green Paper from the Commission. Procedural Safeguards for Suspects and Defendants in Criminal Proceedings throughout the European Union.19.02.2003. Pieejams: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0075en01.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).
- 24) Eiropas Padomes Ministru komitejas 1987. gada 17.septembra rekomendācija Nr.R(87)18 Par dalībvalstu kriminālās justīcijas vienkāršošanu. Pieejams: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=608011&SecMode=1&DocId=694270&Usage=2> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 25) Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1.jūlijs, Nr.43.
- 26) Kriminālprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 11.maijs, Nr.74.
- 27) Administratīvā procesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2001.14.novembris, Nr.164.
- 28) Krimināllikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 8.jūlijs, Nr.199/200.
- 29) Civilprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 3.novembris, Nr.326/330.
- 30) Latvijas Republikas Advokatūras likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1993.20.maijs, Nr.27.
- 31) Latvijas Kriminālprocesa kodekss (stājies spēkā 01.04.1961., zaudējis spēku 01.10.2005.) Konsolidētā versija pieejama: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90971> (aplūkots 2013.12.maijā).

- 32) Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas PSR Kriminālkodeksā un Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksā: LR likums. *Ziņotājs*, 1991.gada 29.augusts, Nr.33.
- 33) Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: LR likums. *Ziņotājs*, 1984. 20. decembris, Nr.51.
- 34) Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodekss. (21.05.1993.) Pieejams: <http://www.advokatura.lv/?open=kodekss&lang=lat> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 35) Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa kodekss: ofic. teksts ar piel., kuros ievietoti pa pantiem sistematizēti mater. Latvijas PSR Tieslietu ministrija. Rīga: Avots, 1985.
- 36) Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums): pieņemta Latvijas PSR devītā sasaukuma Augstākās Padomes ārkārtējā 8. sesijā 1978. gada 18. aprīlī. Rīga: Avots, 1985.
- 37) Kriminālprocesa likumi: Pēc 1926.gada izdevuma, ar vēlākiem pārgrozījumiem un papildinājumiem, izsludinātiem līdz 1934.gada 15.februārim, un Senāta paskaidrojumiem, kas doti laikmetā no 1919. gada līdz 1934 .gada 15.februārim. sast. Kamradziuss. Fr., Neoficiāls izd., Rīga: Valters un Rapa, 1934.
- 38) Kriminālprocesa nolikums. 20.11.1864. Pieejams: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/ust_ugprav.php (aplūkots 2013.12.maijā).
- 39) Federal Constitution of the Swiss Confederation (18.04.1999.) Pieejams: <http://www.admin.ch/ch/e/rs/1/101.en.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 40) Конституция Российской Федерации. (pieņemta 12.12.1993.) Pieejams: <http://www.constitution.ru/> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 41) Charter of the Fundamental Rights and Freedoms of the Czech Republic. (19.12.1992.) Pieejams: http://www.usoud.cz/view/czech_charter (aplūkots 2013.12.maijā).
- 42) The Constitution of Republic of Lithuania. (25.10.1992.) Pieejams: http://www.lrkt.lt/Documents2_e.html (aplūkots 2013.12.maijā).
- 43) The Constitution of the Republic of Estonia. (28.06.1992.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/constitutions> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 44) Constitution of the Republic of Slovenia. (23.12.1991.) Pieejams: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN014895.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 45) Constitution of the Slovak Republic. (03.09.1991.) Pieejams: <http://www.constitution.org/cons/slovakia.txt> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 46) Canadian Charter of Rights and Freedoms Part I of the Constitutional Act, 1982. Pieejams: <http://laws.justice.gc.ca/eng/Charter/page-1.html> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 47) The Constitution of the Republic of Turkey. (1982) Pieejams: http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/pdf_dosyalari/THE_CONSTITUTION_OF_THE_REPUBLIC_OF_TURKEY.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).
- 48) Constitution of the Kingdom of Spain. (27.12.1978.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/constitutions> (aplūkots 2013.12.maijā).

- 49) Constitution of the Italian Republic. (22.12.1947.) Pieejams: http://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).
- 50) Constitution of the United States. (adopted on September 17, 1787) Pieejams: <http://www.usconstitution.net/const.html#Am5> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 51) Declaration of Human and Civil Rights, 26.08.1789. Pieejams: <http://www.angelfire.com/mn2/reformclub/f/dohr.html> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 52) The French Code of Criminal Procedure. (23 January 2002) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 53) Criminal Procedure Code of Bulgaria. (effective 29.04.2006) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 54) Criminal Procedure Act of Slovenia. (26.01.2006.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 55) Penal Procedure Code of Slovakia. (2005) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/action/popup/id/3850> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 56) Code of Criminal Procedure. (Estonia, 12.02.2003.) <http://www.legaltext.ee/text/en/X60027K4.htm> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 57) Criminal Procedural Code of the Russian Federation. (18.12.2001.) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 58) Criminal Procedure Act. (Finland, 1997) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 59) Criminal Procedural Code of the Republic of Hungary. (1998.) Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/25> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 60) Criminal Justice and Public Order Act. (1994.) Pieejams: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1994/33/contents> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 61) The German Code of Criminal Procedure. (1987.) Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (aplūkots 2013.12.maijā).
- 62) Code of Professional Ethics for Lawyers: Adopted on 21 May 1999 at the Conference of the Bar Association of the Republic of Lithuania. Pieejams: http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/code_lithuania_enpd1_1188549878.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).
- 63) Code of Conduct of the Estonian Bar Association: Adopted on 8 April 1999 by the General Assembly of the Estonian Bar Association. Pieejams: http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/EN_Estonia_CODE_OF_CI_1251980836.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).
- 64) Правила адвокатской этики. Принят Международного Союза (Содружества) адвокатов. Pieejams: <http://www.mcca.narod.ru/ust2.html> (aplūkots 2013.12.maijā).

III. Juridiskās prakses materiāli

Apvienoto Nāciju Organizācijas Cilvēktiesību komitejas ziņojumi

1. ANO Cilvēktiesību komitejas ziņojums lietā: 1033/2001 *Nallaratnam v. Sri Lanka*, 2004. 21.jūlijs, United Nations Report of the Human Rights Committee, Volume II Seventy-ninth session (20 October-7 November 2003) Eightieth session (15 March-2 April 2004) Eighty-first session (5-30 July 2004) p.246.-259. Pieejams: <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/42d172914.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).
2. ANO Cilvēktiesību komitejas ziņojums lietā: 330/1988 *Berry v. Jamaica*, 1994. 7.aprīlis. Pieejams: <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/html/vws330.htm> (aplūkots 2013.12.maijā).
3. ANO Cilvēktiesību komitejas ziņojums lietā: 139/1983 *Hiber Conteris v. Uruguay*, 1985. 17.jūlijs.
4. ANO Cilvēktiesību komitejas ziņojums lietā: 74/1980 *Estrella v. Uruguay*, 1983. 29.marts.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi

1. Eiropas Cilvēktiesību Tiesas spriedums lietā: 33627/06 *Grinenko v. Ukraine*.
2. Eiropas Cilvēktiesību Tiesas spriedums lietā: 19157/06 *Khayrov v. Ukraine*.
3. Eiropas Cilvēktiesību Tiesas lēmums lietā: 9278/06 *Valters Cesnieks v. Latvia*. Pieejams: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2012/560.html> (aplūkots 2013.12.maijā).
4. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 1466/07 *Brusco v. France*.
5. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 22978/05 *Gäfgen v. Germany*.
6. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 39660/02 *Zaichenko v. Russia*.
7. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 7025/04 *Pishchalnikov v. Russia*.
8. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 16404/03 *Shabelnik v. Ukraine*.
9. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 17332/03 *Levinta v. Moldova*.
10. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36391/02 *Salduz v. Turkey*.
11. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 35228/03 *Bogumil v. Portugal*.
12. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 15809/02 and 25624/02 *O'Halloran and Francis v. the United Kingdom*.
13. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietā: 60654/00 *Sisojeva and Others v. Latvia*.
14. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 46661/99 *Söylemez v. Turkey*.
15. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 54810/00 *Jalloh v. Germany*.
16. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36549/03 *Harutyunyan v. Armenia*.
17. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 46213/99 *Örs and Others v. Turkey*.

18. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 38544/97 *Weh v. Austria*.
19. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 52792/99 *Vasileva v. Denmark*.
20. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 48539/99 *Allan v. the United Kingdom*.
21. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 29522/95 *I.J.L. and Others v. the United Kingdom*.
22. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 31827/96 *J.B. v. Switzerland*.
23. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietās: 41087/98 *Phillips v. The United Kingdom*.
24. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietās: 33501/96 *Telfner v. Austria*.
25. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36408/97 *Averill v. United Kingdom*.
26. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 35718/97 *Condron v. The United Kingdom*.
27. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietā: 34720/97 *Heaney and McGuinness v. Ireland*.
28. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietās: 20225/92 *Serves v. France*.
29. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*.
30. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 17358/90 *Bulut v. Austria*.
31. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 18892/91 *Putz v. Austria*.
32. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 18731/91 *John Murray v. United Kingdom*.
33. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 14220/88 *Ravnsborg v. Sweden*.
34. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10828/84 *Funk v. France*.
35. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 11034/84 *Weber v. Switzerland*.
36. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72 *Engel and Others v. the Netherlands*.
37. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10519/83 *Salabiaku v. France*.
38. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 7604/76; 7719/76; 7781/77; 7913/77 *Foti and others v. Italy*.
39. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 8130/78 *Eckle v. Germany*.

Eiropas Savienības Tiesas nolēmumi

(Pirms 2009. gada 1. oktobra Eiropas Kopienu Tiesa)

1. EST 2006. gada 29. jūnija spriedums lietā C-301/04 P *Eiropas Kopienu Komisija pret SGL Carbon AG*, Eiropas Tiesas ziņojumi 2006, I-05915.lpp.

2. EST 2002. Gada 15. oktobra spriedums apvienotajās lietās C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P to C-252/99 P and C-254/99 P *Limburgse Vinyl Maatschappij NV and others v Commission of the European Communities*, Eiropas Tiesas ziņojumi 2002, I-08375.lpp.
3. EST (Pirms 2009. gada 1. oktobra Pirmās Instances Tiesas) 2001. gada 20. februāra spriedums lietā T-112/98 *Mannesmannröhren-Werke AG v Commission of the European Communities*, Eiropas Tiesas ziņojumi 2001, II-00729.lpp.
4. EST 1989. gada 18. oktobra spriedums lietā 374/87 *Orkem v Commission of the European Communities*, Eiropas Tiesas ziņojumi 1989, 03283.lpp.

Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi

1. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 3. jūnija sprieduma lietā Nr. 2008-43-0106 „, Par Civillikuma 156. panta otrās daļas vārdu „divu gadu laikā, skaitot no dienas, kad viņi uzzinājuši par apstākļiem, kas izslēdz paternitāti” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. un 96. pantam un 1975. gada 15. oktobra Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 05.06.2009., Nr.88.
2. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2008. gada 5. novembra spriedums lietā Nr. 2008-04-01 “Par Civilprocesa likuma 441. panta otrās daļas (ciktāl tā attiecas uz lēmumu par naudas soda uzlikšanu procesuālās sankcijas veidā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 11.11.2008., Nr.175.
3. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 2006-12-01 “Par Prokuratūras likuma 1. panta pirmās daļas, 4. panta pirmās daļas, 6. panta trešās daļas, 22. panta un 50. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 58., 82., 86. un 90. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 28.12.2006., Nr.206.
4. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums 2003. gada 6. oktobra lietā Nr. 2003-08-01 “Par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 96.panta otrās daļas 1.teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 92.pantam.” *Latvijas Vēstnesis*, 07.10.2003., Nr.138.
5. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2003-03-01 “Par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 77. panta septītās daļas 3. teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam” *Latvijas Vēstnesis*, 01.07.2003., Nr.97.
6. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002.gada 26. novembra spriedums lietā Nr. 2002-09-01 “Par Satversmes tiesas likuma 19.2 panta ceturtās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92.pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 27.11.2002., Nr.173.
7. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra spriedumu lietā Nr. 2002-04-03 “Par "Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumu" 59.1.6., 66. un 68. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89., 95. un 111. pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 24.10.2002., Nr.154.
8. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 20. jūnija spriedums lietā Nr. 2001-17-0106 “Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 279.panta otrās daļas un 280.panta pirmās daļas 4.punkta daļas, kas nosaka, ka tiesas spriedums lietā par amatpersonas lēmumu par administratīvā soda uzlikšanu ir galīgs, un Latvijas Civilprocesa kodeksa 239.panta ceturtās

daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89., 91. un 92. pantam, kā arī 1950.gada 4.novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.pantam”, *Latvijas Vēstnesis*, 26.06.2002., Nr.95.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas nolēmumi

1. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013. gada 19. marta lēmums lietā SKK-167/2013 (Krimināllieta Nr. 15830609109) (nepublicēts).
2. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 17. decembra lēmums lietā SKK-174/2012 (Krimināllieta Nr. 11355039309). Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/20121/> (aplūkots 2013.12.maijā).
3. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012. gada 29. oktobra lēmums lietā SKA-816/2012 (Lieta Nr. A42419107) (nepublicēts).
4. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 16. maija spriedums lietā SKA-123/2011 (Lieta Nr. A42419107) (nepublicēts).
5. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 4. aprīļa lēmums lietā SKA-352/2011 (Lieta Nr. A42465206) (nepublicēts).
6. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 11. septembra lēmums lietā SKK-526/2007 (Krimināllieta Nr. 15830401504) Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/2007/> (aplūkots 2013.12.maijā).
7. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 8. marta lēmums lietā SKK-106/2007. (Krimināllieta Nr. 12-8120018003) Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/2007/> (aplūkots 2013.12.maijā).
8. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 19. janvāra lēmums lietā Nr. SKK-28/2007. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2007. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/2007/> (aplūkots 2013.12.maijā).
9. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 18. janvāra lēmumā lietā Nr. SKK-35/2007 (Krimināllieta Nr. 1091052903) Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/2007/> (aplūkots 2013.12.maijā).
10. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006. gada 9. novembra lēmums lietā SKK-670/2006. (Krimināllieta Nr. 11240007205) Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/2006/> (aplūkots 2013.12.maijā).
11. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006. gada 16. februāra lēmums lietā nr. SKK-01-95/2006. (Krimināllieta Nr. 01810001403) Pieejams:

<http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/2006/>
2013.12.maijā).

(aplūkots

12. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006. gada 1. februāra lēmums lietā SKK-01-0038/06 (Krimināllieta Nr. 1087134201) Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department2/hronologiskaseciba/2006/> (aplūkots 2013.12.maijā).
13. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā SKK-142/2006 (nepublicēts).
14. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2004. gada 14. septembra lēmums lietā Nr. SKK-491. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta spriedumi un lēmumi 2004. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2005, 455.-458.lpp.
15. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2007. gada 10. maija spriedums lietā Nr. PAK-142 (nepublicēts).

Apgabaltiesas nolēmumi

1. Administratīvās apgabaltiesas 2012. gada 13. jūnija spriedums lietā AA43-1056-12/3 (Lieta Nr.A42419107). Pieejams: <http://www.tiesas.lv/2012gads-2> (aplūkots 2013.12.maijā).
2. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007. gada 11. decembra spriedums lietā K04-33-07/12.
3. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija 2007. gada 25. jūnija spriedumā lietā K04-46-07/12.
4. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007. gada 20. marta spriedums lietā Nr. K04-36-07/8.
5. Latgales Apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2006. gada 2. februāra spriedums lietā Nr. KA03-11/06.

Tiesu prakses apkopojumi

1. Tiesu prakse krimināllietās: notiesājoši spriedumi – atceltu attaisnojošu spriedumu vietā, attaisnojoši spriedumi – atceltu notiesājošu vietā, Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2007/atceltie%20spriedumi-2008.doc> (aplūkots 2013.12.maijā).
2. Tiesu prakse tiesvedībā par pirmstiesas procesā slēgtu vienošanos. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. 2005. Pieejams: www.at.gov.lv/files/docs/.../Apkopojums_Vienosanas_process.doc (aplūkots 2013.12.maijā).
3. Tiesu prakse Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 276.¹ panta 4.daļas un 416.panta 4.daļas normu piemērošanā par pierādījumu pārbaudes neizdarīšanu tiesas izmeklēšanā un nodošanu tiesai. Tiesu prakses apkopojums. Augstākā tiesa, 2004.gada jūnijs. Pieejams:

[http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2004/ApkopojumsKPK276\[1\].1.pants.pdf](http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2004/ApkopojumsKPK276[1].1.pants.pdf) (aplūkots 2013.12.maijā).

Ārvalstu tiesu spriedumi

1. ASV Augstākā tiesa spriedums lietā: *United States v. Hubbell*, 530 U.S. 27 (2000). Pieejams: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/530/27/case.html> (aplūkots 2013.12.maijā).
2. ASV Augstākā tiesa spriedums lietā: *Fisher v. United States*, 425 U.S. 391 (1976) Pieejams: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/425/391/case.html> (aplūkots 2013.12.maijā).
3. ASV Augstākās tiesas spriedums lietā Nr.223. *Gilbert v. California*, 388 U.S. 263 (1967). Pieejams: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/388/263/> (aplūkots 2013.12.maijā).
4. ASV Augstākā tiesa spriedums lietā Nr.658. *Schmerber v California*, 384 U.S. 757 (1966). Pieejams: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/384/757/case.html> (aplūkots 2013.12.maijā).
5. ASV Augstākās tiesas spriedums lietā Nr.759. *Miranda v. Arizona*, 384 US 436 (1966). Pieejams: http://www.wadsworth.com/criminaljustice_d/templates/student_resources/0534616232_gaines/landmark/ch06.html (aplūkots 2013.12.maijā).
6. ASV Augstākās tiesas spriedums lietā Nr. 340. *Bram v. United States*, 168 U.S. 532, (1897). Pieejams: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/168/532/case.html> (aplūkots 2013.12.maijā).
7. Kanādas Augstākās tiesas spriedums lietā: *R v SAB*, 2003 SCC 60; [2003] 2 S.C.R 678; Pieejams: <http://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/2003/2003scc60/2003scc60.pdf> (aplūkots 2013.12.maijā).
8. Vācijas Augstākās tiesas spriedums lietā: BGHSt 38 (1992). Pieejams: <http://www.hrr-strafrecht.de/hrr/5/91/5-190-91.php> (aplūkots 2013.12.maijā).
9. Vācijas Apelācijas tiesas spriedums lietā: StV 3/98 (1997).

Citi prakses materiāli

1. Concurring Opinion of Judge Bratza Joined by Judge Kuris. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 54810/00 *Jalloh v. Germany*.
2. Joint Dissenting Opinion of Judges Lorenze, Levits and Hajiyev. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 38544/97 *Weh v. Austria*.
3. Partly Concurring and Partly Dissenting Opinion of Judge Loucaides. Eiropas Cilvēktiesību tiesas lieta: 36408/97 *Averill v. United Kingdom*.
4. Dissenting Opinion of Judge Martens Joined by Judge Kuris. Eiropas Cilvēktiesību tiesas lieta: 19187/91 *Saunders v. United Kingdom*.

5. Ģenerālvokāta Geelhoed 2006. gada 19. janvāra secinājumi EST lietā C-301/04 P *Eiropas Kopienų Komisija pret SGL Carbon AG*, Eiropas Tiesas ziņojumi 2006, I-05915.lpp.

IV. Citi dokumenti

Normatīvo aktu projekti

1. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the right to information in criminal proceedings. COM (2010) 392 Final, 20 July 2010. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0392:FIN:EN:PDF> (aplūkots 2013.12.maijā).
2. Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvai par tiesībām piekļūt advokātam kriminālprocesa ietvaros un tiesībām sazināties pēc aizturēšanas. Eiropas Komisija, 08.06.2011, Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0326:FIN:LV:PDF> (aplūkots 2013.12.maijā).
3. Likumprojekts „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, Latvijas Krimināllietu advokātu biedrība, 2011.gada 4.oktobrī. Pieejams: <http://www.lkab.lv/lv/jaunumi/article.php?id=417> (aplūkots 2013.12.maijā).
4. Likumprojekts „Kriminālprocesa likums“ redakcija otrajam lasījumam. Pieejams: http://www.saeima.lv/saeima8/mek_reg_fre (aplūkots 2013.12.maijā).

Citi materiāli

1. Pilsoņu brīvību, tieslietu un iekšlietu komitejas Ziņojums par priekšlikumu Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā. 25.11.2011. COM(2010)0392 – C7-0189/2010 – 2010/0215(COD).
2. Eiropas advokātu uzvedības kodekss. Pieejams: <http://www.ccbe.eu/index.php?id=32&L=0> (aplūkots 2013.12.maijā).
3. Statement of the European Criminal Bar Association (ECBA) on the Green Paper Presumption of Innocence of 26 April 2006. Pieejams: http://www.ecba.org/content/index.php?option=com_content&view=article&id=525:presumption-of-innocence&catid=90:publications&Itemid=119 (aplūkots 2013.12.maijā).
4. Amnesty International, China: Lawyers and torture, 2002. 1.septembris, ASA 17/026/2002, Pieejams: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/45b7b94f2.html> (aplūkots 2013.12.maijā).
5. The International Criminal Court. Pieejams: http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/about%20the%20court/Pages/about%20the%20court.aspx (aplūkots 2013.12.maijā).
6. Tampere Eiropadomes Prezidentūras secinājumi, 1999. gada 15. un 16. oktobrī. Pieejams: http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm (aplūkots 2013.12.maijā).
7. Towards an Area of Freedom, Security and Justice. Communication from the Commission. COM (1998) 459 final, 14. 07.1998. Pieejams: <http://eur->

- lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1998:0459:FIN:EN:PDF* (aplūkots 2013.12.maijā).
8. UN Human Rights Committee (HRC), CCPR General Comment No.13: Article 14 (Administration of Justice), Equality before the Courts and the Right to a Fair and Public Hearing by an Independent Court Established by Law, 13 April 1984, Pieejams: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/453883f90.html> (aplūkots 2013.12.maijā).
 9. Andrejs Višinskis. Pieejams: http://lv.wikipedia.org/wiki/Andrejs_Višinskis (aplūkots 2013.12.maijā).
 10. Latvijas Republikas Prokuratūras darba rezultāti par 2011.gadu. Pieejams: http://prokuratūra.gov.lv/upload_file/Faili/Statistika/Statistika_2011.pdf (aplūkots 2013.12.maijā).
 11. Šaboha I. Tiesu modernizācija Latvijā. Latvijas Vēstneša portāls Likums un Valsts. 2012.5. jūlijs. Pieejams: <http://www.portalslv.lv/likumi-prakse.php?id=249900> (aplūkots 2013.12.maijā).

V. Intervijas un aptaujas

I. Nesterovas personīgās sarunas

1. Dr.iur. Kristīne Strada-Rozenberga, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesore, zvērināta advokāte - 2012. gada maijā.
2. Mag.iur. Jānis Maizītis, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektors, Latvijas Republikas ģenerālprokurors no 2000. gada līdz 2010. gadam - 2012. gada februārī.
3. Mag.iur. Jurijs Laiviņš, zvērināts advokāts, Latvijas Policijas Akadēmijas Kriminālistiskās katedras docents no 1992. gada līdz 2009. gadam - 2012. gada aprīlī.

I. Nesterovas aptaujas ar anketu palīdzību

1. 201 persona, kura ir bijusi iesaistīta kriminālprocesā kā persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību (gan latviešu, gan krievu valodā) – 2012. gadā.
2. 42 advokāti, kas nodrošina aizstāvību kriminālprocesā - 2012. gadā.
3. 88 procesa virzītāji – 20 tiesneši, 21 prokurors un 47 izmeklētāji – 2012. gadā.

PIELIKUMI